لعائلة جدتي نوره عبدالله

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961200057
1264
อศ
อ383ง
2557
งานพระราชทานเพลิงศพ
ท่านผู้หญิง อรอวล อิศรางกูร
ณ อยุธยา.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.ว.

ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๗

เมรุ วัดมกุฎกษัตริยาราม

#Y2408
ลำดับที่ 17 ก.พ. 58
เลขทะเบียน 1264
เล่มที่ 01
เลขหมู่ 0383 ข
2557

ปี

พระเจ้าหลานเธอ
พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิตติคุณ

หมายรับสั่งที่ ๙๐๘๐

(แบบ ก.)

สำนักพระราชวัง

๗ เมษายน ๒๕๕๗

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. อายุ ๙๖ ปี กราบถวายบังคมลา ถึงแก่อนิจกรรมเนื่องจากติดเชื้อในกระแสเลือด ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันจันทร์ ที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ เวลา ๐๔.๐๐ น.

วันเดียวกันนี้ เวลา ๑๗.๐๐ น. ขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจาตั้งประดับ ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ และทรงรับศพอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน กำหนด ๗ คืน.

คมกฤษ/พิมพ์/ทาน /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ
	เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๙๐๘๑

สำนักพระราชวัง

๗ เมษายน ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร องคมนตรี เชิญพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ และของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิติคุณ ไปวางที่หน้าโกศศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๗.๐๐ น.

คมกฤษ/พิมพ์/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่ ๙๐๘๒

(แบบ ก.)

สำนักพระราชวัง

๗ เมษายน ๒๕๕๗

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดเกล้า ฯ ให้ พลอากาศเอก เกษม อยู่สุข เชิญพวงมาลาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายา พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์ และของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ ไปวางที่หน้าโกศศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๗.๐๐ น.

คมกฤษ/พิมพ์/ภสร /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๙๒๒๐

สำนักพระราชวัง

๘ เมษายน ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วันพระราชทานศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล เป็นเสร็จการ แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

คมกฤษ/พิมพ์/ตรวจ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่ ๑๐๓๗๘

(แบบ ก.)

สำนักพระราชวัง

๒๔ เมษายน ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วันพระราชทานศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

คมกฤษ/พิมพ์/กฤษ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๐๓๗๙

สำนักพระราชวัง

๒๔ เมษายน ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วันพระราชทานศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

คมกฤษ/พิมพ์/ปกรณ์ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961200057

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๙๐๕๘

สำนักพระราชวัง

๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช., ท.จ.ว. ที่เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๗.๐๐ น.
แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

คมกฤษ/พิมพ์/ทาน./ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๑๙๐๕๙

สำนักพระราชวัง

๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๗

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.ว. ที่เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๗ เวลา ๐๘.๐๐ น. เชิญหีบศพออกตั้งบำเพ็ญพระราชกุศล ณ ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมฉัตรเบญจาตั้งประดับ

เวลา ๑๐.๐๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบมีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ ที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๗ เวลา ๑๔.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เชิญโกศศพขึ้นรถวอประเทียบจากศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต ไปยังเมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร หยุดรถเชิญโกศศพแห่เวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปพระราชทานเพลิงศพ

วันจันทร์ ที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๗ เวลา ๐๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ.

คมกฤษ/พิมพ์/ทาน/ทาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติเจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

สารบัญ

พระธรรมเทศนา

พระธรรมเทศนา “โบราณธรรมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๗ วัน ๓๖

พระธรรมเทศนา “โลกสุขวิหารธมฺมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๕๐ วัน ๔๒

พระธรรมเทศนา “มาตุคุณกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๑๐๐ วัน ๕๒

พระธรรมเทศนา “ศีลคันธกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ ๖๐

ภาพผู้มีเกียรติที่มาร่วมงาน ๗๑

ชีวประวัติ ๑๒๓

คำไว้อาลัย ๒๓๑

ปกิณกะ

การจับช้างหรือการคล้องช้างของไทยในสมัยโบราณ ๒๘๘
(จากหนังสือช้างต้น : สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ)
โดยได้รับอนุญาตในการจัดพิมพ์

เรื่องราวการคล้องช้างของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ๓๖๙
(บิดาของท่านผู้หญิงอรอวล)

THE NIGHTINGALE AND THE ROSE ๓๙๕

นกไนติงเกล และ ดอกกุหลาบ คำฉันท์ ๔๐๙
ประพันธ์โดยพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์
(บิดาของท่านผู้หญิงอรอวล)

รายพระนามและรายนามผู้บริจาคสมทบทุน มอบให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ๔๓๖

รายพระนามและรายนามผู้มาร่วมไว้อาลัย งานสวดพระอภิธรรม ๔๔๔

ขอขอบพระคุณ ๔๕๔

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

ประวัติย่อ

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา (สกุลเดิม วสันตสิงห์) เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นธิดาคนที่ ๘ จากบุตรธิดาจำนวน ๑๑ คนของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ กับคุณหญิงเรียบ (สกุลเดิม สุวรรณสุภา) โดยได้รับประทานชื่อว่า "อรอวล" จากพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๕-พ.ศ. ๒๔๗๐
โรงเรียนดาราวิทยาลัย โรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๗๑
โรงเรียนเบญจมราชาลัย

พ.ศ. ๒๔๗๕
โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์

พ.ศ. ๒๔๗๘
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๘๒
อบรมหลักสูตรฝึกหัดครูประโยคมัธยมจุฬา

สมรส

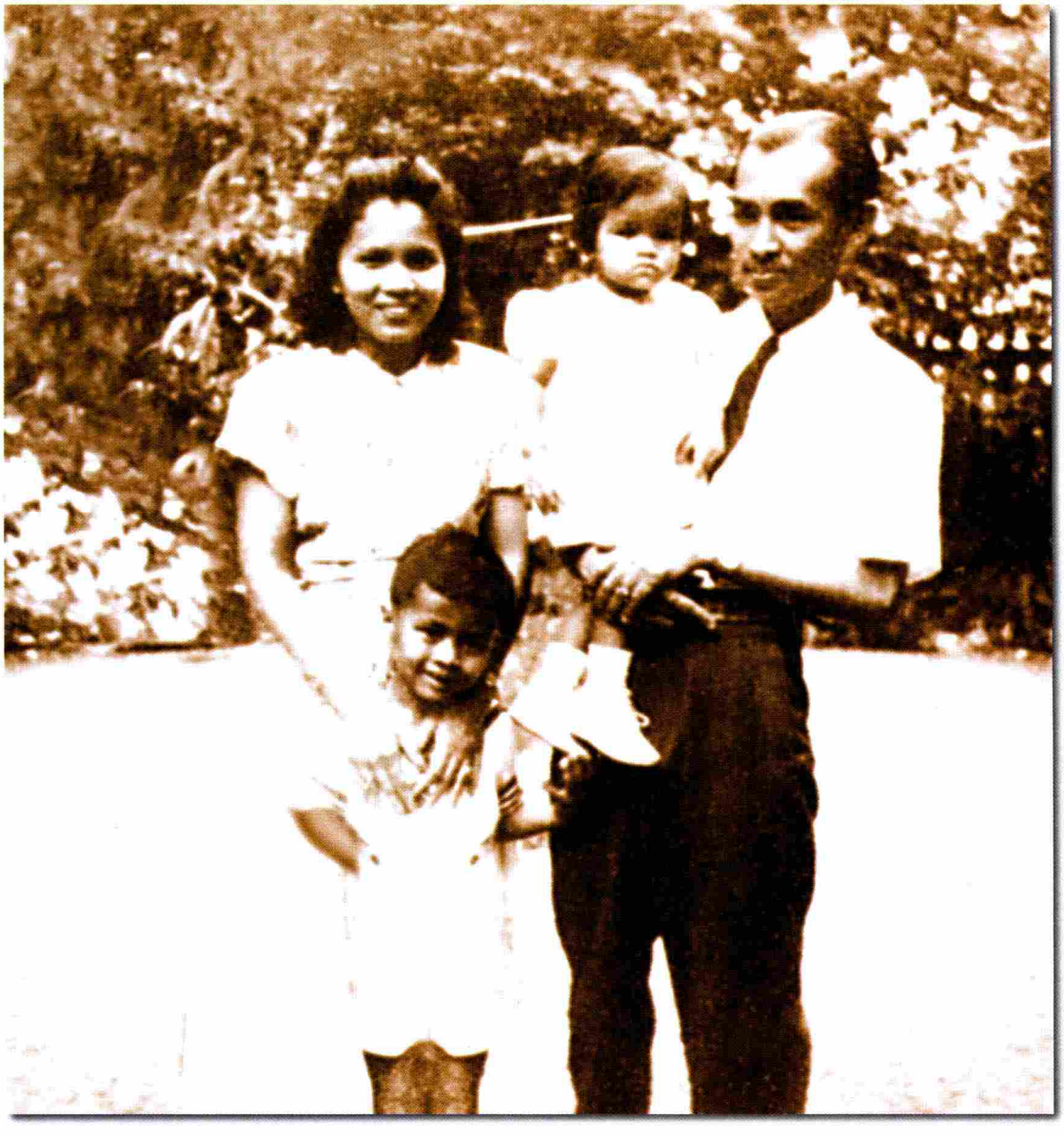
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา (อดีตองคมนตรี ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.) เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

บุตร-ธิดา

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา มีบุตรธิดา ๒ คนคือ

๑. นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับท่านผู้หญิงอรนุช (สกุลเดิม ทองเนื้อดี) มีบุตร ๒ คน คือ
   - ๑. นายจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับนางดวงแก้ว (สกุลเดิม ดิสพิมล) มีบุตร ๑ คน คือ
     เด็กชายอัครินธิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
   - ๒. นายจิรัตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับนางฉายสุภา (สกุลเดิม ฤกษ์จำนง) มีบุตรธิดา ๒ คน คือ
     ๑. เด็กหญิงอารีวัณณ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
     ๒. เด็กชายสุเมธิศ อิศรางกูร ณ อยุธยา

๒. นางสุวิมล โปษยานนท์ สมรสกับนายชัยยันต์ โปษยานนท์ มีบุตรธิดา ๓ คน คือ
   - ๑. นายพีรชัย โปษยานนท์ สมรสกับนางเพ็ญทิพย์ (สกุลเดิม พะลานุกูล) มีธิดา ๑ คน คือ
     เด็กหญิงพีรญา โปษยานนท์
   - ๒. นายอธิชัย โปษยานนท์ สมรสกับนางวรรณพร (สกุลเดิม ภูมิจิตร)
   - ๓. นางสาวทรงสุมน โปษยานนท์

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๔๘๔

รับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ในแผนกวิทยาศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๙๐

ติดตามนายจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเลขานุการตรี
ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

พ.ศ. ๒๔๙๗

รับราชการเป็นนักแปล กรมประมวลราชการแผ่นดิน

พ.ศ. ๒๔๙๙

ติดตามนายจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเลขานุการเอก
ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พ.ศ. ๒๕๐๓

ติดตามนายจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย
ประจำประเทศลาว

พ.ศ. ๒๕๐๘

ติดตามนายจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย
ประจำประเทศสเปน และประเทศตูนิเซีย

พ.ศ. ๒๕๑๒

ติดตามนายจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย
ประจำประเทศออสเตรีย และประเทศตุรกี

พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๒

ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.) ๔ วาระ วาระละ ๒ ปี

พ.ศ. ๒๕๑๘

เป็นภริยาองคมนตรี ทำงานด้านการแปลทูลเกล้าฯ ถวาย
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ดังนี้

เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้น มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.) พ.ศ. ๒๕๓๓

เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้น ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.) พ.ศ. ๒๕๒๗

เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ชั้น ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ฝ่ายใน) (ท.จ.ว.) พ.ศ. ๒๕๒๕

วาระสุดท้ายของชีวิต

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๐๔.๐๐ น. ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เนื่องจากติดเชื้อในกระแสโลหิต สิริรวมอายุ ๙๖ ปี

พระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระกรุณาคุณ

ขณะที่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา พักรักษาอาการป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานดอกไม้เยี่ยมท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ครั้นเมื่อท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร และพระราชทานโกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจาตั้งประดับปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ และทรงรับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืนตลอด ๗ คืน และพระราชทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ กับทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อครบกำหนด ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน พระราชทานศพนอกจากนี้ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพวงมาลาวางที่หน้าศพ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิติคุณ โปรดประทานพวงมาลาวางที่หน้าโกศศพ

พระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระกรุณาคุณเป็นอเนกประการดังกล่าวนี้ นับเป็นเกียรติยศอันสูงสุดแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ตลอดจนผู้อยู่ในสกุลวงศ์ทั่วหน้า หากท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา จะหยั่งทราบด้วยญาณวิถีใดแล้ว จะมีแต่ความปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณาธิคุณและพระกรุณาคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม

หน้าว่าง

พระธรรมเทศนา “โบราณธรรมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล
ครบ ๗ วัน

✦

พระธรรมเทศนา
“โลกสุขวิหารธมฺมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล
ครบ ๕๐ วัน

✦

พระธรรมเทศนา “มาตุคุณกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล
ครบ ๑๐๐ วัน

✦

พระธรรมเทศนา “ศีลคันธกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล
ออกเมรุ

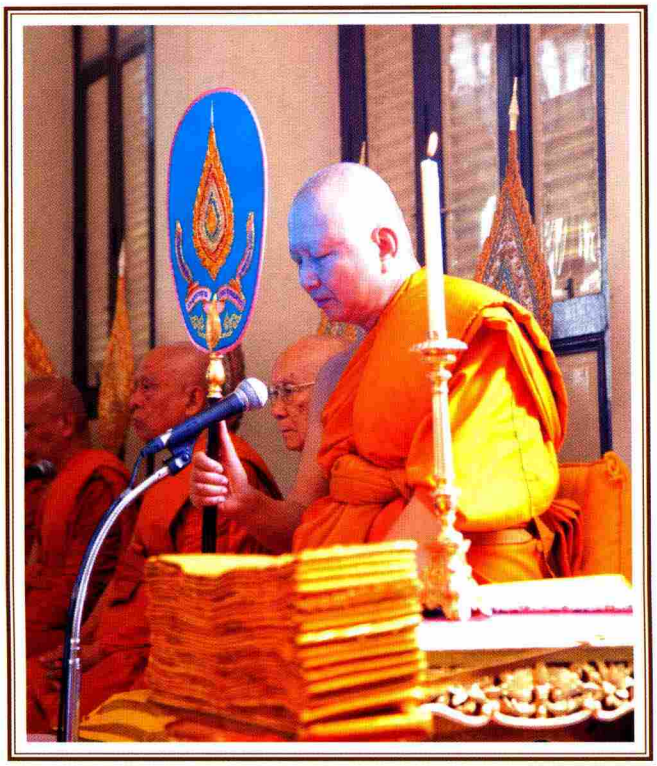
พระธรรมเทศนา “โบราณธรรมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล ครบ ๗ วัน
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
วันจันทร์ที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗
พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส
รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย นเว ขนฺติมกุพฺพเย
หิยฺยมาเน น โสเจยฺย อากาสํ น สิโต สิยาติ
(ขุ.สุ. ๒๕/๗๒๒/๕๑๘)

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในโบราณธรรมกถาว่าด้วยของเก่ากับของใหม่ ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแด่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ การบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร ๗ วัน อุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ สิริอายุรวม ๙๖ปี

การที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในครั้งนี้ ก็ด้วยทรงพระอนุสรณ์ถึงหิตานุหิตประโยชน์ที่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญไว้แก่ประเทศชาติ พระศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอเนกประการ

แม้ว่าท่านผู้หญิงได้ถึงแก่อนิจกรรมจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณงามความดีนานัปการที่ได้เคยบำเพ็ญไว้หาได้ดับสลายไปไม่ แต่ยังคงประทับอยู่ในจิตใจของญาติสนิทมิตรสหายสัมพันธชนบุคคลที่เกี่ยวข้อง สมดัง

พุทธภาษิตที่ว่า “**รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ**” แปลความว่า “ร่างกายเสื่อมสลายไป แต่ชื่อเสียงวงศ์ตระกูลหาได้เสื่อมสลายไปไม่” ซึ่งสอดคล้องต้องตามคำประพันธ์ที่ว่า “อันความดีที่ทำไว้กับใครนั้น ไม่มีวันลับหาย ในภายหน้า กายอาจเลือนลับหายจากสายตา ดีไม่ลาลับหายจากสายใจ”

ในยามที่มีชีวิตอยู่ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา สามารถบำเพ็ญประโยชน์ไพศาลแก่ประเทศชาติ พระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะท่านผู้หญิงได้พัฒนาตนให้เพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะ ๒ ประการ กล่าวคือ อัตตหิตสมบัติและปรหิตปฏิบัติ

คำว่า อัตตหิตสมบัติ หมายถึงคุณสมบัติที่เกี่ยวกับความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมความดีส่วนบุคคล ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นผู้มีการศึกษาดี ด้วยเป็นผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเบญจมราชาลัยและเป็นอักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความรู้ด้านภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ดังที่เคยรับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้แปลหนังสือภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อพระราชทานเป็นความรู้ทั่วไปตามพระราชประสงค์

ในส่วนปรหิตปฏิบัติ คือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนั้น ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติ พระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งโดยตรงด้วยการรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และโดยอ้อมด้วยการสนับสนุนส่งเสริมการบำเพ็ญหน้าที่ของสามีและบุตรธิดา กล่าวคือ

ได้ปฏิบัติหน้าที่ภริยาของนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา อดีตองคมนตรี และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ทั้งทำหน้าที่ของมารดาที่ดีด้วยการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้ง ๒ คน ให้เจริญเติบใหญ่เป็นคนดีอยู่ในศีลธรรมเป็นที่พึ่งของสังคม ได้แก่ นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และรองเลขาธิการพระราชวัง ผู้เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ส่วนธิดาคือนางสุวิมล โปษยานนท์ ก็ได้รับการปลูกฝังให้เป็นผู้ใฝ่การศึกษา โดยเฉพาะในด้านภาษาอังกฤษเช่นเดียวกับมารดาจนได้เข้าทำงานที่องค์การสหประชาชาติ

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญหิตานุหิตประโยชน์ไว้เป็นอเนกประการ เพราะเป็นบุคคลผู้ดำรงตนอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางระหว่างของเก่ากับของใหม่ โดยสามารถผสมผสานวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตกเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี แม้ตนเองจะมีความรู้เชี่ยวชาญด้านภาษาอังกฤษและได้ติดตามสามีไปอยู่ต่างประเทศในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศต่าง ๆ แต่ก็มิได้หลงลืมความเป็นไทย ดังจะเห็นได้จากการอบรมบุตรธิดาให้รักชาติ รักแผ่นดินไทย เป็นพุทธมามกชนที่ดีและมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นับได้ว่าท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาทในอัตตทัณฑสูตรที่ขอรับพระราชทานยกขึ้นเป็นบาลี นิกเขปบทเบื้องต้นที่ว่า **"ปุราณ์ นาภินนฺเทยฺย นเว ขนฺติมกุพฺพเย"** เป็นต้น แปลความว่า "ไม่ควรเพลิดเพลินแต่ของเก่า ไม่ควรพอใจแต่ของใหม่ เมื่อของเก่าเสื่อมสลายไป ก็ไม่ควรเศร้าใจ ไม่ควรอาศัยวิมานในอากาศ"

ขอรับพระราชทานถวายวิสัชนาว่า ในพระบาลีนี้ บุคคลผู้เพลิดเพลินแต่ของเก่าหมายถึง ผู้หลงยึดติดกับอดีตมากเกินไป จนไม่ยอมรับของใหม่และการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ส่วนบุคคลผู้พอใจแต่ของใหม่หมายถึง ผู้ตื่นเต้นกับของใหม่มากเกินไป จนละทิ้งสิ่งดีงามในอดีตทั้งปวง ท่าทีของบุคคลจำพวกนี้เป็นท่าทีแบบสุดโต่งที่มักนำความทุกข์มาให้เพราะไม่รู้จักปรับตัวปรับใจให้สอดคล้องกับความเป็นจริง บุคคลผู้เพลิดเพลินกับของเก่ามักมีอุปาทานยึดมั่นกับอดีตว่า ต้องคงที่ถาวรอยู่อย่างนั้น ซึ่งเป็นทัศนะแบบสัสสตทิฐิ คือเห็นว่าสรรพสิ่งเที่ยงแท้ถาวร แต่ในความเป็นจริงสรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังพระบาลีที่ว่า **"สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"** แปลว่า "สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง" เมื่อสังขารหรือสรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามหลักอนิจจังเช่นนี้ บุคคลประเภทนี้ทำใจรับความเปลี่ยนแปลงไม่ได้จึงโศกเศร้าเสียใจเพราะหลงยึดติดอยู่กับอดีต ดังนั้น

พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า "**หิยฺยมาเน น โสเจยฺย**" แปลความว่า "เมื่อของเก่าเสื่อมสลายไป ก็ไม่ควรเศร้าใจ" สมดังภาษิตอุทานธรรมที่ว่า "มีอะไรถูกใจที่ไหนเล่า ตัวของเรายังไม่ถูกใจหนา อนิจจังทุกขังอนัตตา รู้ล่วงหน้าเสียก่อนไม่ร้อนใจ"

ดังมีเรื่องเล่าไว้ในอุรคชาดกว่า เมื่อถูกถามว่าเหตุใดจึงไม่ร้องไห้พิไรรำพันเมื่อบุตรของตนสิ้นชีวิต พระโพธิสัตว์กล่าวให้เหตุผลไว้ว่า "**อุรโค ว ตจๆ ชิณฺณๆ หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนู**" เป็นต้น แปลความว่า "บุตรของข้าพเจ้าละทิ้งร่างกายของตนไป ดุจงูละทิ้งคราบเก่าฉะนั้น เมื่อร่างกายแห่งบุตรของข้าพเจ้าใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ สิ้นชีพไปแล้ว ถูกไฟเผาอยู่ย่อมไม่รับรู้ถึงการร้องไห้ของหมู่ญาติ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่เศร้าโศกถึงเขา คติในภพเบื้องหน้าของเขามีอย่างใด เขาย่อมไปสู่คติของเขาอย่างนั้น"

ที่ตรงกันข้ามกับประเภทแรกนั้นคือบุคคลผู้พอใจแต่ของใหม่ บุคคลประเภทนี้มักเอาแต่เพ้อฝันถึงอนาคต โดยละเลยความเป็นจริงในปัจจุบัน เขาคิดจะสร้างอนาคตที่เป็นของใหม่โดยตัดขาดจากของเก่าในอดีตโดยสิ้นเชิง นี่เป็นทัศนะแบบสุดโต่งอีกด้านหนึ่งที่เรียกว่าอุจเฉททิฐิ คือ ยึดถือว่าคนเราสามารถตัดขาดจากอดีตได้ ซึ่งขัดกับหลักการแห่งสันตติในพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธศาสนาจะสอนว่าสรรพสิ่งเป็นอนิจจังคือมีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามหลักการแห่งสันตติหรือการสืบต่อ นั่นคือแม้ของเก่าจะดับไปแต่ก็ไม่ดับสูญไปเสียทีเดียวเพราะมันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ของใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ และของใหม่ที่เกิดขึ้นแทนที่นั้นใช่ว่าจะแตกต่างจากของเก่าโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะของเก่ากับของใหม่ยังมีอะไรที่ต่อเนื่องถึงกันอยู่ นั่นคือ ของใหม่จะเกิดขึ้นได้ก็เพราะรับมรดกบางอย่างมาจากของเก่าที่ดับไปพร้อมกับเพิ่มลักษณะใหม่บางประการเข้ามาด้วย ดังที่ร่างกายของเราในวันนี้ได้พัฒนามาจากร่างกายในวัยเด็กของเรา ดังนั้นตัวเราในวันนี้กับตัวเราเมื่อตอนวัยเด็กจึงพัฒนาสืบต่อกันไป ตามหลักการที่ว่า "**น จโส น จ อญฺโญ**" แปลความว่า "จะเป็นคนเดียวกันก็ไม่ใช่ จะต่างกันก็ไม่เชิง" ดังนั้น ของเก่ากับของใหม่จึงไม่อาจตัดขาดจากกันได้ การสร้างของใหม่ที่ตัดขาดจากของเก่าจึงเป็นเรื่องเพ้อฝันด้วยอำนาจตัณหาที่ท่านเปรียบเหมือนการสร้างวิมานในอากาศ เพราะไม่มีทางเป็นไปได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า "**อากาสๆ น สิโต สิยา**" แปลความว่า "ไม่ควรอาศัยวิมานในอากาศ"

พระพุทธศาสนาสอนให้ยึดทางสายกลางแห่งการพัฒนาที่หลีกเลี่ยงสุดโต่งทั้งสองด้าน แต่ให้ผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่เข้าด้วยกันตามหลักการแห่งสันตติคือการสืบต่อของสรรพสิ่ง สมดังพุทธภาษิตในภัทเทกรัตตสูตรที่ว่า "**อตีตๆ นานฺวาคเมยฺย นปฺปฏิกงฺเข อนาคตๆ**"

เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลไม่ควรละห้อยหาอดีต ไม่ควรเพ้อฝันถึงอนาคต เพราะสิ่งที่เป็นอดีตได้ผ่านเลยไปแล้วและสิ่งที่เป็นอนาคตก็ยังมาไม่ถึง” ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเตือนพุทธบริษัทมิให้ยึดติดกับอดีตจนต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทั้งปวง ส่วนที่ไม่ดีในอดีตเราไม่ควรเก็บไว้อย่างนั้น แต่ควรนำมาแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น การแก้ไขปรับปรุงเรียกว่าปฏิสังขรณ์ คือการซ่อมแซมทำให้กลับคืนดีเหมือนเดิม ดังที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ โดยถนอมรักษาสิ่งที่ดีงามในอดีตด้วยการใช้วัสดุและเทคนิควิธีการสมัยใหม่ นี่คือทางสายกลางแห่งการพัฒนา ที่ผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ ที่ต่างจากการปล่อยให้วัดวาอารามคงทรุดโทรมต่อไปโดยไม่มีการแก้ไขปรับปรุง ซึ่งเป็นสุดโต่งด้านหนึ่ง และการรื้อทำลายของเก่าทั้งหมดแล้วสร้างของใหม่มาแทนที่ ซึ่งเป็นสุดโต่งอีกด้านหนึ่ง

การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลไม่ควรละห้อยหาอดีต” ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้คนเราเลิกคิดถึงอดีต แท้ที่จริงพระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลพิจารณาถึงความบกพร่องในอดีตเพื่อนำมาเป็นบทเรียนแก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นโดยไม่ยึดติดกับความผิดพลาดในอดีตนั้น ดังกรณีของคนโง่ที่รู้ว่าตนเองมีปัญญาน้อยก็ต้องพยายามเสาะแสวงหาปัญญาใส่ตน ตามพระบาลีที่ว่า **“โย พาโล มญฺญตี พาลฺย”** เป็นต้น แปลความว่า “คนโง่ที่รู้ตัวเองว่าโง่ ยังมีโอกาสเป็นคนฉลาดได้บ้าง แต่คนโง่แล้วอวดฉลาด เรียกว่าโง่แท้ ๆ ” ดังนิทานเซ็นเรื่องหนึ่งที่ขอรับพระราชทานนำมาสาธกดังต่อไปนี้

นักดาบซามูไรคนหนึ่งพกดาบเข้าไปหาท่านเจ้าอาวาสในวัดแห่งหนึ่ง เขาต้องการจะถามปัญหาข้อข้องใจที่มีมานานแล้ว แต่ไม่กล้าถามใคร เพราะกลัวจะถูกหาว่าเป็นคนไม่นับถือศาสนา เมื่อมาถึงวัดเขาก็ถามหลวงพ่อเจ้าอาวาสว่า “นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่”

หลวงพ่อหันมาจ้องหน้าเขา แทนที่จะตอบคำถามกลับย้อนถามว่า “เธอเป็นใคร”

เขาตอบอย่างนอบน้อมว่า “กระผมเป็นซามูไร”

หลวงพ่อกลับขึ้นเสียงดังถามอีกว่า “อะไรกัน อย่างเธอนี่หรือเป็นซามูไร หน้าตาอย่างกะขอทาน”

เมื่อถูกดูหมิ่นเหยียดหยามอย่างนี้ นักดาบซามูไรโกรธมาก เขาชักดาบออกมา ทำท่าจะฟันหลวงพ่อ

หลวงพ่อรีบกล่าวต่อว่า “นี่แหละ นี่แหละนรก”

นักดาบซามูไรได้สติจึงเก็บดาบใส่เข้าฝักแล้วก้มลงกราบหลวงพ่อด้วยความเคารพ

หลวงพ่อจึงกล่าวสำทับว่า "นี่แหละสวรรค์"

นักดาบซามูไรคนนั้นได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของหลวงพ่อศึกษาธรรมะเพิ่มเติมตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

การที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "บุคคลไม่ควรเพ้อฝันถึงอนาคต" ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้คิดวางแผนสำหรับอนาคต แท้ที่จริงพระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลใช้ปัญญาวางแผนสำหรับอนาคตที่ดีกว่า แต่ไม่ทรงส่งเสริมให้คนเราเพ้อฝันถึงอนาคตด้วยอำนาจตัณหาโดยไม่คิดลงมือทำตามความฝัน ไม่ลงมือทำความเพียรในปัจจุบัน สมดังพระบาลีที่ว่า **"วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา"** เป็นต้น แปลความว่า "เกิดเป็นคน ควรพยายามร่ำไปจนกว่าจะได้สิ่งที่ปรารถนา" และบาลีที่ว่า **"อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ โก ชญฺญา มรณํ สุเว"** แปลความว่า "ควรทำความเพียรเสียแต่วันนี้ ใครจะรู้ว่าพรุ่งนี้ความตายจะมาเยือนหรือไม่"

ชีวิตของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เพียบพร้อมด้วยอัตตหิตสมบัติและปรหิตปฏิบัติเพราะดำรงตนอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางที่ผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ได้อย่างกลมกลืนด้วยการเป็นผู้ไม่หลงของเก่าและไม่เมาของใหม่ ดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยอำนาจพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปด้วยดีในหมู่สงฆ์ พระราชทานอุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ในครั้งนี้ ขอจงมารวมกันเป็นตบะเดชะพลวปัจจัย สำเร็จเป็นอิฏฐวิบากสุขสมบัติ ทิพยสมบัติ ในสัมปรายภพแด่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา สมดังพระราชเจตนาปรารภทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในโบราณธรรมกถาพอสมควรแก่เวลาขอสมมติยุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้

เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

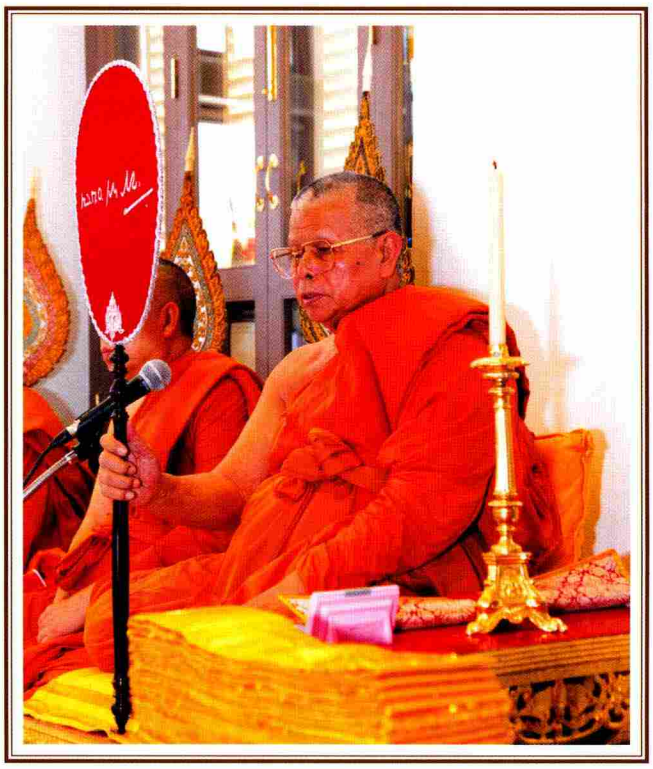
พระธรรมเทศนา “โลกสุขวิหารธมฺมกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล ครบ ๕๐ วัน
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗
พระสาสนโสภณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ)
เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร
และเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ)
รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ ครั้ง)

ยสฺส ขนฺติ จ เมตฺตา จ ปริจฺจาโคปิ จาภยํ
ปฏินิสฺสคฺโค จ โลเก โส โหติ สุขสีลวาติ.

พระบาลีเถรภาษิตที่ยกมาข้างต้นนี้ คือ **หลักธรรมเพื่ออยู่เป็นสุขในสังคม** เพื่อฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่กุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน อุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ถึงอนิจกรรม เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ สิริรวมอายุ ๙๖ ปี

การที่สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในครั้งนี้ ก็ด้วยทรงพระอนุสรณ์ถึงหิตานุหิตประโยชน์ที่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญแล้วแก่ประเทศชาติ พระศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอเนกประการ

แม้ว่าท่านผู้หญิงได้ถึงแก่กรรมจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณความดีนานัปการ ที่ได้เคยบำเพ็ญไว้หาได้สลายไปด้วยไม่ แต่ยังประทับอยู่ในจิตใจของญาติสนิทมิตรสหายสัมพันธชนบุคคลที่เกี่ยวข้อง อยู่เป็นอันมาก ดังพุทธภาษิตว่า “**รูปี ชีรติ มจฺจานำ นามตฺตำ น ชีรติ. แปลความว่า รูปร่างกายของสัตว์ทั้งหลายย่อมเสื่อมสลายไปได้ แต่ชื่อเสียงและวงศ์ตระกูล หาได้สลายไปด้วยไม่**”

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญหิตานุหิตประโยชน์ไว้เป็นอเนกประการ เพราะเป็นบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในทางสายกลางระหว่างของเก่ากับของใหม่ โดยสามารถผสมผสานวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี แม้ตนเองจะมีความชำนาญในด้านภาษาอังกฤษและได้ติดตามสามีไปอยู่ในต่างประเทศในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศต่าง ๆ ก็มิได้ทอดทิ้งประเทศยังรักและหวงแหนอยู่เหมือนเดิม ดังจะเห็นได้จากการอบรมบุตรธิดาให้รักชาติและรักแผ่นดิน เป็นพุทธมามกชนที่ดี และมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นับได้ว่าท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญตามพระบรมพุทโธวาท ที่ได้ยกมากล่าวข้างต้นนี้ ซึ่งได้นำมากล่าวในที่นี้ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

และเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา สำหรับท่านผู้มาร่วมในการพระราชทานเพลิงศพ และในการบำเพ็ญกุศลในโอกาสนี้

หลักธรรมจากเถรภาษิตที่นำมาแสดงในวันนี้ คือธรรมเพื่ออยู่อย่างเป็นสุขในสังคม จากเถรภาษิตที่ได้นำมากล่าวไว้ในตอนต้นของพระธรรมเทศนานี้ว่า

ยสฺส ขุนติ จ เมตฺตา จ ปริจฺจาโคปิ จาภยํ
ปฏินิสฺสคฺโค จ โลเก โส โหติ สุขสีลวา.

คุณธรรม ๕ ประการ คือ ขันติ ๑ เมตตา ๑ การเสียสละ ๑ การให้อภัย ๑ และปล่อยวาง ๑ มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมอยู่อย่างมีความสุขในโลก

อันดับต่อนี้ไป จักได้ถวายพระราชทานวิสัชนา**หลักธรรมเพื่ออยู่เป็นสุขในสังคม** ทั้ง ๕ ประการนี้ตามสมควรแก่เวลา

หลักธรรมข้อที่ ๑ ขันติ คือ **ความอดทน** หมายถึงความอดกลั้น ความทนทานต่อทุกข์กายและทุกข์ใจ ขันตินี้ย่อมนำความสงบสุขมาแก่ผู้ปฏิบัติ ดังพุทธภาษิตที่ว่า **ขนฺติ หิตสุขาวหา ความอดทน นำความสุขประโยชน์สุข** คำว่า **ประโยชน์สุข** หมายถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งแก่ตนและผู้อื่น อันเกิดจากความอดทน คนที่อดทนได้ย่อมมีความสุข ถ้าอดทนไม่ได้ก็มีความทุกข์ ฉะนั้น เมื่อรักสุข เกลียดทุกข์ คนเราจึงควรอดทน

ตามหลักพระพุทธศาสนา ขันติคือความอดทนนี้ มีลักษณะ ๓ ประการคือ

- **อดทนต่อความลำบากตรากตรำในการทำงาน**
- **อดทนต่อความเจ็บป่วย**
- **อดทนต่อความเจ็บใจ**

ประการแรก อดทนต่อความลำบากตรากตรำ หมายถึง **วิริยะ** ความเพียรนั่นเอง ถ้าพระพุทธเจ้าตรัสความเพียรไว้แล้ว ก็ไม่ต้องตรัสขันติไว้อีก เพราะเป็นหลักธรรมที่ร่วมกันอยู่ พระองค์ตรัสขันติไว้ในที่ใด ก็ไม่ต้องตรัสวิริยะ ไว้ในที่นั้นอีก

ตามปกติ ทุกคนไม่ว่า เด็ก ผู้ใหญ่ ชาวบ้าน หรือพระสงฆ์ ต้องทำงาน ถ้าไม่ทำงานก็มีชีวิตอยู่ลำบาก งานของเด็กได้แก่การศึกษาหาความรู้ใส่ตัว งานของผู้ใหญ่ได้แก่การทำมาหาเลี้ยงชีพ งานของบรรพชิต คือ การปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา ผู้ทำงานต้องมีความอดทนในการทำงานทุกอย่าง พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง เพราะพระองค์ทรงมีความเพียรไม่ท้อถอย พระองค์จึงพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนโดยประการทั้งปวง ใครก็ตาม ถ้ามีความอดทน มีความเพียร

ก็ย่อมประสบความสำเร็จ และพ้นจากความทุกข์ได้ในที่สุด สมดังพระพุทธภาษิตใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาตที่ว่า

วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ

คนจะล่วงความทุกข์ได้ เพราะความเพียร

คนที่มีความเพียร มีความอดทน จะไม่เห็นแก่ความสุขความสบายเพียงเล็กน้อย ไม่ว่าเช้า สาย บ่าย เย็น อย่างไร ก็ทำงานได้ตลอดเวลา สู้งานได้ทุกอย่าง ไม่อ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก ง่วงนัก เพลียนัก ยังเช้าอยู่ มุ่งทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรและความอดทน ตั้งหน้าทำงาน ไม่พรั่นพรึงในหนาวร้อน จนตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน ถ้ามีความอดทนแล้ว คนเราก็ย่อมประสบความสำเร็จในชีวิตได้ทั้งสิ้น และนำความเจริญมาให้ในที่สุด ดังที่ได้เห็นตัวอย่างมาแล้วเป็นอันมาก ความอดทนในเวลาประกอบหน้าที่การงานเช่นนี้ เรียกว่า**อดทนต่อการตรากตรำในการทำการงาน**

ประการที่ ๒ คือ อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ตามธรรมดาของร่างกาย ต้องมีความเจ็บป่วยบ้างไม่มากก็น้อย แม้แต่ความหิวกระหายก็เป็นโรคที่ต้องเยียวยาอยู่ทุกเช้าทุกเย็น ยังมีความเจ็บป่วยอื่น ๆ อีก เช่น ปวดหัว ปวดท้อง เป็นโรคที่จรมาในบางครั้งบางคราว มากบ้างน้อยบ้าง รักษาหายบ้าง รักษาหายเองบ้าง รักษาไม่หายเองบ้าง ต้องไปพบแพทย์บ้าง ในคราวเช่นนี้ ถ้าผู้ป่วยไม่มีความอดทน ก็ย่อมทำให้ผู้ใกล้ชิดหรือผู้พยาบาลรักษาต้องเดือดร้อนรำคาญ ทำให้โรคต้องหายช้า หรืออาจไม่หาย แต่ถ้าผู้ป่วยมีความอดทน ไม่ทุรนทุราย ครวญครางจนเกินไปกว่าเหตุ ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอหรือผู้พยาบาล โรคก็หายเร็ว และไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนรำคาญด้วย นี้ก็เพราะมีความอดทน ความอดทนเมื่อเจ็บป่วยเช่นนี้ ท่านเรียกว่า **อดทนต่อความเจ็บป่วย**

ประการที่ ๓ คือ อดทนต่อความเจ็บใจ ตามปกติ คนเราเมื่ออยู่ร่วมกัน ก็ต้องมีความผิดพลั้งต่อกันบ้างไม่มากก็น้อย เมื่อฝ่ายหนึ่งทำผิดพลั้งเผลอไป อีกฝ่ายหนึ่งมีความอดทนไว้ได้ ก็ไม่มีเรื่องให้ทะเลาะกัน ในการศึกษาเล่าเรียน นักเรียนต้องอดทนต่อคำสอนของครู ในการทำงานที่มีผู้บังคับบัญชา ก็ต้องเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา

ในเรื่องความอดทนนี้ คนเราควรทำในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ผู้ใดอดทนต่อคำหยาบของคนอื่น ต่อคำล่วงเกิน คำสบประมาท ผู้นั้นจัดว่าเป็นยอดของผู้อดทน และเป็นผู้ฝึกตนได้อย่างยอดเยี่ยม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า "**ในโลกนี้มีคนชั่วอยู่มาก ในบรรดาหมู่มนุษย์ผู้ที่ฝึกตนได้แล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด เหมือนช้างเข้าสู่สงคราม อดทนต่อลูกศรที่ข้าศึกยิงมาจากทิศต่าง ๆ ได้ ช้างที่ฝึกแล้ว ม้าที่ฝึกแล้วย่อมไม่ประเสริฐเท่าคนที่ฝึกแล้ว**" เมื่อคนเรามีขันติประจำตน พร้อมด้วยมีความ

ขยันหมั่นเพียรในการงานแล้ว ย่อมจะเป็นเหตุให้ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน อันเป็นทางแห่งความสุขกาย สุขใจ ในที่ทุกสถานได้

หลักธรรมข้อที่ ๒ คือ เมตตา ได้แก่ ความปรารถนาดี ความรัก ความห่วงใย ความเกื้อกูลต่อบุคคลอื่น และต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค อันเป็นเพชรน้ำเอกของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้ให้คำจำกัดความของเมตตาไว้ว่า **เมตตามีความเยื่อใย โดยการมีลักษณะประพฤติเกื้อกูล มีหน้าที่ในการนำประโยชน์เข้าไปให้แก่สรรพสัตว์ มีการกำจัดความอาฆาตเป็นเครื่องปรากฏ (คือเป็นผล) มีการเข้าไปสงบความพยาบาทเป็นสมบัติ และมีการเกิดความเสน่หาเป็นตัววิบัติ (คือเป็นศัตรูของเมตตา)**

จากคำจำกัดความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า เมตตานี้ก็คือความปรารถนาจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุขและเป็นปฏิปักษ์ต่อความพยาบาทโดยตรง จึงมีหน้าที่กำจัดพยาบาท ส่วนความเสน่หาแบบหนุ่มสาว เป็นตัววิบัติ คือศัตรูของเมตตา

ศัตรูหรือกิเลส ที่เป็นอันตรายต่อเมตตามี ๒ อย่าง คือ **๑ ราคะเป็นศัตรูใกล้ และพยาบาทเป็นศัตรูไกล**

เมตตาเป็นพรหมวิหารข้อหนึ่ง ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา คนมีเมตตาโดยทั่วไป ย่อมมีกรุณาและมุทิตาด้วย และบางท่านมีเมตตาก็มีอุเบกขาด้วย ท่านจึงเรียกว่า พรหมวิหาร เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ถือพรหมวิหารเป็นหลักการดำเนินชีวิต และการเผยแผ่พระพุทธศาสนามุ่งความสงบและสันติภาพ ไม่นิยมความรุนแรงและสงคราม ฉะนั้นจึงปรากฏว่า ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณเกือบ ๒,๖๐๐ ปีแล้ว ไม่มีสงครามในระหว่างชาวพุทธด้วยกัน หรือในระหว่างชาวพุทธกับคนในศาสนาอื่นเพราะเหตุแห่งพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาแผ่ไปทั่วทวีปเอเชียแล้วขยายไปทั่วโลกอย่างสงบสุข มีผู้นับถือในปัจจุบัน ประมาณ ๕๐๐ ล้านคน โดยไม่มีการแปดเปื้อนกับการเข่นฆ่าเลย ความรุนแรงทุกรูปแบบเป็นการขัดกับหลักพรหมวิหาร โดยเฉพาะเมตตา เพราะฉะนั้น พรหมวิหารจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชน และเป็นหลักธรรมเพื่อสันติภาพโดยแท้

การที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนาก็ดี การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชาติไทยเราทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประชาชนในชาติไทยของเราก็ดี หรือการที่มารดาบิดาเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยการเสียสละอย่างยิ่งก็ดี ล้วนเกิดจากหลักเมตตาธรรมทั้งสิ้น

แม้การที่ชาวไทยทุกหมู่เหล่าห่วงใยและให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนร่วมชาติผู้ประสบอุทกภัยอย่างมากในหลายจังหวัดของประเทศในขณะนี้ก็ดี เป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจอันประกอบด้วยเมตตาและกรุณา ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยของคนในชาติทั้งสิ้น นับเป็นสิ่งที่ควรแก่การอนุโมทนาอย่างยิ่ง ฉะนั้น สมเด็จสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถร ป.๙) จึงตรัสว่า **โลโกปตฺถมฺภิกา เมตฺตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก** ดังนั้น เมตตาจึงเป็นหลักธรรมที่สร้างความสงบสุขให้แก่สังคมอย่างหนึ่ง

หลักธรรมข้อที่ ๓ คือ การเสียสละ เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอีกข้อหนึ่งที่สร้างความสงบสุขให้แก่สังคม ไม่เห็นประโยชน์เฉพาะส่วนตัวแต่ฝ่ายเดียว แต่มุ่งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ก็ย่อมเกิดประโยชน์สุขขึ้นเป็นอันมากในสังคมของโลก ในประเทศหรือในหมู่ชนนั้น ๆ เช่นพระพุทธเจ้าทรงเสียสละอย่างยิ่งเพื่อสัตว์โลก จึงทรงใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการตรัสรู้ธรรมและในการก่อตั้งพระพุทธศาสนา โลกจึงเกิดความสงบสุขเพราะการเสียสละของพระองค์ แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชาติไทยเราพระองค์ปัจจุบัน ก็ทรงเสียสละอย่างยิ่งเพื่อความสงบสุขของประชาชนในชาติ แม้จะทรงเหนื่อยลำบากพระวรกายมานานหลายสิบปีก็ทรงยอม โครงการในพระราชดำริเป็นจำนวนมากในการพัฒนาประเทศและช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบัน ได้ทำให้ประเทศได้พัฒนาขึ้นเป็นอันมากและก่อความสงบสุขให้แก่ประชาชนในชาติอย่างมหาศาล แม้การที่มารดาบิดาเสียสละเพราะบุตรธิดาของตน หรือการที่คนในชาติเสียสละเพื่อความสงบสุขของเพื่อนร่วมชาติ เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติและให้เกิดความสุขขึ้นในสังคม ก็จัดว่าเป็นหลักธรรมเพื่อความสงบสุขในสังคมอย่างแท้จริงอีกข้อหนึ่ง

หลักธรรมข้อที่ ๔ คือ การให้อภัย ได้แก่ การไม่อาฆาตไม่ผูกโกรธต่อผู้ที่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตน และคนที่ตนรัก เป็นต้น แต่มีเมตตาให้อภัย ไม่จองเวร ต่อผู้ที่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนและแก่คนที่รัก คนที่มีหลักธรรมข้อนี้ ย่อมไม่ก่อเวรและความเดือดร้อนให้แก่ใคร ๆ และย่อมพบความสงบสุขในชีวิตได้มาก และทำสังคมให้สงบสุขด้วย เพราะเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในคัมภีร์ธรรมบทขุททกนิกายว่า

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนำ
อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

แปลความว่า *"เพราะว่า ในโลกนี้ ไม่ว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร ก็แต่ว่าย่อมระงับได้ด้วยการไม่จองเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า"*

คือ นักปราชญ์ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันย่อมรับว่า เวรไม่อาจจะสงบได้ด้วยการจองเวร แต่สงบได้ด้วยการไม่จองเวร คือให้อภัย ไม่ทำร้าย แก้แค้นต่อคนที่ทำร้ายตนเอง หรือต่อคนที่ตนเคารพนับถือ เมื่อชีวิตอยู่ด้วยการไม่มีเวรกับใครก็ย่อมพบความสุขและทำสังคมให้สงบสุข ฉะนั้น นักปราญ์หรือผู้หวังความสุขความเจริญแก่ตนและผู้อื่นจึงไม่จองเวรกับใคร ๆ แต่ให้อภัยเหมือนดังมารดาให้อภัยแก่บุตรของตนฉะนั้น

หลักธรรมข้อที่ ๕ คือ การปล่อยวาง ได้แก่การปล่อยวางความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง ข้อนี้สำคัญที่สุดในจำนวนหลักธรรม ๕ ข้อ ที่สร้างความสงบสุขในสังคม เพราะเป็นการตัดต้นตอของความทุกข์ทั้งมวลลงได้ เมื่อยึดมั่นมากก็ต้องทุกข์มาก ถ้าปล่อยวางได้มากก็สุขมาก แม้ความเครียดหรือความทุกข์ที่มีอยู่ก็ลดน้อยลงหรือหายไปเรื่อย ๆ **เป็นความจริงที่ว่าเมื่อยึดมั่นสิ่งใด ก็ทุกข์เพราะสิ่งนั้น** ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า **"สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย" แปลว่า "สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น"** นี้ก็เป็นหลักธรรมชั้นสูงขั้นวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา

แต่สำหรับผู้ที่ยังเป็นปุถุชนอยู่นั้น ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่ เพราะยังมีกิเลสอยู่ จะปล่อยวางให้เด็ดขาดนั้นยังทำไม่ได้ เพราะฉะนั้น ใครจะยึดมั่นเรื่องอะไรก็ยึดเถิด แต่อย่ายึดให้มากเกินไป เพราะสิ่งทั้งปวงในโลกนี้มันไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน มันเป็นทุกข์เพราะตกอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องพังสลายในที่สุด และไม่มีอะไรเป็นของเราที่แท้จริงเลย เห็นได้ชัดเมื่อคนเราตาย คนเราต้องทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างไว้หมดแล้วจากโลกนี้ไป จะนำไปได้แต่บุญและบาปติดตัวไปเท่านั้น นอกนั้นต้องทิ้งไว้หมดสิ้น มอบให้โลกเขาไป แม้แต่ร่างกายเพราะยืมของโลกมาใช้ชั่วคราว

วิธีปล่อยวางมีหลายอย่าง สำหรับคนเราที่ยังไม่อาจปล่อยวางหมดทุกอย่างได้ ก็ควรปล่อยวางแบบง่าย ๆ ไปก่อน คือ**รู้จักปิดหู ปิดตา ปิดปากเสียบ้าง** เหมือนอย่างปริศนาธรรมเป็นรูปลิง ๓ ตัว ตัวหนึ่งปิดหู ตัวหนึ่งปิดตา ตัวหนึ่งปิดปาก ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นถือว่า คนเราบางคราว แม้ไม่หนวกทำเหมือนเป็นคนหนวกเสียบ้าง แม้ไม่บอดก็ทำเป็นเหมือนเป็นคนบอดเสียบ้าง แม้ไม่ใบ้ทำเหมือนเป็นคนใบ้เสียบ้าง ถ้าเป็นคนรู้เป็นคนเห็นไปหมดแล้ว ก็เท่ากับว่าไปแส่หาความทุกข์ไม่หยุดหย่อน

ฉะนั้น อุบายการปล่อยวางข้อนี้ ท่านจึงกล่าวเป็นคำกลอนไว้ว่า

ปิดหูซ้ายขวา ปิดตาสองข้าง
ปิดปากเสียบ้าง นั่งนอนสบาย

ในการปล่อยวางการยึดมั่นนั้น คนเราต้องเห็นพระไตรลักษณ์ว่า ขันธ์ ๕ หรือทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้อันย่อเหลือนามกับรูปนั้น ว่ามันตกอยู่ในอำนาจพระไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา คือหาเจ้าของที่แท้จริงไม่ได้

ความทุกข์หรือความเครียดของคนเราไม่น้อยเกิดจากความยึดมั่นถือมั่น บางคนแม้จะตายแล้ว ก็ยังไม่ปล่อยวาง ชีวิตมีแต่ความหนักอึ้ง เพราะแบกภาระการงานและยึดมั่นเอาไว้

วิธีปฏิบัติให้เกิดการปล่อยวาง มีดังนี้

- **เมื่อเกิดอะไรขึ้น ก็ให้รวมลงในพระไตรลักษณ์ให้หมด** คือถ้าอะไรเกิดขึ้นกับชีวิตของเรา ไม่ว่าดีหรือไม่ดีก็ให้รวมลงไปว่าสิ่งเหล่านี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ไม่มีอะไรเป็นของของเราที่แท้จริงเลย จึงไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ถ้ารวมลงในพระไตรลักษณ์ได้ ใจมันจะเบา จะวาง แต่ถ้าตรงกันข้าม ใจมันจะหนักจะเครียด จะมีความเร่าร้อนกระวนกระวาย
- **ให้เห็นว่าสิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นต้องดับทั้งสิ้น** คือให้ยอมรับความจริงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นแล้วล้วนแต่ต้องดับไปในที่สุด ทั้งสิ้น แม้แต่ดวงอาทิตย์ก็ต้องดับ โลกนี้ก็ต้องสลาย ไม่มีอะไรเหลือ ดังที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมครั้งแรกว่า "**สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดก็มีการดับเป็นธรรมดา**" แม้ปัญหายุ่งยากในชีวิตอะไรก็ตามที่ยังแก้ไม่ตก เมื่อมันเกิดขึ้นก็ต้องดับไป นี้คือกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งของสิ่งทั้งหลาย ไม่ต้องไปบังคับหรือยึดมั่นมันมากจนเกินไป เพราะยึดมั่นถือมั่นมากก็ทุกข์มากและทำให้เครียดด้วย
- **อย่าแบกงานไว้มากจนเกินไป** คือการแบกงานไว้มากจนเกินไปนั้น ก็ทำให้เครียด ทำให้วุ่นวายและทุกข์ใจมาก แม้คนเราจะทำงานด้วยใจว่างไม่ยึดมั่นถือมั่น แต่ถ้าเราไปรับงานแบกงานไว้มาก ใจจะสงบได้ยาก และงานจะเสียได้ง่าย เพราะทำไม่ทัน และเป็นเหตุให้เกิดความเครียดทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ฉะนั้น ผู้ที่ได้รับความสุขที่เรียกว่า "**สันติบท**" นั้น ต้องเป็นคนไม่แบกงานไว้มากจนเกินไป คือทำงานแต่พอประมาณ ทำแต่แก่ความรู้ความสามารถของตน จึงจะเกิดความเบากายเบาใจได้ง่าย คือให้วางงานลงเสียบ้างถ้าไม่วางก็จะหนักอยู่ตลอดไป แม้เราปุถุชนไม่อาจจะวางได้ตลอดไป แต่วางลงเสียบ้างก็จะเกิดความเบากาย เบาใจ และเกิดความสงบขึ้น
- **ให้ทำงานด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น** คือทำงานเพื่องานเพื่อความสำเร็จของงาน ทำความดีเพื่อความดี ไม่ใช่ทำเพื่อยศเพื่อตำแหน่งหรือเพื่อเกียรติยศชื่อเสียง ไม่ใช่ทำเพื่อตัวเรา เพื่อของเรา ถ้าทำอย่างนั้นก็จะวุ่นวายใจ เมื่อสิ่งทั้งหลายไม่สมใจตน **จงทำงานพร้อมด้วยความรู้สึกอยู่เสมอว่า ทำความดีเพื่อความดี ทำงานเพื่อความสำเร็จของงาน ทำด้วยความเพลิดเพลิน ไม่รีบร้อนจนเกินไป** เพราะในที่สุด คนเราต้องปล่อยวางหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ไม่ปล่อยก็ต้องปล่อย เมื่อเราต้องจากโลกนี้ไป

• **ถือหลักพุทธสุภาษิตที่ว่า "สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น"** เมื่อปล่อยวางลงได้จึงเป็นสุข ดังคำกลอนที่ว่า

สิ่งทั้งปวง ควรหรือ จะถือมั่น
เพราะว่ามัน ก่อทุกข์ มีสุขไฉน
ยึดมั่นมาก ทุกข์มาก ลำบากใจ
ปล่อยวางได้ เป็นสุข ทุกคืนวัน

จึงสรุปความตามที่ได้แสดงมาแล้วว่า หลักธรรมเพื่ออยู่เป็นสุขในสังคมทั้ง ๕ ประการนี้ ดังที่ได้นำแสดงมาแล้วนี้คือ **ขันติ เมตตา เสียสละ ให้อภัย และปล่อยวาง** หากผู้ใดนำมาปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับความสุขความเจริญในสังคม ในชาตินี้และชาติหน้าได้อย่างแน่นอนไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นทุกข์ก็จะได้รับความสุขและความสงบในชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน สมดังคำกลอนที่ว่า

ขันติธรรม ให้คุณค่า มหาศาล
จิตเบิกบาน ด้วยเมตตา น่าเลื่อมใส
เสียสละ ก็ทำได้ ทั้งกายใจ
พร้อมอภัย ไม่ยึดถือ คือปล่อยวาง

การแสดงพระธรรมเทศนาในวันนี้ มีอรรถาธิบาย ดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

ชีวิตของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เพียบพร้อมด้วยอัตตหิตประโยชน์สมบัติ และปริหิตประโยชน์สมบัติ เพราะดำรงตนอยู่ในทางสายกลาง ที่ผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่อย่างกลมกลืน ด้วยไม่หลงของเก่าและไม่เมาของใหม่ ดังได้รับพระราชวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทำ ผลำ
เอตสฺมิ รตนตฺตยสฺมิ สมฺปสาทนเจตโสฯ

ขอผลทั้งปวงที่ปรารถนา ดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยทุกประการ

อิมินา กตปุญเญน ด้วยอำนาจพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปในหมู่สงฆ์ พระราชทานอุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ในครั้งนี้ จงรวมกันเป็นพลวปัจจัย สำเร็จเป็นอิฏฐวิบากสุขสมบัติในสัมปรายภพ แก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ดังพระราชเจตนาทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในโลกสุขวิหารธมฺมกถา เป็นปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

พระธรรมเทศนา “มาตุคุณกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศล ครบ ๑๐๐ วัน
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
ณ ศาลาบัณฑรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
พระพรหมโมลี
วันอังคารที่ ๑๕ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๗
ตรงกับวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๘
รับพระราชทานถวาย
วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทธสฺส ฯ

อนุกมฺปกา ปติฏฺฐา จ
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส
ปุพฺเพ รสทที โคตฺตี
มคฺโค สคฺคสฺส

ปุพฺเพ รสทที จ โน
มาตา ตำ วรเต อิเส ฯ
มาตา ปุญฺญูปสญฺหิตา
มาตา ตำ วรเต อิเสติ ฯ
(ขุ. ชา. ๒๘/๑๖๑/๖๕)

(ดูกรฤษี มารดา เป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่ง และเป็นผู้ให้ขีรรส แก่เราก่อน เป็นทางแห่งโลกสวรรค์ มารดาปรารถนาเจ้า มารดาเป็นผู้ให้ขีรรส ก่อน เป็นผู้เลี้ยงดูเรามา เป็นผู้ชักชวนเราในบุญกุศล เป็นทางแห่งโลกสวรรค์ มารดาปรารถนาเจ้า ฯ)

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาในมาตุคุณกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์การบำเพ็ญพระราชกุศลในวาระดิถีแห่งสตมวารคำรบ ๑๐๐ วัน อุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ถึงแก่วายชนม์ เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ รวมสิริอายุได้ ๙๖ ปี

การที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์นั้น ก็ด้วยทรงพระอนุสรณ์ถึงคุณูปการที่ท่านผู้หญิงอรอวล

อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญให้เป็นไปซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อประเทศชาติ การพระศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอเนกประการ

โดยฐานะแห่งประชาชนคนไทย ย่อมจะมีความรักและหวงแหนแผ่นดินเกิดที่บรรพบุรุษได้เอาชีวิตและเลือดเนื้อทาบทาบนพื้นแผ่นดินเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยไว้มิให้ศัตรูหมู่อมิตรทั้งหลายมากล้ำกรายได้ ธำรงไว้เพื่อให้ลูกหลานได้อยู่อย่างมีความสุข มีความสำนึกที่ดีงามเพื่อสร้างชาติให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง และถือเป็นภาระของประชาชนชาวไทยทุกคนที่พร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อผลอันยิ่งใหญ่คือความร่มเย็นเป็นสุขของส่วนรวมซึ่งบางครั้งก็ต้องยอมที่จะเป็นคนผิดเพื่อมิให้เรื่องราวต่าง ๆ ต่อยอดหรือขยายตัวออกไปอย่างหาขอบเขตมิได้ กลายเป็นความแตกร้าวเนื่องจากมองความจริงกันคนละมิติ หรือมองความจริงไม่พบแล้วกำหนดหมายเอาเปลือกเป็นแก่น ซึ่งไม่สามารถจะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงของแก่นได้ พยายามไขว่คว้าเอาเปลือกเป็นแก่น ซึ่งเมื่อกล่าวโดยรูปแบบ ก็เป็นเพียงอำนวยประโยชน์ได้บ้าง แต่ไม่ถึงที่สุด เพราะความเข้าใจผิด โดยภาวะเช่นนี้ การทำความเข้าใจให้ถูกต้องดีงามเป็นสิ่งที่พึงกระทำ ด้วยการแสวงหาข้อมูล วิจัย วิจารณ์ คัดสรรเอาเฉพาะสิ่งที่เป็นสาระ เลิก ละ ถ่ายถอน ออกจากสิ่งที่ไม่เป็นสาระเสียได้ ความร่มเย็นเป็นสุขย่อมเกิดขึ้นได้โดยถ่องแท้ เพราะได้หาข้อมูล พิสูจน์ตรวจสอบ ใคร่ครวญ เลือกสรร กำหนดรู้ด้วยปัญญาอันประจักษ์ อันเป็นการปรับความเห็นให้ถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ ด้วยความจริงอันประจักษ์และความบริสุทธิ์ใจเป็นที่ตั้ง

กอปรด้วยการใช้ปัญญาใคร่ครวญไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ย่อมสามารถจะพานพบกับสิ่งอันเป็นสาระ และกำหนดถือเอาเป็นแนวทางแห่งชีวิต ย่อมจะนำพาให้ชีวิตมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองและมีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นคนไทยที่มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยมาตลอด รู้ซึ้งและสำนึกในคุณของแผ่นดิน มีความมุ่งมั่น ขยัน ประหยัด อดทน เทิดทูนหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมของไทย ศึกษา ทำความเข้าใจ ฝึกหัด ฝึกฝน จนเป็นที่นิยมยกย่อง จนได้รับความไว้วางใจแต่เยาว์วัย ได้รับการคัดเลือกให้เป็นช่างฟ้อน ทำหน้าที่ฟ้อนรำถวายในคราวรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๗ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ครั้งเสด็จ ฯ เยือนนครพิงค์เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ซึ่งขณะนั้นมีอายุได้เพียง ๘ ขวบ ซึ่งนับว่าเป็นช่างฟ้อนที่เด็กนัก แต่มากด้วยความสามารถเป็นที่ประจักษ์ นับเป็นรางวัลแห่งชีวิตที่ควรแก่ความภาคภูมิใจเป็นที่สุด เพราะเด็กหญิงเยาว์วัยเพียงนั้น กลับได้รับความไว้วางใจอันยิ่งใหญ่ ถวายการฟ้อนรำรับเสด็จ ฯ ได้อย่างน่าชื่นชม

ในฐานะแห่งพุทธศาสนิกชน ผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเรือนใจ ได้รับการอบรมสั่งสอนในหลักปฏิบัติแห่งศีลธรรมจรรยาจากบุพการีชนและบุรพชนทั้งหลายที่มีความรักใคร่เอ็นดูซึ่งเป็นประดุจแก้วตาดวงใจของท่านเหล่านั้น ด้วยรูปร่างลักษณะ บุคลิกภาพ และท่วงทีกิริยา ที่อ่อนช้อยงดงาม อันเกิดจากการสั่งสมอบรม และปฏิบัติตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่มาแห่งกาย วาจา ใจ อันงดงาม ฉะนี้แล จึงก่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่ประทับใจของคนทั้งหลายที่ได้รับใช้ใกล้ชิด ร่วมงาน สนองงาน หรือวิสาสะสนทนาในวาระนั้น ๆ ไม่ว่าโดยฐานะแห่งนักเรียนของโรงเรียนเบญจมราชาลัย นิสิตของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือโดยฐานะแห่งข้าราชการครูของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หรือโดยฐานะแห่งภริยาของท่านเอกอัครราชทูตในประเทศยุโรปหลายประเทศ ซึ่งทุกฐานะ ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่สมเกียรติสมฐานะ ควรแก่การยกย่องและกำหนดหมายเอาเป็นเนตติแบบอย่างแห่งความดีงามในการปฏิบัติหน้าที่ กล่าวโดยเฉพาะ การดำเนินชีวิตด้วยหลักแห่งทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นหลักสำคัญในการเข้าถึงธรรม ได้สมาทาน อาจหาญร่าเริงในการใช้ชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง อันได้แก่การดำเนินชีวิตอันเป็นไปในทางปฏิบัติอย่างกลาง ๆ คือที่ไม่ตึงนัก ไม่หย่อนนัก รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ผ่อนสั้นผ่อนยาว ไม่เข้มงวดกวดขันจนเกินเหตุ ไม่ปล่อยวางจนเสียการณ์ ทุกประการอยู่ที่ความพอดี ความถูกต้องและเป็นธรรม จึงมีความสมเหตุสมผลอยู่ในตัว

ในฐานะแห่งข้าเบื้องพระยุคลบาท ผู้มีความจงรักภักดีเป็นที่ตั้ง ประชาชนชาวไทยทุกคนต่างตระหนักแน่นอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นที่มีต่อพสกนิกรทุกหมู่เหล่า น้ำพระทัยอันประกอบด้วยพระเมตตาคุณ พระมหากรุณาธิคุณ ท่วมท้นอยู่ในจิตใจของปวงชนชาวไทยตลอดเวลา ความเจริญของบ้านเมืองในทุกอณูของพื้นที่ เป็นสิ่งที่พระราชทานโดยส่วนเดียวผ่านโครงการหลวง ผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และกระแสพระราชดำรัสที่มีต่อพสกนิกรในวาระนั้น ๆ ทุกประการเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่ในใจของทุกคนอยู่แล้ว

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ได้ปฏิบัติหน้าที่สนองพระเดชพระคุณอย่างสามารถในภารกิจต่าง ๆ ด้วยความตั้งใจ อดทน เสียสละ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณไม่ว่าจะในฐานะแห่งพสกนิกรชาวไทย ในฐานะแห่งภริยาของท่านองคมนตรี ในวโรกาสที่คุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้เป็นสามี ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ปฏิบัติหน้าที่สนองพระเดชพระคุณในฐานะขององคมนตรี พร้อมทั้งได้กล่อมเกลาเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้ง ๒ คน ให้เป็นคนดี ตั้งอยู่ในศีลธรรมจรรยา ใฝ่ใจในการศึกษา สุภาพอ่อนโยน มีเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมประจำใจ พร้อมอุทิศแรงกายแรงใจถวายเป็นราชพลี

ด้วยความเป็นบุคคลผู้ดำรงตนอยู่ในฐานะแห่งบุคคลผู้มีความงดงามและเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะอันเป็นที่น่าประทับใจเช่นนี้ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา จึงเป็นที่ยกย่องนับถือของบุคคลโดยทั่วไป ทั้งในฐานะแห่งสตรีผู้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์แบบที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างได้ และในฐานะแห่งมารดาของบุตรธิดาที่ได้ทำหน้าที่แม่อย่างสมบูรณ์แบบแห่งแม่ทั้งหลาย สมด้วยธรรมภาษิต ที่ตรัสไว้ในโสณนันทชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ที่ได้ยกขึ้นแสดงไว้เป็นนิกเขปบทเบื้องต้นนั้นความว่า

ดูกรฤษี มารดาเป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่ง และเป็นผู้ให้ขีรรสแก่เราก่อน เป็นทางแห่งโลกสวรรค์ มารดาปรารถนาเจ้า มารดาเป็นผู้ให้ขีรรสก่อน เป็นผู้เลี้ยงดูเรามา เป็นผู้ชักชวนเราในบุญกุศล เป็นทางแห่งโลกสวรรค์ มารดาปรารถนาเจ้า ฯ

อันคำว่า แม่ นี้ เป็นคำประเสริฐสำหรับลูกทั้งหลาย ลูกทุกคนมีความประทับใจที่ได้ใช้คำนี้เรียกหญิงผู้เป็นมารดาบังเกิดเกล้า และคำนี้เป็นคำที่ไพเราะอย่างที่สุดสำหรับลูก สามารถจะหยุดความแข็งกร้าวอหังการของลูกได้ และแม่ ก็มีความสุขใจที่ได้ยินคำนี้จากปากของลูก แม้จะได้ยินซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากปากของลูก แม่มิได้มีความเบื่อหน่ายหรือ

รำคาญแต่ประการใด ทุกครั้งที่ลูกเพรียกหา จะโผมาพร้อมกับใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสทุกกาลเวลา และลูกทุกคนจะมีความสุขใจนักที่ได้อยู่ในอ้อมอกของแม่ มีความรู้สึกปลอดภัย มีความรู้สึกอบอุ่นใจทุกครั้งที่ได้อยู่ใกล้แม่ ดังนั้น แม่ จึงเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในชีวิตของลูก ด้วยความรู้สึกอันเป็นสายใยแห่งความรักและความผูกพันเช่นนี้ น่าจะมีแต่ความดีงามเกิดขึ้นโดยประการเดียว ไม่ควรจะมีข้อขัดข้องประการใดในความรักระหว่างลูกของแม่ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจนได้ เพราะฉะนั้น ในความดีที่มีอยู่และการปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น ต้องอาศัยความเข้าใจ ความเห็นใจและรู้จักให้อภัยต่อกันเป็นสำคัญ การทำความดีที่มุ่งแต่แสวงหาดีใส่ตัว จนถึงกับปิดกั้นความดีของคนอื่น ทั้งที่คนอื่นนั้นก็มีสิทธิ์ในการทำความดีเช่นนั้นเหมือนกัน ผู้ทำจะคิดเฉพาะแสวงหาความดีเพื่อตัวเองโดยมิใส่ใจผู้อื่นซึ่งได้ทำความดีเช่นเดียวกัน แม้จะได้รับคำทักท้วงแล้ว แต่มิได้นำพาหรือใส่ใจในรายละเอียดน้อยเกินไป ก็เป็นช่องทางให้เกิดความขัดแย้งได้ แต่ความขัดแย้งนั้นจะไม่ลุกลามจนเกินเหตุ หากว่าคู่ขัดแย้งทำความเข้าใจกันได้ รู้จักให้อภัยต่อกัน ปรับความรู้สึกให้สอดคล้องกันไม่ถือโทษโกรธแค้น มุ่งแต่คำว่าแพ้ชนะเป็นสำคัญ สิ่งที่ดีงามก็จะกลายเป็นความเสียหาย เหมือนสนิมเกิดจากเหล็ก และหนองเกิดจากเลือด ทั้งสนิมและหนองในภาวะเดิมเกิดแต่เนื้อเดียวกัน แต่เพราะการปรับเปลี่ยนให้มีผลกระทบ จึงเปลี่ยนสภาพเป็นอย่างอื่นซึ่งมีผลตรงข้ามคือการทำลาย

ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าเรื่องดาบสสองพี่น้องคือโสณดาบสผู้พี่กับนันทดาบสผู้น้องช่วยกันปรนนิบัติดูแลพ่อแม่ผู้แก่เฒ่าซึ่งบวชเป็นดาบสอยู่ด้วยกัน ต่อมาน้องมีความประสงค์ที่จะปรนนิบัติพ่อแม่แต่ผู้เดียว กีดกันพี่ชายมิให้ได้ทำหน้าที่ได้สะดวก แม้พี่ชายจะตักเตือนก็ไม่ยอมรับฟัง ขั้นสุดท้ายพี่ชายไล่ออกจากอาศรม จึงพาสมัครพรรคพวกเพื่อจะมาขอโทษพี่ชายและขอทำการปรนนิบัติเช่นเดิม พี่ชายให้พ่อแม่ตัดสินใจเอาเอง แม่ได้ตัดสินใจเลือกน้องชาย พี่ชายจึงสอนน้องว่า น้องได้ส่วนของพี่ไปแล้วเพราะแม่เลือกเอง ธรรมดาว่ามารดาเป็นผู้กระทำคุณไว้เป็นยิ่งนัก น้องอย่าประมาท จงตั้งใจดูแลท่านให้ดี จึงได้สอนน้องให้รู้จักพระคุณความดีของแม่ในแง่มุมต่าง ๆ โดยยกเฉพาะพระคุณสำคัญ ๆ ไว้ ๖ ประการด้วยกัน

ประการที่ ๑ อนุกมฺปกา แปลว่าแม่เป็นผู้อนุเคราะห์ หมายถึงแม่เป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยนอ่อนไหวเสมอสำหรับลูก คุณธรรมข้อนั้นบ่งบอกถึงความเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยเมตตากรุณาที่มีต่อลูก กล่าวโดยเฉพาะแม่นั้น จะเป็นผู้มีเมตตากรุณา มีความรักมีความห่วงใยต่อลูกอยู่ตลอดเวลา จะมีความห่วงหาอาทรลูกเสมอ

ความเมตตาคือความรู้สึกที่ปรารถนาจะให้ลูกมีความสุข สดชื่น แจ่มใส กรุณาคือความปรารถนาที่จะให้ลูกพ้นจากความทุกข์ แม่จะมีความรู้สึกทนไม่ได้ที่จะได้เห็นลูกเดือดร้อนลำบาก ถ้าทำได้ จะขอแบกเอาความทุกข์ที่ลูกมีนั้นมาไว้ที่ตนเองทั้งหมด เฝ้าทะนุถนอม ห่วงกังวล ยามเมื่อเห็นลูกร้องหรือแสดงอาการเจ็บปวด แม่จะรู้สึกเจ็บปวดไปด้วย และพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือลูก ไม่ว่าตัวเองจะเดือดร้อนและลำบากสักปานใดก็ตาม

ประการที่ ๒ ปติฏฺฐา แปลว่า พึ่งได้ หมายความว่า ลูกสามารถจะพึ่งแม่ได้ตลอดเวลา พึ่งได้ตลอดชีวิต ไม่มีที่พึ่งอื่นใดที่จะพึ่งได้แน่นอนเท่ากับที่พึ่งคือแม่ แม่เป็นที่พึ่ง เป็นที่พิง เป็นที่อาศัยของลูกได้เสมอ ไม่ว่าลูกจะอยู่ที่ไหน จิตใจของแม่จะตามไปอยู่กับลูกตลอด เมื่อลูกยังไม่กลับบ้าน แม่ก็ไม่อาจจะข่มตาลงได้ มีความห่วงหาอาทรอยู่ตลอดเวลา คนอื่นอาจจะปฏิเสธเมื่อได้รับการร้องขอจากลูก แต่แม่พร้อมที่จะยืนอยู่ในฝ่ายเดียวกับลูก ปกป้องคุ้มครองลูกให้แคล้วคลาดปลอดภัย แม้ที่นั้นจะมีภัยเฉพาะหน้าก็ตาม

ประการที่ ๓ บุพฺเพ รสฺสที แปลว่า แม่เป็นผู้ให้น้ำนมมาก่อน แม่เป็นผู้ให้เลือด เนื้อ ชีวิตลูก เมื่อลูกอยู่ในครรภ์ อาหาร ข้าว น้ำ ทุกอย่างที่แม่รับประทานไปนั้น ย่อมถึงการแปรสภาพเป็นเลือด เนื้อ อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของลูก ลูกได้อาศัยอยู่ในครรภ์ของมารดา ๙/๑๐ เดือน ถ้วนทศมาศ และเมื่อลืมตาดูโลกแล้ว ก็ได้อาศัยน้ำนมของแม่หล่อเลี้ยงชีวิตและร่างกายให้เจริญเติบโต น้ำนมของแม่คือเลือดในอกของแม่ และคนที่เป็นแม่เท่านั้นจึงจะมีน้ำนม เพราะอำนาจแห่งความรักของแม่ที่มีต่อลูกอย่างมากมายมหาศาลสามารถจะบันดาลให้เลือดสีแดงแปรสภาพเป็นน้ำนมสีขาวบริสุทธิ์ มีคุณค่า ให้พลังงาน ให้สารอาหารอันวิเศษ ให้อวัยวะ ให้ชีวิต ให้ความเป็นคนแก่ลูกทุกคน

ประการที่ ๔ มคฺโค สคฺคสฺส แปลว่า แม่เป็นผู้ชี้ทางสวรรค์ให้ กล่าวคือ แม่เป็นผู้แนะนำพร่ำสอนทางชีวิตที่ดีงามถูกต้องให้แก่ลูก แม่ทุกคนต้องการที่จะให้ลูกเป็นคนดี ดังนั้นจึงพยายามพร่ำสอนในความดีงามอยู่ตลอดเวลา ทั้งในยามหลับทั้งในยามตื่น เพื่อให้เสียงของแม่ย้ำเตือนในสำนึกของลูกตลอดกาล แม้บางเวลา ลูกจะไม่รู้เรื่อง เพราะยังไม่สามารถพอที่จะสำเหนียกภาษารับรู้ เรียนรู้ได้ แต่แม่ก็พยายามที่จะสั่งสอนเพื่อให้ความดีงามซึมซับเข้าไปในจิตใจของลูก หวังว่าภาษาใจที่จะพึงหยั่งทราบกันได้ด้วยสายใยแห่งความรัก จะฝังลึกอยู่ในใจของลูก ณ โอกาสใดโอกาสหนึ่ง เพียงคำว่า ลูกของแม่เป็นคนดีที่น่ายกย่อง เป็นดุจน้ำทิพย์ชโลมใจให้แม่มีจิตใจที่แช่มชื่นเบิกบาน มีชีวิตเพื่อวันข้างหน้าอย่างมีความหวัง

ประการที่ ๕ ตฺตี แม่เป็นผู้คุ้มครองที่ดีของลูก ในสถานการณ์ที่เลวร้าย ไม่ปลอดภัยโดยทั่วไป ย่อมจะต้องขอการอารักขาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ คอยระแวดระวังดูแลรักษา ทั้งนี้เพื่อความมั่นใจ และความแน่ใจในการปฏิบัติงาน ในชีวิตของลูกแม้แต่ในเบื้องต้นที่อยู่ในครรภ์ การปกป้องคุ้มครองอย่างวิเศษย่อมเป็นไปโดยอัตโนมัติ เคยรีบเดินอย่างคล่องแคล่วก็กลายเป็นเดินช้า ๆ อย่างสำรวม เคยรับประทานอาหารรสจัด ก็พยายามลดหรืองดไป เพราะกลัวจะกระทบถึงลูก เคยทำงานหนักรุนแรง ก็ไม่กล้าที่จะทำดังนั้นได้ เพราะเกรงว่าจะกระเทือนไปถึงลูก จะลุกจะนั่ง แม่ต้องอยู่ในอาการสำรวมระวังตนอย่างที่สุด การดูแลรักษาปกป้องคุ้มครองเพื่อให้ลูกแคล้วคลาดปลอดภัย มีร่างกายและอวัยวะสมส่วน ครบอาการ ๓๒ บางครั้งต้องจับต้องดัด ต้องประคบ เพื่อให้อวัยวะส่วนต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งแห่งหนที่ถูกต้อง บางครั้ง บางคน บุญกุศลมิได้หนุนนำ ทำให้เกิดมามีอวัยวะพิการไม่สมประกอบ กระนั้น แม่ก็มิได้รังเกียจแต่ประการใด ยิ่งให้ความรัก ความเมตตาสงสารโดยยิ่งขึ้นไป เมื่อเติบใหญ่แก้ไขได้ ก็ขอแก้ไข แม้จะต้องเสียทุนทรัพย์สักปานใด ก็พยายามที่จะแสวงหาทุนทรัพย์มาเพื่อแก้ไขส่วนที่บกพร่องให้สมบูรณ์ หรือกล่อมเกลาเลี้ยงดูอย่างดีที่สุดเท่าที่กำลังความสามารถจะอำนวยให้ นั่นคือน้ำใจอันใสประเสริฐที่จะหาจากบุคคลอื่นบุคคลใดมิได้ นอกจากแม่

ประการที่ ๖ ปุญฺญปสญฺหิตา แปลว่า แม่เป็นผู้ชักชวนลูกทำบุญ หมายความว่า ความดีงามทุกอย่าง การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา การไหว้พระ กราบพระ ท่องบ่น สวดมนต์ เป็นสิ่งที่แม่ทำให้ลูกเห็น เพื่อชี้ชวนเชิญชวนให้ลูกทำตาม เพื่อให้ลูกเป็นคนดีดังใจหวัง ภาพของแม่จูงลูกไปฟังธรรม ภาพของแม่จูงลูกเกาะเกี่ยวขันข้าวตักบาตรที่หน้าศาลาหรือหน้าบ้าน เป็นภาพที่ประทับใจทั้งคนไทยและคนต่างชาติที่ได้เห็นพระภิกษุออกรับอาหารบิณฑบาตที่มีภาพแห่งแม่จูงลูกตักบาตร นั่นคือการแนะนำชักชวนได้รู้จักวิธีสร้างบุญตั้งแต่ลูกยังไม่รู้เดียงสา หวังการน้อมนำศรัทธาด้วยการสั่งสมที่เป็นอาจิณวัตร

โสณดาบสสอนนันทดาบสผู้เป็นน้องให้รู้จักแม่ ให้รู้จักความประเสริฐของแม่ สอนให้ตระหนักในบุญคุณของแม่ และโดยเฉพาะเนื้อนาบุญส่วนนี้เป็นกุศลสมาทานที่แม่เลือกสรรเจาะจงให้ดาบสผู้น้องรับสนองด้วยตัวของแม่เอง ท่านมิได้อิจฉาน้อง แต่สอนให้น้องได้รู้สำนึกถึงความสำคัญที่แม่ได้เลือกน้องเป็นผู้ปรนนิบัติ เป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยมที่น้องได้รับการคัดสรรจากแม่โดยตรง เพื่อว่าน้องจะได้ไม่ประมาทมัวเมา ละทิ้งกุศลสมาทานสำคัญส่วนนี้

ในโสณนันทชาดกนี้ กล่าวถึงเรื่องความกตัญญูกตเวทีที่ดาบสผู้พี่และดาบสผู้น้องทั้ง ๒ ร่วมกันปรนนิบัติบำรุงรักษาบิดามารดา เป็นความดีงามที่ควรแก่การยกย่อง แต่ที่เป็นประเด็นปัญหาเพราะน้องจะผูกขาดความดีงามส่วนนี้เอาไว้เฉพาะตน ปิดกั้นโอกาสแห่งความดีงามที่ดาบสผู้พี่จะพึงกระทำให้ลุล่วงไปได้ โดยดาบสผู้พี่นำเสนอในสิ่งที่ดีกว่า มีความปลอดภัยกว่าและก็มิได้ปิดกั้นโอกาสแห่งดาบสผู้น้อง เพียงแต่ขอให้นำเสนอในเวลาที่พร้อมเพรียงกัน ผู้บริโภคจักได้มีตัวเลือกเพิ่มขึ้นซึ่งก็เป็นวิถีทางที่ดี แต่ในกาลต่อมา เมื่อมารดาเจาะจงตัดสินใจคัดเลือกดาบสผู้น้องมาเป็นผู้ปรนนิบัติรับใช้ ดาบสผู้พี่ก็ยินดีรับการตัดสินใจนั้นโดยไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ เพียงแต่เตือนสติผู้น้องให้สำนึกในความสำคัญที่มีอยู่

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ท่านเป็นคุณแม่ผู้ประเสริฐของบุตรธิดา ดำรงตนอยู่ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาโดยตลอด มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อบุตรธิดาและบุคคลทั้งหลาย เป็นบุคคลผู้พึ่งได้ทั้งในยามทุกข์และยามสุข กล่อมเกลาเลี้ยงดูบุตรธิดาและให้การสงเคราะห์ต่อคนทั้งหลายเป็นอันดี มีน้ำใจโอบอ้อมอารีเป็นจุดหมาย ชี้นำ ชักชวนแต่ในแนวทางที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นธรรม เป็นบุรพาจารย์ผู้ฝึกหัดแนะนำให้รับรู้เรียนรู้และนำปฏิบัติก่อนใครทั้งหลายในโลกนี้ ปกป้องคุ้มครองบุตรธิดาและบุคคลทั้งหลายที่อยู่ภายใต้ร่มเงาให้มีความปลอดภัย ให้มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ได้ดำรงตนในฐานะแห่งพุทธศาสนิกชนที่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นเรือนใจ ทำความดีเพราะเชื่อมั่นและเห็นว่าดี ชักนำ เชิญชวนให้บุตรธิดาและบุคคลทั้งหลายได้ดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ดีงามดังเช่นที่ตัวของท่านได้กระทำให้เป็นตัวอย่าง

ดังนั้น ความดีงามที่เกิดขึ้นซึ่งมีบุตรธิดาเป็นผู้รับรอง จึงเป็นหลักประกันถึงความสำเร็จแห่งชีวิต ๙๖ ปี ที่มีหลักธรรมเป็นแนวทาง ดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามาฉะนี้

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยอำนาจแห่งพระราชกุศลสมาทานที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปด้วยดีในหมู่สงฆ์ พระราชทานอุทิศแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ในครั้งนี้ ขอจงรวมมาเป็นตบะเดชะพลวปัจจัยเผด็จผลเป็นสุขวิบากสมบัติสำเร็จแก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ในสุคติสัมปรายภพ สมดังเจตนาพระราชปรารภทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในมาตุคุณกถาพอสมควรแก่เวลา ขอสมมติยุติลงคงไว้แต่เพียงนี้

เอวं ก็มีด้วยประการฉะนี้

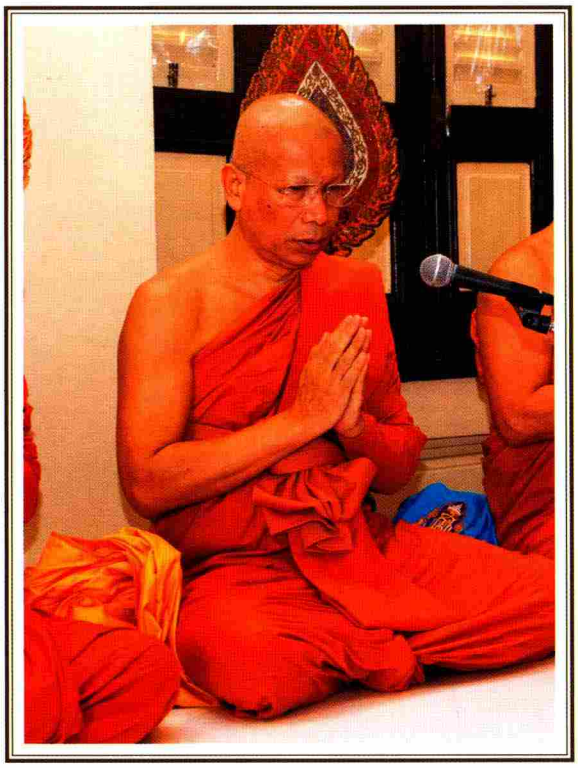
ขอถวายพระพร

พระธรรมเทศนา “ศีลคันธกถา”
แสดงในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
วันเสาร์ที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗
พระพรหมมุนี (อคฺคชิโน)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
สีลํ เสตุ มเหสกฺโข สีลํ คนฺโธ อนุตฺตโร
สีลํ วิเลปนํ เสฏฺฐ เยน วาติ ทิโส ทิสนฺติ.

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในศีลคันธกถา พรรณนาความหอมอบอวลของศีล ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ การบำเพ็ญกุศลออกเมรุพระราชทานศพ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จแทนพระองค์ไปในการพระราชทานเพลิงศพ นับเป็นพระราชการุณยธรรมอย่างอุกฤษฏ์ซึ่งสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า จักได้พระราชทานอย่างสมเกียรติยศและเกียรติคุณของท่านผู้ถึงแก่อนิจกรรม ในวาระอันเป็นที่สุดนี้

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ เป็นธิดาของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ กับคุณหญิงเรียบ วสันตสิงห์ ได้เติบใหญ่ขึ้นตามกรอบวิถีของการอบรมจรรยามารยาทอย่างผู้ดี เช่นกุลสตรีในครอบครัวขุนนางผู้ใหญ่ มีวิริยภาพและสติปัญญาสามารถฉลาด

เฉลียวในการศึกษาตามหลักสูตรจนสำเร็จการศึกษา เป็นอักษรศาสตรบัณฑิต แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้สมรสกับนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ซึ่งปฏิบัติราชการทางการทูต และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี ท่านผู้หญิงได้สนับสนุนภารกิจ และเป็นสรรพกำลังให้สามีได้ปฏิบัติราชการได้อย่างเรียบร้อยราบรื่น บังเกิดผลดีเป็นอเนกประการต่อครอบครัวและต่อสังคมส่วนรวม ทั้งยังอบรมบ่มเพาะบุตรธิดาให้ถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทำให้บุตรธิดาเติบโตขึ้นเป็นกำลังในสรรพกิจที่เกื้อกูลประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ เมื่อพิจารณาประวัติจะประจักษ์ได้ว่า นอกจากท่านผู้หญิงจะเป็นกุลสตรีผู้มีกัลยาณัธยาศัย สั่งสมคุณงามความดีจำเพาะตนไว้เป็นอันมากแล้ว ยังเป็นเบื้องหลังความสำเร็จของสามีและบุตรธิดาผู้ได้กอปรคุณูปการไว้แก่บ้านเมืองอีกด้วย จึงนับได้ว่าท่านผู้วายชนม์เป็นบุคคลแบบอย่างของความดีที่ทวีคูณ กล่าวคือ ตั้งตนไว้ด้วยดีสถานหนึ่ง และเสกสร้างให้บังเกิดแก่คนดีแก่สังคมไว้อีกสถานหนึ่ง ท่านผู้หญิงอรอวล ถึงแก่อนิจกรรมด้วยภาวะติดเชื้อในกระแสโลหิต เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗ สิริอายุ ๙๖ ปี นับว่าเป็นผู้ถึงพร้อมทั้งชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ เป็นผู้มีบุญสั่งสมมาดีที่เรียกว่าบุพเพกตปุญญตาโดยแท้

นามของท่านผู้หญิงนั้น มีคำถ้อยคำน่าวิเคราะห์ ได้แก่คำว่า “อรอวล” ซึ่งคำว่า “อร” แปลว่า “สตรีงาม” ก็ได้ แปลว่า “ทำให้ปลาบปลื้มใจ” ก็ได้ ส่วนคำว่า “อวล” ก็แปลว่า “กลิ่นหอม” นามอรอวลจึงเป็นนามที่มีความหมายลึกซึ้ง มีนัยถึงสตรีงามผู้มีความหอมตลบอบอวลก็ได้ หมายถึงเป็นผู้ทำให้ปลาบปลื้มใจด้วยกลิ่นคันธชาตอันหอมหวลอวลอบก็ได้ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา มีคำอุปมาเปรียบเทียบกับข้อธรรม ปรากฏนัยแห่งพระเถรภาษิตซึ่งได้รับพระราชทานเชิญมาเป็นนิกเขปบทเบื้องต้น ว่า

สีลํ เสตุ มเหสกฺโข สีลํ คนฺโธ อนุตฺตโร
สีลํ วิเลปนํ เสฏฺฐ์ เยน วาติ ทิโส ทิสํ

ความว่า *“ศีลเป็นสะพานอันสำคัญ*
ศีลเป็นกลิ่นที่ไม่มีกลิ่นอื่นยิ่งกว่า
ศีลเป็นเครื่องลูบไล้อันประเสริฐสุด
เพราะศีลมีกลิ่นขจรไปทั่วทุกทิศ.” ดังนี้

พระสาวกผู้กล่าวเถรภาษิตข้างต้น มีนามว่า พระสีลวเถระ แปลว่า พระผู้มีศีล ท่านได้สั่งสมบุญญาธิการไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าปางก่อน เพิ่มพูนกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ในภพนั้น ๆ ครั้นถึงกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันนี้ ท่านเกิดเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสารในกรุงราชคฤห์ มีชื่อว่า “สีลวะ” ครั้นเจริญวัยแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูประสงค์จะฆ่าท่าน จึงยกขึ้นสู่ช้างตัวตกมันดุร้าย แม้จะพยายามด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ไม่สามารถจะฆ่าท่านได้ ไม่มีปรากฏอันตรายต่อชีวิต ตลอดระหว่างที่ยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเห็นความเป็นไปนั้น จึงตรัสสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะไปนำสีลวกุมารมาเฝ้า

พระมหาโมคคัลลานเถระก็ได้นำสีลวกุมารมาพร้อมด้วยช้าง ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ สีลวกุมารลงจากช้าง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง จึงบังเกิดศรัทธา ขอบวชในพระพุทธศาสนา อบรมเจริญวิปัสสนา ไม่ช้านานท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์พำนักอยู่ในรัฐโกศล ต่อมา พระเจ้าอชาตศัตรูทรงสั่งบังคับให้ราชบุรุษทั้งหลายไปฆ่าท่าน แต่ราชบุรุษเหล่านั้นไปยังที่อยู่ของท่านแล้ว ได้ฟังธรรมกถาที่ท่านแสดง เกิดความสลดสังเวช มีจิตเลื่อมใสแล้วบวช ท่านพระสีลวเถระได้แสดงธรรมแก่บรรพชิตเหล่านั้นด้วยคาถาทั้งหลาย ตามที่รับพระราชทานอัญเชิญมาโดยสังเขปข้างต้น แต่ปรากฏความอันละเอียดอันไพเราะจับใจ พรรณนาขยายต่อไปได้ว่า

"ท่านทั้งหลายพึงศึกษาศีลในศาสนานี้ ด้วยว่าศีลอันบุคคลศึกษาดีแล้วสั่งสมดีแล้ว ย่อมนำสมบัติทั้งปวงมาให้ในโลกนี้

นักปราชญ์เมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการ คือ ความสรรเสริญ ๑ การได้ความปลื้มใจ ๑ ความบันเทิงในสวรรค์เมื่อละไปแล้ว ๑ พึงรักษาศีล ด้วยว่าผู้มีศีล มีความสำรวม ย่อมได้มิตรมาก ส่วนผู้ทุศีลประพฤติแต่กรรมอันลามก ย่อมแตกจากมิตร

นรชนผู้ทุศีล ย่อมได้รับการติเตียนและความเสียชื่อเสียง ส่วนผู้มีศีลย่อมได้รับการสรรเสริญและชื่อเสียงทุกเมื่อ ศีลเป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ สังวรศีลเป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำจิตให้ร่าเริง เป็นท่าที่หยั่งลงมหาสมุทร คือ นิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งปวง เพราะฉะนั้นพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นกำลังหาเปรียบมิได้ เป็นอาวุธอย่างสูงสุด เป็นอาภรณ์อันประเสริฐ เป็นเกราะอันน่าอัศจรรย์ ศีลเป็นสะพาน เป็นมหาอำนาจ เป็นกลิ่นหอมอย่างยอดเยี่ยม เป็นเครื่องลูบไล้อันประเสริฐ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมหอมฟุ้งไปทั่วทุกทิศ ศีลเป็นกำลังอย่างเลิศ เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม เป็นพาหนะอันประเสริฐยิ่งนัก เป็นเครื่องหอมฟุ้งไปทั่วทิศานุทิศ

คนพาลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นในศีล ย่อมได้รับการนินทาในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้ว ย่อมได้รับทุกข์โทมนัสในอบายภูมิ ย่อมได้รับทุกข์โทมนัสในที่ทั่วไป ธีรชนผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีในศีล ย่อมได้รับการสรรเสริญในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ครั้นตายไปแล้ว ก็ได้รับความสุขโสมนัสในสวรรค์ ย่อมรื่นเริงใจในที่ทุกสถานในโลกนี้

ศีลเท่านั้นเป็นยอดและผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุดในโลกนี้ ความชนะในมนุษยโลกและเทวโลก ย่อมมีได้เพราะศีลและปัญญา." ดังนี้

เมื่อตระหนักถึงอานิสงส์นานัปการแห่งศีลแล้ว ก็พึงเข้าใจต่อไปว่าศีลคืออะไร ขอรับพระราชทานถวายวิสัชนาว่า "ศีล" คือข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อให้เป็นกติกาข้อห้ามที่ใช้แก้ปัญหาขั้นพื้นฐาน ในเบื้องต้นคือปัญหาหลัก ๕ ประการของมนุษย์ ซึ่งหากแก้ไขได้แล้ว ย่อมทำให้เกิดความสงบสุข และไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในสังคม

ประโยชน์ของศีลในขั้นพื้นฐานคือทำให้กาย วาจา ใจ สงบ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำให้สามารถที่จะทำให้จิตสงบได้ง่ายในการ

ทำสมาธิ ในระดับของบรรพชิต ศีลมีจำนวนมากกว่าคฤหัสถ์ เพื่อกำกับให้พระภิกษุสามเณรสามารถครองตนในสมณภาวะได้อย่างสมบูรณ์ และเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นสูงต่อไปได้

ความหมายของศีลนั้นแปลได้หลายความหมาย โดยศัพท์แปลว่าความปกติกายวาจา กล่าวคือความปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ และยังมักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า "อธิศีลสิกขา" อันได้แก่ข้อปฏิบัติขั้นต้นเพื่อการฝึกตนในทางพระพุทธศาสนาด้วย

กล่าวโดยสรุป ศีล จึงหมายถึงความปกติ ผู้ที่มีศีลจึงหมายถึงผู้ที่เป็นคนปกติ เป็นมนุษย์ที่ปกติ ความปกตินั้นเป็นพื้นฐานของความสงบเรียบร้อยของทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต แต่เมื่อใดเกิดความไม่ปกติขึ้น ความยุ่งยาก ความเดือดร้อนหรือเสียหายย่อมเกิดขึ้นตามมา เช่น ดวงอาทิตย์ปกติจะส่องสว่างในเวลากลางวันเป็นปกติ ถ้าตราบใดที่พระอาทิตย์ยังส่องแสงเป็นปกติอยู่อย่างนี้ เราทั้งหลายก็ยังมีชีวิตที่สงบสุขอยู่ตราบนั้น แต่หากวันใดดวงอาทิตย์เกิดความผิดปกติขึ้นมา คือไม่ส่องแสงในเวลากลางวันดังที่เคยเป็นมา การงานย่อมเสียหาย ความวุ่นวายก็จะเกิดขึ้น เพียงการเกิดความมืดครึ้มในชั่ววันใดวันหนึ่งเป็นเวลานาน การงานก็อาจเสียหายไม่น้อย หรือฤดูฝนปกติฝนจะต้องตก การทำเกษตรจึงสามารถทำไปได้อย่างเต็มที่ แต่หากปีใดที่ถึงฤดูฝน แล้วฝนกลับไม่ตก ปีนั้นก็กลายเป็นปีที่ผิดปกติไป และสิ่งที่เกิดตามมาคือข้าวยากหมากแพง พืชผลทางการเกษตรก็เสียหาย คนเราก็เช่นกัน ถ้ามีความเป็นปกติ การดำเนินชีวิตก็มีแต่ความสงบสุข สังคมก็อยู่อย่างปกติเรียบร้อย แต่วันใดที่คนปกติกลายเป็นคนไม่ปกติไป เมื่อนั้นความทุกข์ความเดือดร้อนย่อมเกิดขึ้น ทั้งต่อตนเองและบุคคลที่อยู่รอบข้างด้วย อะไรคือความเป็นปกติของมนุษย์ และอะไรคือความผิดปกติของมนุษย์ อาจวิสัชนาได้โดยพระพุทธานุศาสนีว่า ศีล ๕ คือปกติของความเป็นมนุษย์ เป็นมนุษยธรรม คือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ผู้ที่ผิดศีล ๕ ก็ชื่อว่าเป็นคนที่ผิดปกติไป

"เบญจศีล" หรือศีล ๕ นั้นเป็นคุณธรรมพื้นฐาน เป็นเครื่องช่วยควบคุมกายวาจาของมนุษย์ให้เรียบร้อย เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขพอสมควร หากมีผู้ใดทำผิดศีลข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อแล้วก็จะแสดงพฤติกรรม หรือการกระทำที่ผิดปกติของมนุษย์ออกมา ซึ่งจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายเกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเอง หมู่คณะ และสังคมส่วนรวม

การรักษาศีล ไม่เพียงเป็นการอบรมตนให้อยู่ในกรอบของคุณงามความดี รักษาความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์ หรือเพื่อรักษากฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมเอาไว้เท่านั้น แต่ยังเป็นการให้แก่สรรพชีวิตที่มีคุณค่ายิ่งกว่าการให้วัตถุใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะในขณะที่ใครคนหนึ่งรักษาศีลทุกชีวิตจะได้รับประโยชน์อันมหาศาล นั่นคือได้รับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินทันที กล่าวคือ

เมื่อเรารักษาศีลข้อที่ ๑ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ย่อมได้ชื่อว่า ให้ชีวิต ให้ความปลอดภัยแก่ชีวิต เป็นอภัยทานแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นการให้สิ่งที่สูงค่ายิ่งกว่าทรัพย์ใด ๆ

เมื่อเรารักษาศีลข้อที่ ๒ คือ ไม่ลักทรัพย์ ย่อมได้ชื่อว่า ให้ความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นการให้ฐานะความเป็นอยู่อันมั่นคง

เมื่อเรารักษาศีลข้อที่ ๓ คือ ไม่ประพฤติผิดในกาม ย่อมได้ชื่อว่า ให้ความสุข ให้ความปลอดภัย แก่บุตร ธิดา ภรรยา สามีของผู้อื่น เป็นการให้ความคุ้มครองแก่สถาบันครอบครัวอย่างดีที่สุด

เมื่อเรารักษาศีลข้อที่ ๔ คือ ไม่กล่าวคำเท็จ ย่อมได้ชื่อว่า ให้ความจริงแก่ผู้อื่น ทำให้เกิดความสบายใจในการดำเนินชีวิต โดยไม่ต้องหวาดระแวงซึ่งกันและกัน

และเมื่อเรารักษาศีลข้อที่ ๕ คือ ไม่ดื่มสุราเมรัย ย่อมได้ชื่อว่า ให้ความปลอดภัยแก่ทุกสิ่ง เพราะคนที่ประมาทขาดสตินั้น สามารถทำความชั่วได้ทุกอย่าง จะฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม หรือพูดเท็จก็ทำได้ทั้งสิ้น

การรักษาศีล จึงเป็นบุญอันพิเศษอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นเครื่องกำกับกายวาจาของตนให้ตั้งอยู่ในกรอบของความดีโดยสถานเดียวแล้ว ยังสามารถชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ รู้จักเอื้อเฟื้อเจือจานแก่สรรพสัตว์ผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตายกับตนอย่างสุดที่จะประมาณได้ นอกจากนี้ ศีลยังเป็นฐานของปัญญา อันเป็นความชนะเลิศสูงสุดของชีวิต เป็นยอดแห่งการพ้นทุกข์ทั้งมวล แต่ก่อนจะก้าวไปสู่ความเป็นผู้มีปัญญาที่ถูกแท้ตามธรรมนั้น ต้องอาศัยศีลเป็นฐาน ผู้มีศีลคือผู้มีฐานที่จะรองรับสิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงได้ และในบรรดาสิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงนั้นมีปัญญาเป็นสิ่งสูงสุด สิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงมีศีลเป็นฐาน การจะมีปัญญาสอดส่องถ่องแท้ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา จึงขาดศีลเป็นรากฐานไปเสียไม่ได้เลย ดังพระเถรภาษิตตอนท้ายที่รับพระราชทานอัญเชิญมาพรรณนาไว้ข้างต้นนี้แล้ว

อนึ่ง ความหอมของศีลนั้น มีลักษณะตลบอบอวลอย่างไร มีเรื่องราวปรากฏในพระสูตรถึงอุปมานี้ว่า วันหนึ่งพระอานนทเถระอยู่ ณ ที่สงัด ในเวลาเย็นรำพึงคิดว่า พระพุทธเจ้าเคยทรงแสดงกลิ่นของไม้ไว้ ๓ อย่างคือ กลิ่นที่เกิดจากดอก เกิดจากแก่น และเกิดจากราก กลิ่นเหล่านั้นฟุ้งไปตามลมได้เท่านั้น ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้ กลิ่นอะไรหนอที่ฟุ้งไปทวนลมได้ ครั้นแล้วจึงเข้าสู่ที่เฝ้าพระบรมศาสดา กราบทูลถามข้อสงสัยนั้น พระศาสดาตรัสตอบเป็นพระคาถา ว่า

น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ
น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ
สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ
จนฺทนํ ตครํ วาปิ อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี
เอเตสํ คนฺธชาตานํ สีลคนฺโธ อนุตฺตโร

ความว่า *"กลิ่นดอกไม้ ทวนลมไม่ได้, กลิ่นจันทน์, กฤษณา กระลำพักก็ทวนลมไม่ได้ ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษไปทวนลมได้ สัตบุรุษฟุ้งไปได้ทุกทิศ บรรดากลิ่นหอมทั้งหลายเช่นกลิ่นของไม้จันทน์ กฤษณา อุบล และมะลิ เป็นต้น กลิ่นแห่งศีลเป็นเยี่ยม"*

ชีวิตของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ดำเนินมานับแต่ต้นจนปัจฉิมวัยอย่างเพียบพร้อมด้วยอัตสมบัติ และปรหิตปฏิบัติ ดำรงตนตามแนวทางแห่งพระบรมพุทโธวาท สามารถสรรค์สร้างคุณความดีไว้เป็นอุปการะแก่โลก ให้ชนทั้งหลายได้ยกย่องและตามรำลึกถึง ดังพยานปรากฏว่าเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ทรงพระมหากรุณาอุปการะเกื้อกูลมานับแต่ต้นตราบจนอวสานสมัยยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับการศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด ทั้งยังมีญาติมิตรและผู้เคารพนับถือมาแสดงความอาลัยอนุสรณ์ถึงเป็นอันมาก ตราบจนถึงเวลารับพระราชทานเพลิงศพในวันพรุ่งนี้ ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ว่าอานุภาพแห่งศีลสัตย์ที่ท่านผู้หญิงยึดถือเป็นธรรมประจำตนมาโดยตลอด ได้ยังความปลาบปลื้มใจแก่คนทั้งปวง เป็นความหอมอันอวลตลบอยู่ทวนกระแสลม ทวนกระแสกาล ทนทานยิ่งกว่ากลิ่นหอมของไม้หอมใด ๆ ในโลกแล้ว สมนามท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ที่น่ายกย่องเป็นแบบอย่างแก่อนุชนทุกประการ

อิมินา กตปุญฺญน ด้วยอำนาจพระราชกุศลแห่งการพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ การบำเพ็ญออกเมรุศพท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา จงสำเร็จเป็นบุญนฤธี อำนวยอิฐคุณวิบุลราศีแก่ท่านผู้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้วนั้น ให้ประสบความเกษมสวัสดีภิญโญภาพในอุปบัติภพสมดังพระราชปรารภอุทิศพระราชทาน โดยฐานนิยมทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในศีลคันธกถา ยุติลงด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

หน้าว่าง

ภาพผู้มีเกียรติที่มาร่วมงาน
ณ ศาลาบัณณรศภาค
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

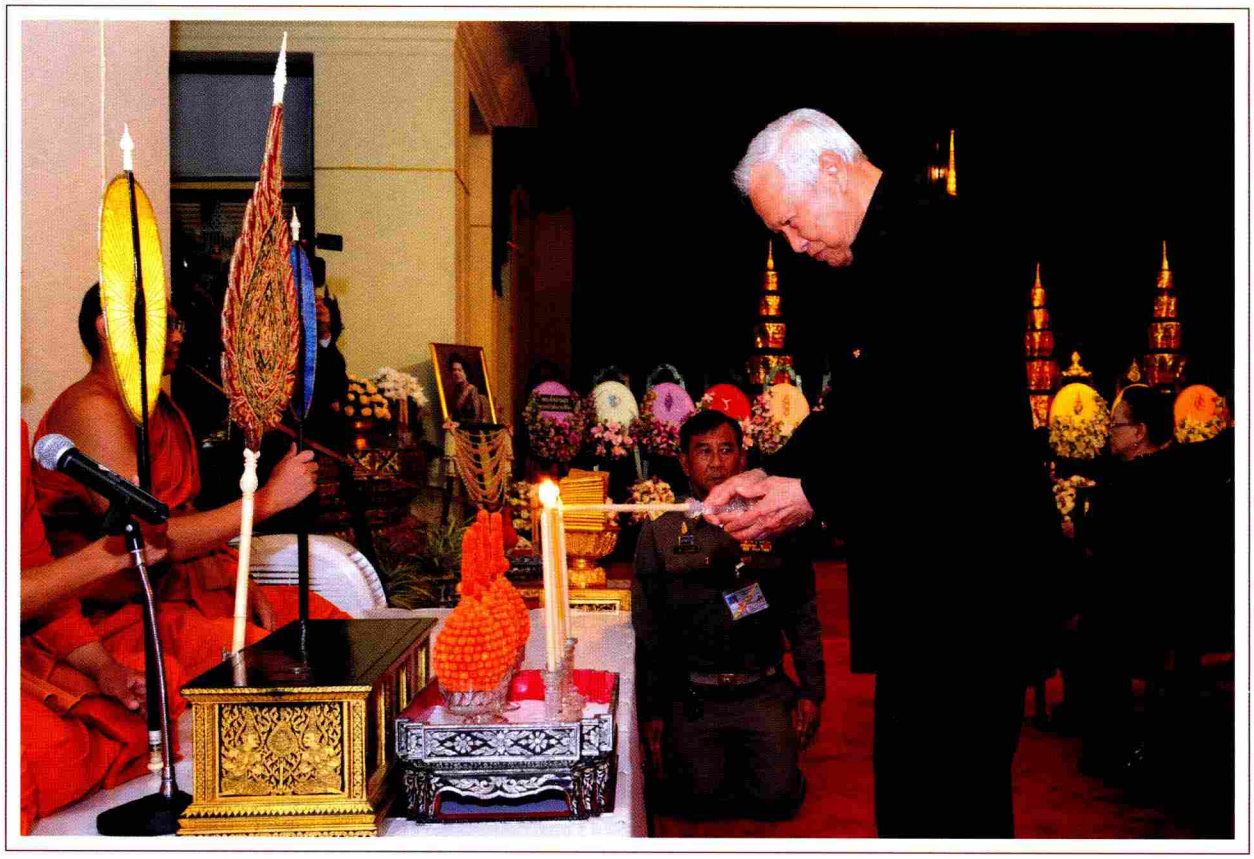

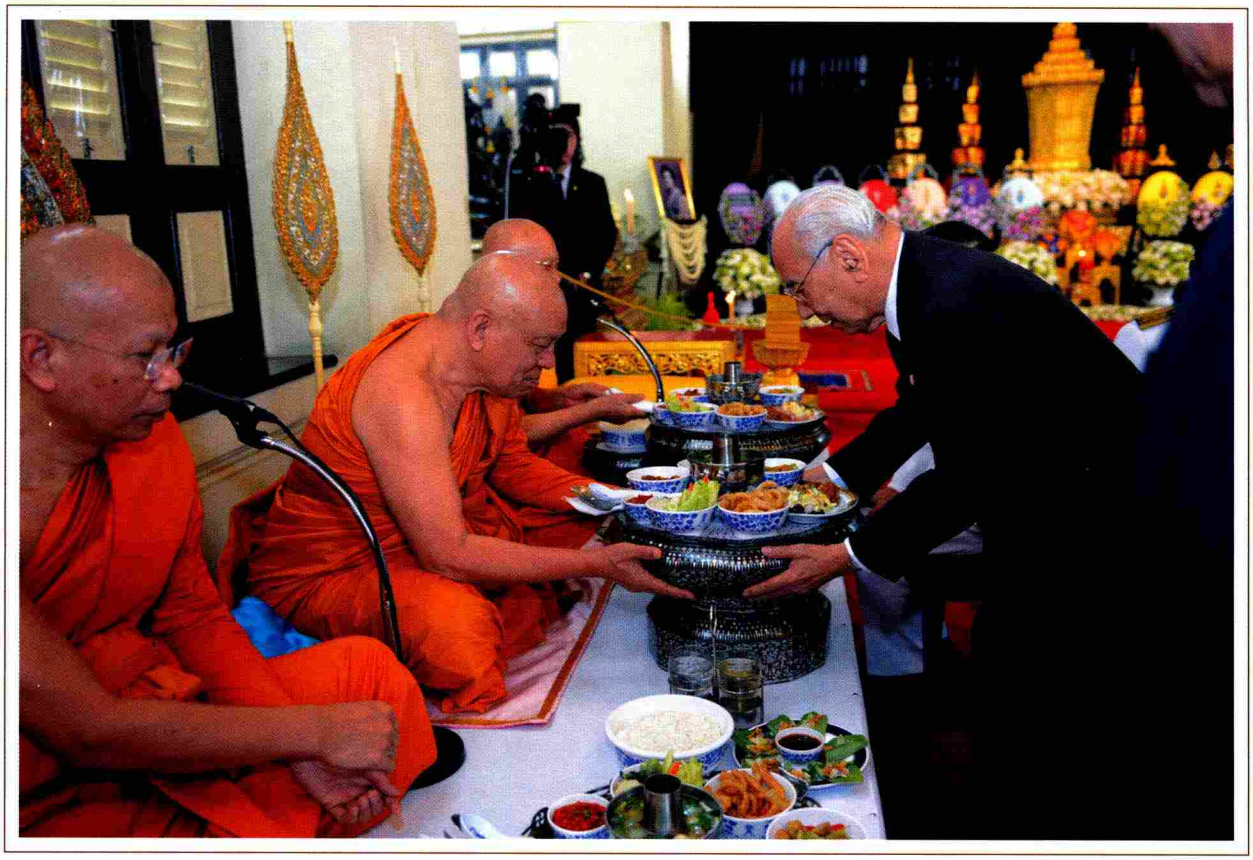

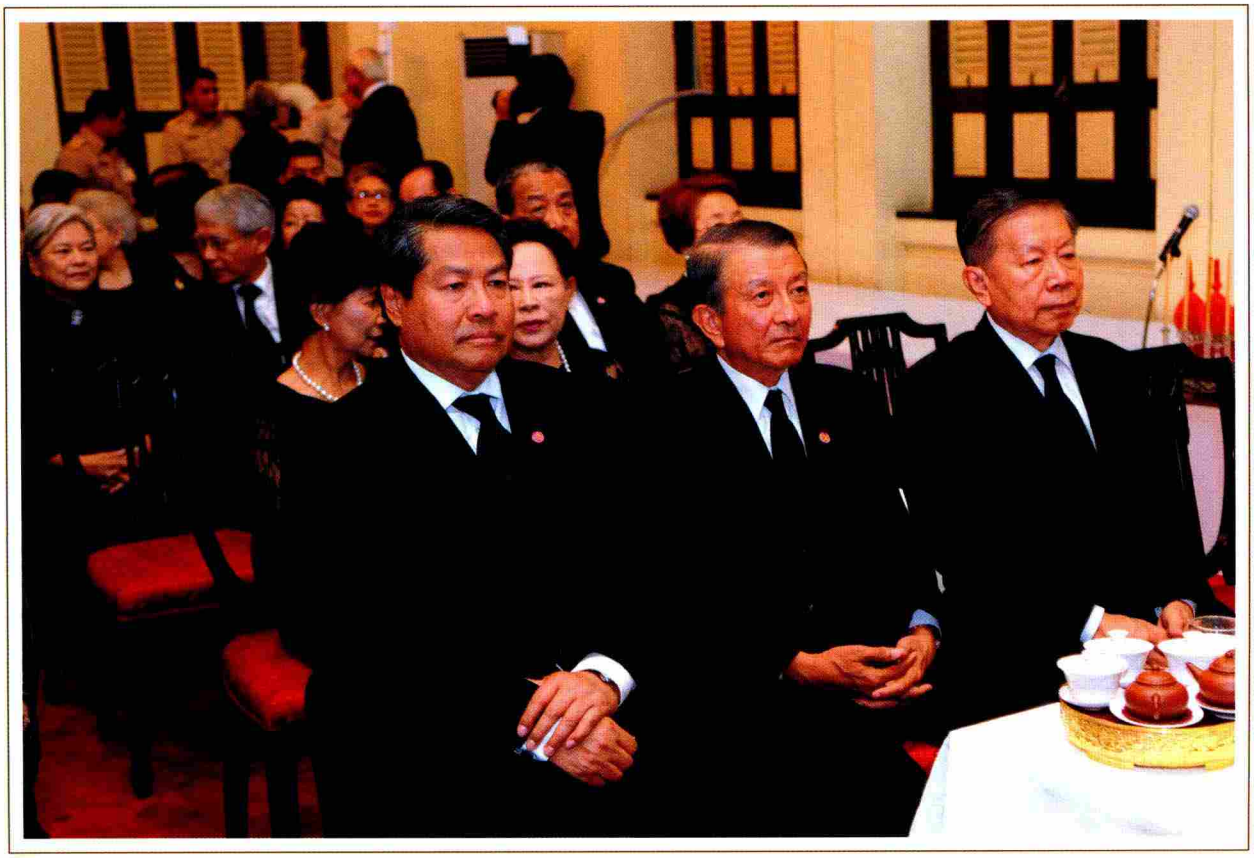

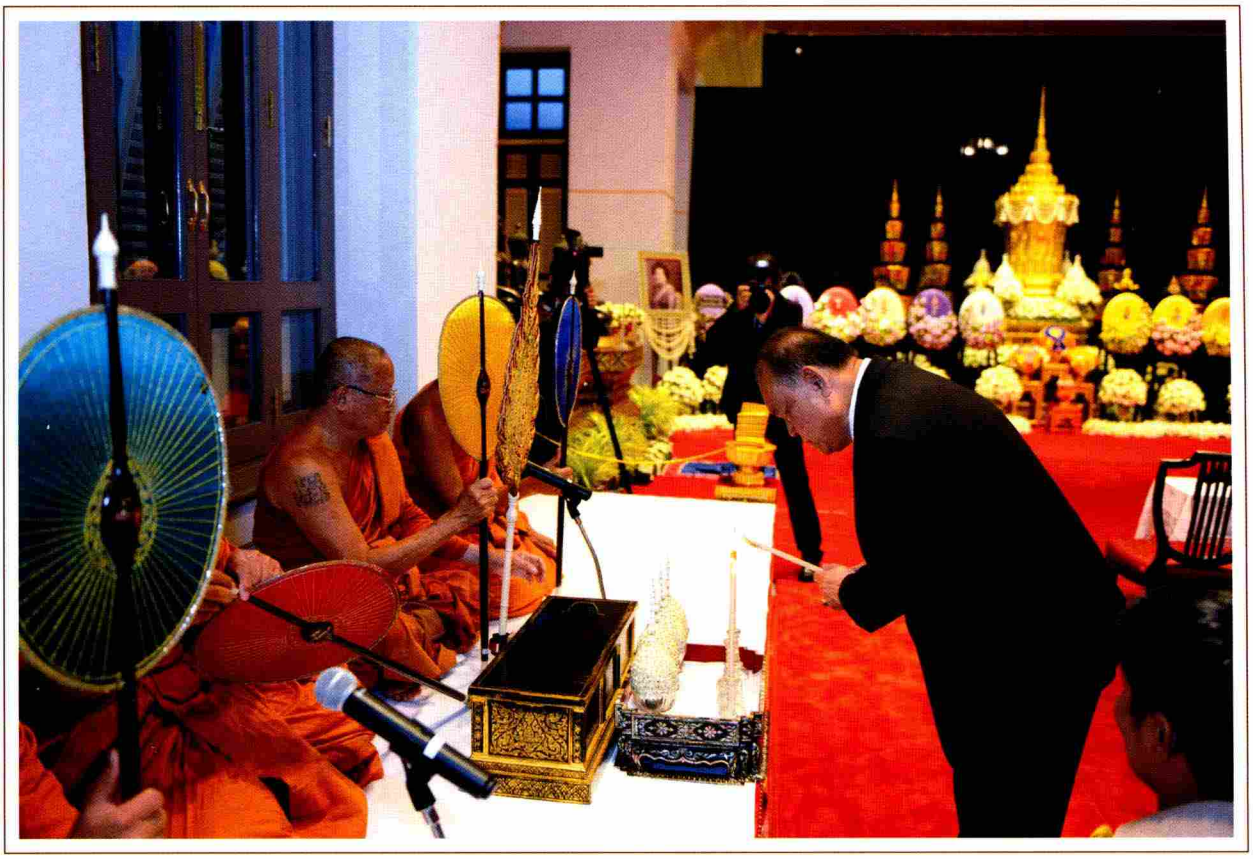

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...สิ่งที่ข้าพเจ้าสามารถพูดได้คือ
หญิงสาวชาวไทยต่างได้รับการศึกษา
จากมารดาของพวกเธอ
ให้รู้จักความเรียบง่ายและถ่อมตัว
โดยทั่วไปแล้ว
หญิงไทยนั้นจะไม่เรียกร้องความสนใจ
แต่มักจะวางตนด้วยท่าทางที่นิ่งสุขุม

กุลสตรีไทยมิได้มีชีวิตที่ซ่อนอยู่แต่ข้างหลังบ้าน
หากแต่ได้รับการศึกษาและทำงานที่มีบทบาท
ช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติ

ผู้หญิงไทยจะแต่งกายสวยสดงดงาม
ด้วยชุดประจำชาติ ช่วยเพิ่มความสง่างาม
และเสน่ห์อันเป็นเอกลักษณ์ที่ละเอียดอ่อน
ของความเป็นไทย...”

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.ว.

ชาตะ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑

ถึงแก่อนิจกรรม ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗

ชีวประวัติ

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นกุลสตรีไทยผู้มีกิริยามารยาทงดงาม รอยยิ้มของท่านเป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็น ขณะเดียวกันความเมตตา ความโอบอ้อมอารี และอัธยาศัยไมตรีจิตที่ท่านมีให้แก่ผู้ใกล้ชิด ทั้งบุตรหลาน ญาติสนิท เพื่อนร่วมงานทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย ยังคงประทับอยู่ในความทรงจำของเขาเหล่านั้นอย่างไม่ลืมเลือน

ท่านผู้หญิงเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านภาษา และได้รับราชการเป็นครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่นักเรียนหลายรุ่น ท่านเป็นนักอักษรศาสตร์ที่เชี่ยวชาญ และในขณะเดียวกัน ท่านผู้หญิงเป็นศรีภรรยาผู้เพียบพร้อม เป็นที่ปรึกษา และเป็นเพื่อนคู่คิดที่ดีของสามี ท่านวางตนได้อย่างเหมาะสมในฐานะภริยานักการทูต ภริยาข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศ และภริยาองคมนตรี

พร้อมกันนั้น ท่านยังดูแลครอบครัวและเครือญาติให้ได้รับความรักและความอบอุ่นใจอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง จึงทำให้ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่บุตรหลานให้ความเคารพรักและถือเป็นแบบอย่างอันดีในการดำเนินชีวิต

ท่านผู้หญิงอรอวลเกิดเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ ปีมะเมีย วันอาทิตย์ เป็นธิดาของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์) กับคุณหญิงเรียบ ได้รับประทานชื่อว่า "อรอวล" จากพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งที่พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ดำรงตำแหน่งปลัดมณฑลประจำจังหวัดเชียงใหม่ ท่านผู้หญิงอรอวลมีพี่น้อง ๑๑ คน ท่านเป็นคนที่ ๘ และมีชื่อที่เรียกกันในเครือญาติและมิตรสนิทว่า "แอ๋ว"

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์และคุณหญิงเรียบ มีบุตรธิดา รวม ๑๑ คน คือ

๑. หม่อมศิริเลิศ ในพันตำรวจเอก หม่อมเจ้าสุระวุฒิประวัติ เทวกุล
๒. นางสาวแม้นวาด วสันตสิงห์
๓. นางสาวกองกาญจน์ วสันตสิงห์
๔. นายเมืองเริง วสันตสิงห์ สมรสกับหม่อมหลวงปานตา มาลากุล
๕. นายลาภ วสันตสิงห์ สมรสกับนางพรรณพิศ เกตุทัต
๖. เด็กชายแอ๋น วสันตสิงห์ (ถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเยาว์)
๗. นางพวงเพ็ชร วสันตสิงห์
๘. ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
สมรสกับนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๙. พลเรือโท สุเทพ วสันตสิงห์ ร.น. สมรสกับนางสุเพ็ญ วายุภาพ
๑๐. พลโท สุพรหม วสันตสิงห์ สมรสกับนางเพ็ญโฉม โชติกเสถียร
๑๑. นางใจใส บุนนาค สมรสกับนายประธาน บุนนาค

ถ่ายรูปกับครอบครัวโดยมีพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ คุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์
ท่านผู้หญิงอรอวลแถวยืนที่สองจากขวา

ท่านผู้หญิงอรอวล คุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
และบุตร นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และธิดา นางสุวิมล โปษยานนท์
ถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๐

ท่านผู้หญิงอรอวลสมรสกับนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา (อดีตองคมนตรี ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.) บุตรพระยาวิเศษฤาชัย (ม.ล.เจริญ อิศรางกูร) กับคุณหญิงเริ่ม เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ มีบุตร ๑ คน ธิดา ๑ คน คือ

๑. นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับท่านผู้หญิงอรนุช (สกุลเดิม ทองเนื้อดี) ณ สถานเอกอัครราชทูตไทย กรุงแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย มีบุตร ๒ คน คือ
   ๑. นายจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับนางดวงแก้ว (สกุลเดิม ดิสพิมล) มีบุตร ๑ คน คือ
      เด็กชายอัคริทธิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
   ๒. นายจิรัตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับนางฉายสุภา (สกุลเดิม ฤกษ์จำนง) มีธิดา ๒ คน คือ
      ๑. เด็กหญิงอารีวัณณ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
      ๒. เด็กชายสุเมธิศ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๒. นางสุวิมล โปษยานนท์ สมรสกับนายชัยยันต์ โปษยานนท์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณประกอบพิธีสมรสพระราชทาน ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล มีบุตร ๒ คน ธิดา ๑ คน คือ
   ๑. นายพีรชัย โปษยานนท์ สมรสกับนางเพ็ญทิพย์ (สกุลเดิม พะลานุกูล) มีธิดา ๑ คน คือ
      เด็กหญิงพีรญา โปษยานนท์
   ๒. นายอธิชัย โปษยานนท์ สมรสกับนางวรรณพร (สกุลเดิม ภูมิจิตร)
   ๓. นางสาวทรงสุมน โปษยานนท์

เครือญาติ

ท่านผู้หญิงอรอวลกำเนิดในสกุล **วสันตสิงห์** (Vasantasinha) ซึ่งเป็นนามสกุลที่**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานแก่คู่พี่น้องต่างมารดา**พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น)** และ**พระสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เข็ม)** ผู้เป็นต้นสกุลคือ **พระภิรมย์ราชา (แย้ม)** ดังปรากฏในใบพระราชทานนามสกุลลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

พระภิรมย์ราชา (แย้ม วสันตสิงห์) รับราชการในสังกัดกระทรวงมหาดไทย เช่นเดียวกับ**หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (สิงโต วสันตสิงห์)** ผู้เป็นบุตร และพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์) ผู้เป็นหลาน ด้วยเหตุนี้สกุล วสันตสิงห์ จึงรับราชการในสังกัดกระทรวงมหาดไทยมาถึง ๓ ชั่วคน และที่มาของชื่อสกุล เกิดจากการผนวกรวมชื่อของบรรพบุรุษ คือ **"แย้ม"** อันเป็นที่มาของคำว่า **"วสันต"** ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า ฤดูใบไม้ผลิ และ **"สิงโต"** อันเป็นที่มาของคำว่า **"สิงห์"** จึงกลายเป็น **"วสันตสิงห์"** รวมความได้ว่า **"สิงโตในฤดูใบไม้ผลิแย้ม"**

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์มีพี่สาวร่วมมารดาเดียวกัน ๒ คน พี่สาวคนโตคือ **ท่านผู้หญิงเสงี่ยม** สมรสกับ**เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล)** พี่สาวคนที่สองคือ **หม่อมลำดวน** เป็นหม่อมใน**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** ด้วยเหตุนี้บุตรของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีในราชสกุล **มาลากุล** และหม่อมเจ้าในราชสกุล **ดิศกุล** ที่ประสูติจากหม่อมลำดวน จึงเป็นญาติของท่านผู้หญิงอรอวล โดยเฉพาะบุตรและธิดาใน**พลโท หม่อมเจ้าพิสิษฐ์ดิศพงษ์** ต่างเรียกท่านผู้หญิงอรอวลว่า "คุณน้า"

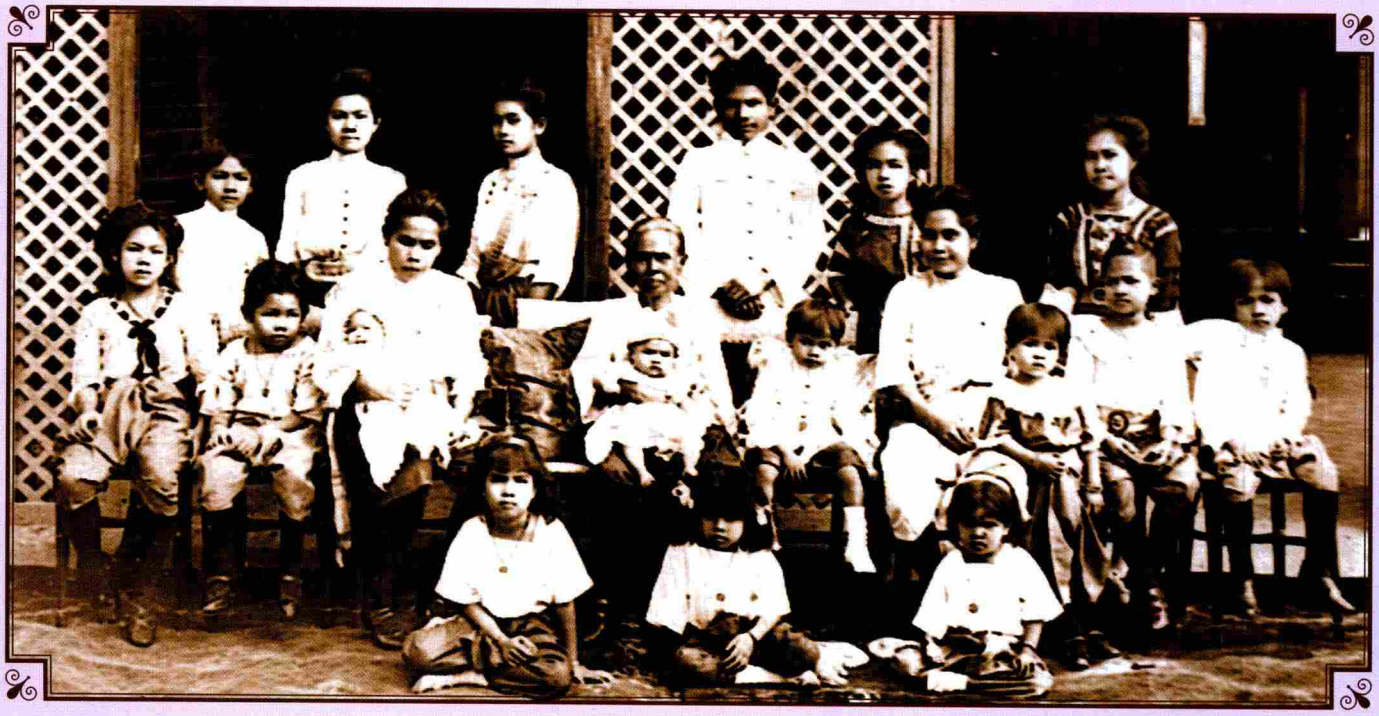
ไม่เพียงเท่านั้น **นายเมืองเริง วสันตสิงห์** พี่ชายของท่านผู้หญิงอรอวลได้สมรสกับ**หม่อมหลวงปานตา มาลากุล** บุตรีของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทำให้ความสนิทชิดเชื้อกับราชสกุลมาลากุลมีความแน่นแฟ้นขึ้นอีกชั้นหนึ่ง พี่สาวคนโต**หม่อมศิริเลิศ** ใน**พันตำรวจเอก หม่อมเจ้าสุระวุฒิประวัติ เทวกุล** ทำให้ท่านผู้หญิงอรอวลเป็น "คุณน้า" ของหม่อมราชวงศ์โอรสธิดาในหม่อมเจ้าสุระวุฒิประวัติ เทวกุล

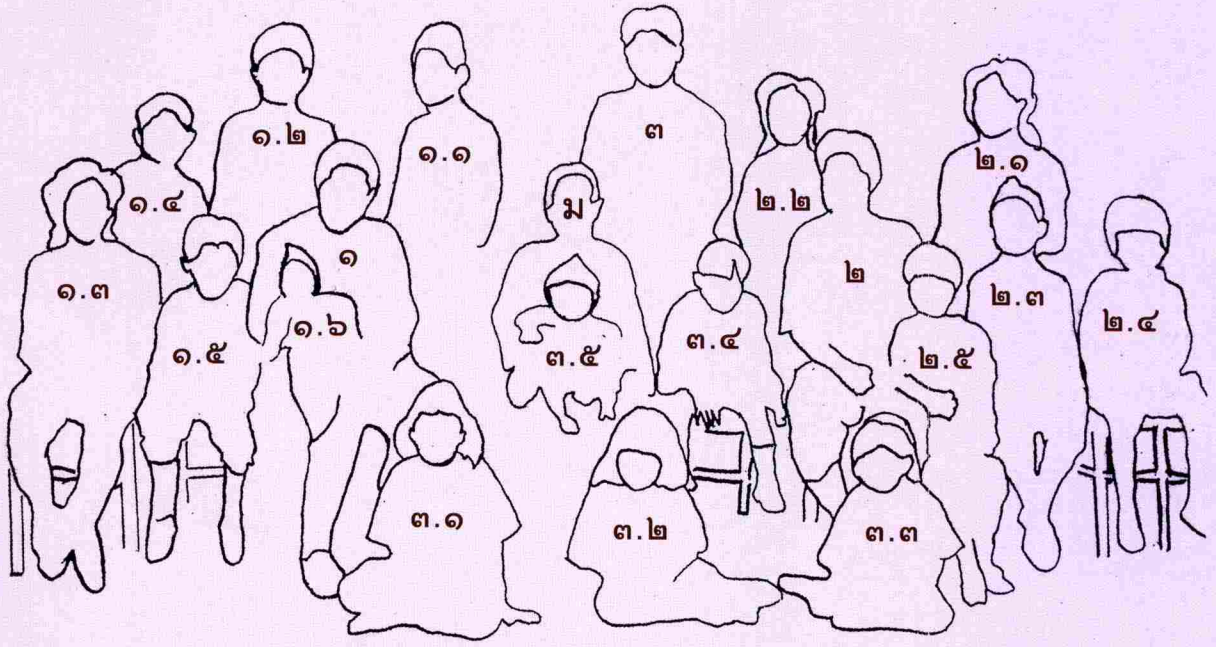
คุณหญิงเรียบ มารดาของท่านผู้หญิงอรอวลนั้น เป็นธิดาของ**พระบริหารหิรัญราช (สาย สุวรรณสุภา)** น้องสาวของคุณหญิงเรียบท่านหนึ่งคือ **คุณหญิงเนื่อง** ได้สมรสกับ**พระยาสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล)** และในเวลาต่อมาท่านผู้หญิงอรอวลได้รับความอนุเคราะห์จากธิดาของคุณหญิงเนื่อง ๒ ท่าน คือ **คุณหญิงนวลแข (วิเศษกุล) พหิทธานุกร** และ **หม่อมกอบแก้ว (วิเศษกุล) อาภากร ณ อยุธยา**

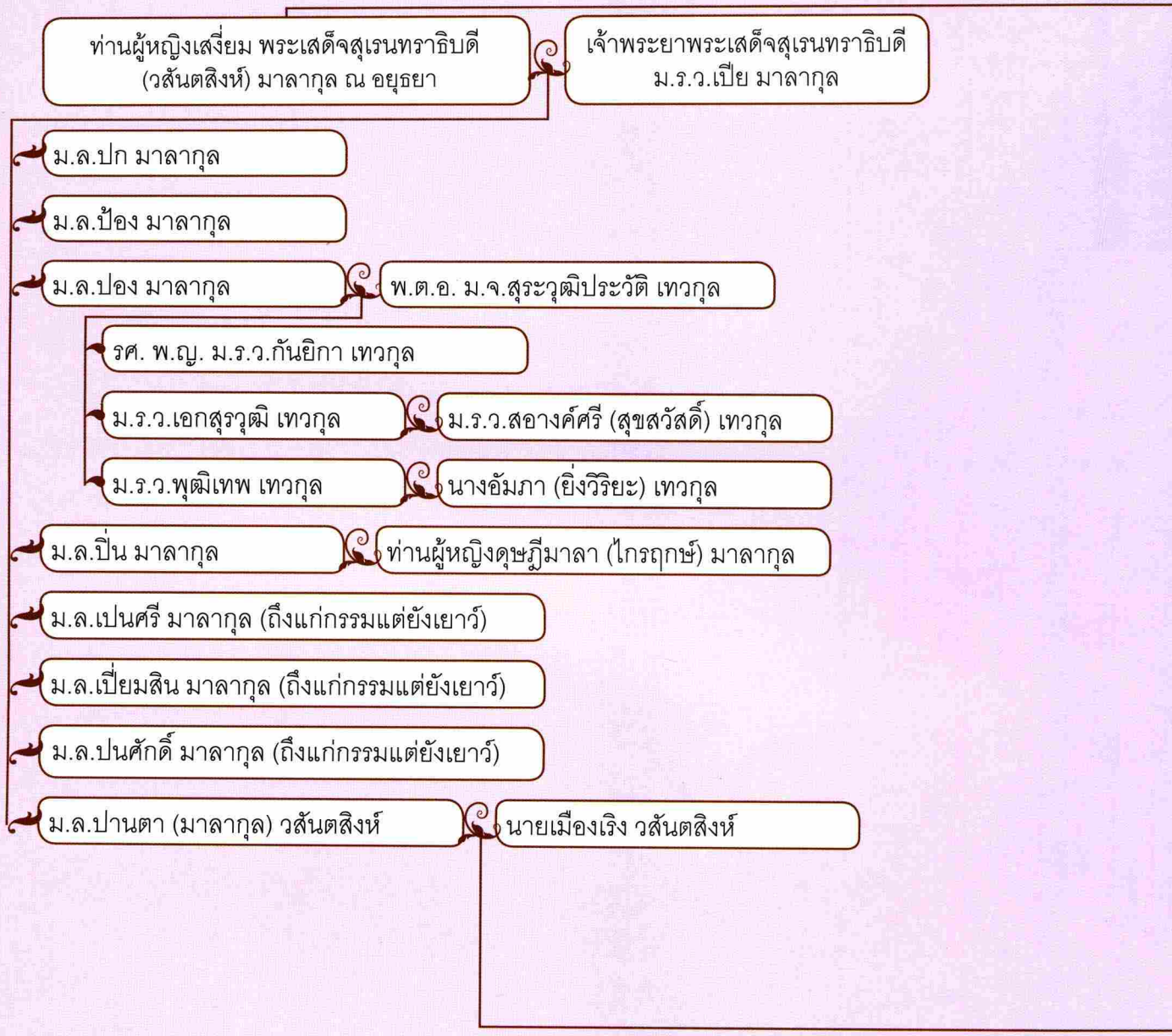

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์
ให้บัตรนามสกุลนี้ไว้เพื่อรับรองว่า
พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุล
วสันตสิงห์ *(Vasantasinha)*
แก่
พระยาเพชรัฬไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น) ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี
กับ พระนราภิบาล (เข็ม) เกณฑ์เมืองรั้ง กระทรวงมหาดไทย
ปู่ชื่อพระภิรมย์ราชา (แย้ม) บิดาชื่อหลวงอนุรักษ์ภูเบศร (สิงโต)
เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗
เป็นลำดับที่ ๑๖๙๒ ในสมุดทะเบียนนามสกุลพระราชทาน
(ท่านผู้หญิงเบญจา วิรัชวิทยะ)
รองประธานกรรมการฯ ปฏิบัติงานแทนประธานกรรมการ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานนามสกุลแก่พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น) และพระสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เข็ม)

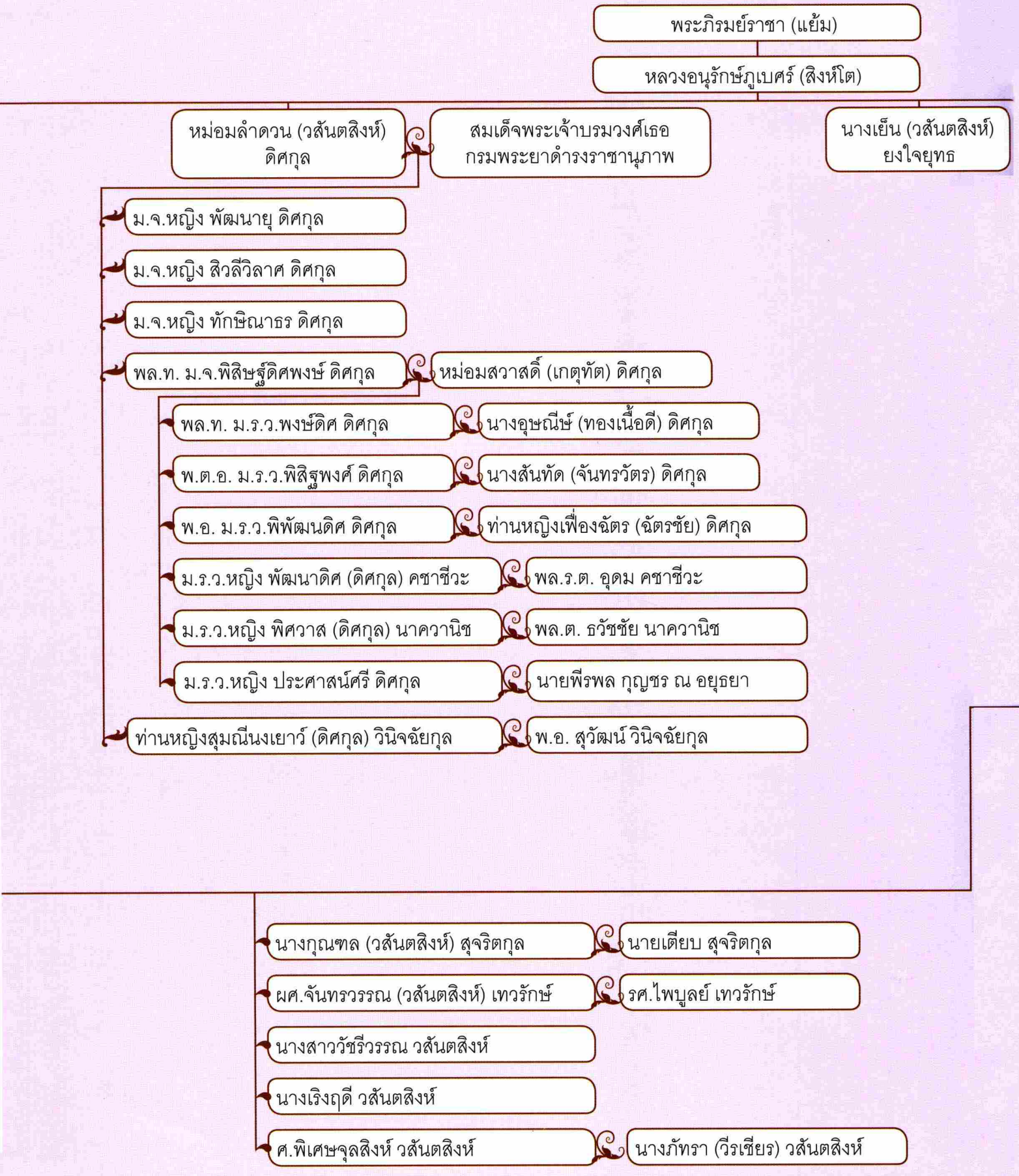
ครอบครัว “วสันตสิงห์”

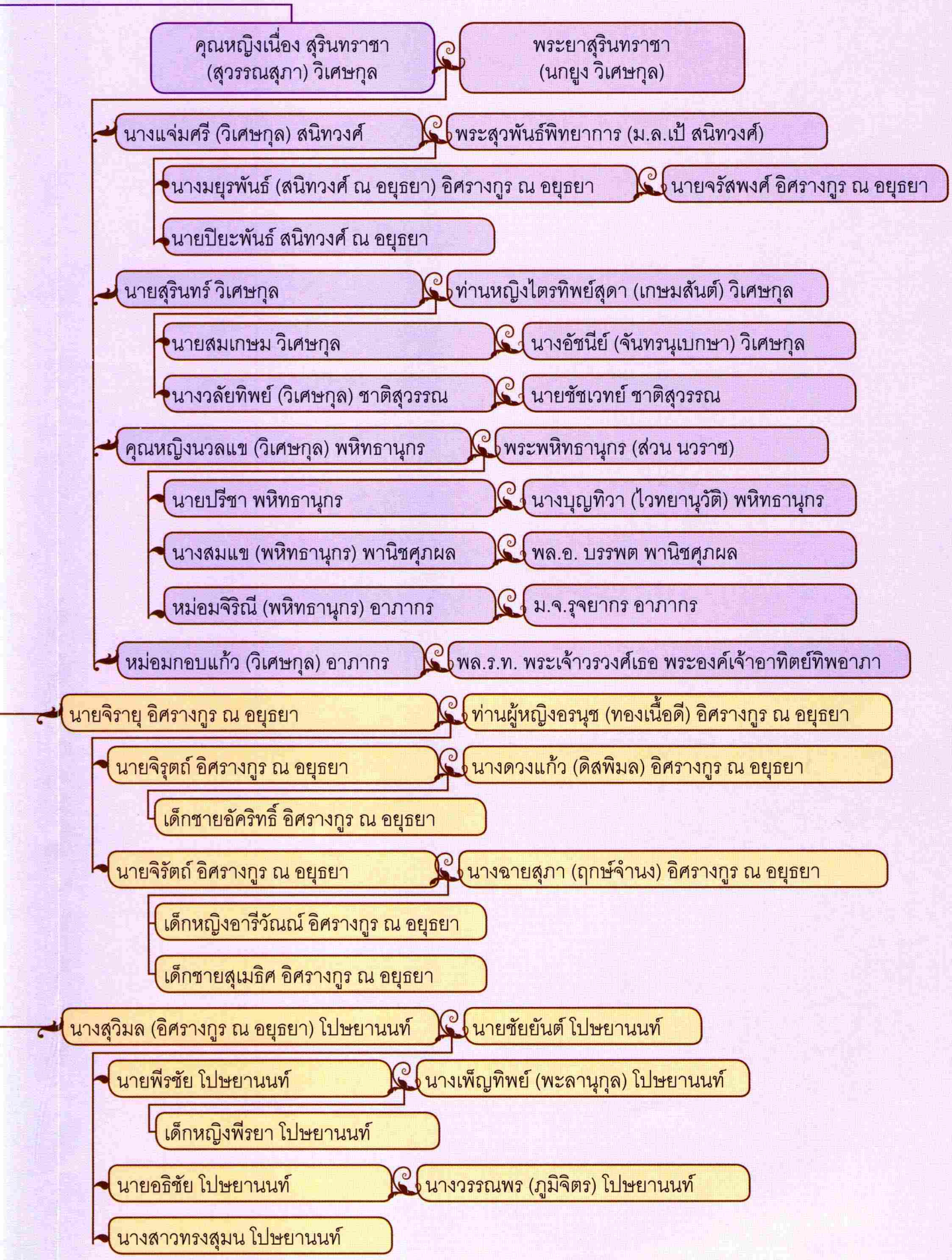

หมายเหตุ *เนื่องจากสาแหรกสกุลวสันตสิงห์ที่จัดทำขึ้นนี้ไม่สามารถทำให้สมบูรณ์ได้ในเวลาอันจำกัด จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจถึงความเกี่ยวโยงในระดับบรรพบุรุษของสกุลวสันตสิงห์ เฉพาะในสายของท่านผู้หญิงอรอวลนั้นจะให้รายละเอียดถึงชั้นเหลน ส่วนในสายอื่น ๆ นั้น จะจัดทำถึงชั้นหลานเพียง ๑ ชั้นเท่านั้น ซึ่งจะไม่ลงรายละเอียดของบุตรหลาน จึงขออภัยมา ณ ที่นี้*

พระภิรมย์ราชา (แย้ม)
หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (สิงห์โต)
หม่อมลำดวน (วสันตสิงห์) ดิศกุล
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
นางเย็น (วสันตสิงห์) ยงใจยุทธ
ม.จ.หญิง พัฒนายุ ดิศกุล
ม.จ.หญิง สิวลีวิลาศ ดิศกุล
ม.จ.หญิง ทักษิณาธร ดิศกุล
พล.ท. ม.จ.พิสิษฐ์ดิศพงษ์ ดิศกุล
หม่อมสวาสดิ์ (เกตุทัต) ดิศกุล
พล.ท. ม.ร.ว.พงษ์ดิศ ดิศกุล
นางอุษณีษ์ (ทองเนื้อดี) ดิศกุล
พ.ต.อ. ม.ร.ว.พิสิฐพงศ์ ดิศกุล
นางสันทัด (จันทรวัตร) ดิศกุล
พ.อ. ม.ร.ว.พิพัฒนดิศ ดิศกุล
ท่านหญิงเฟื่องฉัตร (ฉัตรชัย) ดิศกุล
ม.ร.ว.หญิง พัฒนาดิศ (ดิศกุล) คชาชีวะ
พล.ร.ต. อุดม คชาชีวะ
ม.ร.ว.หญิง พิศวาส (ดิศกุล) นาควานิช
พล.ต. ธวัชชัย นาควานิช
ม.ร.ว.หญิง ประศาสน์ศรี ดิศกุล
นายพีรพล กุญชร ณ อยุธยา
ท่านหญิงสุมณีนงเยาว์ (ดิศกุล) วินิจฉัยกุล
พ.อ. สุวัฒน์ วินิจฉัยกุล
นางกุณฑล (วสันตสิงห์) สุจริตกุล
นายเตียบ สุจริตกุล
ผศ.จันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์
รศ.ไพบูลย์ เทวรักษ์
นางสาววัชรีวรรณ วสันตสิงห์
นางเริงฤดี วสันตสิงห์
ศ.พิเศษจุลสิงห์ วสันตสิงห์
นางภัทรา (วีรเชียร) วสันตสิงห์

- พระบริหารหิรัญราช (สาย สุวรรณสุภา)
  - พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์)
    - หม่อมศิริเลิศ (วสันตสิงห์) เทวกุล
      - พ.ต.อ. ม.จ.สุระวุฒิประวัติ เทวกุล
      - พล.ต.ต. ม.ร.ว.พงศ์สุระ เทวกุล
        - นางจิตอารี (บุณยะภักดิ์) เทวกุล
      - ม.ร.ว.อิสสระเลิศ เทวกุล (ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)
      - ม.ร.ว.กำลูนเทพ เทวกุล
        - นางอนงค์ (สุทธิเดช) เทวกุล
      - รศ. ม.ร.ว.วุฒิเลิศ เทวกุล
        - นางพรรณงาม (โรจนแพทย์) เทวกุล
      - ม.ร.ว.อนุเทพ เทวกุล
        - นางกมลปรีดิ์ (วรชาติ) เทวกุล
      - ม.ร.ว.ศิริกัญญา (เทวกุล) ศรีวณิก
        - นายแพทย์อนันต์ ศรีวณิก
    - นางสาวแม้นวาด วสันตสิงห์
    - นางสาวกองกาญจน์ วสันตสิงห์
    - นายเมืองเริง วสันตสิงห์
      - ม.ล.ปานตา (มาลากุล) วสันตสิงห์
    - นายลาภ วสันตสิงห์
      - นางพรรณพิศ (เกตุทัต) วสันตสิงห์
      - นางพรรณลภา (วสันตสิงห์) ฐิติรัตน์สกุล
        - นายสมศักดิ์ ฐิติรัตน์สกุล
    - เด็กชายแอ๋น วสันตสิงห์ (ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)
    - นางพวงเพ็ชร วสันตสิงห์
    - ท่านผู้หญิงอรอวล (วสันตสิงห์) อิศรางกูร ณ อยุธยา
      - นายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
    - พล.ร.ท. สุเทพ วสันตสิงห์ ร.น.
      - นางสุเพ็ญ (วายุภาพ) วสันตสิงห์
      - นางสาวสุนทรี วสันตสิงห์
    - พล.ท. สุพรหม วสันตสิงห์
      - นางเพ็ญโฉม (โชติกเสถียร) วสันตสิงห์
    - นางใจใส (วสันตสิงห์) บุนนาค
      - นายประธาน บุนนาค
      - คุณหญิงเยาวนาถ (บุนนาค) ไทยวัฒน์
        - นายเศกศักดิ์ ไทยวัฒน์
  - คุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (สุวรรณสุภา) วสันตสิงห์
  - พระสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เข็ม วสันตสิงห์)

คุณหญิงเนื่อง สุรินทราชา (สุวรรณสุภา) วิเศษกุล
พระยาสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล)
นางแจ่มศรี (วิเศษกุล) สนิทวงศ์
พระสุวพันธ์พิทยาการ (ม.ล.เป้ สนิทวงศ์)
นางมยุรพันธ์ (สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) อิศรางกูร ณ อยุธยา
นายจรัสพงศ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
นายปิยะพันธ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
นายสุรินทร์ วิเศษกุล
ท่านหญิงไตรทิพย์สุดา (เกษมสันต์) วิเศษกุล
นายสมเกษม วิเศษกุล
นางอัชนีย์ (จันทรนุเบกษา) วิเศษกุล
นางวลัยทิพย์ (วิเศษกุล) ชาติสุวรรณ
นายชัชเวทย์ ชาติสุวรรณ
คุณหญิงนวลแข (วิเศษกุล) พหิทธานุกร
พระพหิทธานุกร (ส่วน นวราช)
นายปรีชา พหิทธานุกร
นางบุญทิวา (ไวทยานุวัติ) พหิทธานุกร
นางสมแข (พหิทธานุกร) พานิชศุภผล
พล.อ. บรรพต พานิชศุภผล
หม่อมจิริณี (พหิทธานุกร) อาภากร
ม.จ.รุจยากร อาภากร
หม่อมกอบแก้ว (วิเศษกุล) อาภากร
พล.ร.ท. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา
นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา
ท่านผู้หญิงอรนุช (ทองเนื้อดี) อิศรางกูร ณ อยุธยา
นายจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
นางดวงแก้ว (ดิสพิมล) อิศรางกูร ณ อยุธยา
เด็กชายอัคริทธิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
นายจิรัตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
นางฉายสุภา (ฤกษ์จำนง) อิศรางกูร ณ อยุธยา
เด็กหญิงอารีวัณณ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
เด็กชายสุเมธิศ อิศรางกูร ณ อยุธยา
นางสุวิมล (อิศรางกูร ณ อยุธยา) โปษยานนท์
นายชัยยันต์ โปษยานนท์
นายพีรชัย โปษยานนท์
นางเพ็ญทิพย์ (พะลานุกูล) โปษยานนท์
เด็กหญิงพีรยา โปษยานนท์
นายอธิชัย โปษยานนท์
นางวรรณพร (ภูมิจิตร) โปษยานนท์
นางสาวทรงสุมน โปษยานนท์

ครอบครัวสามพี่น้อง “วสันตสิงห์”

ม มารดาท่านท้วม วสันตสิงห์ [ภริยาหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (สิงห์โต)]

๑. ท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (วสันตสิงห์)
ภริยาเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)

๑.๑ ม.ล.ปก มาลากุล
๑.๒ ม.ล.ป้อง มาลากุล
๑.๓ ม.ล.ปอง มาลากุล
๑.๔ ม.ล.ปิ่น มาลากุล
๑.๕ ม.ล.เป็นศรี มาลากุล
๑.๖ ม.ล.ปานตา มาลากุล

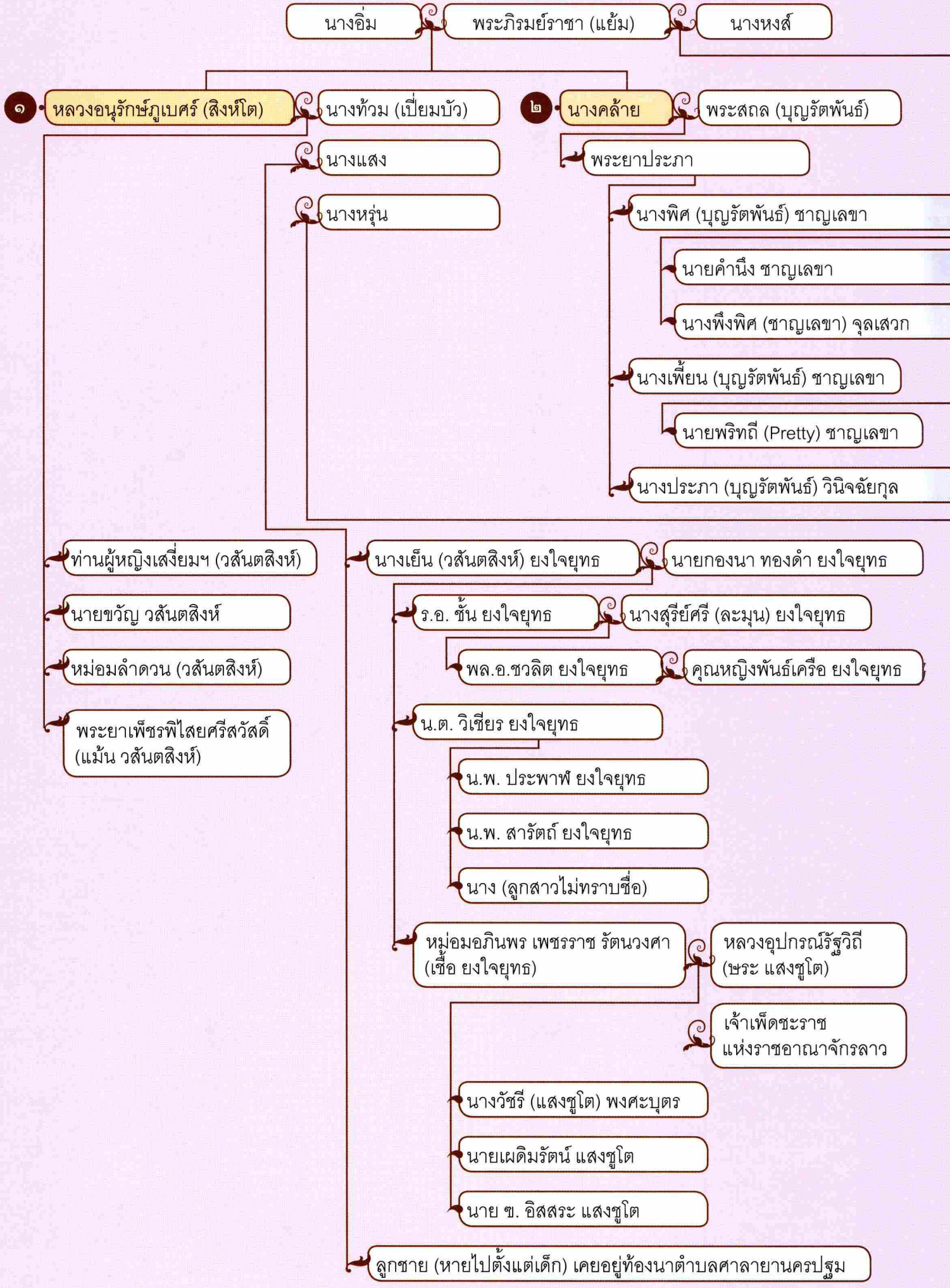
๒. หม่อมลำดวน ดิศกุล (วสันตสิงห์)
(ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

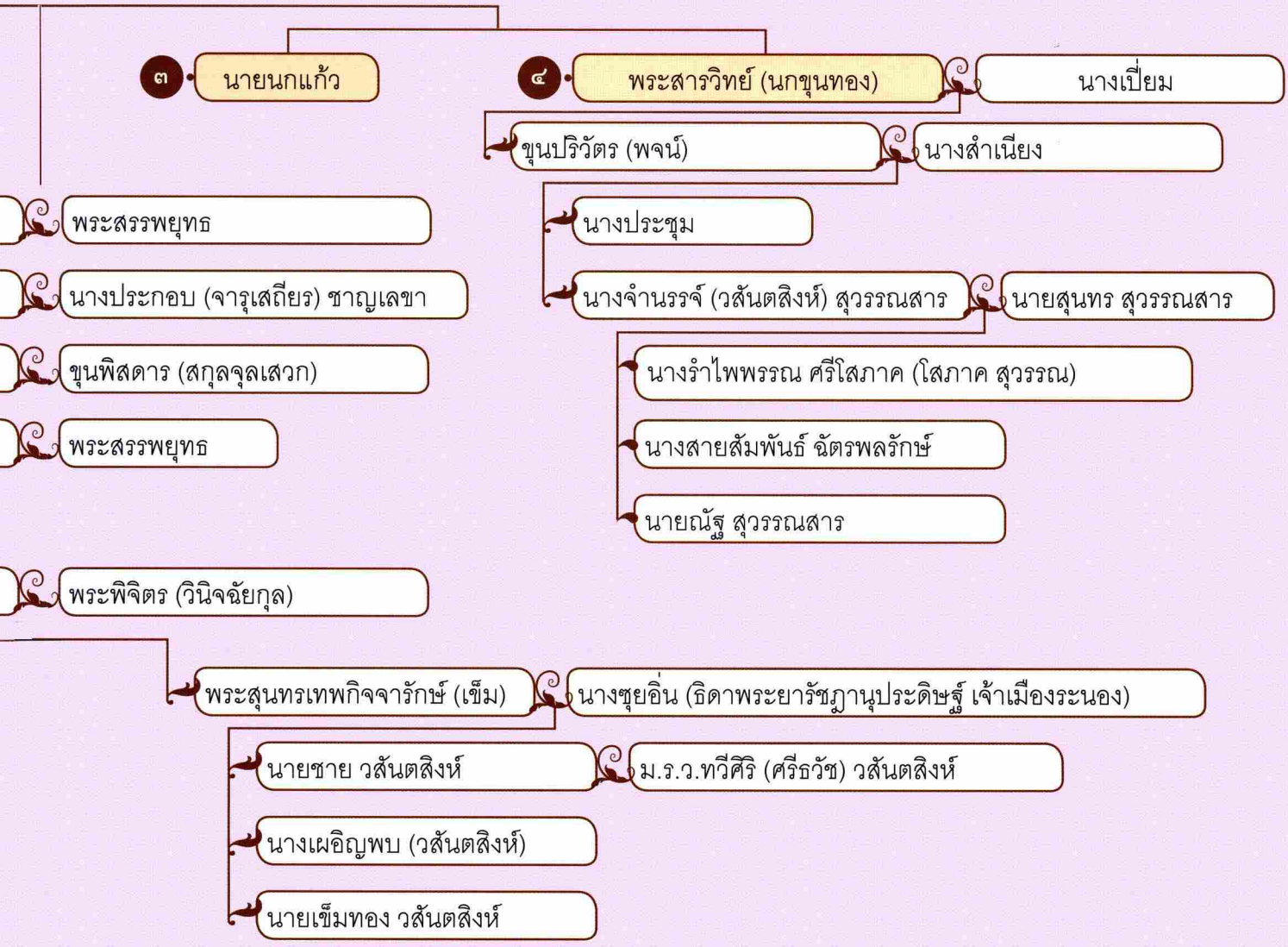
๒.๑ ม.จ.พัฒนายุ ดิศกุล
๒.๒ ม.จ.สิวลีวิลาศ ดิศกุล
๒.๓ ม.จ.ทักษิณาธร ดิศกุล
๒.๔ พลโท ม.จ.พิสิฐดิศพงศ์ ดิศกุล
๒.๕ นางสุมณีนงเยาว์ วินิจฉัยกุล (ม.จ.สุมณีนงเยาว์ ดิศกุล)

๓. พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์)
[ภริยาคือ คุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (สุวรรณสุภา)]

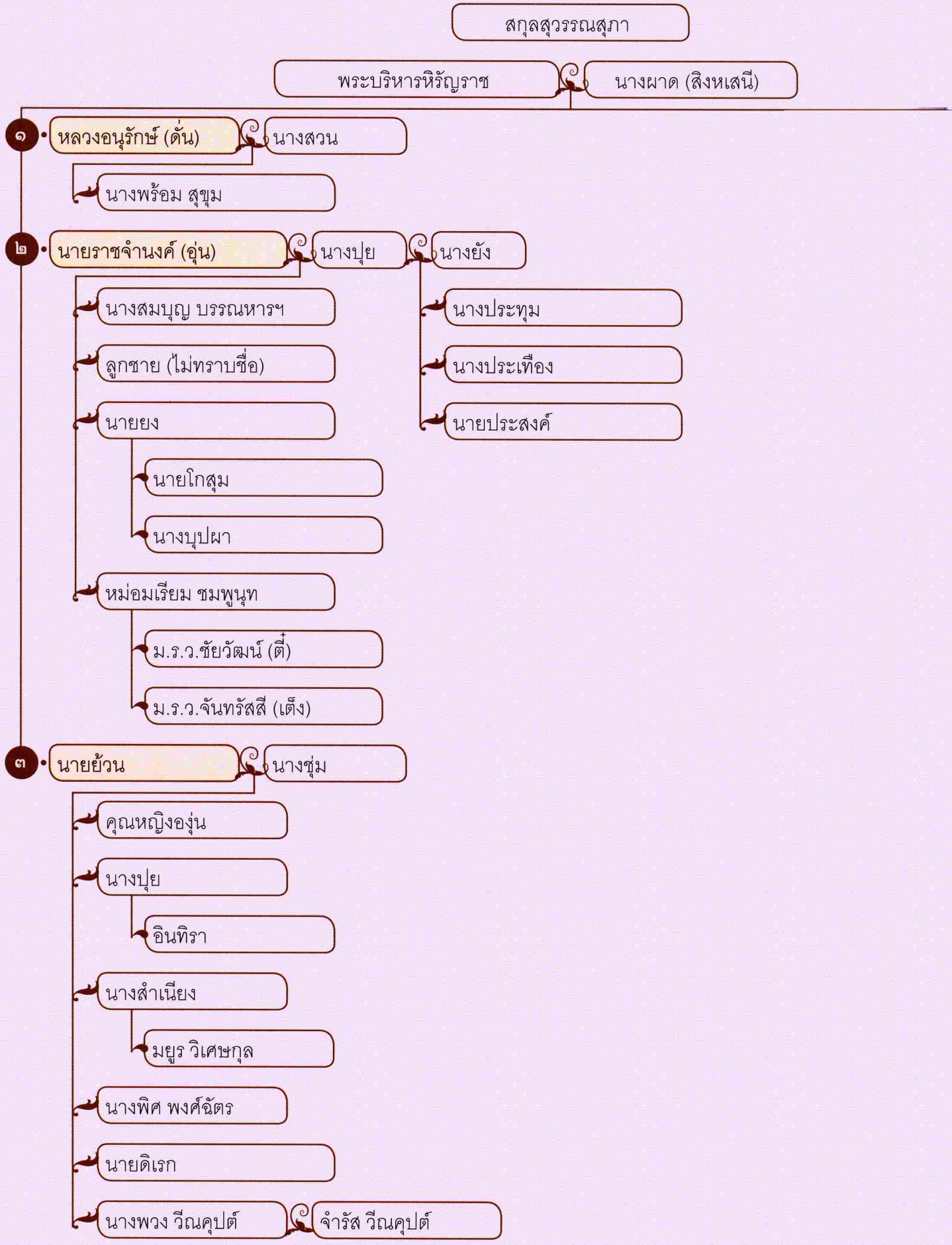
๓.๑ หม่อมศิริเลิศ เทวกุล (วสันตสิงห์)
๓.๒ นางสาวแม้นวาด วสันตสิงห์
๓.๓ นางสาวกองกาญจน์ วสันตสิงห์
๓.๔ นายเมืองเริง วสันตสิงห์
๓.๕ นายลาภ วสันตสิงห์

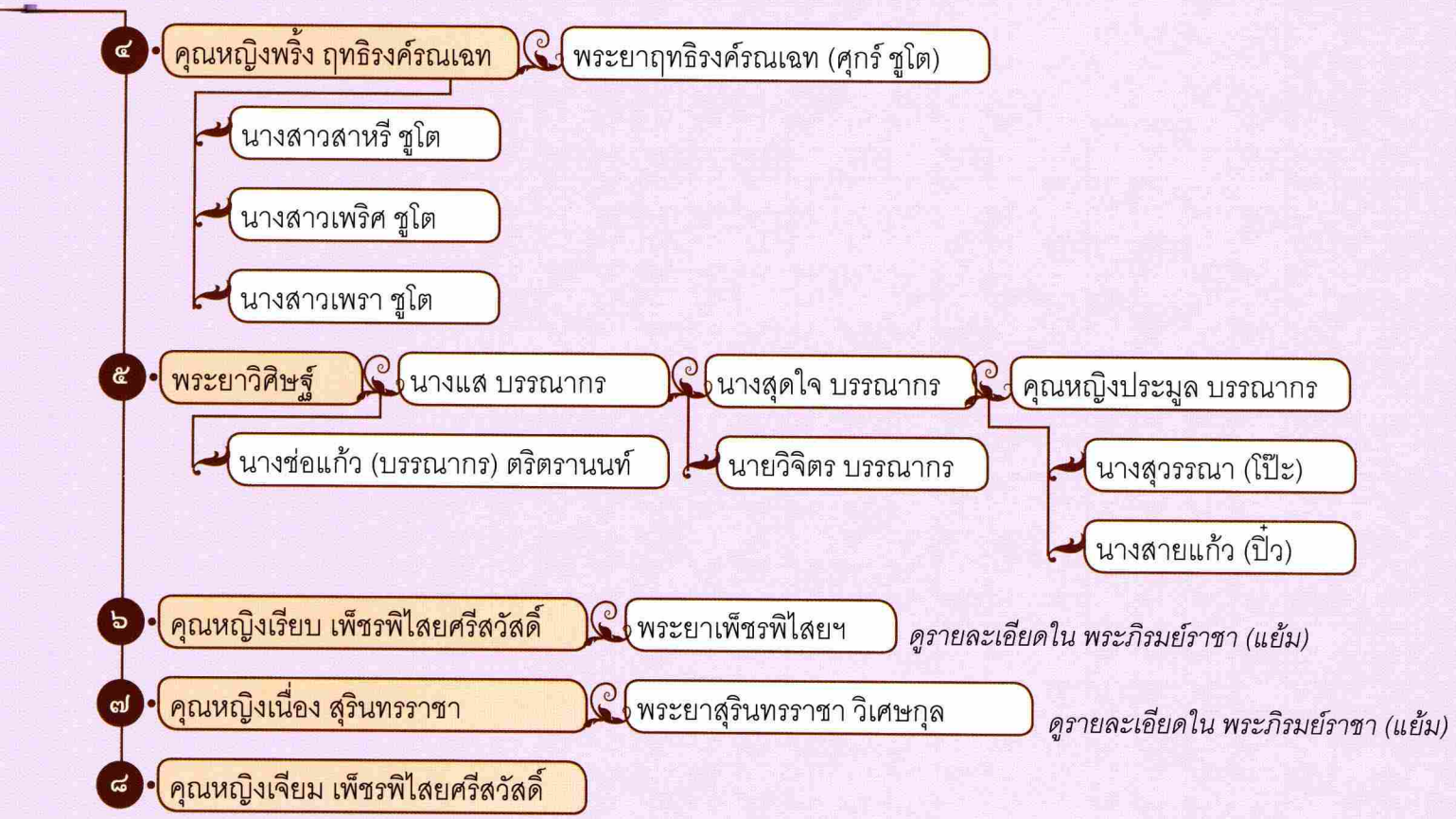
หมายเหตุ ภาพนี้ถ่ายก่อนท่านผู้หญิงอรอวลเกิด

นางอิ่ม
พระภิรมย์ราชา (แย้ม)
นางหงส์
๑
หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (สิงห์โต)
นางท้วม (เปี่ยมบัว)
๒
นางคล้าย
พระสถล (บุญรัตพันธ์)
นางแสง
พระยาประภา
นางหรุ่น
นางพิศ (บุญรัตพันธ์) ชาญเลขา
นายคำนึง ชาญเลขา
นางพึงพิศ (ชาญเลขา) จุลเสวก
นางเพี้ยน (บุญรัตพันธ์) ชาญเลขา
นายพริทถี (Pretty) ชาญเลขา
นางประภา (บุญรัตพันธ์) วินิจฉัยกุล
ท่านผู้หญิงเสงี่ยมฯ (วสันตสิงห์)
นางเย็น (วสันตสิงห์) ยงใจยุทธ
นายกองนา ทองดำ ยงใจยุทธ
นายขวัญ วสันตสิงห์
ร.อ. ชั้น ยงใจยุทธ
นางสุรีย์ศรี (ละมุน) ยงใจยุทธ
หม่อมลำดวน (วสันตสิงห์)
พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ
คุณหญิงพันธ์เครือ ยงใจยุทธ
พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์)
น.ต. วิเชียร ยงใจยุทธ
น.พ. ประพาฬ ยงใจยุทธ
น.พ. สารัตถ์ ยงใจยุทธ
นาง (ลูกสาวไม่ทราบชื่อ)
หม่อมอภินพร เพชรราช รัตนวงศา (เชื้อ ยงใจยุทธ)
หลวงอุปกรณ์รัฐวิถี (ษระ แสงชูโต)
เจ้าเพ็ดชะราช แห่งราชอาณาจักรลาว
นางวัชรี (แสงชูโต) พงศะบุตร
นายเผดิมรัตน์ แสงชูโต
นาย ฃ. อิสสระ แสงชูโต
ลูกชาย (หายไปตั้งแต่เด็ก) เคยอยู่ท้องนาตำบลศาลายานครปฐม

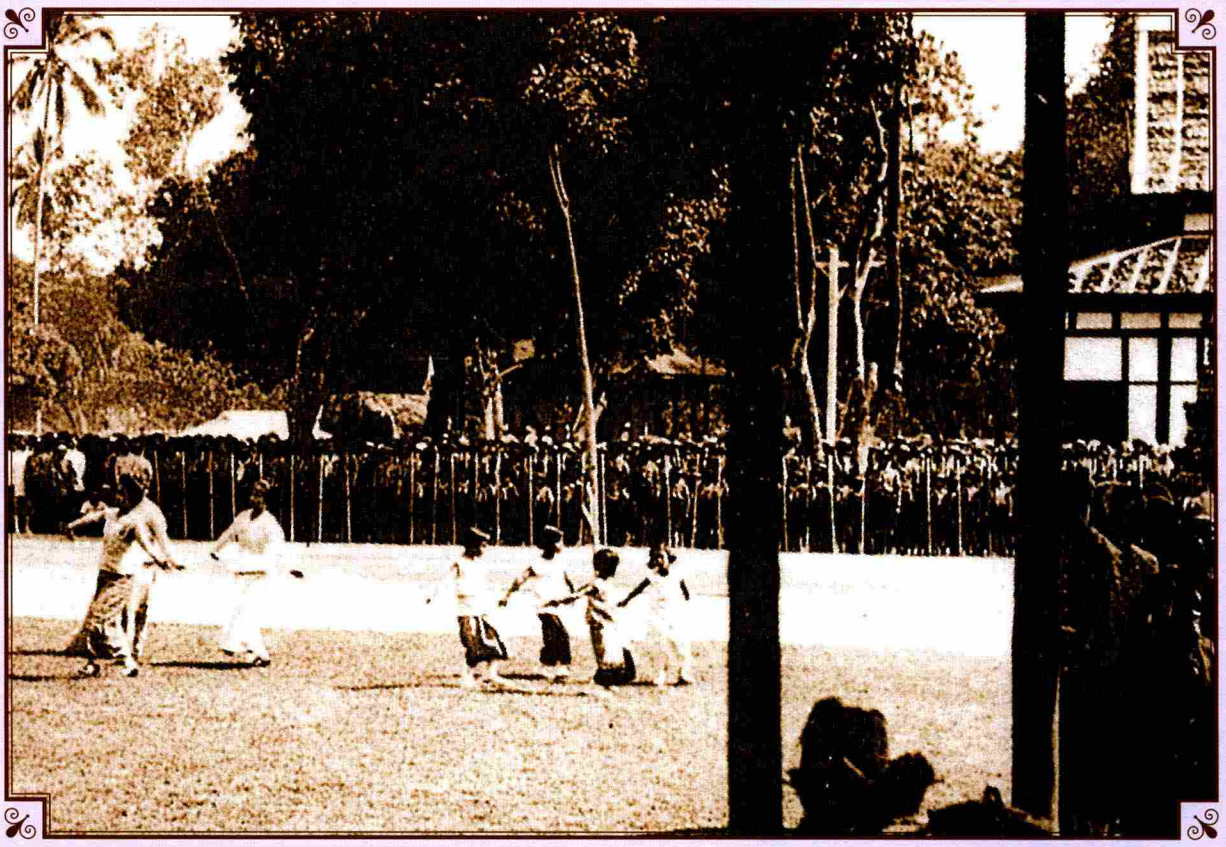

หมายเหตุ *สาแหรกสกุล พระภิรมย์ราชา (แย้ม) คุณกองกาญจน์ วสันตสิงห์ ได้มอบหมายให้คุณจันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์ เป็นผู้จดบันทึกไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕*

สกุลสุวรรณสุภา
พระบริหารหิรัญราช
นางผาด (สิงหเสนี)
๑
หลวงอนุรักษ์ (ดั่น)
นางสวน
นางพร้อม สุขุม
๒
นายราชจำนงค์ (อุ่น)
นางปุย
นางยัง
นางสมบุญ บรรณหารฯ
ลูกชาย (ไม่ทราบชื่อ)
นายยง
นายโกสุม
นางบุปผา
หม่อมเรียม ชมพูนุท
ม.ร.ว.ชัยวัฒน์ (ตี๋)
ม.ร.ว.จันทรัสสี (เต็ง)
นางประทุม
นางประเทือง
นายประสงค์
๓
นายย้วน
นางซุ่ม
คุณหญิงองุ่น
นางปุย
อินทิรา
นางสำเนียง
มยูร วิเศษกุล
นางพิศ พงศ์ฉัตร
นายดิเรก
นางพวง วีณคุปต์
จำรัส วีณคุปต์

หมายเหตุ *สาแหรกสกุลสุวรรณสุภา คุณกองกาญจน์ วสันตสิงห์ ได้มอบหมาย ให้คุณจันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์ เป็นผู้จดบันทึกไว้ประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๕*

ท่านผู้หญิงอรอวลฟ้อนต้อนรับเครื่องทูลพระขวัญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี
เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙
เด็กหญิงคนขวาสุดคือหม่อมเจ้าหญิงฉัตรสุดา ในพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน
คนที่สองคือท่านผู้หญิงอรอวล คนที่สามคือเจ้าแววดาว ธิดาเจ้าราชวงศ์
และคนที่สี่คือเจ้าอุบลวรรณา บุตรีเจ้าบุรีรัตน์ (ขอขอบคุณ ม.ร.ว.พัฒนฉัตร ฉัตรไชย สำหรับภาพ)

ช่วงชีวิตในวัยเยาว์

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้กำเนิดและใช้ชีวิตในวัยเยาว์ที่จังหวัดเชียงใหม่ ท่านได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของประเทศหลายครั้ง จากการติดตามพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ผู้เป็นบิดาซึ่งทำงานรับราชการในตำแหน่งปลัดมณฑลประจำจังหวัดเชียงใหม่ ในงานต่าง ๆ เช่น

ท่านเป็นเด็กผู้หญิงในจังหวัดเชียงใหม่คนแรก ๆ ที่ได้ทดลองนั่งเครื่องบิน เนื่องจากพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์จัดให้มีการสร้างสนามบินจังหวัดเชียงใหม่ และชักชวนชาวเชียงใหม่ร่วมบริจาคเงินซื้อเครื่องบินให้แก่กองทัพอากาศจำนวน ๒ ลำ คือ เครื่องบินเชียงใหม่ ๑ และเชียงใหม่ ๒ การที่พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์และธิดาทดลองนั่งเครื่องบิน จึงเป็นเสมือนกุศโลบายเพื่อผ่อนคลายความกลัวของชาวเชียงใหม่สมัยโบราณผู้ไม่คุ้นเคยกับอากาศยาน

๖๖ ปีหลังจากที่ท่านผู้หญิงอรอวลฟ้อน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ท่านผู้หญิงอรนุช (แถวหน้าซ้าย) เป็นหนึ่งในขบวนข้าราชบริพารฝ่ายในฟ้อนรับขบวนเจ้านายฝ่ายเหนือ ในวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

ท่านได้รับเลือกให้เป็นผู้ฟ้อนต้อนรับเครื่องทูลพระขวัญของหลวงเฉพาะพระพักตร์ร่วมกับ**หม่อมเจ้าหญิงฉัตรสุดา ฉัตรชัย** ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน **เจ้าแววดาว** ธิดาเจ้าราชวงศ์ และ**เจ้าอุบลวรรณา** ธิดาเจ้าบุรีรัตน์ ณ พลับพลาทองบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ เนื่องจาก **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗** ได้เสด็จประพาสมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์เสด็จพระราชดำเนินเยือนจังหวัดในภาคเหนืออย่างเป็นทางการ ในช่วงเวลาแห่งความสำคัญนั้น ได้มีการจัดงานรับเสด็จเป็นการใหญ่ตามพระราชประเพณีของเจ้านายฝ่ายเหนือ ตั้งแต่การสร้างซุ้มรับเสด็จ ขบวนช้าง ขบวนแห่ทูลพระขวัญ การฟ้อนนำบายศรีสู่พระขวัญของเจ้านายฝ่ายเหนือทั้งชายและหญิง เป็นต้น

สิ่งที่น่าอัศจรรย์ก็คือ ๖๖ ปี ให้หลัง สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ลูกสะใภ้ของท่านผู้หญิงอรอวลเป็นหนึ่งในข้าราชบริพารฝ่ายในที่ฟ้อนรับขบวนเชิญเครื่องทูลพระขวัญ (บายศรี) ที่มีเจ้านายฝ่ายเหนือฟ้อนนำ

การศึกษาบ่มเพาะความเป็นครู

การศึกษาชั้นต้นที่จังหวัดเชียงใหม่

ท่านผู้หญิงอรอวลเข้ารับการศึกษาชั้นต้นที่จังหวัดเชียงใหม่ **ที่โรงเรียนดาราวิทยาลัย** ซึ่งเป็นโรงเรียนในเครือของวัฒนาวิทยาลัย ต่อมาท่านได้ย้ายไปเรียนที่**โรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ** ซึ่งขณะนั้นเป็นโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดเชียงใหม่

นักเรียนโรงเรียนเบญจมราชาลัย

พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ ท่านผู้หญิงอรอวลได้มาพำนักอยู่ที่กรุงเทพ ฯ และเข้าเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่**โรงเรียนเบญจมราชาลัย** ซึ่งขณะนั้น **หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล** ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ และเป็นผู้ที่พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์กับคุณหญิงเรียบให้ความนับถือและมีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี

เมื่อแรกเข้าเรียนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นนักเรียนประจำอยู่ระยะหนึ่ง จนเมื่อพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ย้ายเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ เป็นปลัดบัญชาการนครบาลและดำรงตำแหน่งผู้รักษาราชการจังหวัดพระนครและธนบุรี ท่านผู้หญิงจึงไม่ต้องอยู่ประจำที่โรงเรียนอีก และได้ไปพักอาศัยอยู่ที่**บ้านวิสุทธคาม** เลขที่ ๒๓ ถนนดำรงรักษ์ ย่านคลองมหานาค จนกระทั่งเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ พร้อมกับสอบวิชาครูประโยคประถม (ป.ป.) ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

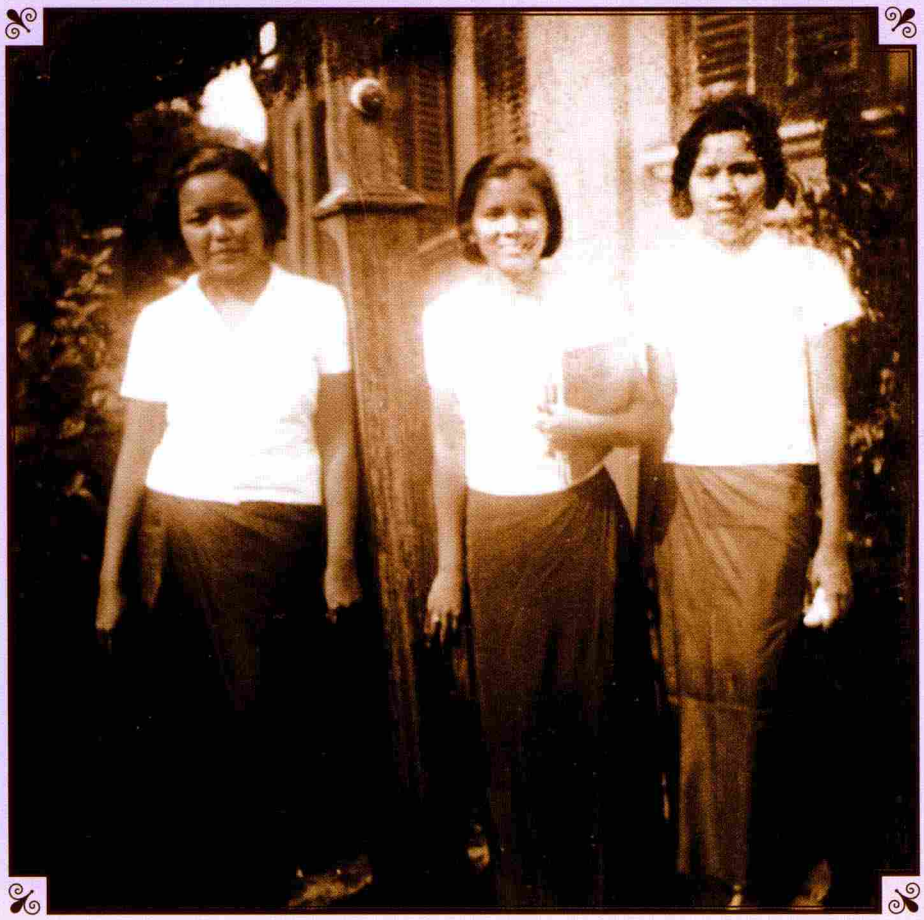
ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงการเรียนในโรงเรียนเบญจมราชาลัยไว้ค่อนข้างละเอียดในหนังสือ ๘๐ ปี โรงเรียนเบญจมราชาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ความว่า

"...โรงเรียนเบญจม ฯ แตกต่างจากโรงเรียนสตรีอื่น ๆ ในพระนครสมัยนั้น เพราะนอกจากจะสอนวิชาการ ตลอดจนการช่างการเรือนสำหรับกุลสตรีแล้ว ยังมีการสอนวิชาครูในชั้นมัธยมปีที่ ๕-๖ ด้วย เมื่อนักเรียนคนใดสอบได้วิชาครูก็ต้องสอบสอนด้วย เมื่อสอบได้แล้วก็สามารถออกไปเป็นครูได้โดยได้คุณวุฒิประโยคประถมศึกษา ในวันที่สอบสอน ผู้สอบจะนุ่งผ้าโจงกระเบน เพื่อให้ดูลักษณะเป็นผู้ใหญ่ แต่เวลาเรียนตามปกตินักเรียนนุ่งผ้าซิ่น (ผ้าถุง) สีแดงเลือดหมู สวมเสื้อสีขาว คอกลม แขนสั้น ตัวเสื้อยาวคลุมลงมาไม่คาดเข็มขัด..."

"...ในปีหนึ่ง ๆ โรงเรียนได้นำนักเรียนออกไปร่วมกิจกรรมสำคัญ ๆ นอกโรงเรียนหลายงาน อาทิ งานกาชาด และงานกีฬาแข่งขันระหว่างโรงเรียนสตรี ฯลฯ บางปีโรงเรียนมีงานละครด้วย..."

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะศึกษาที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย

ท่านผู้หญิงอรอวลและเพื่อน ๆ ในวัยเรียน

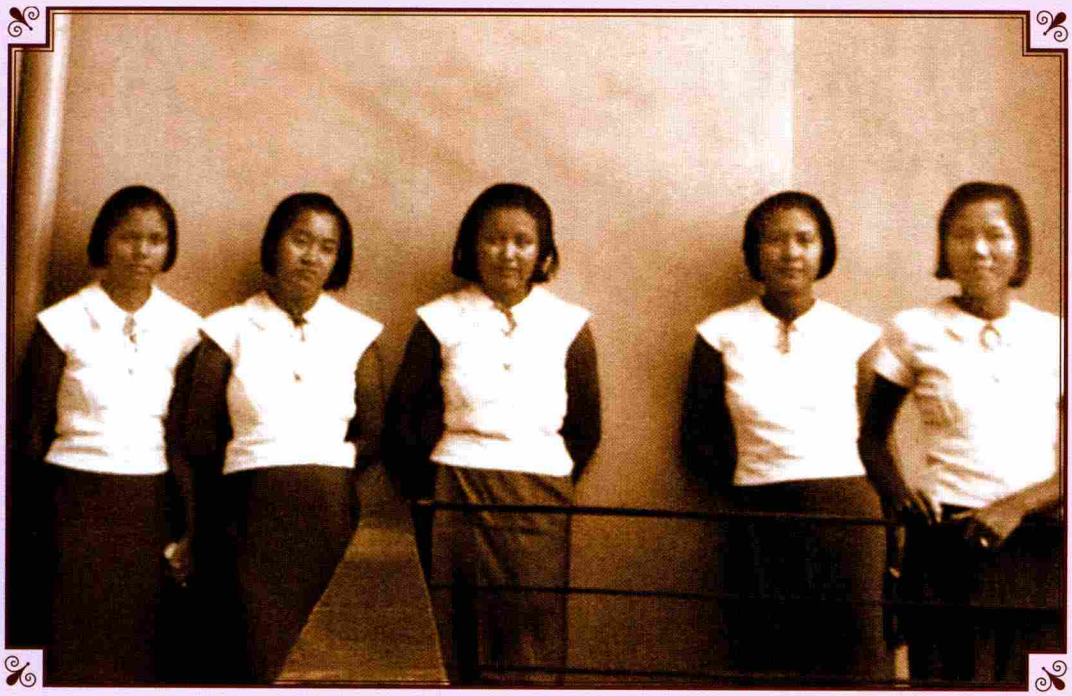
ท่านผู้หญิงอรอวล อายุประมาณ ๑๕ ปี
ขณะศึกษาที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การร่วมพิธีรำธงหน้าพระที่นั่งของอนุสมาชิกสภากาชาดในวันเปิดงานกาชาดประจำปี ได้สร้างความประทับใจให้แก่ท่านผู้หญิงอรอวลยิ่งนัก เนื่องจากมีการแปรขบวนประกอบดนตรีเป็นรูปเข็มเครื่องหมายกาชาด โดยนักเรียนโรงเรียนเบญจมราชาลัยแปรขบวนเป็นเครื่องหมายกากบาทสีแดงใจกลางของวงกลม ขณะที่โรงเรียนสตรีอื่น ๆ เช่น โรงเรียนราชินี สตรีวิทยา เสาวภา แปรเป็นสีอื่น ๆ

"...เมื่อแปรขบวนเป็นรูปเข็มเครื่องหมายแล้ว อนุสมาชิกทั้งหมดร้องเพลงและรำธงเพลงช้างประสานงา และขึ้นพลับพลา เมื่อสิ้นสุดลงนักเรียนโรงเรียนอื่นคุกเข่าลง ยกเว้นนักเรียนเบญจม ฯ เท่านั้นที่ยืนถือธงสีแดงชูขึ้นเหนือศีรษะ ดูเด่นเป็นสง่าอยู่ตรงกลาง เป็นที่ประทับใจมาก..."

ท่านผู้หญิงสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ซึ่งแม้ภายหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว แต่เมื่อใดที่โรงเรียนมีงานสำคัญ ท่านผู้หญิงมักเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความยินดีอยู่เสมอ เช่น การร่วมรำอวยพรในโอกาสครบรอบ ๒๐ ปีของโรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

ภายหลังสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเบญจมราชาลัย ท่านผู้หญิงอรอวลได้เข้ารับการศึกษาต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่สำหรับรับนักเรียนฝึกหัดครูที่มาจากโรงเรียนเบญจมราชาลัย จนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ม.๘) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

ท่านผู้หญิงอรอวลและเพื่อน ๆ ในวัยเรียน

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้รับประกาศเกียรติคุณ เพชรร้อยกะรัต หนึ่งศตวรรษ บร. จากเบญจมราชาลัยสมาคม ในพระบรมราชินูปถัมภ์ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี โรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ในฐานะศิษย์เก่าดีเด่นที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการงาน และทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ

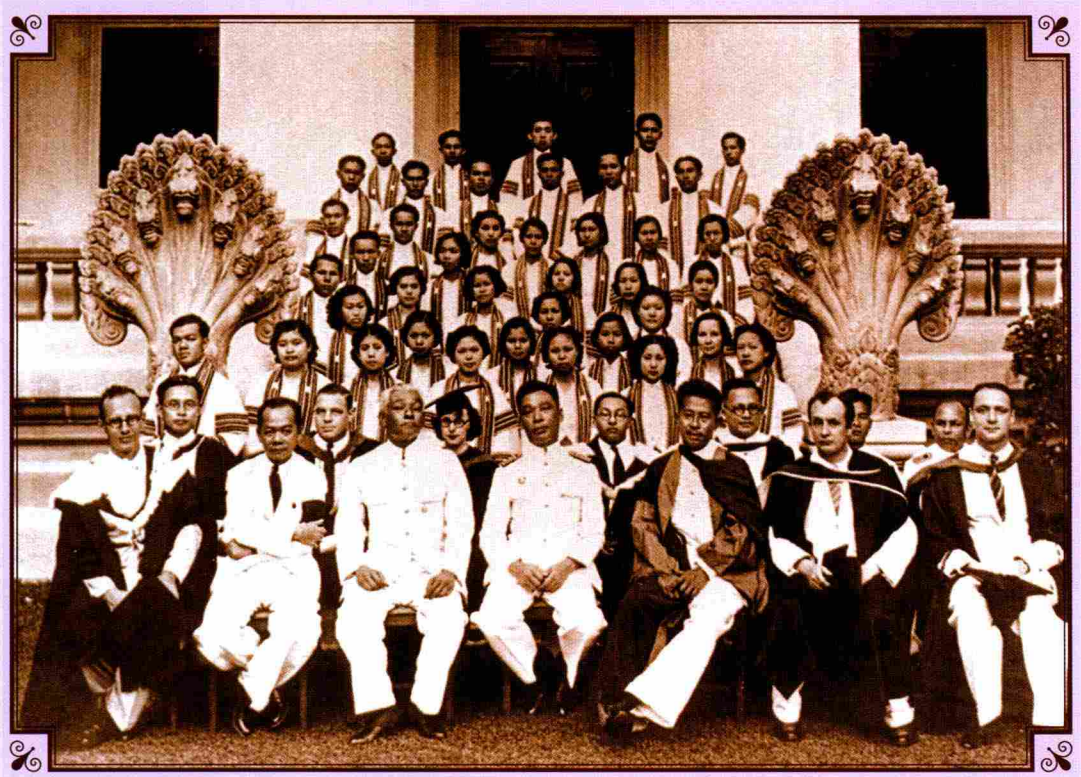
ท่านผู้หญิงอรอวลขณะศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(แถวยืนคนแรกจากซ้าย)

นิสิตคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่านผู้หญิงอรอวลเข้ารับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งในขณะนั้นแผนกอักษรศาสตร์ได้เปิดสอนวิชาภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรรมวิภาค คณิตศาสตร์ และวิชาครู วิชาที่ท่านผู้หญิงอรอวลโปรดปรานมาก คือ ประวัติศาสตร์ และท่านมีผลการเรียนดีเยี่ยมในวิชาภาษาอังกฤษ

ขณะนั้นแผนกวิชาอักษรศาสตร์ได้ใช้ตึกบัญชาการของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นตึกหลังแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นที่ทำการสอน และเดิมเป็นที่เรียนของนิสิตคณะรัฐศาสตร์และคณะวิศวกรรมศาสตร์ ในเวลาต่อมาตึกนี้จึงกลายมาเป็นตึกอักษรศาสตร์ ๑ หรือเป็นที่รู้จักกันในนาม “เทวาลัย”

ในช่วงเวลาที่ท่านผู้หญิงอรอวลศึกษาอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ท่านได้รับความเมตตาอย่างยิ่งจากผู้ใหญ่ที่เป็นทั้งญาติ เป็นผู้ปกครอง เป็นครู และในเวลาต่อมาเป็นผู้บังคับบัญชา เมื่อท่านผู้หญิงอรอวลสำเร็จการศึกษา ท่านผู้ใหญ่ท่านนั้นคือหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และเป็นหัวหน้าแผนกฝึกหัดครูมัธยม คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่านผู้หญิงอรอวลเมื่อสำเร็จการศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(แถวที่สองยืน คนที่สามจากซ้าย)

ดังที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล กล่าวไว้ในงานครบรอบ ๗๒ ปี ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ ว่า

"...ท่านผู้หญิงเป็นลูกของน้าชายของผม ผมเป็นลูกของคุณป้าท่านผู้หญิง ท่านผู้หญิงเข้าไปเรียนที่มหาวิทยาลัย เขาต้องมีแบบฟอร์มว่าใครเป็นผู้ปกครอง ผมเซ็นเลยว่าเป็นผู้ปกครอง มหาวิทยาลัยก็ส่งมาให้ผมสอน ผมเลยเป็นครูด้วย ครั้นศึกษาจบได้วุฒิสูงแล้ว ผมก็อยากได้ตัวมาทำงานกับผม ผมเลยบรรจุให้ท่านผู้หญิงเป็นครู กลายเป็นผู้บังคับบัญชา..."

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากคณะอักษรศาสตร์ ท่านผู้หญิงอรอวลได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตและประโยควิชาครูมัธยมอักษรศาสตร์ (อ.บ., ป.ม.)

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อตั้งขึ้นเมื่อแรกสถาปนามหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๕๙ ขณะนั้นใช้ชื่อว่าคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นคณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ และเปลี่ยนชื่อเป็นคณะอักษรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ จนถึงปัจจุบัน

อาจารย์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

เมื่อท่านผู้หญิงอรอวลสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงเข้ารับราชการเป็นอาจารย์สอนที่ **โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** ถนนพญาไท วิชาภาษาอังกฤษในแผนกวิทยาศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งขณะนั้นหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

ท่านผู้หญิงอิศรา บุรณศิริ

ภาพของท่านผู้หญิงอรอวลในขณะนั้นที่ลูกศิษย์มักเห็นจนชินตาคือท่านแต่งกายด้วยเสื้อสีขาวแขนยาวและกระโปรงยาวสีน้ำเงิน มีระเบียบ กิริยาสุภาพเรียบร้อย และอัธยาศัยดี ดังที่**ท่านผู้หญิงอิศรา บุรณศิริ** อดีตนักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้กรุณาเล่าว่า

"...ท่านผู้หญิงอรอวลเมื่อครั้งเป็นอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนเตรียม ฯ ท่านมีอัธยาศัยที่น่ารัก อ่อนหวาน ท่านมักจะทักทายลูกศิษย์ด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเสมอ แม้ลูกศิษย์ผู้นั้นจะไม่เคยเรียนกับท่านก็ตาม ซึ่งทำให้ท่านผู้หญิงเป็นที่เคารพนับถือและสร้างความประทับใจให้แก่ลูกศิษย์เสมอมา

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาในขณะนั้น นักเรียนและอาจารย์มีความใกล้ชิดกัน ส่วนใหญ่ต่างมาโรงเรียนด้วยรถจักรยาน ห้องเรียนสร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ เป็นโรงที่มุงหลังคาด้วยจาก แม้จะมีเรือนไม้สองชั้นซึ่งทำเป็นห้องเรียนหลายห้อง แต่ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับนักเรียนจำนวนมาก จึงมีห้องเรียนโรงหลังคามุงจากนี้ตั้งอยู่เต็มบริเวณ แม้แต่โรงอาหารก็มีสภาพเช่นเดียวกัน ต่างเพียงเปลี่ยนจากโต๊ะเก้าอี้นักเรียน เป็นโต๊ะยาวสำหรับให้นักเรียนมารับประทานอาหารกลางวัน วันใดที่ฝนตกจึงเปียกไปตามกันทั้งอาจารย์และลูกศิษย์..."

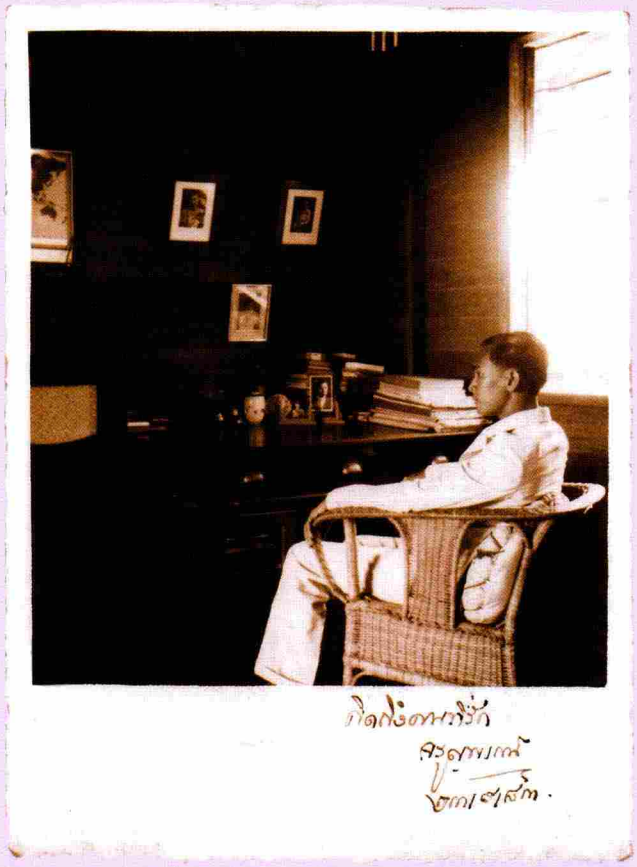
หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ซึ่งเป็นโรงเรียนสหศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแห่งแรกในประเทศไทย และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของโรงเรียนเป็นท่านแรก

ท่านผู้หญิงอรอวล (กลางแถวหน้า) ขณะเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปีเดียวกันนั้นเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ภายในโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษามีกองทหารญี่ปุ่นเข้ามาตั้งประจำการอยู่ ทำให้อาจารย์และนักเรียนต้องย้ายที่ทำการเรียนการสอนไปหลายแห่งทั้งในพระนครและต่างจังหวัด กระทั่งช่วง พ.ศ. ๒๔๙๐ ท่านผู้หญิงอรอวลจึงได้ลาออกจากการเป็นอาจารย์เพื่อติดตามคุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้เป็นสามีและเป็นข้าราชการในกระทรวงการต่างประเทศไปประจำ ณ สถานเอกอัครราชทูตไทยในประเทศสวิตเซอร์แลนด์

รักแรกพบ รักระหว่างรบ

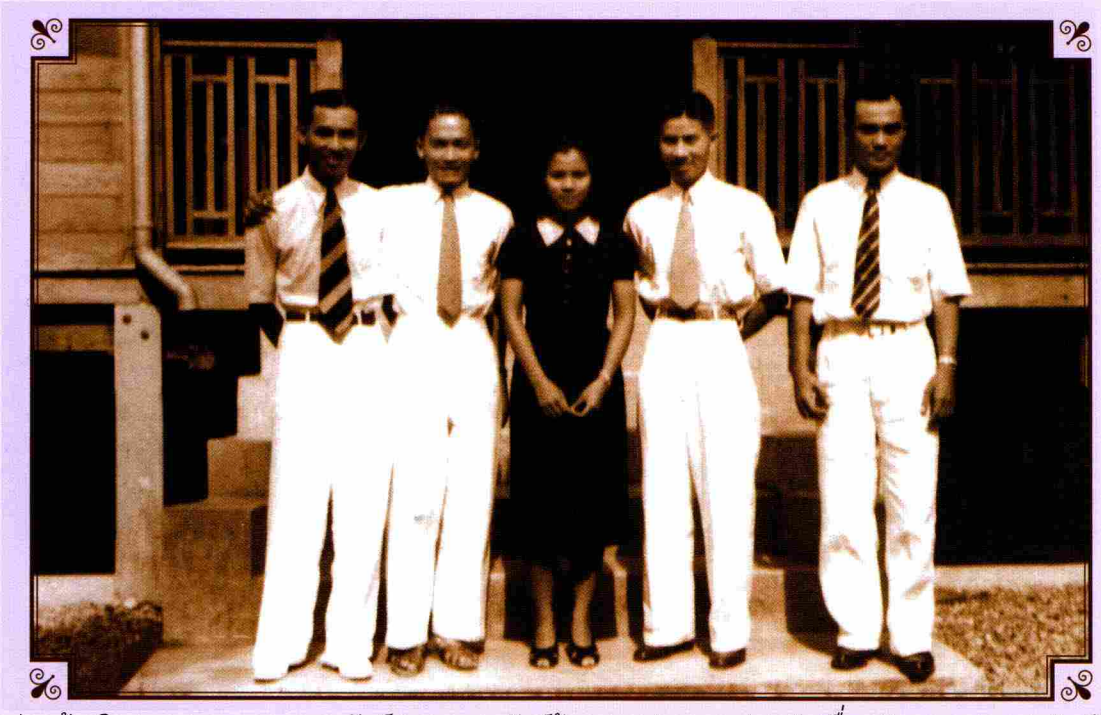
ภาพถ่ายที่คุณจรูญพันธุ์มอบให้ท่านผู้หญิงอรอวล

การพบกันระหว่างท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เริ่มต้นเมื่อท่านผู้หญิงอรอวลได้มีโอกาสตามเสด็จ **พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา** ผู้ทรงเป็นประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และ**หม่อมกอบแก้ว อาภากร (สกุลเดิม วิเศษกุล)** ไปประทับที่หัวหินในฤดูร้อน

ขณะนั้นคุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นนายอำเภอปราณบุรี ซึ่งมีหน้าที่รับราชการครอบคลุมกิ่งอำเภอหัวหินด้วย จึงได้จัดการรับเสด็จถวายความสะดวก และได้เข้าเฝ้าพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา จนเป็นที่โปรดปรานและทรงชมเชยว่าเป็นผู้สามารถในการงาน

ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงการพบกับคุณจรูญพันธุ์ และเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำไปสู่การหมั้นหมายและการสมรสในภาวะสงครามไว้อย่างละเอียดและน่าสนใจ ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ความว่า

"...ดิฉันได้ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับนายอำเภอผู้นี้ว่าเป็นหนุ่มโสดทำงานเก่งแต่เคร่งขรึมอยู่เป็นนิตย์ ในภายหลังได้ทราบเรื่องเคราะห์กรรมในชีวิตนี้ก่อนหน้านั้นจึงรู้สึกสงสารและเห็นใจมาก

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ (คุณจรูญพันธุ์ซ้ายสุด) ถ่ายภาพร่วมกับเพื่อนรักของคุณจรูญพันธุ์คือ คุณศักดิ์ ไทยวัฒน์ (ที่สองจากขวา) และคุณสุจิต หิรัญพฤกษ์ (ที่สองจากซ้าย)

...ต่อมาด้วยความอนุเคราะห์ของญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายที่รู้จักกัน ประกอบกับคุณพ่อและคุณแม่ของดิฉันให้ความเมตตาเอ็นดูคุณจรูญพันธุ์เป็นอย่างดี จึงได้หมั้นกันในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ขณะนั้นคุณจรูญพันธุ์ย้ายไปเป็นปลัดจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเท่ากับได้เลื่อนตำแหน่งขึ้น หลังจากที่คุณแม่ของดิฉันถึงแก่กรรมและปลงศพแล้ว คุณพ่อได้ขอฤกษ์พระเถระผู้ใหญ่กำหนดว่าจะทำการสมรสในวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ (ในสมัยนั้น เดือนมกราคม ยังอยู่ใน พ.ศ. เดิม) ซึ่งพระองค์เจ้าอาทิตย์ ฯ พร้อมด้วยหม่อมกอบแก้ว จะจัดประทาน คุณพ่อและญาติท่านผู้ใหญ่ตลอดจนพี่น้องก็ยินดีด้วยทั้งสองฝ่าย เห็นว่าการสมรสของเราคงจะดำเนินไปด้วยความราบรื่นยิ่งนัก

เจ้าบ่าวเป็นปลัดจังหวัดผู้มีอนาคต เจ้าสาวก็สำเร็จการศึกษาแล้ว รับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ทุกคนต่างก็ช่วยตระเตรียมงานและตั้งใจคอยวันที่ ๑๑ มกราคมปีนั้นด้วยความชื่นชม

แต่แล้วภาพสวยสดงดงามที่หวังไว้ก็หายวับไป คราวนี้ดวงชะตาโลกเป็นเครื่องกำหนดชะตาชีวิตคน สงครามโลกครั้งที่ ๒ อุบัติขึ้นเช้าตรู่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นเอง กองทหารญี่ปุ่นยาตราเข้าบุกหลายพื้นที่ในเอเชีย รวมทั้งประเทศไทยด้วย และซ้ำร้ายกว่านั้นกองทัพญี่ปุ่นขึ้นบกที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ต่อสู้กับทหารอากาศของเราที่บริเวณสนามบินและกับตำรวจในเมือง รายงานข่าวเข้ากรุงเทพ ฯ สรุปว่าที่ประจวบ ฯ มีการสู้รบหนักหลายแห่ง ไฟไหม้ควันตลบหลายพื้นที่ในจังหวัด...”

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ในพิธีมงคลสมรส

นอกจากนี้ ท่านผู้หญิงอรอวลยังเขียนถึงบทบาทของคุณจรูญพันธุ์ในฐานะปลัดจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ผู้สามารถปฏิบัติตามหน้าที่การงานในภาวะวิกฤตจากภัยสงคราม ทั้งการยุติการสู้รบระหว่างทหารอากาศและตำรวจไทยกับกองทหารญี่ปุ่น ตามคำสั่งของรัฐบาลไทย แม้จะถูกกองทหารญี่ปุ่นจับกุมตัวมัดมือไพล่หลัง แต่ก็สู้เจรจาฟันฝ่าอุปสรรคและดงกระสุนจนสามารถยุติการปะทะกันลงได้ และทำหน้าที่เป็นคนกลางเขียนบันทึกข้อตกลงในการหยุดรบ ตลอดจนเป็นตัวแทนฝ่ายจังหวัดในการเชื่อมสัมพันธ์ความสามัคคีระหว่างไทย-ญี่ปุ่นให้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน รวมถึงช่วยเจรจาเรียกคืนปืนและทรัพย์สินของทางการไทยและของประชาชนที่ถูกทหารญี่ปุ่นยึดไว้กลับคืนมาได้อย่างเรียบร้อย

ตลอดเวลาของการดำเนินงานนั้น คุณจรูญพันธุ์ได้ทำงานร่วมกับร้อยเอกนากามูระ ซึ่งเป็นผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่น จนเกิดผลเป็นอย่างดีและถูกอัธยาศัยกันมาก ซึ่งนายทหารญี่ปุ่นท่านนี้ต่อมาได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งจดหมายติดต่อระหว่างคุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวล ถึงเรื่องการจัดงานมงคลสมรสในช่วงเวลาแห่งการสงคราม ตามที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้ว่า

“...เมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ความสงบเรียบร้อยแล้ว คุณจรูญพันธุ์ยังวานเขาเป็นบุรุษไปรษณีย์นำจดหมายมาให้ดิฉันถึงบ้านที่ถนนดำรงรักษ์ เมื่อเขาเดินทางเข้ากรุงเทพ ฯ อีกด้วย เราต้องนึกภาพว่าสมัยนั้นในกรุงเทพ ฯ ทุกแห่งเต็มไปด้วยรถจี๊ปและรถบรรทุกของทหารญี่ปุ่นตามท้องถนน รถยนต์คนไทยแทบไม่มีปรากฏเลย นอกจากรถราง รถประจำทางสองสามสายกับรถสามล้อรับจ้าง รถญี่ปุ่นไปไหนก็มีคนไทยมุงดู

หม่อมกอบแก้ว มีส่วนสำคัญในการจัดงานแต่งงาน
ระหว่างท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์สำเร็จลุล่วงลงไปได้

วันหนึ่งมีนายทหารญี่ปุ่นคนหนึ่งนั่งรถสามล้อรับจ้างมาที่ถนนดำรงรักษ์ เอาจดหมายฉบับหนึ่งออกถามหาทางตั้งแต่หัวถนนมาจนถึงบ้านคุณพ่อของดิฉัน มีพวกเด็ก ๆ วิ่งตามรถสามล้อคันนั้นเกรียวกราว จดหมายฉบับนั้นจ่าหน้าซองถึงดิฉันพร้อมกับตำบลบ้านที่อยู่จึงหาบ้านได้ถูก

นายทหารญี่ปุ่นแนะนำตนเองว่าเขาคือร้อยเอก นากามูระ มาหาดิฉันอย่างฉันเพื่อนของคุณจรูญพันธุ์ และนำจดหมายของคุณจรูญพันธุ์มาให้ดิฉันด้วย ดิฉันได้เห็นลายมือหน้าซองแล้วก็รู้สึกประทับใจในความมีน้ำใจดีของเขามาก ต่อมาอีกหลายปีภายหลัง จึงได้ทราบข่าวคราวของนายทหารญี่ปุ่นใจดีนั้นว่า ได้ไปทำการรบอยู่ในพม่าและเสียแขนไปข้างหนึ่ง...”

วันคืนล่วงไปอย่างฉุกละหุกแบบบ้านเมืองในยามสงคราม จนกระทั่งอีกประมาณสองอาทิตย์จะถึงวันที่ ๑๑ มกราคม คุณจรูญพันธุ์ก็ส่งข่าวมาว่าเหตุการณ์ที่ประจวบ ค่อย ๆ คืนเข้าสู่ความสงบเรียบร้อย การแต่งงานไม่ต้องเลื่อนกำหนดให้เตรียมไว้ให้พร้อม คุณจรูญพันธุ์คงจะหาทางมากรุงเทพ ฯ ได้

*แล้วในคืนวันที่ ๑๑ มกราคมก็มาถึงกรุงเทพได้จริง ๆ โดย “**มีราชการจัดหาเสบียงอาหารให้ทางการและประชาชนจังหวัดประจวบ**” เพราะเริ่มประสบปัญหาขาดแคลนเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีกองทหารญี่ปุ่นตั้งอยู่ ผู้ใหญ่ของคู่สมรสโล่งใจขึ้นเป็นอันมาก หลังจากที่ใจหายใจคว่ำกลัวว่าเจ้าสาวจะเข้าสู่พิธีสมรสอย่างไรถ้าเจ้าบ่าวมาไม่ได้ ก็เป็นอันว่าการแต่งงานได้ผ่านพ้นอุปสรรคไปได้...”*

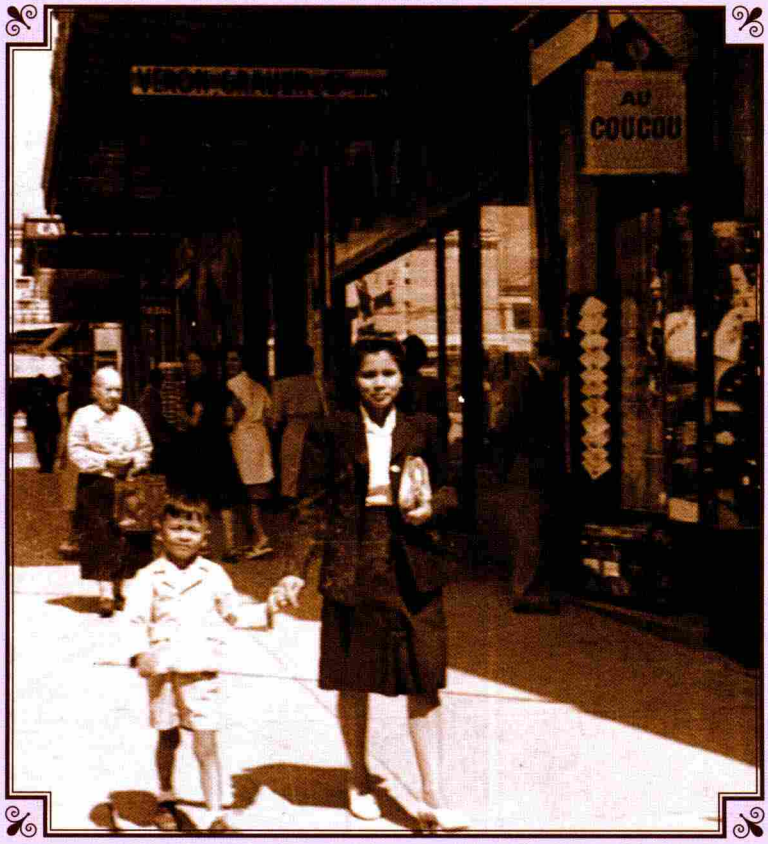
ภริยานักการทูต

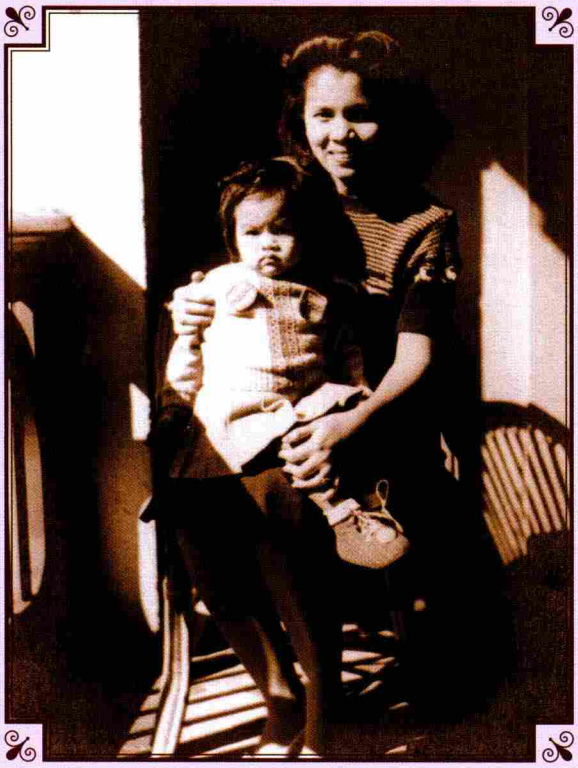
ภายหลังการสมรส ท่านผู้หญิงอรอวลยังรับราชการเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และได้เดินทางไปพบคุณจรูญพันธุ์ ซึ่งยังคงปฏิบัติราชการเป็นปลัดจังหวัดที่ประจวบคีรีขันธ์เป็นครั้งคราว ต่อมาช่วงต้น พ.ศ. ๒๔๘๖ คุณจรูญพันธุ์ได้ย้ายไปรับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศ จากการชักชวนของ**คุณหลวงวิจิตรวาทการ** รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่คุณจรูญพันธุ์ศึกษาอยู่ พร้อมหวังว่าคงมีโอกาสไปประจำอยู่ต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ทางด้านการศึกษาของบุตรในอนาคต

ภริยานักการทูตไทยประจำกรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

การติดตามคุณจรูญพันธุ์ ซึ่งมาดำรงตำแหน่งเลขานุการตรี ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นการย้ายมาพำนักในต่างประเทศเป็นครั้งแรกของท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัว ขณะนั้นคุณจิรายุ บุตรชายคนโต มีอายุประมาณ ๕ ขวบ และคุณสุวิมล บุตรสาว มีอายุประมาณ ๑ ขวบครึ่ง

เมื่อแรกที่เดินทางมาถึง คุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลได้พำนักอาศัยอยู่ที่บ้านของ**เอกอัครราชทูตคุณพระพหิทธานุกร (ส่วน นวราช)** กับ**คุณหญิงนวลแข (สกุลเดิม วิเศษกุล)** ผู้เป็นลูกพี่ลูกน้องของท่านผู้หญิงอรอวล พร้อมด้วยบุตรธิดา คือ **คุณปรีชา พหิทธานุกร คุณสมแข (พานิชศุภผล)** และ**คุณจิริณี (หม่อมจิริณี อาภากร ชายา หม่อมเจ้ารุจยากร อาภากร)** ต่างให้การต้อนรับ ช่วยเหลือ ดูแล และเป็นธุระจัดการให้อย่างดียิ่ง

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะพำนักอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ถ่ายกับบุตรและธิดา

ท่านผู้หญิงอรอวลปิกนิกกับครอบครัวพระพิทธานุกร

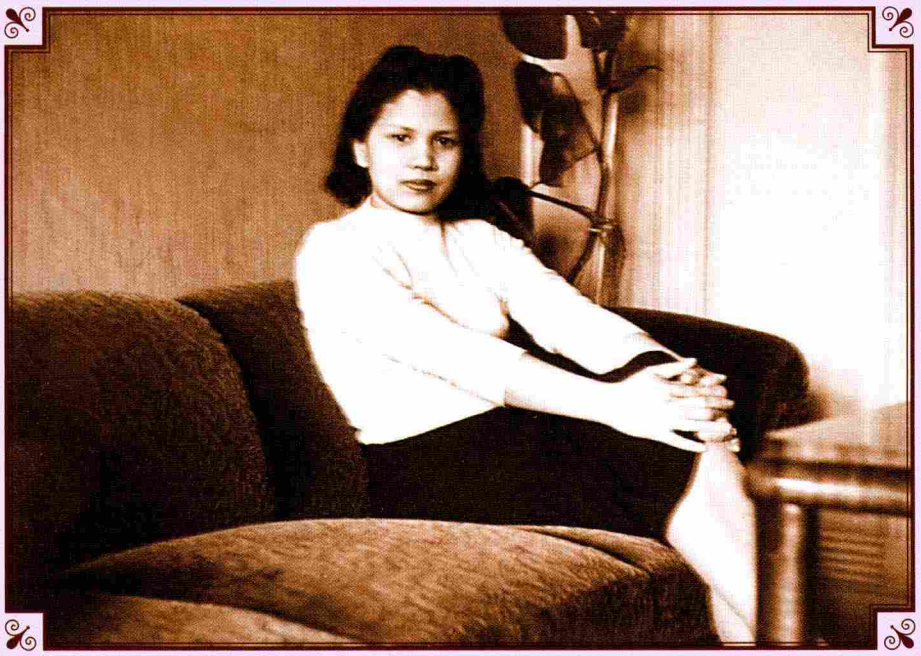

คุณสมแข พานิชศุภผล

แม้ต่อมาภายหลัง เมื่อคุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลได้ย้ายไปพำนักตามลำพังแล้ว แต่ความเมตตาที่เครือญาติมีให้แก่กันอย่างสม่ำเสมอได้สร้างความอบอุ่นใจให้แก่ครอบครัวเล็ก ๆ ที่มาอยู่ต่างประเทศเป็นครั้งแรกนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย ดังที่**คุณสมแข พานิชศุภผล** ได้กรุณาเล่าถึงความรักใคร่สนิทสนมระหว่างครอบครัว เมื่อครั้งท่านผู้หญิงอรอวลมาพำนักอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ว่า

"...ดิฉันยังจำได้ดีถึงการพบกันครั้งแรกระหว่างครอบครัวเราทั้งสอง ดิฉันพร้อมครอบครัวได้ไปรอรับคุณจรูญพันธุ์ ท่านผู้หญิงอรอวล และลูก ๆ ที่สถานีรถไฟ ขณะนั้นคุณจิรายุอายุราว ๕ ขวบ กำลังน่ารักมาก สวมหมวกเบเร่ต์สีดำ ส่วนคุณสุวิมลยังเล็กมากและร้องไห้เก่ง ช่วงแรกครอบครัวของคุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลมาพักกับครอบครัวของดิฉัน ภายหลังท่านได้ขยับขยายไปพักตามลำพังเพื่อความเป็นส่วนตัว แต่เมื่อมีเวลาว่างจากการทำงาน ทั้งสองครอบครัวมักจะนัดกันไปปิกนิกแถวอินเตอร์ลาเคนหรือในที่อื่น ๆ ตามความสะดวก ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่ทำอาหารเก่งมาก และจัดเตรียมอาหารสำหรับการปิกนิกอย่างเรียบร้อย บรรยากาศและภูมิประเทศที่สวยงาม ท่ามกลางผู้คนที่สนิทสนม เป็นกันเอง ทำให้การปิกนิกเป็นช่วงเวลาที่มีความสุข..."

สภาพบ้านเมืองของกรุงเบิร์น เป็นเมืองหลวงเล็ก ๆ ที่มีภูมิประเทศสวยงาม มีความเป็นอยู่ที่น่ารื่นรมย์ และมีอากาศที่ดี เหมาะแก่การเติบโตของเด็ก ๆ ขณะที่บรรยากาศในการทำงานของคุณจรูญพันธุ์นั้น

ท่านผู้หญิงอรอวลในอิริยาบถสบาย ๆ ที่บ้านพักในประเทศสวิตเซอร์แลนด์

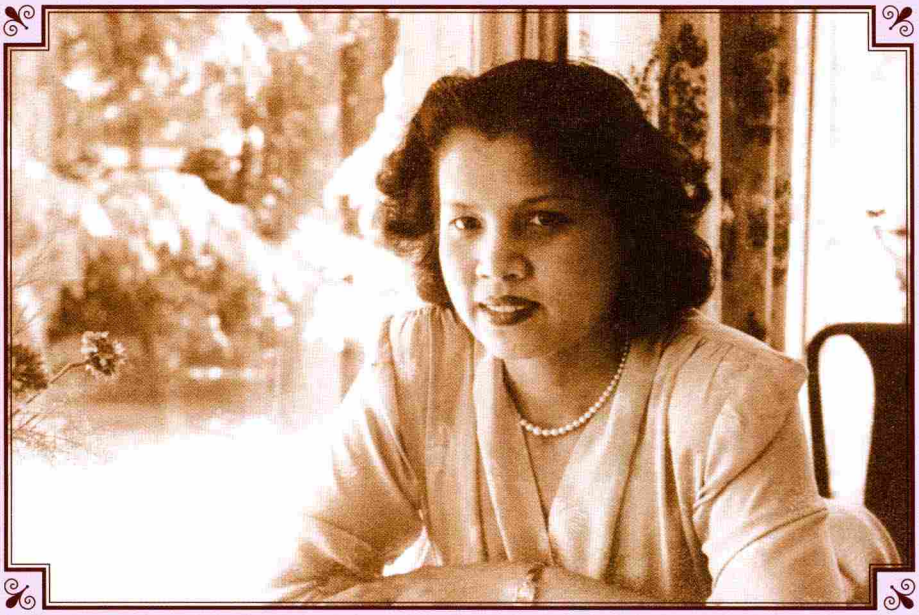

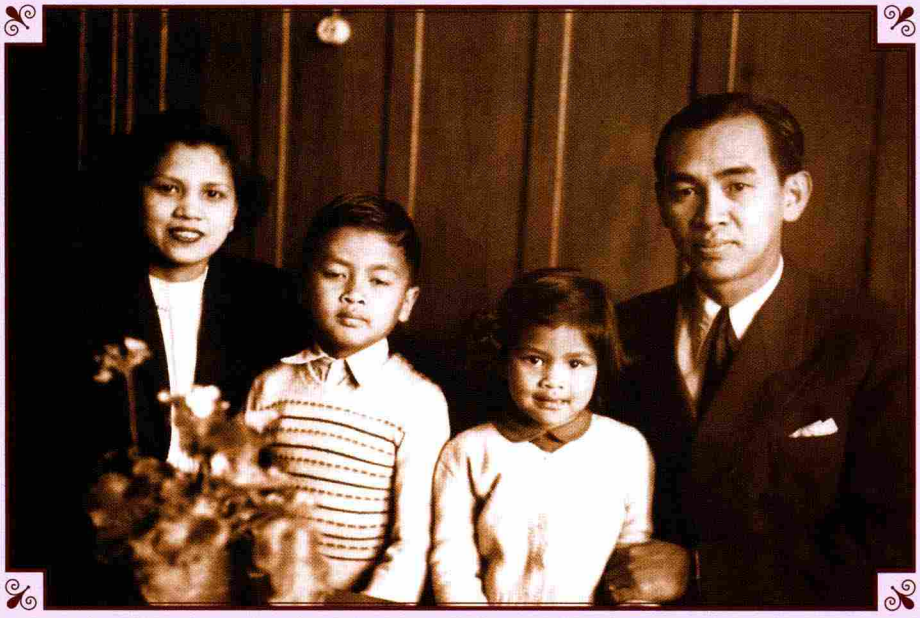
คุณพัชรี ไกรจิตติ

เหล่าข้าราชการสถานทูตต่างมีความรักใคร่กลมเกลียว ทำงานร่วมกันด้วยความปกติสุข ทำให้การใช้ชีวิตในสวิตเซอร์แลนด์ของท่านผู้หญิงอรอวลบังเกิดเป็นความสุข

ในบางโอกาสท่านผู้หญิงได้พบปะพูดคุยกับคนไทยที่ไปพำนักอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และไต่ถามทุกข์สุขด้วยอัธยาศัยไมตรีที่นุ่มนวล ซึ่งสร้างความประทับใจให้แก่ผู้พบเห็นเสมอ ดังที่**คุณพัชรี ไกรจิตติ** อดีตนักเรียนไทยในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ กล่าวถึงท่านผู้หญิงอรอวลเมื่อครั้งแรกพบว่า

"...ดิฉันพบท่านผู้หญิงอรอวลครั้งแรก เมื่อดิฉันอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี ขณะนั้นดิฉันเรียนอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่น่ารัก มีกิริยานิ่มนวล มีอัธยาศัยที่เป็นกันเอง และมีเมตตานึกถึงนักเรียนไทยผู้ซึ่งเรียนประจำอยู่ที่นั่นเสมอ หากมีเวลาท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์มักมาเยี่ยมเยียนถึงที่โรงเรียน หรือเชิญไปเลี้ยงน้ำชาหรือเลี้ยงอาหารที่บ้านของท่าน บางครั้งท่านผู้หญิงอรอวลส่งข้าวผัดหรือกับข้าวไทยทางไปรษณีย์มาให้ที่โรงเรียน ต้องยอมรับว่าไปรษณีย์ของสวิต ฯ ส่งเร็วมาก แม้อาหารจะไม่ร้อนจัดแต่เมื่อนำไปอุ่นก็รับประทานได้อร่อย ทำให้นักเรียนไทยที่ต้องรับประทานแต่ขนมปังหรืออาหารฝรั่งเป็นประจำทุกมื้อ เมื่อได้รับอาหารไทยจากท่านแต่ละครั้ง จึงดีใจและประทับใจกันมาก จนถึงวันนี้ดิฉันยังระลึกถึงความเมตตาและความปรารถนาดีของท่านไม่เคยลืม..."

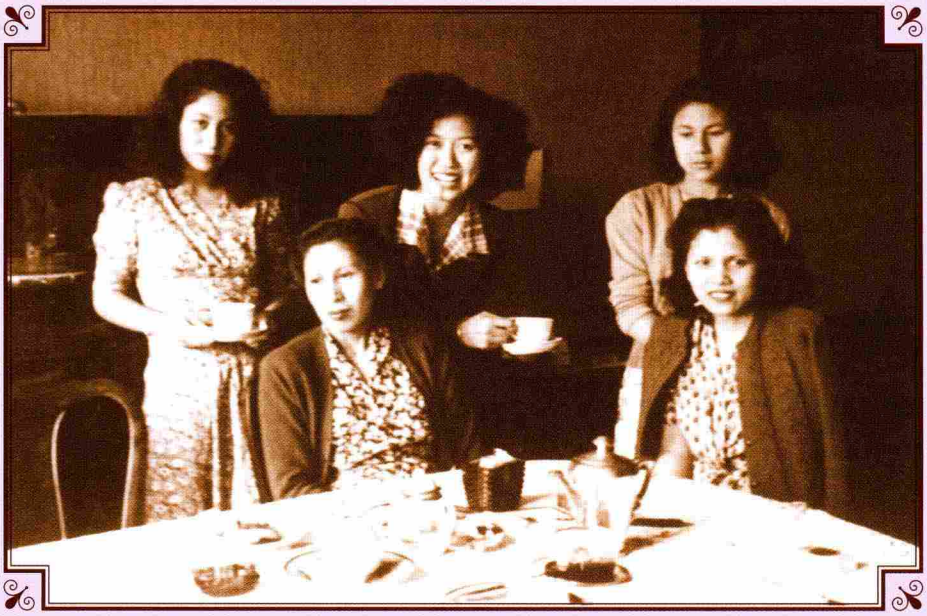

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวขณะพำนักอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ช่วงเวลาที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์จึงเป็นโมงยามที่เต็มไปด้วยความรัก ความอบอุ่นของเครือญาติ มิตรสหาย และการส่งมอบไมตรีจิตที่ดีต่อกันระหว่างคนไทยในต่างแดน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศ์อีกหลายพระองค์ที่ประทับอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

ท่านผู้หญิงอรอวล (นั่งขวา) คุณหญิงนวลแข พหิทธานุกร (นั่งซ้าย)
คุณสมแข พานิชศุภผล (ยืนซ้ายสุด) และหม่อมจิริณี อาภากร ณ อยุธยา (ยืนขวาสุด)

"...อนึ่ง ในการไปประจำอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์นี้ นับเป็นโชคอันวิเศษของคุณจรูญพันธุ์และครอบครัว โดยที่มีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา ด้วยทุกพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้คนไทยรวมทั้งบรรดาข้าราชการสถานทูตเฝ้าที่พระตำหนักเมืองโลซานน์และสถานที่อื่น ๆ อยู่เป็นนิตย์ เป็นการพระราชทานพระมหากรุณาตามโอกาสอันควรมิได้ขาด ซึ่งสมดังความปรารถนาของพวกเราชาวไทยที่ใคร่จะมีโอกาสได้เฝ้าสนองพระยุคลบาทเช่นนั้นอยู่แล้ว..."

คุณจรูญพันธุ์ดำรงตำแหน่งเลขานุการตรีประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์จนครบวาระ และได้รับคำสั่งให้ย้ายกลับกระทรวงการต่างประเทศ ในประเทศไทย เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ แม้จะรู้สึกใจหาย แต่ท่านผู้หญิงอรอวลเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิตที่ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง

"...กำหนดเวลา ๓ ปีครึ่งที่อยู่ ครบวาระมาถึงอย่างรวดเร็วจริง ๆ แต่การดำเนินชีวิตก็ต้องหมุนเวียนเปลี่ยนไป ไม่อาจให้หยุดอยู่กับที่ดังที่ใจปรารถนาได้..."

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะรับราชการอยู่ในกรมประมวลราชการแผ่นดิน

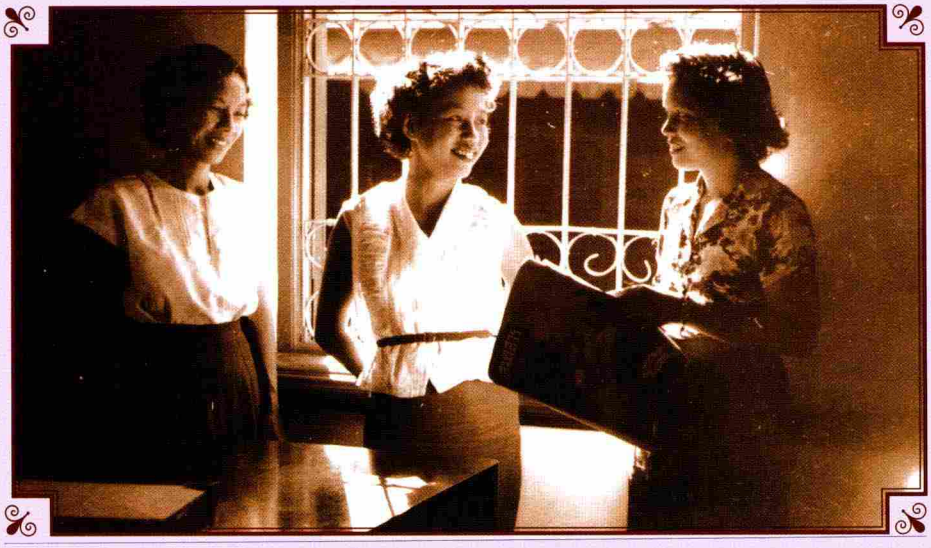
ข้าราชการกรมประมวลราชการแผ่นดิน

ภายหลังจากที่คุณจรูญพันธุ์ได้เดินทางไปดำรงตำแหน่งเลขานุการตรี ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และครบวาระใน พ.ศ. ๒๔๙๓ คุณจรูญพันธุ์ได้รับคำสั่งย้ายกลับกระทรวง เป็นข้าราชการชั้นเอก หัวหน้ากองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ท่านผู้หญิงอรอวลและบุตรธิดาจึงได้เดินทางกลับมาสู่เมืองไทย

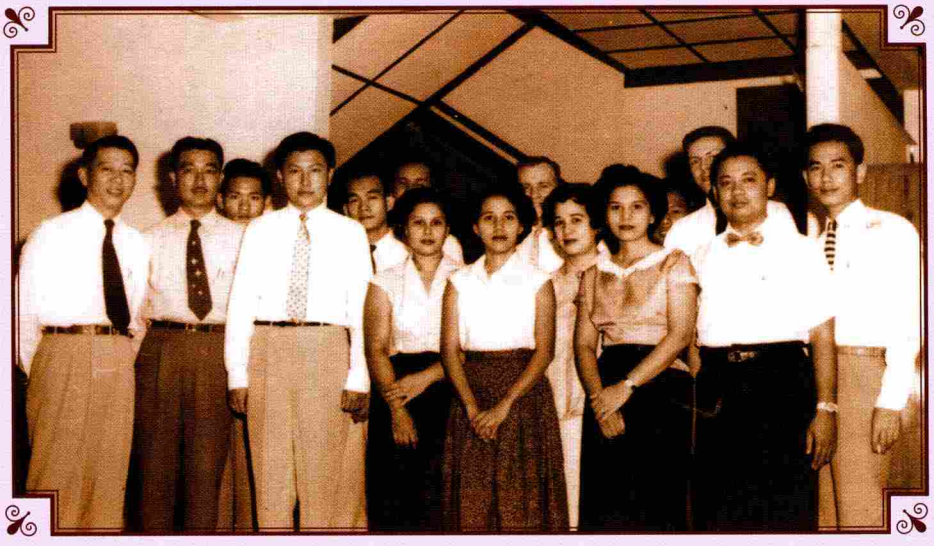
ขณะที่คุณจรูญพันธุ์มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ได้ย้ายไปประจำที่กรมต่าง ๆ ตามตำแหน่งข้าราชการที่สูงขึ้นตามลำดับ ท่านผู้หญิงอรอวลก็ได้ใช้ความรู้ความสามารถด้านอักษรศาสตร์ที่ร่ำเรียนมาอย่างเป็นประโยชน์ที่สุด โดยเข้ารับราชการที่ **กรมประมวลราชการแผ่นดิน** ที่ก่อตั้งขึ้นใหม่เพื่อความมั่นคงของชาติ

ห้วงเวลานั้น เหตุการณ์บ้านเมืองสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความจำเป็นต้องจัดตั้งหน่วยราชการที่เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารจากหน่วยข่าวกรองต่าง ๆ ที่มีอยู่ ได้แก่ หน่วยข่าวฝ่ายทหาร และหน่วยข่าวตำรวจ ทั้งการข่าวที่ได้รับจากการปฏิบัติงานตามปกติและที่ได้รับจากวิธีการทางลับ รวมถึงจากแหล่งข่าวเปิดที่มีผลกระทบต่อผลประโยชน์และความมั่นคงของประเทศ ซึ่งจำเป็นต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบายและท่าทีทางการเมืองภายในและต่างประเทศของรัฐบาล จึงได้ตั้ง**กรมประมวลราชการแผ่นดิน** สังกัดทบวงคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ โดยมีพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจในขณะนั้นเป็นอธิบดีกรมประมวลราชการแผ่นดินคนแรก

ท่านผู้หญิงอรอวลได้เข้ารับราชการในกรมประมวลราชการแผ่นดิน โดยทำหน้าที่เป็นนักแปล ได้ใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญในภาษาอังกฤษอย่างดียิ่ง และได้มีโอกาสพบมิตรสหายร่วมงานทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีส่วนช่วยเพิ่มพูนความสามารถทางภาษาของท่านผู้หญิงให้มากขึ้น

ท่านผู้หญิงอรอวล (ขวาสุด) กับเพื่อน ๆ ขณะรับราชการอยู่ในกรมประมวลราชการแผ่นดิน

ท่านผู้หญิงอรอวล (แถวหน้าที่สามจากขวา)
และเพื่อนร่วมงานในกรมประมวลราชการแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม ท่านผู้หญิงอรอวลรับราชการอยู่ที่กรมประมวลราชการแผ่นดินได้เพียงไม่กี่ปี ก็ต้องลาออกเพื่อติดตามคุณจรูญพันธุ์ ซึ่งเดินทางไปดำรงตำแหน่งเลขานุการเอก ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๙๙

ภายหลังกรมประมวลราชการแผ่นดินได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็น “กรมประมวลข่าวกลาง” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และ “สำนักข่าวกรองแห่งชาติ (สขช.)” พ.ศ. ๒๕๒๔ ตามลำดับ มีฐานะเป็นหน่วยข่าวแห่งชาติขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวถ่ายภาพกับผู้มาส่ง
ที่ท่าอากาศยานดอนเมืองก่อนจะเดินทางไปยังประเทศอังกฤษ

ภริยานักการทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

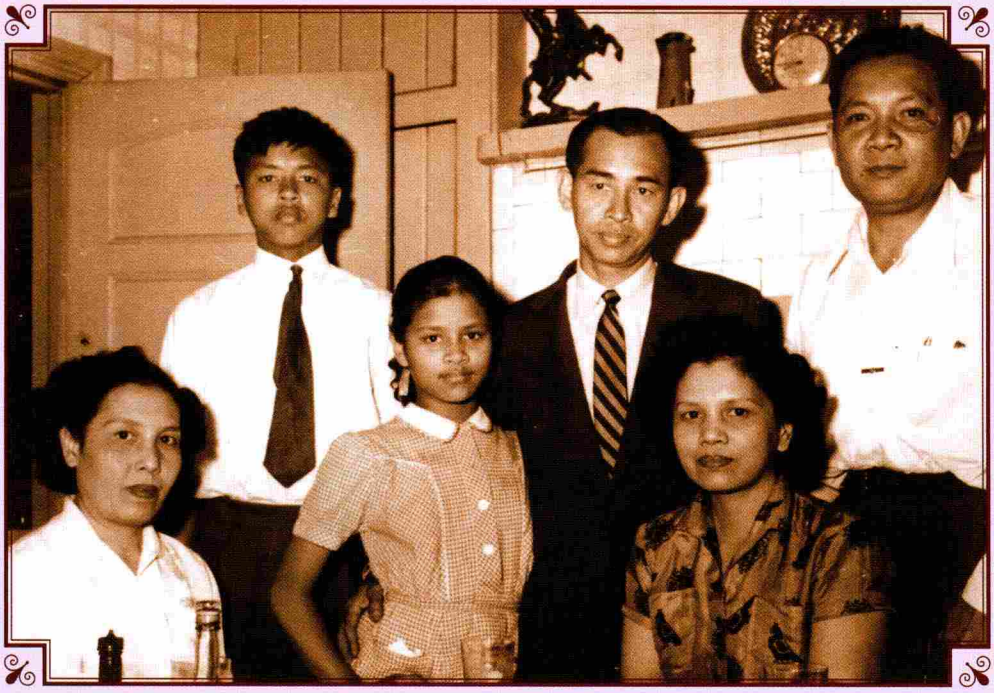
พ.ศ. ๒๔๙๙ คุณจรูญพันธุ์ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเลขานุการเอกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๒) ในครั้งนี้ ท่านผู้หญิงอรอวลได้ติดตามไปพร้อมกับบุตรธิดา และคุณพวงเพ็ชร วสันตสิงห์ ผู้เป็นพี่สาวซึ่งใกล้ชิดสนิทสนมกันมากของท่านผู้หญิง โดยไปพำนักอยู่ที่เมืองวิมเบิลดัน และต่อมาได้ขยับขยายไปอยู่ที่เมืองบาร์นส์

สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ขณะนั้นนับว่าเป็นสถานทูตที่สำคัญและใหญ่ที่สุด มีการต้อนรับแขกอยู่เสมอ ทั้งการเสด็จเยือนของพระบรมวงศานุวงศ์ การเดินทางมาดูงานของข้าราชการ คณะผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ จนถึงนักเรียนที่ศึกษาอยู่ในกรุงลอนดอน ตลอดจนมีการจัดงานเลี้ยงรับรองเพื่อเฉลิมฉลองในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

คุณประภากร กรรณสูต

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นแบบอย่างของกุลสตรีไทยที่สามารถรับวัฒนธรรมสากลมาปฏิบัติได้อย่างงามพร้อมและเหมาะสม จนเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น ทั้งข้าราชการ แขกชาวไทยและชาวต่างประเทศ ดังเช่นที่ **คุณประภากร กรรณสูต** อดีตเลขานุการตรีประจำสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ในขณะนั้น ได้กล่าวถึงท่านผู้หญิงอรอวลอย่างชื่นชมว่า

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวขณะที่พำนักอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ

คุณสุวิมล โปษยานนท์ ท่านผู้หญิงอรอวล และคุณเพลิน อิศรางกูร ณ อยุธยา

"...ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นกุลสตรีไทยที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตกได้อย่างงดงาม จนเป็นที่ประทับใจของชาวต่างประเทศ เป็นผู้ที่งามทั้งทางกาย วาจา ใจ ทางกาย คือ ท่านเป็นผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาดีและมักแต่งกายด้วยความประณีต เรียบร้อย สวยงาม ทางวาจา คือ ท่านเป็นผู้ที่มีวาจาเรียบร้อยนิ่มนวล โอภาปราศรัยอย่างดี ถามถึงทุกข์สุขของทุกคน ทางใจ คือ ท่านเป็นผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อ มีสิ่งใดที่ท่านช่วยเหลือได้ ท่านยินดีเสมอ

ท่านผู้หญิงอรอวล (แถวนั่งที่สามจากขวา) และคุณจรูญพันธุ์ถ่ายภาพร่วมกับผู้ที่จะเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒ ที่สถานทูตไทย กรุงลอนดอน

ขณะเดียวกัน เมื่อท่านผู้หญิงต้องรับรองแขกชาวต่างประเทศ ท่านมักจะวางตัวได้ดี สง่างาม รู้จังหวะการสนทนาด้วยภาษาที่ไพเราะ สำเนียงดี นุ่มนวล ถือได้ว่าท่านมีความพร้อมในฐานะภริยาท่านทูตหรือภริยาข้าราชการระดับสูงของสถานเอกอัครราชทูต โดยเฉพาะเมื่อท่านผู้หญิงมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒ ของอังกฤษ ท่านก็สามารถปฏิบัติหน้าที่เคียงข้างท่านทูตจรูญพันธุ์ได้อย่างน่าชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง...”

สิ่งสำคัญที่ต้องปฏิบัติควบคู่ไปกับการเป็นภริยาของนักการทูตคือการทำหน้าที่ดูแลบุตรธิดาและครอบครัวอย่างเต็มที่ ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ข้าราชการสถานทูตในต่างประเทศเมื่อสมัยเกือบ ๖๐ ปีที่แล้วต้องคำนึงถึงอย่างมาก ทั้งค่าเช่าบ้าน ค่าเล่าเรียนของบุตร ฯลฯ ฉะนั้นชีวิตของครอบครัวนักการทูตไทยในอดีตจึงไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ

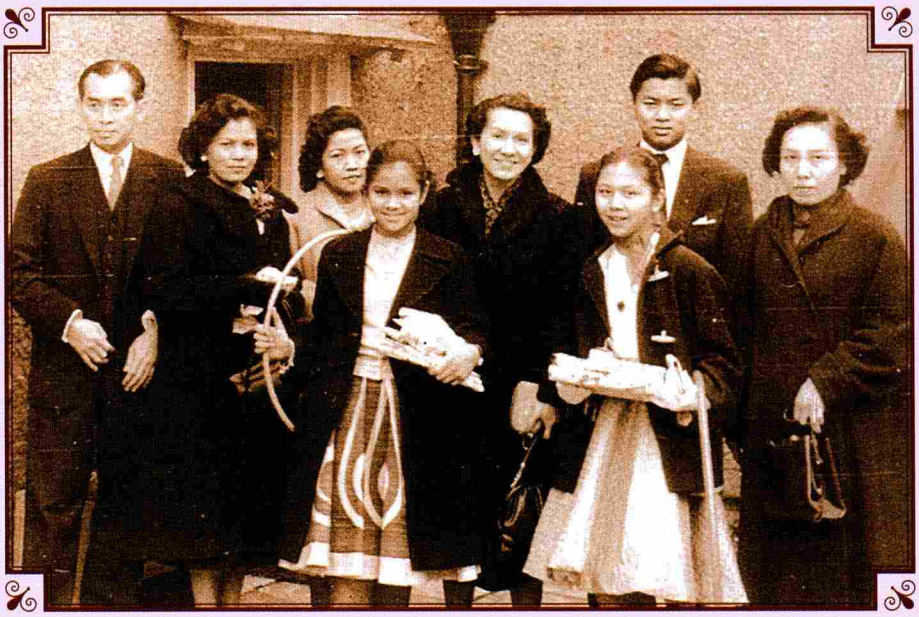
ท่านผู้หญิงอรอวลขณะปฏิบัติหน้าที่ในฐานะภริยานักการทูต

อย่างไรก็ตาม การมีพี่สาวผู้ซึ่งรักใคร่ใกล้ชิดกันมากเช่นคุณพวงเพ็ชร วสันตสิงห์ มาพำนักอยู่ด้วยกันในต่างแดนนี้ ย่อมสร้างความอบอุ่นใจให้แก่ท่านผู้หญิงอรอวล และยังเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือส่งเสริมให้ท่านผู้หญิงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดีทั้งในฐานะของ “ภริยานักการทูต” และและในฐานะของ “แม่บ้าน” ที่พร้อมดูแลครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการศึกษาของบุตรธิดาซึ่งกำลังเติบโต

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ต่างให้ความสำคัญกับการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างยิ่ง และที่ประเทศอังกฤษนี้เองท่านผู้หญิงอรอวลพิจารณาว่าเป็นที่ที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาของบุตรธิดา ตามที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

“...จิรายุและสุวิมลได้รับคุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาที่อังกฤษมากมาย ส่งผลต่อการประกอบการงานและชีวิตในภายหลังเป็นอย่างดี...”

ที่เมืองวิมเบิลดัน คุณจิรายุศึกษาอยู่ที่ King’s College School และศึกษาต่อจนสำเร็จระดับอุดมศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ University of London ขณะที่คุณสุวิมลศึกษาอยู่ที่ Hazelhurst School และภายหลังกลับมาศึกษาต่อที่ประเทศไทยจนสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวถ่ายร่วมกับญาติที่ไปเยี่ยมที่อังกฤษ
หน้าบ้าน Radcliff House กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

หม่อมราชวงศ์ประศาสน์ศรี ดิศกุล

ไม่เพียงแต่บุตรธิดาที่จะได้รับประโยชน์จากการศึกษาที่อังกฤษเท่านั้น แม้แต่เครือญาติใกล้ชิดก็ได้รับโอกาสอันดีนี้เช่นกัน ดังที่ **หม่อมราชวงศ์ประศาสน์ศรี ดิศกุล** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานของท่านผู้หญิงอรอวล ได้กล่าวถึงการได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษและการใช้ช่วงเวลาร่วมกับท่านผู้หญิงอรอวลจนเกิดเป็นภาพความประทับใจที่ไม่รู้ลืมว่า

"...ดิฉันไปศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ขณะนั้นอายุประมาณ ๒๓ ปี ดิฉันเติบโตในยุคสมัยที่ครอบครัวไม่นิยมส่งลูกสาวไปเรียนต่อที่ต่างประเทศ เป็นความโชคดีของดิฉันที่ท่านผู้หญิงอรอวลกับคุณจรูญพันธุ์พำนักอยู่ในประเทศอังกฤษ และท่านผู้หญิงรับรองว่าจะคอยดูแล ท่านพ่อ (พลโท หม่อมเจ้าพิสิษฐ์ดิศพงษ์ ดิศกุล) จึงยินยอมให้ดิฉันมีโอกาสไปศึกษาต่อ

โรงเรียนที่ดิฉันศึกษาอยู่เป็นโรงเรียนประจำของสตรี ในทุก ๆ ๑ เดือนดิฉันต้องไปรายงานตัวและเลยพักที่บ้านของท่านผู้หญิงอรอวล ๑ คืน ในครั้งนั้นคุณพวงเพ็ชร วสันตสิงห์ หรือคุณน้าอิ๋น พี่สาวของท่านผู้หญิงอรอวลพำนักอยู่ด้วย การไปอยู่ต่างประเทศโดยมีญาติผู้ใหญ่ที่รักใคร่สนิทสนมอยู่ใกล้ชิด จึงเป็นสิ่งที่อบอุ่นใจ

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่ทำกับข้าวเก่งและเร็วมาก เวลาอาหารมื้อค่ำคือประมาณ ๒ ทุ่ม บางครั้งเรานั่งสนทนากันเพลินอยู่ พอเวลาประมาณ ๑ ทุ่มเศษ ท่านผู้หญิงไปเข้าครัวเพียงครู่เดียวก็ปรากฏว่าอาหารเสร็จเรียบร้อยพร้อมรับประทาน มีเหตุการณ์หนึ่ง ท่านผู้หญิงและคุณจรูญพันธุ์ต้องไปงานเลี้ยงรับรอง คุณน้าอิ๋นและดิฉันจึงมีหน้าที่ทำอาหารมื้อค่ำรับประทานกันพร้อมทั้งคุณจิรายุและคุณสุวิมล เราทั้งสองต้องเข้าครัวกัน

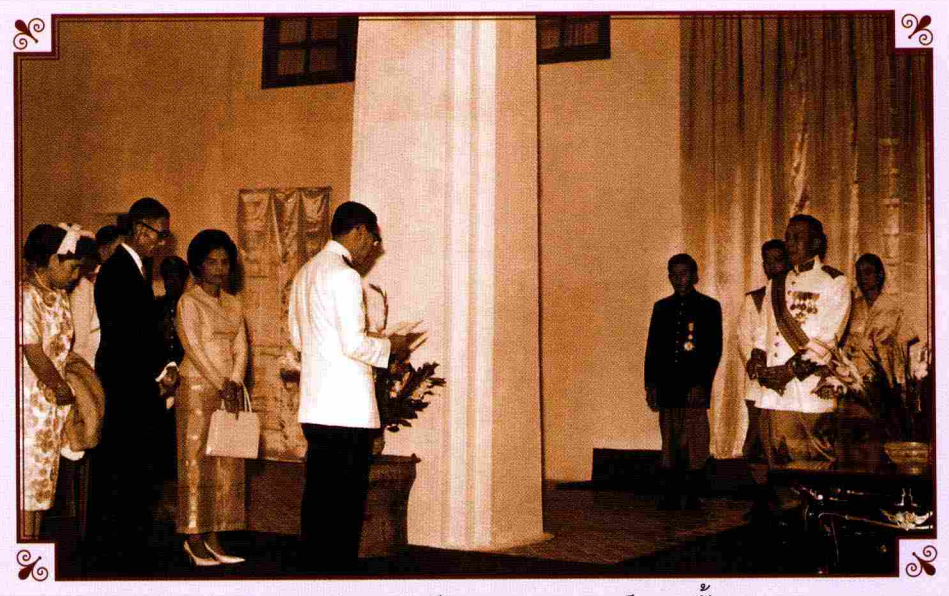
ตั้งแต่เวลาบ่ายโมง กว่าจะทำเสร็จ ๒ ทุ่มพอดี คุณน้าอิ๋นยังกล่าวอย่างอ่อนออ่อนใจว่า 'แม่แอ๋วเขาทำอย่างไรนะ ปุ๊บปั๊บ ๆ เสร็จ' และอาหารที่ท่านผู้หญิงปรุงนั้นอร่อยทุกจาน

นอกจากนี้ สิ่งที่ดิฉันได้เรียนรู้จากท่านผู้หญิงอรอวลคือการสังสรรค์หรือการสมาคมกับผู้อื่น แม้ท่านจะไม่ได้สอนโดยตรงแต่ท่านปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของอัธยาศัยไมตรีและความนุ่มนวล ท่านผู้หญิงไม่เคยพูดให้ใครเสียความรู้สึก การกระทำสิ่งใดแต่ละครั้งท่านผู้หญิงพิจารณาอย่างรอบคอบเสมอ คำนึงถึงความถูกต้องเหมาะสม ไม่ทำร้ายจิตใจใคร ทำให้ผู้ที่ได้รู้จักใกล้ชิดกับท่านผู้หญิงมีความเคารพรักท่านเสมอ

สิ่งที่จำได้ไม่เคยลืมในความเมตตาของท่านทั้งสองก็คือวันที่ดิฉันเดินทางมาถึงประเทศอังกฤษ เครื่องบินที่ดิฉันโดยสารมาเกิดลงสนามบินไม่ได้เนื่องจากหมอกลงหนามาก ต้องพาผู้โดยสารไปลงสนามบินอื่น ดิฉันถูกพาให้ไปพักผ่อนในโรงแรมแห่งหนึ่ง รุ่งขึ้นจึงได้เดินทางมาถึง จำได้ว่าครั้งนั้นกลัวมาก เพราะไม่เคยเดินทางไกล ๆ คนเดียวมาก่อน ที่จริงสายการบิน KLM ได้จัดเจ้าหน้าที่ดูแลให้มาด้วยหนึ่งคน แต่ตั้งแต่เข้าพักค้างคืนแล้วก็ไม่พบหน้าค่าตาอีกเลย ที่สนามบินที่มาถึง เจ้าหน้าที่แนะนำให้เดินตามลูกศรไปออกถนนอะไร (จำไม่ได้) ก็เดินไปเรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่สบายใจและใจไม่ดีเลยก็คือ ไม่เห็นมีใครเดินมากับเราเลย เหมือนเดินอยู่คนเดียวในโลก จนมาถึงบันไดเลื่อนอันหนึ่งมีชื่อถนนที่เขาแนะนำมาก็ตัดสินใจว่าต้องลงไป...คิดอยู่ว่า ถ้าไม่พบใครก็คงต้องหาแท็กซี่ละ ให้พาไปตามที่อยู่ที่ท่านพ่อประทานมาก็แล้วกัน ทำใจได้แล้วก็ลงไป พอเกือบถึงพื้นจึงเห็นทั้งสองท่านยืนรออยู่ ใจมาเป็นกอง ลงมาถึงโผหาท่านผู้หญิงได้ น้ำตาก็ร่วงพรูอบอุ่นใจอย่างบอกไม่ถูก ความรู้สึกเต็มตื้นขึ้นมาว่า ท่านทั้งสองนี้เป็นที่พึ่งของเราได้จริง ๆ สมกับที่ท่านพ่อไว้พระทัย และตั้งแต่บัดนั้นจนถึงเดี๋ยวนี้ ดิฉันก็ได้ยึดท่านเป็นที่พึ่งทางใจเสมอมา...”

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ที่ประเทศอังกฤษจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ จึงย้ายกลับประเทศไทยตามคุณจรูญพันธุ์ซึ่งกลับมารับราชการที่กระทรวงและมีความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ โดยคุณจรูญพันธุ์สอบเป็นข้าราชการชั้นพิเศษและผ่านการพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณจรูญพันธุ์ได้รับการแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำนครเวียงจันทน์ ราชอาณาจักรลาว ท่านผู้หญิงอรอวลจึงได้ติดตามคุณจรูญพันธุ์ไปในการปฏิบัติหน้าที่ในครั้งนี้ด้วย

คุณจรูญพันธุ์ถวายพระราชสาส์นตราตั้ง
เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศลาวแด่เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา
ท่านผู้หญิงอรอวลยืนอยู่ด้านซ้ายของคุณจรูญพันธุ์

ภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว

พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณจรูญพันธุ์ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศลาว ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ประเทศลาวยังมีฐานะเป็นราชอาณาจักรลาว คุณจรูญพันธุ์ได้เดินทางไปนครเวียงจันทน์ และเดินทางต่อไปยังเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา เพื่อถวายพระราชสาส์นตราตั้ง

ท่านผู้หญิงอรอวลได้ติดตามคุณจรูญพันธุ์ไปพำนักอยู่ที่นครเวียงจันทน์ ซึ่งเหตุการณ์บ้านเมืองในลาวขณะนั้นกำลังอยู่ในช่วงของความสับสนทางการเมือง เกิดเหตุการณ์ไม่สงบที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งของชาวลาวและชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศ ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงช่วงเวลานั้นไว้อย่างน่าตื่นเต้นว่า

"...การเมืองของลาวกำลังมีปัญหามากจนกระทั่งเกิดการสู้รบกันระหว่างหลายฝ่ายอยู่เป็นประจำ บรรดาเอกอัครราชทูตและผู้แทนประเทศต่าง ๆ ต้องทำงานหนัก เฝ้าสังเกตการณ์ที่ผันแปรตลอดเวลา บ้านเมืองในบางขณะสับสนวุ่นวาย ไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดในวันต่อไป คราวหนึ่งได้เกิดการสู้รบขึ้นกลางเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งกองทหารสองฝ่ายระดมยิงปืนสู้กัน สถานทูตไทยตั้งอยู่ระหว่างกลางวิถีกระสุน คุณจรูญพันธุ์และข้าราชการต้องเสี่ยงภัยปฏิบัติหน้าที่รักษาสถานทูต จนเลขาผู้หนึ่งถูกสะเก็ดกระสุนปืนที่ตกลงมาระเบิดในบริเวณที่ทำการเสียชีวิตทันที เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก

อย่างไรก็ดี คุณจรูญพันธุ์ได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ท่ามกลางเหตุการณ์อันมีปัญหาสับสนเหล่านั้นอยู่จนครบวาระ ๔ ปี..."

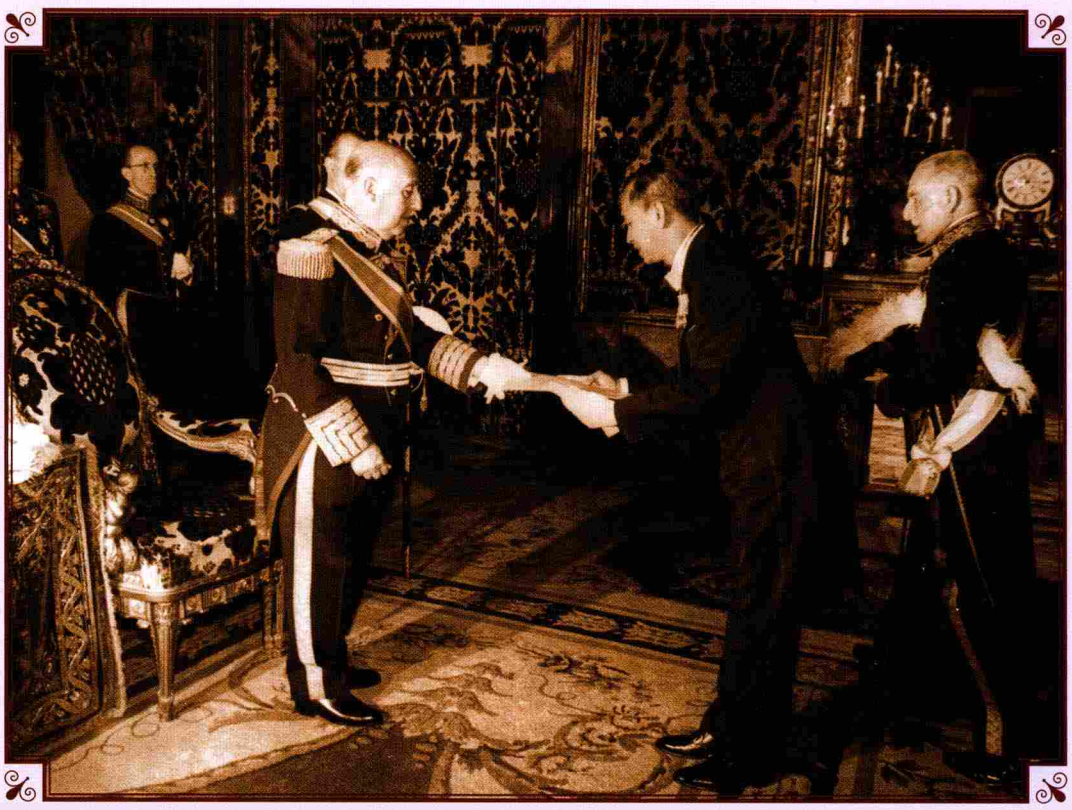

ท่านผู้หญิงอรอวลถ่ายภาพกับ
เจ้าสายสิดและเจ้าหญิงจิดปะสง ณ จำปาสัก ในพิธีสมรส

ท่านทูตเลน อังเกอร์ เอกอัครราชทูตอเมริกา และภริยา คุณแอน (แถวนั่งกลาง)
ท่านผู้หญิงอรอวล (แถวนั่งด้านซ้ายคุณแอน) คุณจรูญพันธุ์ (แถวหน้าคนขวา)

แม้ช่วงเวลาแห่งความยุ่งยากนำมาซึ่งความลำบาก แต่คุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลได้ใช้ความสุภาพอ่อนโยนอันเป็นบุคลิกลักษณะของตน ประสานไมตรีและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เดือดร้อน จนชนะใจผู้คน สายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในภาวะวิกฤตย่อมนำมาซึ่งมิตรแท้แก่ชีวิต เช่นที่คุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลได้พบกับเอกอัครราชทูตเลน อังเกอร์ จากสหรัฐอเมริกาและคุณแอน อังเกอร์ ผู้เป็นภริยา ที่มาประจำ ณ ราชอาณาจักรลาวในขณะนั้น ความเห็นอกเห็นใจและความเกื้อกูลที่มีแก่กันเสมอมา ทำให้ทั้งสองท่านกลายเป็นมิตรสนิทของครอบครัว ซึ่งผูกสมัครรักใคร่กันอย่างยาวนานจนสืบต่อถึงรุ่นลูกรุ่นหลานในปัจจุบัน

คุณจรูญพันธุ์ยื่นพระราชสาส์นตราตั้ง เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศสเปนแก่ประธานาธิบดี ฟรองโก

ภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงมาดริด ประเทศสเปน และประจำกรุงตูนิส ประเทศตูนีเซีย

พ.ศ. ๒๕๐๘ ท่านผู้หญิงอรอวลได้ติดตามคุณจรูญพันธุ์ ผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงมาดริด ประเทศสเปน และเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงตูนิส ประเทศตูนิเซีย ซึ่งเป็นการดำรงตำแหน่งประจำสองประเทศในคราวเดียวกัน

ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงความประทับใจที่ได้มาพำนักที่สเปนตั้งแต่ความสง่างามของขบวนรถม้าที่พาคุณจรูญพันธุ์ไปยื่นพระราชสาส์นตราตั้ง จนถึงการได้พบปะกับประชาชนชาวสเปนมากมาย ที่สำคัญคือผู้คนส่วนใหญ่ล้วนมีความประทับใจเมืองไทยจากเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสเปน ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

"...คุณจรูญพันธุ์ได้เข้ายื่นพระราชสาส์นตราตั้งต่อนายพลฟรังโก ผู้นำของสเปนในสมัยนั้น...เอกอัครราชทูตไปด้วยรถเทียมม้าคู่ มีกองทหารแต่งตัวเต็มยศขี่ม้านำขบวนไปข้างหน้าและตามข้างหลัง ดูขบวนสง่างามมาก เมื่อผ่านไปกลางกรุงมาดริดประชาชนยืนสองข้างทางมองดูเต็มไปทุกแห่งหน ทั้งขาไปขากลับ

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะปฏิบัติหน้าที่
ในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศสเปน

ในการสนทนากับผู้นำและบุคคลอื่น ๆ ในวงการ สังเกตได้ว่าพวกเขารู้สึกชื่นชมและประทับใจเมื่อระลึกถึงการเสด็จพระราชดำเนินสเปนเป็นทางการเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งทำให้คุณจรูญพันธุ์และดิฉันรู้สึกภูมิใจยิ่งนัก แม้ขณะที่เดินทางอยู่ในชนบทเล็ก ๆ ห่างไกลจากเมืองใหญ่พบบรรดาหญิงสาวชาวนา พอพูดจาปราศรัยกันแล้วและเมื่อเขารู้ว่าเราไปจากประเทศไทย เขากล่าวขึ้นมาทันทีว่าพระราชินีของท่านทรงมีพระสิริโฉมงดงามยิ่ง...”

คุณวิทยา เวชชาชีวะ

ท่านผู้หญิงอรอวล ในฐานะภริยาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในสถานเอกอัครราชทูตไทย มีบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ทั้งการมีส่วนร่วมจัดเตรียมงานเลี้ยงให้เรียบร้อย สวยงาม ตลอดจนรับรองแขกผู้มาเยือน และสร้างบรรยากาศของการพบปะสังสรรค์ให้น่ารื่นรมย์ ดังที่**คุณวิทยา เวชชาชีวะ** อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ได้กรุณาเล่าว่า

"...เมื่อใดที่สถานทูตมีการจัดงาน ภริยาของทูตมักจะมีหน้าที่ดูแลการจัดงานเลี้ยง ทั้งเรื่องอาหาร สถานที่ การจัดดอกไม้ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดวางตกแต่งบนโต๊ะอาหารเป็นสิ่งสำคัญมาก ซึ่งอาจมีการแกะสลักผักผลไม้ หรือตกแต่งด้วยสิ่งละอันพันละน้อยที่น่าสนใจ เพื่อเป็นหัวข้อการสนทนาบนโต๊ะอาหาร ซึ่งภริยาของทูตจะช่วยทำให้บรรยากาศในงานมีความผ่อนคลายและเป็นกันเองมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันยังต้องทำหน้าที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี คอยต้อนรับแขก ไม่ให้เกิดการขาดตกบกพร่อง อาจกล่าวได้ว่าต้องทำหน้าที่เป็นทั้งแม่บ้านและแม่ครัวในบางกรณี ซึ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้ปฏิบัติมาแล้ว..."

บทบาทหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของท่านผู้หญิงอรอวล คือการเป็นตัวแทนของหญิงไทยในประเทศสเปน ท่านผู้หญิงบอกเล่าเรื่องราวความเป็นชาติไทย ผ่านการกลั่นกรองจนตกผลึกและนำเสนอด้วยภาษาที่เรียบง่ายไพเราะ แม้แต่ท่าทางการวางตนและจริยวัตรอันงดงาม นุ่มนวลตามแบบฉบับของสุภาพสตรีชาวตะวันออก ล้วนสร้างความประทับใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น

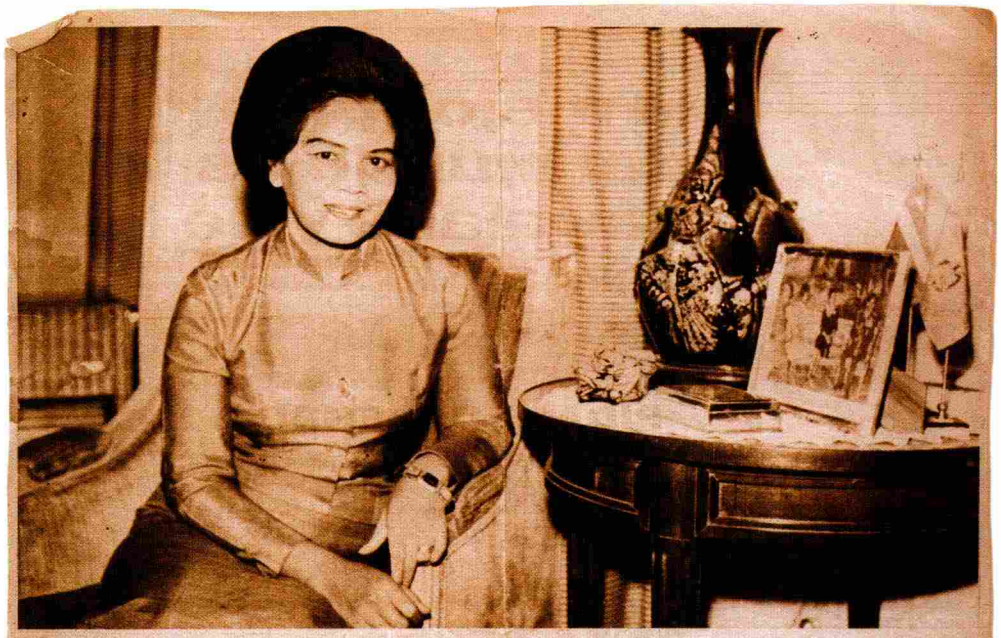
ท่านผู้หญิงอรอวลได้ให้สัมภาษณ์แก่ฆูเลีย อาโรโย่ นักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของสเปน เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ เกี่ยวกับประเทศไทยในหลากหลายเรื่องราวที่สำคัญ ทั้งสถานะความเป็นเอกราชของชาติไทย ความจงรักภักดีที่ประชาชนถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระสิริโฉมที่งดงามของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นที่แซ่ซ้องจากสื่อนานาชาติจนทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในอารยประเทศ ลักษณะของกุลสตรีไทย ไปจนถึงการนับถือพระพุทธศาสนา เพื่อให้ชาวสเปนได้รู้จักประเทศไทยและความเป็นไทยดียิ่งขึ้น

ท่านผู้หญิงอรอวลในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตได้จัดเลี้ยง
รับรองแขกในโอกาสต่าง ๆ อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

Ya - 4th December 1966

TAILANDIA, UN PAIS QUE NUNCA ESTUVO SOMETIDO

- SU ESPIRITU RELIGIOSO CONTRIBUYE A MANTENER LA PAZ Y LA PROSPERIDAD
- LOS TAILANDESES CELEBRAN MAÑANA EL CUMPLEAÑOS DE SU REY

EL Rey Bhumibol de Tailandia cumple mañana, 5 de diciembre, treinta y nueve años. Los tailandeses celebran el día del cumpleaños de su Rey como fiesta nacional. Son súbditos fieles y felices en un país de paz y prosperidad, enclavado en el sureste de Asia, vecino de la triste guerra del Vietnam.

Tailandia, "la patria del pueblo libre", es la heredera del antiguo y fabuloso reino de Siam. Tiene una población de veintisiete millones de habitantes y una superficie de 514.000 kilómetros cuadrados.

—Mi país nunca ha sido colonia de ninguna potencia extranjera—nos dice con noble orgullo la esposa del embajador de Tailandia en Madrid, señora Ora-Uan Isarangkun.

—Su país es famoso en el mundo...

—¡Oh, sí, por la Reina Sirikit!—nos interrumpe sonriente—. Es muy bella y de una gran distinción.

—La mujer más elegante del mundo—subrayamos—. Pero, ¿no cree usted que toda mujer tailandesa lleva en sí un innato sentido de elegancia y distinción muy femenino?

Sonríe de nuevo la señora embajadora, nos da las gracias y nos dice que ella no es la persona más indicada para contestar a esa pregunta. Aunque ella misma es respuesta afirmativa.

—Lo que sí puedo decirle es que nuestras jóvenes son educadas por sus madres en la sencillez y en la modestia. En general, a la mujer tailandesa no le gusta llamar la atención, sino pasar en silencio.

Elegantes, cultas y femeninas

Esto no significa que la mujer en Tailandia viva oculta y recatada tras las paredes de su [illegible]. Por el contrario, ellas [illegible] hogar.

acuden a la universidad, y su presencia activa en la sociedad de su país es bien patente, sobre todo en obras sociales y de beneficencia.

—Tienen acceso a todas las profesiones. Actualmente, por ejemplo, hay bastantes ingenieros. Mi propia hija estudia ciencias políticas en Bangkok. Quiere ser diplomático.

—Una vez casadas, ¿es frecuente que trabajen fuera del hogar?

—Sí, sobre todo en el caso de que los ingresos del marido no sean suficientes para mantener a la familia.

—¿A qué edad suelen contraer matrimonio?

—En general, a partir de los veintiún años, cuando ya han terminado los estudios universitarios.

La señora embajadora cursó estudios de arte. Es, como su esposo, muy aficionada a la pintura. Precisamente a la entrada de su residencia hay un cuadro pintado por él: es el retrato de su hija.

—¿Cómo ha podido Tailandia conservar su paz en medio de ese revuelto mundo del sureste asiático?

—Se puede atribuir a la formación religiosa de sus habitantes. La religión nacional es el budismo. En el sur hay un núcleo de musulmanes y también existen algunos cristianos por todo el país. Precisamente mi marido y mi hijo, aunque somos budistas, han estudiado en un colegio católico de religiosos. Y los dos, qué coincidencia, tuvieron el mismo profesor: un español, el padre Gabriel. Murió hace unos dos meses, aquí en España, en Aranda de Duero. Le queríamos mucho y le visitamos a poco de llegar, hace unos cinco meses.

Un retiro espiritual de tres meses

—¿No es verdad que en su país todos los hombres hacen una especie de servicio espiritual obligatorio?

—No es de carácter obligatorio, pero es verdad que casi todos los tailandeses hacen durante tres meses, de julio a octubre, vida monástica, como los bonzos. Se considera como una preparación para la vida cuando se ha llegado a la madurez. Por esto suelen hacerlo a los veintiún años, cuando ya han terminado los estudios.

Durante este tiempo de retiro espiritual, los tailandeses, al igual que los bonzos, de largas túnicas amarillas y cabeza rapada, se sustentan de lo que en sus bolsas recogen como limosna.

Mañana es día de fiesta en Tailandia. Sus elegantes mujeres vestirán de gala, con el tradicional traje de su país: largas túnicas de seda o sencillos trajes estrechos, que realzan la gracia y el encanto de sus delicados rasgos exóticos.

Julia Arroyo

บทสัมภาษณ์ท่านผู้หญิงอรอวลดีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของสเปน

ราชอาณาจักรไทย
ประเทศเอกราชที่ไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของชาติใด

เรียบเรียงจากบทสัมภาษณ์ของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
ลงตีพิมพ์เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แห่งราชอาณาจักรไทย ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๓๙ พรรษาในวันที่ ๕ ธันวาคมนี้ พสกนิกรและประชาชนชาวไทยจะร่วมกันเฉลิมฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะวันชาติอีกด้วย ประชาชนทุกหมู่เหล่านั้นเปี่ยมไปด้วยความศรัทธาและมีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ทุกคนอยู่ในประเทศที่มีความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยังเป็นประเทศเพื่อนบ้านของบรรดาชาติที่เข้าร่วมในสงครามเวียดนามอีกด้วย

ประเทศไทย "ดินแดนแห่งเสรีชน" นั้น ดำรงสืบต่อมาจากราชอาณาจักรสยามอันเก่าแก่และงดงาม ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรประมาณ ๒๗ ล้านคน บนพื้นที่กว่า ๕๑๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

"ประเทศของข้าพเจ้าไม่เคยอยู่ภายใต้อาณานิคมของเหล่าชาติมหาอำนาจใด" ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงมาดริดกล่าวกับพวกเราด้วยความภาคภูมิใจ

"ประเทศของคุณเป็นหนึ่งในประเทศที่มีชื่อเสียงมากของโลกเลยนะคะ"

"ใช่ค่ะ เนื่องด้วยพระบารมีของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" ท่านผู้หญิงกล่าวพร้อมรอยยิ้ม ***"พระองค์ทรงพระสิริโฉมงดงาม และมีพระราชจริยวัตรที่งามสง่า อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นสตรีผู้ทรงความงามที่สุดคนหนึ่งในโลก"***

"แต่ท่านคิดหรือไม่ว่าหญิงไทยนั้นต่างมีความสวยงามและสง่างามมากอยู่แล้วโดยธรรมชาติ"

ท่านผู้หญิงอรอวลยิ้มอีกครั้งก่อนจะขอบคุณพร้อมกับกล่าวว่าตนนั้นไม่ใช่ผู้ที่เหมาะสมในการตอบคำถามนี้ แต่สำหรับพวกเราแล้ว ท่านเองเป็นตัวอย่างของคำตอบที่สามารถยืนยันได้เป็นอย่างดี

"สิ่งที่ข้าพเจ้าสามารถพูดได้คือ หญิงสาวชาวไทยต่างได้รับการศึกษาจากมารดาของพวกเธอให้รู้จักความเรียบง่ายและถ่อมตัว โดยทั่วไปแล้ว หญิงไทยนั้นจะไม่เรียกร้องความสนใจ แต่มักจะวางตนด้วยท่าทางที่นิ่งสุขุม"

งามอย่างกุลสตรี

กุลสตรีไทยมิได้มีชีวิตที่ซ่อนอยู่แต่ข้างหลังบ้าน หากแต่พวกเธอได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และทำงานที่มีบทบาทช่วยเหลือสังคมในประเทศ

"หญิงไทยมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากมาย ยกตัวอย่างในปัจจุบันมีผู้หญิงจำนวนมากที่มีอาชีพเป็นวิศวกร ลูกสาวของข้าพเจ้าเองก็กำลังศึกษาวิชารัฐศาสตร์อยู่ที่กรุงเทพ ฯ เพื่อเป็นนักการทูตในอนาคต"

"เมื่อแต่งงานแล้ว เป็นเรื่องปกติหรือไม่สำหรับผู้หญิงไทยที่จะทำงานนอกบ้าน?"

"แน่นอน เนื่องจากโดยรวมแล้ว รายได้จากสามีเพียงฝ่ายเดียวอาจไม่เพียงพอสำหรับทั้งครอบครัว"

"คนไทยมักจะแต่งงานเมื่ออายุเท่าไรคะ?"

"โดยปกติแล้ว คนไทยมักจะแต่งงานในช่วงอายุ ๒๐ กว่า ๆ ภายหลังจากสำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษา"

ท่านภริยาทูตได้ศึกษาศิลปะและมีความสนใจ ชื่นชอบในภาพวาด เช่นเดียวกับท่านเอกอัครราชทูต บริเวณทางเข้าบ้านนั้นมีภาพวาดผลงานของท่านเอกอัครราชทูตแขวนอยู่ ซึ่งเป็นภาพเหมือนของลูกสาวท่านนั่นเอง

"ประเทศไทยใช้วิธีใดที่ทำให้สามารถรักษาความสงบท่ามกลางสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความยากลำบากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้"

"สืบเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาของชาวไทย เรามีศาสนาประจำชาติคือพระพุทธศาสนา ในภาคใต้ของประเทศนั้นมีชาวมุสลิมเป็นกลุ่มศาสนาหลัก และยังมีคริสตศาสนิกชนอยู่ทั่วประเทศเช่นกัน แม้ว่าครอบครัวของข้าพเจ้าจะเป็นพุทธศาสนิกชน แต่ทั้งสามีและลูกชายนั้นต่างได้รับการศึกษาจากโรงเรียนคาทอลิก และด้วยความบังเอิญ ทั้งสองยังมีอาจารย์ท่านเดียวกัน ท่านเป็นชาวสเปน คุณพ่อกาเบรียล ท่านเพิ่งมรณภาพไปเมื่อสองเดือนก่อนที่ประเทศสเปนนี่เอง ในเมืองอารันดา เด ดวยโร่ พวกเราเคารพรักท่านมากและมีโอกาสไปเยี่ยมท่านทันทีที่มาถึงประเทศสเปน เมื่อประมาณ ๕ เดือนที่แล้ว"

การอุปสมบทครบพรรษา

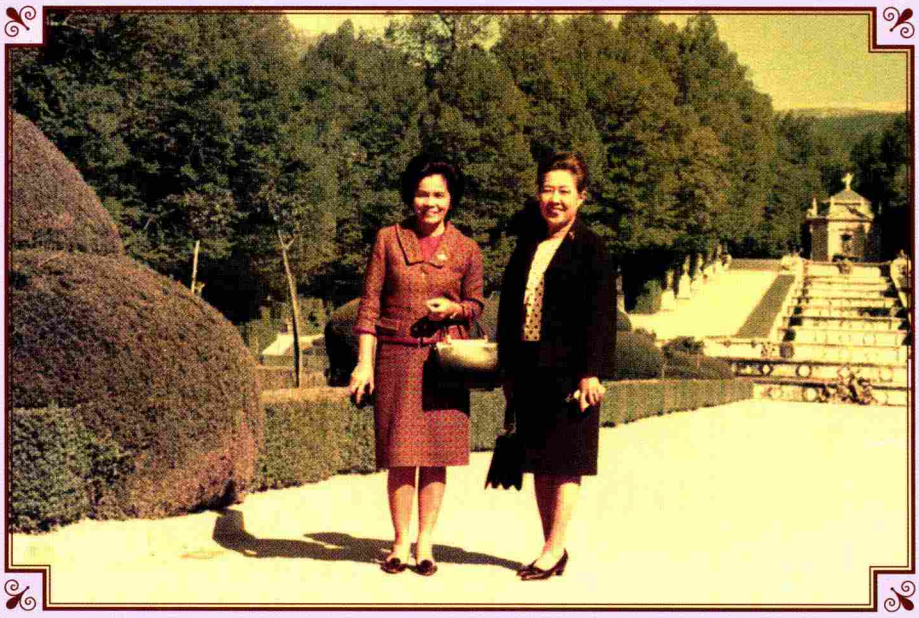
"จริงหรือไม่คะที่ชายไทยทุกคนจำเป็นต้องเข้าพิธีอุปสมบท"

"อันที่จริงไม่ใช่การบังคับ แต่ผู้ชายไทยเกือบทุกคนมักจะเข้าพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุในเวลา ๓ เดือน ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม และใช้ชีวิตสมณเพศโดยปฏิบัติตามพระวินัยของพุทธศาสนา ถือกันว่าการบวชนั้นคือการเตรียมความพร้อมใช้ชีวิตภายหลังจากที่บรรลุนิติภาวะแล้ว จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ชายไทยมักเข้าพิธีอุปสมบทเมื่อมีอายุราว ๒๑ ปี หรือภายหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วนั่นเอง"

ระหว่างช่วง ๓ เดือนนี้ ชาวไทยมักจะทำบุญตักบาตร ขณะเดียวกันชายไทยผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ล้วนครองผ้าด้วยจีวรสีเหลืองและปลงผม

พรุ่งนี้เป็นวันหยุดสำคัญของประเทศไทย ในงานเลี้ยงเฉลิมฉลองผู้หญิงไทยจะแต่งกายสวยสดงดงามด้วยชุดประจำชาติ ชุดผ้าไหมยาวหรือชุดราตรีเรียบง่าย ซึ่งช่วยเพิ่มความสง่างามและเสน่ห์อันเป็นเอกลักษณ์ที่ละเอียดอ่อนของความเป็นไทย

ฆูเลีย อาโรโย่

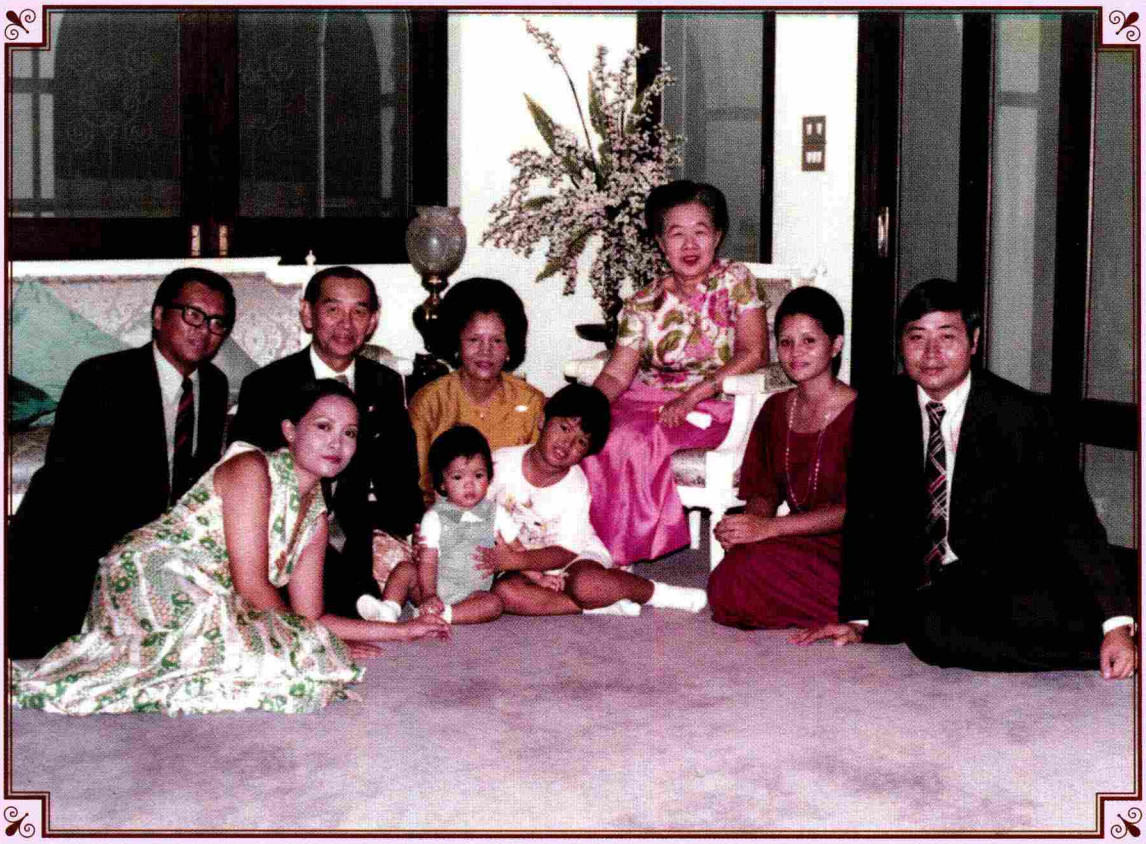
ท่านผู้หญิงอรอวลเข้าเฝ้า ฯ รับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
ในโอกาสที่เสด็จเยือนสเปน ในภาพถ่ายที่พระราชวังกรังคา เซโกเวีย

ที่ประเทศสเปน ท่านผู้หญิงอรอวลได้มีโอกาสฝึกการใช้ภาษาสเปน เนื่องจากเป็นอีกหนึ่งภาษาสำคัญในองค์การสหประชาชาติ และได้ทัศนาจรไปในที่ต่าง ๆ เพื่อเยี่ยมชมสถานที่สำคัญและชื่นชมในศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่น ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

"...คุณจรูญพันธุ์มีความพอใจมากที่ได้มาอยู่สเปน เราหัดพูดภาษาสเปนกันอย่างสนุกสนาน เพราะภาษาของเขาถือว่าเป็นภาษาที่สำคัญซึ่งใช้ในองค์การสหประชาชาติด้วย ศิลปะและวัฒนธรรมของสเปนผิดแผกไปจากประเทศอื่น ๆ ในยุโรป เพราะมีอิทธิพลของอาหรับมาเกี่ยวข้องด้วยมากทีเดียว...

...คุณจรูญพันธุ์และดิฉันอยู่ในสเปนด้วยความสุขสบายใจตลอดเวลา ๔ ปี...สเปนเป็นประเทศที่มีนักทัศนาจรไปเที่ยวปีละมาก ๆ จนองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวของเขาคุยว่ารายได้ของประเทศที่ได้รับจากการท่องเที่ยวสูงมากเป็นอันดับแรก ๆ ทีเดียว..."

สิ่งที่สร้างความปีติยินดีและซาบซึ้งประทับอยู่ในความทรงจำของคุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลในการมาพำนักและปฏิบัติหน้าที่ในประเทศสเปน คือ การได้เข้าเฝ้า ฯ รับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศ์อีกหลายพระองค์ ทั้งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์และท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม ที่พระราชทานพระกรุณาแก่ทั้งคุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ที่แม้คุณจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลเดินทางกลับสู่ประเทศไทยแล้ว ยังทรงเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณา

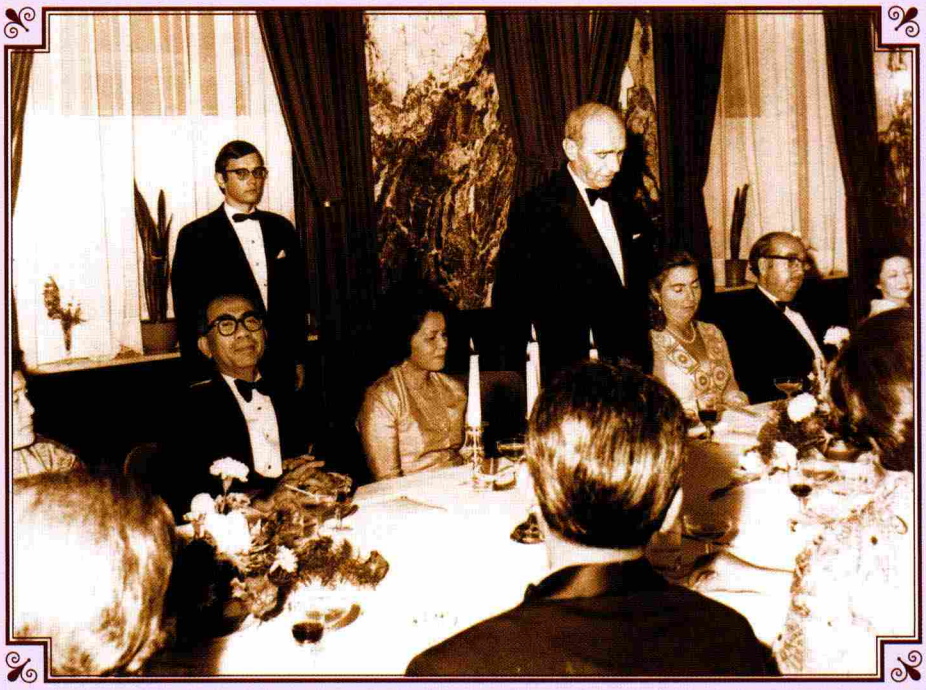
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมเยือนคุณจรูญพันธุ์ และท่านผู้หญิงอรอวลเป็นการส่วนพระองค์ที่บ้านพักซอยมหาดไทย

เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมเยือนถึงที่พำนัก พระราชทานพระราชวโรกาสให้เข้าเฝ้าฯ รับเสด็จในอีกหลายปีต่อมา

สำหรับประเทศตูนิเซีย ซึ่งคุณจรูญพันธุ์ได้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยควบคู่กับประเทศสเปนนั้น ท่านผู้หญิงอรอวลได้มีโอกาสไปเยือนและชื่นชอบกับสภาพภูมิประเทศที่สวยงาม บ้านเมืองที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

"...ประเทศทูนิเซีย ซึ่งเป็นประเทศอาหรับในแอฟริกาเหนือที่คุณจรูญพันธุ์เป็นเอกอัครราชทูตประจำอยู่ด้วยนั้น เมื่อแรกไปถึงสเปนทำพิธีการต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว เราก็ต้องเดินทางไปยังทูนิสเมืองหลวงของทูนิเซีย แล้วก็ต้องกระทำพิธียื่นพระราชสาส์นตราตั้งเช่นเดียวกันต่อประธานาธิบดีแห่งทูนิเซีย ประเทศนี้ตั้งอยู่บนฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่สวยงามมาก มองจากหน้าผาลงไปเห็นน้ำทะเลสีฟ้าจัด และอากาศก็ดี ทูนิสเป็นเมืองสวยสะอาด ตรงนี้เองในสมัยโบราณมีนามว่า คาร์เธจ ซึ่งคุ้นหูนักประวัติศาสตร์อยู่แล้ว..."

คุณจรูญพันธุ์ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำกรุงมาดริด ประเทศสเปน และประจำกรุงตูนิส ประเทศตูนิเซีย จนครบวาระ จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และประจำกรุงอังการา ประเทศตุรกี ต่อไป

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะปฏิบัติหน้าที่
ในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย

ภริยาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และประจำกรุงอังการา ประเทศตุรกี

พ.ศ. ๒๕๑๒ ท่านผู้หญิงอรอวลได้ติดตามคุณจรูญพันธุ์ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และประจำกรุงอังการา ประเทศตุรกี ซึ่งเป็นการดำรงตำแหน่งประจำสองประเทศในคราวเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง

แม้การพำนักอยู่ที่ประเทศออสเตรียในครั้งนี้จะเป็นช่วงเวลาเพียงแค่หนึ่งปีครึ่งเท่านั้น แต่สภาพบ้านเมือง ความมีอัธยาศัยไมตรีของผู้คน และบรรยากาศที่น่ารื่นรมย์ สวยงามของเมืองแห่งศิลปินนี้ ได้สร้างความประทับใจให้แก่ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นอย่างมาก ดังเช่นที่ท่านผู้หญิงได้เขียนไว้ว่า

"...เรามาอยู่ประเทศออสเตรียในระยะเวลาสั้น คือ เพียงปีครึ่งเท่านั้น แต่ก็ชอบมากเหมือนกัน ผู้คนนิสัยดีและดูเหมือนจะมีพรสวรรค์ในด้านดนตรีมาแต่กำเนิดทีเดียว ไปงานรับรองที่ใดหรือแม้แต่ในอุทยานกว้างใหญ่ก็ได้ยินเสียงเพลงคลาสสิกชั้นอมตะที่คุ้นหู ทางด้านศิลปกรรมของออสเตรียก็ไม่น้อยหน้าใครในยุโรป เครื่องแก้วเจียรนัย เครื่องกระเบื้อง ดอกไม้สดซุบทองของเขาสวยงามน่าชมและมีชื่อ เวียนนาเป็นนครหลวงเก่าแก่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ทวีปยุโรปและเป็นเมืองกำเนิดของบุคคลสำคัญ ๆ น่าเสียดายที่ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เวียนนาได้ถูกระเบิดทำลายเสียหาย

อย่างหนัก แต่ชนชั้นหลังต่อมาก็ได้พยายามบูรณะขึ้นใหม่ให้สวยงามอย่างเดิม รวมทั้งโรงมหาอุปรากรที่มีชื่อเสียงด้วย...”

ขณะเดียวกัน การไปเยือนประเทศตุรกี ซึ่งเป็นประเทศที่มีเอกลักษณ์เนื่องจากเป็นจุดบรรจบทั้งทางกายภาพและทางวัฒนธรรมระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออกอย่างน่าชม ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงประเทศตุรกีไว้ว่า

“...เราได้มีโอกาสไปประเทศตุรกี ๒ ครั้ง คือ ตอนไปยื่นพระราชสาส์นตราตั้งครั้งหนึ่งและเมื่อใกล้กำหนดกลับเมืองไทยจึงไปอำลาอีกครั้งหนึ่ง นอกจากกรุงแองการาเมืองหลวงแล้ว เรายังถือโอกาสไปทำความรู้จัก ชมนครอิสแทนบุล เมืองใหญ่เก่าแก่ของตุรกีซึ่งสวยงามจริง ๆ ประเทศตุรกีนั้นแบ่งเป็นสองภาค คือ ภาคยุโรปกับภาคในเอเชีย มีช่องแคบบอสโพรัสคั่นกลาง เมืองอิสแทนบุลอยู่ในภาคยุโรปมองเห็นภาคเอเชียอยู่ลิบ ๆ ถ้าอากาศดีพอ...”

การประจำอยู่ที่ประเทศออสเตรียและประเทศตุรกีของคุณจรูญพันธุ์ในครั้งนี้ เป็นการปฏิบัติหน้าที่เอกอัครราชทูตในต่างประเทศเป็นครั้งสุดท้าย เนื่องจากท่านได้รับคำสั่งให้ย้ายกลับกระทรวงเพื่อดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ การติดตามคุณจรูญพันธุ์ไปในประเทศต่าง ๆ ของท่านผู้หญิงอรอวลในฐานะภริยาเอกอัครราชทูตจึงสิ้นสุดที่ประเทศออสเตรียเช่นกัน

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณสุวิมล
ขณะพำนักอยู่ในประเทศออสเตรีย

ภริยาปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

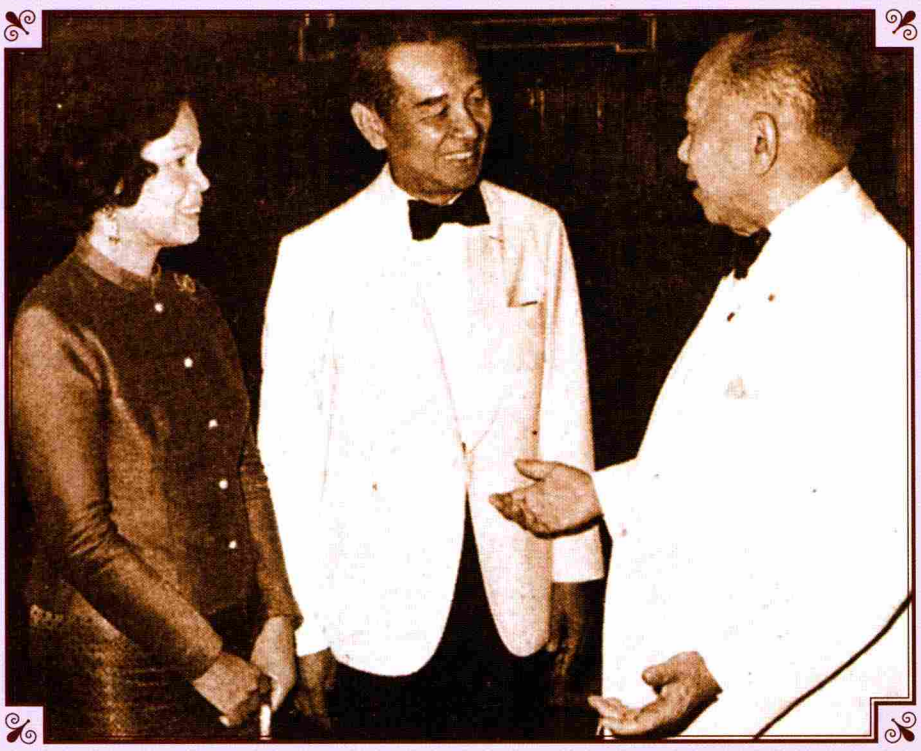
พ.ศ. ๒๕๑๔ คุณจรูญพันธุ์ได้รับคำสั่งให้ย้ายกลับเข้ากระทรวง เพื่อดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ในช่วงเวลานี้ได้เริ่มเกิดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองการปกครองของประเทศ ซึ่งมีผลกระทบต่อบทบาทหน้าที่การงานของคุณจรูญพันธุ์ ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนเหตุการณ์ในช่วงดังกล่าวนี้ ไว้ว่า

"...พอกลับถึงกรุงเทพ ฯ เข้าทำงานที่กระทรวงได้ประมาณ ๑๐ วัน นายกรัฐมนตรีก็ทำการปฏิวัติเงียบในคืนวันหนึ่งเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ คณะปฏิวัติยุบรัฐบาลและสภาแล้วตั้งคณะบริหารราชการแผ่นดิน โดยมีนายกรัฐมนตรีคนเดิมเป็นหัวหน้าคณะ และแต่งตั้งให้ปลัดกระทรวงทุกกระทรวงเป็นปลัดใช้อำนาจรัฐมนตรีบริหารราชการกระทรวง ดังนั้น คุณจรูญพันธุ์ผู้เข้ามาเป็นปลัดกระทรวงอยู่ไม่ถึง ๒๐ วัน ก็กลายเป็นปลัดใช้อำนาจรัฐมนตรีสั่งการ เรียกชื่อตำแหน่งเป็นภาษาอังกฤษยืดยาวว่า Under Secretary of State for Foreign Affairs in charge of the Ministry of Foreign Affairs of Thailand..."

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นแบบอย่างที่ดีของภริยาข้าราชการระดับสูง ท่านวางตนได้อย่างเหมาะสมในฐานะภริยาปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ที่มีความรู้ใจ ให้กำลังใจ และให้ความคิดเห็นเมื่อคุณจรูญพันธุ์ต้องการ ดังที่ **คุณวิทยา เวชชาชีวะ** อดีตเลขานุการของคุณจรูญพันธุ์ ขณะดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ กล่าวไว้ว่า

"...ในมุมมองของผม ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นสตรีไทยที่เก่ง ท่านอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมไทยโบราณสู่สังคมสมัยใหม่ ท่านมีการศึกษาสูงและช่างสังเกต ภายใต้ท่าทีที่สุขุมอ่อนโยนและถ่อมตัว ไม่แสดงออกว่าตนเก่ง ท่านเป็นแบบอย่างของสุภาพสตรีที่ปรับตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามอาชีพของสามีได้เป็นอย่างดี ท่านวางตนได้อย่างเหมาะสมตามมารยาทการออกสังคมในวัฒนธรรมสากล แม้ว่าท่านจะไม่เคยศึกษาในต่างประเทศก็ตาม

นอกจากนี้ ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่รู้ใจคุณจรูญพันธุ์เป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นคู่คิดผู้ซึ่งให้ความเห็นอันเป็นประโยชน์ในขอบเขตที่เหมาะสม เมื่อคุณจรูญพันธุ์ต้องการ ท่านผู้หญิงมีความมั่นคงในหลักคิดหลักการของท่าน ซึ่งล้วนอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง การคิดดี การทำดี ซึ่งบุคคลเช่นนี้ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ย่อมเป็นผู้ที่สามารถไว้วางใจและพึ่งได้ ทั้งสองท่านต่างเชื่อถือให้เกียรติในความคิดเห็นของกันและกัน

ท่านผู้หญิงอรอวลเมื่อกลับมาอยู่ประเทศไทยแล้ว
ยังคงปฏิบัติหน้าที่เคียงข้างคุณจรูญพันธุ์ดังที่เคยปฏิบัติมาโดยตลอด

ที่สำคัญคือ ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่คอยให้กำลังใจแก่คุณจรูญพันธุ์ เพื่อฟันฝ่าปัญหานานาประการในช่วงเวลาที่เหตุการณ์บ้านเมืองไม่ปกติ และนับว่าเป็นสิ่งประเสริฐที่ท่านผู้หญิงเป็นภรรยาผู้ซึ่งมีส่วนช่วยสามีได้มากในเรื่องของการมองคน ทั้งบุคลิกลักษณะและนิสัยใจคอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องมนุษยสัมพันธ์ การดูแลผู้ใต้บังคับบัญชา หรือแม้แต่การรับรองแขกจากต่างประเทศ

ที่ผ่านมา ผมสามารถพูดได้ว่า ท่านผู้หญิงอรอวลมีส่วนช่วยเติมเต็มในเรื่องของการพิจารณาบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งในหน้าที่สำคัญ ๆ เช่น ทูต ซึ่งต้องเป็นตัวแทนของประเทศ นอกจากความสามารถในหน้าที่การงานยังต้องพิจารณาลึกไปถึงความเหมาะสมของชีวิตครอบครัว ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้คุณจรูญพันธุ์อาจไม่ทราบมากนัก หลายครั้งที่ท่านมักจะพูดกับผมเสมอว่า 'เรื่องนี้ต้องถามคุณแอ๋ว' ความเห็นจากท่านผู้หญิงอรอวลจึงเป็นการเติมเต็มในส่วนที่ผู้ชายอาจมองข้ามไป แต่อย่างไรก็ตาม ท่านผู้หญิงอรอวลจะไม่เกี่ยวข้องกับการให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้ใดทั้งสิ้น..."

คุณจรูญพันธุ์ปฏิบัติหน้าที่ปลัดกระทรวงและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศทั้งสองตำแหน่งเป็นเวลาประมาณหนึ่งปี ต่อมาเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐบาลขึ้นแล้ว คุณจรูญพันธุ์จึงเป็นปลัดกระทรวงตามเดิม

ภริยารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

เหตุการณ์บ้านเมืองได้ดำเนินมาจนถึงช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ซึ่งเป็นจุดพลิกผันครั้งใหญ่อีกคราว คุณจรูญพันธุ์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลานี้ไว้ว่า

"...ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นทั่วไปในพระนคร จนกระทั่งถึงวันที่เรียกกันว่า "วันมหาวิปโยค" ทำให้คณะรัฐบาลขณะนั้นต้องล้มไป แล้วได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลนั้น คุณจรูญพันธุ์ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ..."

ในช่วงเวลาดังกล่าว ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยครั้งใหญ่ ผู้ที่เข้ามาบริหารราชการถูกจับตามองและวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก ทั้งจากประชาชนและสื่อมวลชน การทำงานของคุณจรูญพันธุ์จึงเต็มไปด้วยแรงกดดันอย่างมหาศาล นอกจากความรับผิดชอบต่อการบริหารราชการบ้านเมืองแล้ว สิ่งที่เป็นแรงใจสำคัญให้คุณจรูญพันธุ์ปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มแข็งเต็มกำลังความสามารถคือ กำลังใจจากท่านผู้หญิงอรอวลที่ส่งมอบให้แก่คุณจรูญพันธุ์อย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งย่อมแปรเปลี่ยนเป็นแรงมานะพยายามให้คุณจรูญพันธุ์ฟันฝ่าอุปสรรคเสมอมา ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงช่วงเวลาของการปฏิบัติหน้าที่ของคุณจรูญพันธุ์ในช่วงเวลาสำคัญที่เป็นหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ของการเมืองการปกครองไทย ไว้ว่า

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา

"...โดยที่เคยมีประสบการณ์เป็นปลัดใช้อำนาจรัฐมนตรีมาแล้วครั้งหนึ่ง คุณจรูญพันธุ์ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงด้วยความตั้งใจ อย่างไรก็ตาม คุณจรูญพันธุ์ไม่เคยมีประสบการณ์ในฐานะนักการเมือง ซึ่งในเรื่องนี้มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งกล่าวถึงการมารับตำแหน่งของคุณจรูญพันธุ์ว่า

> *'นักชกสากลอีกรายประจำค่าย "ลูกวิปัสนา" ได้แก่ ท่าน รมต.ต่างประเทศ จรูญพันธุ์ อิศรางกูร ฯ เป็นมวยสากลเก่าไต่เต้ามาจากข้าราชการชั้นผู้น้อยจนถึงขั้นได้เป็นปลัดกระทรวงต่างประเทศ อย่างไรก็ดีเมื่อขึ้นว่าตำแหน่ง รมต.แล้วกลับไม่ค่อยได้มีโอกาสขึ้นสังเวียนมากนัก ชื่อเสียงเรียงนามออกจะไม่เป็นที่คุ้นเคยของแฟน ๆ พูดถึงฟอร์มของท่านเมื่อวันพบประชาชนก็ยังงั้น ๆ'*

แต่คุณจรูญพันธุ์ก็ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายหรือในการบริหารราชการอื่น ๆ แม้จะมีเสียงวิพากย์วิจารณ์การทำงานของท่านไม่น้อย...คุณจรูญพันธุ์เป็นผู้ที่ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากข้าราชการทุก ๆ ฝ่ายในกระทรวงเป็นอย่างดี เนื่องจากคุณจรูญพันธุ์เป็นผู้ที่คิดและกระทำทุก ๆ อย่างด้วยคุณธรรม ทำให้เกิดผลดีแก่งานของกระทรวงการต่างประเทศเป็นที่ปรากฏแก่สายตาคนทั้งหลาย..."

ท่านผู้หญิงอรอวลขณะดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิก และเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.)

นายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.)

ท่านผู้หญิงอรอวลในฐานะภริยารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้มีโอกาสช่วยเหลือสังคม จากการดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.) ถึง ๔ วาระ เป็นเวลา ๘ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๒

สมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยหม่อมพร้อยสุพิณ วรวรรณ ชายาในพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่ง ประธานสมัชชาสหประชาชาติ ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการติดต่อร่วมมือ กับสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกระหว่างประเทศ เพื่อยกสถานภาพสตรีขึ้น โดยมีปณิธานการก่อตั้งสมาคมแห่งนี้ว่า

"โดยที่สตรีไทยเห็นสมควรส่งเสริมมิตรภาพและความเข้าใจอันดี ระหว่างสตรีไทยในภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์ ดังเช่นที่สตรีในประเทศ ใกล้เคียงได้ปฏิบัติอยู่แล้วหลายประเทศ เพื่อกระชับสันติสัมพันธ์ระหว่าง ประชาชน กับทั้งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสตรีในภูมิภาคนี้ ในอันที่จะ ศึกษาและปรับปรุงภาวะสังคมให้ดีขึ้น จึงได้ร่วมมือกันจัดตั้ง สมาคมสตรี ภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ใช้ชื่อย่อว่า ส.ป.อ.ท. และ มีชื่อภาษาอังกฤษว่า PAN PACIFIC AND SOUTHEST ASIA WOMEN'S ASSOCIATION OF THAILAND ใช้ชื่อย่อว่า PPSEAWAT"

สาส์นจากนายกสมาคม

ดิฉันรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ สืบต่อจากคุณหญิงโมลี คอมันตร์ ในการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารกิจการของสมาคมขึ้นใหม่ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

สมาคมนี้ได้ก่อตั้งมานานปี โดยมีจุดมุ่งหมายอันสำคัญและสูงส่งเพื่อสตรีในภาคพื้นแห่งนี้ ตลอดจนสังคมส่วนรวม สมาคมได้วางรากฐานโครงการที่จะปฏิบัติและได้ดำเนินงานซึ่งเป็นประโยชน์เป็นกุศลตามวัตถุประสงค์เป็นผลสำเร็จอันดีโดยตลอดมา จึงเป็นเครื่องแสดงให้ประจักษ์ชัดว่า ท่านอดีตนายกสมาคมทุกท่านพร้อมด้วยคณะกรรมการทุกสมัยได้อุทิศตนร่วมแรงร่วมใจกันทำงานให้แก่สมาคมอย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้ยังได้รับความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงจากบรรดาสมาชิกทั้งมวลอีกด้วย

สมาคมได้ปฏิบัติดำเนินการตามวัตถุประสงค์โดยตลอดมา ได้แก่ การส่งเสริมมิตรภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างสตรีในภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อพยายามศึกษาหาทางปรับปรุงแก้ไขภาวะของสตรีตลอดจนสังคมโดยรวมให้ดีขึ้น สมาคมได้จัดให้มีการพบปะสังสรรค์ระหว่างกันเป็นครั้งคราวโดยได้รับความเอื้อเฟื้อและร่วมมือเป็นอย่างดีจากบรรดาภริยาหัวหน้าและบุคคลในคณะทูตของประเทศต่างๆ ที่อยู่ในภาคพื้นดังกล่าว นอกจากนี้ สมาคมยังได้ปฏิบัติในด้านส่งเสริมการศึกษาแก่สมาชิกและบุคคลอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ในเวลาเดียวกันก็ได้ดำเนินกิจการด้านสังคมสงเคราะห์ โดยสมาคมปฏิบัติงานเองโดยลำพังบ้าง ติดต่อร่วมมือกับองค์การอื่น ๆ ในประเทศและองค์การระหว่างชาติบ้าง อาทิ องค์การสหประชาชาติ สภากาชาดไทย สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ การดำเนินงานตามโครงการของสมาคมในระยะ ๑๓ ปีที่แล้วมาได้แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันทำงานของบรรดาสตรีไทยและของชาติอื่น ๆ ในภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ได้ช่วยให้การดำเนินงานของสมาคมได้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

ปัจจุบันนี้ โลกของเราได้เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการทั้งหลายเป็นอย่างมาก มีการคมนาคมสื่อสารติดต่อกันโดยสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น ทำให้ประเทศต่าง ๆ ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดสนิทสนมขึ้นกว่าแต่ก่อน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม ทุกประเทศต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในรอบปีที่แล้วมาและในปัจจุบัน ทั่วโลกได้ให้ความสนใจต่อภูมิภาคแปซิฟิกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้นตามลำดับ ทั้งในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน จึงเป็นโอกาสอันดีที่สมาคมจะได้ทวีการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ เพื่อภาวะของสตรีตลอดจนสังคมส่วนรวม และเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างสตรีนานาชาติในภาคพื้นแห่งนี้อันจะนำไปสู่ความร่วมมือและประสานงานกันยิ่งขึ้นสืบต่อไป

ในนามของสมาคม ดิฉันขอถือโอกาสส่งความเคารพและปรารถนาดีมายังท่านทั้งหลาย และหวังที่จะได้รับความอนุเคราะห์ ความร่วมมือร่วมใจให้สมาคมได้ปฏิบัติดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ให้บรรลุถึงจุดหมายของสมาคมอันเป็นความปรารถนาอันสูงส่งของมวลอารยชน

อรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

ส.ป.อ.ท. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕-พฤศจิกายน ๒๕๑๖

ท่านผู้หญิงอรอวลดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิก
และเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.)
ยาวนานถึง ๔ วาระ เป็นเวลาถึง ๘ ปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๒

ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช

ในสมัยที่ท่านผู้หญิงอรอวลดำรงตำแหน่งนายกสมาคมนั้น ได้จัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น กิจกรรมด้านวิเทศสัมพันธ์ ซึ่งสมาชิกของ ส.ป.อ.ท. ที่ประกอบไปด้วยภริยาข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ ภริยาเอกอัครราชทูตของประเทศในภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์ ตลอดจนสมาชิกผู้ทรงเกียรติ ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละประเทศเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมการนำชมสถานที่พึงชม กิจกรรมหารายได้ การมอบทุนการศึกษาและการสมทบทุนในโครงการที่เป็นสาธารณกุศล รวมไปถึงการเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงในสังคมมาบรรยายเพิ่มความรู้แก่สมาชิกในหลายด้าน ทั้งด้านสังคม การเมือง ศาสนา และบทบาทของสตรี เป็นต้น ดังที่**ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช** อดีตนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ได้กรุณาเล่าว่า

"...ในช่วงที่ท่านผู้หญิงอรอวลดำรงตำแหน่งนายกสมาคม ส.ป.อ.ท. ดิฉันได้ร่วมเป็นหนึ่งในคณะกรรมการ เนื่องจากสมาคมนี้มุ่งเน้นเรื่องการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นหลัก เพื่อให้ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์ ทั้งนักการทูตและภริยา ตลอดจนนักธุรกิจ มีความเข้าใจอันดีและถูกต้องเกี่ยวกับประเทศไทย ขณะเดียวกันยังเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่ภริยาและบุตรหลานของข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศที่ต้องไปพำนักในต่างแดนให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในวัฒนธรรมสากล

ท่านผู้หญิงอรอวลมีส่วนช่วยเหลือสมาคมอย่างมากในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เรื่องมารยาทการเข้าสังคมและธรรมเนียมต่าง ๆ เพราะท่านเป็นภริยาของข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งต้องพบกับแขกคนสำคัญชาวต่างชาติมากมาย และได้มีโอกาสพำนักอยู่ในหลายประเทศ นอกจากนี้ ท่านผู้หญิงยังสามารถให้คำแนะนำถึงรูปแบบการร่างหนังสือภาษาอังกฤษที่ถูกต้องและเหมาะสมได้เป็นอย่างดี ท่านมีวิธีการสอนที่ดีคือการเล่าให้ฟังและปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง ด้วยความสุภาพนุ่มนวล ไม่มีการบังคับ สมาชิกต่างปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจและได้รับความรู้ไปโดยไม่รู้ตัว และเมื่อใดที่ท่านมอบหมายงาน ท่านมักจะดูแลอย่างใกล้ชิด ทำให้เราเกิดความอบอุ่นใจและพร้อมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความมั่นใจ..."

ท่านผู้หญิงอรอวลในฐานะนายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิก
และเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.)
นำชมสถานที่สำคัญต่าง ๆ อันเป็นกิจกรรมสำคัญหนึ่งของสมาคม

งานด้านพัฒนาสังคมของ ส.ป.อ.ท. ซึ่งริเริ่มในสมัยที่ท่านผู้หญิงอรอวลดำรงตำแหน่งนายกสมาคม เป็นงานที่ท่านผู้หญิงมีความเลื่อมใสศรัทธาที่สุด โดยเริ่มจากการพัฒนาสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนที่ "บ้านคำพลอย" เป็นแห่งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ บ้านดังกล่าวเป็นของคุณคำพลอย ย่านชุมชนแออัดบริเวณหัวรถจักรบางซื่อ ส.ป.อ.ท. รับเป็นผู้อุปถัมภ์ให้การดูแลทั้งด้านกายภาพและคุณภาพชีวิต เช่น การซ่อมแซมต่อเติมอาคารให้สามารถรับเด็กก่อนวัยเรียนจากเดิม ๑๕ คนเพิ่มเป็น ๗๐ คน การมอบอุปกรณ์การเรียนการสอน การส่งอาสาสมัครครูไปเรียนรู้งานเพิ่มเติมจากโรงพยาบาลเพื่อให้เด็กมีสุขภาพและอนามัยที่ดี พร้อมเข้าสู่ระบบโรงเรียน การจัดงานสันทนาการในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ โดยร่วมกับ

ท่านผู้หญิงอรอวล นายกกิตติมศักดิ์สมาคม ส.ป.อ.ท.
พร้อมด้วยกรรมการและสมาชิกสมาคม ส.ป.อ.ท.
เป็นเจ้าภาพในงานบำเพ็ญกุศลศพ หม่อมพร้อยสุพิณ วรวรรณ อยุธยา
ที่ซอยสายน้ำผึ้ง เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

หน่วยงานสาธารณสุขของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น การสนับสนุนของ ส.ป.อ.ท. นั้นอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่แท้จริง เพื่อให้คุณคำพลอยสามารถดำเนินการพัฒนาต่อได้ด้วยตนเอง

จนในที่สุด คุณคำพลอยสามารถบริหารจัดการงานได้ดียิ่งขึ้น มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับการสนับสนุนจากสมาคมเพียงอย่างเดียว ความสำเร็จจากการดำเนินงานพัฒนานี้ทำให้บ้านคำพลอยกลายเป็นบ้านต้นแบบ ที่มีหน่วยงานราชการนำไปต่อยอดขยายผลเพื่อให้เกิดความมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ซึ่งท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงบ้านคำพลอย ในวาระโอกาสที่ ส.ป.อ.ท. ครบรอบ ๔๘ ปี ว่า

“...สิ่งที่ประทับใจดิฉันเมื่อครั้งทำงานให้ ส.ป.อ.ท. คือ การริเริ่มจากจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งคือ ‘บ้านคำพลอย’ เป็นบ้านของหญิงไทยชื่อ ‘คำพลอย’ ที่ประกอบอาชีพสุจริตโดยรับเลี้ยงเด็กเล็ก และอบรมเด็กไปด้วย แต่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แร้นแค้น ส.ป.อ.ท. ได้ยื่นมือเข้าอุปการะด้วยประการต่าง ๆ จนสถานที่ของคุณคำพลอยดีขึ้น แต่น่าเสียดายที่ชีวิตอันมีคุณค่าของเธอสั้นนัก หลังจากนั้น ส.ป.อ.ท. ยังคงช่วยอุปการะต่อมาอีกหลาย ๆ ‘บ้าน’ ทั้งยังขยายเพิ่มความช่วยเหลือออกสู่ชนบท เปรียบเสมือนน้ำผึ้งหยดเดียว ที่ขยายธารน้ำใจแห่งความเอื้ออารีแผ่ออกสู่มหาสาครอันยิ่งใหญ่ ที่ประทับใจไม่รู้ลืมก็คือความร่วมมืออันดีที่ได้รับจากกรรมการและสมาชิก ส.ป.อ.ท. ทำให้ดิฉันสามารถปฏิบัติงานด้วยความสำเร็จ...”

ท่านผู้หญิงอรอวลดำรงตำแหน่งนายกสภาสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์ แห่งประเทศไทย ฯ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๒ และยังได้รับเชิญให้ร่วมถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในงานของสมาคมเรื่อยมา

ท่านผู้หญิงอรอวลได้ถวายงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทตามพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

ภริยาองคมนตรี

เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นอีกครั้งที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้รับบทบาทสำคัญในฐานะภริยาขององคมนตรี เมื่อคุณจรูญพันธุ์ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรี เพื่อถวายงานใต้เบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งคุณจรูญพันธุ์มีความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่สนองงานตามพระราชดำริเป็นอย่างดี ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนไว้ว่า

"...เมื่อสิ้นสุดวาระแห่งการปฏิบัติหน้าที่รัฐมนตรีแล้วไม่นาน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้คุณจรูญพันธุ์ดำรงตำแหน่งองคมนตรี เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ในขณะนั้น ฯพณฯ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ เป็นประธานคณะองคมนตรี ต่อมาเมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรมแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้ง ฯพณฯ

ท่านผู้หญิงอรอวล (นั่งขวาสุด) ถ่ายภาพร่วมกับคณะองคมนตรีและภริยา

สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นประธานคณะองคมนตรีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน คุณจรูญพันธุ์ได้ปฏิบัติงานในหน้าที่สนองพระยุคลบาทด้วยความตั้งใจและจงรักภักดีต่อสถาบันสูงสุดแห่งชาติเป็นอย่างยิ่ง ตลอดระยะเวลา ๑๖ ปี ไม่เคยขาดการงานนอกจากที่เจ็บป่วยรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล...”

ขณะเดียวกัน ท่านผู้หญิงอรอวลได้มีโอกาสใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ ถวายงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อสนองงานตามพระราชดำริ เช่น การแปลบทความหรือเรื่องราวจากหนังสือที่น่าสนใจหลายเล่ม จากต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เพื่อนำไปเผยแพร่ให้แก่บุคคลตามพระราชประสงค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ตำรวจและทหารตระเวนชายแดน อันเป็นการติดอาวุธทางปัญญาให้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งรั้วของชาติและเป็นครูอีกด้วย

ตลอดระยะเวลาที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้สนองงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท ท่านผู้หญิงปฏิบัติด้วยความตั้งใจในทุกกิจการตามพระราชประสงค์ แม้ในยามที่เข้าสู่ช่วงสูงวัย ท่านผู้หญิงอรอวลยังคงมุ่งมั่นพยายามเข้าร่วมในการประชุม งานพิธี และงานพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องเสมอมิได้ขาดตามกำลัง เว้นแต่ช่วงที่เข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาล

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ภาพถ่ายที่บ้านหลังจากงานพระราชพิธี

การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ที่ท่านผู้หญิงอรอวลมุ่งมั่นดำเนินงานมาโดยตลอด สะท้อนถึงคุณความดีที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีต่อการพัฒนาสังคมและชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ท่านผู้หญิงอรอวลอย่างหาที่สุดมิได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้แก่

- เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ชั้น ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ฝ่ายใน) (ท.จ.ว.) พ.ศ. ๒๕๒๕
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้น ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (ป.ม.) พ.ศ. ๒๕๒๖
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้น ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.) พ.ศ. ๒๕๒๗
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้น มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.) พ.ศ. ๒๕๓๓

นอกจากนี้ ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี เชิญแจกันดอกไม้พระราชทาน เนื่องในโอกาสที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีอายุครบ ๘ รอบ ๙๖ ปี เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ณ ตึก ภปร. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวต้อนรับผู้แทนพระองค์ (องคมนตรีกำธน สินธวานนท์)
เชิญดอกไม้พระราชทาน เมื่ออายุ ๘๔ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี
เชิญดอกไม้พระราชทานมาเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗
ซึ่งเป็นวันที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีอายุ ๙๖ ปี

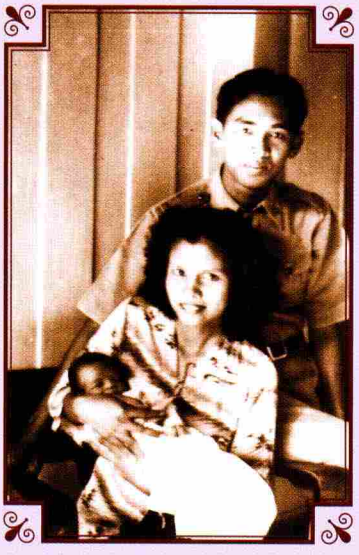
และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน และท่านผู้หญิงฉัตรแก้ว นันทาภิวัฒน์ เชิญแจกันดอกไม้พระราชทานเยี่ยม นอกจากนี้ ทั้งสองพระองค์ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้แทนพระองค์ เช่น หม่อมราชวงศ์เทพกมล เทวกุล องคมนตรี และพลเรือเอก ชุมพล ปัจจุสานนท์ องคมนตรี เชิญดอกไม้พระราชทานและผลไม้พระราชทานแก่ท่านผู้หญิงอรอวลในอีกหลายวาระโอกาส ยังความซาบซึ้งมาสู่ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้

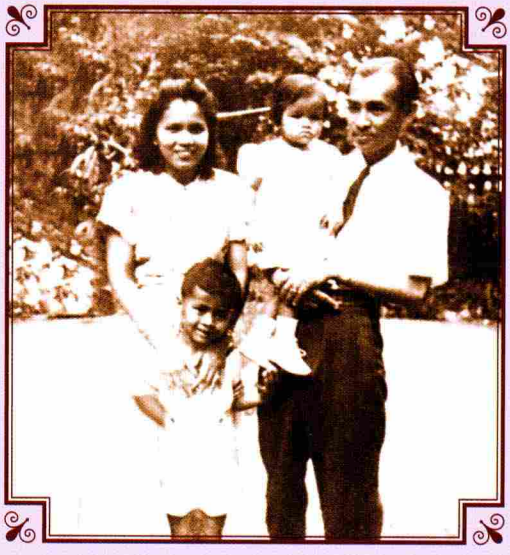
มารดา คุณย่า
คุณยาย คุณชวด และญาติ

ท่านผู้หญิงอรอวลให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยความตั้งใจ ทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจอย่างเต็มที่เพื่อให้บุตรเติบโตเป็นคนดีและคนเก่ง ท่านผู้หญิงให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยเชื่อมั่นว่าเป็นรากฐานสำคัญที่สร้างประโยชน์แก่หน้าที่การงานของบุตรในอนาคต ขณะเดียวกันท่านผู้หญิงได้ปลูกฝังให้บุตรเชื่อมั่นและศรัทธาในการใช้ชีวิตบนทางสายกลาง ไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความพอเพียง อันเป็นหลักที่ท่านผู้หญิงใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขมาโดยตลอด

ให้กำเนิดบุตรธิดาในภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒

ท่านผู้หญิงอรอวลให้กำเนิดบุตรชายคนโต (คุณจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา) เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ และให้กำเนิดบุตรสาว (คุณสุวิมล โปษยานนท์) เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙ ณ โรงพยาบาลผดุงครรภ์และดูแลเด็กอ่อน ถนนสามเสน ซอย ๓ ของอำมาตย์โท นายแพทย์หลวงไวทเยศรางกูร (เชื้อ อิศรางกูร ณ อยุธยา) นายแพทย์ผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษและรับราชการอยู่กองสูติกรรม โรงพยาบาลศิริราช และมาดำเนินกิจการสถานผดุงครรภ์ของตนเองในภายหลัง ขณะนั้นสภาพบ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านผู้หญิงอรอวลเขียนถึงการใช้ชีวิตและการดูแลบุตรในขณะนั้นว่า

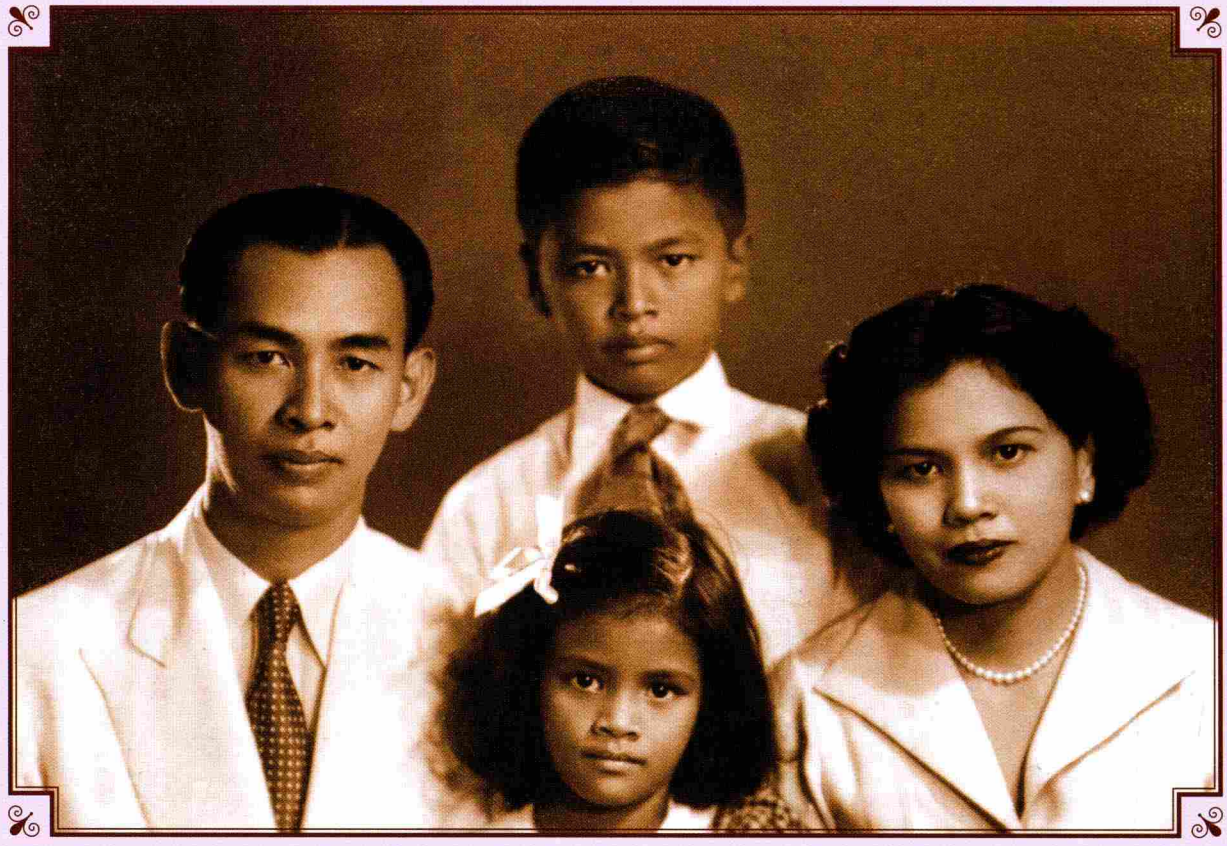

ท่านผู้หญิงอรอวลเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยความรักและความเอาใจใส่

“...คนในกรุงเทพ ฯ สมัยสงครามนั้นก็ยังต้องเสี่ยงภัยกับการโจมตีทางอากาศทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดจนต้องผจญกับความเดือดร้อนต่าง ๆ ตลอดเวลา บางทีเมื่อเสียงสัญญาณภัยดังขึ้นตอนอยู่กันคนละแห่งก็ต้องวิ่งกลับมาบ้านมาหาลูกแล้วลงหลุมหลบภัยด้วยกันทุกวัน พอถึงเวลาใกล้ค่ำต้องเตรียมอาหารของลูกและเครื่องใช้ลงตะกร้าไว้สำหรับลงหลุมหลบภัย ลูกยังเล็กอยู่เมื่อสมบุกสมบันเข้าก็ป่วยบ่อย ๆ เพิ่มความวิตกกังวลขึ้นอีก อาหารเด็กและหยูกยาหายากมาก โชคดีที่อาหมอจรัญพัฒน์ผู้มีน้ำใจดีอย่างประเสริฐมาเยี่ยมอยู่เสมอพร้อมนำยามาให้ เราย้ายที่อยู่อพยพไปหลายแห่งจนกระทั่งตอนระยะหลัง ๆ เมื่อมีการโจมตีทางอากาศถี่ขึ้น คุณจรูญพันธุ์ได้พาคุณแม่และครอบครัวไปอยู่ที่บ้านสวนฝั่งคลองแสนแสบแห่งหนึ่ง ไปเช่าที่ปลูกเรือนอพยพเล็ก ๆ อยู่จนกระทั่งสงครามยุติลง...”

อย่างไรก็ตาม ความสับสนวุ่นวายของสถานการณ์บ้านเมืองที่ไม่ปกติสุข มิได้ทำให้ท่านผู้หญิงอรอวลย่อท้อ หากแต่เผชิญหน้าฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาอย่างอดทน เพื่อเลี้ยงดูบุตรที่ยังเล็กอยู่นั้นอย่างเต็มกำลัง ขณะเดียวกันท่านผู้หญิงอรอวลได้ปลูกฝังบุตรธิดาให้มีค่านิยมที่ยึดมั่นอยู่ในความดีและดำเนินชีวิตอยู่บนทางสายกลาง ทั้งในเรื่องของการพัฒนาความคิด การตัดสินใจ และการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งนำมาประยุกต์ทั้งในแง่มุมของการใช้ชีวิต การสร้างครอบครัว และการรับผิดชอบหน้าที่การงาน อันเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความพอเพียง ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและสามารถพึ่งพาตนเองได้ตั้งแต่ยังเยาว์วัย ดังที่**หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล** ได้กล่าวถึงการดำรงชีวิตและอบรมเลี้ยงดูบุตรของท่านผู้หญิง ในงานครบรอบอายุ ๗๒ ปีของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ว่า

“...ความจริงท่านผู้หญิงทำอะไรมามาก เสียแต่ว่าอยู่ในราชการน้อยไป ผมเสียลูกน้องที่ดีไปคนหนึ่ง เพราะว่าคุณจรูญพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นตัวการ ไปเมืองนั้นเมืองนี้ ต้องมีภรรยาไปด้วย ไปอยู่อังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์ สเปน เวียนนา ต่าง ๆ ผมจำได้เลยเรื่องเหล่านั้น ท่านผู้หญิงก็เสียสละมากเหมือนกัน เช่น ผมอยู่อังกฤษ ชวนพี่น้องไปดูละคร ท่านผู้หญิงบอกไม่ดูจะอยู่ทำกับข้าวให้กิน ผมอยู่สวิตเซอร์แลนด์ ให้ลูกชายพาไปดูหมี ผมตัวโต ๆ อย่างนี้ไปไม่ถูก ต้องให้เด็กอายุ ๔ ขวบพาไป คุณจิรายุก็คล่องแคล่วพาขึ้นรถราง ผมก็นึกชม ชมทั้งคุณพ่อคุณแม่คุณจิรายุ อบรมลูกอย่างนั้นเกิดประโยชน์มาก ให้เด็กรับผิดชอบในการงาน แม้จะเป็นการงานเล็กน้อยเพียงใดก็ตาม เด็กได้รับผิดชอบ เด็กก็ภูมิใจมาก และเป็นหนทางที่จะก้าวหน้าต่อไป ผมก็นึกชมตั้งแต่นั้นมา แต่ไม่เคยบอกซักที เวลาผ่านมา ๓๖ ปี ก็มาบอกวันนี้...การอบรมลูกเป็นคุณสมบัติอันดีอย่างหนึ่งของพ่อแม่ ผมเห็นครอบครัวนี้ถึงแม้จะมีจำนวนน้อย แต่อบอุ่น อบรมลูกได้ดีทั้งสองคน ขอชมเชยเป็นอย่างยิ่ง ...”

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ส่งเสริมให้บุตรธิดา ได้รับการศึกษาที่ดีที่สุดเพื่ออนาคตของลูก ๆ

ส่งเสริมการศึกษาอย่างเต็มที่

เมื่อบุตรธิดาเติบใหญ่ ท่านผู้หญิงอรอวลได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความรู้และได้รับการศึกษาที่ดีอย่างเต็มที่ โดยคุณจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา สำเร็จระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๔ จากโรงเรียนเซนต์คาเบรียล กรุงเทพ ฯ ต่อมาได้รับ General Certificate of Education (G.C.E. Advanced Level) จาก King's College School ประเทศอังกฤษ และสำเร็จระดับอุดมศึกษาได้รับปริญญาตรี (เกียรตินิยม) ทางเศรษฐศาสตร์จาก London School of Economics, University of London ประเทศอังกฤษ ตลอดจนได้รับปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์ จาก School of Pacific Studies, Australian National University ประเทศออสเตรเลีย

ขณะที่คุณสุวิมล (อิศรางกูร ณ อยุธยา) โปษยานนท์ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนราชินี กรุงเทพ ฯ และศึกษาต่อที่ Hazelhurst School ที่เมืองวิมเบิลดัน ประเทศอังกฤษ และกลับมาศึกษาต่อที่โรงเรียนมาแตร์เดอี และเตรียมอุดมศึกษา กรุงเทพ ฯ จนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (เกียรตินิยมอันดับ ๒) จากคณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากสถานศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้คุณจิรายุและคุณสุวิมลมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานมาโดยลำดับ ขณะเดียวกันความเชี่ยวชาญในภาษาอังกฤษของท่านผู้หญิงอรอวลได้ถ่ายทอดมาสู่บุตรอย่างเต็มที่

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณสุวิมลที่นำความสามารถทางด้านภาษาและความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาใช้ในหน่วยงานของสหประชาชาติ ทั้งที่คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติสำหรับเอเชียและแปซิฟิก (Economic and Social Commission of Asia and the Pacific: ESCAP) และที่องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO)

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ร่วมชื่นชมยินดี
กับการสร้างครอบครัวของบุตร ในโอกาสที่คุณสุวิมลและคุณชัยยันต์ โปษยานนท์
เข้ารับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ที่พระราชวังไกลกังวล

ร่วมสร้างสุขในครอบครัว

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นในครอบครัว ด้วยการดูแลทุกข์สุขของสามีและบุตรหลาน ด้วยความละเอียด ประณีต พิถีพิถัน และแม้จะมีระเบียบแบบแผน หากแต่เป็นแนวทางที่เรียบง่าย ไม่เน้นความเข้มงวดหรือกดดันจนเกินไป

ขณะเดียวกัน ท่านผู้หญิงยังเป็นผู้ที่สร้างความสมัครสมานรักใคร่ในครอบครัว ด้วยการเอาใจใส่ในความรู้สึกของคนรอบข้าง ท่านมักใช้หลักของการประนีประนอม การมีเมตตา และถ่ายทอดหลักแนวคิดนั้นสู่ลูกหลาน ดังที่**คุณจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานย่า ได้กล่าวถึงท่านผู้หญิงอรอวลว่า

คุณจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

"...คุณย่าเป็นผู้ที่มีแบบแผน เน้นความประณีตพิถีพิถันในทุกเรื่อง แต่เป็นไปอย่างเรียบง่าย ส่วนหนึ่งมาจากที่ท่านเป็นภรรยานักการทูตมากว่า ๓๐ ปี ทำให้คุณย่าชอบการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบ

ท่านผู้หญิงอรอวลจะมีความสุขทุกครั้ง
ที่ลูกหลานมาร่วมรับประทานอาหารพร้อมกัน

ยกตัวอย่างเช่น คุณย่าให้ความสำคัญกับน้ำชายามบ่าย พร้อมด้วยของหวาน เช่น ขนมปังมาร์มาเลด ซึ่งเป็นของโปรดของคุณปู่จรูญพันธุ์ คุณย่าทราบเสมอว่าใครชอบรับประทานอะไร ท่านมีความสุขที่ได้เห็นลูกหลานแซ่มซื่นกับอาหารที่ทุกคนชอบ เช่น มันปั้นก้อน ฟิชเค้ก ไอศกรีมน้อยหน่า แอปเปิ้ลทอด ไข่อบแฮม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารจานโปรดของครอบครัว คือ หมูเค็ม น้ำพริกแดงที่รับประทานพร้อมกับผักสด ซึ่งเป็นสูตรจากคุณชวด หากวันใดคุณพ่อของผม (คุณจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา) ชมว่าอาหารจานไหนอร่อย เราจะได้รับประทานเมนูนั้นทุกวันตลอดทั้งสัปดาห์

นอกจากนี้ คุณย่ายังเป็นผู้ที่นิยมการ 'Compromise' ประนีประนอมกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เกิดจากตนเองและจากผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นในด้านการทำงานหรือการใช้ชีวิตประจำวัน ท่านไม่นิยมการถกเถียงกันหรือความขัดแย้ง ขณะเดียวกันท่านมักจะใส่ใจกับความรู้สึกของคนรอบข้างแบบบัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น...”

เมื่อบุตรธิดาเติบโต ท่านผู้หญิงอรอวลได้ส่งเสริมสนับสนุนให้แต่ละคนมีความพร้อมในการเลือกคู่ครองและดำเนินชีวิตบนเส้นทางของตนเอง และร่วมชื่นชมยินดีกับชีวิตครอบครัวของบุตรธิดา ดังที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้เขียนถึงการสมรสของคุณสุวิมล โปษยานนท์ ผู้เป็นบุตรสาว ไว้ว่า

“...เมื่ออยู่ที่สเปนครบวาระแล้ว ก็ได้รับข่าวว่าคุณจรูญพันธุ์ได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศออสเตรีย แต่คุณจรูญพันธุ์ก็ต้องขออนุญาตเข้ามาเมืองไทยก่อน เพื่อจัดการแต่งงานสุวิมลกับชัยยันต์ โปษยานนท์ ซึ่งจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณประกอบพิธีสมรสพระราชทานที่พระราชวังไกลกังวล...”

ท่านผู้หญิงอรอวล คุณเพ็ญโฉม วสันตสิงห์ (คนขวา) น้องสะใภ้ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม จนเปรียบเสมือนน้องแท้ ๆ และคุณอรพินท์ ปัทพงศ์ (คนซ้าย) เพื่อนสนิทท่านผู้หญิงอรอวล

คุณเพ็ญโฉม (โชติกเสถียร) วสันตสิงห์

ท่านผู้หญิงอรอวลมีความเมตตาให้แก่ผู้คนรอบข้าง จนสร้างความอบอุ่นแก่ผู้ที่ได้รับ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นบุตร ธิดา เครือญาติ หรือแม้แต่ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัวในฐานะเขยและสะใภ้ ต่างได้รับความเมตตานี้เช่นกัน จนเกิดเป็นความอบอุ่นใจ สบายใจ และร่วมกันสร้างความสุขให้แก่ครอบครัวอย่างเต็มที่ ดังที่**คุณเพ็ญโฉม (โชติกเสถียร) วสันตสิงห์** ในฐานะน้องสะใภ้ ได้กล่าวถึงท่านผู้หญิงอรอวลว่า

"การแต่งงานกับพลตรี สุพรหม และได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสกุลวสันตสิงห์เป็นความประทับใจในชีวิตของดิฉัน โดยปกติเราอาจได้ยินว่าผู้ที่แต่งงานเข้าในครอบครัว มักจะเกิดความรู้สึกเหมือนเป็นคนแปลกหน้า แต่สำหรับดิฉันนั้นได้รับความรัก ความกรุณาจากทุก ๆ ท่านในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักสนิทสนมเสมือนเป็นน้องแท้ ๆ จากท่านผู้หญิงอรอวล ท่านเป็นผู้ที่มีความอบอุ่น พูดจาดี จิตใจดี ดิฉันไม่เคยเห็นท่านโกรธใครเลย และเกิดความรู้สึกสบายใจทุกครั้งที่ได้อยู่ใกล้ท่าน จนรู้สึกเหมือนท่านเป็นพี่สาวแท้ ๆ..."

การดำรงชีวิตครอบครัวด้วยความเรียบง่ายและมีแบบแผน จากการดูแลเอาใจใส่ของผู้ที่เป็น "แม่บ้าน" ซึ่งเปี่ยมไปด้วยความรักและความเมตตาให้แก่ผู้คน ย่อมเป็นรากฐานที่ทำให้ครอบครัวนั้นมีความสุข ดังที่**คุณจุลสิงห์ วสันตสิงห์** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานอาของท่านผู้หญิงอรอวลได้กล่าวไว้ว่า

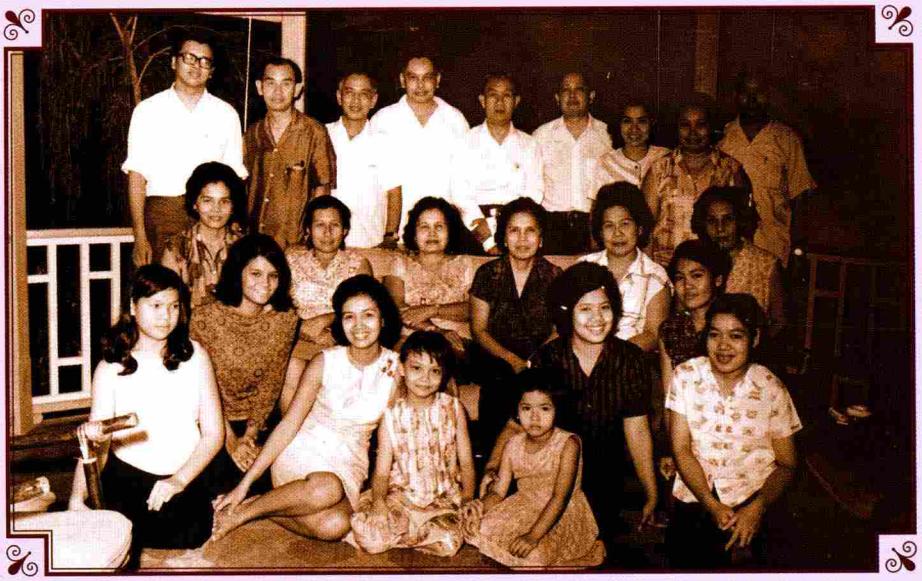

คุณจุลสิงห์ วสันตสิงห์

"...ในมุมมองของผม ความเจริญก้าวหน้าของท่านจรูญพันธุ์ และของคุณจิรายุ เป็นสิ่งหนึ่งที่พี่น้องภาคภูมิใจ แต่ความสำเร็จเหล่านั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากปราศจากภรรยาหรือมารดาที่ดี ท่านผู้หญิงอรอวล เป็น 'หลังบ้าน' ที่ดีที่สามารถดูแลครอบครัว ดูแลลูกหลาน และสนับสนุน ให้สามีและลูกหลานมีเวลาทุ่มเทในการทำงานอย่างเต็มที่ ยิ่งท่านจรูญพันธุ์ และคุณจิรายุประสบความสำเร็จมากเท่าไร ย่อมสะท้อนว่าท่านผู้หญิงอรอวล เป็นผู้ที่มีความสามารถและความดีมากเท่านั้น..."

ความก้าวหน้าของสามีและบุตรย่อมแสดงให้เห็นถึง
ความเป็นภรรยาและมารดาที่ดีของท่านผู้หญิงอรอวล

การรวมตัวกันของญาติท่านผู้หญิงอรอวลที่บ้านวิสุทธคาม

อบอุ่น ใกล้ชิด ท่ามกลางญาติสนิท

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่เห็นถึงคุณค่าและให้ความสำคัญกับครอบครัวและเครือญาติเป็นอย่างยิ่ง ท่านมีความเคารพต่อญาติผู้ใหญ่เสมอมา ขณะเดียวกันท่านมีความรักและความเมตตาแก่ญาติผู้น้องและบุตรหลาน ผนวกกับความรู้ความสามารถด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ท่านผู้หญิงเป็นผู้ถ่ายทอดประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษในหลายราชสกุลให้แก่ลูกหลาน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความรักความสามัคคีในหมู่ญาติพี่น้อง

ช่วงเวลาที่ท่านผู้หญิงมีความสุขที่สุด คือการอยู่ท่ามกลางญาติสนิทอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ทุกวันอังคารและวันศุกร์หรือวันเสาร์ ท่านผู้หญิงอรอวลมักจะไปรับประทานอาหารกลางวันพร้อมญาติพี่น้องที่บ้านวิสุทธคาม ถนนดำรงรักษ์ ซึ่งเป็นบ้านไม้หลังใหญ่สองชั้น ทรงปั้นหยา ทาสีเขียว จากการออกแบบของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นสถานที่รวมญาติทั้งจากสายราชสกุลมาลากุล ดิศกุล เทวกุล และสกุลวสันตสิงห์

พันตำรวจเอก หม่อมราชวงศ์พิสิฐพงศ์ ดิศกุล

ในห้องอาหารของบ้าน มักจะเป็นบริเวณที่ญาติผู้ใหญ่นั่งสนทนากันอย่างออกรส ขณะที่ลูกหลานซึ่งอายุยังน้อยมักจะไปรวมตัวและเล่นสนุกสนานบริเวณห้องโถงทรงหกเหลี่ยมของบ้านบ้าง หรือสนามหญ้าขนาดใหญ่รอบบริเวณบ้านบ้าง กิจกรรมสันทนาการทั้งการพูดคุยถามไถ่ทุกข์สุขอย่างเป็นกันเอง การเต้นรำ การเล่นกีฬา ล้วนสร้างความเพลิดเพลินและรอยยิ้มแก่เครือญาติที่มาพบปะกัน ดังที่**พันตำรวจเอก หม่อมราชวงศ์พิสิฐพงศ์ ดิศกุล** ผู้มีศักดิ์เป็นหลาน ได้เล่าถึงช่วงเวลาแห่งวันสังสรรค์ญาติสนิทที่บ้านวิสุทธคาม ว่า

"...สองวันในหนึ่งสัปดาห์ ญาติ ๆ มักจะนัดรับประทานอาหารกลางวันอย่างพร้อมหน้ากันที่บ้านวิสุทธคาม ส่วนใหญ่มักเป็นวันอังคาร ศุกร์ หรือเสาร์ อาจเรียกได้ว่าเป็นวันสังสรรค์ของญาติสนิท แต่ละครอบครัวจะนำ

ท่านผู้หญิงอรอวลไปร่วมงานบำเพ็ญกุศล
ของราชสกุลอิศรางกูรที่วัดสุวรรณาราม เป็นประจำทุกปี

อาหารหรือขนม มารับประทานด้วยกัน ผู้ที่เป็นญาติผู้ใหญ่มักจะสนทนากันอย่างสนุกสนานและใกล้ชิดที่ห้องอาหารบ้าง บริเวณห้องโถงบ้าง หรือดูลูกหลานเล่นกันบ้าง ผมเป็นหลานที่รุ่นโตกว่าหลานคนอื่น ๆ

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นคุณน้าที่ผมรักมาก ท่านมักจะสอนผมในหลาย ๆ เรื่อง เช่น สอนเต้นลีลาศตามสมัยนิยม จนผมเต้นเป็นทั้งวอลซ์ ควิกสเต็ป ฟอกซ์ทรอท ชะชะช่า และบอลรูม ผมเรียนได้อย่างไม่เคอะเขินเลย ผมจำได้ว่าขณะนั้นอายุประมาณ ๑๘ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นปีที่ ๒ ที่เตรียมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) รุ่น ๘ และเป็นนักกีฬาฟุตบอลของมหาวิทยาลัย

บางครั้งท่านผู้หญิงอรอวลเตือนผมเรื่องความใจร้อน ขี้โมโห ท่านมักจะเตือนให้ใจเย็น ๆ อย่าโมโหโทโสไป แล้วหน้าตาจะดี

ภายหลังเมื่อท่านผู้หญิงอายุมากขึ้น ต้องพักรักษาตัวอยู่ที่บ้าน ผมยังโทรศัพท์ไปกราบสวัสดีปีใหม่ท่าน หรือส่ง ส.ค.ส. ถึงท่านบ้าง แต่ที่ขาดไม่ได้คือการไปรดน้ำขอพรท่านในวันสงกรานต์ ท่านจะอวยชัยให้พรและมีความเมตตาแก่ลูกหลานเสมอไม่เปลี่ยนแปลง...”

หม่อมราชวงศ์กำลูนเทพ เทวกุล

ขณะที่**หม่อมราชวงศ์กำลูนเทพ เทวกุล** ได้กล่าวถึงวันพบปะที่สร้างความใกล้ชิดในครอบครัวใหญ่ ที่รวมคนจากหลายสายสกุลซึ่งมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น ไว้ว่า

“...วันที่ญาติพี่น้องมาพบปะกันเป็นวันที่มีแต่ความสุข ทุกคนสรวลเสเฮฮา แม้บางครั้งหลาน ๆ ผู้ชายที่แก่นซนอาจถูกคุณน้าหลายท่านสั่งสอนบ้าง แต่เราทราบว่าท่านดุด้วยความรัก ความเมตตา การที่เราได้ใกล้ชิดกับญาติผู้ใหญ่ ทำให้เราทราบขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และรู้ว่าต้องปฏิบัติตนอย่างไรให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ท่านผู้หญิงอรอวลกับญาติผู้ใหญ่ที่บ้านวิสุทธคาม

ขณะเดียวกัน ลูกพี่ลูกน้องที่อายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เช่น ผม คุณจิรายุ (อิศรางกูร ณ อยุธยา) คุณจุลสิงห์ (วสันตสิงห์) มักจะชวนกันไปเล่นกีฬาบ้าง ดูหนังบ้าง มีกิจกรรมร่วมกันตลอด สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พี่น้องรักกัน และทำให้วันรวมญาติเป็นวันที่ลูกหลานเฝ้ารอ ไม่ว่าใครทำธุระที่ใด เมื่อถึงเวลาเป็นต้องแวะมารับประทานอาหารด้วยกันแล้วจึงแยกย้ายกันไป

คำกล่าวที่ว่า เราเป็นตัวอย่างของครอบครัวใหญ่จากหลายสกุลที่ญาติพี่น้องรักกันมาก จึงไม่ใช่คำกล่าวเกินจริง...”

เช่นเดียวกับ**คุณเริงฤดี วสันตสิงห์** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานอาของท่านผู้หญิงอรอวลจากสายวสันตสิงห์และราชสกุลมาลากุล ได้กล่าวถึงความประทับใจในวันรวมญาติและความเมตตาของท่านผู้หญิง ว่า

แถวหลังซ้ายสุดท่านผู้หญิงอรอวล หม่อมกอบแก้ว อาภากร ณ อยุธยา หม่อมเจ้ารุจยากร อาภากร
แถวหน้าซ้ายสุดคุณสมแข พานิชศุภผล หม่อมจิริณี อาภากร และบุตรธิดา

"...วันรวมญาติเป็นวันที่สร้างความสุขให้แก่คนทุกระดับตั้งแต่ญาติผู้ใหญ่จนถึงลูกหลาน แม้แต่ละท่านมีหน้าที่การงานที่แตกต่างกัน เช่น เป็นข้าราชการ ทหาร พลเรือน นายแพทย์ อาจารย์ แต่ทุกท่านต่างมารวมกันด้วยความรัก ความผูกพัน และไม่เคยรู้สึกว่าห่างไกลกันเลย ดิฉันคิดว่าตัวเองโชคดีที่ได้อยู่ในครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีความรักให้กันอย่างมาก และเป็นเกราะป้องกันชั้นดีของครอบครัวที่หาได้ยากในปัจจุบัน

การพบกันแต่ละครั้ง ญาติพี่น้องมักจะสนุกกับการเตรียมอาหารเป็นจำนวนมากเพื่อมารับประทานร่วมกัน บ้านไหนถนัดอาหารเมนูใดก็นำมา บางเมนูเป็นที่เฝ้ารอของลูกหลาน เช่น หมูเค็ม น้ำพริกแดง หรือน้ำพริกอ่องของท่านผู้หญิงอรอวล หรือเป็นเมนูตามแต่ละเทศกาล เช่น เทศกาลข้าวแช่ซึ่งจะทำรับประทานกัน ๓ วัน ๓ คืนทีเดียว หรือเมื่อถึงหน้ามะปรางหลาน ๆ ได้เรียนวิธีปอกมะปรางริ้วด้วยกันจากคุณป้ากองกาญจน์ วสันตสิงห์ ซึ่งมีท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้มีฝีมือในด้านนี้ด้วย

คุณเริงฤดี วสันตสิงห์

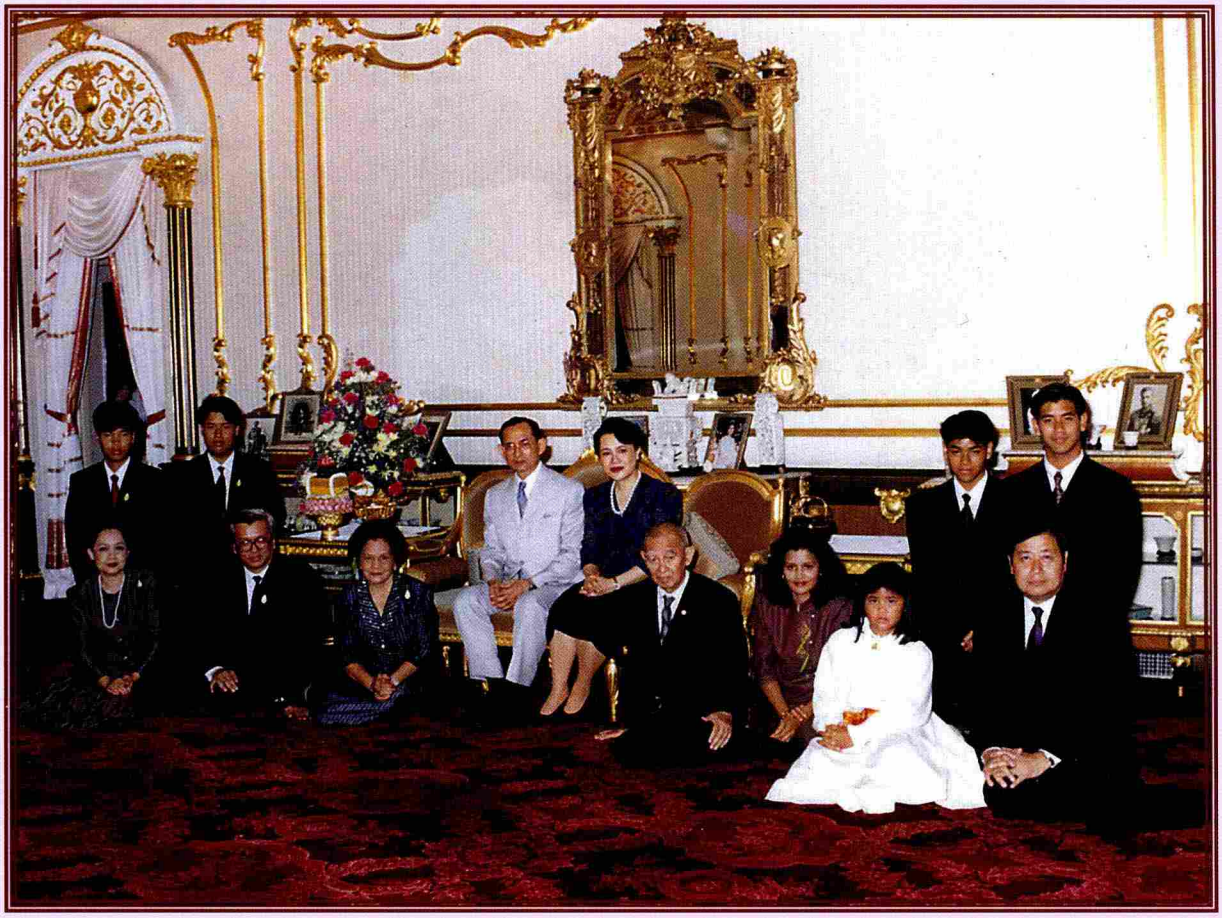
ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่รักพี่น้องมาก มีความห่วงใยในทุกข์สุขของทุกคน ความรักที่ท่านมีระหว่างกันได้ส่งต่อมาถึงลูกหลานให้รับรู้ได้ แม้จะยังอยู่ในวัยเยาว์ก็ตาม เพราะเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ทางใจ ตัวดิฉันเองนั้นได้ใกล้ชิดกับท่านตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก จนโตขึ้นมีครอบครัว ความนุ่มนวล ความอ่อนโยน ความอบอุ่นของท่านผู้หญิงยังคงมีอยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

ดิฉันไม่ค่อยเห็นท่านผู้หญิงอรอวลโกรธใคร ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะบุคลิกลักษณะเฉพาะของตระกูล คุณป้าหรือคุณอาท่านอื่นก็เช่นเดียวกันที่มักไม่ค่อยแสดงออกให้ใครเห็นว่าอารมณ์ไม่ดี ท่านจะรักษากิริยาอาการนิ่งอยู่ เวลาโกรธใครท่านมักจะเพียงแค่เบือนหน้าหนี ไม่พูด งอน ๆ ซึ่งดูน่ารักมากกว่าน่ากลัว

วันที่ท่านผู้หญิงอรอวลเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
เมื่อมีอายุ ๗๒ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ๖ รอบ

สิ่งที่ดิฉันประทับใจในท่านผู้หญิงอรอวลและตราตรึงอยู่เสมอคือ รอยยิ้มและมิตรจิตมิตรใจไมตรีของท่าน ท่านมักจะส่งยิ้มและทักทายผู้อื่นก่อนเสมอ ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ไกลหรือใกล้ก็ตาม แม้กระทั่งบุคคลที่พบกับท่านเพียงชั่วครู่ก็ยังประทับใจและระลึกถึงท่านเสมอ จากประสบการณ์ของดิฉันเมื่อมีโอกาสได้พบกับผู้ที่เคยเป็นลูกศิษย์ของท่าน หรือผู้ที่เคยได้ร่วมงานกับท่าน และแม้แต่ลูกค้าของบริษัทที่ดิฉันทำงานอยู่ เมื่อทราบว่าดิฉันเป็นหลานของท่าน ก็มักจะสอบถามด้วยความคิดถึงและต้องการไปเคารพท่านด้วยใจจริง ทำให้ดิฉันรู้สึกภูมิใจที่ได้เป็นหลานของท่าน และเห็นเป็นแบบอย่างว่าความมีเมตตาและจิตใจที่ดีงามของท่าน ได้สร้างความผูกพันให้คนเหล่านั้นเคารพรักท่านเสมอมา...”

ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
เนื่องในโอกาสที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์เมื่อมีอายุ ๖ รอบ

สิ่งที่อาจสามารถยืนยันได้ว่า ความสุขของท่านผู้หญิงอรอวล คือ การได้อยู่ท่ามกลางญาติพี่น้องอย่างพร้อมหน้า คือคำกล่าวของท่านเอง ในงานครบรอบอายุ ๗๒ ปี เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งสะท้อนถึงการให้คุณค่าและความสำคัญแก่ครอบครัวและญาติมิตรอย่างสูงเสมอมา ว่า

"...วันที่ครบรอบ ๖ รอบในวันนี้ คุณจรูญพันธุ์กับลูก ๆ ถามว่าปรารถนาอะไรบ้าง ดิฉันตอบไปว่า อยากขอพบญาติพี่น้อง ผู้ใหญ่ทั้งหลายและลูก ๆ หลาน ๆ ทุก ๆ คนให้พร้อมหน้ากัน ลูก ๆ ก็ดี คือ ทำงานจัดการจัดแจงให้ได้สมความปรารถนาในวันนี้ ท่านผู้ใหญ่ก็กรุณามาได้ทุกคน ลูกหลาน หลานหลายชั้น ทั้งหลานที่สูงวัย สูงศักดิ์ก็มากันครบหมดจากหัวบ้านหัวเมืองทั้งหลาย ตลอดจนหลานเล็ก ๆ ก็มากันครบหมดทุกคนมาอวยพรเล่นดนตรีให้ชื่นใจ เป็นวันที่มีความสุขมาก สมความปรารถนาจริง ๆ..."

ท่านผู้หญิงอรอวลมีความปลาบปลื้มยินดีที่ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพ
มาร่วมแสดงความยินดีในโอกาสครบ ๖ รอบ

วันนี้เป็นอีกวันหนึ่งที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีความสุข
และอบอุ่นท่ามกลางลูกหลาน

แบบอย่างของกุลสตรี

วางตนอย่างสงบนิ่งในภาวะวิกฤต

ในคราใดที่ครอบครัวต้องเผชิญกับสถานการณ์วิกฤต ท่านผู้หญิงอรอวลมักจะวางตนอย่างสงบนิ่ง มีสติ ไม่ตื่นตกใจไปกับเหตุการณ์ เพื่อเป็นหลักในการสร้างกำลังใจให้แก่คนในครอบครัวได้ฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ อย่างรอบคอบ เช่น เหตุการณ์เผาโรงงานแทนทาลัม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ คุณจิรายุ ผู้เป็นบุตรชาย ในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมได้เดินทางไปรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการตั้งโรงงานถลุงแร่แทนทาลัมที่จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเกิดกระแสต่อต้านจากมวลชนที่เชื่อว่าการตั้งโรงงานดังกล่าวจะก่อให้เกิดมลภาวะร้ายแรง เหตุการณ์ได้ลุกลามจนทำให้เกิดการชุมนุมประท้วงและกลายเป็นจลาจล มีการเผาโรงงานและโรงแรมที่คุณจิรายุเข้าพำนัก

สถานการณ์ครั้งนั้นได้สร้างความวิตกกังวลในครอบครัว เนื่องจากเป็นห่วงในความปลอดภัยของคุณจิรายุ อย่างไรก็ตาม การรับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยอาการที่นิ่งสงบและมีสติของท่านผู้หญิงอรอวล ได้ช่วยผ่อนคลายบรรยากาศที่น่าตื่นตระหนกนั้นให้เบาลง กระทั่งเหตุการณ์ได้คลี่คลายและเป็นจุดเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหลักของจังหวัดภูเก็ตไปสู่การท่องเที่ยวในที่สุด

หม่อมราชวงศ์ดิศนัดดา ดิศกุล

ยึดมั่นในความดีมากกว่าความร่ำรวยหรือชื่อเสียง

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นแบบอย่างของผู้ที่ยึดมั่นในความดีมากกว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สิ่งที่อาจสะท้อนได้อย่างชัดเจน คือการเลือกผู้ที่มาเป็นคู่ชีวิต

ในช่วงเวลาที่ท่านผู้หญิงอรอวลพบกับคุณจรูญพันธุ์นั้น มีผู้ใหญ่หลายท่านแนะนำผู้มีบรรดาศักดิ์และฐานะดีให้รู้จักกับท่านผู้หญิงอรอวล แต่ความประทับใจและความเห็นอกเห็นใจที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีต่อคุณจรูญพันธุ์ได้แปรเปลี่ยนเป็นความรัก ท่านผู้หญิงอรอวลได้พิจารณาลึกซึ้งและเห็นถึงเนื้อแท้ความดีของคุณจรูญพันธุ์ จึงนำไปสู่การสมรสเป็นคู่ชีวิตกัน ซึ่ง **หม่อมราชวงศ์ดิศนัดดา ดิศกุล** ได้กรุณาเล่าถึงเรื่องราวนี้ว่า

"...ท่านแม่ (หม่อมเจ้าหญิงลุอิสาณ์ ดิศกุล) เคยเล่าให้ฟังว่าสมัยที่ท่านผู้หญิงอรอวลยังแรกรุ่น มีผู้แนะนำผู้ใหญ่ซึ่งฐานะดีมากและเป็นผู้มีอันจะกินแก่ท่านผู้หญิง หลายคนมองว่าหากท่านผู้หญิงอรอวลแต่งงานกับผู้ใหญ่ท่านนี้ อนาคตต้องได้รับตำแหน่งท่านผู้หญิงอย่างแน่นอน แต่ท่านผู้หญิงอรอวลเลือกที่จะแต่งงานกับข้าราชการธรรมดาคนหนึ่งของกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น

ผมคิดว่าท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้มีความคิดที่ลึกซึ้งและมองการณ์ไกล ท่านให้ความสำคัญกับความดีมากกว่าชื่อเสียงเงินทอง ซึ่งต่อมาในภายหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้พิสูจน์แล้วว่าท่านผู้หญิงได้ดำรงชีวิตคู่อย่างมีความสุข..."

ความสงบนิ่ง มีสติ และการมองการณ์ไกลเป็นสิ่งที่ท่านผู้หญิงอรอวลยึดถือปฏิบัติเสมอมา
ทำให้ท่านเป็นขวัญและกำลังใจของครอบครัว

หลาน ๆ แสดงดนตรีและรำอวยพรในงานวันเกิดครบ ๖ รอบ
เพราะเป็นสิ่งที่ท่านผู้หญิงอรอวลชื่นชอบ

นิยมความสุนทรียะของศิลปะ ดนตรี และวรรณกรรม

ตลอดระยะเวลากว่า ๒๐ ปี ที่ท่านผู้หญิงอรอวลเดินทางไปพำนักในประเทศต่าง ๆ หลายภาคพื้นทวีป จากการติดตามคุณจรูญพันธุ์ในฐานะนักการทูต จากเลขานุการตรีจนถึงเอกอัครราชทูต ในแต่ละถิ่นที่ล้วนสร้างความประทับใจให้แก่ท่านผู้หญิงอรอวล ท่านได้นำความงดงาม ความชื่นชมในศิลปะและวัฒนธรรมบางประการจากต่างประเทศมาเป็นปรับใช้อย่างเหมาะสม เช่น การสร้างบ้านที่ซอยมหาดไทย ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากสถาปัตยกรรมและการตกแต่งแบบสเปน โดยมีคุณจรินทร์ รอดประเสริฐ เป็นสถาปนิกออกแบบบ้าน ขณะเดียวกันท่านผู้หญิงอรอวลยังพิถีพิถันถึงช่วงเวลาการดื่มน้ำชายามบ่ายตามวัฒนธรรมอังกฤษ เป็นต้น

เมื่อมีโอกาสท่านผู้หญิงมักจะใช้เวลาว่างในการระบายสีลงบนภาพถ่ายขาวดำ ซึ่งเป็นเทคนิคการแต่งภาพที่นิยมใช้กันในสมัยก่อนจะมีฟิล์มสี ส่วนใหญ่เป็นภาพถ่ายบุคคลของตัวท่านเองหรือญาติสนิทมิตรสหาย

คุณจันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์

ในส่วนเรื่องการดนตรีนั้น ท่านผู้หญิงอรอวลได้รับการถ่ายทอดจากพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ผู้เป็นบิดา ท่านทั้งสองมีความสามารถในการเล่นดนตรีจะเข้เช่นเดียวกัน ส่วนบทเพลงที่ท่านผู้หญิงอรอวลชื่นชอบนั้นมีทั้งเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล และเพลงสากล ซึ่งส่วนใหญ่มีท่วงทำนองที่ไพเราะ รื่นรมย์ ฟังสบาย เช่น เพลง La vie en rose, I left my heart in San Francisco, เป็นไปไม่ได้ ของวงThe Impossible เพลงน้อยไจยา ของคุณจรัญ มโนเพชร ในยามที่อยู่ร่วมกันพร้อมหน้าและได้ร้องเพลงกับลูกหลานจึงเป็นช่วงเวลาที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีความสุขอย่างยิ่ง ดังที่**คุณจันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานอาของท่านผู้หญิงอรอวล ได้เล่าให้ฟังว่า

"...ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่ชอบบทเพลงในแนวที่ฟังสบาย และชอบฟังลูกหลานร้องเพลงด้วยกัน นั่นคือช่วงเวลาที่ท่านมีความสุข นอกจากเพลงไทยสากลและเพลงสากลแล้ว ท่านยังชอบเพลงไทยเดิมเกี่ยวกับลาวมาก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะท่านเกิดที่จังหวัดเชียงใหม่ เช่น เพลงลาวคำหอม ลาวดวงเดือน ลาวเล่นน้ำ ลาวดำเนินทราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงลาวคำหอม ท่านสามารถร้องได้อย่างไพเราะ ดิฉันมักร้องเพลงนี้ให้ท่านฟังบ่อยครั้งตั้งแต่ดิฉันยังเด็ก จนกระทั่งเมื่อท่านชรานอนอยู่บ้าน ก่อนจะเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาล ดิฉันยังร้องให้ท่านฟังอยู่ข้างเตียงนอน ซึ่งท่านก็ร้องตามไปพร้อมกันด้วย..."

เพลง ลาวคำหอม

ยามเมื่อลมพัดหวน ลมก็อวลแต่กลิ่นมณฑาทอง
ไม้เอยไม้สุดสูง อย่าสู้ปอง ไผเอยบ่ได้ต้อง แต่ยินนางนวลเอย
โอ้เจ้าดวง เจ้าดวงดอกโกมล กลิ่นหอมเพิ่งผุดพ้น พุ่มในสวนดุสิตา
แข่งแขอยู่แต่นภา ฝูงภุมราสุดปัญญาเรียมเอย
โอ้อกคิดถึง คิดถึงคะนึงนอนวัน นอนไห้ใฝ่ฝัน เห็นจันทร์แจ่มฟ้า
โอ้อกคิดถึง คิดถึงคะนึงนอนวัน นอนให้ใฝ่ฝัน เห็นจันทร์แจ่มฟ้า
ทรงกลด สวยสดโสภา แสงทองส่องหล้า ขวัญตาเรียมเอย
ทรงกลด สวยสดโสภา แสงทองส่องหล้า ขวัญตาเรียมเอย

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่ชื่นชอบการอ่าน
และติดตามข่าวสารบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา

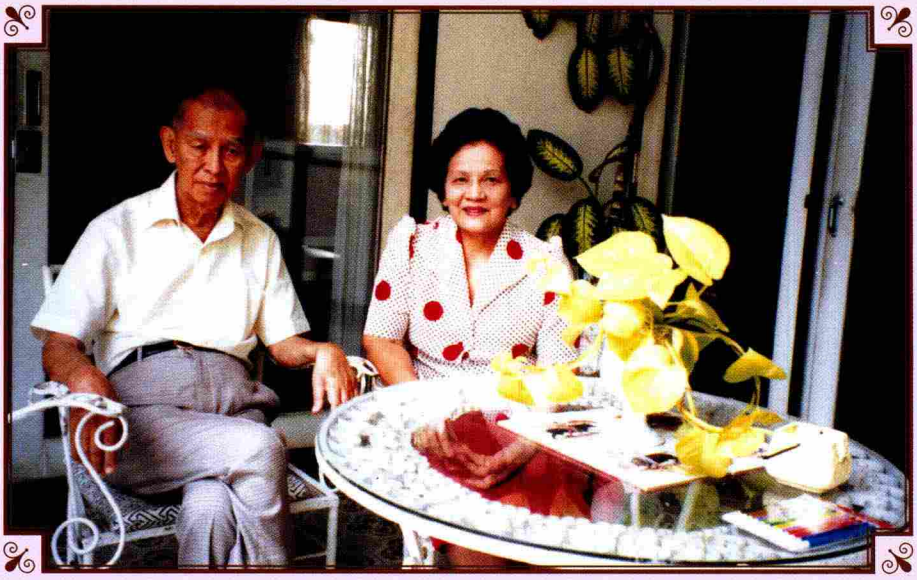
ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่รักการอ่าน ทั้งวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ และมักจะติดตามข่าวสารบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนฝึกฝนความรู้ด้านภาษาอย่างสม่ำเสมอ ภาพที่ประทับอยู่ในความทรงจำของบุตรหลาน คือภาพของท่านผู้หญิงที่นั่งอยู่บนเก้าอี้ตัวโปรดด้วยอิริยาบถผ่อนคลาย สวมแว่นตา และเพลิดเพลินกับการอ่านหนังสือที่อยู่ในมือ หรือมีสมาธิกับการเล่นเกมอักษรไขว้ในนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ

งานประพันธ์ที่ท่านชื่นชอบเป็นพิเศษ เช่น นวนิยายของดอกไม้สด ว. วินิจฉัยกุล นวนิยายแนวสืบสวนสอบสวนของอกาธา คริสตี ทุกเรื่อง ซึ่งท่านสามารถอ่านทวนซ้ำด้วยความชื่นชอบอยู่หลายครั้ง เช่น เรื่อง Murder on the Orient Express เรื่อง Ten Little Indians เป็นต้น

นอกจากนี้ ท่านยังนิยมชมชอบการดูละคร ทั้งละครโทรทัศน์ และละครรำของศิลปากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครอิงประวัติศาสตร์ เช่น สี่แผ่นดิน เป็นต้น การเล่าประวัติศาสตร์ชาติไทยและความเป็นมาของราชสกุลและสกุลต่าง ๆ เพื่อให้ลูกหลานได้มีความรู้ ตลอดจนซึมซับและภาคภูมิใจในความเป็นไทย จึงเป็นความสุขอย่างหนึ่งของท่านผู้หญิงอรอวล

ชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุขตราบถึงวาระสุดท้าย

จากการทุ่มเทปฏิบัติหน้าที่อย่างแข็งขันตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมาของท่านผู้หญิงอรอวล ทั้งหน้าที่ของครูอาจารย์ หน้าที่ของภริยานักการทูต หน้าที่ของภริยาข้าราชการระดับสูง หน้าที่ของภริยาองคมนตรี ล้วนสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ท่านผู้หญิงและครอบครัว ที่การงานของท่านนั้นมีส่วนช่วยเหลือพัฒนาสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม

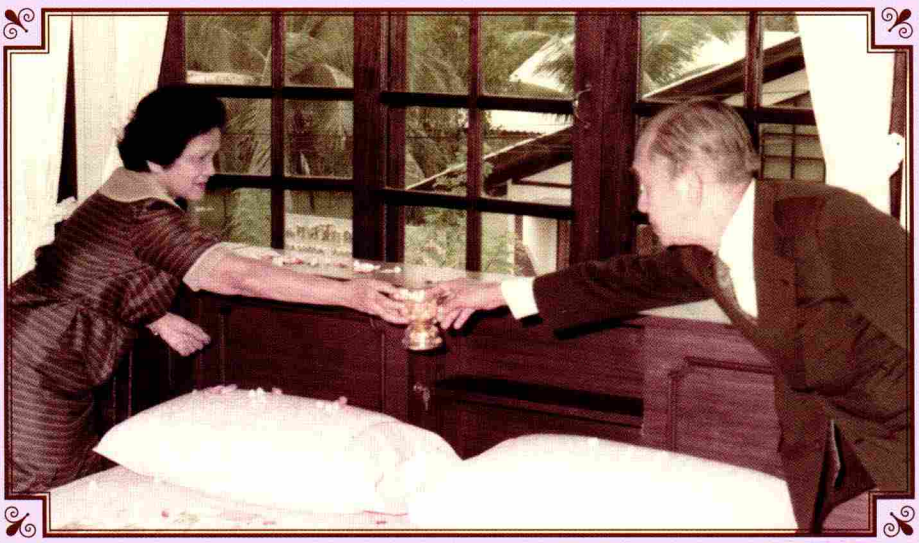

ภาพชินตาของลูกหลานคือคุณจรูญพันธุ์
มักหยอกเย้าท่านผู้หญิงอรอวลด้วยความรักอยู่เสมอ

จนเมื่อล่วงเข้าสู่วัยชรา ภาระหน้าที่ต่าง ๆ นั้นค่อย ๆ ผ่อนเบาลง ท่านผู้หญิงอรอวลมีเวลาให้กับการดูแลครอบครัวมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลคุณจรูญพันธุ์ ผู้เป็นสามีที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาตลอด ความรัก ความห่วงใย การดูแลเอาใจใส่ที่ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์มีให้กันเสมอมา ทำให้ท่านทั้งสองเป็นแบบอย่างของคู่ชีวิตที่มีความสุขสมบูรณ์ ดังที่**คุณจันทรวรรณ (วสันตสิงห์) เทวรักษ์** ในฐานะหลานอาของท่านผู้หญิงอรอวล กล่าวไว้ว่า

"...ในเหล่าญาติพี่น้องลูกหลานเคยคุยกันว่า ภาพที่เรามองท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ ท่านทั้งสองมีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข สงบ สมบูรณ์มาตลอด ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง หม่อมหลวงป้อง มาลากุล ซึ่งมีศักดิ์เป็นพี่ของท่านผู้หญิงเคยกล่าวไว้ว่า 'ครอบครัวนี้เป็นนิยายสิบสตางค์' ซึ่งหมายความว่า ถ้าเปรียบเป็นนิยายก็มีเนื้อเรื่องที่เรียบ ๆ ไม่โลดโผนตื่นเต้น ไม่มีผู้ร้าย จบอย่างเป็นสุข ซึ่งเป็นที่ชื่นชมในหมู่เครือญาติเสมอมา..."

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ มักได้รับเชิญให้เป็นผู้ใหญ่ในพิธีปูที่นอน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว

รับเชิญเป็นผู้ใหญ่ในพิธีปูที่นอนเกือบพันครั้ง

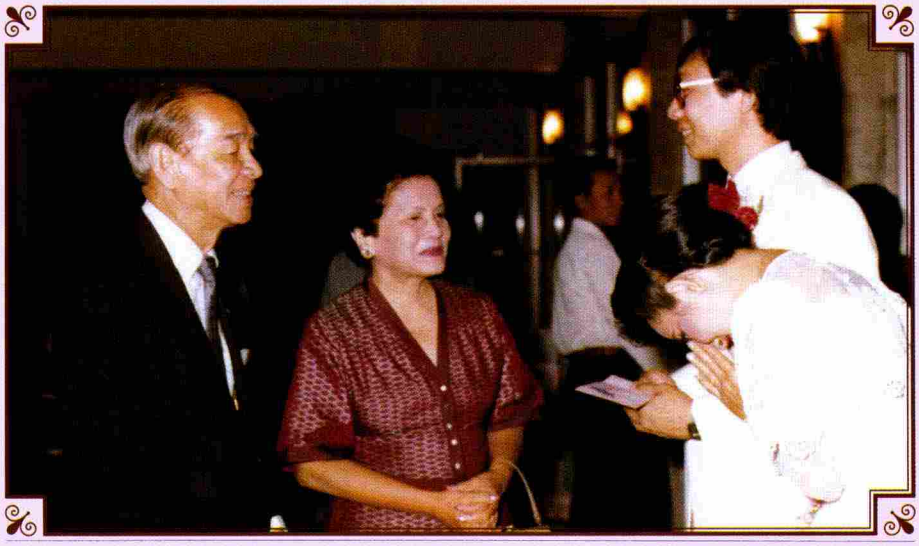

หม่อมราชวงศ์พิศวาส นาควานิช

การใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุขตั้งแต่สมัยเริ่มครองคู่จนเคียงข้างกันเข้าสู่วัยชราของท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ กอปรกับเป็นผู้มีสุขภาพดี มีบุตรธิดาและเขยสะใภ้ที่ดี มีฐานะมั่นคง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์พูนสุขนี้ เป็นที่ประทับใจในหมู่เครือญาติและผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธา ด้วยคุณสมบัติที่เหมาะสมเหล่านี้ ท่านทั้งสองจึงมักได้รับเชิญให้เป็นผู้ใหญ่ในพิธีปูที่นอนตามประเพณีการแต่งงานของไทยเพื่อความเป็นสิริมงคลของคู่บ่าวสาวในวันแรกแห่งการเริ่มใช้ชีวิตคู่มาแล้วเกือบหนึ่งพันคู่ ดังที่**หม่อมราชวงศ์พิศวาส (ดิศกุล) นาควานิช** ผู้มีศักดิ์เป็นหลานน้าของท่านผู้หญิงอรอวล ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีการแต่งงานแต่โบราณ และความประทับใจที่ได้เชิญท่านผู้หญิงและคุณจรูญพันธุ์มาเป็นผู้ใหญ่ในพิธีปูที่นอนให้แก่บุตรทุกคน ตลอดจนได้รับการถ่ายทอดวิธีปูที่นอนจากท่านผู้หญิงอรอวล ไว้ว่า

"ประเพณีไทยแต่โบราณ พิธีแต่งงานของหนุ่มสาวในแต่ละครอบครัว ถือว่ามีความสำคัญมิใช่น้อย เพราะเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ดังนั้นทุกอย่างในพิธีจึงต้องจัดขึ้นอย่างพิถีพิถันและเป็นไปตามประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม ตลอดจนความเชื่อถือในสิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ อาทิ เช่น พิธีการปูที่นอนก่อนส่งตัวผู้ที่จะมาทำหน้าที่นี้จะต้องเป็นผู้ที่มีชีวิตคู่ที่ราบรื่นอยู่กันอย่างมีความสุขเป็นเวลายาวนาน พรั่งพร้อมด้วยเกียรติยศชื่อเสียง ความดีงามทั้งในส่วนตัวและสังคมทั่วไป

ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่น้าแอ๋วและน้าจรูญ ฯ จะได้รับการยอมรับของบุคคลทั่วไปในการเรียนเชิญให้มาทำหน้าที่ดังกล่าว และดิฉันก็เป็นคนหนึ่งที่เชื่อเช่นนั้น จึงได้ถือโอกาสเรียนเชิญท่านทั้งสองมาทำหน้าที่ปูที่นอนให้ลูก ๆ ทุกคน จนถึงคนสุดท้อง น้าจรูญ ฯ มาเสียชีวิตเสียก่อน ดิฉันจึงไปเรียนปรึกษาน้าแอ๋ว ซึ่งน้าแอ๋วก็กรุณาให้เกียรติดิฉัน โดยเห็นว่าดิฉันและสามี (พลตรี ธวัชชัย นาควานิช) ได้อยู่กินกันมาด้วยดีเป็นเวลานาน

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์เป็นแบบอย่างที่ดีของคู่สมรส
ที่ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขมายาวนาน

กับมีลูก ๆ เป็นนายทหารจบจาก จปร. ทุกคน เว้นลูกสาวจบปริญญาตรี บัญชี จุฬา ฯ และเข้ารับราชการเป็นนายทหารสัญญาบัตรเช่นกัน จึงนับว่าเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์แล้ว ดังนั้นเธอ (หมายถึงดิฉัน) จึงสามารถทำหน้าที่นี้ได้ ซึ่งน้าแอ๋วก็ได้กรุณาแนะนำให้ว่าจะต้องทำอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพราะดิฉันและสามียังไม่เคยไปปูที่นอนให้ใครเลย แต่หลังจากปูที่นอนให้ลูกคนสุดท้องแล้ว ก็มักจะได้รับเชิญไปทำหน้าที่นี้อยู่หลายครั้ง เนื่องจากมีความมั่นใจว่าทำได้

ดิฉันจึงถือว่าน้าแอ๋วเป็นผู้ที่ให้สิ่งที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งในชีวิตของดิฉัน นอกจากเรื่องปูที่นอนแล้ว น้าแอ๋วยังมีอะไรต่อมิอะไรอีกหลายอย่างที่น่าจดจำและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อลูกหลานในอนาคตต่อไปด้วย"

เช่นเดียวกับ **คุณจุลสิงห์ วสันตสิงห์** ในฐานะหลานอาของท่านผู้หญิงอรอวล ซึ่งได้เชิญท่านผู้หญิงและคุณจรูญพันธุ์เป็นผู้ใหญ่ทำพิธีปูที่นอนในงานแต่งงานของตน ได้กล่าวไว้ว่า

"...เมื่อครั้งที่ผมแต่งงาน ตามประเพณีไทยต้องมีการทำพิธีปูที่นอน เราต้องเชิญญาติผู้ใหญ่ที่เป็นต้นแบบและเรามั่นใจว่าท่านมีชีวิตคู่ที่มีความสุขมาทำพิธีให้ ซึ่งท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่มีการศึกษาดี กิริยามารยาทงาม มีสามีที่ดี มีลูกชายลูกสาวดีที่เจริญก้าวหน้าในการงาน และมีความเคารพรักให้แก่บิดามารดา ขณะเดียวกันท่านยังมีสะใภ้และเขยที่มาร่วมกันสร้างความสุขครอบครัวของท่านผู้หญิงจึงเหมาะสมกับการเป็นต้นแบบของครอบครัวที่ดี ซึ่งลูกหลานควรนำไปยึดถือปฏิบัติตาม เราจึงเชิญท่านผู้หญิงอรอวลและท่านจรูญพันธุ์มาทำพิธี เพื่อเป็นหลักให้เราอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

ท่านทั้งสองปฏิบัติตามประเพณีที่ดี ท่านทำนายทายทักและอวยชัยให้พรแก่เราคู่บ่าวสาว เราก็จำไว้ ต่อมาเมื่อเราได้รับเชิญให้ไปปูที่นอนแก่คู่บ่าวสาวอื่น เราก็ปฏิบัติอย่างเดียวกัน ผมเคยถามอาแอ๋วว่าปูที่นอนมาแล้วกี่คู่ ท่านบอกหลายร้อยคู่ ผมยังได้เจอผู้คนต่าง ๆ ที่ท่านไปทำพิธีปูที่นอนให้เป็นจำนวนมาก..."

ความรักของท่านทั้งสองเป็นที่ประทับใจของบุตรหลาน
ในความเรียบง่ายและห่วงหาอาทรที่มีให้แก่กันเสมอมา

เคียงข้างจนถึงวันสิ้นลม

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์เป็นผู้ที่ครองชีวิตและครองเรือนอย่างเรียบง่าย และมีความห่วงหาอาทรถึงกันเสมอ และเป็นผู้ที่อยู่เคียงข้างกันตลอดเวลา จนเป็นภาพประทับใจของผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนม หากมีครั้งใดที่คุณจรูญพันธุ์มิได้อยู่ใกล้เคียง นั่นหมายความว่าท่านไปราชการเป็นการชั่วคราว

ทุกวันท่านทั้งสองมักจะชวนกันออกกำลังกายด้วยการเดินช้า ๆ และหากวันใดที่สะดวกมักจะมีหลานมาร่วมเดินด้วย จึงเป็นภาพแห่งความสุขที่คนสองวัยร่วมทำกิจกรรมด้วยความรักใคร่ซึ่งกันและกัน

แม้ในยามที่คุณจรูญพันธุ์เจ็บป่วย ท่านผู้หญิงอรอวลมักจะเป็นผู้ที่พยาบาลอย่างใกล้ชิด เตรียมอาหาร เตรียมยาให้รับประทานทุกครั้ง และเป็นกำลังใจสำคัญให้ต่อสู้กับอาการป่วยไข้เสมอมา และเมื่อคุณจรูญพันธุ์ต้องเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาล เมื่อรู้สติครั้งใด เป็นต้องมองหาและถามหาท่านผู้หญิงอรอวลทุกครั้ง ซึ่งท่านผู้หญิงก็มักจะอยู่เฝ้าที่ข้างเตียงเสมอตั้งแต่เช้าจนค่ำ

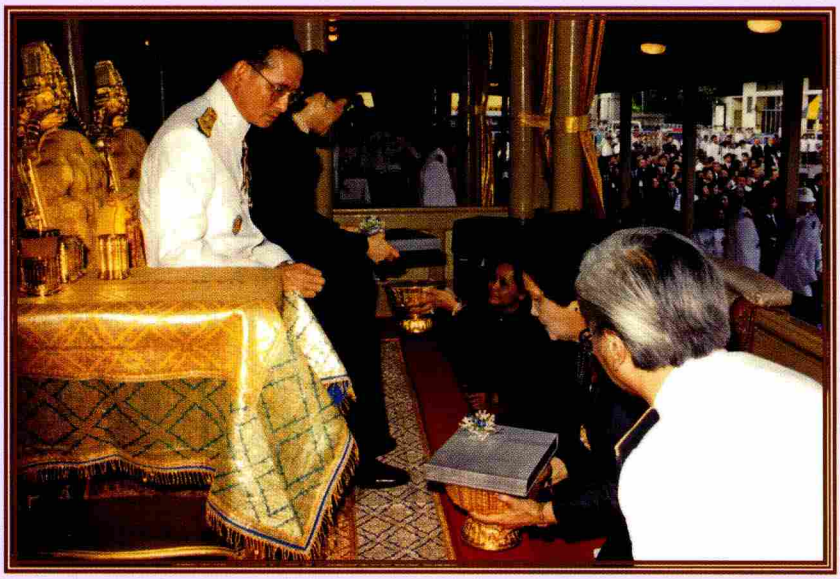
ในยามที่คุณจรูญพันธุ์จากไป แม้ท่านผู้หญิงอรอวลมีความเศร้าโศกเนื่องจากไม่เคยจากคู่ชีวิตไปไกลเลยสักครั้ง แต่ท่านยังอดกลั้นต่อความทุกข์นั้นและประคองตนนิ่งอย่างมีสติ มิให้บุตรหลานเป็นห่วงกังวลจนเกินไปนัก และท่านยังเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวความดีงามและการใช้ชีวิตที่มีคุณค่าของคุณจรูญพันธุ์ผ่านปลายปากกาลงบนหนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพของคุณจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ไว้อย่างน่าชื่นชม เพื่อให้บุตรหลานได้ภาคภูมิใจและสานต่อเจตนารมณ์ของผู้ที่จากไป และให้เยาวชนคนรุ่นหลังที่สนใจได้ศึกษาแบบอย่างของความเป็นสุภาพบุรุษที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมไทย

ท่านผู้หญิงอรอวลและคุณจรูญพันธุ์ มีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน
ตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
และพระบรมวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินมาในงานศพคุณจรูญพันธุ์ เป็นที่ซาบซึ้งและ
สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแก่ท่านผู้หญิงอรอวลและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง

พระบรมวงศานุวงศ์ มีพระกรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินและเสด็จ
มาในงานศพคุณจรูญพันธุ์

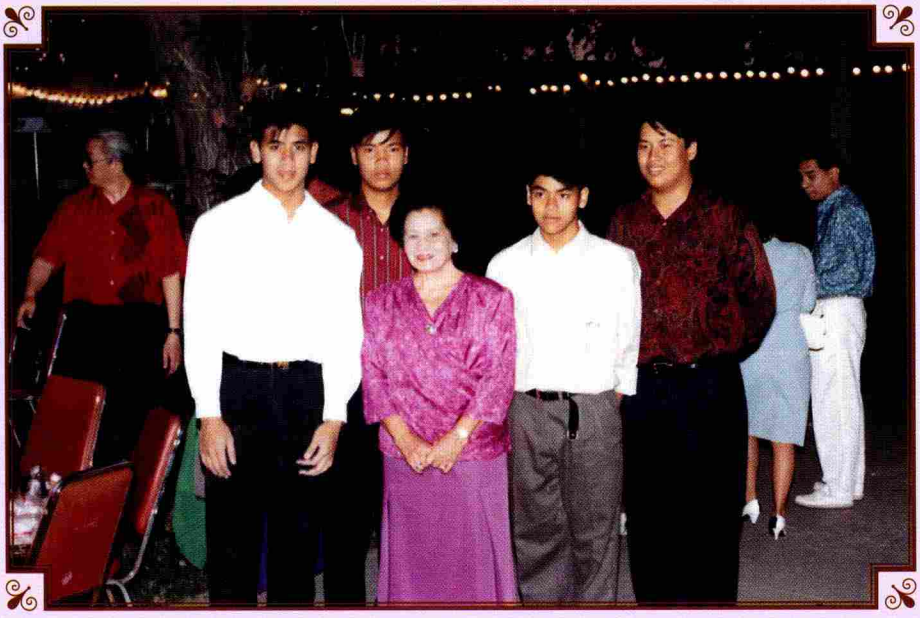
หลังจากสิ้นคุณจรูญพันธุ์ ท่านผู้หญิงอรอวลก็เป็นศูนย์รวมจิตใจของครอบครัว

ร่มโพธิ์ร่มไทรของบุตรหลาน

ท่านผู้หญิงอรอวลในวัยชรา แม้ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทางกายภาพ แต่ความนุ่มนวล อบอุ่น ความมีเมตตา วาจาที่ไพเราะ และจิตใจอันดีงามที่ท่านมีตั้งแต่สมัยวัยแรกรุ่นยังคงปรากฏอยู่เสมอในทุกวัตรปฏิบัติของท่าน

รอยยิ้มของท่านยังคงพิมพ์ใจของผู้ที่พบเห็น อารมณ์ที่แจ่มใสของท่านสร้างความเบิกบานและอบอุ่นให้แก่บุตรหลาน และเป็นที่พักทางใจ

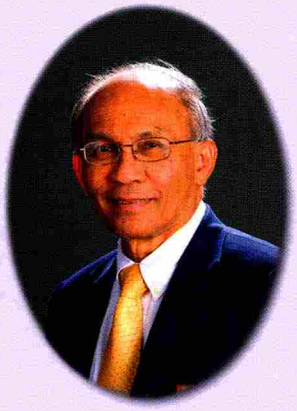

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นที่รักและเคารพของหลาน ๆ เสมอมา

ในยามที่มีความทุกข์ใจ คำสอนสั่งและกำลังใจจากท่านย่อมสร้างแรงพลังให้คนในครอบครัวพร้อมสู้ฟันฝ่ากับอุปสรรคปัญหาให้ผ่านพ้นไป ท่านผู้หญิงอรอวลจึงเป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรใหญ่ที่แผ่กิ่งก้านให้ร่มเงาแก่บุตรหลานและผู้ที่เคารพรักได้มีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข และผู้ที่ร่มเย็นจากร่มเงานั้นต่างพร้อมใจกันร่วมประคองสร้างสุขแก่ท่านให้อยู่เป็นขวัญและกำลังใจของตนเรื่อยมา

การรักษาตัวระหว่างป่วยไข้

นายแพทย์ประดับ สุขุม

หากแต่ชีวิตคนเรานั้น ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ด้วยว่าไม่มีสิ่งใดที่จีรังยั่งยืน ร่างกายที่เคยแข็งแรงสดชื่นย่อมถดถอยแรงกำลังไปตามกาลเวลา และมีโรคภัยเข้ามาเบียดเบียน เช่นเดียวกับท่านผู้หญิงอรอวลที่เริ่มเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลด้วยโรคปอดและหัวใจ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ และตามมาด้วยโรคระบบประสาทและโรคมะเร็ง

แม้ร่างกายจะอยู่ในภาวะที่เจ็บป่วย แต่ท่านผู้หญิงอรอวลยังคงเป็นผู้ที่อ่อนโยน ให้เกียรติหมอและพยาบาล ตลอดจนเป็นคนไข้ที่ให้ความร่วมมือในการรักษาเป็นอย่างดีทั้งที่โรงพยาบาลกรุงเทพและโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ดังที่**นายแพทย์ประดับ สุขุม** แพทย์ผู้รักษาจากโรงพยาบาลกรุงเทพ ได้กล่าวไว้ว่า

"...ร่างกายของท่านมีความป่วยไข้ที่เป็นไปตามอายุ เราเริ่มต้นการรักษาเนื่องจากท่านมีโรคถุงลมโป่งพองเรื้อรัง และหัวใจของท่านทำงานไม่ปกติ มีอาการซึ่งสงสัยว่าหัวใจล้มเหลวอย่างอ่อนหรือปานกลาง จึงมีการรักษาจนเรียกได้ว่าอาการดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม มีการตรวจพบว่ามีมะเร็งบริเวณตำแหน่งทวารและมีเลือดออก ซึ่งเป็นกรณีที่รักษาค่อนข้างลำบาก เนื่องจากอายุของท่านมาก และการรับรู้ทางประสาทของท่านค่อย ๆ เสื่อมลง

ในมุมมองของผม อาการของท่านที่พบในวัยขนาดนี้ ผมต้องเรียนว่าท่านค่อนข้างจะแข็งแรง อาจเป็นเพราะท่านได้รับการดูแลอย่างดีจากที่บ้านและจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทำให้ท่านมีอายุยืนยาวถึง ๙๖ ปี เมื่อครั้งที่ท่านยังมีสติและสามารถสื่อสารได้นั้น ท่านเป็นคนไข้ที่น่ารักมาก บางครั้งท่านยังร้องเพลงให้ผมกับพยาบาลฟัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตรวจสอบความจำและดูว่าท่านยังมีสติสัมปชัญญะอยู่กับเรา

ท่านและครอบครัวให้ความร่วมมือในการรักษาเป็นอย่างดี ให้เกียรติหมอและพยาบาล เคารพในการแนะนำที่ถูกต้อง ทุกครั้งที่พบกัน ทั้งท่านผู้หญิงอรอวล ท่านผู้หญิงอรนุช คุณจิรายุ คุณสุวิมลจะกล่าวขอบคุณเสมอที่ทีมแพทย์และพยาบาลได้ให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ท่านเป็นครอบครัวแบบอย่าง ที่ผมหวังให้คนไทยซึ่งเป็นคนไข้ในโรงพยาบาลได้เรียนรู้วิธี ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรให้หมอและพยาบาลรัก และเช่นเดียวกันหมอและพยาบาลก็ต้องทำตนให้คนไข้รักด้วย ทั้งสองฝ่ายต้องช่วยกัน..."

เหลน ๓ คน อ้าย อุ่น และอิ่ม (ถ่ายรูปกับปู่และย่า) เจ้าของการ์ดที่เขียนให้คุณชวด

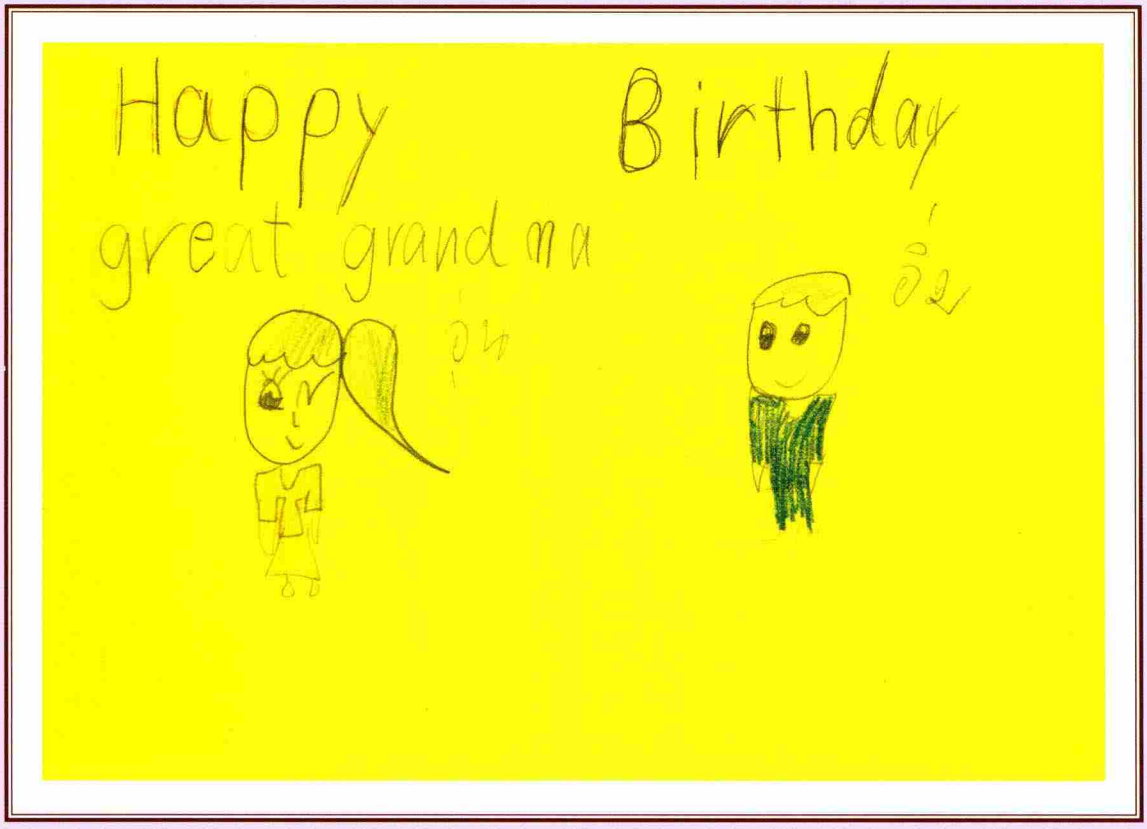
การ์ดอวยพรของเหลนอ้าย

นายแพทย์วีรพันธุ์ โชวิฑูรกิจ

ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ ท่านผู้หญิงอรอวล ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ **นายแพทย์วีรพันธุ์ โชวิฑูรกิจ** อายุรแพทย์ผู้รักษาจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้กล่าวถึงการรักษาท่านผู้หญิงอรอวลว่า

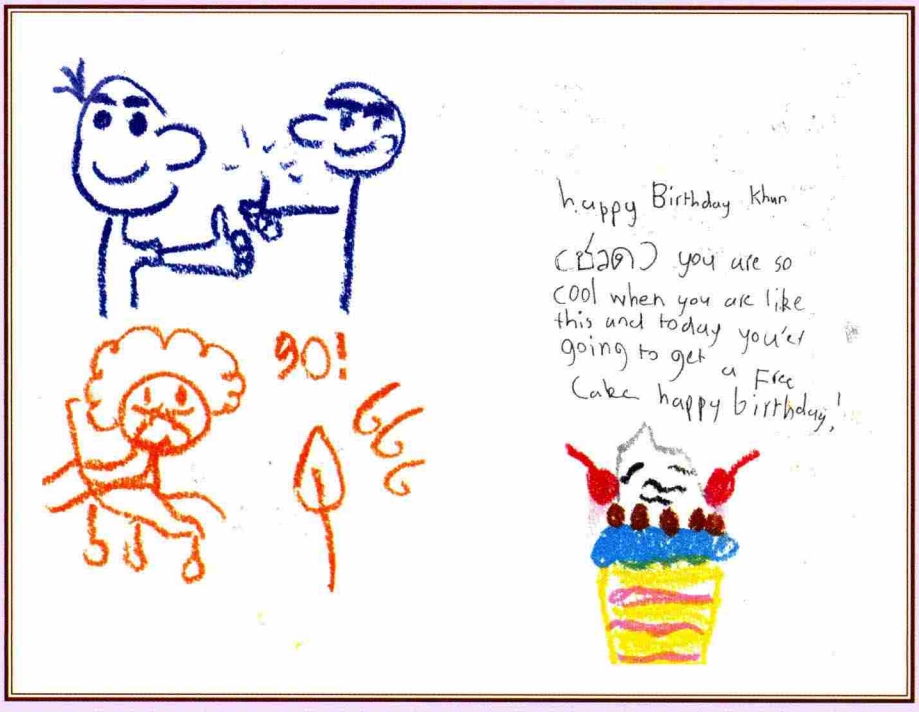
"...แนวทางการรักษาของเราได้ปรึกษาร่วมกับทางญาติ และสรุปว่าให้มีการรักษาที่ดีที่สุด ที่ไม่เป็นการรบกวนท่านมากนัก มีการพิจารณาร่วมกันว่าการผ่าตัดเนื้องอกนั้นน่าจะส่งผลเสียมากกว่า จึงเป็นการรักษาแบบประคับประคองอย่างดีที่สุด

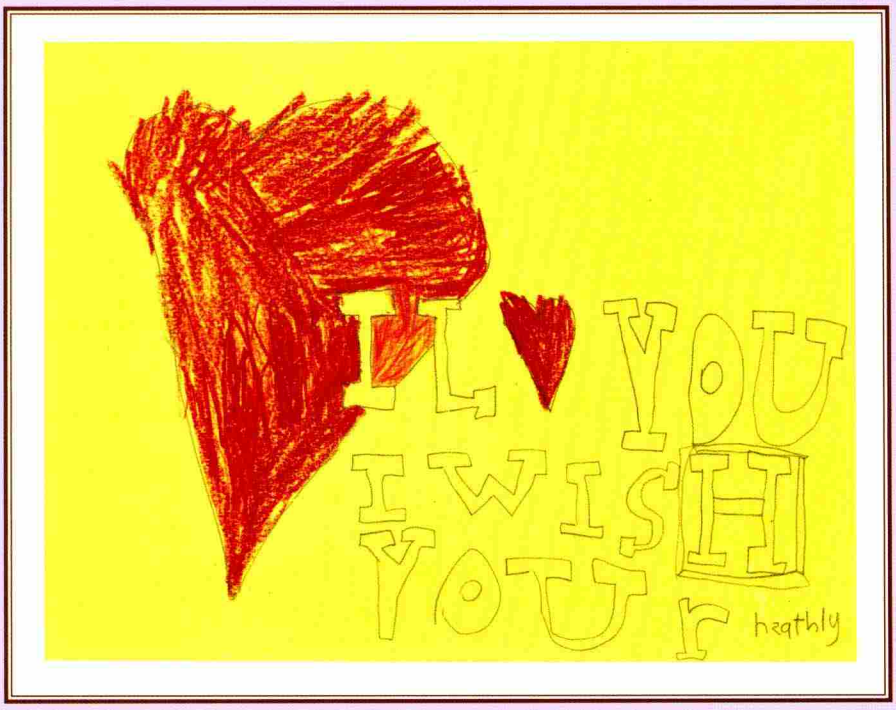
การ์ดอวยพรวันเกิดคุณชวดจากเหลนอุ่นและอิ่ม

ท่านผู้หญิงอรอวลดูเป็นผู้ที่มีบุญ แม้จะป่วย แต่หน้าตาของท่านดูอิ่มเอิบ มีน้ำมีนวล ผมมักจะเห็นญาติของท่านมาเยี่ยมเสมอ เห็นเหลนของท่านนำการ์ดที่ระบายสีและเขียนเป็นภาษาอังกฤษมาติดไว้เต็มห้องพักผู้ป่วย ดูเป็นครอบครัวที่อบอุ่น คอยห่วงใย ให้กำลังใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกสาวของท่าน คุณสุวิมลที่แวะเวียนมาตลอด

ระหว่างที่นอนอยู่ในโรงพยาบาล ท่านผู้หญิงอรอวลมีการติดเชื้อในปอดและการติดเชื้อในกระแสเลือดเป็นครั้งคราว ทางทีมแพทย์และ

พยาบาลได้ให้การรักษาจนอาการดีขึ้นทุกครั้ง ซึ่งท่านมีผู้ดูแลที่เฝ้าติดตามตั้งแต่อยู่ที่บ้าน คอยสังเกตอาการต่าง ๆ เพื่อแจ้งให้แพทย์และพยาบาลทราบ เช่น วันนี้ท่านดูเหนื่อย วันนี้ผิวดูลาย ๆ วันนี้ดูตัวบวม เป็นต้น ผมรู้สึกว่าการมีผู้ดูแลที่มีความช่างสังเกต อาจจะมีความรู้ด้านการพยาบาลระดับหนึ่ง คอยระวังไม่ให้เกิดภาวะแทรกซ้อนในผู้ป่วย สามารถรับทราบความรู้ด้านการดูแลแบบง่าย ๆ จากแพทย์และพยาบาล มีเป็นประโยชน์ต่อการดูแลรักษามาก...”

ในยามบั้นปลายของชีวิตท่านผู้หญิงอรอวลได้รับการดูแลอย่างดี
จากที่บ้านและโรงพยาบาล

นายแพทย์สมพงษ์
สุวรรณวลัยกร

ขณะที่ **นายแพทย์สมพงษ์ สุวรรณวลัยกร** รองผู้อำนวยการฝ่ายบริการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้กล่าวถึงการเข้ารับการรักษาตัวของท่านผู้หญิงอรอวล ว่าเป็นเสมือนครูผู้ให้ความรู้แก่นักศึกษาแพทย์ถึงแนวทางการพยาบาลผู้ป่วยที่ชราภาพให้ดีที่สุด อันเป็นประโยชน์ต่อวงการแพทย์อย่างยิ่ง ว่า

"...ผมดีใจที่คุณจิรายุ ท่านผู้หญิงอรนุช และคุณสุวิมลไว้ใจว่าสถาบันแห่งนี้สามารถดูแลคุณแม่ของท่านได้ แต่เนื่องจากโรงพยาบาลของเราเป็นโรงพยาบาลรัฐและเป็นโรงเรียนแพทย์ เรามีแพทย์ประจำบ้านคือแพทย์ที่เรียนสำเร็จแล้ว กำลังเข้ามาเรียนเป็นแพทย์เฉพาะทาง และมีกฎว่าต้องเวียนไปตามตึกต่าง ๆ ทุก ๔ สัปดาห์ ทำให้ครอบครัวของท่านผู้หญิงอรอวลต้องคอยตอบคำถามแก่แพทย์คนใหม่ ๆ ที่หมุนเวียนมา ซึ่งผมต้องชื่นชมว่าทุกท่านสามารถยอมรับได้และพร้อมให้ความร่วมมือ แต่อย่างไรก็ตามเรามีอาจารย์หมอเจ้าของคนไข้ร่วมดูแลเป็นแกนหลักอยู่ด้วย

การรักษาท่านผู้หญิงอรอวล เนื่องจากโรคที่พบเราไม่คิดว่าจะรักษาท่านให้หายขาดได้ อาการของโรคจะค่อย ๆ แย่ลง ดังนั้นการดูแลท่านจึงเป็นการรักษาแบบประคับประคอง ซึ่งได้มีการทำข้อตกลงร่วมกับญาติตั้งแต่ต้น โดยคุณจิรายุเน้นว่าการรักษาใดที่ทำแล้วไม่เกิดโทษ เกิดประโยชน์มากกว่า ทำแล้วท่านผู้หญิงอรอวลไม่เจ็บ ก็ขอให้ดำเนินการ แต่ถ้าการรักษาใดก็ตามที่ทำแล้ว อาจทำให้เกิดโทษหรือทำให้ท่านเจ็บมากขึ้น เช่นการเจาะคอหรือการปั๊มหัวใจนั้น ท่านขอให้งดเว้น เพราะเข้าใจว่าคุณแม่อายุมากแล้วควรให้เป็นไปตามวัย ถ้าถึงจุดที่แพทย์ทำเต็มที่แล้วไม่ดีขึ้น ท่านก็เข้าใจ ซึ่งการทำความเข้าใจกันตั้งแต่ต้นนี้ทำให้เราสบายใจในการดูแลมากยิ่งขึ้น

วันทำบุญขวัญเดือนของเหลนหญิงคนแรก “น้องอุ่น”

ในโรงพยาบาลบางแห่งของรัฐ หากพิจารณาโดยใช้เศรษฐกิจเป็นตัวนำ คนไข้ที่มีลักษณะอาการเช่นนี้อาจมองว่ามีค่าใช้จ่ายมากและทำให้เสียเตียงหรือเสียห้องพักไป แต่ผมมองว่า ท่านเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นกรณีศึกษาให้แก่แพทย์และพยาบาลได้เรียนรู้และเข้าใจถึงกระบวนการดูแลผู้ป่วยในวัย ๙๐ กว่า ซึ่งปัจจุบันนี้หาได้ยากมาก ท่านทำให้แพทย์ได้เข้าใจความหมายของคำว่า การรักษาอย่างประคับประคองในผู้ป่วยระยะสุดท้าย หรือที่เรียกว่า End of Life Care ซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ การประเมินคนไข้ผู้สูงอายุนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เราบอกไม่ได้เลยว่าการที่ท่านนิ่งนั้น ท่านรู้ตัวหรือไม่ สมองท่านอาจจะไม่ทำงาน หรือเพียงแค่หลับ แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือแพทย์และพยาบาลต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ช่างสังเกต ให้เกียรติและปฏิบัติต่อท่านเหมือนท่านรู้สึกตัวเสมอ ตลอดจนต้องประเมินได้ว่าควรรักษาอย่างไรที่ไม่มากเกินไปหรือไม่น้อยเกินไป และทำให้ผู้ป่วยอยู่อย่างมีความสุขโดยไม่ทุกข์ทรมาน

ยิ่งในช่วง ๒๔ ชั่วโมงสุดท้าย ขณะที่ท่านอาการทรุดลงมาก มีสัญญาณชีพไม่คงตัว เราตัดสินใจย้ายท่านเข้าห้อง ICU เราได้เห็นอีกกระบวนการหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ในห้อง ICU มีอุปกรณ์ครบถ้วน แต่เราไม่ได้มุ่งไปที่การเจาะใส่ท่อที่ต้องรบกวนท่าน ทุกขั้นตอนเราคุยกับญาติ ซึ่งญาติเข้าใจและตัดสินใจให้ท่านเป็นไปตามธรรมชาติ สบาย และสงบ...”

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันจันทร์ที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๐๔.๐๐ น. ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เนื่องจากติดเชื้อในกระแสเลือด สิริอายุรวมได้ ๙๖ ปี ๑ เดือน กับ ๒๑ วัน

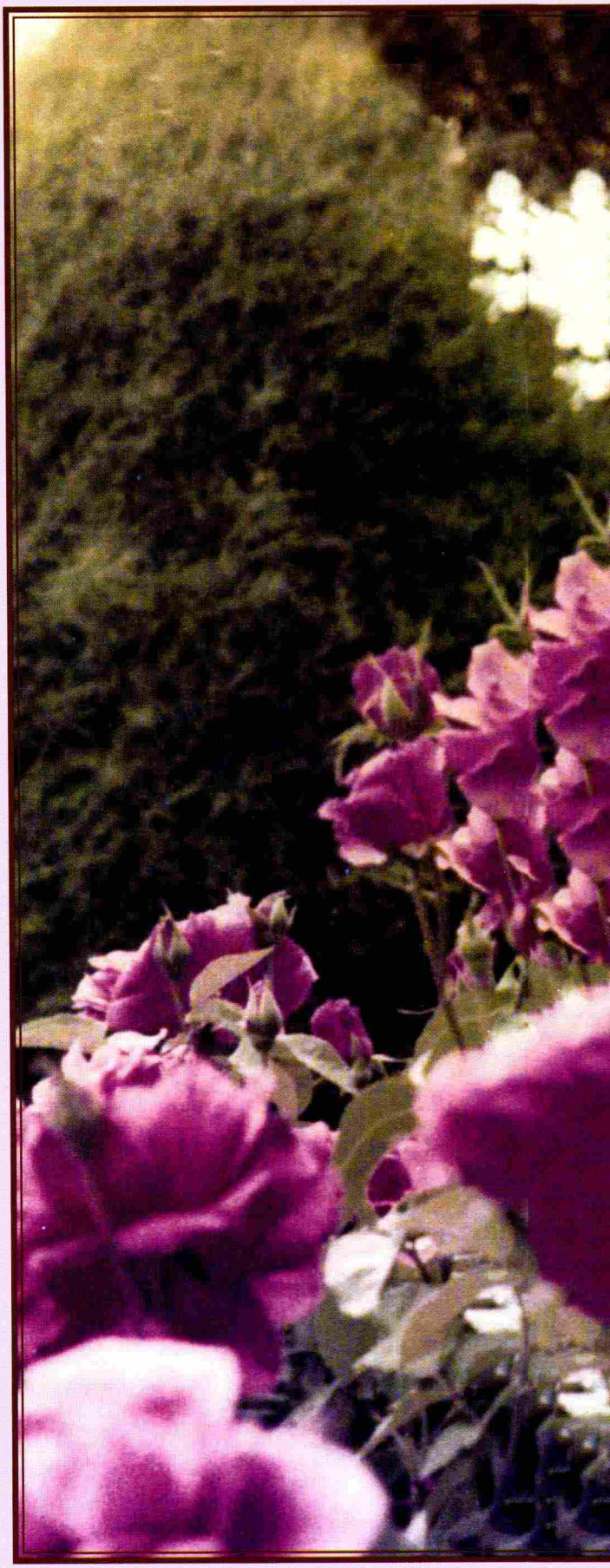
ตลอดระยะเวลา ๙๖ ปี ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ถือกำเนิด เติบโต และดำรงตนผ่านเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาในกระแสชีวิต ซึ่งล้วนแล้วแต่มีดีร้ายสลับกันไปตามธรรมดาของโลก บางเหตุการณ์สร้างความภาคภูมิใจ ปลาบปลื้ม ปีติยินดี ขณะที่บางเหตุการณ์สร้างความทุกข์และความวิตกกังวล หากแต่ในที่สุดทุกเรื่องราวได้คลี่คลายผ่านพ้นไปได้ด้วยการดำรงตนบนทางสายกลางอันได้แก่ ความเรียบง่าย ความพอเพียง และการครองสติมั่นของท่านผู้หญิงอรอวล

ขณะเดียวกัน ท่านยังดำรงตนอย่างงามพร้อม ทั้งทางกาย วาจา ใจ จนเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้ที่มีสายสนิทเป็นเครือญาติ หรือผู้ที่พบผ่านเข้ามาเพียงชั่วครู่ ต่างประทับใจในความงามนั้นอย่างมิรู้ลืม

นอกจากนี้ สิ่งสำคัญที่ท่านผู้หญิงยึดมั่นคือการปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ทั้งหน้าที่ของผู้เป็นมารดา หน้าที่ของผู้เป็นครูบาอาจารย์ หน้าที่ของภริยานักการทูต หน้าที่ของภริยาข้าราชการระดับสูง หน้าที่ของภริยาองคมนตรี และหน้าที่ของพสกนิกรที่ถวายงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์

การจากไปของท่านผู้หญิงอรอวล ย่อมนำมาซึ่งความเศร้าเสียใจของญาติสนิทและมิตรที่รัก แต่สิ่งที่ท่านได้เฝ้าหล่อหลอมและฝากไว้แก่ลูกหลานเป็นดั่งเมล็ดพันธุ์ที่ห่อหุ้มวิถีแห่งความดีงามเพื่อส่งมอบต่อๆ ไปจากรุ่นสู่รุ่น และแตกยอดเติบโตจนกลายเป็นไม้ใหญ่ เป็นกำลังสำคัญของสังคมที่เปี่ยมไปด้วยความงามทั้งกาย วาจา ใจ

จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นผู้ที่ได้ใช้ชีวิตอย่างงดงามและมีคุณค่ามาตลอดระยะเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษ

หน้าว่าง

คำไว้อาลัย

ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

คำไว้อาลัย

ผมโชคดีที่ได้รู้จักท่านผู้หญิงอรอวล ตั้งแต่ผมเป็น ร.อ. เพราะ ร.ต. สุพรหม วสันตสิงห์ (ยศขณะนั้น) ผู้เป็นน้องชายของท่านผู้หญิง รับราชการในหน่วยเดียวกันและเคยชวนผมไปที่บ้านบิดาของคุณสุพรหม

ท่านผู้หญิงอรอวล เป็นสุภาพสตรี ที่มีการศึกษาสูง สุภาพ เรียบร้อยมาก เป็นที่รักและเคารพของทุกคนที่รู้จัก รวมทั้งผมด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งผมเป็นองคมนตรี ผมจึงได้พบกับองคมนตรีจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอีก ท่านผู้หญิงในฐานะภริยาขององคมนตรี ร่วมกับภริยาขององคมนตรีท่านอื่น ได้ร่วมมือร่วมใจพร้อมเพรียงกันทำงานถวายงานในราชสำนักด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ ด้วยความจงรักภักดีเป็นอย่างยิ่ง เช่น งานกาชาด เป็นต้น

ขอให้ท่านผู้หญิงพบกับองคมนตรีจรูญพันธุ์ และประสบความสุขด้วยกันบนสวรรค์

พลเอก

(เปรม ติณสูลานนท์)

ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ

ด้วยรักและอาลัย

เมื่อระลึกถึง ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ที่ดิฉันเรียกขานท่านว่า “คุณน้าแอ๋ว” ก็จะระลึกถึง ท่านองคมนตรีจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา สามีของท่านผู้หญิงซึ่งดิฉันเรียกขานว่า “คุณน้าจรูญ” ไปพร้อม ๆ กันเสมอ เพราะท่านจะอยู่คู่กันให้เราได้พบและเคารพเสมอมาเป็นเวลานาน

เมื่อเด็ก ๆ ดิฉันและคุณน้าจรูญรวมทั้งคุณน้าจรัญ (นายแพทย์จรัญพัฒน์ อิศรางกูร ณ อยุธยา) ได้มีชีวิตช่วงหนึ่งอยู่กับคุณยายของดิฉันซึ่งมีศักดิ์เป็นป้าของคุณน้าจรูญที่บ้านของคุณตาและคุณยายที่หน้าวัดราชบพิธ คุณน้าทั้งสองมีความเมตตา เอ็นดู พาไปเที่ยว และพูดจาเล่นหัวกับหลาน ๆ คือ ดิฉันและพี่สาวให้มีชีวิตที่เป็นสุขและสนุกสนานซึ่งความกรุณานั้นยังฝังอยู่ในใจของดิฉันอยู่เสมอมา

เมื่อคุณน้าจรูญแต่งงานกับคุณน้าแอ๋ว พวกเราดีใจและตื่นเต้นที่ได้พบท่านทั้งสองเมื่อท่านมาไหว้คุณตาและคุณยาย ต่อมาแม้ว่าเราจะแยกอยู่ห่างไกลจากกัน เราติดตามข่าวครอบครัวของคุณน้าอยู่เสมอ ในภายหลังต่อมาก็ได้มีโอกาสพบคุณน้าทั้งสองในต่างประเทศ ๒ ครั้ง ครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษ และครั้งที่สองที่ประเทศสเปนพร้อมกับกำธน ท่านเมตตาเลี้ยงอาหารไทยที่อร่อยมาก และกำธนเองก็เป็นลูกศิษย์คุณน้าแอ๋วที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เรารู้สึกซาบซึ้งมากที่ท่านได้ให้การต้อนรับเราเป็นอย่างดี

หลังจากที่ท่านได้กลับมาประจำอยู่ที่ประเทศไทยแล้ว ดิฉันกับคณะบุคคลที่ทำงานเกี่ยวกับความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ ได้ไปเรียนเชิญคุณน้าจรูญให้มาเป็นนายกสมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งควรจะมีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ หลังจากที่ได้ยุติการดำเนินงานมาเป็นเวลานาน ซึ่งท่านก็ยินดีรับ และก็ได้มีโอกาสได้พบพูดคุยกับคุณน้าแอ๋ว ซึ่งท่านก็ต้อนรับและร่วมมือด้วยเป็นอย่างดี

เมื่อคุณน้าจรูญได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรี เราก็ดีใจด้วยเป็นอย่างยิ่ง และได้มีโอกาสแสดงความเคารพคุณน้าทั้งสองในโอกาสต่าง ๆ ที่ได้พบกันอยู่เสมอ ในปี ๒๕๓๐ กำธนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรี คุณน้าแอ๋วก็ได้ให้ความเมตตาช่วยเหลือ แนะนำดิฉันในการปฏิบัติตน ทำให้รู้สึกอบอุ่นและสบายใจ ในการร่วมงานกับท่านผู้ใหญ่ทั้งหลาย

หลังจากคุณน้าจรูญได้ถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว ดิฉันก็ได้ไปเยี่ยมเคารพคุณน้าแอ๋วในวันปีใหม่ และไปเยี่ยมท่านครั้งสุดท้ายที่โรงพยาบาล เราชื่นชมคุณน้าแอ๋วที่ท่านมีชีวิตในทุกบทบาททั้งในฐานะอาจารย์ผู้สอนศิษย์ ภริยาข้าราชการ ภริยาเอกอัครราชทูต และภริยาองคมนตรีได้อย่างสง่างามและภาคภูมิ ทั้งมีอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง เป็นที่รักของญาติพี่น้อง และผู้คนทั้งผู้ใหญ่ ผู้น้อย ที่ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กับท่าน

คุณน้าทั้งสองได้ให้ความเมตตาและความโอบอ้อมอารีต่อหลานอยู่เสมอตั้งแต่เล็กจนเป็นผู้สูงวัย ท่านให้เราได้เรียนรู้จากการกระทำของท่าน ในอันที่จะบำเพ็ญตนในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ที่ควรแก่การเคารพนับถืออย่างไร ความรู้สึกซาบซึ้งนี้จะยังคงจารึกอยู่ในความทรงจำไปนานเท่านาน

หลานขอกราบอธิษฐาน พร้อมทั้งกุศลจิตที่คุณน้าแอ๋วได้บำเพ็ญมาโดยตลอด จงเป็นพลวปัจจัยให้คุณน้าไปอยู่คู่เคียง “คุณน้าจรูญ” ด้วยความสงบสุขในสัมปรายภพ

ด้วยความรักและเคารพยิ่ง

ท่านผู้หญิงพึงใจ สินธวานนท์

ด้วยความเคารพรักอย่างสูงและอาลัย
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

ดิฉันรู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่ไม่ได้ไปกราบเท้าลาท่านผู้หญิง อรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ในช่วงที่ท่านจากไปเพราะอยู่ต่างประเทศ จึงกลับมาไม่ทัน

ดิฉันได้รับความเมตตากรุณาจากท่านผู้หญิง ฯ ในช่วงที่ดิฉันได้เข้าไปอยู่ในคณะภริยาองคมนตรีใหม่ ๆ ดิฉันนับว่าเป็นเด็กที่สุดในคณะ ฯ แต่ท่านผู้ใหญ่ทุก ๆ ท่านก็ได้ให้ความเมตตาและเอ็นดูช่วยกรุณาแนะนำในเรื่องสำคัญ ๆ ต่าง ๆ โดยเฉพาะท่านผู้หญิง ฯ ท่านเป็นแบบอย่างที่สง่างาม อ่อนโยน และน่าเคารพนับถืออย่างยิ่ง ดิฉันได้เรียนรู้อย่างมากมายจากการแนะนำสั่งสอนด้วยความเมตตาเอ็นดูของท่าน เมื่อท่านจากไปจึงรู้สึกใจหายและเสียใจที่สุด

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย บุญกุศลและคุณงามความดีที่ท่านผู้หญิง ฯ ได้สั่งสมมาเป็นเวลายาวนาน จงเป็นพลวปัจจัยน้อมนำให้ดวงวิญญาณของท่านได้ไปสู่สรวงสวรรค์ตราบนิรันดร์กาล

ท่านผู้หญิงวราพร ปราโมช ณ อยุธยา

คำไว้อาลัย

หากลองย้อนนึกถึงเมื่อประมาณ ๗๐ ปีที่ผ่านมา ขณะที่ดิฉันยังเป็นนักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นยุคที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาอังกฤษในแผนกวิทยาศาสตร์ แม้ดิฉันจะเป็นนักเรียนในแผนกบัญชี มิได้มีโอกาสเข้าเรียนในชั้นเรียนที่ท่านสอน แต่ภาพความประทับใจที่ดิฉันไม่เคยลืมคือ ท่านเป็นอาจารย์ที่น่ารัก อ่อนหวาน ไม่ดุ เป็นที่น่าเคารพนับถือของลูกศิษย์ ท่านจะทักทายลูกศิษย์ด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเสมอ แม้ว่าลูกศิษย์คนนั้นจะไม่ได้เรียนกับท่านก็ตาม แสดงถึงความที่ท่านเป็นผู้ที่มีน้ำใจงาม ไม่ถือตัวว่าท่านเป็นอาจารย์ที่ทุกคนต้องแสดงความเคารพในทุกเวลา สิ่งเหล่านี้ ทำให้ลูกศิษย์รักท่าน แม้แต่เด็กนักเรียนแก่น ๆ ที่ชอบแกล้งอาจารย์ ก็ให้ความเคารพท่านเป็นอย่างมาก

เมื่อท่านออกจากการเป็นอาจารย์ ได้ติดตามท่านจรูญพันธุ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งในกระทรวงการต่างประเทศ ไปเป็นเอกอัครราชทูต ณ ประเทศออสเตรีย ขณะนั้นดิฉันเรียนจบจากมหาวิทยาลัยและไม่มีโอกาสพบท่านจนเวลาผ่านไปประมาณ ๒๐ กว่าปี จนเมื่อดิฉันทำงานที่องค์การสหประชาชาติ ECAFE ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น ESCAP ได้ชวนเพื่อน ๆ กว่า ๑๐ คน ไปท่องเที่ยวที่ยุโรปตะวันออก และเมื่อไปถึงประเทศออสเตรีย เพื่อน ๆ และดิฉันได้รับเชิญให้ไปรับประทานน้ำชา ณ ทำเนียบท่านเอกอัครราชทูต ท่านให้การต้อนรับที่อบอุ่นและเป็นกันเอง ทำให้ดิฉันรู้สึกประทับใจเป็นอย่างมากที่ท่านมีความเมตตาต่อคนไทยในต่างแดน แม้จะเป็นผู้น้อยซึ่งท่านคงจะจำไม่ได้ว่าพวกเราเป็นใครด้วยซ้ำ

ในภายหลัง ท่านผู้หญิงอรอวลและดิฉันมีโอกาสได้พบกันบ่อยขึ้น เมื่อท่านจรูญพันธุ์ได้ดำรงตำแหน่งเป็นองคมนตรี และสามีของดิฉัน พลตรี ประถม บุรณศิริ เป็นรองเลขาธิการพระราชวัง ซึ่งแม้เวลาจะผ่านไป แต่ท่านยังคงมีบุคลิกลักษณะที่นุ่มนวล น่ารัก และงดงามสมวัยอยู่เสมอ

ความรู้สึกซาบซึ้ง เคารพรักและบูชาที่ดิฉันมีต่อท่านตั้งแต่แรกเริ่มมาอย่างไร ก็ยังคงติดอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน และจะประทับอยู่ในใจตลอดไป

ขอให้ดวงวิญญาณอันประเสริฐของท่าน สู่สุคติในสัมปรายภพชั่วกาลนาน

ขอขอบคุณคุณจิรายุ ที่ให้เกียรติดิฉันได้แสดงความกตัญญูรู้คุณท่านอาจารย์ที่เป็นที่รักในหนังสือเล่มนี้ด้วย

ท่านผู้หญิงอิศรา บุรณศิริ

คำไว้อาลัยท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

นับแต่วันแรกพบหลายสิบปีมาแล้ว ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ความทรงจำของดิฉันเกี่ยวกับท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ยังชุ่มฉ่ำเอิบอิ่มด้วยน้ำใจงดงามไมตรีดั่งญาติสนิทมิตรรักของท่าน ซึ่งต่อเนื่องมาตราบจนได้ทำงานร่วมกัน ในสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ซึ่งหม่อมพร้อยสุพิณ วรวรรณ ณ อยุธยา ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

การเดินทางไปอังกฤษครั้งนั้นเป็นความกรุณาของคุณพ่อคุณแม่ที่เห็นว่าในฐานะลูกสาวคนใหญ่ดิฉันควรจะได้มีโอกาสไปสัมผัสชีวิตในประเทศอังกฤษและทดสอบวิถีชีวิตในต่างประเทศดังเช่นน้องชายน้องสาวทุกคนที่ได้ไปศึกษาเล่าเรียน อีกทั้งเมื่อดิฉันสำเร็จการศึกษาขั้นเตรียมอุดม ทำการสมรสและมีลูกสาวแล้ว คุณตาคุณยายปลื้มมากและพร้อมที่จะเลี้ยงดูหลานระหว่างดิฉันเดินทางไปเยี่ยมน้องชายสองคนซึ่งไปศึกษาเป็นนักเรียนประจำ ณ โรงเรียนมัธยมในประเทศอังกฤษ

โชคดีของดิฉันที่เป็นเพื่อนบ้านสนิทสนมกับคุณศักดิ์และคุณครูเฉลา ไทยวัฒน์ ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทกับท่านจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ท่านจรูญพันธุ์เป็นข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศประจำอยู่ ณ สถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร เมื่อได้กำหนดการเดินทาง คุณศักดิ์ ไทยวัฒน์ ได้ติดต่อขอความกรุณาจาก

ท่านจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลเป็นที่พึ่งพาในยามจำเป็นแก่ดิฉัน ซึ่งจะเดินทางไปต่างประเทศเป็นครั้งแรก ท่านทั้งสองก็เมตตารับคำ ดิฉันจึงได้มีโอกาสเดินทางไปเยี่ยมน้องชายสองคนที่กรุงลอนดอน ได้เปิดหูเปิดตาเห็นชีวิตในประเทศอังกฤษ และได้ฝึกใช้ภาษาอังกฤษในความเป็นอยู่ชีวิตประจำวัน ท่านจรูญพันธุ์และท่านผู้หญิงอรอวลยังเชิญให้ดิฉันพักในบ้านของท่านทั้งสองในสัปดาห์แรก ทำให้ดิฉันมีโอกาสเรียนรู้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ในประเทศอังกฤษอย่างมีระดับอีกด้วย นับเป็นความกรุณาอย่างยิ่งของท่านทั้งสองที่ให้บทเรียนการสังคมสูงค่าเป็นพื้นฐานของการทำงานสังคมนานาชาติของดิฉันตลอดมา

อีกหลายปีต่อมา ท่านผู้หญิงอรอวลเดินทางกลับมาพำนักในประเทศไทยแล้ว และได้รับเชิญเป็นกรรมการของสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ดิฉันซึ่งเป็นกรรมการอยู่ในคณะกรรมการด้วยกัน จึงมีโอกาสทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดต่อมาเป็นเวลาหลายปี เป็นทั้งโชคดีและความสุขใจของดิฉันที่ได้สานต่อความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างเราทั้งสองคนตลอดมาอีกยาวนาน อีกทั้งท่านสามีของเราทั้งสองก็เป็นนักเรียนเก่าประเทศอังกฤษในระยะเดียวกัน โอกาสที่ครอบครัวของเราทั้งสองได้พบกันในงานสังคมต่าง ๆ ก็มีมากขึ้น ตราบจนทั้งสองฝ่ายมีอายุสูง งานสังคมต้องลดลง เป็นผลให้ความสัมพันธ์ห่างเหินไป เพียงได้ชื่นชมยินดีต่อกันเมื่อได้พบในงานต่าง ๆ

เมื่อได้ทราบว่าท่านผู้หญิงอรอวลได้จากพวกเราไปแล้ว ดิฉันรู้สึกใจหายเพราะท่านเปรียบเสมือนพี่สาวใหญ่ที่ให้ความรักสนิทสนมอบอุ่นสม่ำเสมอ รู้แน่แก่ใจว่าภารกิจใดที่ท่านจะให้คำแนะนำปรึกษาได้ท่านยินดีเสมอ บัดนี้ไม่มีคุณพี่ที่รักเป็นที่พึ่งแล้ว ยังให้เกิดความว้าเหว่ใจและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยสำนึกในคุณงามความดีและน้ำใจงดงามของท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ต่อน้อง ๆ สม่ำเสมอตลอดมา ดิฉันเชื่อมั่นว่าท่านจะสถิตเป็นสุขบนสรวงสวรรค์ และความทรงจำถึงท่านจะยังคงไว้ด้วยความเคารพรักในดวงใจของทุกคนที่ได้รับความรักและเมตตาจากท่าน... ตลอดไปมิลืมเลือน

ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวนิช

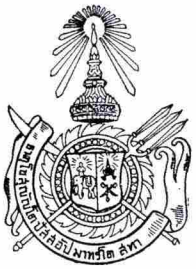
กราบระลึกถึง
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา

นับเป็นเวลาหลายสิบปีที่ดิฉันได้รับความรัก ความเมตตา ความผูกพัน ความสนิทสนม ความจริงใจจากท่านผู้หญิงอรอวลผู้ซึ่งเปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ที่ดิฉันเคารพรักอย่างสูงสุด เมื่อคุณแม่ดิฉันถึงแก่อนิจกรรม ท่านผู้หญิงได้เป็นกำลังใจให้ดิฉันมีความเข้มแข็ง ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ทำหน้าที่แทนคุณแม่ โดยให้ความอบอุ่น ให้คำปรึกษา มีความห่วงใยอาทรในตัวดิฉันอย่างสม่ำเสมอตลอดมา พระคุณนี้ดิฉันขอจดจำไว้ไม่มีลืม

ความกรุณาที่ท่านผู้หญิงอรอวลมีต่อดิฉันสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดในการทำงานของท่านพ่อดิฉันกับท่านองคมนตรีจรูญพันธุ์ ในวันที่ดิฉันได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัยเวลเลสเล่ย์ที่สหรัฐอเมริกา ทางมหาวิทยาลัยได้ทูลเชิญท่านพ่อเป็นแขกเกียรติยศกล่าวปราศรัยในงานพิธีมอบปริญญาบัตร ท่านองคมนตรีซึ่งในขณะนั้นเป็นผู้แทนท่านหนึ่งในคณะผู้แทนไทยที่ไปเข้าร่วมประชุมองค์การสหประชาชาติ ณ นครนิวยอร์ก ได้ให้เกียรติไปร่วมแสดงความยินดีกับดิฉันในพิธีรับปริญญา นำความปลื้มปีติมาให้ดิฉันจนถึงทุกวันนี้

หลังจากนั้น ดิฉันได้เข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศในระยะหนึ่ง ดิฉันได้มีโอกาสทำงานใต้บังคับบัญชาท่านองคมนตรีจรูญพันธุ์ และได้ร่วมทำงานกับท่านผู้หญิงอรอวลในสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ส.ป.อ.ท.) ซึ่งคุณแม่ดิฉันเป็นผู้ก่อตั้งและท่านผู้หญิงได้เข้าเป็นสมาชิกรายแรก ๆ ท่านหนึ่ง

เมื่อท่านองคมนตรีได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ท่านได้กรุณาให้ความไว้วางใจแต่งตั้งให้ดิฉันเป็นเลขานุการของท่าน ซึ่งเป็นเกียรติอย่างสูงสำหรับดิฉันและเป็นโอกาสให้ดิฉันได้เข้าไปทำงานกับท่านผู้หญิงอย่างใกล้ชิดเป็นเวลาหลายปี

ท่านผู้หญิงได้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคม ส.ป.อ.ท. หรือที่เรียกย่อว่าสมาคม “แพน” สี่วาระเป็นเวลาแปดปี ดิฉันได้รับเกียรติให้ร่วมงานกับท่านในตำแหน่งวิเทศสัมพันธ์สี่ปีและเป็นเลขาธิการอีกสี่ปี ตลอดระยะเวลานี้ดิฉันได้เห็นความสามารถอย่างสูง ความทุ่มเทอย่างจริงใจในการบริหารงานของท่านผู้หญิงด้วยความสุขุม นิ่มนวล สุภาพ อ่อนโยน มีน้ำใจไมตรีกับกรรมการและสมาชิกสมาคม ฯ ทุกท่าน ท่านผู้หญิงเป็นนักอักษรศาสตร์ที่มีความสามารถพิเศษในการเขียนหนังสือโต้ตอบและร่างคำบรรยายในโอกาสต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษด้วยถ้อยคำที่สละสลวย มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ ตรงประเด็นทุกขั้นตอน ท่านผู้หญิงเป็นนักแปลหนังสือและเอกสารทั้งไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย ในระดับผู้เชี่ยวชาญในมาตรฐานสูงทุกครั้งที่ดิฉันร่างหนังสือเสนอท่านผู้หญิง ท่านได้แก้ไขให้กระชับและได้ใจความยิ่งขึ้น ท่านเป็นเสมือนอาจารย์ที่ให้ความรู้ภาษาไทยเพิ่มเติมแก่ดิฉันด้วย

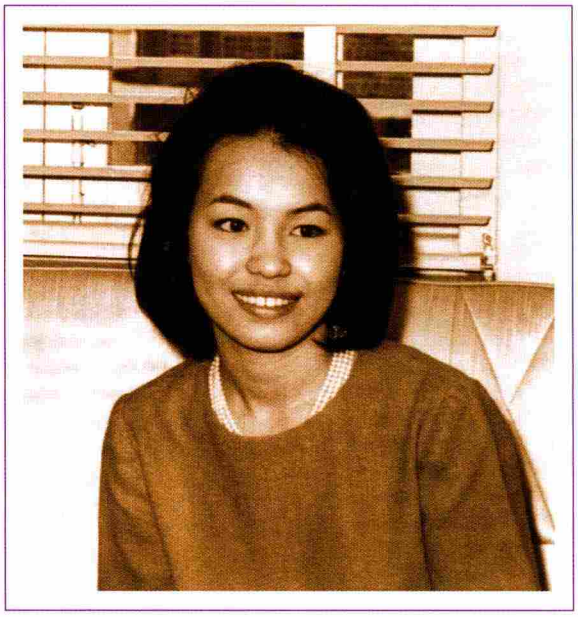
นอกจากส่งเสริมกิจกรรมสมาคม ส.ป.อ.ท. ในด้านวิเทศสัมพันธ์เพื่อกระชับมิตรไมตรีระหว่างชาวต่างประเทศและสตรีไทยแล้ว ท่านผู้หญิงได้มุ่งมั่นทุ่มเทในงานสังคมสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือสังคมโดยรวมโดยการนำคณะกรรมการสมาคม ฯ เข้าไปดูแลอุปการะสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน “บ้านคำพลอย” ในชุมชนแออัดทำให้เด็กจำนวนมากได้รับการเลี้ยงดูอบรมให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การริเริ่มโครงการนี้เป็นผลงานของท่านผู้หญิงที่พวกเราชาว ส.ป.อ.ท. มีความภาคภูมิใจยิ่ง

ท่านผู้หญิงอรอวลเป็นกุลสตรีที่เป็นต้นแบบของความดีงาม ความมีน้ำใจ ความรู้ ความสามารถ ความสุขุม อ่อนน้อม ความสำเร็จในชีวิต ท่านเป็นร่มโพธิ์ของลูกหลานญาติพี่น้องและพวกเราที่รักเคารพท่าน การจากไปของท่านผู้หญิงได้นำความโศกเศร้าอาลัยอย่างสุดซึ้งมาสู่ดิฉันและทุก ๆ คนที่รู้จักท่าน

ดิฉันขอให้คุณงามความดีที่ท่านผู้หญิงอรอวลได้บำเพ็ญตลอดมาจงนำท่านไปสู่สุคติในภพภูมิที่ร่มเย็นอยู่เคียงข้างท่านองคมนตรีจรูญพันธุ์ตลอดไป

(ท่านผู้หญิงวิวรรณ วรวรรณ เศรษฐบุตร)

ท่านผู้หญิงอรอวล สุภาพสตรีตัวอย่าง

ตอนที่ดิฉันทราบว่าท่านผู้หญิงอรอวล กำลังป่วยหนักอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬา ฯ ก็อยากจะไปกราบท่าน เพราะไม่ได้ไปหาท่านมานานมากแล้ว แต่ด้วยความเกรงใจที่จะไปรบกวนท่าน จึงผัดวันประกันพรุ่งจนในที่สุดก็ไม่ได้ไป เหตุผลที่อยากจะไปกราบท่านนั้น ออกจะมาจากความรู้สึกส่วนตัวล้วน ๆ จากความผูกพันทางใจที่มีมาช้านาน ตั้งแต่สมัยดิฉันยังเป็นสาววัยรุ่น ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้สนิทสนมกับท่านเป็นพิเศษ แต่มีความประทับใจในตัวท่าน ที่สำหรับดิฉันถือว่าเป็นสุภาพสตรีตัวอย่างท่านหนึ่งของคนไทย เสียใจและเสียดายมากที่กว่าจะได้ไปกราบท่านก็เมื่อท่านได้จากไปแล้ว

ท่านผู้หญิงอรอวล หรือที่ดิฉันเรียกว่า คุณอาอรอวล ตามที่พ่อให้เรียก เพราะนับญาติกัน ทั้งทางสายคุณอาจรูญพันธุ์ สามีท่านกับตัวท่านเองที่เป็นน้องสาวของอาเขยนั้น ดิฉันได้มีโอกาสรู้จักกับท่านจริง ๆ ก็ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ตอนที่พ่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตไทยที่นั่น ซึ่งคุณอาจรูญพันธุ์ประจำอยู่ที่สถานทูตไทยก่อนหน้านั้นแล้ว

ถ้ามองย้อนหลังไปกว่า ๕๐ ปี ตอนนั้นคุณอาอรอวลนับว่ายังอยู่ในวัยสาวทีเดียว แต่สำหรับเด็กวัยรุ่นอย่างดิฉัน ดูท่านเป็นผู้ใหญ่มาก ๆ และเป็นผู้ใหญ่ที่ใจดี มีน้ำใจกับเด็ก ๆ แต่ที่ติดตาติดใจมาจนถึงทุกวันนี้คือความเป็นสุภาพสตรีผู้ดีไทยขนานแท้ หรือที่ภาษาฝรั่งใช้คำว่า

Real Lady ที่ยังคงรักษามารยาทงาม ๆ ของไทยเอาไว้อย่างครบถ้วน และในขณะเดียวกัน ในฐานะภริยาของนักการทูตระดับผู้ใหญ่ ซึ่งต้องออกสังคมกับคนอังกฤษและวงการทูตจากประเทศต่าง ๆ ที่ประจำอยู่ลอนดอน ก็สามารถกลมกลืนเข้ากับสังคมอังกฤษได้อย่างงดงาม เป็นที่น่าภูมิใจสำหรับคนไทย เพราะอย่าว่าแต่สมัยนี้เลย แม้ในสมัยนั้นก็หาได้ไม่ง่ายนัก

เท่าที่จำได้ ไม่เคยเห็นท่านทำเสียงกรี๊ดกร๊าด หรือหัวเราะเสียงดัง และไม่เคยเห็นท่านกล่าวว่าใครหรือแสดงอาการหงุดหงิดเสียอารมณ์ให้ใครเห็น แต่ในขณะเดียวกันท่านไม่ได้เป็นคนถือตัว หรือไว้ตัว ท่านจะพูดคุยอย่างมีอารมณ์ขันและเป็นกันเอง แม้กับเด็กวัยรุ่น แต่ก็ด้วยความสุภาพเสมอ

ดิฉันต้องขอแสดงความเสียใจกับครอบครัวของท่านที่ต้องสูญเสียคนพิเศษของครอบครัว ทีแรกตั้งใจจะเขียนต่อว่าเป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ แต่จริง ๆ แล้วท่านก็จะยังอยู่ในหัวใจของหลาย ๆ คนที่มีโอกาสได้รู้จักกับท่าน และถึงแม้ว่าจะไม่มีวันกลับมาในตัวตนเดิมของท่าน แต่ท่านก็ยังคงเป็นตัวอย่างที่ดีมาก ๆ สำหรับการคงรักษาเอกลักษณ์ของผู้หญิงไทยไว้ตลอดไป

ทิพย์ (คุณหญิงทิพยวดี ปราโมช ณ อยุธยา)

Message of Condolence

Len and I and our children arrived in Vientiane in the summer of 1962. Having spent the previous four years in Bangkok we were of course interested to get to know better the Thai ambassador and his wife. We were delighted to discover that Ambassador Charunphan was warm and witty. Thanphuying Ora-uen was exceedingly kind, warm and charming as well. It was a great pleasure for us, having been forced to leave Bangkok behind, to have such a talented and attractive Thai couple as our close friends in Vientiane. Our daughter Debby also had occasion to get to know Ae, who was then living in Vientiane with her parents. I recall Debby commenting about Charunphan and Ora-uen that it was so nice to talk to people who spoke a familiar language, rather than the Lao and French she was hearing all the time. I do not recall how I understood that comment at the time, but now I wonder whether she was referring to Thai or to English.

Vientiane was not a large town in the years we lived there and the diplomatic corps was not large either. As a result, it was possible for us to get to know one another quite well. Len and I long retained very fond memories of those years. We were really quite young then! Ora-uen's warmth and charm are central to my recollections of our lives during that time. We worked together on many different projects, often related to providing help to poor, sick, or disabled Lao. I always enjoyed Ora-uen's company tremendously.

We of course saw Ora-uen and Charunphan often after the time we spent together in Laos. We had a long tour in Bangkok from 1967 to 1973. Those too were wonderful years. The last time we met Ora-uen, and the second to last time that Len visited Thailand, Ora-uen's son Chirayu invited Len and me, and our son Danny, for dinner at his house. We were able to see Ora-uen, Ae, Chirayu and Thanphuying Oranuch, and their children. We had a wonderful dinner and afterward had an opportunity for delightful conversation. Inspired by the music, Len, I recall, was determined to dance. And so we did. Ora-uen was, as were Len and I, older, but her spirit was entirely unchanged from our Lao years. It was wonderful to see her again and it was a fine evening. I was so sorry to learn recently that as we left that night we were in fact also bidding Ora-uen farewell.

Ora-uen had a wonderful warmth and a sort of suppressed merriment to her that I always treasured. Len and I were very grateful to have Charunphan and Ora-uen as close friends during our wonderful years in Vientiane. Their warmth and friendship added so much to our time there. We remember them with the deepest affection.

Love, Anne Unger*

* *คุณแอน อังเกอร์ เสียชีวิตไม่นานหลังจากเขียนคำไว้อาลัยให้ท่านผู้หญิงอรอวล ครอบครัวของท่านผู้หญิงอรอวล ขอร่วมแสดงความอาลัยอย่างยิ่งกับคุณแดนนี่ ณ โอกาสนี้ด้วย*

คำไว้อาลัย

การแต่งงานกับพลตรี สุพรหม และได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสกุลวสันตสิงห์เป็นความประทับใจในชีวิตของดิฉัน โดยปกติเราอาจได้ยินว่าผู้ที่แต่งงานเข้าในครอบครัว มักจะเกิดความรู้สึกเหมือนเป็นคนแปลกหน้า แต่สำหรับดิฉันนั้นได้รับความรัก ความกรุณาจากทุก ๆ ท่านในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักสนิทสนมเสมือนเป็นน้องแท้ ๆ จากท่านผู้หญิงอรอวล ท่านเป็นผู้ที่มีความอบอุ่น พูดจาดี จิตใจดี ดิฉันไม่เคยเห็นท่านโกรธใครเลย และเกิดความรู้สึกสบายใจทุกครั้งที่ได้อยู่ใกล้ท่าน จนรู้สึกเหมือนท่านเป็นพี่สาวแท้ ๆ

โชคชะตาของเราทั้งสองคู่ ทำให้เราได้พบกันร่วม ๑๐ ปี ในต่างประเทศ เพราะเมื่อท่านดำรงตำแหน่งอยู่ในประเทศอังกฤษ เราก็อยู่เป็นนักเรียนเสนาธิการในฝรั่งเศส ได้พบปะกันเสมอตลอด ๓ ปี เมื่อท่านไปเป็นเอกอัครราชทูตในประเทศลาว เราก็ไปเป็นผู้ช่วยทูตทหารอยู่ในไซ่ง่อน ประเทศเวียดนาม เมื่อท่านเป็นเอกอัครราชทูตประเทศสเปน เราอยู่ในฝรั่งเศสในฐานะผู้ช่วยทูตทหาร ทำให้เราใกล้ชิดกันมาก

ท่านผู้หญิงจากไป ในฐานะที่เป็นน้องสะใภ้ จึงรู้สึกขาดพี่สาวที่น่ารักและเคารพไป แต่ความดีของท่านยังซึ้งอยู่ในใจของดิฉัน จึงขออธิษฐานให้ท่านไปอยู่ในสรวงสวรรค์ สมกับความดีที่ท่านมีตลอดชั่วกาลนาน

เพ็ญโฉม วสันตสิงห์

แม่

แม่เป็นผู้หญิงที่ได้ผ่านชีวิตที่งดงาม และแม่ก็ได้ถ่ายทอดความงดงามของชีวิตแม่ให้แก่ทุกคนที่แม่ได้สัมผัสโดยเฉพาะลูกทั้งสอง ผมขอกราบขอบพระคุณแม่สำหรับความรักความหวังดีที่แม่ได้มอบให้ผมมาตลอดชีวิต เป็นความดีงามและความอบอุ่นที่ไม่มีวันจะลดน้อยลงไปตามกาลเวลา

ในวัยเด็ก ผมจำได้ว่า แม่เป็นคนที่รักพี่น้องมาก เกือบทุกวันเราจะไปรวมตัวกันที่บ้านที่อยู่ใกล้วัดคอกหมู (วัดสิตาราม ถนนดำรงรักษ์) พอเลิกงาน พ่อก็จะขับรถมารับกลับบ้าน วันไหนที่พ่อมารับไม่ได้ ผมก็จะนั่งรถสามล้อกลับบ้านกับแม่ พอผมทำงานและมีครอบครัว ผมก็มาปลูกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกันกับพ่อแม่ที่ถนนลาดพร้าว ตอนกลางคืนก็จะรับประทานอาหารด้วยกันทุกคืนที่อยู่บ้าน แม่จะต้องคิดเลือกอาหารที่พ่อและผมชอบ เป็นอย่างนี้หลายสิบปี ระหว่างรับประทานอาหารก็คุยกันทุกเรื่อง แม่เป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ และดูทีวี สนใจในทุกข์สุขของพี่น้อง จึงไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีเรื่องอะไรคุยกันในโต๊ะอาหาร หนังสือพวกหนึ่งที่แม่ชอบมาก ก็คือ นิยายแนวสืบสวนค้นหาฆาตกรของ อากาธา คริสตี (Agatha Christie) แม่อ่านหมดและอ่านเล่มละหลาย ๆ ครั้ง จนจำได้หมด ผมก็ชอบอ่านหนังสือในเวลาว่าง และได้อ่านหนังสือประเภท Detective ของอากาธา คริสตี เหมือนกัน ผมกับแม่จะชื่นชมความฉลาดของปัวโรต์ และมิสมาร์เปิ้ลส์ จะเห็นได้ว่าบรรยากาศเช่นนี้ ทำให้ผมกับแม่สนิทสนมกันมาตลอดชีวิต

ในช่วง ๒-๓ ปีสุดท้าย แม่เริ่มป่วยและช่วยตัวเองได้น้อยลง ตอนแรก ๆ ก็จะรักษาตัวอยู่ที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ และต้องเข้าโรงพยาบาลเป็นบางครั้ง ช่วงนี้เป็นช่วงที่น้องสาวของผม (เอ๋) กับลูกสะใภ้ของแม่ (นุช) ต้องมีบทบาทมากในการดูแลแม่ เอ๋เองก็มีภาระมากเพราะแป๊ะ (ชัยยันต์) ก็ป่วย นอกจากนั้น ก็ยังอยู่คนละบ้าน นุชจึงต้องติดตามคอยดูแลแม่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในการติดต่อกับแพทย์และโรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ แม่ได้มีโอกาสฉลองอายุครบ ๘ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ฯพณฯ พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี เชิญดอกไม้พระราชทานมาอวยพร นอกจากนั้น พวกเรายังได้นิมนต์พระสงฆ์ให้มาสวดมนต์ให้พรแก่แม่ด้วย ผม นุช และ เอ๋ ปลื้มปีติมากว่าแม่อายุยืนและได้ฉลองการมีชีวิตที่ดีมาถึง ๙๖ ปี

เมื่อตอนเช้าตรู่ของวันที่ ๗ เมษายน แม่ก็ได้จากไปอย่างสงบ ทั้ง ๆ ที่แพทย์และพยาบาลของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้พยายามช่วยรักษากันอย่างเต็มที่มาโดยตลอด ทั้งนี้ต้องไม่ลืมช่วงที่แม่ป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลกรุงเทพด้วย ตั้งแต่คุณหมอกิตติพันธ์ วิสุทธารมณ์ จนมาถึงคุณหมอประดับ สุขุม ที่ช่วยกันรักษาและดูแลแม่มาอย่างดี นับว่าแม่ได้จบชีวิตอย่างสมบูรณ์และงดงาม แม่มีบุญที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์ ตั้งแต่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และแม่ก็ได้มีความสุขจากการที่มีความชื่นชมและความรู้สึกจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาตลอดชีวิต

สุดท้ายนี้ ผมอยากขอสรุปง่าย ๆ ว่า แม่เกิดมามีบุญ และบุญนั้นได้แผ่ลงมาที่ผม นุช และหลาน ๆ เอ้ เอ๋ โอ๊ต และฝน อย่างเต็มที่ ผมขอกราบแม่ด้วยความรัก เคารพ และอาลัยเป็นที่สุด

จิรายุ–อรนุช อิศรางกูร ณ อยุธยา

คุณย่า

สิ่งที่ผมกำลังจะเขียนเป็นเรื่องราวต่างๆ ที่ถือเป็นเกร็ดประวัติตามคำบอกเล่าจากคุณย่าเอง และคนรอบข้างคุณย่า ที่อยากนำมาเขียนเล่าในคำไว้อาลัยในครั้งนี้

ตั้งแต่จำความได้ ผมอยู่ในครอบครัว ซึ่งมีทั้ง คุณปู่ คุณย่า คุณพ่อ คุณแม่ เลี้ยงดูผมมา คุณย่ามีชื่อเล่นว่า “แอ๋ว” เป็นบุตรีคนที่ ๘ ของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ และคุณหญิงเรียบ เกิดมาในตระกูล “วสันตสิงห์” คุณย่าเคยเล่าว่าเท่าที่คุณย่าจำความได้ ในตอนเด็กนั้น คุณย่าเกิดที่จังหวัดเชียงใหม่ในขณะที่คุณชวดเป็นเจ้าเมือง เหตุการณ์ที่คุณย่าจำได้ในวัยเด็กที่ถือเป็นความพิเศษที่สุดมีอยู่ ๒ เหตุการณ์ คือ เมื่อตอนประมาณ ๘ ขวบ คุณย่ามีโอกาสได้ฟ้อนเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) ครั้งเสด็จประพาสจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพิธีการสำคัญในการถวายการต้อนรับพระเจ้าแผ่นดินตามประเพณีของเจ้านายไทยฝ่ายเหนือ ซึ่งคุณย่ามีความปลาบปลื้มมากกับเหตุการณ์ครั้งนั้น อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ คุณย่าเป็นเด็กผู้หญิงคนแรกของจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้นั่งเครื่องบิน คุณย่าเล่าให้ฟังว่า คุณชวดเห็นว่าผู้คนชาวบ้านต่างหวาดกลัว ตื่นเต้น ไม่เคยเห็นเครื่องบิน จึงอยากแสดงให้ทุกคนเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่น่ากลัวเลย ด้วยการขึ้นไปนั่งพร้อมอุ้มคุณย่าอยู่บนตัก พร้อมให้นักบินนำเครื่องขึ้น คุณย่าเล่าว่าเครื่องบินมีลักษณะเป็น ๒ ใบพัด มี ๒ ที่นั่งก็คือ นักบิน และมีผู้โดยสารนั่งได้อีกเพียงคนเดียว คุณย่าจำได้ว่าคุณย่าสนุกมาก และไม่ร้องไห้เลย

จริง ๆ แล้วคุณย่าดูเหมือนเป็นผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่ง เรียบร้อย ยิ้มแย้มแจ่มใส แต่คุณย่าเองก็มีประสบการณ์ที่สนุก ๆ มาเล่าให้หลาน ๆ ฟังเสมอ ใครจะไปรู้ว่าคุณย่าเคยทำงานในหน่วยข่าวกรองในสมัยสงครามเย็น (ฟังดูแล้วเหมือนสายลับ ๐๐๗ เลย) เนื่องจากคุณย่าจบที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษค่อนข้างดี จึงได้ทำงานเป็นคนแปลภาษา เอกสารลับ เอกสารต่าง ๆ ผมพยายามถามว่ามีเรื่องราวลับอะไรบ้าง แต่คุณย่าไม่เคยเล่าให้ฟังเลย แม้ว่าจะพยายามหลอกถามอย่างไรก็ตาม

สมัยที่คุณปู่ยังมีชีวิตอยู่ ผมเคยถามคุณปู่ว่าคุณปู่จีบคุณย่าอย่างไร คุณปู่เล่าให้ฟังว่า สมัยก่อน การพบปะกันของหนุ่มสาวไม่เหมือนสมัยผม คือ ถ้าอยากพบก็จะต้องมี Chaperone หรือผู้ใหญ่มาด้วย เพื่อให้ถูกทำนองคลองธรรม โอกาสจะเจอกันไม่มีมากนัก ผมยังจำได้ว่า คุณปู่เคยเล่าว่าสมัยที่ "ปิ๊ง" คุณย่า "แค่เดินผ่านหน้าบ้าน เห็นหลังคาห้องคุณย่าแล้วก็หายคิดถึง" เรื่องที่คุณปู่เล่าให้ผมฟังในวัยเด็กได้สะท้อนให้เห็นถึงความรักที่คุณปู่ให้แก่คุณย่าจนวาระสุดท้ายที่ต้องจากกัน คุณปู่คุณย่าเป็นผู้ใหญ่แบบอย่างให้แก่หลาย ๆ คนเพราะมักจะได้รับเชิญให้เป็นประธานในงานแต่งงาน เป็นผู้ปูที่นอนและให้โอวาทคู่บ่าวสาวน่าจะเป็นร้อย ๆ คู่ แล้วเมื่อคุณปู่ได้จากพวกเราไปในปี ๒๕๓๔ ผมจำได้ว่าช่วงที่คุณปู่เพิ่งเสียไป พวกเราทั้งพ่อแม่ อาเอ๋ อาแป๊ะ จะสลับกันมารับประทานข้าวกับคุณย่าอย่างสม่ำเสมอ ผมยังจำได้ว่าคุณย่าดูเศร้า แต่ไม่พูดไม่แสดงความทุกข์ให้ทุกคนเห็นจนเกินไป

คุณย่าเป็นคนที่มีแบบแผน เน้นความประณีตในทุกเรื่อง เป็นคนเรียบง่าย แต่ก็พิถีพิถัน คงเป็นเพราะคุณย่าเป็นภรรยานักการทูตมากว่า ๓๐ ปี ทำให้คุณย่าชอบการมีระเบียบ เวลาอยู่บ้านคุณย่าจะเป็นคนสั่งอาหาร ดูแลทุกข์สุขให้แก่ลูกหลาน คุณย่ายังเป็นคนที่ชอบ "Compromise" คือ บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น ไม่ชอบการถกเถียงกัน ไม่ชอบความขัดแย้ง ซึ่งตอนเด็ก ๆ ผมเป็นคนที่ค่อนข้างใจร้อน และมักจะถูกตักเตือนเสมอให้มีความประนีประนอมกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เกิดจากตนเองและจากผู้อื่น คุณย่ามักจะยกตัวอย่างว่าการที่ผมโมโหหรือโกรธก็เหมือน "แมงเม่าบินเข้ากองไฟ" คือไม่รู้จักป้องกันตนเอง วิ่งเข้าไปในกองไฟแล้วก็ตาย ผมได้เรียนรู้ในสิ่งดี ๆ หลายอย่างโดยซึมซับมาทีละเล็กทีละน้อยจากการที่มีโอกาสได้อยู่กับคุณย่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้ความประนีประนอมในการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านการทำงาน หรือการใช้ชีวิตประจำวัน การเอาใจใส่

กับรายละเอียดต่าง ๆ การดูแลความรู้สึกของคนรอบข้าง และการให้ความเมตตาต่อผู้อื่น แต่สิ่งที่ผมจำได้อย่างแม่นยำที่สุดเพราะคุณย่าจะพร่ำสอนอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ผมเด็กจนโต คือการใช้ชีวิตโดยยึดการเดินสายกลางอย่าสุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่ง ผมคิดว่า เป็นสิ่งที่น่าจะอธิบายความเป็นคุณย่าในสายตาของทุกคนส่วนใหญ่ที่รู้จักคุณย่า และได้สัมผัสกับคุณย่าได้เป็นอย่างดี

ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา ผมมีภาระหน้าที่ด้านการงานมากขึ้น ทำให้ไม่ได้กลับมารับประทานอาหารร่วมกันได้เหมือนกับสมัยที่ผ่าน ๆ มา โชคดีที่เอ๋ (ดวงแก้ว) ได้เสียสละโดยการลาออกจากงาน เพื่อมาดูแลอ้าย (ด.ช.อัคริทธิ์) ลูกชายของเรา รวมไปถึงเป็นคนช่วยดูเรื่องต่าง ๆ ในบ้านของคุณพ่อ คุณแม่ ซึ่งรวมถึงคุณย่าด้วย ในช่วงสุดท้ายของชีวิตของคุณย่า คุณย่ามักจะมีความกังวลว่าสมาชิกทุกคนในบ้านเป็นอย่างไร มีความสุขสบายดีหรือไม่ ถึงแม้ว่าจะชราภาพลง เดินเหินไม่ได้ แต่ก็ยังคอยไถ่ถามความเป็นไปของทุกคนเสมอ คุณย่ายังคงมีความสุขกับการได้นั่งรับประทานข้าวพร้อมกันกับสมาชิกในครอบครัว การที่ได้รอให้เอ๋และอ้ายกลับจากโรงเรียนมาเพื่อจะได้มารับคุณย่าไปสวนสาธารณะ บางทีเอ๋และอ้ายก็จะขับรถพาคุณย่าไปซาฟารีเวิร์ล บางทีก็ไปสั่ง French Fries รับประทานที่ Golden Place กัน พวกเราจำได้ว่าคุณย่ามีความสุขมากที่ได้อยู่กับเหลน และผมเองก็มีความสุขและอบอุ่นใจมากที่ได้เห็นอ้ายทำให้คุณย่ามีรอยยิ้ม ถึงแม้ว่าคุณย่าจะเริ่มอ่อนแอและเคลื่อนไหวช้าลง แต่ก็ยังมีคำพูดที่น่ารักและทำให้พวกเรายิ้มได้เสมอ มีครั้งหนึ่งที่ผมเคยถามคุณย่าเล่น ๆ ว่า “อ้ายกับเอ้ใครหล่อกว่ากัน?” คุณย่าตอบแบบไม่ลังเลเลยว่า “ถามมาได้ยังไงอ้ายหล่อกว่าเอ้มากอยู่แล้ว” คุณย่าเว้นไปชักครู่แล้วทำหน้าตาครุ่นคิดเล็กน้อย แล้วพูดต่อว่า “หล่อกว่าปู่อีกด้วย” (คุณปู่จิรายุ) แต่ว่าพอสู้สีกับคุณชวดนะ (คุณชวดจรูญพันธุ์) แล้วคุณย่าก็หัวเราะ

ในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา คุณย่าต้องเข้าออกโรงพยาบาลอยู่เสมอ คุณย่าเริ่มพูดน้อยลงตามลำดับ แต่เราก็ยังเชื่อว่าคุณย่ายังสามารถรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้ทุกอย่างและเพื่อให้การดูแลคุณย่าได้ดียิ่งขึ้น เราจึงขอให้คุณย่าย้ายจากบ้านคุณย่าชั้น ๒ มาอยู่ที่ชั้นล่างของบ้านคุณพ่อคุณแม่ ซึ่งห้องคุณย่าอยู่ติดกับห้องรับประทานอาหารที่เรารับประทานร่วมกัน เมื่อคุณย่ารู้สึกสบาย ลูก ๆ หลาน ๆ ก็จะเข็นรถคุณย่ามานั่งเวลาที่ทุกคนมารับประทานอาหารพร้อม ๆ กัน คุณย่ายังยิ้มกับพวกเราอยู่เสมอ

ในช่วง ๒ ปีสุดท้ายของชีวิต คุณย่าต้องไปอยู่ที่โรงพยาบาลบ่อย ๆ โรงพยาบาลกรุงเทพ และในที่สุดที่โรงพยาบาลจุฬา ฯ ครอบครัวก็สลับกัน

ไปเยี่ยมอย่างสม่ำเสมอ คุณแม่ของผมกับอาเอ๋ จะเป็นหลักในการดูแลเรื่องอาการคุณย่า โดยคุณแม่จะเป็นผู้ติดต่อทีมแพทย์ ทีมพยาบาลดูแลในเรื่องการตรวจและการรักษา ส่วนอาเอ๋เป็นหลักในการไปเยี่ยมคุณย่าตลอดจนการดูแลในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกับคุณพ่อคุณแม่ของผม

ในวันเสาร์ที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๗ พวกเราทุกคนได้รับแจ้งจากคุณหมอว่า คุณย่ามีชีพจรที่ต่ำลง พวกเราอยู่กับคุณย่าจนถึงดึก และก็มาแต่เช้าของวันอาทิตย์ที่ ๖ เมษายน คนดูแลคุณย่าก็เปิดเทปพระเทศน์ให้คุณย่าฟัง สลับกับการที่ผมเปิดเพลงที่คุณย่าชอบ เช่น I Left My Heart in San Francisco, เป็นไปไม่ได้ (The Impossible), น้อยใจยา (จรัญ มโนเพชร) ฯลฯ สลับกับเสียงพูดคุยของครอบครัวของเราที่เป็นบรรยากาศของครอบครัวที่คุณย่าคุ้นเคยและมีความสุขที่สุด คุณย่าจากไปอย่างสงบ เวลา ๐๓.๔๓ น. ของวันจันทร์ที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ สิริอายุรวมได้ ๙๖ ปี ๑ เดือน กับ ๒๑ วัน

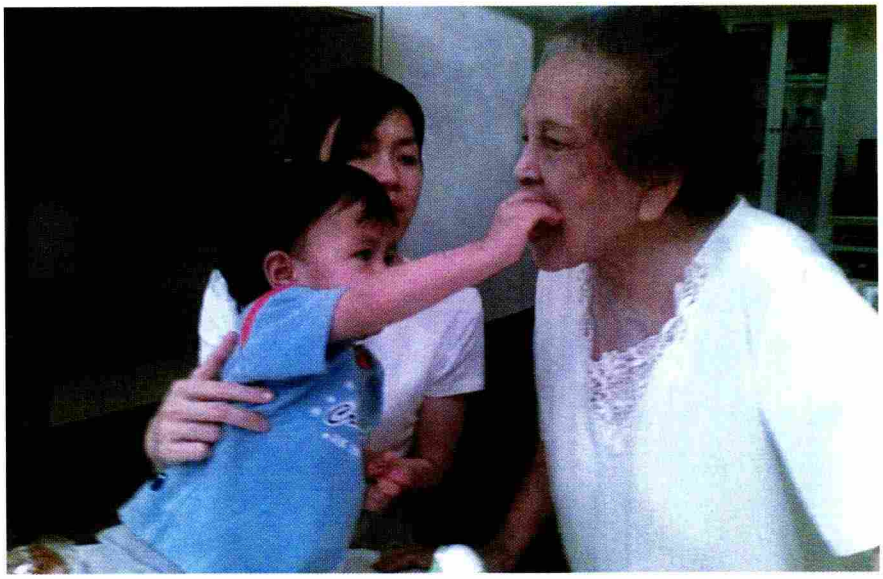
ตลอดระยะเวลาที่ผมได้อยู่ในงานสวดพระอภิธรรมของคุณย่า (ทั้ง ๗ วัน) หลายคนที่ผมได้ต้อนรับ ได้พบปะพูดคุย มีสิ่งหนึ่งที่ทุกคนพูดเหมือนกันคือ ทุกคนไม่เคยเห็นคุณย่าโกรธเลย ทุกคนเห็นว่าคุณย่าเป็นคนใจเย็น ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีความเมตตา ผมรู้สึกดีใจและภูมิใจที่เกิดมาเป็นหลานของคุณปู่คุณย่าครับ ในวันงานทำบุญครบรอบ ๗ วัน ท่านเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศ์ (พระพรหมบัณฑิต) ได้เทศน์ให้พวกเราฟังถึงเรื่องการเดินสายกลางซึ่งเป็นหลักธรรม หรือแนวทางการดำเนินชีวิตที่คุณย่าใช้มาตลอด ท่านได้เทศน์ว่า

“การไม่ยึดติดกับอดีต และการยอมรับการเปลี่ยนแปลง เป็นเรื่องที่พึงกระทำ แต่ไม่ใช่การที่ทำลายของเก่า ไม่เห็นคุณค่าของอดีตแล้วเปลี่ยนแปลงเป็นของใหม่ทั้งหมด”

ทำให้ผมจำได้ว่าสิ่งสุดท้าย ๆ ที่คุณย่าสอนอ้ายคือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยยึดถือปฏิบัติตลอดมาช้านานคุณย่าครับ ตอนนี้ไม่ว่าอ้ายจะไปไหน เมื่อเห็นพระบรมฉายาลักษณ์ของทั้ง ๒ พระองค์ที่ใด อ้ายจะยกมือขึ้นมาทูนหัวกราบด้วยใจของอ้ายจริง ๆ คุณย่าคงจะดีใจว่าสิ่งที่คุณย่าปลูกฝังไว้ คงจะติดไปกับเหลนอ้ายไปอีกนานเท่านานครับ

หลาน จิรุตถ์–ดวงแก้ว อิศรางกูร ณ อยุธยา
เหลน อัครินธิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

Dear, Great Grandma

Great Grandma I may not know you as well as your son but I remember a lot from what my dad tells me as well as my own memory.

I remember you coming to eat with me after school. I am hungry and we went to the coffee shop and I cared most seeing you eating and smiling with me. At the coffee shop, I had ice cream and you had french fries. You already had to use a wheelchair.

After coffee shop my mom quickly use the detour because of the traffic jam so we can quickly go home for family dinner. Till now, a family dinner for us was pretty normal but for you a family dinner became more and more rare. But when you come, I would kiss and massage you. And that's the time with you. And it was really enjoyable for me. The only thing I'm very sad about is your death.

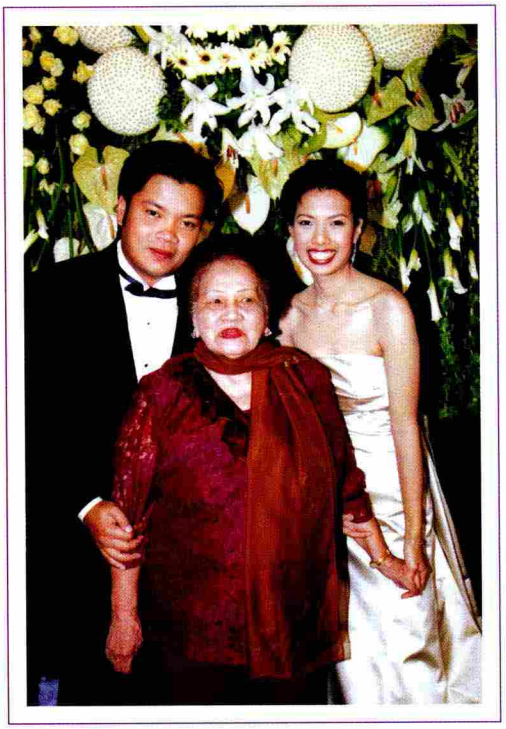
When you died it made my soul crushed to the core of earth. I wanted to go to the coffee shop with you again.

LORD BUDDHA SAID "BORN, OLD, SICK, DIE"

FROM Aye (Akarit Isarangkun Na ayuthaya)

อาลัยคุณย่า

หากนึกย้อนไปตั้งแต่ผมยังเป็นเด็ก ภาพที่ผมเห็นคุณย่าเมื่อ ๓๐ กว่าปีที่แล้ว จนถึงช่วงก่อนที่คุณย่าจะเริ่มไม่ค่อยสบาย (ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๕๐) ไม่เปลี่ยนไปเลย เวลาที่คุณย่าไม่มีภารกิจ หรือกิจกรรมต้องไปนอกบ้าน คุณย่ามักจะใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ในการนั่งอ่านหนังสือ พักผ่อน ดูโทรทัศน์อยู่ที่บ้าน ซึ่งก็จะเป็นแบบแผนในลักษณะนี้มาโดยตลอด

คุณย่าชอบอ่านหนังสือทุกประเภท แต่ที่ชื่นชอบเป็นพิเศษจะเป็นนวนิยายไทย ที่ประพันธ์โดยดอกไม้สด และผู้ประพันธ์อื่น ๆ รวมถึงนวนิยายแนวสืบสวนของอกาธา คริสตี ซึ่งผมเชื่อว่า นวนิยายแต่ละเรื่องนั้น คุณย่าอ่านมาแล้วไม่ต่ำกว่าสิบรอบ นอกจากนี้ คุณย่ายังชอบการเล่นเกมอักษรไขว้ในนิตยสารสตรีสาร หรือในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคุณย่าเรียนจบอักษรศาสตร์ และเคยเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จึงทำให้คุณย่ายังคงรักการอ่านและการฝึกฝนทักษะทางภาษาอยู่เสมอ

คุณย่ายังเป็นคนที่มีความจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยที่ดีมาก ซึ่งบ่อยครั้ง พ่อ และพี่เอ้ ซึ่งมีความสนใจในประวัติศาสตร์ไทยเช่นเดียวกัน ก็จะมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนทัศนะ และเรียนรู้เกร็ดประวัติศาสตร์จากคุณย่าในช่วงหลังรับประทานอาหารอยู่บ่อยครั้ง

คุณย่ามีความเมตตา และความห่วงใยให้แก่ลูก ๆ สะใภ้ เขย หลาน ๆ รวมถึงหลานสะใภ้ และเพื่อน ๆ ที่หลาน ๆ พามารู้จักกับคุณย่าอยู่เสมอ คุณย่ามักจะปฏิบัติเป็นแม่ ย่า ยาย และเจ้าของบ้านที่ดีในการดูแลความเป็นอยู่ของทุกคน โดยจะพยายามจัดหาอาหารที่ทุกคนชอบ และคอยสอบถามถึงกิจกรรมของแต่ละคนในแต่ละวัน ซึ่งทุกคนสามารถรู้สึกได้ว่า คุณย่าอยากให้ทุกคนกลับมารับประทานข้าวพร้อมหน้าพร้อมตากันในทุกวัน หากไม่ติดธุระหรือมีภารกิจใด ๆ

ดังนั้น คุณย่าจึงดูจะมีความสุขเป็นพิเศษในช่วงมื้อกลางวันของทุกวันอาทิตย์ ที่ครอบครัวของอาเอ๋จะมารับประทานอาหารด้วย เพราะเป็นวันที่มีลูกชายกับสะใภ้ ลูกสาวกับเขย และหลาน ๆ พร้อมหน้าพร้อมตากัน รวมไปถึงสมัยก่อน ที่คุณย่าจะไปบ้านวัดคอกหมู (บ้านวิสุทธคามใกล้วัดสิตาราม) ทุกวันอังคารและศุกร์ เพื่อได้ไปพบปะพูดคุยกับพี่ ๆ น้อง ๆ ของคุณย่า ซึ่งบางครั้ง ผมและพี่เอ้ก็ได้ไปที่นั่นด้วย และทำให้เห็นถึงความรักของคุณย่าที่มีให้กับครอบครัว พี่น้อง ญาติมิตรสหายต่าง ๆ

คุณย่าเป็นคนใจเย็น และอารมณ์ดี น้อยครั้งมากที่ผมจะเห็นคุณย่ารู้สึกหงุดหงิด และเท่าที่จำความได้ ผมไม่เคยเห็นคุณย่าโกรธฉุนเฉียว หรือกล่าวว่าตำหนิลูก ๆ หลาน ๆ เลย ทั้งนี้ ในบางครั้งที่คุณย่าถูกลูกและหลานหยอกบ้าง เช่น คุณย่าจะชอบแสดงความเห็นใจ และสงสาร ไม่เพียงต่อลูกและหลาน แต่กับเรื่องราวของคนอื่น ๆ ที่มีการเล่าสู่กันฟังด้วย โดยคุณย่ามักจะอุทานคำว่า “โถ...” ออกมาเสมอ จนบางครั้งลูก ๆ หลาน ๆ ก็จะหยอกคุณย่า โดยการดักคอพูดคำดังกล่าวออกมาก่อน หรือในบางครั้ง ลูกหลานก็จะหยอกไม่ให้คุณย่ารับประทานอาหาร หรือขนมมากเกินไป ซึ่งคุณย่าก็ไม่เคยถือโทษโกรธแต่อย่างใด แต่จะยิ้ม หรือบางครั้งก็หัวเราะ ซึ่งก็ทำให้บรรยากาศที่ดีในโต๊ะอาหารนั้นไม่เสียไปเลย

ระหว่างปี ๒๕๔๙-๒๕๕๔ ผมและครอบครัวต้องไปประจำอยู่ที่ต่างประเทศ และจะมีโอกาสกลับมาเยี่ยมบ้านปีละครั้งในช่วงปีใหม่ ซึ่งระหว่างที่อยู่ต่างประเทศนั้น คุณแม่ก็ได้ส่งข่าวให้ทราบโดยตลอดถึงอาการป่วยของคุณย่า ทั้งนี้ ในแต่ละปีที่กลับมา ผมและฝนก็สามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงของคุณย่าได้ชัดเจน จากเดิมที่คุณย่าเดินได้ ยังมีความสุขในการอ่านหนังสือ และรับประทานอาหาร/ขนมอร่อย ๆ คุณย่าเริ่มต้องนั่งรถเข็น พูดและรับประทานอาหารได้น้อยลง การตอบสนองต่อคนรอบข้างก็ค่อย ๆ ลดลงเช่นเดียวกัน ไปจนคุณย่าได้แค่เพียงนอนพักผ่อนรักษาอยู่บนเตียง

เหลนอุ่นและอิ่ม ที่เกิดในปี ๒๕๕๐ และ ๒๕๕๓ ในช่วงที่ผมประจำอยู่ที่ต่างประเทศ ก็มีโอกาสกลับมาเยี่ยมบ้านที่กรุงเทพฯ พร้อมผมและฝน โดยแต่ละครั้งที่กลับมา คุณย่าก็เริ่มไม่สบายแล้ว ฝนหรือผมได้เพียงแต่อุ้มเหลนอุ่นและอิ่มไปให้คุณย่าดู ซึ่งถึงแม้ว่าคุณย่าจะไม่มีปฏิกิริยาตอบสนองมากนัก แต่เราทั้งสองก็สามารถรับรู้จากสายตาของคุณย่าได้ถึงความเมตตาที่คุณย่ามีต่อเหลนทั้งสองเหมือนกับที่มีให้แก่ลูกและหลานทุกคนเช่นเดียวกัน

บ่ายวันอาทิตย์ที่ ๖ เมษายน ๒๕๕๗ ซึ่งเป็นช่วงที่ผมและครอบครัวอยู่ต่างจังหวัด คุณแม่ได้โทร.แจ้งข่าวให้ผมทราบว่าคุณย่าเริ่มมีอาการไม่ดีแล้ว และเป็นช่วงที่สมาชิกครอบครัวไปรวมตัวกันที่โรงพยาบาลเพื่อที่จะใช้เวลาอยู่กับคุณย่าให้นานที่สุด แต่คุณแม่ก็เป็นห่วงที่จะให้ผมและครอบครัวขับรถกลับกรุงเทพ ฯ ทันที จึงขอให้กลับในวันต่อไป ซึ่งหลังจากนั้นจนถึงค่ำ ผมก็พยายามโทรศัพท์เช็กอาการของคุณย่าตลอด และก็มีความหวังว่า จะสามารถกลับไปทันรวมตัวกับญาติคนอื่น ๆ ในวันถัดไป อย่างไรก็ตาม ในช่วงเช้ามืดของวันจันทร์ที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ คุณแม่ก็ได้แจ้งข่าวให้ทราบว่าคุณย่าได้เสียแล้วในช่วงเวลาประมาณตี ๓ กว่า ๆ ของวันนั้น ซึ่งนับว่าเป็นความสูญเสียครั้งใหญ่ของครอบครัวเรา แต่อีกมุมหนึ่งนั้น จากสภาพที่คุณย่าต้องนอนรักษาอยู่ในโรงพยาบาลเฉย ๆ ต่อสู้กับโรคภัยต่าง ๆ มาเป็นปี ผมก็เชื่อว่า คุณย่าจะได้มีโอกาสพักผ่อนอย่างสงบจริง ๆ แล้ว และก็หวังว่ากรรมดีที่คุณย่าสร้างสมมาตลอดชีวิต จะส่งดวงวิญญาณของคุณย่าให้ไปสู่สุคติ และอาจได้ไปอยู่ร่วมกับคุณปู่อีกครั้งหนึ่ง

ในวันที่ผมได้รับแจ้งให้เขียนคำไว้อาลัยต่อคุณย่านี้ ถึงแม้ว่าจะไม่คุ้นเคยกับการเขียน แต่สิ่งแรกที่นึกขึ้นมาได้ว่าน่าจะนำมาถ่ายทอดและแบ่งปันให้ทุกคนทราบ คือสิ่งที่คุณย่าได้สอน และฝากไว้กับลูก ๆ หลาน ๆ ทุกคน ซึ่งจากการได้อาศัยอยู่ในบ้านที่เป็นครอบครัวใหญ่ ได้อยู่ใกล้ชิดผู้ใหญ่ทั้งกับคุณปู่ คุณย่า และคุณยาย ทำให้หลายสิ่งที่เราเห็นตั้งแต่ในวัยเด็ก ได้ซึมซับมาในนิสัยของพวกเราโดยไม่รู้ตัว และเป็นสิ่งที่มีค่าที่จะนำไปปฏิบัติต่อ

ในช่วงรับประทานอาหารค่ำ ภาพที่ผมเห็นเป็นประจำตั้งแต่เด็กจนโตคือ เมื่อถึงเวลา ๒๐.๐๐ น. คุณย่าจะลุกจากโต๊ะอาหารเพื่อไปนั่งดูข่าวในพระราชสำนัก และเมื่อมีข่าวพระราชกรณียกิจไม่ว่าของพระองค์ใด คุณย่าจะยกมือขึ้นพนมทำความเคารพ และมีสมาธิในการดูทุกครั้ง การดูข่าวของคุณย่า ก็ทำให้พวกเราได้เห็นพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไปพร้อมกับคุณย่า และการพูดคุยกับคุณย่าในโอกาสอื่น ๆ ทำให้เรารู้สึกได้ถึงความจงรักภักดี และความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่คุณย่ามีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งความรู้สึกและแนวทางปฏิบัติดังกล่าวก็ได้สืบทอดมาถึง

รุ่นลูกและรุ่นหลาน และจะเป็นสิ่งที่ผมและฝนจะสอนให้ลูก ๆ หลาน ๆ ของเรานำไปปฏิบัติต่อไปด้วยเช่นเดียวกัน

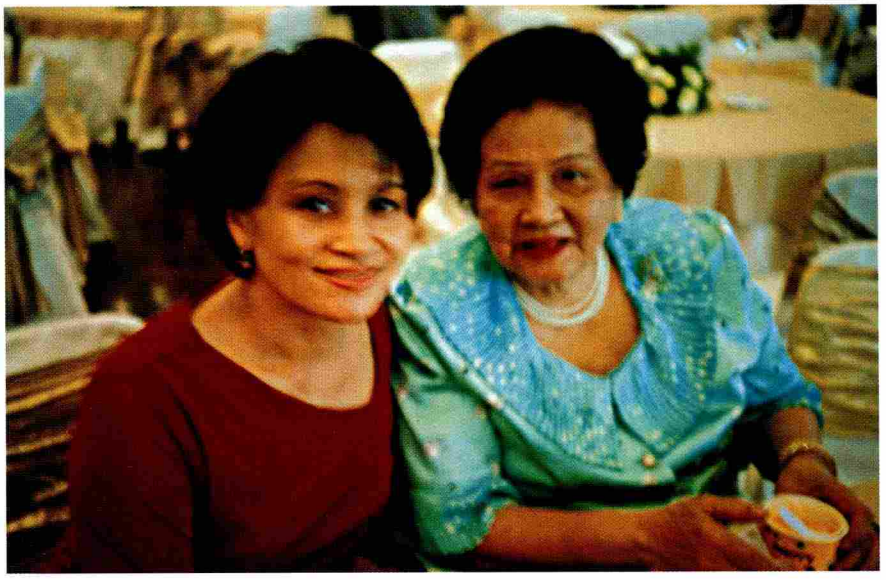
คำว่า “โถ.....” ยังเป็นคำที่ได้ยินอยู่เสมอในครอบครัวของเราในปัจจุบัน ไม่ใช่เพื่อเป็นการหยอกล้อ แต่เป็นสิ่งที่เราได้รับมาจากคุณย่าโดยตรง ซึ่งคุณย่าไม่เคยสอน หรือบังคับให้พวกเราต้องรับฟัง และพิจารณาเรื่องราว/ปัญหาของคนอื่น ด้วยความเมตตา และความเห็นใจ แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถสังเกต และเรียนรู้ได้จากพฤติกรรมที่คุณย่าถือปฏิบัติมาโดยตลอดได้

เช่นเดียวกัน คุณย่าจะบอกเสมอว่า “คุณย่าชอบ และเลือกทางสายกลาง” ซึ่งสมัยเด็ก ๆ ผมก็จะไม่เข้าใจว่าคืออะไร และในบางครั้งก็เห็นเป็นเรื่องแปลกที่คุณย่าไม่ชอบ หรือไม่เห็นด้วยกับความสุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง แต่เมื่อโตขึ้น ผมเริ่มรู้แล้วว่า ทางสายกลางถือเป็นธรรมอันประเสริฐที่คุณย่าได้ฝากให้พวกเรานำไปใช้ ทั้งในด้านการพัฒนาความคิดและการนำมาปฏิบัติ และไม่เฉพาะแต่สำหรับการถือครองชีวิตครอบครัว แต่รวมถึงในหน้าที่การงานด้วย

สุดท้ายนี้ หากคุณย่าได้รับทราบ โอ๊ตอยากบอกคุณย่าว่า ไม่ต้องเป็นห่วงลูก ๆ หลาน ๆ นะครับ แม่ พี่เอ้ และโอ๊ตจะพยายามดูแลพ่ออย่างดีที่สุด ส่วนพ่อนั้น ได้ดูแลแม่ ลูก และหลานทุกคนอย่างดีเสมอมาอยู่แล้ว ขอให้คุณย่าได้พักผ่อนด้วยความสงบ และความสุขนะครับ ...

ด้วยความเคารพรัก
โอ๊ต–ฝน–อุ่น–อิ่ม

My Mother, My Best Friend

ลูกมีความภูมิใจที่เกิดมาเป็นลูกแม่ แม่ดำรงชีวิตมา ๙๖ ปี อย่างสง่างามและมีคุณค่า แม่เป็นกุลสตรีที่มีจิตใจงดงามเปี่ยมด้วยความเมตตา เป็นที่รักของญาติมิตรลูกหลาน ลูกเป็นลูกสาวคนเดียวของแม่ แม้ว่าลูกต้องออกไปใช้ชีวิตห่างไปจากแม่ แต่ความใกล้ชิดความผูกพันยังมีอยู่ตลอดเวลา แม่ไม่เคยบังคับหรือเรียกร้องอะไรจากลูก แต่จะคอยห่วงใยให้กำลังใจทุกเวลา ลูกจะพูดกับแม่ได้ทุกเรื่อง แม่จะเป็นผู้นำพาแนะแนวทางในการดำรงชีวิตให้ลูก บุญคุณของแม่ที่อุปการะเลี้ยงดูสั่งสอนลูกมานั้น ไม่มีวันที่ลูกจะทดแทนได้

ตั้งแต่เด็กชีวิตของแม่ก็เริ่มไม่ธรรมดา แม่เกิดที่เชียงใหม่เมื่อคุณตาเป็นเจ้าเมือง เป็นลูกคนที่ ๘ ในจำนวน ๑๑ คน มารดาเดียวกันทั้งหมด เป็นชาย ๕ คน หญิง ๖ คน เมื่ออายุ ๘ ขวบ แม่ได้รับเลือกให้ฟ้อนหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ร่วมกับลูกเจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งเป็นพิธีสำคัญในการรับเสด็จ แม่โชคดีได้เข้าเป็นนิสิตคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่ออายุแค่ ๑๕ ปี พ่อพบแม่ครั้งแรกที่นี่ แอบมองแม่ สมัยนั้นอักษร ฯ และรัฐศาสตร์อยู่ตึกเดียวกัน แต่ก็จากกันไป เมื่อเรียนจบแล้วแม่ได้เข้าเป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หลังจากพบพ่อ ชีวิตของแม่เริ่มหักเห สงครามโลกทำให้ต้องเผชิญความลำบากอย่างแสนสาหัส เมื่อแต่งงานแล้วก็ยังต้องแยกกันอยู่ เพราะพ่อเป็นนายอำเภอปราณบุรี ส่วนแม่ยังเป็นอาจารย์อยู่โรงเรียนเตรียม ฯ เมื่อสงครามยุติ พ่อขอโอนไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศ

แม่จำเป็นต้องติดตามพ่อไปต่างประเทศ ต้องปรับตัวให้เข้ากับประเทศที่พ่อไปประจำอยู่ แม่ได้ปฏิบัติหน้าที่เคียงข้างพ่อตลอดมา เป็นภริยาทูตอยู่หลายประเทศ ต่อมาเป็นภริยาปลัดกระทรวง ภริยารัฐมนตรี ภริยาองคมนตรี และที่สำคัญที่สุดคือได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ชั้นทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ฝ่ายใน) เป็น 'ท่านผู้หญิง' แม่ยังเป็นแม่ที่ประเสริฐของลูกทั้งสอง ได้มีโอกาสบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

แม่ภูมิใจมากที่สุดในชีวิต เมื่อล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาในงานพระราชทานเพลิงศพของพ่อ แม่สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับการศพของพ่อไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สำนักราชเลขาธิการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง การเสด็จพระราชดำเนินเยือนสมาพันธรัฐสวิส และ สาธารณรัฐออสเตรีย พระราชทานเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพ่อว่าได้ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณอย่างใกล้ชิด และเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยมาช้านานในตำแหน่งองคมนตรี นับเป็นเกียรติยศแก่พ่อและครอบครัวอย่างสูงสุด ความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่แม่มีต่อสถาบัน และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ได้สืบทอดมายังลูกหลานของแม่ทุกคน

ชีวิตรักของแม่ที่เกิดขึ้นที่หัวหินในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้นช่างเหมือนละคร แม่สงสารพ่อที่ต้องประสบเคราะห์กรรมเรื่องคุณปู่ สนใจความเงียบขรึมของพ่อ และนิยมความสามารถในการทำงานของพ่อซึ่งเป็นที่ถูกใจของผู้ใหญ่ แม่ติดตามพี่สาว (ป้าอิ๋น) ไปอยู่หัวหินพร้อมกับคุณป้ากอบแก้วสมัยที่เสด็จพระองค์อาทิตย์ ฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้พบพ่อเมื่อเป็นนายอำเภออยู่ปราณบุรี ด้วยความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ตกลงจะแต่งงานกัน ในวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๔๘๕ พ่อเกือบจะไม่ได้แต่งกับแม่เนื่องจากเกิดสงครามโลกเสียก่อน พ่อต้องเสี่ยงชีวิตเมื่อญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่ประจวบฯ มีการยิงต่อต้านโดยทหารอากาศและตำรวจ พ่อถูกมอบหมายให้ไปแจ้งให้หยุดยิง ถึงกับต้องคลานเข้าไป ได้ถูกทหารญี่ปุ่นมัดมือไพล่หลัง พ่อต้องฟันฝ่าเข้าไปจนสามารถให้หยุดยิงได้ ในวันแต่งงานพ่อเข้ามากรุงเทพ ฯ ได้ทัน แต่แม่คงจะใจหายใจคว่ำ หลังจากแต่งงานสงครามยังยืดเยื้อพ่อกับแม่ต้องแยกกันอยู่ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๖ พ่อขอโอนไปอยู่กระทรวง

การต่างประเทศชีวิตจึงค่อยดีขึ้น พ่อได้อยู่กับครอบครัวและได้อยู่ใกล้คุณแม่ดูแลทุกข์สุขของท่าน (คุณหญิงเริ่ม วิเศษฤาชัย) เมื่อการโจมตีทางอากาศถี่ขึ้น พ่อตัดสินใจพาคุณแม่และครอบครัวอพยพไปเช่าที่เล็ก ๆ แถวคลองแสนแสบ ปลูกเรือนอยู่จนกระทั่งสงครามยุติลง

เมื่อลูกมีครอบครัวแล้วจึงเข้าใจและเห็นใจแม่ถึงความยากลำบากในการดูแลลูก มีลูกคนแรกตอนสงครามต้องคอยอุ้มลงหลุมหลบภัย เมื่อต้องตามพ่อไปอยู่ต่างประเทศเป็นครั้งแรกที่สวิตเซอร์แลนด์มีลูกคนที่ ๒ แล้วอายุไม่ถึงขวบ ลูกทำให้แม่ต้องเหนื่อยมากจนต้องเอาไปฝากเลี้ยงเพราะซนมาก แม่เล่าว่าพ่อไปเยี่ยมตกใจต้องรีบเอากลับบ้านเมื่อเห็นลูกถูกผูกไว้หน้าเต็มไปด้วยคราบน้ำตา ความเซียนของลูกแม่เล่าได้อีกมากมาย เช่น ขีดเขียนเก้าอี้และผนังบ้านเช่าเสียเลอะไปหมด คืนหนึ่งเมื่อพ่อแม่ออกไปข้างนอกลูกควรหลับแต่เกิดตื่นแล้วลงมานั่งรอตรงบันไดบ้านคนเดียว ทำให้แม่ใจหายแต่โล่งใจที่ไม่มีใครมาจับตัวไป ส่วนพี่เอโตกว่า แม่สอนให้อิสระไปโรงเรียนเองมีเพื่อนเล่นมากมาย

ที่ลอนดอนแม่รับภาระหนักเมื่อลูก ๆ เริ่มเป็น teenage และมีเพลิน อิศรางกูรฯ ลูกอาหมอจรัญพัฒน์ไปอยู่เป็นลูกสาวอีกคน แม่ส่งลูกไปอยู่กับครอบครัวอังกฤษเพื่อจะให้ลูกพูดภาษาอังกฤษได้เร็ว ๆ นอกจากนั้นยังได้สนับสนุนให้ลูกเรียนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น บัลเล่ต์ เปียโน ร้องเพลง และกีฬาต่าง ๆ ลูกได้ประสบการณ์มากมายติดตัวมาจนทุกวันนี้ แม่จะชอบให้ลูก ๆ ชวนเพื่อน ๆ มาทานข้าวที่บ้าน ให้อยู่ในสายตา แม่จะไม่ท้อกับงานบ้านและการเตรียมอาหารช่วงนั้นยังมีพี่สาวที่ใกล้ชิดคือป้าอิ๋นมาอยู่ที่ลอนดอนอีกคนเพื่อช่วยดูแลครอบครัว แม่จึงไม่เหงาและมีความสุขมาก

เมื่อถึงเวลาต้องย้ายกลับ แม่จำต้องตัดความคิดถึงพี่เอทิ้งให้เรียนต่อปริญญาตรีจนจบ ส่วนลูกสาวไม่ยอมปล่อยให้อยู่ไกลเอากลับมาเรียนเมืองไทย ที่โรงเรียนมาแตร์เดอี เตรียมอุดมศึกษา และ จุฬาฯ ตามลำดับจนจบปริญญาตรี ทางด้านคู่ครองของลูก แม่ให้ลูกมีอิสระเลือกเอง ไม่เคยบังคับ เมื่อลูกอยากเรียนมหาวิทยาลัยในเมืองไทยก็ไม่ขัด ทั้ง ๆ ที่อยากให้ลูกอยู่ใกล้ตัวมากกว่า

ญาติพี่น้องของแม่ทั้งทางคุณตาและคุณยาย ต่างสนิทสนมรักใคร่กลมเกลียวกัน ถึงแม้ต่างแยกย้ายไปมีครอบครัวกันก็ยังนัดมาพบรับประทานข้าวกลางวันกันอาทิตย์ละหลายครั้งที่บ้านวิสุทธคาม ลูก ๆ จะจัดวันเกิดครบรอบให้แม่ได้สังสรรค์กับญาติพี่น้องพร้อมหน้า ทำให้แม่มีความสุขมาก ครั้งหลังสุดเมื่อครบ ๗ รอบ มีญาติมิตรมาอวยพร ๒๐๐ กว่าคน หลานโป้งได้มีส่วนทำให้คุณยายมีความสุขด้วยการทำ multivision เรื่องชีวิตของคุณยาย ซึ่งเป็นไฮไลต์ของงาน

พ่อแม่ครองชีวิตแต่งงานอย่างมีความสุขและมั่นคงมานาน ๔๙ ปี เสียดายลูก ๆ เตรียมจะฉลอง golden wedding anniversary ให้เป็นที่ประจักษ์ถึงความรักที่พ่อมีให้แม่ตลอดมา ในไดอารี่พ่อจะเขียนชื่อแม่เต็มไปหมด แม้ 'ทานข้าวกลางวันกับแอ๋ว' ก็จะใส่ทุกหน้า แม่เศร้ามากเมื่อพ่อป่วยต้องเข้าโรงพยาบาลเป็นเวลานาน จะไปโรงพยาบาลทุกวันไม่มีขาด เมื่อพ่อจากไปถึงแม้จะโศกเศร้าเพียงใด แม่ก็ยังคงดำรงชีวิตที่ขาดพ่อโดยไม่ให้เป็นภาระใคร แม่ไม่เคยบ่นไม่เคยเรียกร้องให้ลูกหรือหลานต้องมาหาแม่

ภาพที่คุ้น ๆ เวลาไปหาแม่ จะเห็นแม่ยิ้มอย่างมีความสุขเมื่อมีลูกหลานมาพร้อมหน้า ลูกจะพาครอบครัวไปรับประทานข้าวกับแม่ทุกวันอาทิตย์ แม่จะคอยดูแลสั่งอาหารที่ทุกคนชอบ หรือเวลาลูกไปหาคนเดียวช่วงวันธรรมดาจะเห็นแม่มีหนังสือนวนิยาย แมกกาซีน สตรีสาร สกุลไทย ดิฉัน พลอยแกมเพชร และหนังสือพิมพ์อยู่ข้างหน้า ลูกมักจะอยู่ดูทีวีละครตอนบ่ายกับแม่ แม่จะชอบดูเรื่องพีเรียดเก่า ๆ เช่น สี่แผ่นดิน ชอบดูทุกเวอร์ชั่น อีกภาพที่คุ้นก็คือแม่จะชอบทักทายคนสนิทด้วยการกอด คนไหนสนิทมากก็จะจูบด้วย คงจะเป็นเพราะแม่เปี่ยมด้วยความรักความกรุณาที่แม่อยากจะมอบให้คนที่รัก

แม่ไม่เล่นกีฬาและไม่ชอบ shopping พี่นุชและลูกจะคอยจัดหาเสื้อผ้าให้แม่โดยมีคุณสาลีช่างเสื้อประจำของแม่ตัดเย็บให้ถูกใจแม่ทุกครั้ง กระเป๋าและรองเท้าลูกจะเป็นคนซื้อให้เพราะเราใส่ขนาดเดียวกัน ตอนแต่งตัวแม่จะเลือกชุดใส่เอง เลือกเสื้อกระเป๋ารองเท้าและเครื่องประดับเอง เข้าชุดและ

ออกมาดูดี สิ่งที่แม่โปรดปรานในยามว่างคืออ่านหนังสือ แม่จะอ่านทุกอย่าง นวนิยายทั้งไทยและฝรั่ง ตลอดจนหนังสือพิมพ์ จะดูทีวีทั้งข่าวและละคร หนังก็ชอบดู แม่เล่าให้ฟังว่าได้ดูเรื่อง Pretty Woman และ Meet Joe Black ที่มาฉายในทีวีแล้วประทับใจ เมื่อวันเกิดแม่ปี ๒๕๔๓ ปีที่เปิดสายรถไฟฟ้าใหม่ พี่เอชวนกันพาแม่ขึ้น BTS ไปดูหนัง ฉลองเปิดโรงหนังใหม่ที่ EGV Paragon แม่ก็นึกสนุกด้วย แม่เลือกอยากดูเรื่อง Elizabeth ที่ Cate Blanchett ได้ Oscar เพราะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ที่แม่ชอบ

แม่ชอบฟังเพลงตั้งแต่ Classic ของ Tchaikovsky และ Chopin ตลอดไปจนถึงเพลงไทยเดิม เขมรไทรโยค ลาวคำหอม เพลงไทยสากล จะชอบเพลงบ้านเรา เพลงเสน่หา ส่วนเพลงสากลคงจะฟังตามลูก จะชอบเพลง Hey Jude, I Left my Heart in San Francisco และ Bridge over Troubled Water จะร้องตามได้ เพลงที่โปรดมากที่สุดคือ Whatever Will be Will Be เพราะชอบตอน que sera sera ถือเป็นคติประจำใจของแม่ที่ว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิด แม่จะเป็นคนนิ่งไม่โวยวาย แม้กระทั่งเวลาที่ต้องเผชิญกับเรื่องที่กระทบจิตใจอย่างมาก ลูกจะเอาเพลงนี้มาเปิดซ้ำให้แม่ฟังตอนแม่นอนเจ็บ

แม่เคยสูบบุหรี่ สุขภาพแข็งแรงจนอายุย่างเข้า ๙๐ ปีจึงโดนโรครุมเร้า ถ้าไม่สูบแม่คงมีอายุถึง ๙๙ ปี ต้องทานยาคุมความดันอย่างเดียว ตอนหลังน้ำหนักเพิ่มขึ้นมากเพราะทานอาหารได้ เวลาทานอาหารฝรั่งจะชอบดื่มไวน์ แต่เติมน้ำแข็งให้เจือจางลง ก่อนนอนจะทานยาธาตุน้ำแดงเป็นประจำทุกคืน แม่คอยปลอบใจตัวเองแล้วบอกว่าสูบบุหรี่วันละไม่ถึงซอง ตอนหลังเห็นเพื่อนเป็นถุงลมโป่งพองคงกลัว เลยหยุดบุหรี่ได้สำเร็จ ในหมู่พี่น้องของแม่ ๑๑ คน แม่สุขภาพแข็งแรงกว่าเพื่อน เป็นลูกคุณตาคุณยายคนสุดท้ายที่จากไป

พอแม่เริ่มป่วยมากขึ้น พี่เอพี่นุชย้ายแม่เข้ามาอยู่ด้วยกันที่บ้านเพื่อดูแลให้ใกล้ชิดขึ้น มีหลานเอ๋ ดวงแก้ว และพี่นุช คอยควบคุมกำกับผู้ดูแลของแม่อีกทีหนึ่งอย่างละเอียดทางด้านยาและนัดหมอ ส่วนลูกจะไปกับแม่ทุกครั้งที่ไปหาหมอหรือต้องเข้าโรงพยาบาล แม่เป็นคนไม่ชอบการหาหมอ แต่แม่ก็พยายามทำเป็นไม่กลัว ร่วมมือกับหมออย่างดี ส่วนลูกนั้นสงสารแม่เป็นที่สุด ไม่อยากเห็นแม่ต้องทนทุกข์ทรมาน

แม่ใส่บาตรกรวดน้ำทุกวัน จะใช้เวลาสวดมนต์ทุกวันนาน ๆ มีโอกาสสร้างพระประธานและบริจาคเงินอยู่เป็นนิจ ผลบุญคงจะช่วยไม่ต้องทนทุกข์ทรมานเมื่อป่วยหนักเพราะไม่รู้สึกตัว แม้เป็น Parkinson's ก็ไม่ได้แสดงอาการเกร็ง หน้าก็ดูสงบไม่เจ็บปวด เราจะเปิดเสียงพระสวดมนต์วางใกล้หู

แม่ตลอด เพื่อเป็นการนำทางสู่สุคติในวาระสุดท้าย ในคืนสุดท้ายพวกเราเฝ้าแม่กันอยู่พร้อมและได้แยกย้ายกลับไปพักผ่อนที่บ้านหลังเที่ยงคืน แต่เหมือนกับแม่พร้อมแล้วจึงจากพวกเราไปอย่างสงบเมื่อตอนตีสามสี่สิบห้านาที กราฟคลื่นหัวใจค่อย ๆ อ่อนลง ๆ จนเป็นเส้นตรง ก่อนพิธีรดน้ำลูกและป๊อมช่วยแต่งหน้าให้แม่เป็นครั้งสุดท้าย

ทุกแห่งที่แม่เข้ารักษา แม่โชคดีที่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างดีจากคุณหมอทุก ๆ ท่าน โดยผ่านการติดต่อของพี่เอและพี่นุช ที่โรงพยาบาลกรุงเทพ มีคุณหมอกิติพันธ์ วิสุทธารมณ์ (ที่ล่วงลับไปแล้ว) คุณหมอประดับ สุขุม คุณหมอสมศักดิ์ ชัยศุภมงคลลาภ ผู้เชี่ยวชาญทางปอด คุณหมอพิสิทธิ์ นำประเสริฐ ผู้เชี่ยวชาญการอายุรกรรมทางเดินอาหาร และคุณหมอชาตรี ดวงเนตร ผู้เป็นประธานกรรมการบริหาร และเป็นทั้งเพื่อน ส่วนทางโรงพยาบาลจุฬาฯ ต้องกราบขอบพระคุณคุณหมอสมพงษ์ สุวรรณวลัยกร คุณหมอวรรณา สมบูรณ์วิบูลย์ คุณหมอวีรพันธุ์ โชวิฑูรกิจ และคุณหมอสมชาย ปรีชาวัฒน์ เป็นพิเศษ นอกจากนั้นลูกรู้สึกประทับใจในความสามารถของคุณหมอรัฐพลี ภาคอรรค ที่ผ่าตัดให้คุณแม่ในสถานการณ์ฉุกเฉินทันท่วงที ตลอดจนบุคลากรของโรงพยาบาลทุกระดับที่ปฏิบัติงานกันด้วยความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพอย่างยอดเยี่ยม ทั้งนี้รวมถึงทีมแพทย์ resident และพยาบาลทุกท่านด้วย

ตั้งแต่แม่จากไปไม่มีวันใดที่ลูกจะไม่คิดถึงแม่ มันยากเหลือเกินที่จะไม่ร้องไห้คิดถึงแม่ ทุกวันนี้ลูกย้ายมาอยู่บ้านแม่ มานอนห้องนอนที่แม่เคยนอน ตื่นขึ้นมาก็เห็นภาพแม่ นึกถึงความรักความอบอุ่นที่แม่มีให้ลูกตลอดมา เสียดายเหลือเกินทำไมลูกถึงไม่ได้อยู่กับแม่ตอนช่วงปลายที่ไม่มีพ่อ ลูกจะได้มีโอกาสปรนนิบัติแม่บ้าง

ลูกกราบเท้าแม่สำหรับทุกสิ่งดี ๆ ที่แม่มอบให้ลูกชั่วชีวิตนี้ อยากจะบอกแม่ว่า แม่เป็น “แม่พระ” ของลูก และจะคงอยู่ในดวงใจของลูกตลอดไป ความเศร้าโศกนั้นไม่มีวันที่จะระงับได้ ลูกเข้าใจว่าทั้งพ่อกับแม่ยังคอยตามดูแลห่วงใยลูกอยู่จากเบื้องบน ลูกและครอบครัวจะพยายามดำเนินชีวิตเจริญรอยตามแบบอย่างสายกลางที่แม่วางไว้ สุดท้ายนี้ลูกแน่ใจ พ่อจะต้องมารับแม่และพาแม่ไปอยู่ด้วยกันบนสรวงสวรรค์ชั้นสูงที่สุด ขอให้ดวงวิญญาณของแม่จงประสบกับความสงบสุขในสัมปรายภพตลอดกาลเทอญ

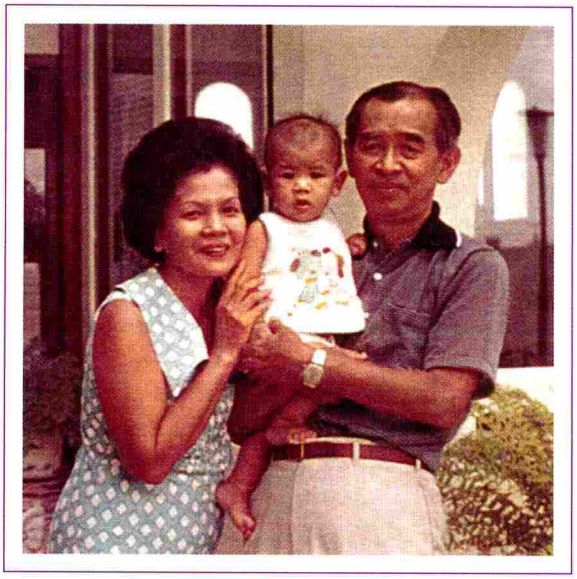
สุวิมล และ ชัยยันต์ โปษยานนท์

คำไว้อาลัย

เรื่องราวของคุณยายสำหรับผมนั้นมีแต่ความน่ารักที่ไหลเข้ามาในความทรงจำของผมอยู่ตลอด เท่าที่ผมจำความได้ คุณแม่ผม คุณสุวิมล โปษยานนท์ (แม่เอ๋) ซึ่งเป็นลูกสาวคนเดียวของคุณยายจะพาพวกเรา (พ่อแป๊ะ, โป้ง, ปิ๊บ และป๊อม) ไปทานข้าวกับคุณตาและคุณยายทุกวันอาทิตย์ ซึ่งครอบครัวลุงเอ (ป้านุช, พี่เอ้ และโอ๊ต) ก็จะมาร่วมโต๊ะสังสรรค์กับอาหารพื้นบ้านฉบับคุณยายเป็นประจำนั้น เป็นช่วงเวลาที่อิ่มหนำสำราญของผมเป็นอย่างมากเพราะกับข้าวคุณยายนั้นอร่อยจนแทบจะหยุดทานไม่ได้เลยทีเดียว การพบปะทานข้าวกันทุกวันอาทิตย์นั้นถือเป็นสิ่งที่ดีมากเพราะทำให้พวกเรารู้สึกเป็นครอบครัวใหญ่ คุณตาจะนั่งหัวโต๊ะคุยแซวเล่นกับหลาน ๆ ลุงเอก็ยังคงพูดแหย่แม่อยู่เสมอ พ่อก็จะหัวเราะตลอดเวลา ป้านุชก็จะทานน้ำพริกแดงของโปรด เด็ก ๆ ก็จะเล่นยานอวกาศใต้โต๊ะทานข้าวแล้วออกไปเล่นฟุตบอลที่สนามด้านนอกอย่างสนุกสนาน ส่วนคุณยายก็จะคอยจัดแจงอาหารให้พร้อมเพื่อเตรียมรับศึกเด็กน้อยทุกคนที่หิวโหยมาแต่ไกล พอตอนจะกลับคุณยายจะต้องเข้ามาหอมทุกคนอย่างน่ารักเพื่อให้พวกเรารู้สึกอิ่มเอิบทุกครั้งไป

มีอยู่วันหนึ่งแม่ได้ให้ผมดูวีดิโองานวันเกิดคุณยายครบรอบ ๗๒ ปี ซึ่งผมอายุประมาณ ๑๕ ปี เป็นครั้งแรกที่หลาน ๆ จะรวมตัวกันแสดงโชว์เพื่ออวยพรให้คุณยาย ป๊อมต้องฝึกฝนรำไทยกับหลาน ๆ ตัวน้อยอีกสองสามคน ซึ่งป๊อมก็รำได้น่ารักมาก ๆ ส่วนพวกเราหลานชายก็ตั้งวงสตริงจำเป็นร้องเพลงด้วยรักและผูกพันให้คุณยายด้วยความซึ้งใจ แม้ว่าพวกเราจะเล่นกันไม่ค่อยเป็นสักเท่าไหร่ สีหน้าคุณยายในวันนั้น ก็ปลื้มปีติกับการแสดงของหลาน ๆ มาก พวกเราก็ได้รางวัลเป็นการหอมฟอดใหญ่ของคุณยายไปตามระเบียบ

คุณยายของผมนั้นเป็นคนยิ้มง่ายและน่ารักมาก ๆ คุณยายจะมีลักษณะผู้หญิงใจดี ค่อยพูดค่อยจา ภาษาที่พูดของคุณยายจะสุภาพ เรียบร้อย สมเป็นกุลสตรีที่น่าเอาเป็นเยี่ยงอย่างเป็นอย่างยิ่ง ผมจะสนุกมากในการที่คุณยายจะเล่าเรื่องสมัยคุณยายสาว ๆ ให้ฟัง เนื่องจากคุณยายชอบอ่านหนังสืออยู่ตลอด คุณยายก็จะเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ไทย นวนิยายเรื่องโปรด และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่คุณยายได้ติดตามคุณตาไปทำงานที่เมืองนอกอย่างสนุกสนาน ซึ่งแม่ก็จะคอยแซวคุณยายอยู่ตลอด แม่จะมีลักษณะเหมือนกับคุณยายมาก ถ้าหันหลังทำผมทรงเดียวกันก็จะนึกว่าเป็นฝาแฝดกันโดยปริยาย

ช่วงหลังที่คุณยายป่วย ผมก็เริ่มมีครอบครัว ภรรยาและลูกสาวผม (ทิพย์, ลูกหวาย) ก็จะหมั่นไปเยี่ยมคุณยายที่โรงพยาบาลอยู่เสมอ คุณยายจะรักทิพย์และหวายมาก ซึ่งผมรู้สึกดีใจมากที่ตอนนั้นคุณยายยังได้คุยและเล่นกับหวาย ส่วนแม่จะเป็นหญิงเหล็ก คอยดูแลคุณยายอยู่ตลอด ลุงเอป้านุชก็จะมาเฝ้าคุณยายเช่นกันเมื่อสามารถหาเวลาปลีกตัวมาได้จากหน้าที่การงานที่มีความรับผิดชอบสูง

วันสุดท้ายของคุณยาย พวกเราอยู่เฝ้าคุณยายกันพร้อมหน้าขาดแต่โอ๊ตและฝนซึ่งอยู่ต่างจังหวัด จำได้ว่าพี่เอ้เปิดเพลงโปรดคุณยายให้ฟังตลอด แล้วตอนตีสี่ คุณยายก็จากเราไปอย่างสงบ สุดท้ายนี้โป้งขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงดลบันดาลให้คุณยายไปสู่สุคติด้วยครับ...

รักคุณยายมาก และจะคิดถึงคุณยายตลอดไปครับ

หลานโป้ง, พีรชัย โปษยานนท์

เพ็ญทิพย์ โปษยานนท์ (ทิพย์)

พิรญา โปษยานนท์ (หวาย)

คำไว้อาลัย

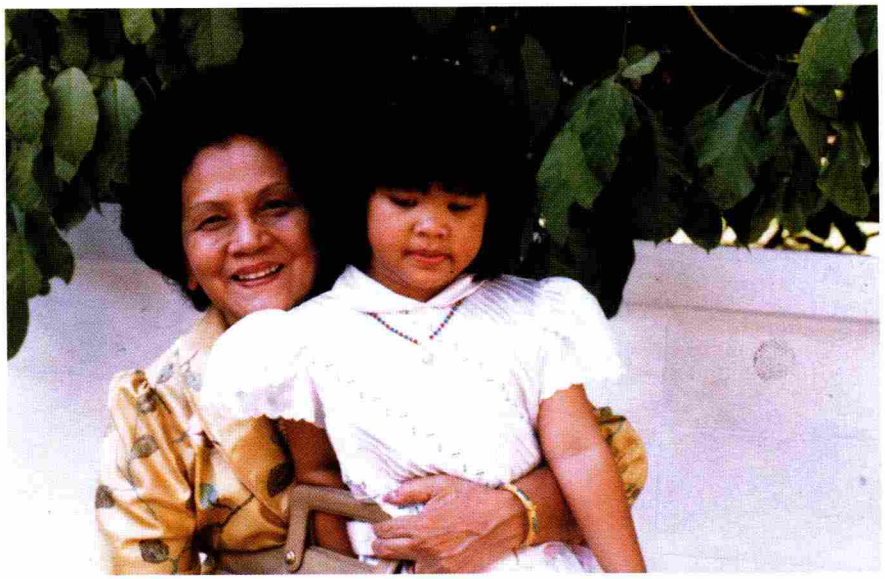

สมัยยังเด็ก ผมและครอบครัวจะไปทานข้าวบ้านคุณตาคุณยายทุกวันอาทิตย์เป็นประจำ เราจะได้ทานอาหารร่วมกันแบบครอบครัวใหญ่ ส่วนตัวแล้วผมกับดวง (ภรรยา) ชอบที่จะไปที่นั่นเพราะเราจะได้ทานอาหารเหนือหลากหลายประเภทซึ่งเป็นเมนูโปรดที่คุณยายชอบทาน เช่น เป็ดร่อน ไส้อั่วน้ำพริกหนุ่ม แคบหมู และน้ำพริกแดงกับหมูเค็ม

สำหรับเมนูหลังนั้น สามารถพูดได้เลยว่าตั้งแต่เกิดมาผมยังไม่เคยทานน้ำพริกแดงกับหมูเค็มที่อร่อยแบบนี้ ทุกครั้งที่เห็นน้ำพริกแดงก็จะระลึกถึงคุณยายเสมอ คุณยายเหมือนกับแม่เอ๋มาก แล้วผมเองก็มีความคล้ายแม่อยู่หลายอย่าง ทั้งเรื่องความชอบทางศิลปะและดนตรี คุณยายชอบฟังเพลงและอ่านหนังสืออยู่ยามว่าง คุณยายชอบร้องเพลงและเป็นคนอารมณ์ดีอยู่ตลอดเวลา ชอบล้อเล่นกับหลาน ๆ พวกเรามีความสุขทุกครั้งที่ได้เจอคุณยาย และบัดนี้คุณยายท่านได้จากไปอย่างสงบ ผมขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยช่วยส่งคุณยายไปสู่สุคติ

รักและคิดถึงคุณยายเสมอครับ
อธิชัย-วรรณพร โปษยานนท์

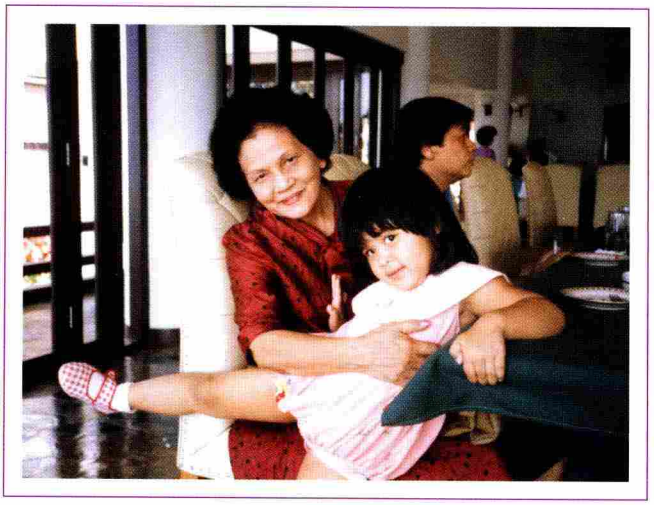
คำไว้อาลัยของป๊อม

ภาพในความทรงจำตั้งแต่ในวัยเด็กของป๊อม คุณยายเป็นผู้ใหญ่ที่ใจดีและน่ารัก ไม่เคยเลยที่จะดุหลาน ๆ ทุกวันอาทิตย์ครอบครัวของเราจะไปทานข้าวกลางวันกับคุณตาคุณยายเสมอ คุณยายจะเตรียมอาหารที่เป็นตำรับของคุณยายที่ขาดไม่ได้เลยก็คือ หมูเค็ม เป็นหมูสามชั้นซึ่งนำไปเคี่ยวกับรากผักชีตำกับกระเทียมด้วยไฟอ่อน ๆ ทานกับน้ำพริกแดงคลุกข้าว พวกเราทุกคนไม่เคยเบื่อเมนูนี้เลย แม้แต่ตอนที่ป๊อมต้องไปศึกษาที่ต่างประเทศ ก็ต้องหัดทำเมนูนี้เพื่อจะได้ทำไว้ทานที่นั่น

หลังจากที่คุณตาเสีย ป๊อมและคุณแม่จะไปค้างที่บ้านคุณยายทุกอาทิตย์ ทำให้ป๊อมมีโอกาสได้อยู่กับคุณยายมากขึ้น คุณยายเป็นคนชอบอ่านหนังสือ จำได้ว่าข้าง ๆ เตียงของคุณยายจะมีหนังสือนิยายเก่า ๆ เต็มไปหมด ที่ป๊อมยังจำได้คือเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ นอกจากนั้นคุณยายยังแต่งกลอนเก่งด้วย มีอยู่ครั้งหนึ่ง ป๊อมต้องแต่งกลอนวันขึ้นปีใหม่เป็นการบ้าน ซึ่งตัวป๊อมพยายามแต่งแล้ว อย่างไรก็แต่งไม่ได้ ป๊อมเลยโทรศัพท์ไปหาคุณยายให้ช่วยแต่งให้ ผ่านไปเพียงแค่ห้านาที คุณยายโทร. กลับมาพร้อมกลอนหนึ่งบทที่แต่งอย่างง่าย ๆ แต่สัมผัสคล้องจองสละสลวย หลังจากนั้นป๊อมก็ขอให้คุณยายช่วยแต่งอยู่บ่อยครั้ง

คุณยายมีสุขภาพที่แข็งแรง ทั้ง ๆ ที่สูบบุหรี่มาตั้งแต่สมัยสาว ๆ แต่มาเลิกตอนคุณยายอายุประมาณเจ็ดสิบกว่า ๆ สุดท้ายคุณยายเป็นโรคพาคินสัน ทำให้คุณยายพูดน้อยลง และไม่พูดเลย หลังจากนั้นโรคต่าง ๆ ก็ตามมา

วันสุดท้ายที่พวกเราได้ไปเยี่ยมคุณยายที่โรงพยาบาลสำหรับป๊อมแล้ว รู้สึกเหมือนกับว่ากำลังมาส่งคุณยายเพราะคุณยายได้อดทนและสู้จนถึงที่สุดแล้ว บรรยากาศตอนนั้น พวกเราทุกคนอยู่กันพร้อมหน้า คุยกันให้คุณยายฟัง พี่เอ้เปิดเพลงที่คุณยายชอบ และคุณยายก็ได้จากเราไปอย่างสงบในคืนนั้น

ขอให้คุณยายไปสู่สุคติ
ด้วยรักจากหลานป๊อม
ทรงสุมน โปษยานนท์

คำไว้อาลัย

บ้านหลานหลวง เรือนไม้สีเขียวอ่อน เลขที่ ๒๓ ถนนดำรงรักษ์ อำเภอป้อมปราบ จังหวัดพระนคร หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า บ้านวัดคอกหมู บ้านหลังนี้เป็นบ้านโบราณ มีคูน้ำอยู่ข้างบ้าน บรรยากาศบ้านเงียบสงบ ณ บ้านหลังนี้ มีพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ปี ๒๔๖๑ ถึง ๒๔๗๑ (รวมระยะเวลา ๑๐ ปีเต็ม) ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านหลังนี้ คุณตาจะนั่งอยู่ท่ามกลางลูกหลานทั้งหมด ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งจากสกุลสามสกุล คือ วสันตสิงห์ ซึ่งเป็นสกุลเดิมของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์) คุณตาของผมและคุณแม่ของผม หม่อมศิริเลิศ (สกุลเดิม วสันตสิงห์) ซึ่งเป็นธิดาคนโตของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ คุณแม่ของผม

เป็นหม่อมของพันตำรวจเอก หม่อมเจ้าสุระวุฒิประวัติ เทวกุล (ท่านพ่อของผม) ท่านพ่อจึงเป็นเขยของบ้านวสันตสิงห์ และน้าแอ๋ว (ท่านผู้หญิงอรอวล) ซึ่งเป็นน้องสาวของคุณแม่ ได้สมรสกับน้าจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา (น้าจรูญจึงเป็นเขยของบ้านนี้) ทุกวันเสาร์แต่ละครอบครัวจะพาลูกหลานมารวมกัน ณ ที่นี่ โดยทุกคนรู้ดีว่าพบกันที่บ้านคุณตา ไม่ว่าใครจะไปที่ไหนก็ต้องกลับมาพบกันที่นั่นทุกวันเสาร์ ญาติพี่น้องจะดีใจที่ได้พบกัน ทุกคนสามัคคีกัน ใครมีอะไรก็เล่าสู่กันฟัง ใครมีปัญหาอะไรก็ช่วยกันแก้ไขจนปัญหาต่าง ๆ เบาบางและหายไปในที่สุด สมาชิกในครอบครัวรวมแล้วประมาณยี่สิบถึงสามสิบคน เพราะทั้งลูก ทั้งเขย ทั้งสะใภ้ ทั้งหลาน ล้วนเต็มไปหมด เนื่องจากบ้านหลานหลวงแห่งนี้ได้เป็นศูนย์รวมความรักและความผูกพันของทุกคนในครอบครัว แม้ว่าในปัจจุบัน แต่ละคนจะแยกย้ายไปอยู่กับครอบครัวของตนแล้วก็ตาม แต่ก็ยังอดรำลึกถึงความทรงจำเก่า ๆ ที่ผ่านมา ณ บ้านหลังนี้อยู่เสมอมา

คุณแม่จะเล่าให้ผมฟังเสมอ สมัยที่เรียนจบจากโรงเรียนราชินี เมื่ออายุ ๑๘ ปี เท่านั้น ท่านต้องลงไปช่วยเหลือคุณตาที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำหน้าที่แทนคุณยาย ซึ่งเจ็บไข้อยู่เป็นประจำ ณ ที่นั้น คุณแม่ต้องประสานงานทุก ๆ ฝ่าย ทั้งข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ไปจนถึงเจ้านายฝ่ายเหนือในยุคนั้น โดยใช้วิธีการบริหารเครือข่ายเป็นหลัก จึงมีประสบการณ์และความชำนาญในการบริหารเครือข่าย จึงนำมาใช้ในชีวิตประจำวันทุกครั้งที่มีโอกาส และสิ่งที่ตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่สุดในฐานะที่เป็นลูกสาวคนโตของคุณตา จึงปรารถนาอย่างแรงกล้าโดยการร่วมมือกับน้าแอ๋วที่จะพยายามสร้างความคิดริเริ่ม และภาวะสร้างสรรค์ให้พี่น้องสามตระกูลให้รู้รักสามัคคี ผนึกกำลังแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เรื่อยมา ตราบจนทุกวันนี้

สิ่งสำคัญที่สุดที่จำเป็นต้องกล่าว ณ ที่นี้ก็คือ ที่เชียงใหม่ คุณแม่ได้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนดารารัศมีอีกทางหนึ่งด้วย คุณแม่พูดด้วยความภาคภูมิใจ โดยจะเล่าเรื่องราวของลูกศิษย์สุดโปรดของคุณแม่สองคนที่เรียนเก่ง ฉลาดเฉลียว เป็นตัวอย่างแก่นักเรียนทั่วไปในสมัยนั้นคือ คุณกรองทอง ชุติมา ซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งมีความกตัญญูไปมาหาสู่คุณแม่จนตลอดชีวิต ส่วนอีกท่านหนึ่งคือ ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา (น้าแอ๋ว) ซึ่งทุกคนยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่ามีใบหน้าและรูปร่างคล้ายคลึงคุณแม่มากที่สุด เพราะเหตุนี้กระมัง ที่ทำให้คุณแม่และน้าแอ๋วมีความผูกพันกันถึงสองชั้น คือ เป็นทั้งน้องสาวแท้ ๆ และลูกศิษย์ ซึ่งทั้งสองท่านมีความรักความผูกพันและไปมาหาสู่กันตลอดเวลา ที่เห็นได้ชัดคือ ทุก ๆ จังหวัดที่ท่านพ่อไปรับราชการอยู่โดยนำครอบครัวไปด้วย ไปอยู่ได้ระยะหนึ่งก็จะมีน้าจรูญพันธุ์กับน้าแอ๋วเดินทางไปเยี่ยมเยือนพักผ่อนทุกจังหวัดที่ท่านพ่อคุณแม่ไปอยู่ จะเห็นได้ว่าสัมพันธภาพของคุณแม่และน้าแอ๋ว มีความพัฒนาสัมพันธภาพกันตลอดเวลา เพราะว่าน้าแอ๋วมีบุคลิกเป็นที่เคารพรักของลูกหลานทุกคน

บัดนี้ไม่มีทั้งคุณแม่และน้าแอ๋วแล้ว ผมจำเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมานี้ได้เป็นอย่างดี เพราะระยะนั้นผมเข้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ โดยพักอยู่บ้านคุณตา ผมจึงมีโอกาสรับใช้คุณตาและน้า ๆ ทุกคนที่ไปมาหาสู่เยี่ยมเยือนคุณตาเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทุกวันเสาร์ผมจะไปไหนมาไหนมิได้เลย สิ่งที่ผมเชื่อมั่นก็คือเจตนารมณ์ของคุณแม่และน้าแอ๋วบังเกิดผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริงแล้ว เพราะลูกหลานทุกคนรักกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นั่นหมายความว่า ความสัมพันธ์ของทั้งหลายสกุล คือ สกุลวสันตสิงห์และราชสกุลอื่น ๆ โดยเฉพาะเทวกุล อิศรางกูร มาลากุล และดิศกุล ที่วังอยู่ถัดจากบ้านวิสุทธคาม มาหล่อหลอมรวมกันอย่างแน่นแฟ้น

ขณะนี้ได้สิ้นบุญน้าแอ๋วไปแล้ว ผมขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้นำพาดวงวิญญาณท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ไปสู่สรวงสวรรค์ตลอดกาลนานเทอญ

ม.ร.ว.กำลูนเทพ เทวกุล และน้อง ๆ

อาแอ๋วที่เคารพรักของหลานๆ

อรอวลอบกลิ่นฟุ้ง ขจรไกล
หอมประทับจับใจ เหล่าล้อม
คุณสมบัติตรึงใน ดวงจิต หลานนา
ชีวิตงามพรั่งพร้อม สุขสร้างสู่สวรรค์

นาม “อรอวล” ในสายตาและความคิดของหลาน ๆ เป็นชื่อที่ไพเราะมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับพระราชทานคำนำหน้าเป็นท่านผู้หญิง อรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ด้วยแล้ว ก็รู้สึกได้ว่า ตัวหนังสือของชื่อนามสกุลเข้ากันเหมาะสมมาก เมื่อพิจารณาตัวจริงก็พบว่า คุณลักษณะที่มีสิ่งดีอยู่ภายในของอาแอ๋ว ได้แสดงออกมาอย่างนิ่มนวล สุภาพ เรียบร้อย รวมทั้งสำเนียง วาจา ที่พูดออกมาจากความคิดที่กลั่นกรองแล้ว ทำให้ผู้ฟังและผู้พบเห็นมีความอบอุ่นสบายใจ เปรียบประดุจดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอยู่ภายในเมื่อลมโชยมาก็ส่งกลิ่นหอมระรื่น อบอวลใจให้แก่ผู้ที่อยู่แวดล้อมเสมอ

คุณสมบัติของอาแอ๋วจึงเหมาะสมมาก สมค่าคู่ควรกับที่ได้รับประทานชื่อจากสมเด็จพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ ๕ และเป็นพระธิดาของพระเจ้าอินทวิไชยยานนท์ อดีตเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ ตามที่อาแอ๋วมีสถานที่เกิด ณ เชียงใหม่ เมื่อครั้งที่ท่านบิดา พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่อยู่ขณะนั้น

หลาน ๆ ทุกคนรู้จักและคุ้นเคยกับคำที่เรียกว่า “อาแอ๋ว” มาตั้งแต่เกิด เมื่อเราเป็นเด็กเล็ก ๆ พอจำความได้ ก็เห็นอาแอ๋ว พร้อมกับป้า ๆ อา ๆ

ซึ่งเป็นพี่น้องของพ่อที่บ้านของคุณปู่ ซึ่งสร้างอยู่ในบริเวณบ้านวิสุทธคาม ซึ่งได้ชื่อมาจากเจ้าคุณตา เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ครั้งที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ท่านรับราชการถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ) หลังจากที่ท่านถึงแก่อสัญกรรมไปก่อนวัยอันควร คุณยายท่านผู้หญิงเสงี่ยมพระเสด็จ ฯ พี่สาวคนโตของพระยาเพ็ชร ฯ จึงได้ชวนมาสร้างบ้านอยู่เป็นเพื่อนด้วยกัน ช่วงนั้นเป็นระยะเวลาตรงกับที่พระยาเพ็ชร ฯ ย้ายราชการกลับเข้ากรุงเทพ ฯ หลังจากที่ได้รับราชการในหัวเมืองจังหวัดต่าง ๆ แล้ว ก็ตกลงรับพาครอบครัวคือคุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ และบุตรธิดาจากบ้านคุณย่า ซึ่งอยู่ถนนรองเมือง มาปลูกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกัน จึงได้เกิดเป็นครอบครัวขยายกว้างใหญ่ขึ้นในบ้านวิสุทธคาม สิ่งนี้ทำให้หลาน ๆ ได้ใช้ชีวิตเติบโตในสิ่งแวดล้อมที่มีทั้งครอบครัวคุณยายและครอบครัวคุณปู่ ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายที่ต่างก็ให้ความรัก เมตตา และอบอุ่นแก่หลาน ๆ อยู่ในเวลาเดียวกัน ผลดีตามมาอีกคือ นอกจากมีลูกพี่ลูกน้องชั้นผู้ใหญ่ ลุง ป้า น้า อา ด้วยกันแล้ว ชั้นหลาน ๆ ก็มีลูกพี่ลูกน้องเป็นเพื่อนเล่นกันในวัยเด็กอย่างสนุกสนานบันเทิงใจ แม้ระยะหลังป้า ๆ อา ๆ ที่แยกไปมีครอบครัวได้ย้ายบ้านไปแล้ว ก็มีวันนัดมาพบปะสังสันทน์รับประทานอาหารกลางวันร่วมกันที่บ้านคุณปู่ สัปดาห์ละ ๒ ครั้งอย่างน้อย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องในเครือ “วสันตสิงห์” อย่างอบอุ่น เหนียวแน่นตลอดมา จนถึงอาแอ๋วซึ่งเป็นลูกคุณปู่คนสุดท้ายที่จากพวกเราไป

อาแอ๋วเคยเล่าและบันทึกไว้ให้หลานทราบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องที่บ้านวิสุทธคามซึ่งขอนำมากล่าว ณ ที่นี้ เป็นการช่วยสะท้อนให้เห็นช่วงชีวิตบางตอนของอาแอ๋วได้ดี บุคคลที่อาแอ๋วกล่าวถึงเป็นตัวอย่างด้วยความเคารพรักคือ คุณลุงหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งอาแอ๋วใช้คำว่าเป็น “กุลเชษฐ์” ของพวกเรา เนื่องจากท่านเป็นบุตรชายคนใหญ่และคนเดียวของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ซึ่งอาแอ๋วเรียกเจ้าคุณลุง กับคุณป้าท่านผู้หญิงเสงี่ยมพระเสด็จ ฯ ทั้งนี้เพราะท่านบิดา (พระยาเพ็ชร ฯ) เป็นน้องชายคนสุดท้องของท่านผู้หญิงเสงี่ยม คุณลุงปิ่นกับอาแอ๋วจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นลูกพี่ลูกน้องกันเป็นประการแรก

ประการที่สองคือ เมื่ออาแอ๋วเขียนใบสมัครเป็นนิสิตคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๗๘ ขณะนั้นพระยาเพ็ชร ฯ

รับราชการอยู่ต่างจังหวัด คุณลุงซึ่งมีอายุมากกว่าอาแอ๋ว ๑๕ ปี ก็รับเป็นผู้ปกครองลงนามในใบสมัครให้เรียบร้อย หลังจากเรียนสำเร็จได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตแล้ว ก็เข้าเรียนต่อหลักสูตรฝึกหัดครูมัธยม (ป.ม.จุฬา) ซึ่งคุณลุงเป็นหัวหน้าแผนกและเป็นอาจารย์สอนด้วย อาแอ๋วจึงกลายเป็นลูกศิษย์ เป็นประการที่สาม

ต่อมาเมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ก็ไปสอนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๙ ขณะนั้นคุณลุงเป็นผู้อำนวยการของโรงเรียน ความสัมพันธ์จึงกลายเป็นลูกน้องกับหัวหน้างาน เป็นประการที่สี่

ประการสุดท้าย เมื่อคุณลุงได้เลื่อนขึ้นเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตั้งแต่อธิบดีกรมสามัญศึกษาจนถึงปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ก็นับว่าอาแอ๋วเป็นผู้ทำงานอยู่ใต้บังคับบัญชาโดยตรงของคุณลุงในช่วงเวลาที่อาแอ๋วยังรับราชการอยู่นั้น

อาแอ๋วเปรียบเสมือนเป็นครูในบ้านของหลาน ๆ ยามว่างเราจะได้ฟังเรื่องเก่า ๆ จากอาแอ๋ว เช่น เรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนเรียนรู้ที่มาของเจ้านายในสายราชสกุลต่าง ๆ ล้วนทำให้เราได้รับความรู้รอบตัวกว้างขวางขึ้น เมื่อหลานมีข้อสงสัยอะไรก็จะมาถามอาแอ๋ว รวมทั้งคำศัพท์หรือสำนวนภาษาอังกฤษ เราก็จะได้รับความกระจ่างเข้าใจ สิ่งที่จะลืมไม่ได้คือคำศัพท์ภาษาไทยที่เหมาะสม นำมาใช้ทั่วไปและที่ใช้ในคำประพันธ์ หลานบางคนจะแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองแล้วมาอ่านให้อาแอ๋วฟังเพื่อแสดงความคิดเห็นติชม และแก้ไขในส่วนที่สมควรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยปกติเรามีญาติพี่น้องทั้งฝ่ายคุณยายและคุณปู่ที่รักและเชี่ยวชาญในการประพันธ์อยู่ไม่น้อยทีเดียว อาแอ๋วก็เป็นผู้หนึ่งที่หลานประทับใจมาก

นอกจากนี้ อาแอ๋วยังเคยทำหน้าที่คล้ายแม่ของหลาน เช่น ในยามอยู่ห่างไกลบ้าน มีหลานบางคนที่ไปเรียนอยู่ต่างประเทศ และเคยไปเยี่ยมอาแอ๋วพร้อมกับได้พักอยู่ที่บ้าน เช่นที่สเปน อาแอ๋วได้ต้อนรับเอาใจใส่ดูแลหลานอย่างดี เช่นเรื่องอาหารการกิน จัดห้องที่พักหลับนอน ความเป็นอยู่ทั่วไป ตลอดจนอาทั้งสองได้พาไปศึกษานอกสถานที่สำคัญต่าง ๆ รวมทั้งแนะนำสถานที่ซื้อของด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นความประทับใจ ความสุข ความอบอุ่นใจ และเป็นพระคุณยิ่งที่หลานมิอาจลืมเลือนไปจากความทรงจำได้

ความประทับใจที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งเป็นวันแต่งงานของหลานชาย ซึ่งเป็นผู้สืบสกุลวสันตสิงห์คนเดียวในขณะนั้น อาจรูญฯ และอาแอ๋ว กรุณาเป็นญาติผู้ใหญ่

ไปทำหน้าที่ปูที่นอนและทำพิธีส่งตัวเข้าหอตามประเพณีไทยด้วยความเรียบร้อย ชีวิตครอบครัวของหลานก็เป็นไปด้วยความสุข และมีความเจริญก้าวหน้าต่อมาเป็นลำดับด้วยดี หลานจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

นอกจากอาแอ๋วเป็นแบบอย่างคุณงามความดีของหลาน ๆ และญาติพี่น้องทั่วไปแล้ว สำหรับผู้ใกล้ชิดที่สุด อาแอ๋วยังเป็นผู้อยู่ในดวงใจของอาจรูญฯ ซึ่งหลานมักเคยเห็นอาจรูญฯ ชอบพูดเล่นหยอกล้ออาแอ๋วด้วยความรักแทรกอารมณ์ขันปนอยู่เสมอ อาจกล่าวได้ว่า อาแอ๋วเป็นศูนย์รวมดวงใจของลูกหลานในครอบครัว ตั้งแต่พี่เอ (ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา) เอ๋ [คุณสุวิมล โปษยานนท์ (อิศรางกูร ณ อยุธยา)] และสมาชิกที่เพิ่มขึ้นต่อมาคือ พี่นุช (ท่านผู้หญิงอรนุช อิศรางกูร ณ อยุธยา) พี่แป๊ะ (คุณชัยยันต์ โปษยานนท์) หลานย่า หลานยาย และหลานทวด ตลอดจนผู้แวดล้อมที่รู้จักอาแอ๋ว ตั้งแต่เพื่อนฝูง ผู้ร่วมงาน และทุกคนที่เกี่ยวข้องคุ้นเคยทั้งในและต่างประเทศ ต่างรู้สึกชื่นชมอาแอ๋วเรื่อยมา

สิ่งที่ควรกล่าวถึงด้วยคือ ส่วนหนึ่งของชีวิตด้านบันเทิงคดี ที่เราจะเห็นอาแอ๋วชอบอ่านหนังสือ โดยเฉพาะนวนิยายทั้งสมัยก่อน เช่นเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สี่แผ่นดิน และมาเล่าคุยกับหลาน ตลอดจนนวนิยายของผู้แต่งสมัยปัจจุบัน เช่นเรื่องคุณชาย ของ ว. วินิจฉัยกุล และมาชื่นชมกับหลานด้วย ยามว่างอาแอ๋วก็ชอบฟังเพลงและดูละครทุกประเภท หลานจำได้ว่า เมื่อเด็ก ๆ เราเคยร้องเพลงเล่นกับญาติพี่น้องและมีอาแอ๋วร่วมวงอยู่ด้วย จนกระทั่งในระยะหลังที่อาแอ๋วนอนป่วยอยู่บ้าน ซึ่งตอนนั้นยังรับประทานอาหารและพูดคุยได้ อาแอ๋วยังขอให้หลานบางคนมาร้องเพลงให้ฟัง โดยเลือกเพลงที่อาแอ๋วชอบมากที่สุดเพลงหนึ่งคือ “ลาวคำหอม” ตอนใดอาแอ๋วจำได้ก็จะร้องตามไปด้วย ประกอบการตีฉิ่งตามจังหวะของหลาน มาบัดนี้ไม่มีอาแอ๋วแล้ว เมื่อได้ยินเพลงนี้คราใดก็อดที่จะน้ำตาคลอไม่ได้ด้วยความคิดถึงอาแอ๋วมาก

กุศลกรรมที่อาแอ๋วได้ทำมาตลอด ส่งผลให้เห็นในชาตินี้คือ อาแอ๋วมีชีวิตเป็นครอบครัวตัวอย่างที่มีความสุข สมบูรณ์ แวดล้อมด้วยสามีและลูกที่เป็นคนดี ทุกคนมีฐานะการงานมั่นคงและมีเกียรติ เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ความดีงามเหล่านี้ก็จะส่งผลต่อให้ดวงวิญญาณของอาแอ๋วไปสู่สุคติในสัมปรายภพอย่างแน่นอน

ด้วยรักและอาลัยจากหลาน ๆ บ้านวิสุทธคาม
อุ๋ย–เอ๋ย–อ๋อ–เอ๋อ–อู–กุ้ง

แล้วป้าแอ๋วก็จากไป...อีกคน

ถึงแม้จะผ่านประสบการณ์การสูญเสีย ทั้งพ่อแม่ ลุง ๆ ป้า ๆ ที่สนิทรักใคร่หลายท่านแล้ว แต่การจากไปของป้าแอ๋วผู้เป็นญาติผู้ใหญ่ที่เอื้องเคารพรักและผูกพันใกล้ชิดตลอดมา ก็ทำให้เอื้องเศร้าและเสียใจอีกครั้งเป็นอย่างมาก

ความรักใคร่ เมตตาห่วงใย และปรารถนาดีที่ป้าแอ๋วมีต่อแม่ของเอื้องซึ่งเป็นน้องสุดท้อง มีมากมายจนได้แผ่เลยมาถึงเอื้อง แล้วยังมีเผื่อแผ่ไปถึงพี่ต้อมและลูกเอื้อนอีกด้วย เอื้องสามารถสัมผัสได้ทุกครั้งเมื่ออยู่ใกล้หรือเข้าไปกราบให้ป้าแอ๋วได้กอด ดังเช่นที่เคยทำมาตั้งแต่เล็กจนกระทั่งป้าแอ๋วป่วย

เอื้องและครอบครัวไม่เพียงระลึกถึง แต่ยังซาบซึ้งในพระคุณของทั้งป้าแอ๋วและลุงเล็ก ที่มีต่อครอบครัวของเราในทุก ๆ เรื่องที่จะกรุณาได้ รวมทั้งเมื่อครั้งวันสำคัญของการเริ่มต้นชีวิตคู่ของเอื้อง ซึ่งขณะนั้นพ่อแม่ไม่อยู่แล้ว ป้าแอ๋วกับลุงเล็กก็ได้กรุณาเป็นสักขีในพิธีสมรสพระราชทานและเมตตาเป็นผู้ใหญ่ปูที่นอนให้ในพิธีส่งตัว ซึ่งเอื้องถือเป็นมงคลอย่างดียิ่งเพราะป้าแอ๋วและลุงเล็กเป็นที่ยกย่องชื่นชมในการครองคู่ที่รักกันมั่นคงอย่างราบรื่นและมีความสุขมาก

ป้าแอ๋วเป็นแบบอย่างความดีงามในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางจิตใจและการกระทำ ทั้งในเรื่องความรู้ อัธยาศัยไมตรี และการวางตัวในสังคม ความดีงามและพระคุณของป้าแอ๋วจะคงอยู่ในใจ ให้เอื้องและครอบครัวได้ระลึกถึงป้าแอ๋วเช่นนี้ตลอดไป

เชื่อว่าบุญกุศลมากมายที่ป้าแอ๋วได้สร้างสมไว้จะนำพาดวงวิญญาณป้าแอ๋วไปสู่ภพที่สุขสงบสวยงามเบื้องบนอย่างแน่นอน

ต้อม เอื้อง เอื้อน
(เศกศักดิ์ คุณหญิงเยาวนาถ ณพสรา ไทยวัฒน์)

ด้วยความเคารพรักอาลัยยิ่งจากกลุ่มเพื่อน ๆ เอ๋

ท่านครองตน ครองคู่ ครองครอบครัว
ประจักษ์ทั่ว น่านิยม ชื่นชมยิ่ง
กุลสตรี ที่นอบน้อม ถ่อมตนจริง
ท่านผู้หญิง อรอวล อิศรางกูร ฯ

ความสามารถ อักษรศาสตร์ ท่านปราดเปรื่อง
รักภาษา ใช้ถูกเรื่อง มิให้สูญ
เลือกคำแปล คำคม ได้สมบูรณ์
คอยเกื้อกูล ความเป็นไทย ให้ดำรง

ท่านนุ่มนวล อ่อนหวาน ชาญฉลาด
งดงามพร้อม มารยาท สมประสงค์
คู่ชีวี ท่านองคมนตรี ยอดอนงค์
อยู่เคียงข้าง อย่างมั่นคง ตลอดมา

ท่านเลี้ยงดู บุตรธิดา ล้วนน่ารัก
เฝ้าฟูมฟัก เป็นคนดี มีคุณค่า
ทั้งพี่เอ ทั้งเอ๋ ดังแก้วตา
การศึกษา เรื่องสำคัญ หมั่นตั้งใจ

ลูกออกเรือน มีคู่ ช่วยดูแล
รักของแม่ เผื่อแผ่ เขยสะใภ้
ยามมีหลาน เป็นย่ายาย เฝ้าห่วงใย
เอื้ออาทร มอบให้ ไม่เว้นวาง

คือศูนย์รวม ความรัก สมัครสมาน
ทวดของเหลน โปรดปราน ไม่ยอมห่าง
ใช้ชีวิต เรียบง่าย ทางสายกลาง
เป็นแบบอย่าง ความสุขกาย สบายอุรา

เหล่าเพื่อนเอ๋ น้อมกราบกราน ท่านผู้หญิง
กุลสตรี แท้จริง ทรงคุณค่า
ระลึกถึง ความใจดี มีเมตตา
ยามจรลับ จากลา สุดอาดูร

อธิษฐาน ท่านสู่ สรวงสวรรค์
ปูชนีย์ คนสำคัญ ไม่ดับสูญ
คุณความดี คณานับ กลับเพิ่มพูน
เจิดจำรูญ ส่องสว่าง กระจ่างใจ

มาแตร์ ฯ รุ่น MD ๓๔ / เตรียมอุดม ฯ รุ่น ตอ ๒๕ /
และ รัฐศาสตร์จุฬา ฯ รุ่น ๑๗

หน้าว่าง

การจับช้าง
หรือการคล้องช้าง
ของไทยในสมัยโบราณ

✦

เรื่องราวการคล้องช้างของ
พระยาเพ็ชรพิไสยศริสวัสดิ์
บิดาของท่านผู้หญิงอรอวล

หน้าว่าง

การจับช้าง หรือการคล้องช้าง

ของไทยในสมัยโบราณ

การจับช้างหรือการคล้องช้าง จัดได้ว่าเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งที่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มประสบการณ์ ความกล้าหาญ ความเชื่อมั่น ตลอดจนปฏิภาณไหวพริบ มีความรู้ในการใช้ "ภาษาป่า" * ได้ดีและวิชาที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้วิชาหนึ่งคือไสยศาสตร์ที่ต้องใช้การท่องบ่นร่ายเวทมนต์ในการประกอบพิธี หรือแก้ไขสถานการณ์ที่มิได้คาดคิดไว้ ผู้ที่เข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการร่วมไปจับช้างเพื่อนำมาฝึกหัดใช้งานต่าง ๆ ไม่ว่าจะฝึกเป็นช้างศึกช่วยรบ หรือนำมาเป็นช้างงานแบกสัมภาระต่าง ๆ หรือจับช้างมาเพื่อส่งออกไปขายในดินแดนใกล้เคียง บุคคลเหล่านี้แต่โบราณมาเรียกว่า ควาญ ถ้าเป็นผู้ที่เพิ่งจะเริ่มมาทำงาน เรียกว่าควาญซ้าย และถ้ามีความชำนาญมากขึ้น จะได้รับเลื่อนตำแหน่งเป็นควาญขวา และถ้ามีความเชี่ยวชาญในการจับช้างมากขึ้น และมีอายุสมควร ก็จะได้รับเลื่อนเป็น "**หมอช้าง**" แต่ที่สำคัญจะต้องเป็นคนที่มีความสามารถในการคล้องช้างเหนือควาญช้างผู้อื่น หมอช้างเองก็ยังมีครูที่คอยควบคุมอยู่อีกชั้นหนึ่ง ครูนี้เรียกว่า "**ปะกรรม**" หรือ "**ปะกำ**" ซึ่งจะรับคำสั่งจากหัวหน้าใหญ่ ซึ่งเรียกว่า "**ปฏิยายะ**" อีกต่อหนึ่ง

ผู้ที่เป็นปฏิยายะได้ จะต้องเป็นผู้อาวุโส และเชี่ยวชาญในการจับช้างอย่างยอดเยี่ยม คือต้องเป็นผู้ที่เคยจับช้างป่าได้ไม่ต่ำกว่า ๕๐ เชือก ตลอดจนต้องรอบรู้ป่าเป็นอย่างดีว่า มีช้างป่าอยู่เขตไหน กับต้องมีความรู้ความสามารถควบคุม เป็นผู้นำกลุ่มแซกโพนช้างในป่าได้ทั่วไปทุกเขต และสิ่งที่สำคัญคือต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมชำนาญในเวทย์มนต์บวงสรวงบูชาเทวดาอารักษ์ ตลอดจนเซ่นผีป่าให้คุ้มครองป้องกันจากอันตรายต่าง ๆ เพื่อเป็นกำลังใจแก่ควาญทั้งหลายที่ร่วมเดินทางไปได้อย่างดีด้วย ซึ่งผู้ที่เป็นปฏิยายะที่อาวุโสสูงสุด เรียกว่า ปฏิยายะทวด[๒] ท่านผู้นี้ต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในป่าลึกอย่างแท้จริงดังนั้นหากจะลำดับอาวุโสของบุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการจับช้างแล้วสามารถเรียงลำดับจากผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดลดหลั่นลงมา คือปฏิยายะทวด[๒] ปฏิยายะครูบา หรือปะกรรม หรือหมอเฒ่า หมอช้าง ควาญขวา และควาญซ้าย ซึ่งในเวลาขับขี่ช้าง ผู้เกี่ยวข้องเหล่านี้จะต้องรู้ถึงฐานะและสิทธิหน้าที่ของตนว่าจะต้องนั่งอยู่ตรงส่วนไหนของช้าง และไม่สามารถนั่งตรงส่วนไหน นั่นคือจะต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโสอย่างเคร่งครัด คือ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งควาญ จะนั่งได้เพียงท้ายช้าง และควรรับใช้ผู้มีอาวุโสกว่า ในระหว่างออกไปจับช้างควาญจะคล้องช้างเองไม่ได้

---

* จากหนังสือ...ช้างต้น : สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ โดย ณัฏฐภัทร จันทวิช

* ภาษาป่า เป็นภาษาที่กล่าวว่าใช้พูดเฉพาะในระหว่างที่อยู่ในป่าเมื่อออกไปคล้องช้าง ทั้งนี้เพื่อมิให้ช้างเข้าใจ หรือรู้เรื่องในสิ่งที่เป็นความลับ และว่าหากควาญพูดคุยกันด้วยภาษาธรรมดา ช้างป่าจะต่อสู้กัน

* บางตำราไม่ปรากฏตำแหน่งปฏิยายะ และปฏิยายะทวด แต่จะกล่าวถึงเฉพาะ"หมอเฒ่า" หรือ "ครูบา" เท่านั้น

อย่างไรก็ดี ก่อนผู้ที่จะมาเป็นควาญ หรืออยู่ในตำแหน่งหมอช้างนั้น จะต้องมีการขึ้นครูตามแบบโบราณก่อนเป็นสำคัญ ซึ่งการขึ้นครูมีหลายระดับ กล่าวว่าขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าปฏิบัติงาน ดังนี้

ควาญช้าย ถ้าผู้ที่บวชเรียนมาแล้ว จะมาสมัครหรือร่วมเป็นควาญช้าย จะเสียค่าขึ้นครู* เป็นเงิน ๑ บาทและไก่ ๑ ตัว ถ้าผู้ที่มาเป็นควาญช้ายยังไม่ได้บวชเรียน แต่มีครอบครัวแล้ว คือ แต่งงานแล้ว ต้องเสียค่าขึ้นครูเป็น ๒ เท่า ถ้ายังเป็นโสด ต้องเรียกค่าขึ้นครูเป็น ๓ เท่า

ควาญขวา ให้ผู้เป็นควาญช้าย ถ้าต้องการเลื่อนเป็นควาญขวา ให้เสียค่าขึ้นครู ๓ เท่าของจำนวนที่กล่าวมาแล้ว

หมอช้าง และปฏิยายะ ผู้ที่จะเลื่อนฐานะของตนให้สูงขึ้น จะต้องเสียค่าขึ้นครูตามส่วน

ปฏิยายะทวด ยกเว้น

สำหรับการเลื่อนฐานะดังกล่าวนี้ ถ้าเป็นผู้ที่จับช้างป่าสามัญได้ไม่ถึง ๑๐ เชือก แม้จะมีเงินค่าขึ้นครูก็ยากที่จะเลื่อนชั้นได้ แต่ถ้าเคยจับช้างป่าชนิดที่มีลักษณะเป็นมงคล หรือเป็นช้างสำคัญได้มาก่อน ช้างสำคัญจะมีค่าเท่ากับช้างป่าสามัญ ๓-๕ เชือก และถ้าเป็นช้างป่าชนิดช้างนิยม หรือช้างเผือก จะมีค่าเท่ากับช้างป่าสามัญ ๑๐ เชือก หรืออาจจะมากกว่านั้น ปัจจุบันกลุ่มพรานที่ยังมีความสามารถในการจับช้าง และฝึกหัดช้างได้อย่างดี คือพวกส่วย แต่ในพงศาวดารหรือจดหมายเหตุมิได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่คล้องช้างหลวงอย่างเด่นชัด นอกจากจะกล่าวถึงแต่กรมพระคชบาล และพวกส่วยที่มาช่วยในการจับช้างให้หลวงนั้น เพิ่งปรากฏว่ามีบทบาทในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ใน พ.ศ.๒๓๐๒ [๒] เป็นต้นมา

---

* ค่าขึ้นครูต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ ไม่จำเป็นต้องเสียตามกำหนด ผู้เป็นปฏิยายะอาจเป็นผู้กำหนดเปลี่ยนแปลง จะให้มากขึ้นหรือน้อยลงก็ได้

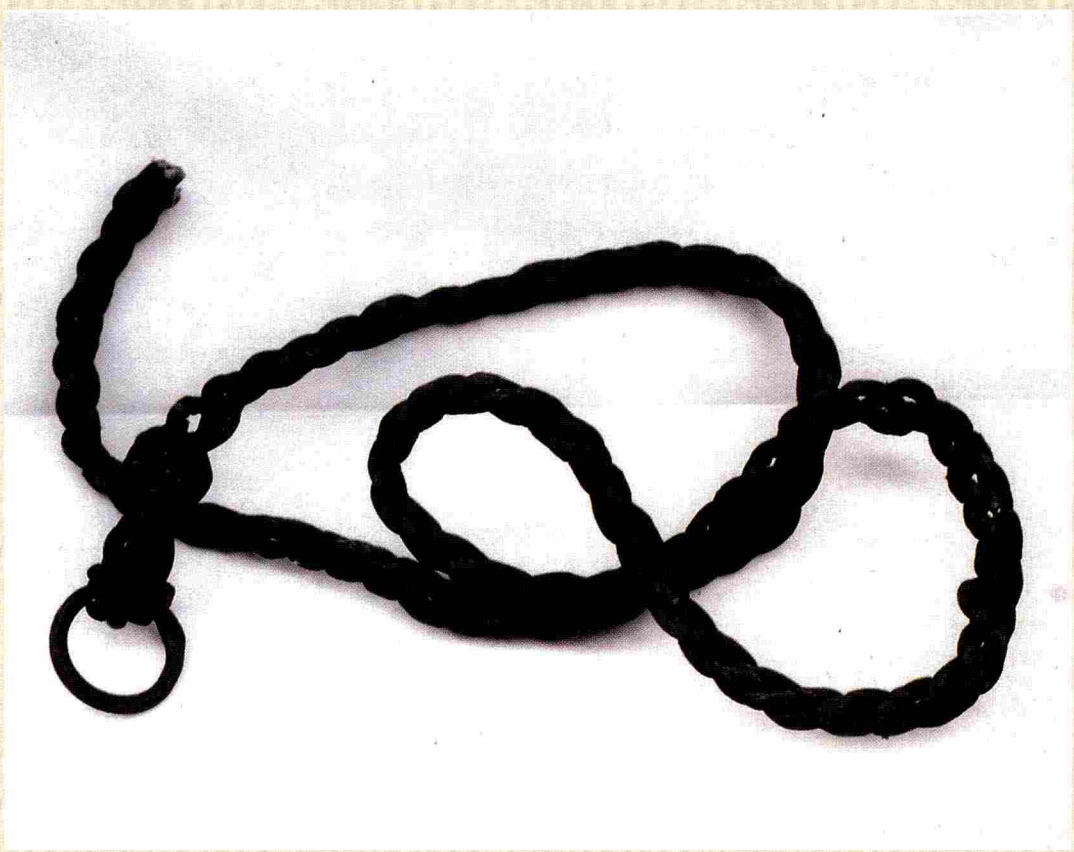
[๒] ประชุมพงศาวดารภาค ๓

อุปกรณ์ในการจับช้าง

การออกเดินทางไปคล้องช้าง แต่ละครั้งถือว่าเป็นงานสำคัญมาก ดังนั้นบรรดาควาญหมอช้าง และพ่อหมอเฒ่าจะต้องจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ และของใช้ส่วนตัวเพื่อนำไปใช้ในระหว่างการทำงานนี้อย่างพร้อมมูล อุปกรณ์ที่ใช้ในการไปจับช้างที่สำคัญมีดังนี้

๑. **เชือกบาศ หรือเชือกปะกำ** (ทางภาคใต้เรียก เชือกพวน)

เป็นบ่วงสำหรับคล้องช้าง ทำด้วยหนังควายแห้ง เชือกบาศนี้บรรดาควาญและหมอช้างถือว่าเป็นเชือกศักดิ์สิทธิ์ มีความสำคัญมากที่สุด เป็นที่สิงสถิตย์ของดวงวิญญาณครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และแต่ละตระกูลมักจะมีไว้ใช้เฉพาะคนในตระกูล ซึ่งต้องเคารพนับถือและเชื่อว่าผีปะกำจะสามารถบันดาลให้โชคดี หรือโชคร้ายในการคล้องช้างได้

สิ่งที่ต้องระมัดระวังเกี่ยวกับเชือกบาศคือ ห้ามเหยียบ หรือห้ามผู้หญิง หรือผู้ที่มิใช่สายโลหิต หรือคนต่างตระกูล แตะต้องหรือขึ้นไปในศาลปะกำ ถ้าละเมิดข้อห้ามดังกล่าวถือว่าผิดครู หรือผิดปะกำ อาจมีผลร้ายต่อผู้ไปคล้องช้างได้ เชือกบาศหรือเชือกปะกำจะเก็บรักษาไว้บนศาลปะกำ ซึ่งมีลักษณะคล้ายศาลปู่ตา ซึ่งสร้างเรือนขนาดเล็กบนเสา ๔ ต้น ยกพื้นสูงประมาณ ๒ เมตร สร้างอยู่ด้านหน้าของบ้านโดยแยกออกจากตัวบ้าน มีฝาและหลังคากันแดดกันฝนได้ และที่ขาดไม่ได้คือเครื่องเซ่น โดยเฉพาะเหล้า และจะมีการจัดเครื่องเซ่นเครื่องใหญ่ เมื่อเวลาจะต้องออกจากบ้าน

เมื่อจะยกเชือกปะกำออกจากศาลปะกำนำไปคล้องช้าง หรือนำเก็บ หรือเคลื่อนย้ายไปไว้ที่อื่น พ่อหมอเฒ่าจะทำพิธีบวงสรวงซึ่งมีของที่ใช้ในการบวงสรวง มีไก่ ๑ ตัว สุรา ๑ ขวด ข้าว ๑ กะติบ ดอกไม้ ธูปเทียน ๑ ขัน กรวยเล็ก ๘ อัน และคำบวงสรวงมีความว่า ครูหลวง ครูเฒ่า ครูเค้า ปฏิยายะ ครูจับว่า ครูจับบ่าสอน ครูแจก ครูอราย ครูนอนซ้าย ครูนอนขวา สะเดียก สะคำ ประกำ ประภา ครูบาอาจารย์ หมอเฒ่า เจ้าหึ่ง

๒. ทามคอ หรือทาม

เป็นเชือกหนัง หรือหวาย [๑] ที่ผ่าลอกเอาไส้กลางออกแล้วนำมาฟั่นเกลียวขนาดใหญ่ ฟั่น ๖ หรือ ๘ เกลียว โดยทำเป็นเงื่อนเลื่อนได้ ทามคอมี ๒ เส้น เส้นหนึ่งใช้สำหรับมัดคอช้างป่า อีกเส้นหนึ่งใช้สำหรับผูกติดกับต้นไม้ที่ใช้เป็นหลักในการยึดช้างป่า [๒] (เรียกว่าช้างเชลย) ที่คล้องได้ ระหว่างหูทาม ๒ ด้าน จะมีเชือกร้อยรัดหูทามไว้ให้พอดีกับคอช้างป่า และมีกาหรั่นซึ่งเป็นห่วงโยงโซ่ให้ติดกับทาม เพื่อกันมิให้ทามปิดรัดคอช้าง

๓. ไม้คันจาม [๓]

เป็นไม้สำหรับหมอช้างถือในเวลาที่ทำการคล้องช้าง เดิมกล่าวว่าทำด้วยไม้เนื้อแข็ง แต่ที่ใช้ในปัจจุบันเป็นไม้รวก มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑-๑.๕ นิ้ว ยาวประมาณ ๕ เมตร ที่ง่ามปลายไม้คันจามด้านหนึ่งมีขอเหล็กสำหรับเหน็บเชือกหนังปะกำ ที่ตรงปลายทำเป็นบ่วง เพื่อคล้องเท้าช้างป่า เรียกบ่วงบาศ เป็นวงขนาดโตกว่าเท้าช้างเล็กน้อย บ่วงบาศที่ทำด้วยหนังนี้จะชะโลมน้ำมันเพื่อทำให้หนังนิ่ม เชือกปะกำที่เหลือพันกับคันจาม แล้วไปขดกองอยู่บนหลังช้างต่อ

๔. สายละโยง หรือโยง

เป็นเชือกหนังหรือลวดชนิดเกลียว ๒-๓ เส้น ใช้ล่ามโยงช้างโดยสวมเข้าที่ขาของช้าง หรือใช้โยงจากคอช้างป่าติดกับต้นไม้ หรือติดกับคอช้างต่อ [๔] สายลำโยงมีทั้งโยงเล็กโยงใหญ่

๕. ทวย หรือกาหรั่น หรือเดื่อง

เป็นห่วงเหล็กขนาดใหญ่ มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ ฟุต สำหรับใส่ปลายสายลำโยง โดยใช้เป็นหัวต่อระหว่างทามคอช้างกับห่วงโซ่ และเพื่อป้องกันมิให้เชือกรัดตัวช้างแน่นเกินไป เมื่อถูกล่ามเดินไปมา ห่วงนี้หมุนได้รอบสำหรับกันเชือกหรือลวดรัดคอ

---

[๑] ใช้หวายแดง หรือหวายเลา ชาวกระบี่ออกเสียงเป็นหวายเดา

[๒] โดยทั่วไปเรียกว่า ช้างเถื่อน

[๓] ทางภาคใต้เรียกว่า คันเบ็ด

[๔] โดยทั่วไปเรียกอีกคำหนึ่งว่า ช้างบ้าน แต่ทางภาคใต้เรียกว่า ช้างคุ้น

๖. สายรัดประโคน

เป็นสายรัดสำหรับแหย่ง หรือกูบ หรือสัปคับ ให้ติดแน่นกับหลังช้างในเวลาเดินทางไปคล้องช้าง หรือให้สะดวกในการติดตามช้าง

๗. หางกระแชง

เป็นเชือกหนัง หรือเชือกผูกมาจากรัดประโคน ควาญใช้จับยึดถือไว้ระหว่างที่นั่งบนหลังช้าง เพื่อมิให้พลัดตกจากหลังช้าง

๘. ชะนักและสายชะนัก

เป็นห่วงเหล็กเส้น ๒ ท่อน ที่ยึดเป็นเกลียวต่อกันท่อนละ ๓ ห่วง มีรูปร่างคล้ายเหล็กบังเหียนม้า มีสายทำด้วยเชือกป่านหรือปอเหนียว มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑-๒ เซนติเมตร สายนี้ยาว ๔-๕ เมตร ใช้สอดในห่วงตอนที่ต่อท่อนเกลียวเหล็กกับห่วงรับเชือกอีกข้างละห่วง ชายทั้งสองข้างผูกบรรจบกัน นำมาสวมคอช้างสำหรับให้หมอช้างที่ขี่อยู่ที่คอใช้สอดหัวแม่เท้า คีบสายชะนักไว้ขณะที่ช้างวิ่ง เพื่อกันไม่ให้พลัดตก คล้ายกับการใช้โกลนม้า

๙. สลก หรือชดก

ในการจับช้างป่า (ช้างเถื่อน) ของพวกส่วย มีสลกด้วย ซึ่งมีลักษณะคล้ายทามคอ คือทำด้วยหนังฟั่นเป็นเกลียว ๓ เกลียว ที่ปลายทั้งสองทำเป็นห่วง แต่สลกจะใช้กับช้างต่อ (ช้างบ้าน) สำหรับผูกปลายหนังปะกำอีกข้างหนึ่งไว้กับคอช้างต่อ เพื่อป้องกันมิให้ช้างป่าที่คล้องได้แล้วหลุดหนีไปได้

๑๐. ไม้งก

เป็นไม้ที่ควาญใช้สำหรับใช้ตีท้ายช้างเพื่อเร่งความเร็วขณะไล่ช้างป่าเป็นไม้รูปงอคล้ายฆ้อนยาวประมาณ ๕๐-๖๐ เซนติเมตร

๑๑. สนับมุก

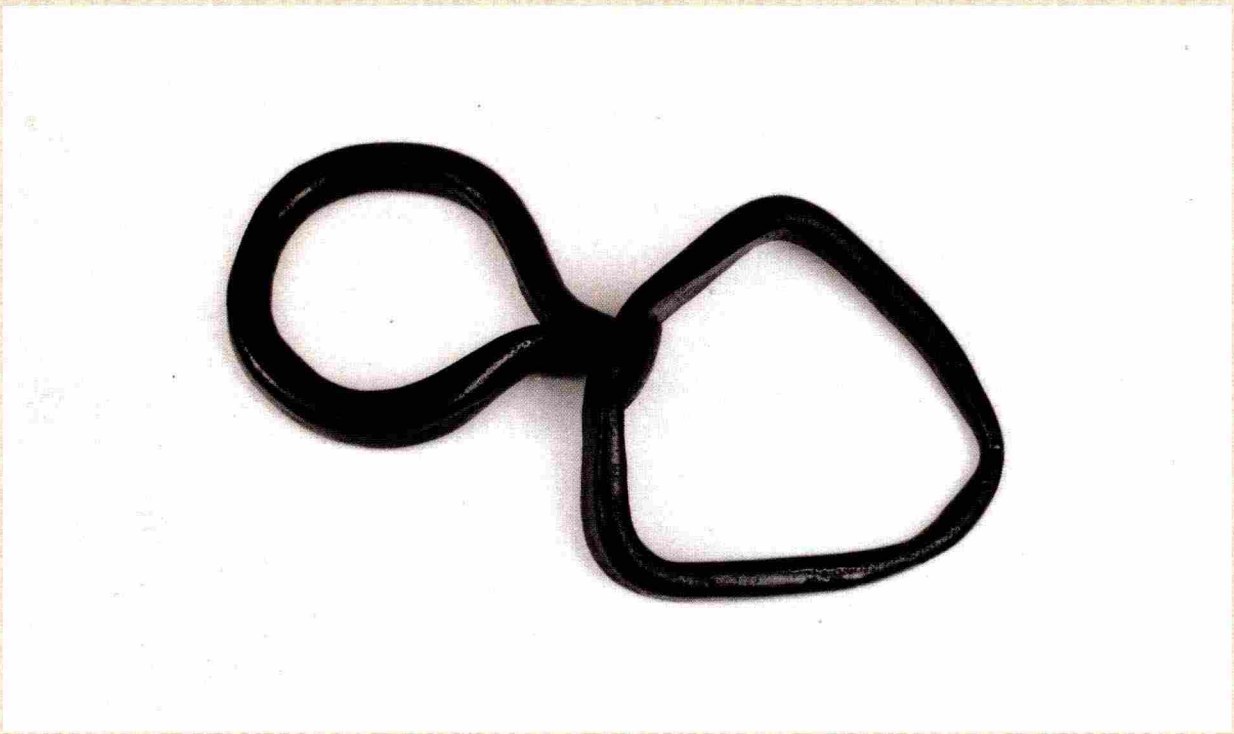
เป็นถุงขนาดใหญ่ถักด้วยเถาวัลย์ บางทีทำด้วยหนังเย็บเป็นถุง ใช้สำหรับใส่เครื่องใช้ส่วนตัว หรือเสบียงอาหารในระหว่างไปจับช้าง

๑๒. สะเนงเกล *

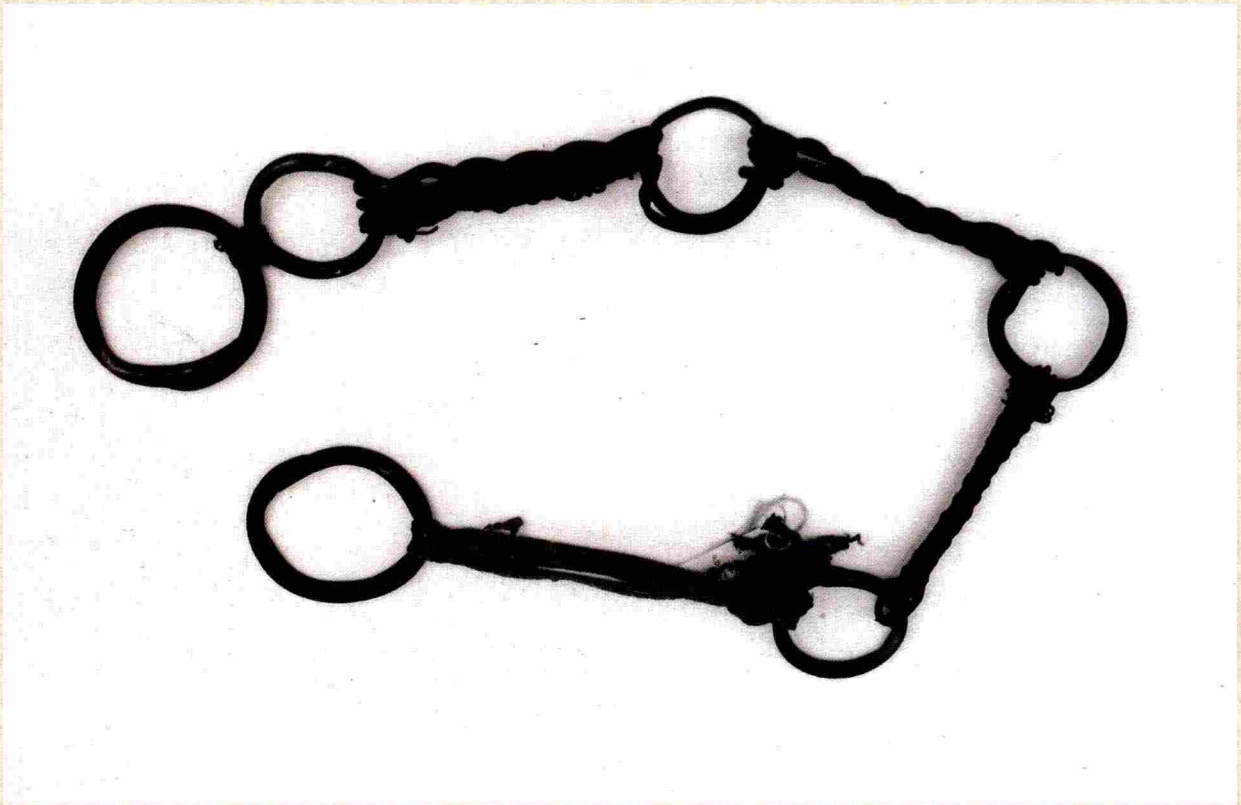
เป็นเครื่องเป่าให้สัญญาณกันในป่า ในระหว่างพวกที่ไปคล้องช้างด้วยกัน ทำด้วยเขาควายป่าตากแห้ง หมอช้างจะใช้เป่าเมื่อเวลาจะออกไปป่า หรือใช้เป่าขณะอยู่ในป่า เพื่อกันการพลัดหลงจากกลุ่ม และใช้เป่าเมื่อจะออกจากป่า เป็นสัญญานถึงการสิ้นสุดการคล้องช้าง และจะกลับบ้าน เมื่อมาถึงชายป่าก็เป่าเพื่อเป็นสัญญานบอกให้ญาติพี่น้องที่บ้านทราบว่าตนกลับมาแล้ว

---

* ทางภาคใต้เรียก อูด และทำด้วยเขาควายบ้าน พวกที่ไปไล่ต้อนช้างซึ่งเรียกว่า "ไอ้เหย่ ไอ้ลาน" จะใช้เป่าเพื่อกันหลงทาง และเป็นการบอกที่อยู่ของตนในระหว่างต้อนช้างไปเข้ารวมในคอกที่สร้างไว้

กะหรั่น

ชะนัก

ลำโยง

ทามคอ

ลำโยง

พะแนงนำ

เขาเป่า (เสนงเกล) ของควาญชาวส่วย

ไม้งก

ตาซอง (ภาษาส่วย) หมายถึง ซองใส่มีดหรือพร้า

สนับมุก ถุงหรือย่ามขนาดใหญ่ถักด้วยเถาวัลย์
ใช้ใส่เครื่องใช้ของควาญชาวส่วย

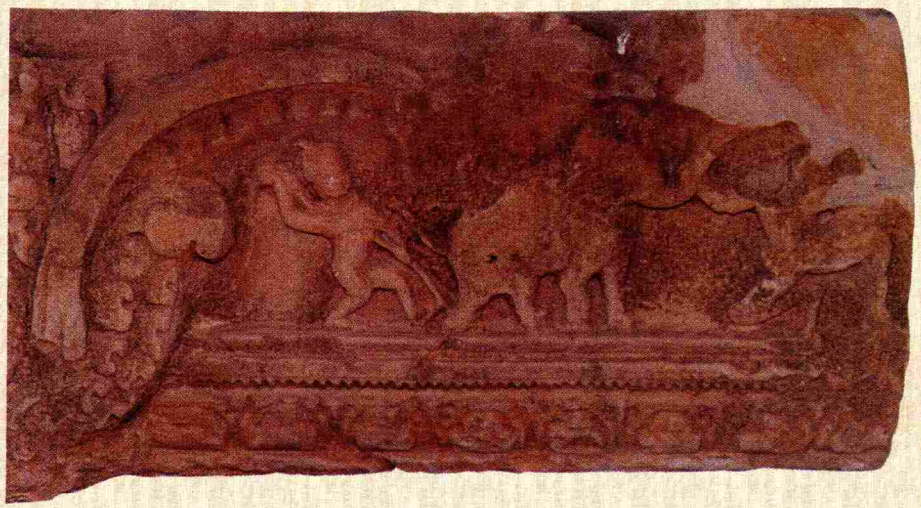
ถุงเที่ยว ของควาญชาวส่วย

พุนธง ถุงใส่ของใช้ส่วนตัวของควาญชาวส่วย

วิธีการจับช้าง หรือการคล้องช้าง

วิธีการจับช้าง หรือการคล้องช้าง เป็นศิลปศาสตร์วิชาหนึ่งที่มีการเรียนรู้มาแต่โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์พระมหากษัตริย์ของไทย ซึ่งต้องทรงศึกษาศิลปวิทยาแขนงนี้ เพื่อทรงสามารถสรรหาช้างดีมาไว้ประดับพระบารมี ทั้งในยามปกติจะใช้ทรงเป็นราชพาหนะ และในยามสงครามที่จะทรงใช้เป็นพระคชาธารออกรณรงค์หมู่ปัจจามิตร ดังนั้น จะพบว่าในประวัติศาสตร์องค์พระมหากษัตริย์มักจะเสด็จออก เพื่อไปวังช้างด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ก็เพื่อฝึกพระองค์และขุนนางข้าราชบริพาร ได้ฝึกซ้อมการคล้องช้างป่าให้มีความชำนาญ เชี่ยวชาญในการจับช้าง และรอบรู้ถึงป่าในราชอาณาจักรได้ดีขึ้น ทั้งเป็นการฝึกการขับขี่ช้างและใช้ช้างให้ชำนาญขึ้น - นอกจากนี้การไปวังช้าง หรือการคล้องช้างนี้ก็เพื่อคัดเลือกช้างมาไว้ใช้งานเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งของต่าง ๆ

จากกฎมณเฑียรบาล

ตอนว่าด้วยอัยการช้าง พบว่ามีข้อความและศัพท์เกี่ยวกับวิธีการจับช้างแบบหลวง ๕ วิธี คือ

๑. **โพนช้าง** หมายถึงการทำทุกขั้นตอนทางการคล้องช้าง

๒. **ต่อ** หมายถึงไล่คล้องช้างเถื่อน ซึ่งมักนิยมทำในที่ราบหรือในป่า ดังความในมาตราว่าด้วยการถวายขอให้พระเจ้าแผ่นดินในขณะเข้าคล้องช้างว่า *"อนึ่งพระที่นั่งเสด็จเข้าต่อเถื่อน และเถื่อนมีภาษีพระที่นั่งต่ำตาอย่าให้ควาญถวายขอ"*

มาตรา ๔๑ ถ้าพระที่นั่งเข้าต่อเถื่อนคล้องกลางแปลงและช้างค้ำช้างค่ายเขื่อนทวนหอกและช้างคติสอนช้างพระที่นั่ง (ถ้าทรงคล้อง) และคติเถื่อนเติบ และ ช้างทวนหอกเข้าช่วยมิทันโทษถึงตาย

๓. **วางช้างหรือวังช้าง**

คือ การตั้งคอกจับช้าง มีปรากฏในกฎมณเฑียรบาล

มาตราที่ ๔๓ ว่า อนึ่งเสด็จวางช้างให้ตั้งเขื่อนตั้งค่ายพราง และช้างอยู่ในเล้าไซร้ ให้ตั้งอาญาคือว่าห้ามปากเสียงอื้ออึงต่างๆ อนึ่งถ้าค่ายทำแล้วมั่นคง และช้างออกหน้าที่ใครให้ตระเวนเรียบเสีย ถ้าช้างสำคัญฆ่าทั้งโคตร

อย่างไรก็ดีการวังช้างนี้มีทั้งการจับตามแบบวิธีการหลวงของกรมพระคชบาล และตามแบบของชาวบ้านที่เรียกว่า การเชลยศักดิ์ จะนิยมจับในบริเวณที่มีภูเขามาก เช่น ในภาคเหนือและภาคใต้ คือจะหาบริเวณที่เป็นซอกเขาตั้งคอก เมื่อพบโขลงช้างเถื่อนเข้ามาก็จะจับได้หมด

๔. **คล้องในเพนียด**

ในสมัยโบราณมักจะสร้างไว้ใกล้ตัวเมือง เช่นที่เมืองลพบุรี ก็สร้างไว้กลางประตูเมืองด้านทิศตะวันออก มีขนาดเล็ก หรือที่พระนครศรีอยุธยา เพนียดช้างเดิมอยู่ตรงวัดซองริมกำแพงพระนครเหมือนที่เมืองลพบุรี มิได้มีขนาดใหญ่อย่างเพนียดที่เห็นในปัจจุบัน

จากบันทึกของ มองสิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ได้เล่าถึงการไปดูการจับช้างที่ลพบุรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า เป็นการล่อช้างงาตัวใหญ่เข้ามาในเพนียด ขังไว้แล้วเลี้ยงจนเชื่อง และจากพระราชพงศาวดารกล่าวว่าในรัชกาลพระเจ้าเสือ พ.ศ.๒๒๔๕ มีช้างพลางงาสั้นสูงประมาณ ๖ ศอก ติดโขลงมาเข้าเพนียด โปรดให้กันช้างสำคัญนั้นเข้าไว้ในวางพาด ให้ปรนปรือฝึกสอนให้ค่อยชำนาญแล้วจึงนำเข้าไปไว้ในโรง ณ เพนียด อันเป็นการแสดงว่า การคล้องช้างหลวงแต่โบราณมาจะคล้องแบบคัดเอาเฉพาะที่มีลักษณะดีจริงๆ ที่ละเชือกเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อมีความต้องการช้างที่ละหลายเชือก จึงได้สร้างเพนียดให้ใหญ่ขึ้น ด้วยการคล้องในวงพาดภายในเพนียดนั้นแล้วจึงล่อเข้าซองผูกทามทีละเชือก

อนึ่งเพนียดที่เห็นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน บริเวณด้านในที่ตั้งศาลพระเทวกรรมนั้นกล่าวว่าน่าจะคือส่วนที่เป็นวงพาด หรือคอกเล็ก มาก่อน เมื่อไม่ได้ใช้ในภายหลังจึงได้ปลูกศาลลงไว้

๕. **คล้องโขลงช้างกลางแปลง**

เป็นการเลือกคล้องช้างขนาดย่อม อันเป็นการคล้องช้างแบบหลวงอีกแบบหนึ่ง

แต่วิธีการจับช้างที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า แต่โบราณมามี ๖ วิธี คือ วังช้าง แซกโพนช้าง จับช้างในเพนียด วิธีหลุมพลาง จับในน้ำลึก ใช้ช้างพังเป็นช้างต่อ และการจับลูกช้างบ้าน แต่วิธีการต่างๆ เหล่านี้มีที่ทราบกันและทำ

สืบต่อกันมาอย่างแท้จริงเพียง ๓ วิธีคือ วังช้าง แซกโพนช้าง และจับในเพนียด ซึ่งมีรายละเอียดต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ และความชำนาญของคนในแต่ละท้องถิ่น

๑. **การแซกโพนช้าง** [๑]

เป็นการจับช้างป่า หรือช้างเถื่อน โดยการขับไล่กลางแปลงของราษฎรในภาคอิสาน ภาคเหนือ โดยหมอช้างจะใช้ช้างต่อ (ช้างบ้าน) ไล่จับช้างป่าในดง หรือบนภูเขา โดยใช้บ่วงบาศ (เชือกปะกำ ไม้คันจาม) คล้องเท้าหลังของช้างข้างหนึ่ง แล้วผูกล่ามไว้กับต้นไม้สักระยะหนึ่ง ด้วยอุปกรณ์สำหรับผูกมัด หมอช้างและควาญที่จะไปคล้องช้างเถื่อนจะไปกันเป็นกลุ่มๆ กลุ่มหนึ่งมีช้างต่อไปด้วย ๔-๘ เชือก โดยมีหมอเฒ่าหรือครูบาคนหนึ่งกำกับไป เมื่อคล้องช้างป่าหรือช้างเถื่อนได้ จะนำมาฝึกให้เชื่องเพื่อใช้งานต่อไป

๒. **การคล้องช้างหรือจับช้างในเพนียด**

เป็นการจับตามพระราชพิธีทอดเชือกดามเชือกซึ่งเป็นการคล้องช้างแบบหลวง มีพราหมณ์พฤฒิบาศร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมพระคชบาล[๒] หรือกรมช้างหลวงเป็นผู้คล้อง ซึ่งในสมัยโบราณได้ถือปฏิบัติมาทุกปี ในวันแรม ๓ ค่ำ ๔ ค่ำ เดือน ๕ อันเป็นช่วงเวลาที่ต้องประกอบพิธี และในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ สมุหพระคชบาล และเจ้าหน้าที่กรมพระคชบาล ต้องไปเตรียมการยังเพนียดที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งการทำพิธีบวงสรวง สังเวยศาลที่เพนียด และกำหนดหน้าที่เจ้าหน้าที่ต่างๆ ซึ่งเมื่อช้างเถื่อนที่ถูกไล่ต้อนมาจากที่ต่างๆ แล้ว และเมื่อได้รับพระบรมราชโองการให้คล้องได้ ช้างต่อของหลวงเข้าคล้องช้างเชือกที่ต้องการ แล้วผูกเข้ากับเสาวงพาด หรือเสาคอก โดยเลือกคล้องไม่เกิน ๔ เชือก

๓. **การวังช้าง**

กล่าวว่านิยมทำกันในภาคใต้ โดยมีหมอเฒ่าเป็นผู้ควบคุมตั้งแต่การตั้งพิธีพลีกรรมบูชาครู แล้วไปเลือกหาชัยภูมิที่ตั้งคอก ซึ่งเป็นคอกทึบทั้ง ๓ ด้าน แล้วไล่ช้างทั้งโขลงเข้าคอก แล้วคล้องจับทุกตัว

๔. **การใช้หลุมพลาง**

เป็นการจับโดยขุดหลุมใหญ่ๆ ใช้ใบไม้ปิดแล้วต้อนช้างมาให้ตกหลุม ซึ่งวิธีนี้ไม่ได้พบบ่อยนัก เพราะยากและเสียเวลา

๕. **การจับในน้ำ**

โดยการต้อนช้างลงน้ำลึกๆ แล้วใช้เรือขับไล่

๖. **การจับโดยใช้ช้างพังเป็นช้างต่อ**

๗. **การจับลูกช้างบ้าน**

โดยการให้ช้างบ้านที่ท้องแก่ไปตกลูก และเลี้ยงอยู่ในป่าใกล้ๆ มีชีวิตอยู่อย่างตามธรรมชาติ เมื่อโตขึ้นได้ขนาดแล้วเจ้าของไปจับช้างลูกบ้านนั้นมาฝึก โดยใช้เชือกบาศคล้องที่เท้าเช่นเดียวกับการจับช้างป่า คือใช้ช้างใหญ่ขนาบสองข้าง แล้วใช้ช้างอีกเชือกหนึ่งดันเข้าซองที่สร้างไว้ แล้วนำไปตกปลอกโยงไว้กับต้นไม้ เพื่อให้เชื่องลงและนำไปฝึกหัดต่อไป

การทำซองและเบญจพาด สำหรับจับช้างลูกบ้าน ทำได้สองอย่าง คือ [๓]

---

[๑] โพนเป็นภาษาส่วย แปลว่า ไปแอบดู หรือสะกดรอยตามดู-สัมภาษณ์ นายดี ชาวนา เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังผู้ดูแลช้างต้นในสวนจิตรลดา

[๒] กรมนี้มีสมุหพระคชบาล พระยาเพทราชา เป็นผู้ควบคุม

[๓] หม่อมเจ้าศุภวรรณดิศ ดิศกุล, เรื่องของช้าง, ๒๔๘๑

แบบที่ ๑. ทำเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดยาว ๑๒ ฟุต กว้าง ๖ ฟุต ปลายแหลมเสี้ยม มีการขุดหลุมลึกประมาณ ๖ ฟุต เป็นระยะ ๆ เพื่อฝังเสาเป็นระเนียด โดยใช้เสาขนาด ๔ กำขึ้นไป ฝังด้านละ ๓-๔ ต้น และเสาขนาด ๓ กำ ทำเป็นระเนียดทำเป็นซี่ ตรึงติดกับเสาใหญ่เว้นระยะพอมือรอดได้

แบบที่ ๒. ใช้เสาโตขนาด ๔ กำ ๓-๔ ต้น ขุดหลุมลึกประมาณ ๖ ฟุต ฝังเสาลงไปและปักเรียงเป็นแถวเดียว ใช้เสาทำเป็นซี่ระนาดห่างกันพอมือรอดได้สะดวก มัดซี่ติดกับเสาใหญ่ เมื่อบังคับช้างเข้าแนบเบญจพาดหรือเข้าซองไปแล้ว ต้องมัดช้างที่โคนขาหน้า และเท้าหลังทั้งสองเข้าไว้ให้แน่นกับเสา หากช้างดิ้นรนมาก ควาญต้องทำด้วยความรวดเร็ว เพื่อจะรวมเท้าหน้าทั้งสองเข้าชิดกัน และเข้าปลอกเพื่อทิ้งให้เชื่อง และนำออกฝึกหัดต่อไป

การจับช้างด้วยวิธีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ ๖ มี ๒ วิธีเท่านั้น ที่กฎหมายอนุญาต ตามพระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พ.ศ. ๒๔๖๔ คือ วิธีแซกโพนช้าง กับวิธีจับช้างในเพนียด อย่างไรก็ดีมีการบัญญัติถึงการเสียค่าภาคหลวงด้วยว่า การจับช้างต้องเสียค่าภาคหลวงร้อยละ ๒๐ จากราคาช้างที่เจ้าพนักงานและนายคอกช่วยกันประเมินได้ แต่ยังมีช้างบางชนิดที่กำหนดไว้ว่า ผู้ใดจับได้ก็ต้องตกเป็นสมบัติของแผ่นดิน เช่น ช้างมงคลเจ็ดประการ และช้างสีประหลาด เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมผู้จับช้างจะต้องมอบช้างให้เป็นช้างหลวงตามอัตราที่ทางราชการกำหนด ซึ่งเรียกว่า **"ช้างหัวป่า"**

ลักษณะการจับช้างในแต่ละวิธี ที่ได้รับอนุญาตนั้น มีขั้นตอนและรายละเอียดที่น่าสนใจศึกษาทีเดียว

๑. **แซกโพนช้าง**

แซกโพนช้าง หรือมักเรียกสั้น ๆ ว่า โพนช้าง เป็นวิธีการจับช้างที่ราษฎรนิยมทำกันทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้การไล่คล้องช้างป่าในดงและบนภูเขา โดยใช้ช้างต่อมีหมอเฒ่าและควาญไปโพนช้างและใช้ช้างต่อ ๔-๘ เชือก ก่อนที่จะเข้าป่า หมอเฒ่าหรือครูบาจะต้องทำพิธีบวงสรวงพระครูประกรรม[๑] และให้หมอและควาญเข้ากรรม[๒] ทุกคน เมื่อทำพิธีเข้ากรรมกันแล้ว ก็ออกตามรอยโขลงช้างป่าไป เมื่อถึงเวลาเย็นจะหยุดพักรับประทานอาหารและนอนนั้น ที่พักนี้เรียกว่า **"ชมรม"** ครูบาจะเรียกเอาเชือกบาศจากทุกตัวช้างต่อมาตั้งเรียงเป็นแถวเดียวกัน การนอนนั้นครูบาจะนอนตรงกลาง และมีกองไฟกองใหญ่หนึ่งกองจุดอยู่ที่ปลายเท้า กองไฟกองนี้พวกควาญทุกคนช่วยกันสุม จะใช้ฟืนขนาดใดก็ได้เพื่อให้มีไฟได้นาน **"หมอนอนขวา"** [๓] จะนอนตรงปลายแถวเชือกบาศด้านขวา ซึ่งมีกองไฟกองเล็ก ๆ กองหนึ่งติดอยู่ และมี **"หมอนอนซ้าย"** [๔] นอนทางปลายแถวเชือกบาศด้านซ้าย มีกองไฟกองเล็ก ๆ กองหนึ่งติดอยู่เช่นกัน ซึ่งกองไฟนี้หมอคล้องอื่น ๆ เป็นผู้ก่อ โดยใช้ไม้ฟืนเล็ก ๆ ยาว ๑ ศอก คนละ ๓ ท่อน ก่อเป็นกองไฟขึ้น เวลาจะเอาฟืนเข้าใส่ในกองไฟให้ยกมือขึ้นจบ (ไหว้) และตั้งใจบูชาพระครูประกรรมเสียก่อน อธิษฐานขอความคุ้มครองให้ปลอดภัย สำหรับหมอคล้องคนอื่น ๆ ต้องไปนอนอยู่กับช้างต่อของตน ซึ่งควาญได้ไปเลือกที่ผูกไว้ให้ จะอยู่ใกล้หรือไกลจากชมรมก็ได้ และจะมีกองไฟสุมหรือไม่มีก็ได้

เมื่อติดตามไปทันช้างป่าแล้ว หมอคล้องพยายามใช้บ่วงบาศคล้องเท้าช้างป่า การจับช้างป่าที่นิ่งไม่วิ่งหนีจะจับยากกว่าช้างที่วิ่ง ซึ่งสามารถทิ้งเชือกบาศคล้องเท้าช้างได้สะดวกกว่า โดยวิธีให้ควาญส่งไม้คันจาม ซึ่งสอดบ่วง

---

[๑] เขียนได้หลายแบบ อาทิ ปะกำ ปกรรม และประกรรม หมายถึงเทพผู้รักษาและสิงสถิตอยู่ที่เครื่องใช้ในการจับช้าง เช่น เชือกบาศบ่วงบาศ คันจาม และทามคอ เป็นต้น โดยเก็บรวบรวมอยู่ที่ศาลที่เรียกว่า ศาลปะกำ

[๒] เข้ากรรม คือการรักษาศีลตามข้อห้ามต่าง ๆ และปฏิบัติตนตามที่พระครูหมอเฒ่าบูรพาจารย์ได้บัญญัติไว้ แต่ห้ามนึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย ให้คิดถึงเฉพาะครูประกรรมเท่านั้น

[๓] เป็นหมอคล้อง ที่คล้องช้างได้มากกว่าหมอคล้องคนอื่น

[๔] เป็นหมอคล้อง ที่คล้องช้างได้มากเป็นรองจากหมอนอนขวา

บาศไว้แล้วให้หมอคล้องๆ จะต้องคล้องเท้าหลังให้ติดแล้ว จึงดึงบ่วงบาศให้กระชับเท้าช้างป่าให้แน่น แล้วเกี่ยวช้างต่อกลับหลังทางซ้าย ควาญผลักขดเชือกบาศนั้นทางต้นเชือก มีห่วงสำหรับร้อยเชือกหนังผูกติดกับคอช้างต่อ ตอนปลายเป็นบ่วงบาศสำหรับคล้องติดกับขาช้างเถื่อน และเมื่อคล้องติดแล้วก็ปล่อยให้ช้างป่าเข็นเชือกบาศไปจนสุดเชือก แล้วผู้ขี่ช้างต่อก็พยายามตะแบงช้างต่อไว้ เพื่อให้ช้างป่าอ่อนกำลังลง เพราะช้างป่าจะลากเข็นเชือกบาศ เพราะติดเชือกบาศที่ปลายเท้า ส่วนช้างต่อนั้นปลายของเชือกบาศอยู่ที่คอ จึงทำให้ช้างต่อมีแรงดึงช้างป่าไว้ได้ และเมื่อหมอช้างเห็นว่าช้างป่าอิดโรยมากแล้ว ก็พยายามขี่ช้างต่อดึงเข็นช้างป่าให้ถอยลงมา พาเข้าหาต้นไม้ใหญ่ เอาเชือกบาศพันกับต้นไม้อันเป็นการผ่อนแรงช้างต่อ แล้วควาญท้ายช้างลงจากหลังช้างต่อ ไปกระหวัดสายเชือกบาศให้ติดกับต้นไม้โดยใช้เชือกเล็กอีกเส้นหนึ่ง คือสายกระแซง[๑] มัดเชือกบาศติดต้นไม้ หรือถ้าไม่มีต้นไม้ก็ต้องตอกหลักด้วยตะลุมพุก[๒] มัดแทน การมัดนี้หมอช้างจะต้องระวังควาญที่ลงไปผูกให้มาก เพราะเป็นอันตรายกับควาญมาก ซึ่งเมื่อควาญกระหวัดเชือกบาศกับต้นไม้ หรือหลักเรียบร้อยแล้ว หมอช้างที่ขี่ช้างต่อต้องรีบปลดปลายเชือกบาศออกจากคอช้างต่อทันที เรียกว่า **"เบาะ"** แล้วขับช้างต่อเข้าเทียบช้างป่าซึ่งเรียกว่า **"โยนทาม"**[๓] เมื่อโยนทามเสร็จแล้วก็ใช้ไม้คันจามกระแทกใบเชือกบาศที่ข้อเท้าช้างป่าให้หลุด เสร็จแล้วกู้เชือกบาศทั้งหมดขึ้นบรรทุกหลังช้างต่อ แล้วพาช้างป่าไปยังสำนักหาต้นไม้ที่แข็งแรงเป็นที่โยงช้างป่าโดยใช้สายลำโยงมัดติดกับกิ่งไม้ใหญ่แล้วโยงมามัดกับคอช้างป่าโดยควาญจะต้องขึ้นไปบนต้นไม้ หากิ่งที่มั่นคงสูงจากหลังช้างป่าประมาณ ๑๐-๒๐ ศอก แล้วก็แก้เชือกที่มัดคอช้างต่อออกจากช้างป่า การโยงแบบนี้ช้างป่าจะนอนไม่ได้ เป็นการทรมานให้เกิดการอ่อนล้าอิดโรยมากขึ้น ถ้าช้างดื้นรนมากก็ต้องใช้หนามสะแกทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมเรียกว่าคอก มัดตรึงไว้กับเชือกที่คอช้างป่า ถ้าดื้นรนหนามก็จะตำคอ จะโยงเช่นนี้อยู่ ๓-๗ วัน ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ควรระวังคือ จะต้องหาต้นไม้ที่ไม่มีรากโผล่ขึ้นมาบนดิน เพราะจะทำให้เล็บช้างเจ็บและหลุดได้ ระหว่างเวลา ๓-๔ วันแรกนี้ ควาญให้ช้างป่ากินแต่หญ้า ห้ามให้กล้วย อ้อย และน้ำ หลังจากนั้นก็พาไปกินหญ้าและให้น้ำได้บ้าง ทำเช่นนี้จนกว่าจะทำพิธีเข้าซอง[๔] สำหรับตกปลอกหรือใส่ปลอกเพื่อฝึกหัดต่อไป

๒. การจับช้างในเพนียด

การจับช้าง หรือคล้องช้างในเพนียด เป็นวิธีจับช้างวิธีหนึ่งที่คนไทยเราใช้สืบเนื่องมาแต่โบราณ และเป็นวิธีจับช้างที่มีใช้ในโลกมานานกว่า ๒,๒๐๐ ปี แล้ว การสร้างเพนียดนั้นสำคัญตรงที่การเลือกหาทำเลสร้างเพนียดให้เหมาะโดยมักจะเป็นที่ที่ช้างป่าพาโขลงหากินอยู่เป็นประจำจึงง่ายต่อการกวาดต้อนโขลงช้างให้มาเข้าเพนียด บริเวณที่เหมาะที่สุดจะต้องเป็นทางแคบบริเวณซอกเขา หรือกิ่วเขา เพื่อจะได้ไม่เปลืองทุนและแรงงานในการทำปีกกาให้ใหญ่โต และเป็นเขตที่มีต้นไม้ใหญ่พอที่จะตัดมาทำเสาเพนียดได้ง่าย เพราะเสาที่จะนำมาทำเพนียดได้นั้นจะต้องเป็นเสาที่ตัดจากต้นไม้ใหญ่มีขนาดโตกว่า ๔ กำขึ้นไป

เพนียดนั้นสร้างโดยการนำเสาขนาดใหญ่ เรียกว่า **"เสาตะลุง"** มาฝังเรียงกัน ห่างกันเสาละ ๑ คืบ เรียงไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เสานี้จะฝังโคนเสาลงในดินลึกประมาณ ๕ ฟุต แต่เดิมนั้นถ้าเสาที่นำมาทำเสาเพนียดมีขนาดเล็กกว่า ๔ กำ แล้ว เขามักจะขุดคูเป็นแบบสนามเพลาะภายในเสาเพนียดโดยรอบอีกขั้นหนึ่ง เพื่อกันไม่ให้

---

[๑] เป็นเชือกหนังเส้นหนึ่ง ซึ่งผูกติดอยู่กับรัดประโคนที่รัดตัวช้างต่อ สำหรับควาญยืดพยุงตัวดึงขึ้นลง

[๒] เป็นหลักขนาด ๒ กำ เสี้ยมปลายแหลม ใช้ตะลุกพุกตอกลงกับดิน

[๓] ทาม เป็นเชือกหนังหลายเส้นถักรวมกัน มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘-๑๐ เซนติเมตร มีห่วงสองข้างสำหรับร้อยเชือกหนังเล็กๆ ให้ห่วงติดกันเมื่อโอบรัดคอช้างเข้าแล้ว

[๔] พิธีเข้าซองสำหรับตกปลอก เป็นพิธีสำคัญ ก่อนจะเริ่มทำต้องประกอบด้วยพิธีการเช่นบูชาครูบาอาจารย์ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน บายศรี และไข่ไก่ เสร็จแล้วก็บังคับช้างให้เข้าซอง แล้วใช้ไม้ท่อนขนาด ๑ กำ สอดจากภายนอกซองขัดไว้ระหว่างขาหน้ากับขาหลัง เพื่อมิให้ ช้างเตะถีบได้ถนัด แล้วมัดขาหน้าขาหนึ่งติดไว้กับเสาซองแล้วคล้องขาอีกข้างหนึ่งรวบเข้าหากันและใช้หวายหรือเชือกมัดเท้าทั้งสอง ติดกันอย่างตกปลอก เฉพาะตอนบนถึงสูงขนาดเพียงหัวเข่า แล้วโยงขึ้นมาติดกับรัดประโคนบนหลัง ด้านละ ๑ เส้น เพื่อไม่ให้ปลอกตกลงไปถึงบัวเท้าช้าง การตกปลอกระยะนี้ทำเฉพาะขาหน้า เมื่อใส่ปลอกหนาได้แล้วก็รื้อซองให้ช้างออก แล้วนำไปมัด"ด้วยสายลำโยงไว้กับต้นไม้ จากนั้นเพื่อให้ช้างคุ้นเคยก็จะมีการทอดหญ้าช้างต่อไป

ช้างป่าเข้าไปกระทบกับเสาเพนียด เพราะช้างเมื่อวิ่งมาถึงคู ช้างป่าจะหยุดไม่กล้าเลยไป เพราะกลัวตกคู ที่เพนียดด้านหนึ่งตรงส่วนกลางหรือตรงมุม จะเปิดเป็นประตูและปักเสาเรียงยื่นออกไปเป็นปีกกา ตรงข้ามกับประตูนี้จะเป็นประตูเข้า และมีประตูออกอีกหนึ่งประตู โดยมีส่วนกว้างน้อยกว่าประตูเข้า คือ ขนาดให้ช้างออกได้ครั้งละ ๑ เชือก ตรงประตูทั้งสองนี้มี **"ซอง"** [๑] ประตูละแห่ง ข้างบนของซองมีเสาใหญ่แขวนอยู่สองต้น ซึ่งเรียกว่า **"โตงเตง"** ตรงส่วนพื้นดินใต้เสาโตงเตงขุดเป็นราง วางกระดานเจาะเป็นช่องพอดีเสาโตงเตงจะลงมารวมได้ ซึ่งเสาโตงเตงจะมีโซ่หรือเชือกล่ามตอนบนไว้กับกว้าน ตั้งอยู่ข้างเสาเพนียด เมื่อช้างป่าถูกต้อนเข้าเพนียดหมดแล้ว ก็จะปล่อยกว้านให้เสาโตงเตงเลื่อนลงมาปิดซอง แล้วช้างจะกลับออกไปไม่ได้ ส่วนโตงเตงทางประตูออกจะเลื่อนปิดตลอดเวลา จะเปิดขึ้นต่อเมื่อต้องการให้ช้างต่อเข้าเพนียด หรือเมื่อจะพาช้างป่าออกจากเพนียด ตรงกลางเพนียดมีมณฑปซึ่งคือศาลประดิษฐานพระพิฆเณศ [๒] ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งช้าง บางตำราว่า เป็นเจ้าของหมอช้าง

สำหรับการคล้องช้างในเพนียดนี้ ในเมืองไทยโดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือว่าเป็นการคล้องช้างแบบของหลวง โดยมีเจ้าหน้าที่กรมพระคชบาล กับพราหมณ์พฤฒิบาศเป็นผู้ทำ เพราะการคล้องช้างนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธีทอดเชือกดามเชือก [๓] ทำทุกปีในวันแรม ๓ ค่ำ ๔ ค่ำ เดือน ๕ โดยข้าราชการในกรมพระคชบาลต้องเข้าประกอบพิธีทุกคน ในการประกอบพิธีนี้ถือเป็นพระราชพิธีด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งทรงศึกษาพระคชศาสตร์ จะเสด็จฯ มาร่วมพระราชพิธีด้วย สำหรับสมุหพระคชบาลกับข้าราชการ ที่จะต้องไปปกต้อนไล่โขลงช้าง เมื่อเสร็จการพระราชพิธีแล้วจะต้องไปร่วมประชุมที่เพนียดที่กรุงศรีอยุธยา ส่วนที่เพนียดนั้นขุนศรีสงคราม ขุนพิชัยกุญชร เจ้ากรมเพนียดซ้ายขวาได้จัดเตรียมการกำหนดหน้าที่ของแต่ละคนไว้ ส่วนขุนทรงศักดิ์ ขุนทรงสิทธิ์ เจ้ากรมเชือกซ้ายขวา จัดเตรียมเชือกบาศสำหรับคล้องช้างเถื่อนและเครื่องผูกมัด ส่วนบรรดานายกองช้างนอกที่เลี้ยงช้างต่อของหลวงอยู่ในจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี อ่างทอง และสระบุรี ก็พาช้างต่อมาเพนียดในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ และพระยาอนันตไกโส เจ้ากรมโขลงช้าง พระยาอนันตโยธิง เจ้ากรมโขลงขวา ก็พาขุนหมื่นนายโขลง พันปลัดโขลง [๔] มาพร้อมกันที่เพนียดในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ และในวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ สมุหพระคชบาลจะเรียกประชุมชั้นหัวหน้ากรม แล้วกำหนดตัวผู้ที่จะให้ไปเป็นผู้บังคับการปกต้อนไล่โขลง มีเจ้ากรมพระคชบาลขวา หรือเจ้ากรมพระคชบาลซ้ายเป็นผู้บังคับการ ปลัดกรมพระคชบาลขวา หรือปลัดกรมพระคชบาลซ้าย เป็นรองผู้บังคับการ ซึ่งผู้บังคับการโขลงจะสั่งจ่ายช้างต่อประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ เชือก ให้แก่กรมโขลงขวาซ้ายเท่าๆ กัน แล้วจางวางกรมโขลงขวาซ้ายจะกำหนดตัวจ่ายให้แก่นายโขลงพันปลัดโขลงอีกทีหนึ่ง ช้างต่อที่จะไปไล่โขลงนั้นมีแต่สับประโคน หวายรัดตัวกับหนังวัวขนาดกว้างยาว ๑ เมตร รองสับประโคนผืนหนึ่ง สำหรับรองแฟ้มหม้อ [๕] กะทอข้าว [๖] ซึ่งเป็นเสบียงของหมอควาญช้างต่อ เสบียงนี้ผู้ขี่ช้างจะต้องเตรียมหาไปเอง ของหลวงมีจ่ายให้แต่หอกสำหรับหมอช้าง และงก [๗] สำหรับควาญ

---

[๑] ซอง เรียกเสาไม้ขนาดใหญ่กว่าเสาเพนียด ปักเรียงเป็นแถวขนานจากประตูเพนียดไปต่อปีกกา ปลายบนของเสาซองนี้ทำเป็นห้างให้คนขึ้นไปอยู่ ลักษณะของเพนียดคล้ายกับคอกช้างของทางภาคใต้ ซึ่งบ่งทิศของประตูคอกว่าอยู่ในแนวทิศเหนือและทิศใต้ ตามความเชื่อในทิศหัวนอนและปลายเท้าของไทยที่มีมาแต่โบราณ

[๒] คอกช้างของภาคใต้มีเสาซึ่งทำเป็นศาล สำหรับหมอเฒ่าหรือครูบานั่งทำพิธีสวดมนต์เรียกช้าง เสานี้เรียกว่าเสาเสน่ห์ หมอช้างจะเสกน้ำมันมนต์มาทาไว้เพื่อเรียกช้าง

[๓] ประเพณีการคล้องช้าง, พระราชวังเมือง, เนื่องในงานฉลองครบรอบ ๒๕ ปี วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, ๒๕๐๕

[๔] ข้าราชการกรมโขลง ชั้นประทวน ซึ่งมีหน้าที่ปกต้อนไล่โขลง นายโขลงมีบรรดาศักดิ์เป็นขุน ปลัดโขลงเป็นหมื่น นอกนั้นเป็นพัน

[๕] แฟ้มหม้อ มีลักษณะคล้ายกระเป๋าเสื่อ มีหูหิ้ว แต่สานด้วยหวายสำหรับใส่หม้อข้าว หม้อแกง เนื้อเค็ม ปลาเค็ม บรรทุกผูกไปกับสับประโคนช้างต่อ

[๖] กะทอข้าว เป็นหนังวัวเย็บอย่างกระเป๋าแฟ้มใส่หนังสือ สำหรับใส่ข้าวสาร ต่อมาใช้ใส่เย็บด้วยผ้า

[๗] งก เป็นไม้งอๆ เหมือนตะลุมพุก แต่มีขนาดเล็กกว่า ใช้สำหรับตีท้ายช้าง

ก่อนที่กรมโขลงขวาซ้ายจะนำช้างต่อออกไปปกต้อนไล่โขลง จะต้องทำตามวิธีคชศาสตร์ มีเบิกไพรและปกโขลง อันเป็นการประกอบพิธีบวงสรวงสังเวยเจ้าพ่อเจ้าแม่เพนียดก่อน เพื่ออำลาและขอพรให้คุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่เพนียดตั้งอยู่ใกล้เชิงเทินเพนียดด้านทิศเหนือ ในศาลมีเทวรูปยืนถือพระขรรค์องค์หนึ่ง กับเทพธิดาอีกองค์หนึ่ง ส่วนเครื่องสังเวยที่ตั้งมี หัวหมู บายศรีขวาซ้าย กับเครื่องกระยาบวด มีน้ำมนต์ที่ขอจากเจ้าพ่อไว้รดคน และช้างต่อที่จะไปโขลง เพื่อเป็นสิริมงคล แล้วพวกโขลงจะไปทำคอกคล้ายเพนียดสำหรับขังช้างป่าหรือช้างเถื่อน ที่ปกมาได้ก่อนจะไล่เข้าเพนียด คอกนี้ไม่ได้ทำเป็นคอกถาวร แต่ทำเพียงตัดเอาไม้ป่ามาทำเสาทำเขื่อนผูกด้วยหวายหรือเถาวัลย์บ้าง เมื่อทำคอกเสร็จก็ออกปกโขลง การไปปกโขลงนั้นเป็นการส่งช้างต่อออกไปเป็นหมู่ๆ หลายหมู่ หมู่หนึ่งๆ มีไม่ต่ำว่า ๔๐ เชือก โดยมีนายโขลงเป็นหัวหน้าหมู่ และจะแยกกันไปตามตำบลที่มีช้างเถื่อนหากินอยู่ โดยเลือกปก * แต่หมู่ที่มีช้างซึ่งทางราชการต้องการปะปนอยู่ คือช้างงา ช้างสีดอ ช้างพังรูปงามที่มีขนาดไม่สูงกว่า ๔ ศอก เพราะจะเอามาใช้ราชการเป็นช้างศึก ช้างทรง ช้างพระประเทียบ และช้างบรรทุกใช้การต่างๆ และช้างต่อที่จะไปปกโขลง จะต้องพยายามเดินเข้าทางใต้ลมเสมอ เพื่อไม่ให้โขลงได้กลิ่น เมื่อต้องการจะปกช้างเถื่อนหมู่ใด ก็ให้ช้างต่อโอบเข้าห่างๆ ไปทางด้านใต้ลมทั้ง ๓ ด้าน

และรีบโอบให้ใกล้เข้ามาพอได้จังหวะก็ส่งช้างต่อที่มีฝีเท้าเร็วขึ้นไปเหนือลมพวกช้างเถื่อนเมื่อได้กลิ่น (ระคาย) ช้างต่อก็จะพากันหนี พวกช้างต่อก็จะโอบรัดแน่นเป็นวงกลมเข้าไป ไว้ระยะห่างจากหมู่ช้างเถื่อนพอสมควร เพราะจะต้องมีการต่อสู้กันด้วยแม่โขลงจะออกชนด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อพาพวกฝ่าวงล้อมออก ดังนั้นช้างต่อทุกตัวต้องระวังการปกช้าง จะต้องมีการชนกันทีละหลายตัว เมื่อได้ชนกันแล้วช้างเถื่อนอ่อนกำลังลง นายโขลงก็จะให้ช้างต่อเชือกหนึ่งออกเดินนำหน้า นอกนั้นเดินขนาบข้างและไล่หลัง ต้อนไล่ช้างป่าหมู่นั้นออกมายังคอก โดยไล่มาหมดจะมาเลือกเอาแต่หมู่ที่มีช้างซึ่งทางราชการต้องการ เมื่อช้างเถื่อนที่ปกมาเข้าคอกเรียกว่า ช้างโขลง การไล่จึงเรียกว่าไล่โขลง เมื่อจะไล่ต่อมายังเพนียดจะมีช้างต่อเป็นช้างนำ ซึ่งช้างต่อนี้มักเรียกว่าช้างนรการ ไม่นิยมใช้ช้างงา เพราะเกรงโขลงจะกลัวหรือช้างแม่หนึ่งเชือกจะเป็นช้างพังหรือช้างสีดอก็ได้มีฝีเท้าเร็วเวลาจะให้โขลงออกเดินเรียกว่าทอดแม่ โดยช้างแม่จะออกเดินนำ ช้างโขลงออกเดินตาม มีช้างต่อเดินเรียงหนึ่งขนาบสองข้าง ข้างหลังมีช้างต่อเดินเรียงสี่เป็นแถวหน้ากระดานเดินตามสองแถว ข้างโขลงจะมาเข้าเพนียด พอมาถึงที่แคบตรงประตูของทางเข้าเพนียด ช้างโขลงจะไม่ยอมเข้า ช้างต่อที่ไล่หลังมาก็จะดันให้เข้า แม่ช้างเถื่อนจะชนช้างต่อ แต่คนที่ขี่ช้างต่อก็จะช่วยแทงด้วยหอกจนเข้าเพนียดได้หมด จากนั้นพวกตะพุ่นหญ้าช้างซึ่งมักจะเป็นชนเผ่าชาวข่าจะนำหญ้าหรือใบไม้มาทอดให้ช้างเถื่อนกิน ตกค่ำพวกมอญจะมาตั้งกองไฟรายรอบคอก ส่วนกลางคืนมียามประจำกองไฟกองละ ๔ คน ถือหอก สำหรับแทงช้างที่จะชนคอก

การคล้องช้างที่เพนียดทำกัน ๒ วัน คือวันหนึ่งคล้องใน **"วงพาด"** คือในคอกเพนียด และอีกวันหนึ่งคล้องกลางแปลงตรงที่เป็นที่ราบหลังเพนียด เมื่อได้รับพระบรมราชโองการให้คล้องได้ เจ้ากรมเพนียดขวาซ้ายก็จะส่งช้างคล้อง [๒] ฝ่ายละ ๑ เชือกกับช้างค้ำ [๓] ฝ่ายละ ๑ เชือก เข้ามาในเพนียดทางประตูโตงเตงด้านหลัง แล้วหมอคล้องของช้างคล้องก็จะถือไม้คันจามสอดบ่วงบาศ ขดเชือกบาศพาดอยู่บนหลังช้าง ควาญท้ายถือไม้งก หมอช้างของช้างค้ำถือหอก ควาญถืองก เข้าคล้องช้างเถื่อนตามที่ได้รับกระแสพระราชดำรัสว่าให้คล้องเชือกไหน

---

* ช้างมีหมู่ต่างๆ หลายหมู่ หรือหลายเหล่า โดยเรียกตามลักษณะของแม่โขลง ซึ่งมักจะเป็นช้างพังขนาดใหญ่ เช่น พวกพังเชื่อง ไม่ใคร่ดุ พวกพังเพรียว เปรียวมาก พวกพังหมู มีคางเสี้ยมคล้ายหมูดุมากและเกเร พวกพังด้วน มีหางด้วน พวกพังฉก มีหูฉก พวกพังแตร ร้องคล้ายเสียงแตร พวงพังสังข์ ร้องคล้ายเสียงสังข์ พวกพังชะเมอะ หน้าตาเล่อล่า พวกพังเถื่อน ดุมาก พวกพังนกยูง มักทำป้อคล้ายนกยูง

[๒] ช้างคล้อง มีหน้าที่คล้อง

[๓] ช้างค้ำ มีหน้าที่ช่วงป้องกันช้างเถื่อนไม่ให้ทำอันตรายแก่ช้างคล้อง

วิธีคล้องก็ทำโดยช้างคล้องจะต้องไล่ช้างโขลงให้เดินวนรอบหอพระที่อยู่กลางคอกเพนียด จนช้างตัวที่ต้องการจะคล้องเดินตกลงมาข้างหลังโขลงพอที่จะคล้องได้ ก็สอดบ่วงบาศเข้าไปคล้องเท้าหลัง เมื่อคล้องติดแล้วดึงบ่วงบาศให้กระชับเท้าช้าง เบนช้างต่อกลับไปทางซ้าย ควาญผลักขดเชือกบาศให้ตกลงถึงดิน เมื่อช้างเถื่อนเข็นเชือกไป ช้างต่อก็ดึงต้านไว้จนเชือกบาศคลี่ตึงพอสมควร หมอช้างก็จะปลดปลายเชือกบาศซึ่งติดอยู่กับตลกคอช้างต่อให้ตกดิน พนักงานกรมเชือกจะรีบวิ่งเข้าจับผูกกับเสาวงพาด (เสาคอก) ช้างคล้องทั้งสองเชือก เมื่อคล้องช้างเถื่อนได้ครบจำนวนที่มีพระราชดำรัสแล้ว และเมื่อมีพระราชดำรัสสั่งให้ระบายโขลงออกจากเพนียด เจ้าพนักงานกรมเชือกจะเปิดประตูโตงเตงด้านหลัง แล้วช้างนำของกรมโขลงจะเข้าไปนำโขลง โดยมีช้างคล้อง ช้างค้ำที่อยู่ในวงพาด เข้าประดาหน้าไล่โขลงออกนอกเพนียด แล้วช้างต่อของกรมโขลงทั้งหมดซึ่งอยู่นอกเพนียด จะตีวงล้อมโขลงไว้ จากนั้นให้ช้างนำ นำโขลงไปลงอาบน้ำ กินน้ำ ที่ลำน้ำโพธิ์สามต้นด้านหลังเพนียด เสร็จแล้วเจ้าพนักงานโขลงจะได้คุมโขลงไปเลี้ยงให้กินหญ้า และตกเย็นก็จะไล่โขลงกลับเข้าเพนียดอีก ส่วนในคอกเพนียดช้างคล้องกับช้างค้ำจะได้โยนทาม * ผูกคอช้างเถื่อนที่คล้องไว้ต่อไป

อย่างไรก็ดี กล่าวว่า การคล้องช้างในวงพาดเพนียดนี้ หมอช้างหรือคนขี่ช้างคล้องกลัวมาก เพราะเวลาคล้องอาจถูกช้างเถื่อนวิ่งชนเป็นอันตรายได้เพราะ เป็นที่แคบ และถ้าช้างคล้องถูกชนติดคอก ช้างค้ำจะช่วยไม่ได้ถนัด แต่จะมีคนจากเจ้ากรมเพนียดถือหอกยืนซ่อนอยู่ตามเสาวงพาด คอยยกหอกร้องตวาดช้างเถื่อนอยู่ ก็ทำให้ช้างเถื่อนไม่กล้าทำอันตรายแก่ช้างคล้อง

สำหรับการคล้องช้างในวันที่สอง ที่เป็นการคล้องช้างกลางแปลงนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร และทรงมีพระราชดำรัสให้ระบายโขลงออก เจ้าพนักงานจะไล่โขลงออกนอกเพนียดทางประตูชองด้านหลัง บรรดาช้างต่อของกรมโขลงทั้งหมด จะตีวงล้อมให้โขลงอยู่กลางแปลง คือที่ลานราบด้านหลังเพนียด แล้วช้างคล้องจำนวนไม่ต่ำว่า ๔ เชือก จะไล่คล้องช้างโดยไม่ใช้ช้างค้ำ เพราะช้างต่อของกรมโขลงคอยช่วยเหลืออยู่ การคล้องช้างกลางแปลงก็มีวิธีการคล้ายกับการคล้องในแซกโพนช้าง และการปกต้อนไล่โขลงดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ[๒] ยังได้ทรงสันนิษฐานไว้ด้วยว่า มีวิธีการคล้องช้างอีกวิธีหนึ่ง คือ ทิ้งเชือกบาศ หรือบาศซัด คล้ายกับการคล้องวัว แต่ผิดกันตรงที่เป็นการทิ้งเชือกบาศคล้องเท้าแทนคล้องคอ แต่เนื่องจากเป็นวิธีที่ยากจึงสูญไป

ส่วนการจับช้างที่เพนียดในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการคล้องที่เพนียดทั้งที่เมืองลพบุรีและพระนครศรีอยุธยามีหลายครั้ง อาทิ

ครั้งที่ ๑ โปรดให้มีการจับช้างให้ดยุ้กโยฮันอีลเบรคดู ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และพระยาเพทราชา (เดิม) เมื่อยังเป็นพระยาราชวังเมืองออกไปปกโขลงช้างเข้ามา

---

* โยนทาม คือหมอช้าง หมอคล้อง ที่ขี่คอช้างต่อ ขับช้างต่อเข้าเทียบช้างเถื่อนทางด้านซ้ายให้ช้างค้ำเทียบเข้าด้านขวา แล้วเจ้าพนักงานกรมเชือกจะส่งทามที่จะผูกคอช้างเถื่อนขึ้นไปให้ หมอช้างที่ขี่คอช้างต่อจะจับทามคนละห่วงโยนไปข้างหน้าช้างเถื่อน แล้วดึงขึ้นมาจนพอดีกับคอช้างเถื่อนแล้วผูก ถ้าช้างเถื่อนดิ้นมาก ก็ต้องเอาช้างต่ออีกตัวหนึ่งเข้ามายืนกันหน้าไว้ เมื่อผูกทามเรียบร้อยแล้ว หมอช้างต่อทั้งสองช้างจะเอาสายนำ ซึ่งเป็นเชือกหนังที่ผูกติดกับคอช้างต่อ ร้อยเข้าไปในช่องทามช้างเถื่อน แล้วพาเดินออกทางประตูหลังไปผูกไว้ที่โรงฝึก

[๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติสงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๓

ครั้งที่ ๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้มีการจับช้างให้พระเจ้าซาร์นิคอลัสที่ ๒ แห่งรุสเซีย เมื่อยังเป็นซาเรวิชทอดพระเนตร พ.ศ.๒๔๓๔

ครั้งที่ ๓ โปรดให้มีการจับช้างเพื่อถ่ายภาพ พ.ศ.๒๔๔๔

การคล้องช้างในเพนียด

อนึ่ง การคล้องช้างในเพนียดแต่เดิมนั้นมิได้มีแต่พิธีหลวง แต่จะพบในดินแดนที่มีช้างป่ามาก ๆ เช่น ในอินเดียใต้ ลังกา และมาเลเซียแถบรัฐไทรบุรี หรือเคดาร์ ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนการคล้องช้างคล้ายกับการคล้องช้างในเพนียดของหลวง นั่นคือ

เมื่อช้างโขลงหรือช้างเถื่อนถูกต้อนมาจนถึงเพนียดจะไม่รู้สึกกลัวนัก แต่พอผ่านเข้าไปในปีกกา* ของเพนียดแล้ว สังเกตว่าโขลงรู้สึกหวาดหวั่นมาก ร้องเสียงดังลั่น แต่ก็ไม่อาจจะฝ่าช้างบ้านที่กันอยู่ออกไปได้ จึงปล่อยให้ช้างนำนำเข้าไปในเพนียดแต่เชือกเดียว บรรดาโขลงที่ถูกต้อนมานี้ ถ้าเป็นช้างเถื่อนที่เคยถูกต้อนมาหลายหน จะรู้สึกคุ้นเคยก็เดินเข้าเพนียดง่าย ช้างพวกนี้เรียกว่า "**ช้างเวร**" เป็นการทำให้ช้างเถื่อนที่ยังไม่เคยถูกต้อนมา ตามเข้าไปในเพนียดด้วยทุกครั้ง ๆ ละ ๒๐-๕๐ เชือก เมื่อช้างเข้าเพนียดเรียบร้อยแล้ว ก็พักรอไว้ให้คล้องในวันรุ่งขึ้น

วันที่จะทำการคล้องนั้น จะจัดช้างต่อ ๕-๗ เชือก เข้ามาในเพนียด โดยมีเครื่องมือคือเชือกบาศ คันจาม ขอ และงก เชือกบาศนั้นเป็นเชือกขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๘ วา ตรงปลายด้านหนึ่งทำเป็นบ่วงรูดได้ ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งนำมาร้อยเข้ากับเชือกที่ผูกคอช้างต่อ คันจามนั้นเป็นไม้รวกยาวประมาณ ๖ ศอกกว่า มีปลายเรียวสำหรับยัดเข้าไปในช่องรูดของเชือกบาศ ส่วนขอเป็นอาวุธที่หมอช้างถือ และงกเป็นอาวุธที่ควาญท้ายถือ

พวกช้างต่อจะถูกขับเข้าไปทางซองด้านตะวันตก ส่วนควาญก็ช่วยกันหามเชือกบาศไปคอยอยู่ที่ริมเพนียดหลายเส้น กับกระบอกใส่น้ำหลายกระบอก เมื่อช้างต่อเข้าไปพร้อมกันแล้ว ก็ไปไล่โขลงให้วิ่งเวียนไปรอบ ๆ อยู่ในเพนียด เมื่อเห็นว่าช้างเถื่อนเชือกใดจะเป็นช้างพลายหรือช้างพังก็ได้ ที่มีขนาดพอใช้การและฝึกหัดได้ ซึ่งมักเป็นช้างขนาดกลาง คือสูงขนาด ๓ ศอกเศษ ก็ขับช้างต่อไล่กระชั้นเข้าไป พอได้ทีก็ดักหรือสอดบ่วงบาศให้เข้าไปติดในเท้าช้างเถื่อน แล้วชักไม้มา กระชากเชือกให้รูดเข้าไปให้ติดแน่นอยู่กับเท้าช้าง เมื่อติดแน่นแล้ว ก็เกี่ยวช้างต่อให้กระหลบกลับหลัง ควาญท้ายต้องทิ้งเชือกบาศลงไปทั้งเส้น เรียกว่า เบาะ แล้วไสช้างต่อให้วิ่งสวนทางกลับมาจนกว่าเชือกที่ติดเท้าช้างเถื่อนนั้นถึงแน่นดีแล้วก็แก้เชือกที่ผูกคอช้างต่อออกปล่อยให้เชือกบาศหลุดติดเท้าช้างเถื่อนไป โดยช้างเถื่อนจะถูกคล้องด้วยเชือกบาศ ตัวละ ๒ บาศบ้าง ๓ บาศบ้าง แล้วช้างต่อนั้นก็ไปรับเชือกบาศมาอีก แล้วช่วยกันเอาคันเชือกบาศที่คล้องติดเท้าช้างแล้ว เข้าพันกับเสาเพนียดให้แน่นหนา โดยแยกผูกให้ห่างกัน การผูกนั้นต้องจับเชือกบาศให้เท่ากันแล้วจึงผูก เพื่อว่าเมื่อช้างเถื่อนดึงไป ให้ดึงพร้อมกันเชือกจะได้ไม่ขาด เมื่อผูกแน่นดีแล้วก็พาช้างนำเข้ามาในเพนียดทางช่องด้านตะวันตกแล้วเปิดโตงเตงไว้พอช้างเถื่อนหันมาเห็นตัวช้างนำก็ไสช้างนำออกไปแล้วไล่ให้ออกไปอาบน้ำ ส่วนช้างที่ติดเชือกบาศจะตามออกไปไม่ได้ ก็ดิ้นแทงเสาแทงดินและร้องครวญคราง ตอนนี้ช้างต่อก็จะเข้ามาเทียบด้านข้างช้างที่ติดบ่วงบาศข้างละเชือก ก็เอาหวายทบกันเข้าหลายเส้นจนใหญ่ขนาดเท่าข้อมือและมีความยาวพอพันรอบคอช้างได้ เรียกว่า สายทาม เพื่อผูกคอช้างเถื่อนให้แน่น แล้วก็เอาเชือกโยงจากสายทามที่ผูกคอช้างเถื่อนมา เข้าผนึก คือนำมาร้อยผูกเข้ากับสายทามช้างต่อทั้ง ๒ ข้าง เมื่อเข้าผนึกแน่นหนาดีแล้ว ก็เอาน้ำมาเทรดลงที่คอ ศีรษะ และหลังช้างเถื่อน เพื่อให้สายทามเหนียวและให้ช้างเถื่อนชื่นใจ ลดอาละวาดลง เมื่อเสร็จแล้วก็แก้คันเชือกบาศที่ผูกเสาออก พาเดินออกไปทางด้านทิศตะวันตก โดยมีช้างต่อรุนท้าย พอถึงซอง ก็เอาคันเชือกบาศผูกเข้ากับเสาเพนียดอีกครั้งผูกให้ช้างเถื่อนออกไปพ้นซองได้ประมาณ ๖ ศอก พอผูกมั่นคงแล้วก็แก้ผนึกออก

*แนวเสาที่ปักเป็นแถวเรียงแคบเข้ายังประตูเพนียด

เปิดโตงเตงปล่อยให้ช้างเถื่อนออกไป และช้างต่อก็ตามออกไปเข้าผนึกช้างนอกอีกครั้งหนึ่ง เพราะซองนั้นแคบ จำเพาะเข้าออกได้แต่เชือกเดียว จึงต้องผนึกครั้งที่สองซ้ำจึงจะออกไปได้ เมื่อเข้าผนึกครั้งที่ ๒ แล้ว ก็พาไปผูกไว้ที่เสาตลุงในโรงเพื่อนำไปฝึกต่อไป

การคล้องช้างหรือจับช้างในซอง

การจับช้างในซอง เป็นการคล้องช้างในคอก หรือเพนียดอีกวิธีหนึ่งที่นิยมมากในภาคใต้ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดพัทลุงและกระบี่ การจับช้างในซองเป็นการจับช้างขนาดใหญ่ที่ช้างต่อธรรมดาไม่สามารถเข้าไปผนึกหรือทานกำลังได้ ดังนั้นจึงระบายโขลงออกไปทางซองด้านตะวันตก เมื่อต้องการช้างเชือกใด พอเชือกนั้นเข้าไปในซอง คนควบคุมโตงเตงก็จะปล่อยโตงเตงให้ปิดปากซองเสียทั้งสองด้าน แล้วเอาสายทามผูกคอ จากนั้นเอาเชือกขนาดกลางที่เรียกว่า สายปีกไก่ ผูกที่ไพรงา รั้งเข้ามาผูกกับสายทามที่ผูกคอช้างเถื่อนนั้นให้ตึง จนหน้าช้างเถื่อนนั้นง้ำ และผูกสายทามอีกเส้นหนึ่งร้อยมาตามห่วงของสายปีกไก่ที่ผูกไพรงามีหางสายสูตรต่อไปด้านหน้าช้างเถื่อนประมาณ ๑ เส้น สายสูตรนี้บางตัวผูกแต่งาข้างเดียว หรือบางทีผูกทั้ง ๒ งา เป็น ๒ เส้น แล้วเอาสอดเชือกบาศ[๑] ผูกเท้าหลังทั้ง ๒ ข้างๆ ละ ๓-๔ ครั้ง แล้วกระหวัดต้นเชือกบาศเข้ากับกว้านซึ่งอยู่ริมซอง ที่สามารถจับช้างเถื่อนนี้ได้ก็เพราะในซองนั้นเป็นที่บังคับ คือกลับตัวไม่ได้ และพวกหมอช้างและควาญมีความชำนาญ จึงจับผูกได้เร็ว มิทันที่ช้างเถื่อนจะทำอันตรายได้ เมื่อผูกเสร็จแล้วก็เปิดโตงเตงด้านหน้าช้างออก ดึงสายสูตรเข้า ช้างนั้นก็วิ่งออกไป แต่ติดที่สายสูตรและสายปีกไก่ที่ผูกขาไว้ ทำให้ช้างเถื่อนไม่มีกำลังพอ จะดิ้นก็เจ็บ จากนั้นดึงสายสูตรให้ช้างเถื่อนมาเทียบเข้ากับเสาตลุง ซึ่งปักไว้ริมปากซอง แต่ยังไม่พาไปอาบน้ำ เพราะ เข้าผนึก ไม่ได้ จึงใช้วิธีรดน้ำให้ และเมื่อนำไปโรงใหญ่ได้แล้วก็เอาไปเลี้ยงจนกว่าจะเชื่องดี แต่การที่จับช้างใหญ่มักจะเลี้ยงไม่รอดตายเสียเป็นส่วนมาก เพราะบอบช้ำจากการถูกจับถูกตีในระหว่างฝึก

การจับช้างด้วยวิธีหลุมพราง

การจับช้างด้วยวิธีหลุมพราง หรือหลุมลวง[๒] เป็นการจับย่อย เพราะหลุมที่ขุดมีขนาดยาว ๖ ศอก กว้าง ๑ วา ลึก ๕ ศอก และจะติดช้างเถื่อนหลุมละ ๒-๓ เชือก หลุมที่ขุดนี้ที่ปากหลุมทั้ง ๔ ด้านต้องเซาะดินทำลิ้นสำหรับวางไม้เคร่า หรือไม้ฟาก แล้วใช้ดินและใบไม้กลบทับบนปากหลุม เพื่อช้างจะได้ไม่สงสัย การเลือกที่ขุดหลุมนั้นต้องเลือกในที่ซอกห้วยหรือกิ่วเขา จะเป็นป่าชนิดใดก็ได้ แต่ต้องเป็นทางเดินของช้าง ที่เรียกว่า ด่านช้าง เมื่อเลือกที่ได้แล้วก็จะขุดหลุมไว้กลางด่านช้าง แล้วใช้คนประมาณ ๑๐ คน ช่วยกันไล่ช้างให้ตื่น และพยายามไล่ให้ช้างเดินเข้าแนวด่าน เมื่อช้างวิ่งจวนจะถึงหลุมพราง ก็โห่ร้องขึ้นเพื่อให้ช้างตื่น และวิ่งโดยเร็วทรงตัวไม่ได้ และพลัดตกลงในหลุม จากนั้นพวกควาญจะช่วยกันทำซองอย่างจับช้างเข้าปลอกไว้หน้าหลุมโดยเร็วที่สุด โดยเตรียมไม้ที่จะทำซองไว้ให้พร้อมก่อนที่ช้างจะตกหลุม เสร็จแล้วก็หาไม้ท่อนหรือเสาขนาดใหญ่ ทิ้งลงไปในหลุมหลายๆ ท่อน เพื่อให้ช้างสามารถเหยียบก้าวขึ้นบนปากหลุมเข้าซองเมื่อช้างเข้าซองแล้วก็ใช้ไม้ท่อนสอดเข้าไปในระหว่างขาหน้ากับขาหลัง เพื่อให้ช้างตรึงตัว แล้วคนที่อยู่ด้านนอกก็เข้ามาทางนอกซอง ใช้เชือกมัดโคนขาให้แน่นกับเสาซอง และใช้เชือกมัดเท้าหลังไว้อีกเส้นหนึ่งแล้วคล้องเท้าหน้าอีกขาหนึ่ง รวบให้ติดกันอย่างตกปลอกให้แน่นหนา แต่ครั้งนี้ใส่รัดประโคน

---

[๑] ใช้คันจามช่วยสอดเชือกบาศ แต่ทางใต้เรียกว่า คันเบ็ด จากการให้สัมภาษณ์ของ นายแจ้ง ธัมนกัจจะ ควาญช้างอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

[๒] เรื่องของช้าง, อ้างแล้ว หน้า ๓๐ และ ๙๐

กับสายทามคออย่างคล้องช้างกลางแปลง เมื่อเสร็จแล้วก็นำช้างต่อเข้าเทียบ คือมัดทามคอติดกับช้างต่อ และรื้อซองออก จากนั้นนำช้างไปโยงไว้กับต้นไม้อย่างเดียวกับแซกโพนช้าง

การคล้องช้างหรือการจับช้างกลางน้ำ

การคล้องช้าง หรือการจับช้างกลางน้ำนี้* ต้องเป็นทำเลป่าท้องทุ่งที่มีน้ำลึก และเป็นบริเวณที่ช้างชอบหากินอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืนการจับช้างกลางน้ำนี้ต้องใช้จับเฉพาะกลางวันและใช้เรือเป็นพาหนะแทนช้างประมาณ ๑๐ ลำ แต่ละลำยาว ๓ วา เรือที่ใช้จะก้าวสะกัดรอยเที่ยวตามหาช้างป่า เรือนี้จะต้องใช้ทั้งพายและถ่อ มีคนท้ายเรือที่แข็งแรง คนช่วยถ่ออยู่กลางลำ ส่วนคนคล้องอยู่ที่หัวเรือโดยมีไม้ยาว เช่นเดียวกับคันจาม มีบ่วงติดปลายไม้ แต่บ่วงนี้กว้างกว่าคันจามทั่วไป คือกว้างประมาณศอกคืบ และใช้เชือกมนิลาขนาดใหญ่เท่าข้อมือแทนเชือกบาศที่ทำด้วยหนัง

วิธีคล้องก็ทำเมื่อไล่ทันช้าง ผู้คล้องก็จะยกบ่วงขึ้นพาดให้เลยหัวช้างไปประมาณ ๑ ศอก ทิ้งบ่วงให้จมลงไปในน้ำครึ่งหนึ่ง เมื่อช้างยกงวงขึ้นปัดบ่วง ให้ผู้คล้องรีบกดปลายไม้ลงไปในน้ำให้จังหวะบ่วงลอดใต้คางช้างอย่างรวดเร็ว และรูดเลยใบหูเข้ามา บ่วงก็จะไม่หลุดจากคอช้าง แล้วเรือที่คล้องก็เบนลำออกจากสายที่คล้อง ปล่อยให้เส้นเชือกบ่วงไว้กับเรือที่ไปด้วย ช้างที่ถูกคล้องจะรีบว่ายน้ำหนีไปข้างหน้า พวกเรือที่ยึดเชือกก็จะถือกรานไว้บ้างปล่อยไปตามช้างบ้าง จนช้างเหนื่อยอ่อนกำลัง ช้างต่อซึ่งคอยอยู่ตามริมฝั่งและมีทามคอสำหรับมัดติดกับคอช้างต่อก็ตามมาสมทบโยนทามคล้องคอติดกับคอช้างต่อเสร็จแล้วก็แก้บ่วงที่คล้องออกจากคอช้างป่าแล้วนำไปโยงกับต้นไม้เพื่อตกปลอกและนำไปฝึกต่อไป

วิธีจับช้างด้วยวิธีใช้ช้างต่อ

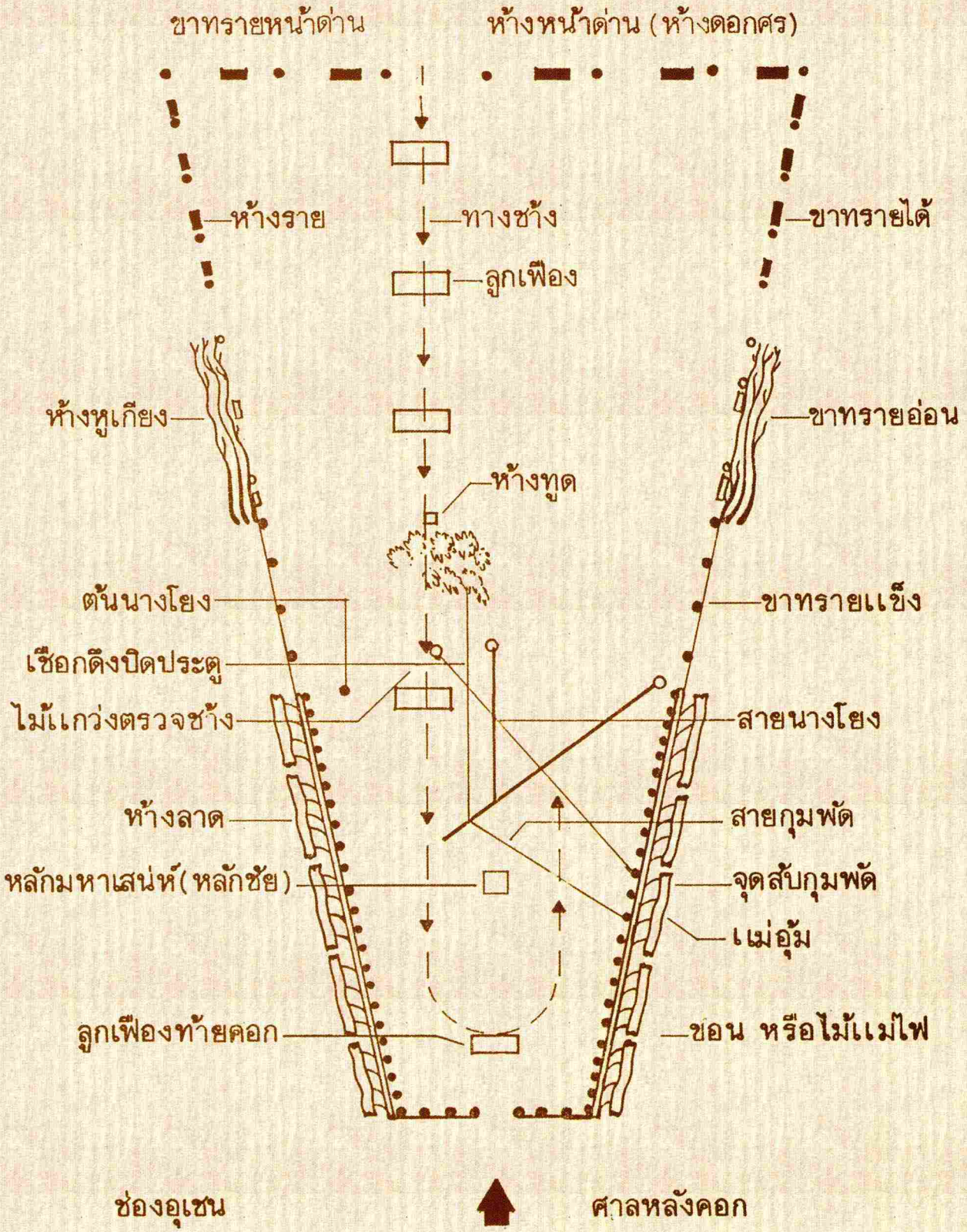
การจับช้างด้วยวิธีใช้ช้างต่อนั้น เป็นวิธีจับช้างอีกวิธีหนึ่ง การใช้ช้างต่อนี้แปลกไปจากการใช้กับสัตว์ชนิดอื่น เช่น นก เพราะแทนที่จะใช้ช้างพลาย กับใช้ช้างพัง ซึ่งเจ้าของเลี้ยงแบบปล่อยให้เป็นอิสระ และไปหาช้างพลายในป่าเอง โดยมีเชือกใหญ่ผูกติดตัวไปด้วย ช้างพังที่ใช้เป็นช้างต่อนี้ถูกฝึกมาอย่างดีในการผูกปมเชือก และจับสัตว์พวกเดียวกันมาให้มนุษย์ใช้

ช้างต่อนี้ก่อนจะเข้าป่า เจ้าของจะพาไปอาบน้ำและแต่งตัวชะโลมเครื่องหอม และผูกเชือกให้ แล้วปล่อยเข้าป่าไป ส่วนตัวเองก็ตามไปห่างๆ เมื่อช้างต่อพบช้างป่าก็เข้าไปร้องคำรามเป็นเชิงทักทายแต่ไกล เมื่อช้างป่าสนใจก็เข้าไปเคล้าเคลีย ใช้งวงลูบคลำจนช้างป่าตายใจ ก็เริ่มเอาเชือกที่ติดไปนั้นใช้งวงผูกเท้าช้างป่าไว้จนแน่น เพราะช้างต่อนี้ชำนาญขมวดปม ทำเงื่อนได้รวดเร็วไม่แพ้คน

ส่วนช้างป่าที่เป็นตัวผู้นั้น กว่าจะรู้สึกตัวว่าถูกผูกจับแล้ว ก็พอดีคนที่ตามช้างต่อมาถึงตัวเสียก่อน จะวิ่งหนีหรือจะสู้ก็ไม่ถนัด เพราะเชือกนั้นรัดเท้าแน่นแล้ว คนที่ตามมาทันก็จับเข้าผนึก และนำมาฝึกหัดไว้ใช้งานต่อไป

---

* เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒, ๙๐

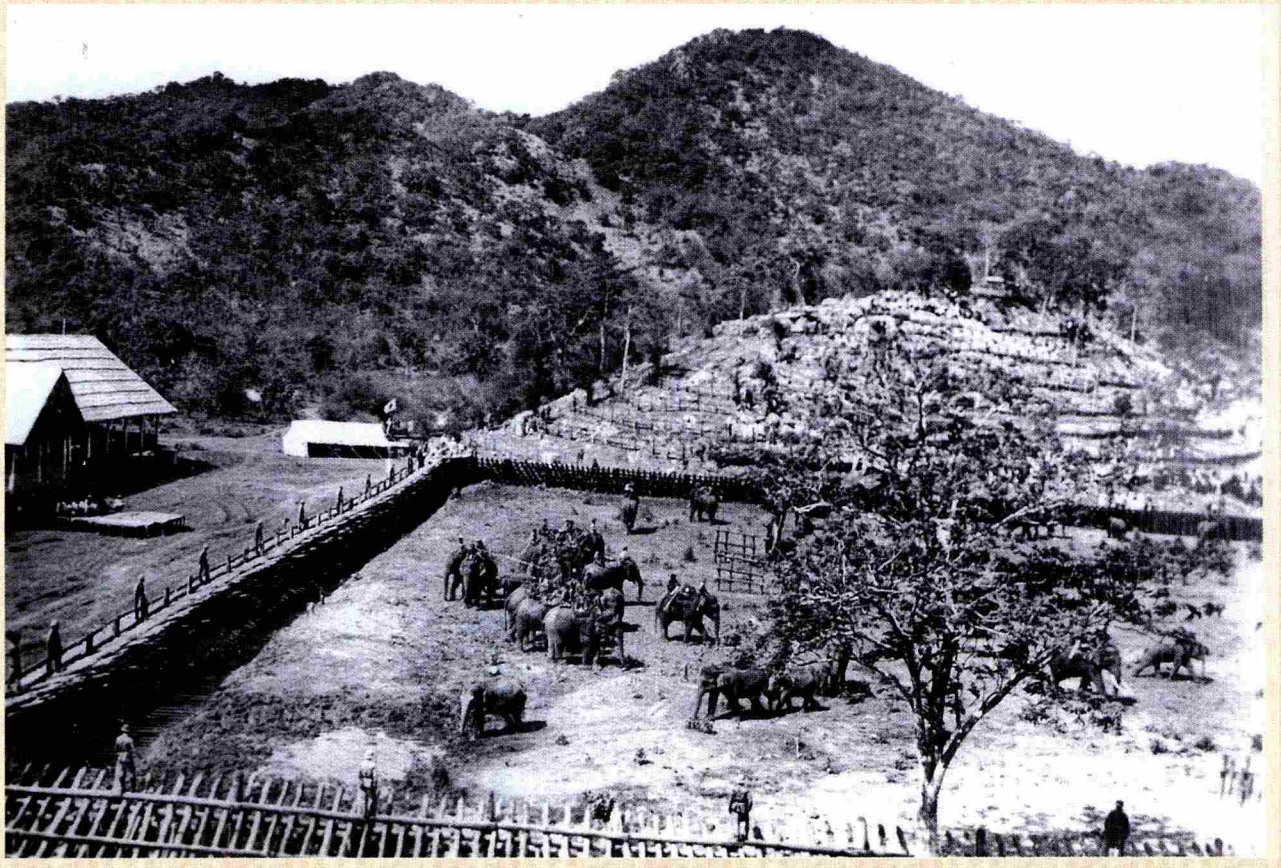

คอกจับช้างของภาคใต้

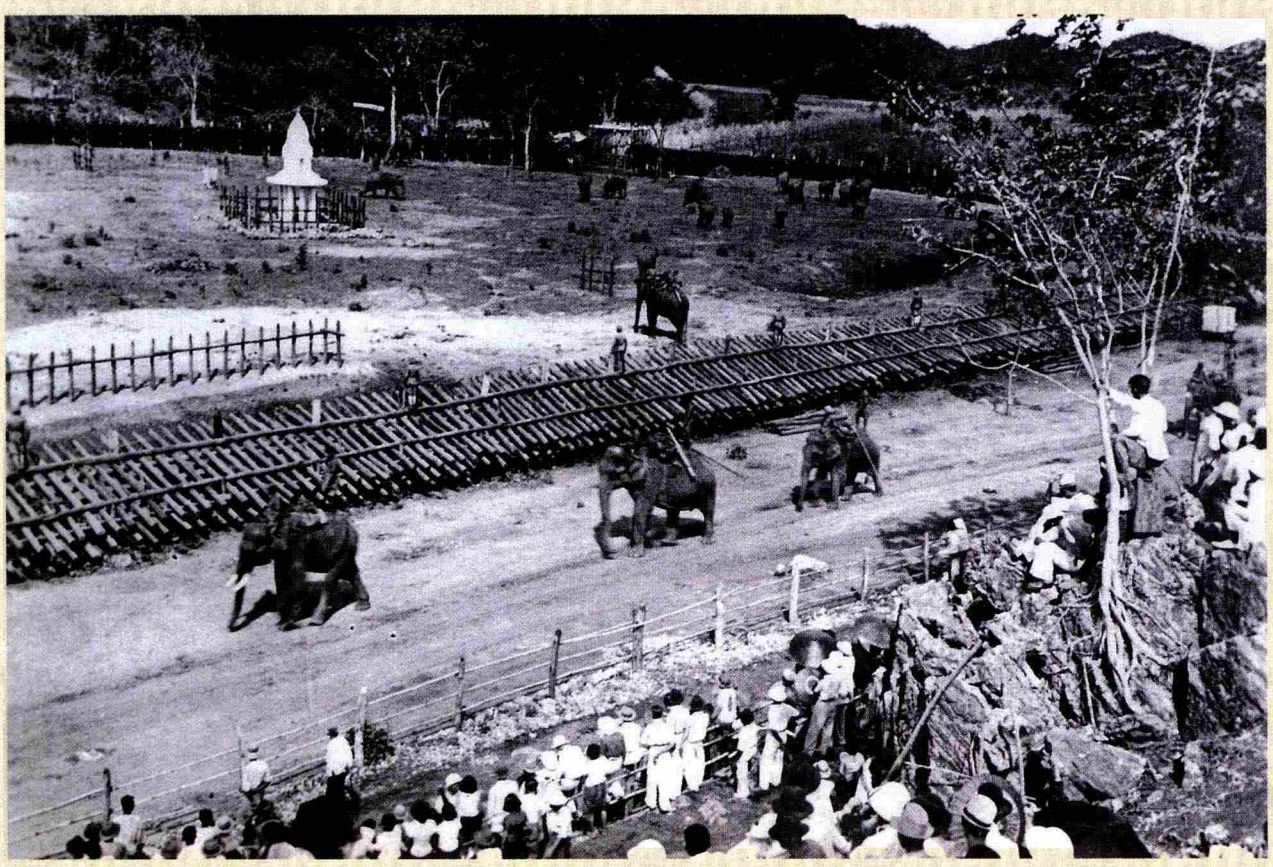

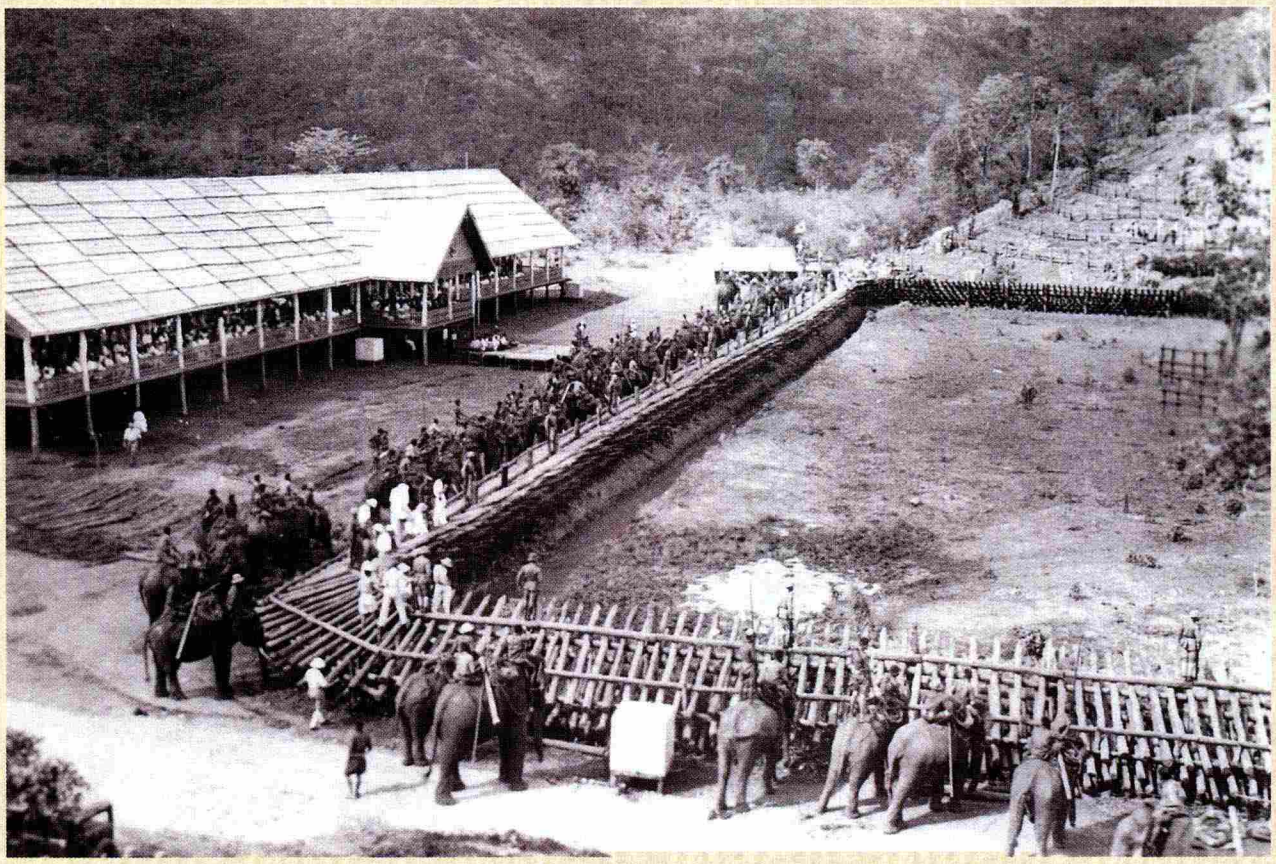
เพนียดคล้องช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เพนียดคล้องช้าง จังหวัดลพบุรี

เพนียด จังหวัดลพบุรี

การโพนช้าง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่หอไตร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

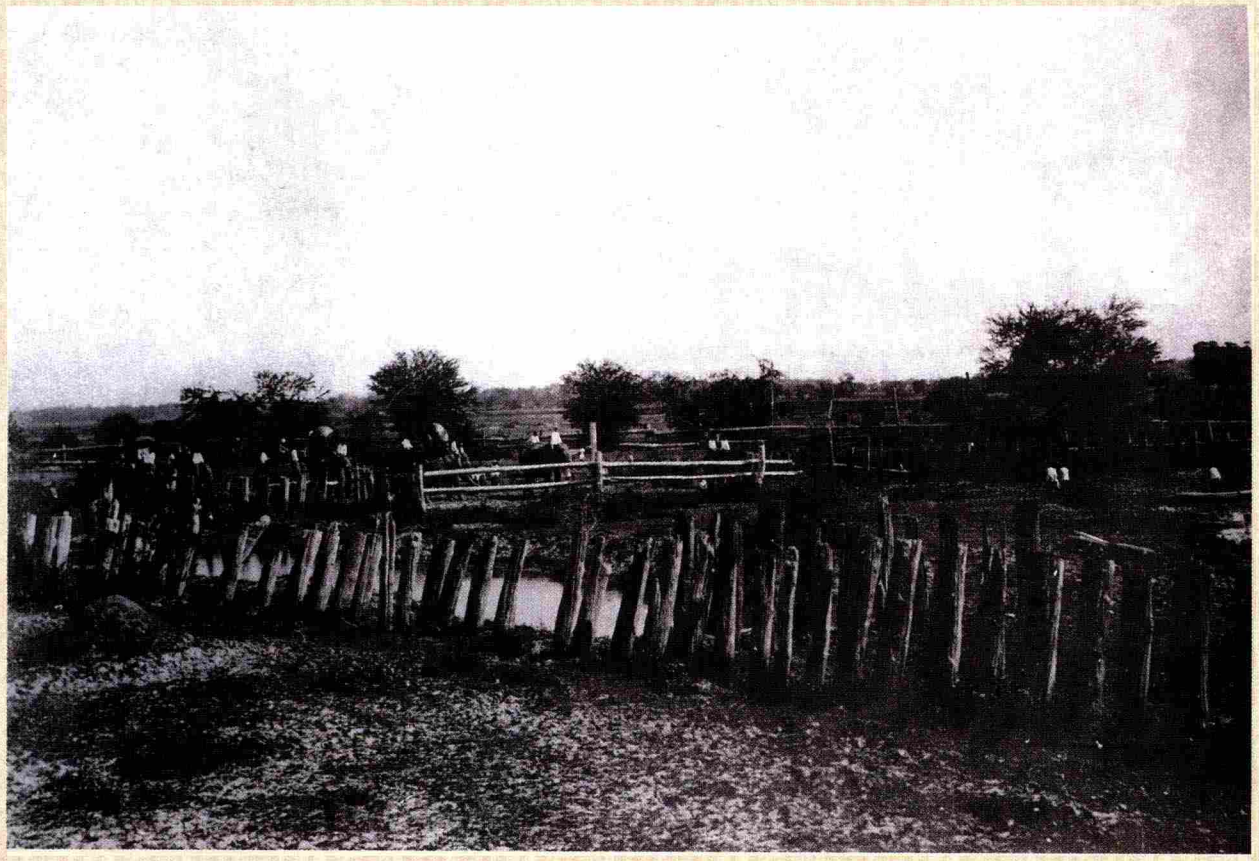
การโพนช้างภาพฝีพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ปัจจุบันอยู่ที่พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน

พระสมุทรโฆษเสด็จวังช้าง จิตรกรรมบนกระจก ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ จากวัดดุสิดาราม ธนบุรี

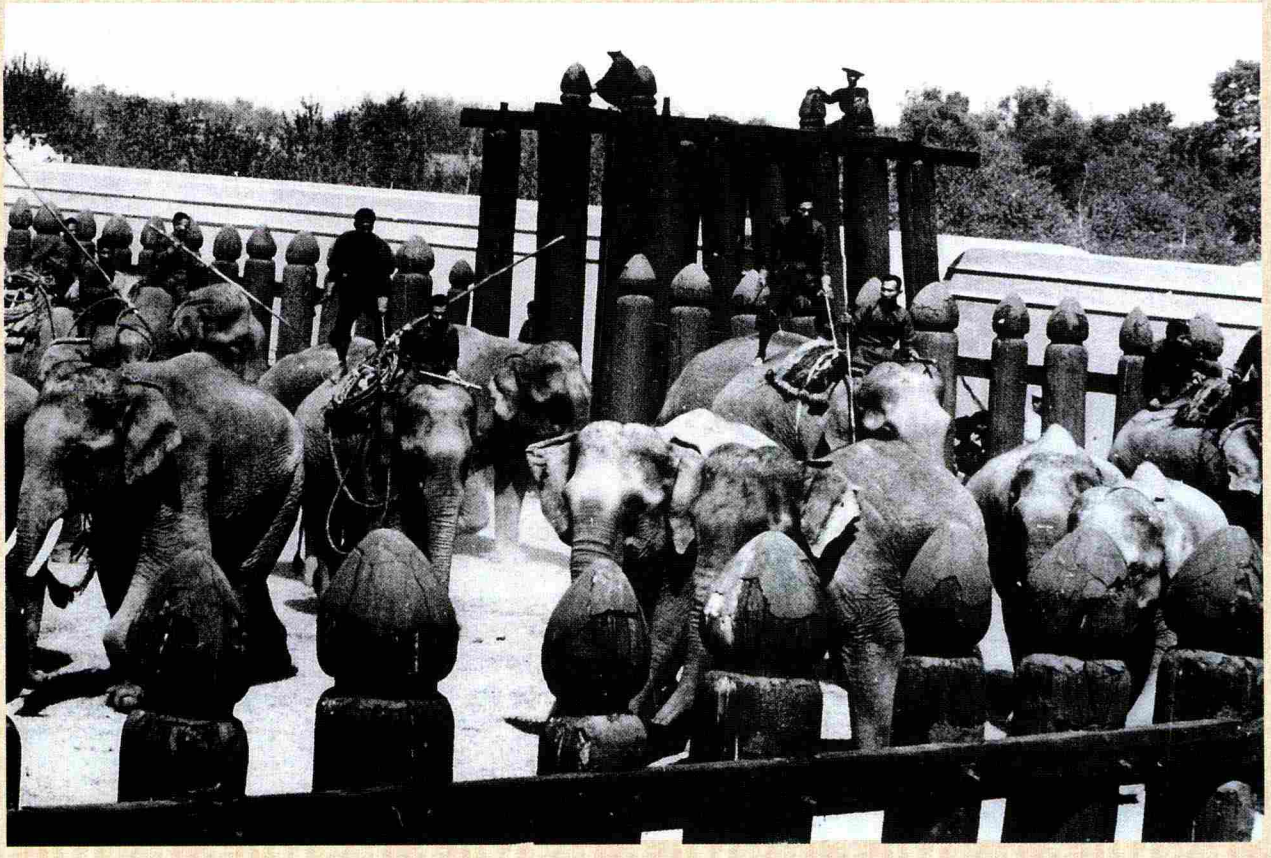
ภาพการคล้องช้าง บนทับหลังศิลาจำหลักของปราสาทหิน ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘

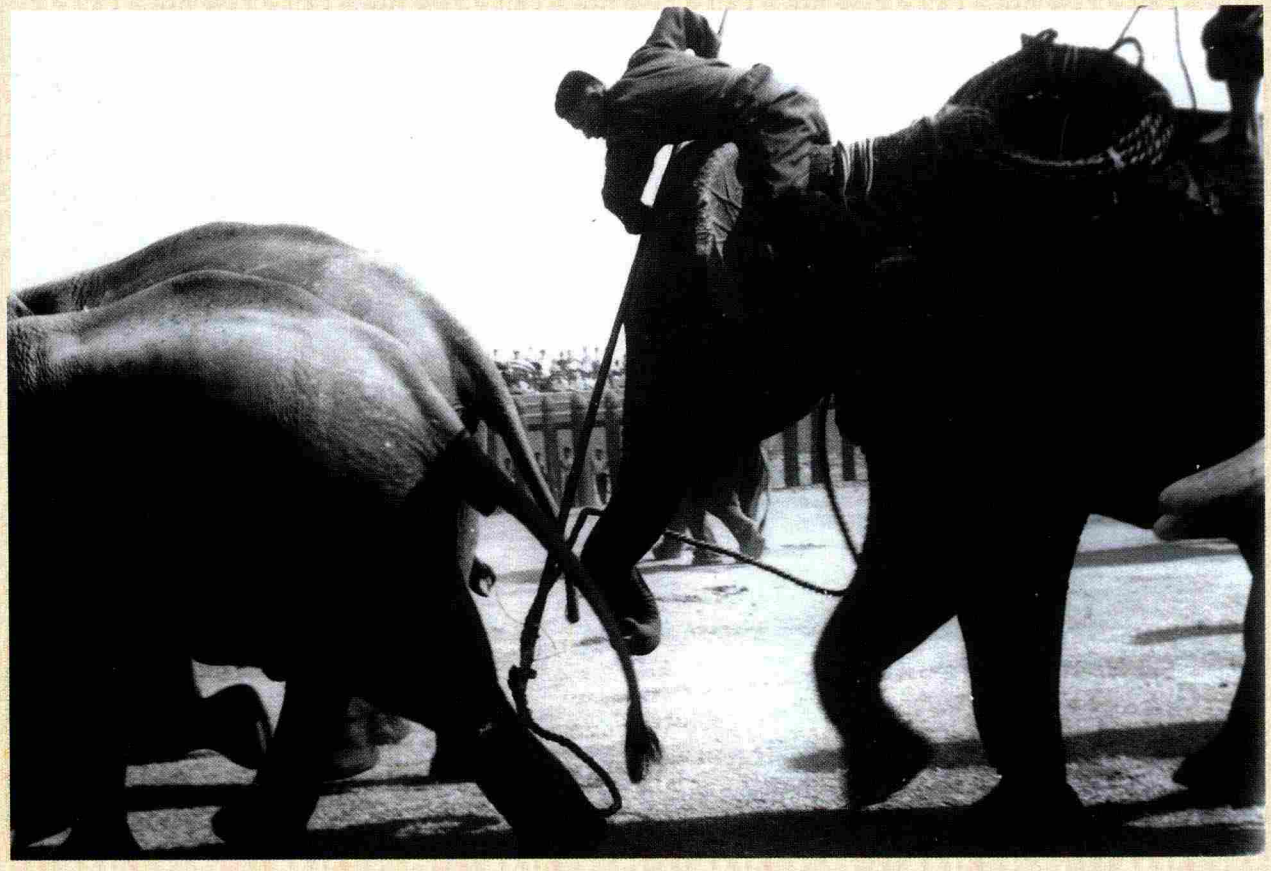
ส่วนปีกกาของเพนียด ที่เป็นทางนำให้ช้างถูกต้อนเข้าในเพนียด

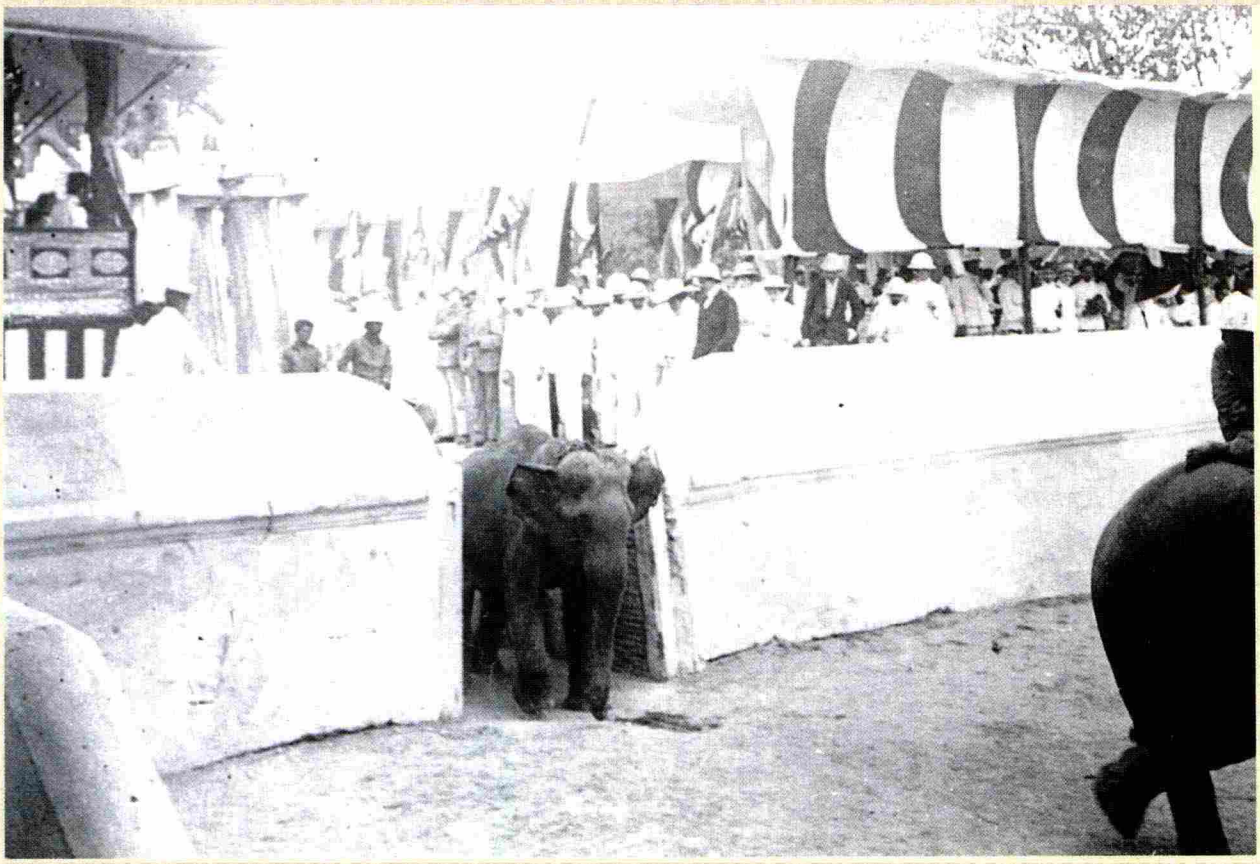
ช้างป่าที่ถูกต้อนเข้าไปในเพนียด ซึ่งมีศาลพระเทวกรรมอยู่ตรงกลาง

ควาญไสช้างต่อ หรือช้างเชือก เข้าไปในเพนียด เพื่อคอยเข้าคล้องช้างป่าเชือกที่เลือกไว้

ควาญกำลังสอดบ่วงบาศที่เท้าช้างป่า โดยมีควาญท้ายยืนคอยช่วยอยู่บนหลังช้าง

ช้างป่าที่คล้องแล้วเดินตามช้างต่อออกไปยังลานด้านนอกเพนียด

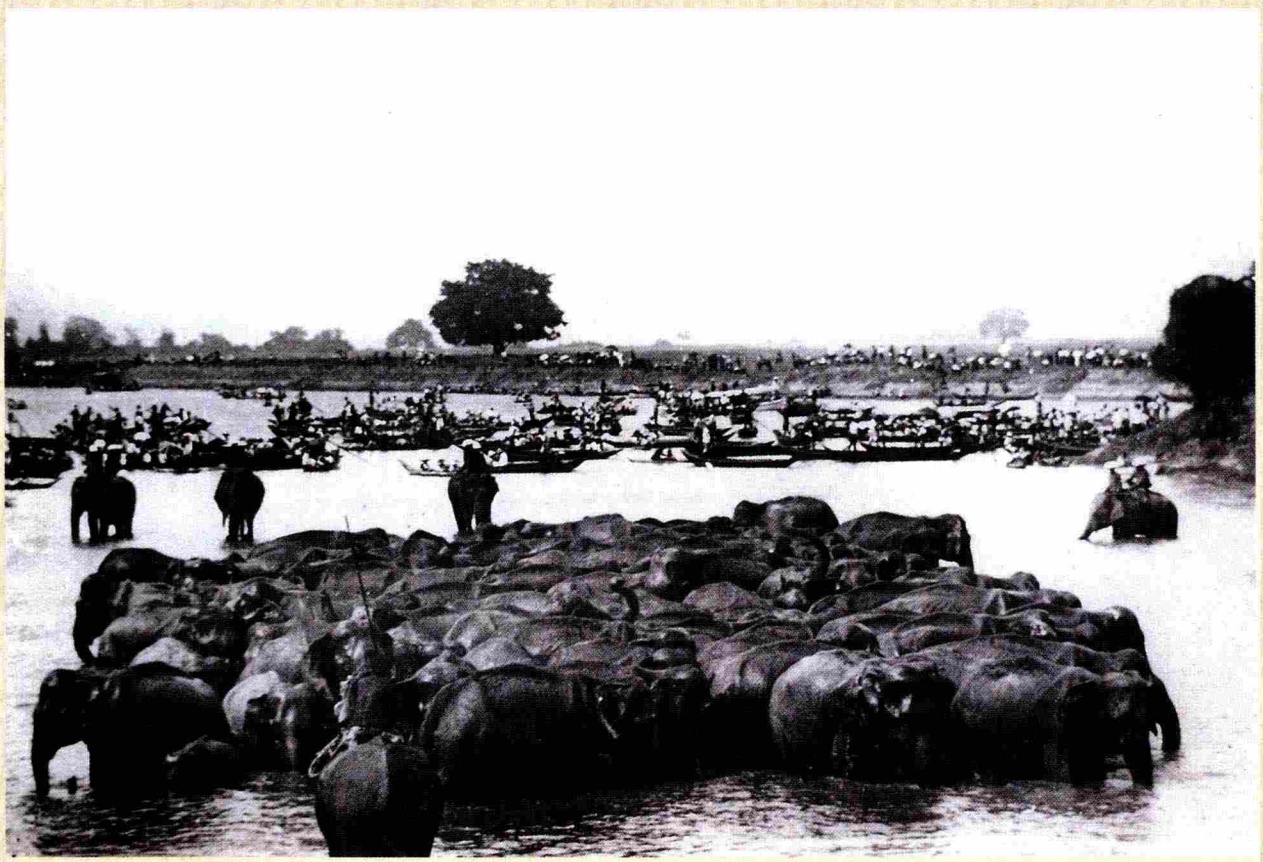

โขลงช้างป่าที่ถูกต้อนมาอยู่กลางลานด้านนอกเพนียด

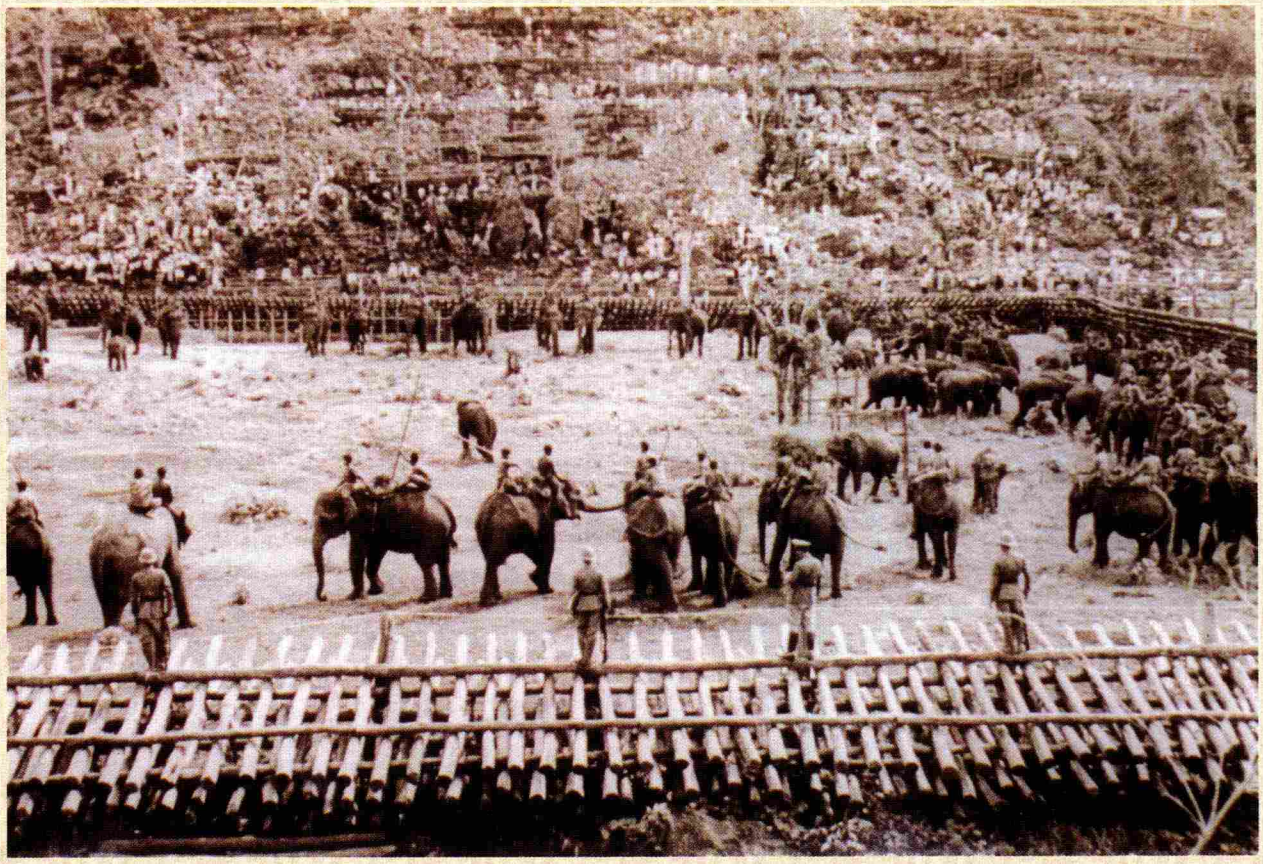

การคล้องช้างกลางแปลงของเจ้าพนักงานกรมพระคชบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตรงกลางลานด้านนอกเพนียด อยุธยา

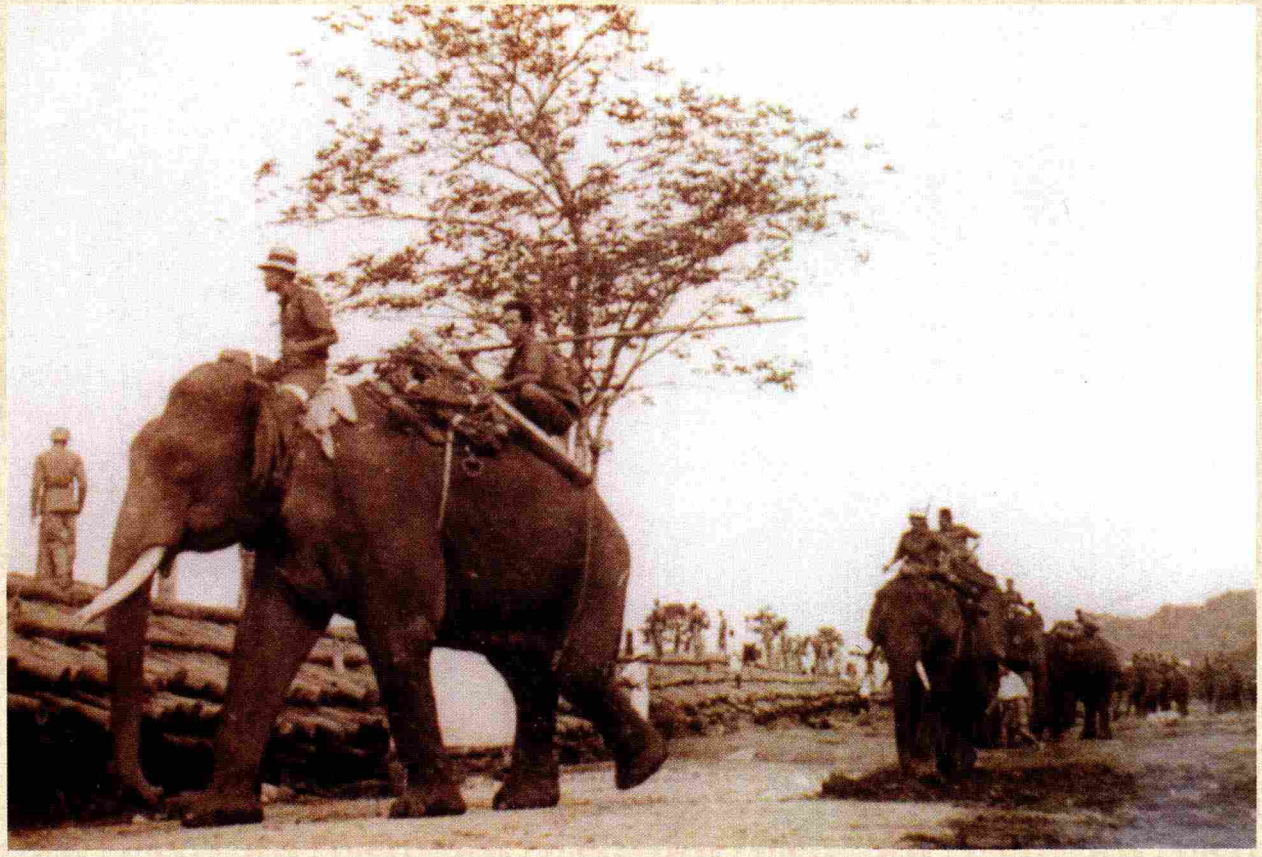

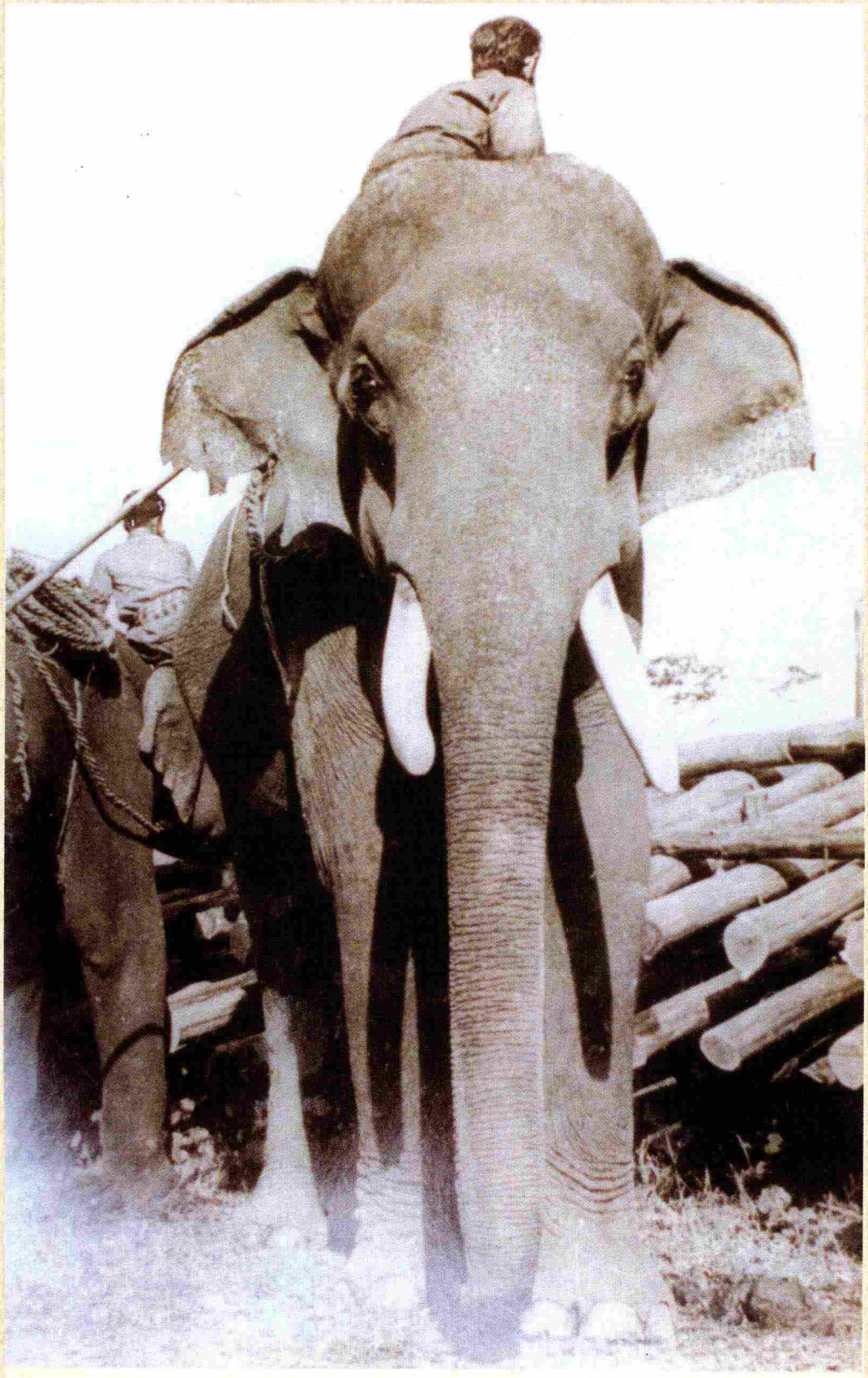
การต้อนช้างป่าที่คล้องได้ไปอาบน้ำ ก่อนที่จะนำไปฝึกหัดต่อไป

ลักษณะคอกช้างหรือเพนียดอีกแบบหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากเพนียดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เข้าใจว่าน่าเป็นคอกที่สร้างที่ลพบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๕

ช้างต่อที่จะเข้าคล้องช้างป่า

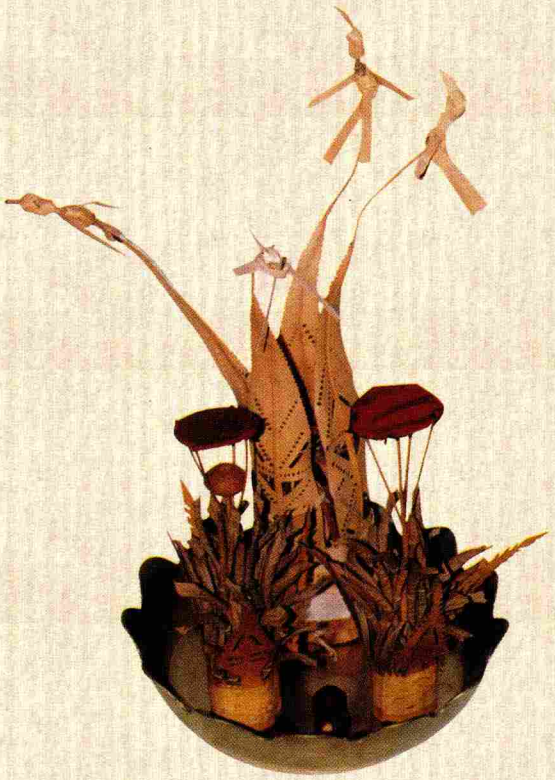
ช้างต่อ (ช้างบ้าน) ที่จะเข้าไปไล่คล้องช้างป่าในเพนียด

การละเล่นในระหว่างคล้องช้าง

พิธีกรรมที่เนื่องในการจับช้าง

แต่เดิมอาจจะจัดได้ว่า การจับช้างเป็นกีฬาที่ได้รับความนิยมมีผู้อยากชมกันมาก แต่นักกีฬานั้นมีน้อยลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการจับช้างเป็นกีฬาที่เสี่ยงมากเกินไป และล่อแหลมต่ออันตรายมากชนิดหนึ่งนักกีฬาหรือผู้ที่จะไปจับช้าง ต้องมีข้อปฏิบัติหรือ **"วินัย"** ที่เคร่งครัดมากจนปฏิบัติตามได้ยาก เพราะนอกจากผู้ไปจับช้างต้องปฏิบัติแล้ว ภรรยาและบุตรที่อยู่ทางบ้านก็ต้องปฏิบัติอยู่ในวินัยที่กำหนดอย่างเคร่งครัดเฉียบขาดเช่นกัน มิฉะนั้นแล้วเคราะห์กรรมจะเกิดขึ้นกับสามีที่เข้าป่าไปจับช้างได้ เพราะถือว่าสามีและภรรยาเป็นบุคคลคนเดียวกัน

ด้วยเหตุดังกล่าวผู้ที่จะไปจับช้างจะออกป่าไปต้อนโขลงต้องถือกฎระเบียบปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเรียกว่า **"เข้ากรรม"** ถ้าหากทำผิดหรือที่เรียกว่า **"กรรมแตก"** ถือกันว่าเป็นอันตรายแก่ชีวิต แต่ถ้ารู้ตัวก่อนจำต้องป้องกันด้วยการเข้า **"บรรพชา"** อันเป็นการให้ผู้ที่จะไปด้วยกันจับตัวผู้ผิดโกนหัวให้นุ่งห่มแบบพระสงฆ์พักหนึ่งก่อน ถือเป็นการต่อศีลแล้วจึงจะหมดเคราะห์

เนื่องจากการออกไปจับช้างป่าเป็นงานเสี่ยงและอันตรายต้องอาศัยความกล้าหาญและความชำนาญมาก กับทั้งจะต้องการขวัญและกำลังใจอย่างยิ่งโดยเฉพาะกำลังใจจากผีประกำ [๑] ที่ตนนับถือ ให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดจากอันตรายต่างๆ ทั้งปวง และช่วยให้ตนสามารถคล้องช้างป่าได้สำเร็จ และปลอดภัย ดังนั้นกลุ่มผู้ไปจับช้างจึงต้องประกอบพิธี **"เข้ากรรม"** ถือพรหมจรรย์ และปฏิบัติตามข้อบังคับต่างๆ อย่างเคร่งครัดรวมทั้งช้างที่เจ้าของจะใช้เป็นช้างต่อ ไปจับช้างป่าก็ต้องงดใช้งานหนักอย่างน้อย ๑ เดือน และเลี้ยงดูให้อาหารอย่างดี เพื่อให้ต่อสู้กับช้างป่าได้

การประกอบพิธีเข้ากรรมอันเป็นพิธีไสยศาสตร์นั้น ต้องหาฤกษ์ยามที่จะประกอบพิธีที่ศาลปะกำก่อน เพื่อเป็นการแจ้ง ให้แก่ผีปะกำและครูประกำทราบและให้ช่วยดูแลพวกตนให้พ้นจากอันตราย ซึ่งในพิธีจะมีหมอเฒ่าเป็นประธาน มีควาญมาร่วมเป็นผู้ช่วยรวมทั้งญาติพี่น้องมานั่งล้อมรอบพิธี

เครื่องเซ่นที่นำมาประกอบพิธี ประกอบด้วย [๒]

๑. หัวหมู ๑ หัว และเครื่องใน หรือเฉพาะหัวหมูก็ได้ ถ้าไม่มีใช้เป็ดต้ม ๑ ตัวแทนได้
๒. ไก่ต้ม ๑ ตัว
๓. เหล้าขาว ๑ ขวด
๔. กรวยใบตองเสียบดอกไม้ ๕ กรวย ถ้าไม่มีดอกไม้ให้ใช้ยอดต้นปีกไก่ดำ หรือยอดหมอนแทน
๕. เทียน ๑ คู่
๖. หมาก ๒ คำ
๗. บุหรี่ ๒ มวน
๘. ข้าวสวย ๑ จาน
๙. แกง ๑ ถ้วย
๑๐. ขมิ้นผง
๑๑. น้ำเปล่า ๑ ขัน
๑๒. ด้ายดำ ด้ายแดง สำหรับผูกแขน

---

[๑] ส่วนใหญ่แล้วรายละเอียดการประกอบพิธีต่างๆ จะได้ข้อมูลจากพวกส่วยทางภาคอิสาน ที่มีอาชีพจับช้างป่าเป็นสำคัญ ด้วยยังมีผู้ทราบพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติอยู่แตกต่างจากทางภาคใต้ที่ปฏิบัติเฉพาะฝ่ายชายที่ไปจับช้าง

[๒] ห้ามนำของที่ทำด้วยเงิน หรือทองคำ เข้าในพิธี และห้ามสูบบุหรี่

ผู้ที่เข้าร่วมพิธีต้องนุ่งผ้าถุงหรือผ้าโจงกระเบน เป็นผ้าไทยหางกระรอกสีเขียวไพล มีผ้าขาวม้าคาดเอว ๑ ผืน และมีผ้าสะไบ (คล้ายผ้าขาวม้า) คล้องเฉวียงไหล่ ห้ามสวมเสื้อ เมื่อเริ่มพิธีหมอเฒ่าและควาญจะยกเครื่องเซ่นถวายผีปะกำ จุดเทียนบูชาอธิษฐานและเสี่ยงทายการเดินทางด้วยไก่ต้มที่นำมา ซึ่งเรียกว่า พิธีถอดกระดูกคางไก่[๑] ด้วยการพูดว่า *"พวกข้าพเจ้าจะไปคล้องช้างคราวนี้จะได้หรือไม่ ถ้าไปได้ขอให้หัวไก่เป็นสีขาวตลอด และให้คางไก่ปกติเรียบร้อย ถ้าไปไม่ได้ขอให้หัวไก่นั้นฟกช้ำดำเขียว และคางไก่งองุ้มเข้าหาคอ"* เมื่ออธิษฐานแล้วรินเหล้าใส่แก้วถวายผีปะกำ และหยิบหัวไก่มาดู ถ้าเป็นปกติก็ออกเดินทางได้และจะประสบโชคดี แต่ถ้าหัวไก่ฟกช้ำดำเขียว ก็ออกเดินทางไม่ได้จะมีอันตราย และเมื่อการเซ่นสรวงผีปะกำเสร็จแล้ว หมอเฒ่าจะยกหนังปะกำจากศาลลงมาวางบนกลางหลังช้างต่อ ที่ปูหนังรองไว้ก่อนแล้วหลายๆ ผืน ซึ่งช้างต่อทุกเชือกจะต้องมีหมอช้างขี่คออยู่ และมีควาญขี่ท้าย หนังปะกำที่วางนั้นจะม้วนเป็น ๒ วง วางทับลงไปบนหนังรองหลังช้างและผูกไม้งกติดกับหนังปะกำ นอกจากนั้นก็เตรียมเสบียงอาหาร และเครื่องใช้ที่จำเป็นต่างๆ พร้อมที่จะออกเดินทางตามฤกษ์ที่หมอเฒ่ากำหนดไว้ โดยจัด"ขบวนเรียงตามลำดับอาวุโส ซึ่งมีหมอเฒ่านำหน้าตามด้วยครูบา และหมอช้าง อื่นๆ กับทั้งต้องปฏิบัติตามข้อบังคับการ **"เข้ากรรม"** อย่างเคร่งครัด ทั้งหมอช้างและภรรยากับบุตรซึ่งอยู่ทางบ้าน ตลอดเวลาที่หมอช้างเดินทาง หมอช้างจะลงจากหลังช้างได้เฉพาะตอนหุงหาอาหารเวลาเช้า เย็น และหยุดพักผ่อนตอนพลบค่ำเท่านั้น เวลานอนต้องผลัดเปลี่ยนกันเฝ้ายาม การงานต้องช่วยกัน

ข้อปฏิบัติของหมอช้าง[๒] ที่สำคัญมี ๑๕ ข้อ อาทิ

๑. ห้ามแต่งกายสวยงาม ให้นุ่งผ้าเก่า และห้ามสวมเสื้อ

๒. ห้ามลูบไล้ตัวและผมด้วยของหอม แป้งหอม และน้ำมันหอม

๓. ห้ามมีเงินติดตัวเกิน ๔ ไพ

๔. หลังจากพิธีเซ่นหนังปะกำแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีกจนกว่าจะกลับมาจากการคล้องช้าง และนำหนังปะกำไปเก็บไว้ที่ศาลปะกำแล้ว

๕. ห้ามยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิงในขณะออกเดินทางไปคล้องช้าง

๖. ห้ามใช้ผ้าขาวม้าโพกศีรษะขณะเดินทาง

๗. ถ้าไปถึงหมู่บ้านใดเวลาค่ำ จะอาศัยหลับนอนบ้านผู้ใดไม่ได้ ต้องก่อไฟนอนกลางดิน

๘. ถ้ามีคนจะให้ของใช้ของกินขณะที่อยู่ในหมู่บ้าน ถ้าผู้ให้เป็นผู้หญิง จะรับของจากมือผู้หญิงโดยตรงไม่ได้ ต้องให้ทอดผ้าผู้หญิงให้แบบเดียวกับทอดผ้าถวายของแด่พระสงฆ์ เพราะถือว่ายัง **"บรรพชา"** อยู่

๙. ต้องเคารพและเชื่อฟังหมอเฒ่า

๑๐. ต้องพูดจาด้วยภาษาป่า ห้ามพูดด้วยภาษาธรรมดา

๑๑. ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน

๑๒. หมอช้างอื่นๆ ต้องเข้านอนหลังหมอเฒ่า และก่อนนอนต้องไหว้หนังปะกำ และครูบาอาจารย์

๑๓. เมื่อสูบบุหรี่ต้องบังแสงไฟไว้ จะปล่อยให้แสงไฟรอดออกมาไม่ได้

---

[๑] สัมภาษณ์ นายตา จงใจงาม ผู้ใหญ่บ้านตากลาง หมู่ ๙ ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

[๒] ช้างกับส่วย, ชื่น ศรีสวัสดิ์, ชมรมอีสานใต้ศึกษา กับเรื่องของช้าง, หม่อมเจ้าศุภวรรณดิศ ดิศกุล, ๒๔๘๑

๑๔. ห้ามคล้องลูกช้างต่อติดแม่ที่วิ่งตามไปในขณะคล้องช้างป่า

๑๕. เมื่อจับช้างได้ และบังเอิญช้างเชือกนั้นตาย หรือช้างเชือกที่ขี่ไปตายลง ห้ามหมอช้างเจ้าของช้างนั้นแตะต้องช้าง ไม่ว่าจะแล่เนื้อหรือเลื่อยเอางาเด็ดขาด

สำหรับข้อปฏิบัติของผู้เป็นภรรยาและบุตรของบรรดาหมอช้างที่ออกไปจับช้างป่า ก็จำเป็นต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่สามี *

๑. ห้ามแต่งกายสวยงาม หรือนุ่งผ้าใหม่

๒. ห้ามสูบไล้ตัวและผม ด้วยขมิ้นของหอม แป้งหอม และน้ำมันหอม

๓. ห้ามหักไม้ทำฟืนด้วยการใช้เท้าเหยียบ แต่ให้หักด้วยหัวเข่า หรือใช้มีดพร้าฟันให้ขาด

๔. ห้ามรับรองคนแปลกหน้าหรือผู้ที่มิได้เกี่ยวข้องเป็นญาติสนิทขึ้นมาบนเรือนหรืออาศัยในบ้านโดยเด็ดขาด

๕. ห้ามคนในบ้านนั่งขวางบันได หรือคร่อมธรณีประตูโดยเด็ดขาด

๖. ทำความสะอาดบ้านเรือน กวาดถู โดยห้ามใช้ผ้าปัดหรือสบัดฝุ่น

๗. เวลานอนให้นอนกับกระดาน ห้ามนอนบนเสื่อหรือที่นอน

๘. เครื่องใช้เครื่องมือต่าง ๆ ให้เก็บขึ้นบนเรือน ห้ามกองไว้ใต้ถุน

๙. ห้ามตัดผม ตัดเล็บ

๑๐. ห้ามหวีผม และสระผม

๑๑. ห้ามคนในบ้านไปนอนหรือพักค้างคืนบ้านอื่น หรือที่อื่น

๑๒. ถ้ามีคนมาเรียกไม่ว่าเวลาใด ห้ามขานรับขณะอยู่บนบ้าน ให้ลงมาจากบ้านก่อนจึงจะขานรับได้

๑๓. ห้ามพูดโกหก หรือดุด่า หรือใช้ถ้อยคำหยาบคาย

๑๔. ห้ามร้องรำทำเพลง หรือแสดงอาการร่าเริงเบิกบาน

๑๕. เวลาทำครัว ห้ามซักฟืนในเตาออก แต่ให้ดันฟืนเข้าไปในเตา

๑๖. ให้ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสาง เทวดา ก่อนเข้านอนทุกครั้ง

เมื่อกลุ่มหมอช้างที่จะคล้องช้างป่าเดินทางถึงบริเวณที่จะทำการคล้องช้างแล้ว ก่อนจะเริ่มดำเนินการหมอเฒ่าจะต้องทำพิธี “ปะสะ” ให้หมอช้างในกลุ่มเสียก่อน แล้วจึงทำพิธีเบิกไพร หรือพิธีเปิดป่า เพื่อขออนุญาตเจ้าป่าคล้องช้างต่อไป

---

* ทางภาคใต้ ยกเว้นภรรยาและบุตรไม่ต้องถือกรรม จากการสัมภาษณ์ นายหิค คชวิญ อำเภอปลายพญา จังหวัดกระบี่ กับนายแจ้งธัมมกัจจะ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

พิธีปะสะ

พิธีปะสะเป็นพิธีที่หมอเฒ่า จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเดินทางหรือผู้เข้ากรรมที่จะไปคล้องช้างเป็นผู้บริสุทธิ์ก่อนเดินทาง เพราะผู้เข้ากรรมที่บริสุทธิ์มีศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้นหมอเฒ่าจะให้ผู้ที่ร่วมเดินทางนั้นสารภาพความผิดที่ตนได้กระทำไว้ก่อนเดินทางมา และผู้ที่เคยกระทำผิดศีลห้าจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมขบวนการคล้องช้าง จนกว่าจะสารภาพบาปกับหมอเฒ่า หรือครูบาใหญ่ก่อน การทำพิธีนี้ต้องมีของทั้งใช้ในการประกอบการด้วย คือ ข้าวสาร ๑ ถ้วย ดอกไม้ ๕ ดอก เทียน ๑ คู่ และเงิน ซึ่งแล้วแต่โทษว่าเป็นโทษหนักหรือโทษเบา ซึ่งเมื่อหมอเฒ่าหรือครูบาใหญ่ถามถึงความผิดที่ทำ และหมอช้างสารภาพแล้วครูบาใหญ่จึงจะบอกว่าต้องเสียค่าปรับเป็นเงินเท่าใด * อาทิ

๑. ความผิดฐานขโมยทรัพย์สิ่งของผู้อื่น เสียค่าชำระโทษ ๑๒ บาท

๒. ความผิดฐานปล้นทรัพย์ ค่าชำระโทษ ๔๐ บาท

๓. ความผิดฐานฆ่าผู้อื่น ค่าชำระโทษ ๖๐ บาท

๔. ความผิดฐานล่วงเกินภรรยาผู้อื่น หรือเป็นชู้ ค่าชำระโทษ ๖๐ บาท

๕. ความผิดฐานกินเนื้องูเหลือม [๒] ไม่สามารถชำระโทษให้หมดมลทินได้ หรือทำให้เป็นคนบริสุทธิ์ได้

จากนั้นครูบาใหญ่จะนำผู้กระทำผิดประเภทความผิดต่อเทวดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีสางทั้งหลายที่มาประชุมเพื่อช่วยชำระบาปให้ และกราบขออภัยต่อแม่พระธรณี ๓ ครั้ง แล้วจากนั้นครูบาใหญ่ขอให้พระอาทิตย์ผู้เป็นเจ้าแห่งจักรวาล ช่วยฉายแสงอาบชำระความไม่บริสุทธิ์ของหมอช้างอีกครั้ง อันเป็นเสร็จพิธีปะสะ

พิธีเบิกไพร (พิธีเปิดป่า)

พิธีเบิกไพร หรือพิธีเปิดป่า เป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าเขาก่อนจะเข้าไปจับช้าง ทั้งนี้ด้วยความเชื่อที่ว่าของทุกอย่างในป่านั้นมีเจ้าของทั้งสิ้น ซึ่งคือเจ้าป่าเจ้าเขา จึงต้องขอเสียก่อน และมีเรื่องกล่าวว่า ผู้ที่เริ่มคล้องช้างคนแรกคือ **"อากง"** ซึ่งขี่ควายไปต่อช้าง และเมื่อกระโดดขึ้นขี่หลังช้างป่าแล้ว ช้างป่าก็พาวิ่งหายไปในป่าลึกผู้ไปด้วยตามหาไม่พบ จึงถือว่าอากงเป็นเจ้าของป่า ดังนั้นหมอช้างจึงต้องขอช้างจากอากงก่อน

หมอเฒ่าจะเป็นผู้ประกอบพิธีเบิกไพร อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธีนี้มีเนื้อสัตว์ ๑ ตัว ข้าวสาร หมากพลู บุหรี่และสุรา โดยหมอเฒ่าจะตั้งศาลเล็กๆ ขึ้นหลังหนึ่ง เอาเครื่องเซ่นที่กล่าวตั้งวางถวาย และกล่าวข้อความทำพิธีเบิกไพรทำนองว่า *"วันนี้พวกข้าพเจ้า หมอช้าง ควาญช้าง และช้างต่อ มาเที่ยวหาลูกช้างลูกม้าจากเจ้าป่า โดยมีของมาถวาย ขอให้ท่านไล่โขลงช้างป่าออกมาให้พวกข้าพเจ้าโดยด่วน ส่วนสัตว์ร้ายต่างๆ นั้น ขออย่าได้ปล่อยมารบกวนพวกข้าพเจ้าเลย"*

เมื่อทำพิธีเบิกไพรเสร็จแล้ว ครูบาใหญ่จะพาหมอช้างไปหาที่เหมาะสม เพื่อไปตั้งค่ายพักแรม หรือ **"ขมรม"** ระหว่างนี้หากพบเห็นอะไรแปลกหรือผิดปกติห้ามทักท้วงหยอกล้อ แต่ให้บอกหมอเฒ่าทราบ

---

* เงินค่าปรับนี้ หากยังไม่สามารถชำระได้ในตอนนั้น อนุญาตให้ติดค้างไว้ก่อนได้ แต่ต้องหามาชำระในโอกาสต่อไปตามข้อผูกพัน

[๒] น่าจะเป็นเพราะความเชื่อที่ว่า พวกคนเป็นเชื้อสายนาค หรืองูใหญ่ ดังนั้นการกินเนื้องูจึงถือว่าเป็นโทษหนัก

หลังจากที่หาที่ตั้งชมรมได้แล้ว หมอเฒ่าจะเริ่มบริกรรมทำให้บริเวณชมรมเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการก่อกองไฟศักดิ์สิทธิ์ ๓ กอง [๑] สำหรับคุ้มครองทุกคนมิให้เป็นอันตราย และทุกคนต้องแสดงความคารวะ จะออกไปไหนจะต้องไหว้ลากองไฟก่อน และกองไฟทั้ง ๓ กองนี้จะต้องจุดให้ลุกตลอดเวลา จนกว่าการคล้องช้างจะสิ้นสุดลง

เมื่อถึงเวลาจะออกคล้องช้าง หมอเฒ่าก็จะให้หมอช้างทุกคนนำคันจามไปที่ศาลปู่ตา หมอเฒ่าหรือครูบาใหญ่จะทำพิธีขอความคุ้มครองจากผีปู่ตา โดยให้หมอช้างทุกคนหันหน้าไปทางที่พักพร้อมกับกล่าวว่า *"อิเฒ่าอังฮะ"* หมายความว่าการคล้องช้างครั้งนี้ต้องสำเร็จแน่นอน

สำหรับพิธีเบิกไพรนี้ มีหลักฐานปรากฏในสมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งบรรยายถึงการไปวังช้างของพระสมุทโฆษ ที่หมอเฒ่าจะทำพิธีเบิกไพรวังช้างก่อน ดังความว่า [๒]

ปางนั้นธใช้หมอ
ให้เข้ายังไพรสณ-
หมอเฒ่าเอารพล
เข้าในพนาไลย
พบไม้หนึ่งงามสม
สามารถหนักหนา
หมอจึ่งเอาพัสตรา
สวดมนต์ละลายคน-
ธงฉัตรภูษา
พนักโครอันพาดสดมภ์
บูชายถาศัก-
ล้วนแล้วลบองบรร-
สิทธิกรรมแกว่นกล
ฑประสงค์จะเบิกไพร
ศิษยคนทั้งหลายไป
และเลียบหาคูพฤกษา
สุขรมยสมญา
ศุภลักษณสาผล
มานุ่งไม้อันนฤมล
ธวิเลปนสรรถสม
ประดับสรรพโดยอาคม
สำหรับรอบรเวียนกรรม์
ดิและการยทุกอัน
พประสงคเบิกไพรฯ

---

[๑] กองไฟศักดิ์สิทธิ์ คือกองกำพวดทั้ง ๓ กอง กองหนึ่งกำพวดสดำ จุดไว้ด้านขวาของชมรม กองหนึ่งคือกำพวดเสดียง จุดไว้ด้านซ้ายและจุดไว้ด้านหน้าชมรม คือกำพวดเขิง กองไฟกองนี้สามารถใช้หุงหาอาหาร และประโยชน์อื่นๆ ได้ ส่วน ๒ กองซ้าย ขวานั้น ห้ามใช้เด็ดขาด ถือว่าเป็นกองไฟเข้ากรรม

[๒] จากสมุทรโฆษคำฉันท์, ศึกษาภัณฑ์พาณิช, หน้า ๔๓

อย่างไรก็ดี คาถาหรือมนต์ที่หมอช้างสวดในที่ต่าง ๆ เมื่อลงมือจับช้างป่ามีดังนี้

๑. เก็บสิ่งของและหนังปะกำขึ้นหลังช้าง หมอขึ้นขี่คอช้างเวลาช้างออกเดิน *“เชิญพระครูเดินหน้า ผู้ข้าเดินหลังสังขาตังวินาศสันติ“* (พระครูคือพระอิศวร) จากนั้นผู้เป็นศิษย์กล่าวคาถา *“โอมเพนิกเบิกแผนก พกำกวมงามพระธรณีทายเส้นนี้ก็เคยกล่าว ปล่องนี้ถูกเคยเที่ยว อมสวาหะโต นะโมตัสสะ”*

๒. ก่อนเข้าเขตป่า *“โอมเพนิก เบิกแผนก แยกประกาม งามพระธรณีเส้นทางนี้ กูจะล่วง ปล่องทางนี้กูจะเที่ยว โอมสวาหิโต นโมตัสสะ”*

๓. พบต้นไม้ใหญ่ *“เจ้าต้นไม้ เชิญเจ้าออกไป สังกัดจังวินาศสันติ”*

๔. ถึงที่พัก *“พระนางธรณีอยู่แล้วหรือยัง สังขาตัง วินาศสันติ อมเพนิกเบิกแผนก แยกพะกำกวม งามพระธรณี สิทธิสวาหะ”*

๕. ยกหนังปะกำลงจากหลังช้าง *“โอมเพนิก เบิกแผนก แยกพะกำกวม งามพระธรณี สิทธิสังวะหะ”*

๖. เวลากินข้าวเช่นหนังปะกำ *“เทียกกวดชะแอนบังญัติ เทียกแล้วเอาโชก ขอหมานจุการ และขอให้อยู่ดีมีแรง”*

๗. เมื่อออกเดินทางต่อ “อมเพนิก เลิกเชียวลม สิทธิสวาหะ”

๘. เมื่อเดินทางถึงแม่น้ำลำคลอง *“นางพระคงคาเจ้าเอ่ย อยู่แล้วหรือยัง สังขาตัง วินาศสันติ”*

๙. เมื่อถึงดงหรือภูเขา *“เจ้าภูเจ้าเขา อยู่แล้วหรือยัง สังขาตัง วินาศสันติ”*

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
เกลือ	สะไต	-	ไซไกร	ใจตาย	สระไตร	-	สะไต	ชาไต่	-
ไก่	สะแอนไก่	-	-	-	ชะแอน	-	-	สะแอนไก่	สะแอนไก่
แกง	จิงพลาย	-	-	-	-	-	-	-	-
กิน	เพลือก	-	-	เกรียก	เทียก	เทียก	-	-	-
กัด	มันจาว	-	-	-	-	-	-	-	-
กอหญ้า	เสนียด	เสนียด	-	-	-	-	-	-	-
กินเหล้า	เพลียกบัญญัติ	-	-	-	-	-	-	-	-
กระจ่า	จะหลุง	-	-	-	-	-	-	-	-
กลางวัน	จริงกลางวัน	-	-	-	-	-	-	-	-
กลางคืน	จริงกลางคืน	-	-	-	-	-	-	-	-
กินน้ำ	เพลียกอวน	เทียกอวน	กะริจาว	-	เทียกอวน	-	เทียกอวน	เทือกอวน	-
กินข้าว	เพลียกกรวด	-	-	-	เทียกกวด	-	เทียกกวด	-	เทียกกวด
กินหมาก	-	-	กะริมะลุ	-	เทียกเสนียก	-	เทียกสะเนียด	-	-
ก่อไฟ	-	-	จุกำพวก	-	-	-	ดานกำพวก	กำพวด	-
กลางทุ่ง	-	-	แจ้ง	-	-	-	-	-	-
กระต่าย	-	-	-	ตลุกะชาย	-	-	-	-	กระโทง
กิ้งก่า	-	-	-	ปวดกวย	-	-	-	-	-
กระบือ	-	-	-	โตละพี	-	-	กระทิง	-	-
กระทิง	-	-	-	อีจอย	-	-	-	-	-
กระบังน้ำ	-	-	-	บังโสม	-	-	-	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
กว้าง	-	-	-	อันตุล	-	-	-	-	-
กระท่อมที่พัก	-	-	-	-	เชียงลม	-	-	-	-
กองไฟทำอาหาร	-	-	-	-	กำพวดเชิง	-	-	-	-
แก่งคูณ	-	-	-	-	ฉลาดคูณ	-	-	-	-
กะได้	-	-	-	-	กำพวดแยง	-	-	-	-
กองไฟอยู่ข้าง ขวา	-	-	-	-	สะดำ	-	-	-	-
กองไฟอยู่ข้าง ซ้าย	-	-	-	-	เฉลียง	-	-	-	-
กลาง	-	-	-	-	เพียว	-	-	-	-
กางเกง	-	-	-	-	สมพนซัง	-	-	-	-
กวาง	-	-	-	-	โป๊ะโหล	-	-	โจโล	โต๊ะโหละ
กระบอกตักน้ำ	-	-	-	-	-	บั้งโสม	-		
กินผัก	-	-	-	-	-	-	เทียกสะเนียก	-	-
แกงปลาหรือแกง								-	-
อะไรทั้งหมด	-	-	-	-	-	-	อวนปุก	-	-
กลัวเสือ	-	-	-	-	-	-	อายกระจอเสือ	-	-
กลัว	-	-	-	-	-	-	อาย	-	-
เก้ง	-	-	-	-	-	-	กระดัน	-	กระดัน
แกงผัก	-	-	-	-	-	-	-	โก๊ะโละยัก	-
แกงเนื้อ	-	-	-	-	-	-	-	โก๊ะโละจิ้น	-
แก้ช้าง	-	-	-	-	-	-	-	-	เบาะต่อ
ข้าวสุก	กรวดสัง	-	ขะเม่า	-	สังแล้ว	-	-	-	-
ข้าวสาร	กรวด	-	กำปุง	กรวด	-	-	-	-	-
ข้าวเหนียว	กรวดลำพาก	-	-	-	-	-	-	-	-
ข้าวต้ม	ลำพากข้าวต้ม	-	-	-	-	-	-	-	-
ข้าวตู	ลำพากข้าวตู	-	-	-	-	-	-	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
ขาว	ขาว	-	-	-	-	-	-	-	-
เขียว	เขียว	-	-	-	-	-	-	-	-
ข้าวตัง	กรวดข้างตัง	-	-	-	-	-	-	-	-
ข้าวโพด	กรวดข้าวโพด	-	-	-	-	-	-	-	-
ข้าวฟ่าง	กรวดข้าวฟ่าง	-	-	-	-	-	-	-	-
ขวาน	ช่ำลองขวาน	-	-	-	บังกุขวาน	-	-	-	-
ของแห้ง	สังแล้ว	-	-	-	-	-	-	-	-
ของสด	ยังไม่สัง	-	-	-	-	-	-	-	-
เข้าดง	เข้าแจ้ง	-	-	-	-	-	-	-	-
ขึ้นเขา	ขึ้นชะง่อน	-	-	-	-	-	-	-	-
ขี่ช้างป่า	-	-	-	อำลักเดียวระเดีย	-	-	-	-	-
ข้าวตอก	ลำพากข้าวตอก	-	-	-	-	-	-	-	-
ไข่	-	-	-	อำลัก	-	-	-	-	-
ขี่ช้าง	-	-	-	ปาตตะนะ	-	-	-	-	-
ขึ้นต้นไม้	-	-	-	กุกสลา	กวด	-	-	-	-
ข้าว	-	-	-	-	หางยาวขโมย	-	-	-	-
ขโมย	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ขอช้าง	-	-	-	-	-	-	คันลองคอง	ลองคอง	รองคอง
ควาย	หางยาวกระบือ	-	-	-	-	-	-	-	-
คลอง	ใสดอง	-	-	-	-	-	-	-	-
เค็ม	เจดีเค็ม	-	-	-	-	-	-	-	-
คล้องช้างป่า	-	โกบ	-	-	-	-	-	-	-
คันจาม	-	-	-	-	-	-	-	-	คันทึง
โคก	-	-	-	-	กระดาดโคก	-	-	-	-
โค	หางยาวโค	-	มากะเซา	หางยาว	-	-	-	-	ร่องงัวแดง

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีในจังหวัดนครราชสีมา	ภาษาผีในจังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีในจังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีในจังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีในจังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีในจังหวัดมหาสารคาม	ภาษาผีในมณฑลอุดร	ภาษาผีในมณฑลพายัพ	ภาษาผีในมณฑลพิษณุโลก
ค่ำมืด(กลางคืน)	-	-	-	มืด	-	-	-	-	-
คน	-	-	-	-	มนุษย์	-	มนุษย์	มนุษย์	-
คล้องไม่ถูก	-	-	-	-	-	-	บ่อจุการ	-	-
คล้องถูกตัวหนึง	-	-	-	-	-	-	จุกการกอนหนึ่ง	-	-
ควาญคนท้ายช้างนั้น	-	-	-	-	-	-	-	กอนมีนามช้างต่อ	-
คลองหรือรอยช้าง	-	-	-	-	-	-	-	ขนาบช้าง	-
งาช้างป่า	สะกองกำพัด	-	-	-	-	-	-	-	ซองถอง
งู	จอบ	-	-	-	-	-	-	-	สะดองรู
จอบ	ใบดี	-	-	-	-	-	-	-	-
จาน	เจดีจีด	-	-	-	-	-	-	-	-
จีด	-	-	-	-	-	-	-	-	-
จับช้างได้ใหม่	-	-	-	-	ข้องประกำ	-	-	-	-
จระเข้	-	-	-	มันรังกะ	-	-	-	-	-
จับช้างป่าได้	-	-	-	-	-	-	-	จุ๊ก้าน	-
จุดกระไต้	ตำแหรก	-	-	-	-	-	ดานกำพวดแยง	-	-
ช้างพัง	หางยาว	ตำแหรก	-	เตียวระเดียตำแหรก	-	-	-	-	-
ช้างป่า	ต่อ	เทวดา	เทวดา	เตียวระเดียเปลี่ยว	หางยาว	-	-	-	-
ช้างบ้าน	คนโพนเพลียว	-	-	-	-	-	-	-	-
ช้างพลาย	จริงเช้า	เพียว	-	-	-	-	ของปะกำชุม	-	คันพลเพียว
เช้า	ใบดี	-	-	-	-	-	-	-	-
ชาม	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ช้างป่าร้อง		-	-	เตียวเดียโอม	-	-	-	-	-
เชือกหนัง									
เชือกบาศ	-	คุ้นปะกำ	-	-	-	-	-	-	-
ช้างสีดอ	-	ตำโม,กันโทน	-	เตียววะเดียมุม	-	-	-	-	คันโทนสีดอ
ช้างต่อเหยี่ยว	-	-	-	ทะนะกำลักกลอม	-	-	-	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
ช้างต่อ	-	ช้างต่อ	ต่อ	ทะเนียะ	ต่อ	-	-	-	ต่อ
ช้างลูกดอ	-	-	-	มองประกรอม	-	-	-	-	-
ช้างงา	-	-	-	เตียวะเดียเปลี่ยว เตียวะเดียเรียก	-	-	-	-	-
ช้างป่ากินหญ้า	-	-	-	เสนียก	-	-	-	-	-
ช้าง	-	-	-	เตียวเดีย	-	-	-	-	-
ช้างป่างาช้างขวา	-	-	-	เตียวะเดียเปลี่ยวเอก	-	-	-	-	-
ช้างป่างาช้างซ้าย	-	-	-	เตียวะเดียเปลี่ยวน่า	-	-	-	-	-
ช้างป่าที่จับได้	-	-	-	-	-	-	-	-	ของปะกำ
ช้างวิ่ง	-	-	-	เดียวะเดียปลอก	-	-	-	-	-
ช้างตัวเมียมาต่อสู้ ช้างต่อ	-	-	-	-	-	-	ตำแหรกมาปะทะ	-	-
ช้างพลายแลดอ มาต่อสู้ช้างต่อ	-	-	-	-	-	-	คันโทนปะทะ	-	-
เชือกปก	-	-	-	-	-	-	-	จับเหนียว	-
ช้างป่าร้อง	-	-	-	-	-	-	-	กระเทือน	-
ช้างตาย	-	-	-	-	-	-	-	ช้างรัง	-
ช้างโทน(ช้างภู่)	-	-	-	-	-	-	-	ครู	-
ช้างแม่แปรด	-	-	-	-	-	-	-	-	แม่ปะแหรก
(แม่โค)	-	-	-	-	-	-	-	ปีด	-
ช้างใหญ่	-	-	-	-	-	-	-	ตำแหรด	-
ช้างเล็ก,ลูกช้าง ที่จับได้	-	-	-	-	-	-	-	แก๊ด	เชลยแก๊ด
โซ่ล่ามช้าง	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ใหญ่	ปีด	-	-	-	ปีด	-	-	-	สายลุ้น
หญิงสาว	-	-	ขะโมยสะราย	-	ขนาย	-	ขนาย	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
ลูกปืน	-	-	-	-	-	-	-	-	ธรณีบั้งบอก
หญิงแก่(แม่)	-	-	ตำแหรก	-	ตำแหรก	-	ตำแหรก	-	-
ดำ	ดำ	-	-	-	-	-	-	-	-
แดง	แดง	-	-	-	-	-	-	-	-
ด่าง	ด่าง	-	-	-	-	-	-	-	-
เดือนมืด	จริงเดือนมืด	-	-	-	-	-	-	-	-
เดือนหงาย	จริงเดือนหงาย	-	-	-	-	-	-	-	-
ดุ้นฟืน	-	-	-	-	ดุนกำพวด	-	-	-	-
เดิน	ตำเนิน	จำเริญ	ตะกาน	หูด	-	-	-	-	-
เดินเร็ว ๆ	-	จำเริญมอญ	-	-	-	-	-	-	-
เด็กผู้ชาย(ลูก)	-	-	ชะเลย	จะเลย	ชะเลย	-	ชะเลย	-	-
ดวงตะวัน	-	-	-	แจ้ง	-	-	-	-	-
ดง(ป่า)	ร่ำไร	-	สะด๊อก	แจ่ง	แจ้ง	-	-	-	ธรณี
ดินปืน	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ต่ำ	จ้อน	-	-	-	-	-	-	-	-
ตอก	งวม	-	-	-	-	-	-	-	-
ตาย	รัง	-	-	-	-	-	-	รัง	-
ตะกร้า	ตะกร้าจริง	-	-	-	-	-	-	-	-
ต้มแกง	-	-	ปันตมปะอวน	-	-	-	-	-	-
ตืน	-	-	-	ตับเยิง	-	-	-	-	-
เต่า	-	-	-	สังกระ	สังกะ	-	-	-	-
ตี(สิ่งใดสิ่งหนึ่ง)	-	-	-	จาว	-	-	-	-	-
ตัก	-	-	-	โจรง	-	-	-	-	-
ตักน้ำ	-	-	-	โจรงอ้วน	-	-	-	-	-
ตวัก	-	-	-	จะลง	-	-	-	-	-
ใต้	-	-	-	กำปวดเยิง	-	-	-	-	-
มืด	-	-	-	-	-	-	-	-	หลวย

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
ตะวันออก	-	-	-	-	แสงอินเมาะ	-	-	-	-
ต้นจิก	-	-	-	-	กกฉลาจิก	-	-	-	-
ต้นไม้ตะแบก	-	-	-	-	กกฉลากะแบก	-	-	-	-
ตองมวนยา	-	-	-	-	สำพนไพ	-	-	-	ชมพลไพร
ตัดผม	-	-	-	-	-	-	จาวจำมวน	-	-
ตะกวด(แรด)	-	-	-	-	-	-	-	ลั้ง	-
ต้นไม้	สลา	-	กัลกกซา	-	-	-	-	-	-
ถ่ายอุจจาระ	-	-	-	อำลักกลอง	ไปนำลาก	ไปล่องแจะ	น้ำลากขี้	-	-
ถ่ายปัสสาวะ	-	-	-	อำลักกลอม	ไปเยี่ยว	-	น้ำลากเยี่ยว	-	-
ถ้วย	-	-	-	มะอังจาน	-	-	-	-	-
เถาวัลย์	-	-	-	ชอก	-	-	-	-	-
ถอยหลังถอยออก	-	-	-	-	-	-	ดูล	ถอย ๆ	-
เท้าช้าง	-	-	-	-	-	-	-	ไตช้าง	-
ทราย	-	-	-	มางกระเสา	-	-	-	-	-
ทิศเหนือ	-	-	-	-	ไปไตร	-	-	-	-
ทิศใต้	-	-	-	-	บงเดียก	-	-	-	-
ทาง	-	-	-	-	ด่าน	-	-	-	-
ทุ่ง	-	-	-	-	กระดาดทุ่ง	-	-	-	-
ที่ไปพักช้างอยู่ป่า	-	-	-	-	-	เชียงลม	-	-	-
เทพารักษ์	-	-	-	-	-	-	-	-	แมงงอม
นา	สำอางนากรวด	-	-	-	-	-	-	-	-
นั่ง	นั่ง	-	-	ตะเกา	-	-	-	-	-
หนอง	สำอาง	-	-	-	สำอางหนอง	-	-	-	-
นอนเล่น	เดือกเล่น	-	-	-	-	-	-	-	-
น้ำ	-	-	จาว	อ้วน	อวน	เชียงอวน	-	-	อวน
น้ำหนอง	-	-	จิระหนอง	-	-	-	-	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

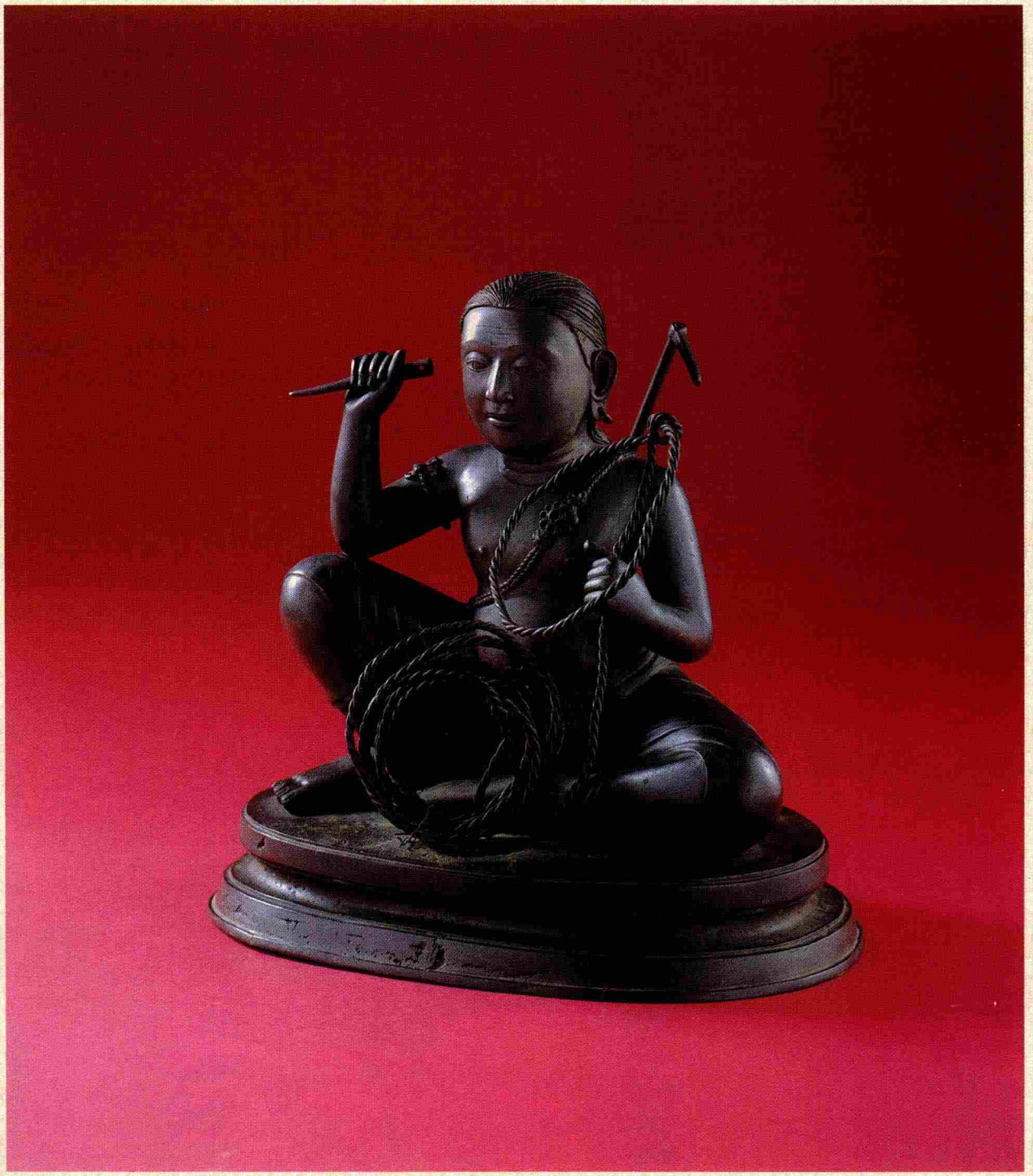
ภาษาไทย	ภาษาผีในจังหวัดนครราชสีมา	ภาษาผีในจังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีในจังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีในจังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีในจังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีในจังหวัดมหาสารคาม	ภาษาผีในมณฑลอุดร	ภาษาผีในมณฑลพายัพ	ภาษาผีในมณฑลพิษณุโลก
นอน	-	เดียก	เดียะ		-	เดียก	เดียก	เดียก	เดียก
เนื้อ	-	-	-	เดียก	-	-	-	-	-
หนังปะกำ	-	-	-	สุด	-	-	-	-	กำคู
(หนังบ่วงคล้อง)	-	-	-	-	-	หนัง	ปะกำ	-	-
หนาว	-	-	-	คุณประกำ	-	-	แหงด	แหงด	-
บึง	สำอางบึง	-	-	-	-	-	-	-	-
บ่าย	บ่าย	-	-	-	-	-	-	-	-
บ้านน้อย	-	-	-	-	-	-	คะนานแก่ด	-	-
บอกควาญยิงปืน	-	-	-	-	-	-	บั้งบอก,ร้องเสีย	-	-
บ้านใหญ่	-	-	-	-	-	-	คะนานปีด	-	-
ปลาร้า	สำอุย	-	ชะวาฮุย	-	ชัวสะอุย	-	ชั่วสะอุย	ชัวชะอุย	-
ปลา(ปลาต่าง ๆ)	ชัว	-	ชะวา	-	-	-	-	ชัว	-
เป็ด	สะแอนเป็ด	-	-	จังวา	-	-	-	-	-
ปืน	ชำล่วยปืน	-	-	-	บังบอก	-	-	-	บั้งบอก
ปลอกช้าง	เตียะ	-	-	ลำลวยกระบอก	-	-	-	-	เตี๊ยะ
เป็น	เปน	-	-	เกี๊ยะ	-	-	-	-	-
ป่าไผ่	สำอางดวน	-	-	-	-	-	-	-	-
เปรี้ยว	เจิดเปรี้ยว	-	-	-	-	-	-	-	-
ไปเรือนหรือกลับบ้าน	-	-	-	-	-	-	วนเชียงลม	-	-
ปล่อย	-	-	ลอง	-	-	-	-	-	-
ปลาช่อน	-	-	-	จังวาจ้อง	-	-	-	-	-
ปาก	-	-	-	ปากปวง	-	-	-	-	-
ปลาดุก	-	-	-	จังวาสะกัน	-	-	-	-	-

คำพูดภาษาผีของหมอควาญซึ่งพูดกันในเวลาอยู่ในป่า ตรงกับภาษาไทย

ภาษาไทย	ภาษาผีใน จังหวัด นครราชสีมา	ภาษาผีใน จังหวัดชัยภูมิ	ภาษาผีใน จังหวัดขุขันธ์	ภาษาผีใน จังหวัดสุรินทร์	ภาษาผีใน จังหวัดกาฬสินธุ์	ภาษาผีใน จังหวัด มหาสารคาม	ภาษาผีใน มณฑลอุดร	ภาษาผีใน มณฑลพายัพ	ภาษาผีใน มณฑลพิษณุโลก
ไป	-	-	-	เจียป้อก	-	-	-	-	-
ปลาไหล	-	-	-	จังวายาว	-	-	-	-	-
เปลือกเสียด	-	-	-	-	เปลือกฉลา	-	-	-	-
ไปนา	-	-	-	-	ไปยาวกวด	-	-	-	-
ไปไร่	-	-	-	-	ไปสำอางไร่	-	-	-	-
ไปซื้อไก่	-	-	-	-	-	-	ร่องสะแอน	-	-
ไปแก้ช้าง	-	-	-	-	-	-	ควานเบาะต่อ	-	-
ไปผูกช้าง	-	-	-	-	-	-	ควานดุ้นต่อ	-	-
ไปหาฟืน	-	-	-	-	-	-	ค้นกำพวก	-	-
ไปเก็บผัก	-	-	-	-	-	-	ไปเก็บสะเนียก	-	-
ไปเล่นสาว	-	-	-	-	-	-	เริมขนาบ	-	-
เป็นไข้	-	-	-	-	-	-	จับแหงด	-	-
ไปพบกับเจ้านาย	-	-	-	-	-	-	ไปหาหมอคำบูด	-	ขะมูด(เจ้านาย)
ปู	-	-	-	-	-	-	-	สองหน	-
ผ้านุ่ง	สำโพนผ้านุ่ง	-	-	อำปอดจอด	-	-	สำโพน (ให้นำหน้าเรียกผ้า)	-	-
ผ้าห่ม	สำโพนผ้าห่ม	-	-	-	-	-	-	-	-
ผูก,ผูกช้าง	คุ้น	-	กึม	-	-	-	ดุ้น	-	คุ่นต่อ
เผ็ด	เจดีเผ็ด	-	-	-	-	-	-	-	-
ผู้ชายใหญ่	-	-	กันตูน	-	-	-	-	-	-
ผ้าขาวม้า	-	-	-	อำปอดสะไบ	สมพนผ้าห่ม	-	-	-	-
ผู้คล้องช้างนุ่งคอ	-	-	-	-	หมอ	-	-	-	-
ผู้ชำนาญการ	-	-	-	-	ครูบา(ปฏิใย)	-	-	-	-
จับช้างเป็นหัวหน้า	-	-	-	-	ควาญ	-	-	-	-
ผู้นั่งช้างท้าย	-	-	-	-	-	-	-	-	-
หมู	-	-	-	-	-	-	-	-	ด้วงอ้อย
เห็ด	-	-	-	-	-	-	-	-	โซงโลย
ห้วย	-	-	-	-	-	-	-	-	สายดอง
หวาย	-	-	-	-	-	-	-	-	สองคอง

พ่อหมอเฒ่าหรือครูบาทำพิธีเบิกไพรวังช้าง จากเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์
ภาพวาดบนแผ่นกระจก สมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ จากวัดดุสิดาราม ธนบุรี

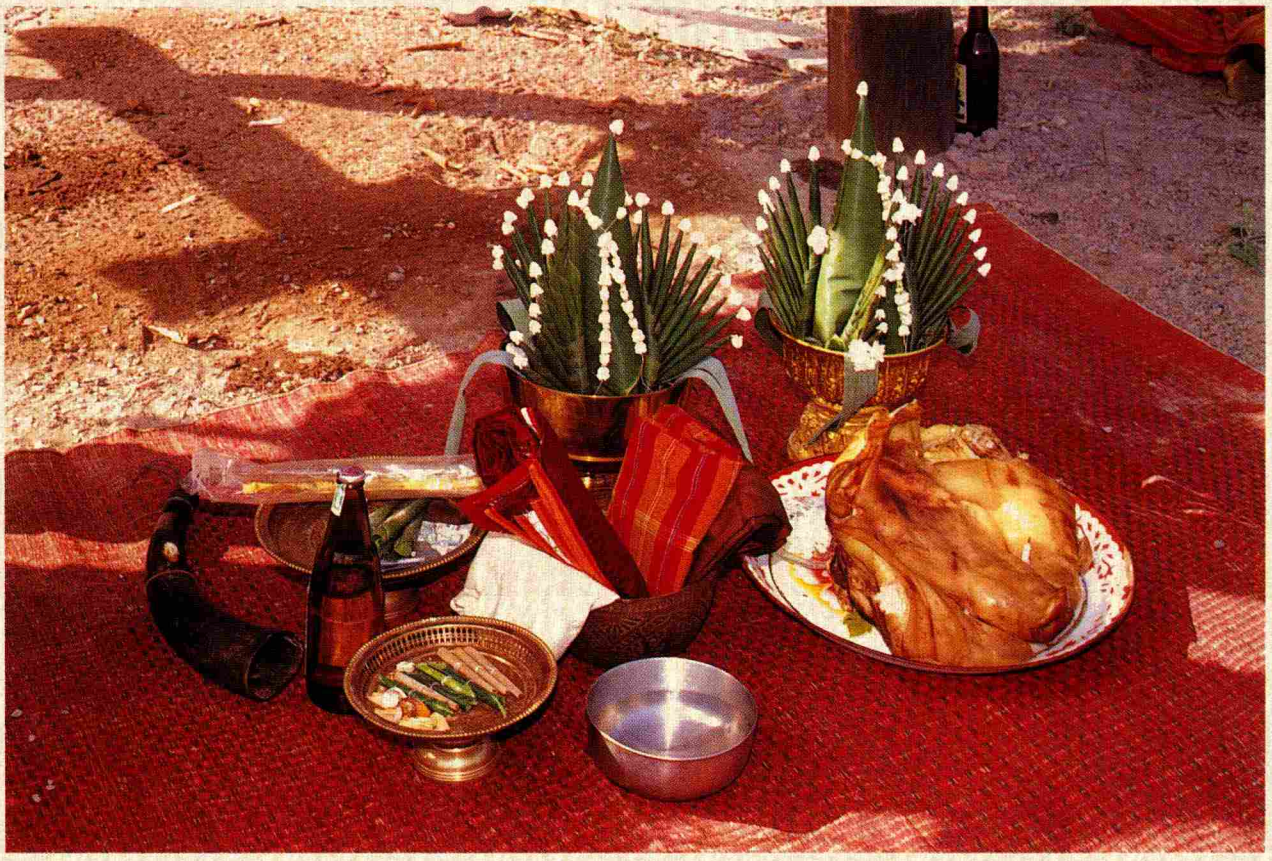
พ่อหมอเฒ่า (ปฏิยายะ) ทำด้วยสำริด ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น
เข้าใจว่าเดิมเป็นรูปเคารพอยู่ในกรมพระคชบาลปัจจุบันจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น

ลักษณะบายศรีแบบเก่า ที่หมอเฒ่าชาวส่วยใช้ในการบวงสรวงพลีบูชาศาลปะกำ ด้วยความอนุเคราะห์จาก คุณวุฒิ สุมิตร และคุณประมวล ศรีรัตนา

เครื่องพลีบูชาศาลปะกำ ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายเชือกบาศออกจากศาล
เครื่องพลี ประกอบด้วย บายศรี ๒ ที่ หัวหมู ไก่ต้ม หมาก ๒ คำ บุหรี่ใบตอง ๒ มวน เหล้าขาว ๑ ขวด กรวยใบตองเสียบดอกไม้
หรือยอดต้นปีกไก่ดำ ๕ กรวย เทียน ๑ คู่ ข้าวสวย ๑ จาน แกง ๑ ถ้วย ขมิ้นผง น้ำเปล่า ๑ ขัน

หมอเฒ่าทำพิธีเซ่นบูชาศาลปะกำ ที่บ้านนายดา จงใจงาม ผู้ใหญ่บ้านกะโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

เนื่องจากเขือกปะกำเป็นสมบัติของทางภรรยานายดา ดังนั้นจึงต้องให้ภรรยา
คือนางมา จงใจงาม และบุตรสาว รวมทั้งญาติทางฝ่ายภรรยามาทำพิธีขออนุญาตผีบรรพบุรุษ เพื่อย้ายเขือกปะกำ

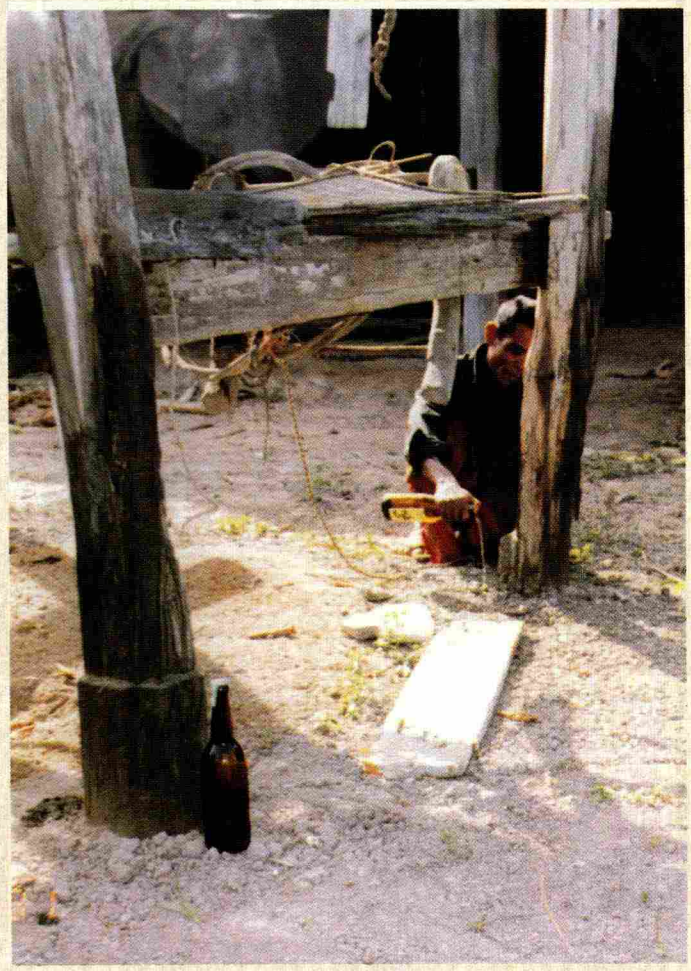

เมื่อหมอเฒ่าบอกกล่าวเซ่นพลีบูชาแล้ว ก็จะส่งเครื่องพลีให้หมอเฒ่านำขึ้นไปตั้งถวายบนศาล ซึ่งมีหิ้งเล็ก ๆ อยู่บนมุมซ้ายมือของศาลเป็นการบอกกล่าว ขณะประกอบพิธีจะมีควาญเป่าเขาควายป่าเป็นสัญญาณด้วย

การส่งเครื่องพลีไปตั้งถวายผีบรรพบุรุษ

ระหว่างทำพิธี จะต้องนำเหล้าขาว
ไปรดที่โคนเสาศาลปะกำทุกเสาเป็นการบูชา

เมื่อเสร็จพิธีก็เคลื่อนเชือกปะกำได้

การแต่งกายแบบโบราณตามประเพณีของหมอเฒ่า คือ นุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าไหมหางกระรอกสีเขียว คาดไถ้เครื่องรางรอบเอว คล้องผ้าสะไบที่คอ และเชือกกะวิน นอกจากนี้สะพายพุนธง คือถุงใส่ของส่วนตัว และพกเขาควายป่า
(ซ้ายไปขวา) นายทอง แสนคำ อายุ ๖๔ ปี นายดา จงใจงาม อายุ ๕๐ ปี นายเภา แสนดี อายุ ๘๗ ปี และนายมาก สุศรี อายุ ๗๒ ปี

ไถ้ สำหรับใส่เครื่องรางประจำตัวพ่อหมอเฒ่า และควาญ
ในเวลาที่ออกไปคล้องช้าง ด้านนอกไถ้จะใช้เครื่องรางมัดตัวไถ้ไว้เป็นเปราะ ๆ ด้วยเล็บแรดบ้าง
เถาวัลย์ที่เป็นเปาะคล้ายปมเชือกธรรมชาติบ้าง

ขมวดเถาวัลย์ธรรมชาติที่ใช้เป็นเครื่องราง เรียกว่ามหาสวัสดิ์ หรือมหาสวัก

ไถ้ ทำด้วยผ้าขิดที่ทอขึ้นเป็นพิเศษ ใส่เครื่องรางของพ่อหมอเฒ่าและควาญชาวส่วย

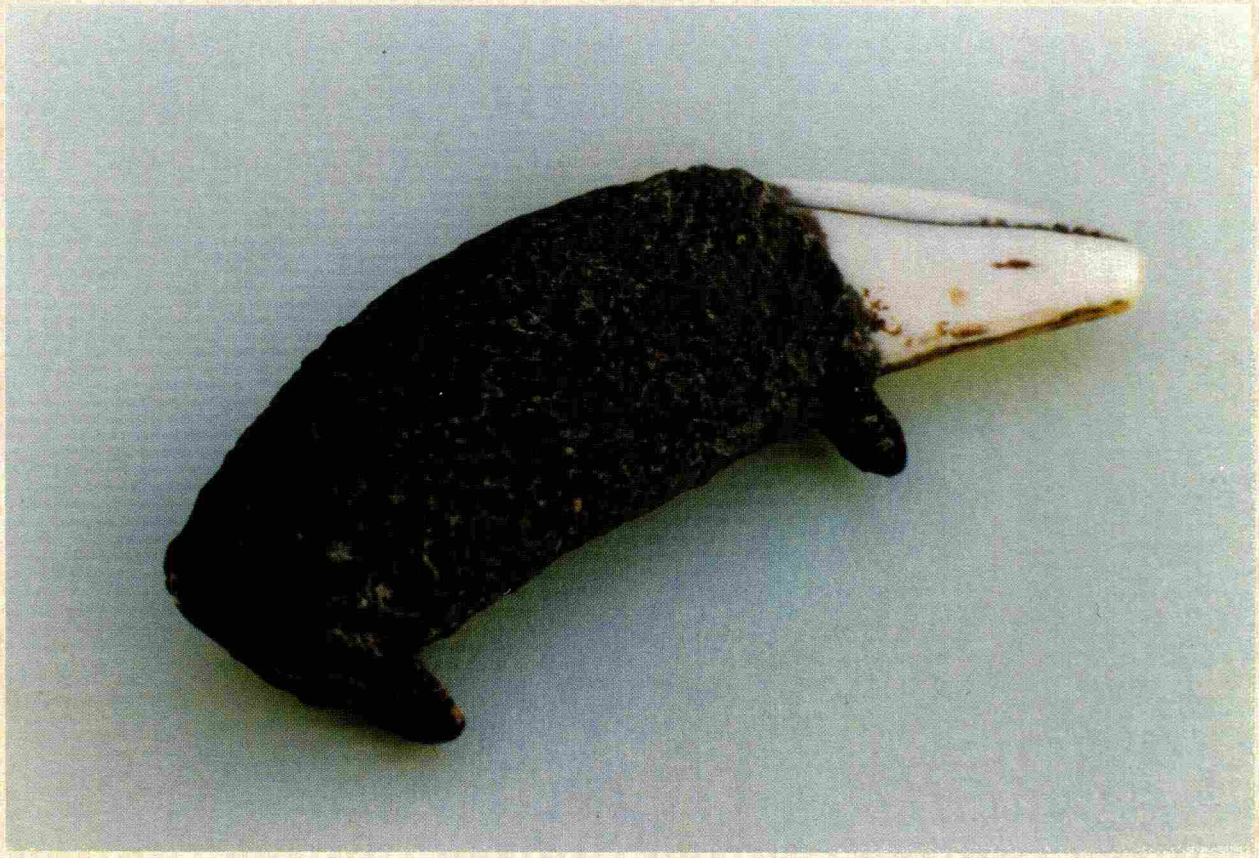
เครื่องรางที่นิยมใช้กันมาก เมื่อเวลาเดินป่า คือเขาคุด

ปรอทกรอ และเบี้ยแก้ (หอยเบี้ย)

เขากวางคุด

เขี้ยวเสือกลวง

เหล็กไหล

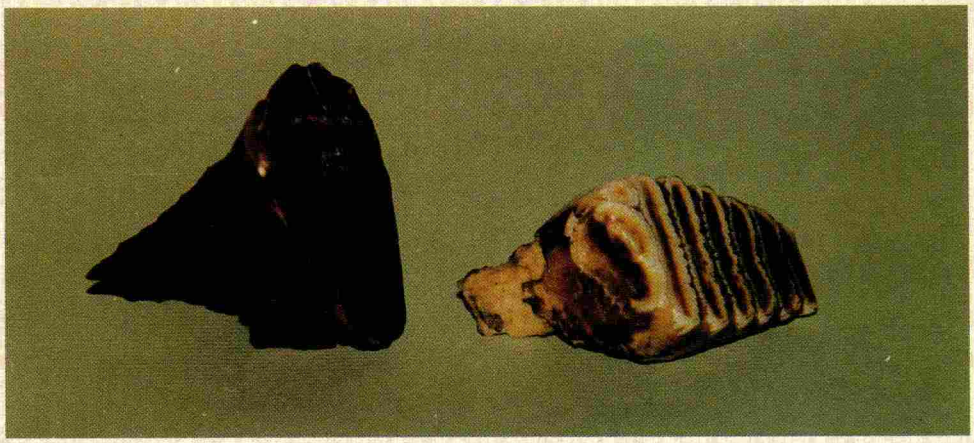

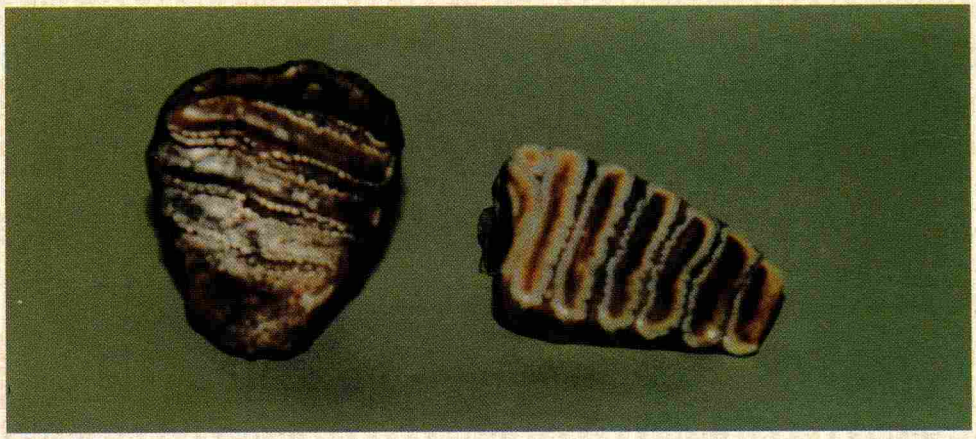

อุกกาบาต (จันทคราส)

อากาศช้าง

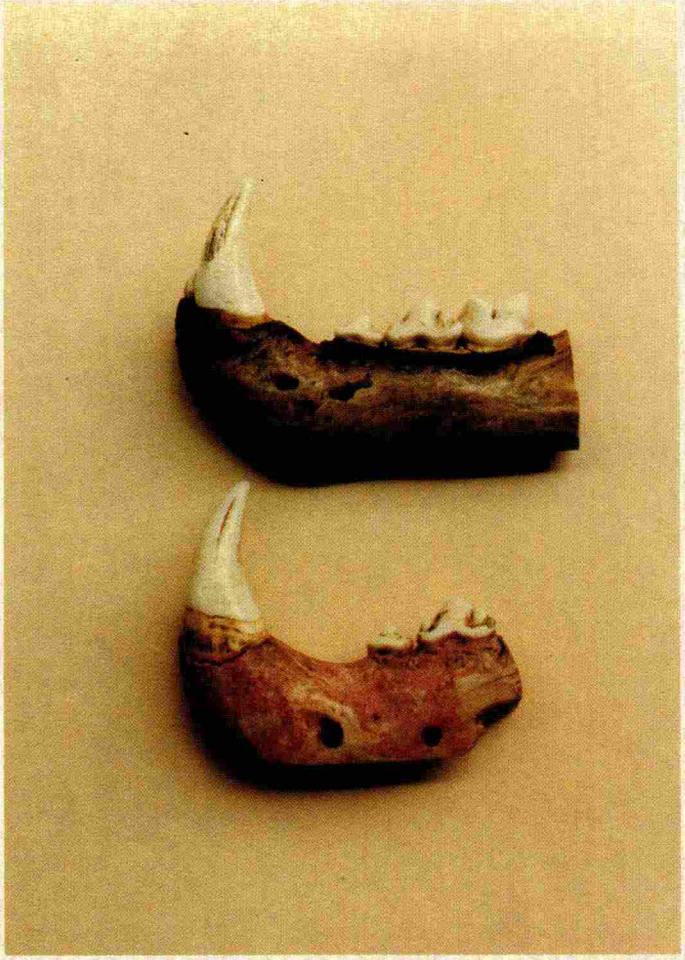

เขี้ยวหมูตัน

ตลับใส่เครื่องรางของหมอช้าง
ที่ส่วนฝาแกะเป็นรูปคนถืออาวุธต่าง ๆ
ตัวตลับแกะเป็นรูปช้าง
สมบัติของ คุณวุฒิ สุมิตร

เขี้ยวเสือนำมาเจาะรูคล้องคอ

เล็บแรด

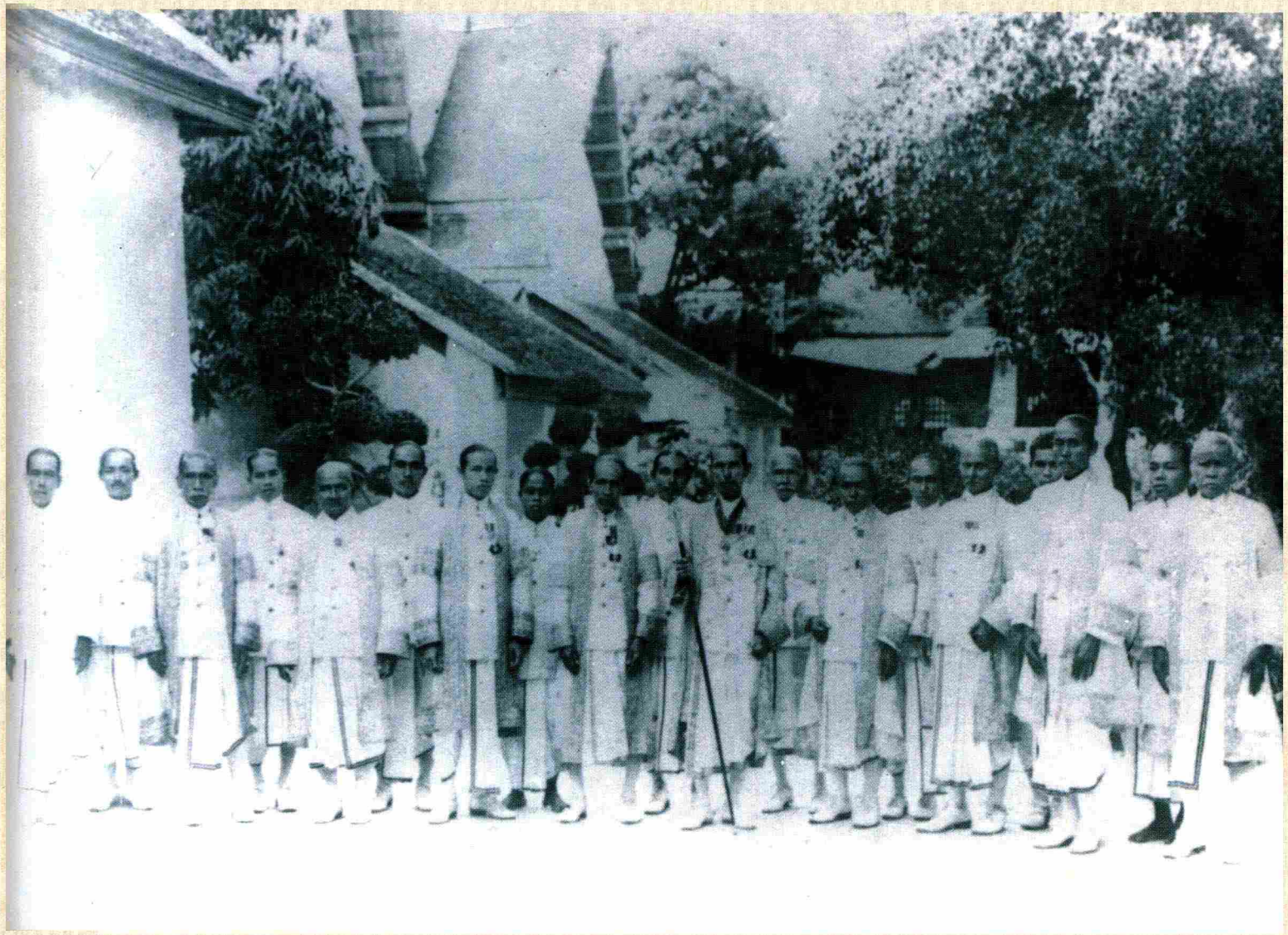
สวาโหม คือผมของพ่อหมอเฒ่าที่ผู้เป็นควาญนับถือมาก
เมื่อถึงแก่กรรม ลูกศิษย์จะนำมาบูชาห่อด้วยผ้ายันตร์ และถือว่าเป็นเครื่องรางที่สำคัญสิ่งหนึ่ง

ศิวลึงค์ขนาดเล็ก
ซึ่งเป็นโบราณวัตถุ
ก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องรางด้วย

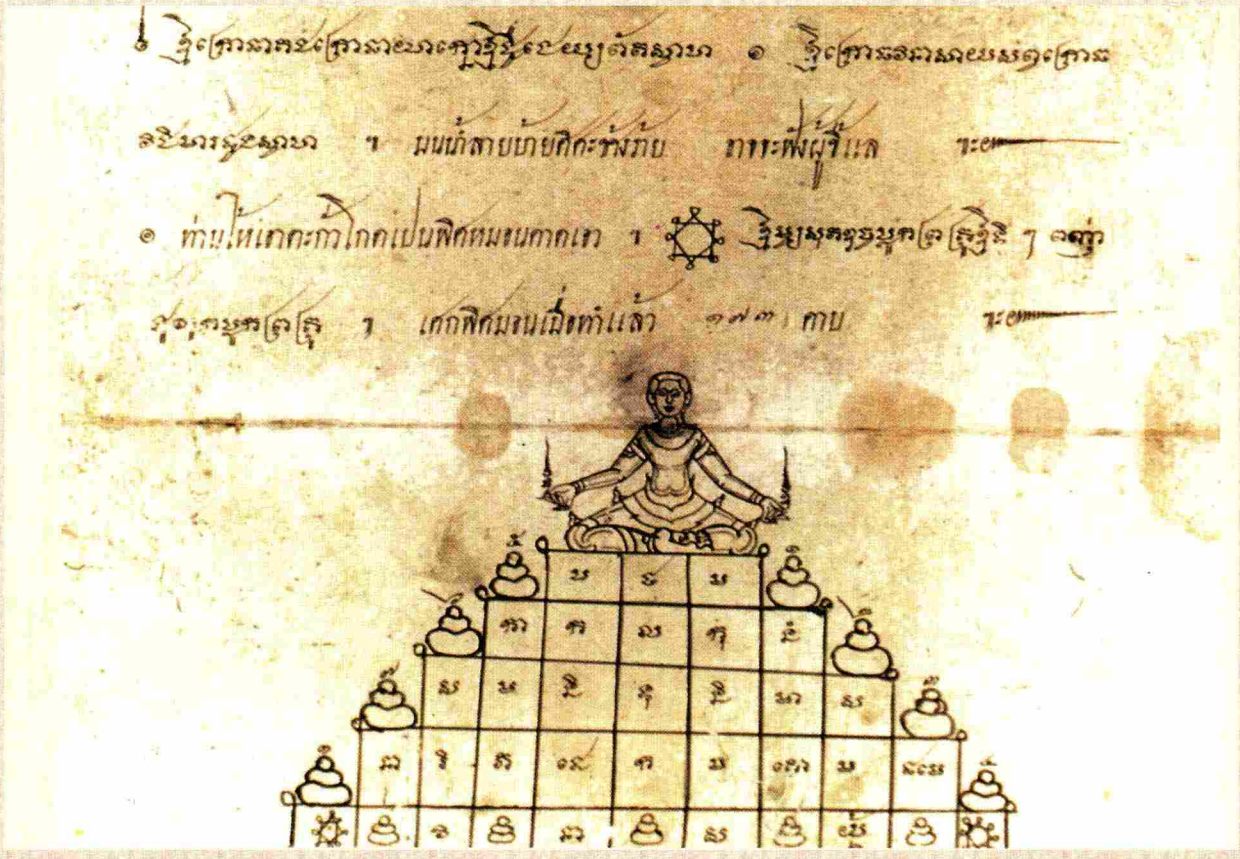

เชือกบาศของหลวง
จะนำออกมาตั้งในการบูชาศาลพระเทวกรรมในพระราชพิธีรับและสมโภชขึ้นระวาง พระยาช้างต้น

พระครูพราหมณ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

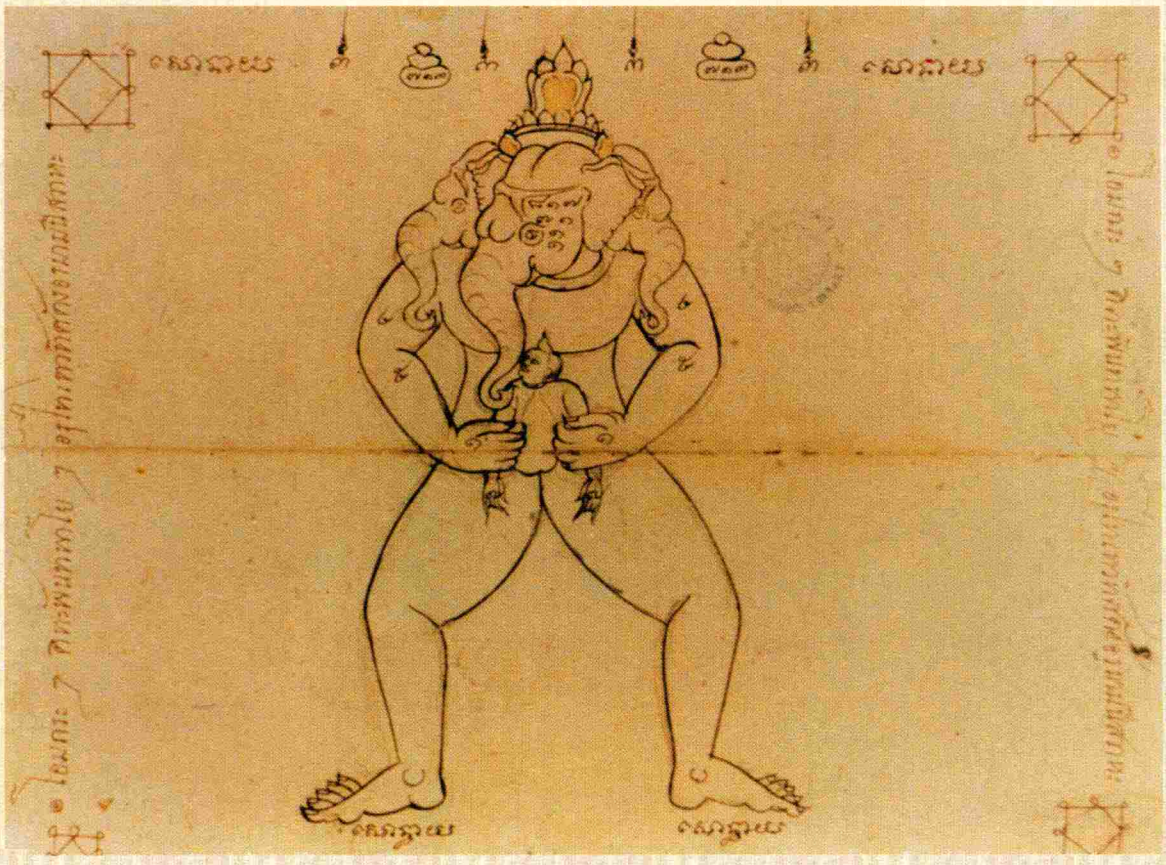
๑. *ขุนญาณสยมภู (ผล เสตะพราหมณ์)*
๒. *พราหมณ์ตาด จารุเสน*
๓. *หลวงสุริยาเทเวศน์ (สด สตะเวทิน)*
๔. *พราหมณ์ละมัย รัตนพราหมณ์*
๕. *หลวงศิวาจารย์*
๖. *พราหมณ์นาค โกมลเวทิน*
๗. *หลวงราชมุนี (สวาสดิ์ รังสิพราหมณกุล)*
๘. *พราหมณ์ชื้น หรือฟื้น*
๙. *พระครูอัษฎาจารย์ (น้อย สตะเวทิน)*
๑๐. *ขุนศิวาจารย์ (นา ภวังคนันท์) ต่อมาเป็นพระครูศิวาจารย์*
๑๑. *พระราชครูวามเทพมุนี (หว่าง รังสิพราหมณกุล)*
๑๒. *พราหมณ์กัน*
๑๓. *พระครูสตานันทมุนี (แขก นาคะเวทิน)*
๑๔. *พราหมณ์แม้น รังสิพราหมณกุล*
๑๕. *หลวงเทพมุนี*
๑๖. *พราหมณ์ผัน ฟูกพันธ์*
๑๗. *หลวงญาณสยมภู (ผิว เสตะพราหมณ์)*
๑๘. *พราหมณ์เลี้ย*
๑๙. *ขุนธรรมนารายณ์*

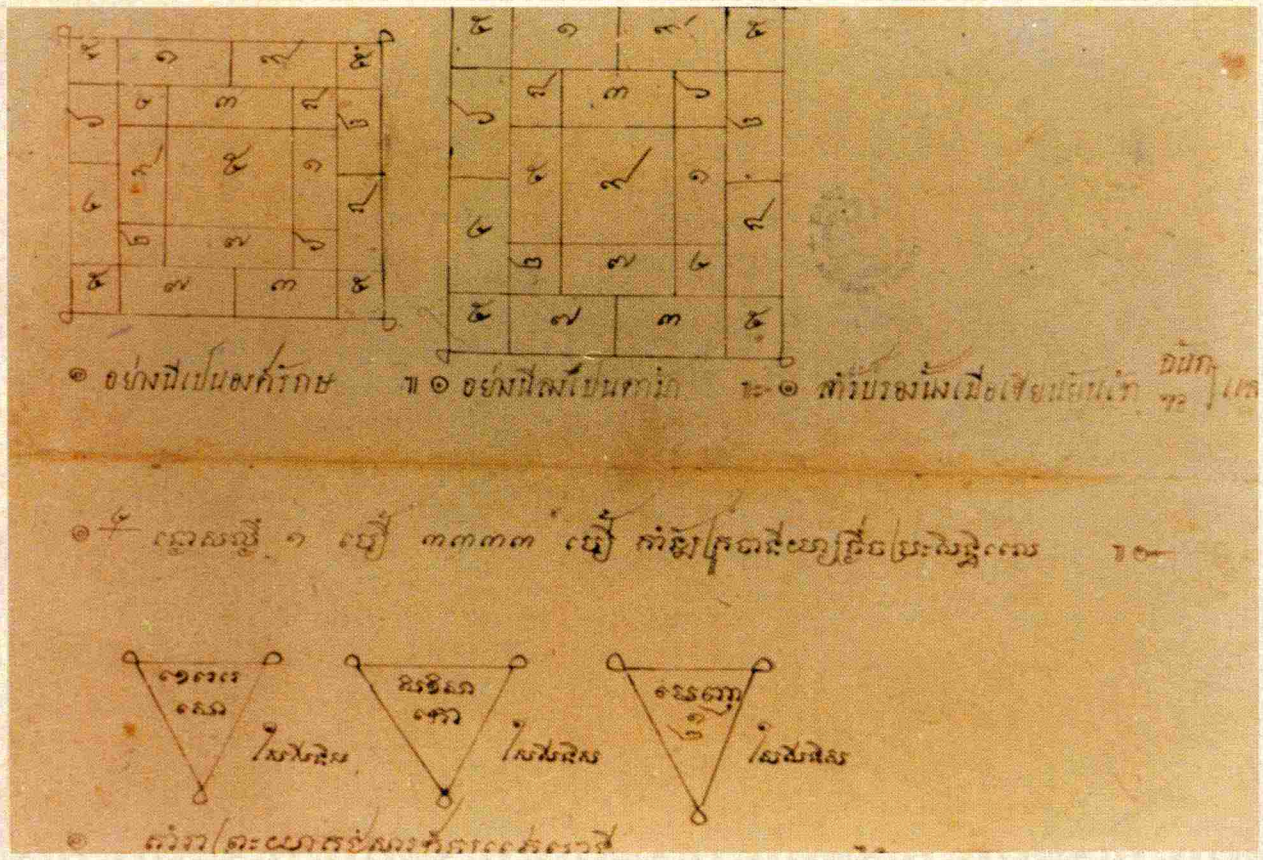
ยันตร์ลงพิศมรตะกั่ว สำหรับคาดเอว และใช้เสกน้ำลายป้ายศีรษะช้างที่ดุ

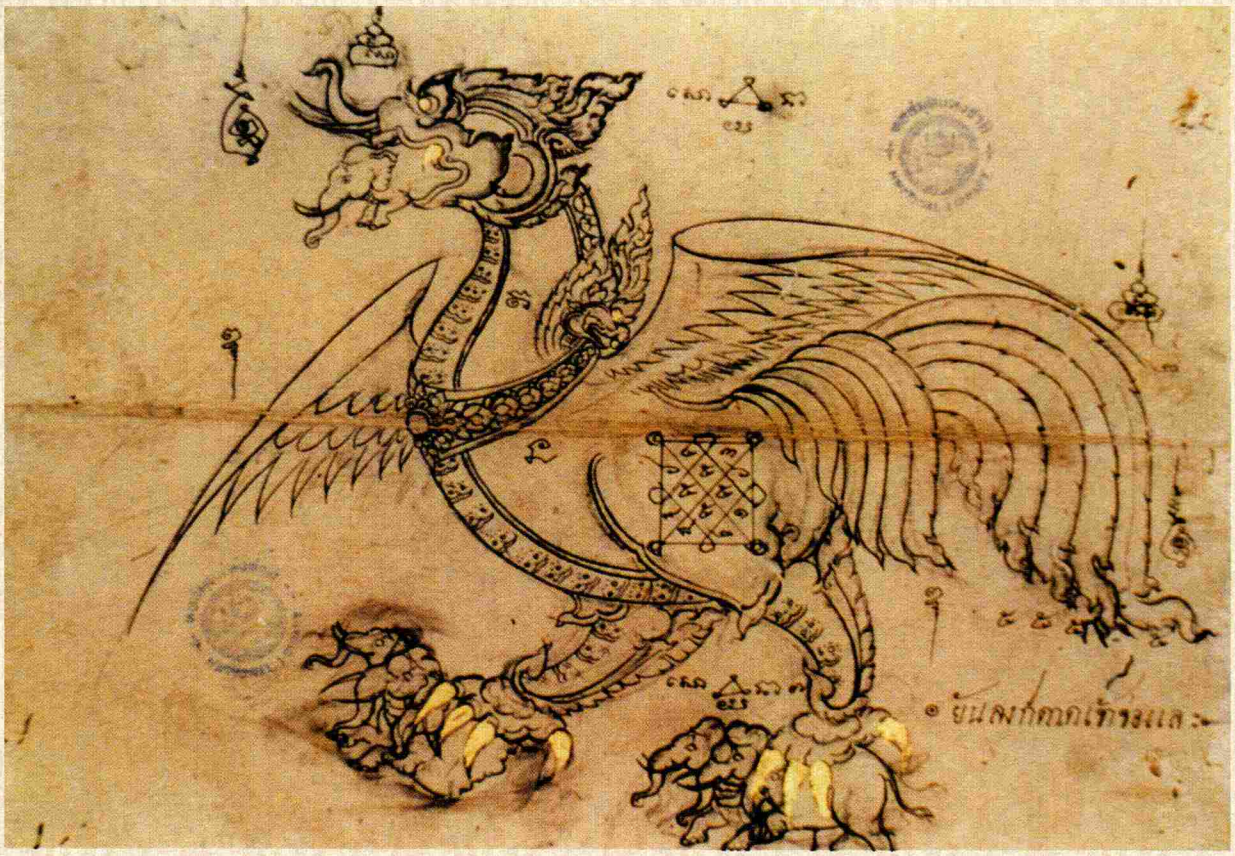

พระพุทธรูปขนาดเล็ก แกะด้วยไม้ซุมแสง เพื่อควบคุมช้างตกมันตามตำราคชศาสตร์

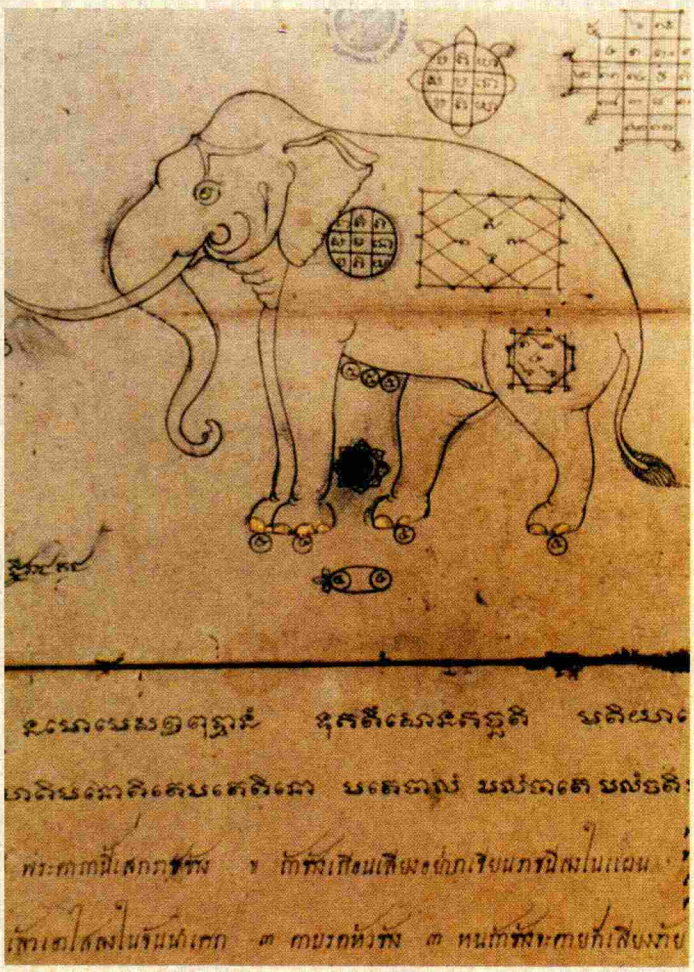

ยันตร์ซึ่งใช้กำกับเครื่องใช้ในการจับช้าง ตามตำราคชศาสตร์

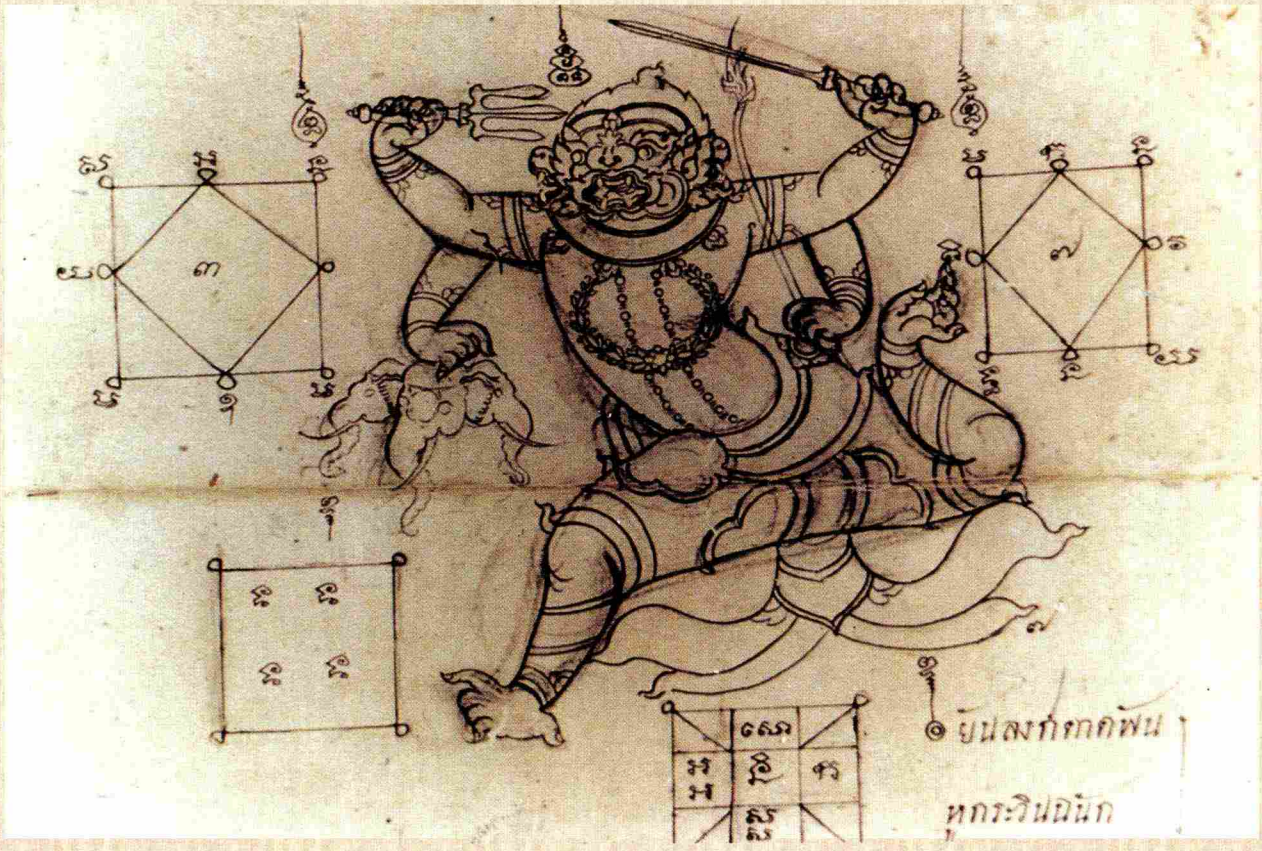

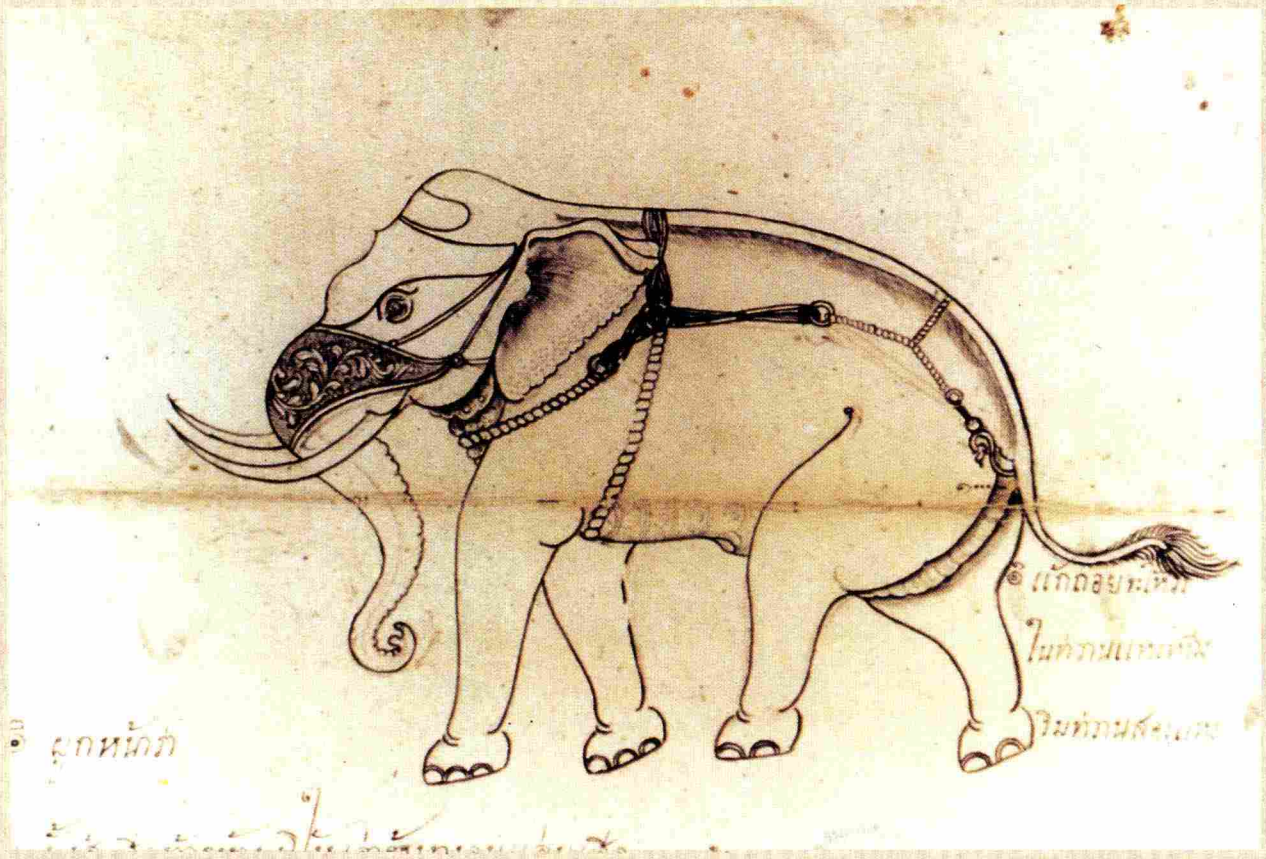
ยันตร์เขียนกำกับลงกระดาษเข้าซอง

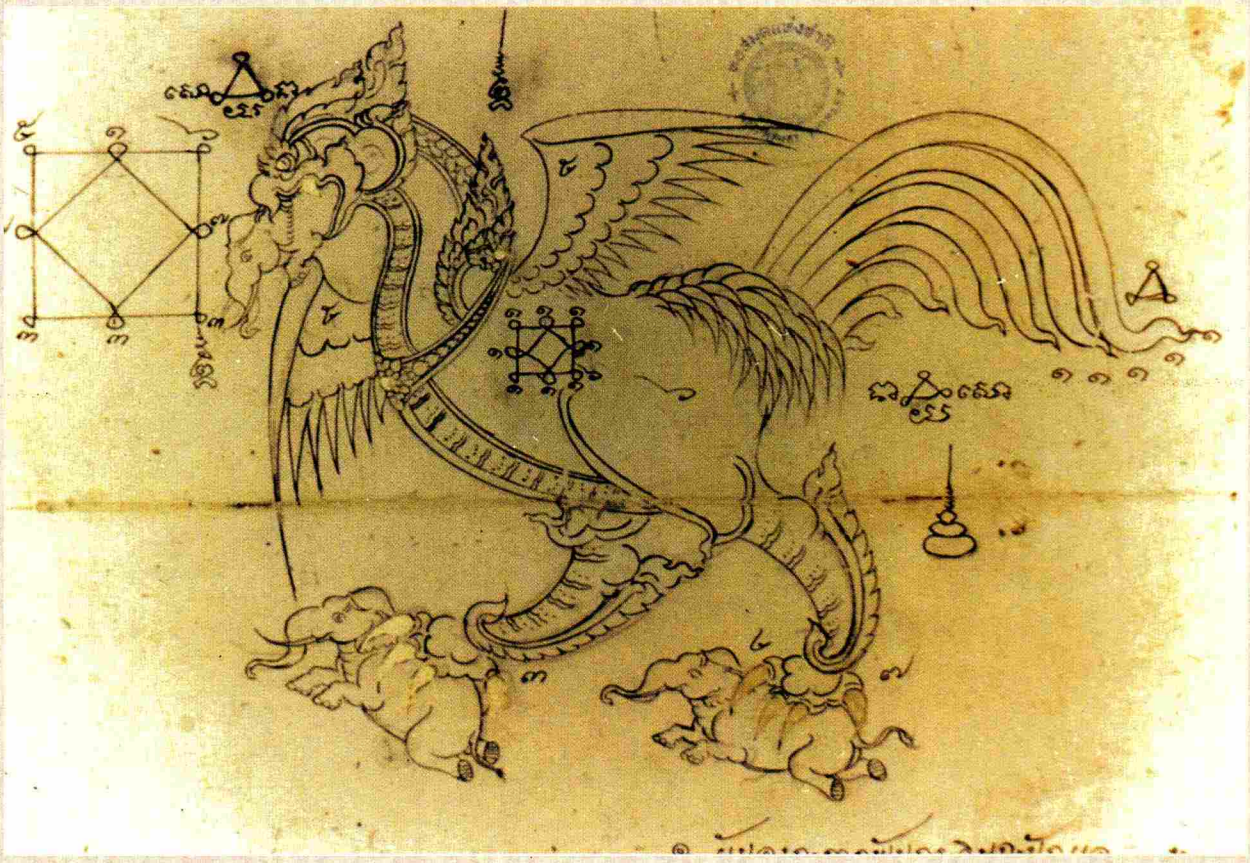
ยันตร์สำหรับเสกน้ำมนต์ใช้รดหัวช้าง
เพื่อลดความดุร้ายและให้เชื่อฟังควาญ

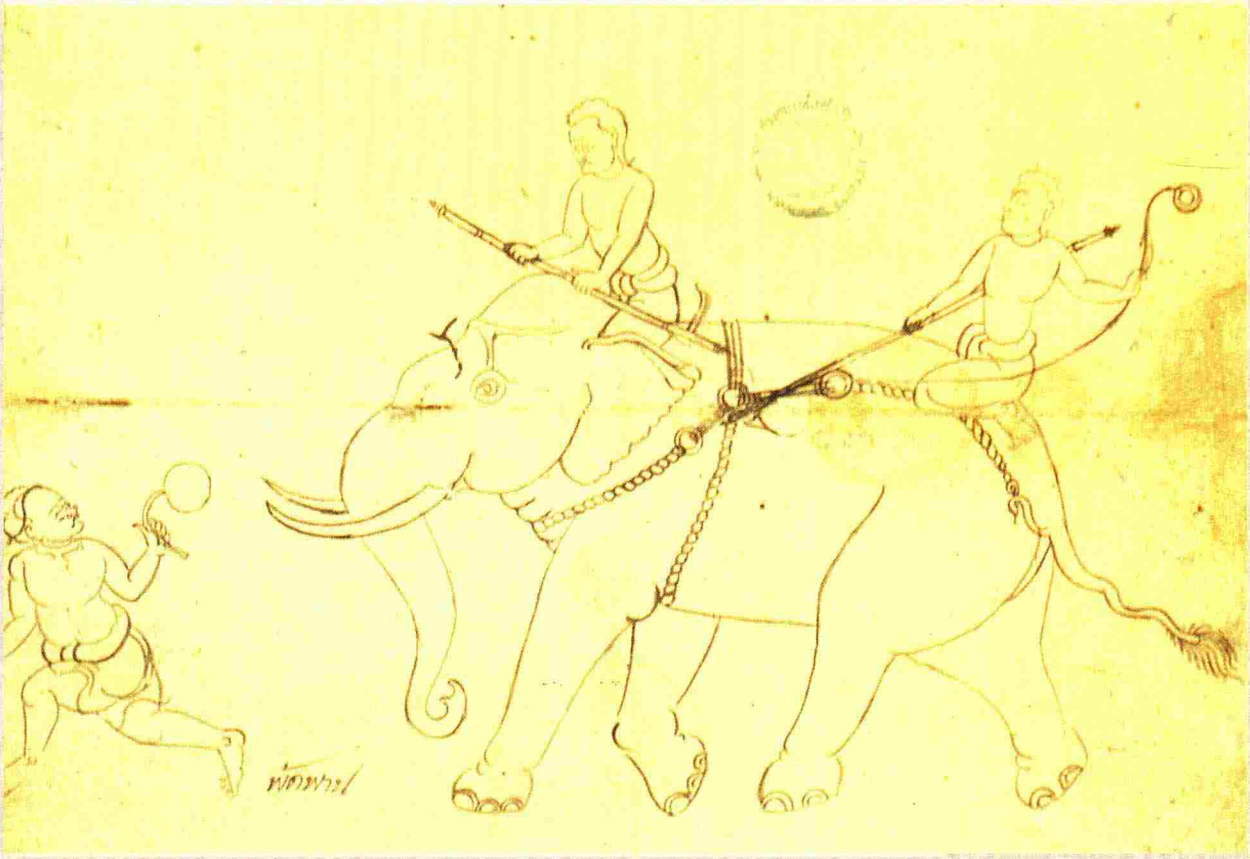
ยันตร์สำหรับเขียนลงหูกระวิน

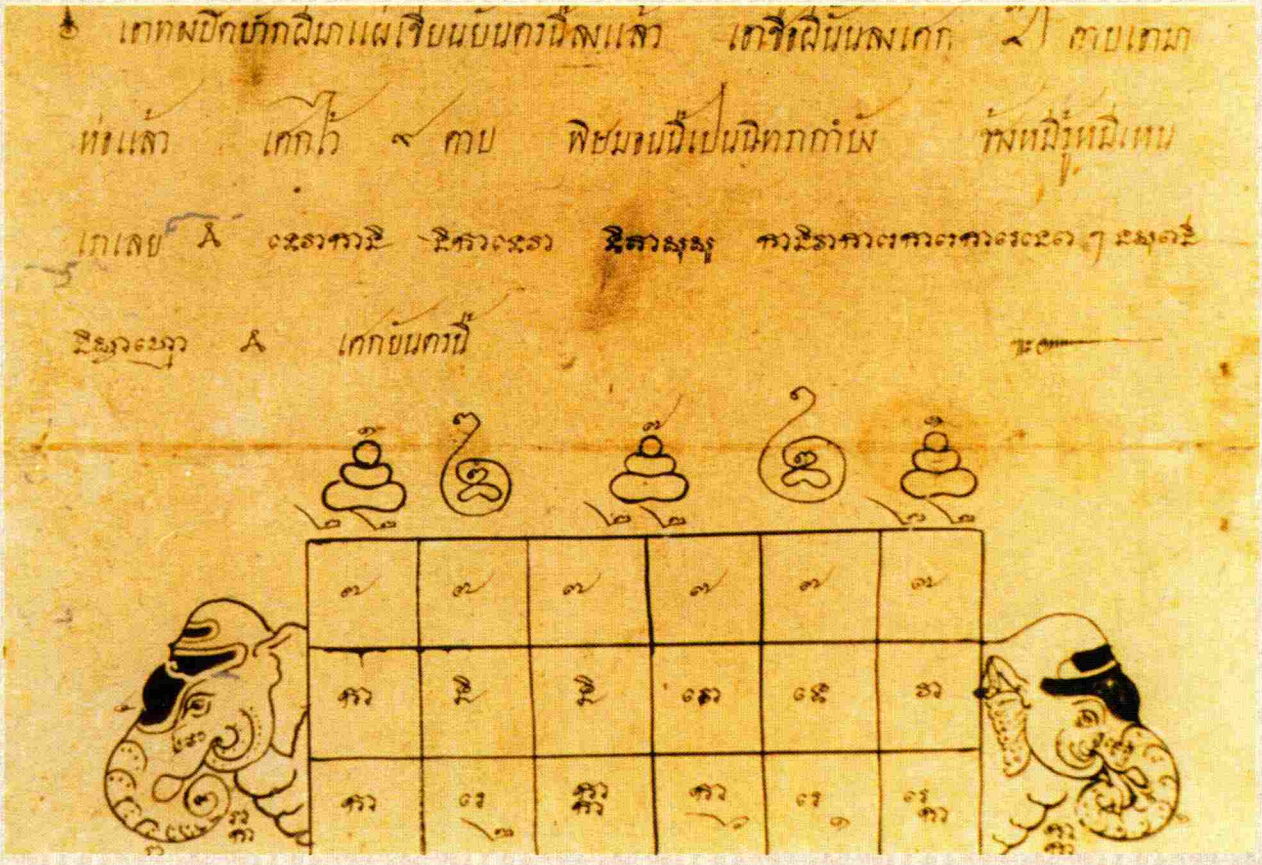
การผูกหน้าร่าห์ที่โคนงวงช้าง เมื่อเวลาสู้กับเสือ

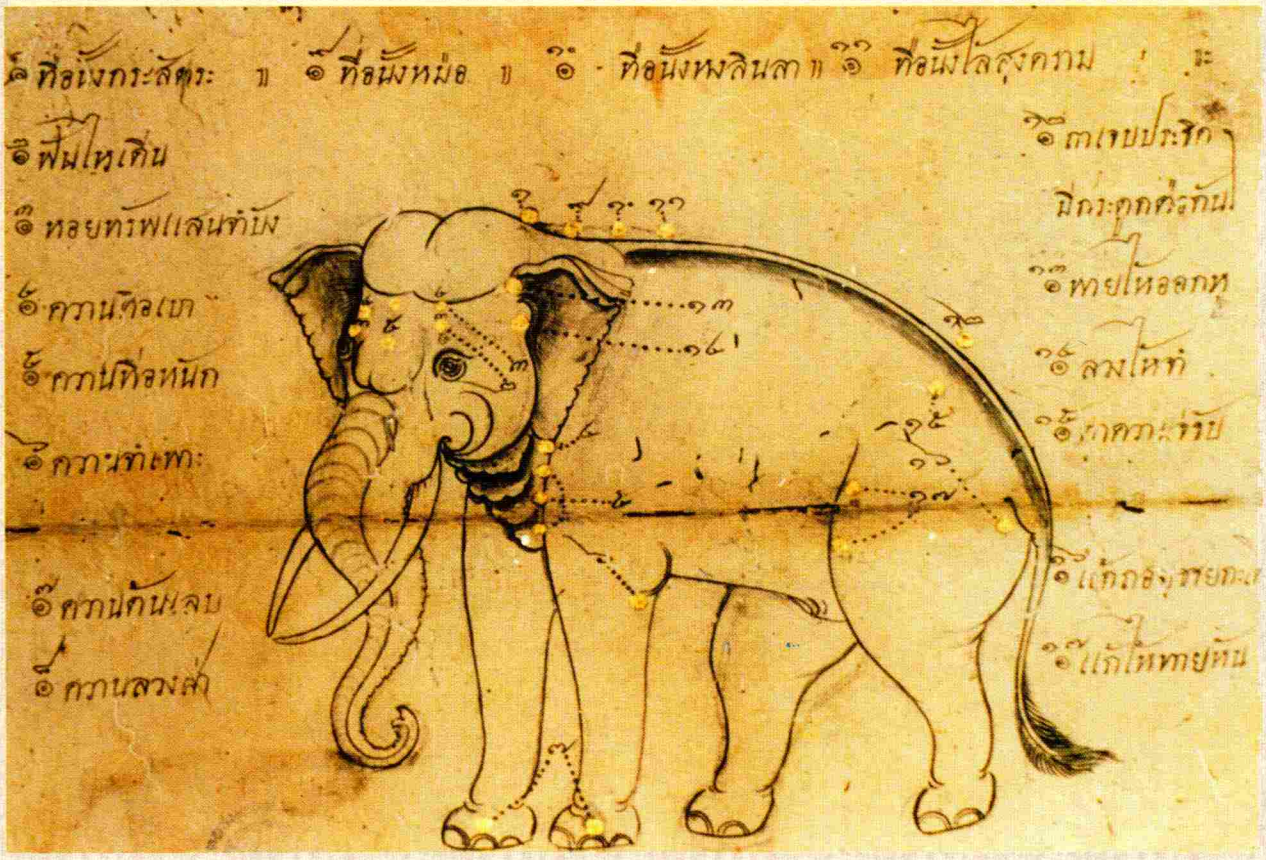
ยันตร์ที่เขียนกำกับกะวินในการไปจับช้าง

การเล่นช้างผัดพาน

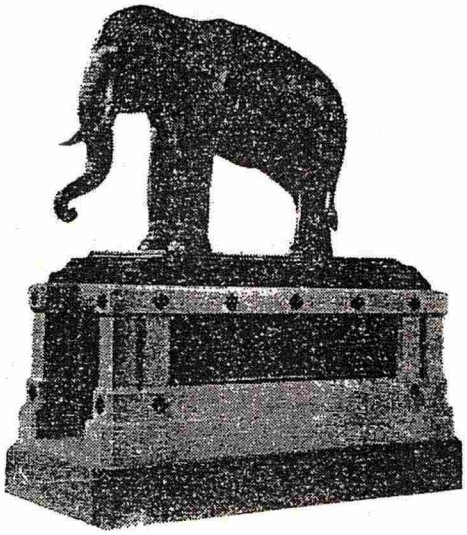
ยันตร์ซึ่งใช้เขียนบนแผ่นทองที่ทำจากทองปิดปากผี
แล้วเอาชื่อผีนั้นมาเสกกำกับ ๗-๘ คาบ แล้วเอามาห่อ จากนั้นเสกอีก ๙ คาบ จะช่วยกำบังมิให้ช้างป่าเห็น

ภาพนี้แสดงจุดที่นั่งบนหลังช้าง คือที่นั่งของกษัตริย์ ที่นั่งของหมอช้าง ที่นั่งหงสินดา และที่นั่งไล่สงคราม
นอกจากนี้แสดงจุดที่จะบังคับช้าง

หน้าว่าง

พระเศวตวชิรพาห

กระทรวงมหาดไทย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ท.ม.,ต.จ.ว.

(แม้น วสันตสิงห์)

ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๐๙

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์
(แม้น วสันตสิงห์)

คำนำ

นายเมืองเริง วสันตสิงห์ ได้มีหนังสือแจ้งมายังกระทรวงมหาดไทย ว่าจะได้จัดการขอพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ในการนี้ จึงขอให้กระทรวงมหาดไทยขอพระราช-ทานเพลิงและเครื่องประกอบเกียรติยศศพตามระเบียบ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการไปส่วนหนึ่งแล้ว แต่โดยที่เห็นว่า ขณะที่ พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ รับราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยตลอดมาเป็นเวลาประมาณ ๓๒ ปี เริ่มตั้งแต่ตำแหน่งชั้นผู้น้อยจนถึงตำแหน่งอันมีเกียรติอย่างสูงในบั้นปลายชีวิตราชการ ปรากฏว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผลดีแก่ทางราชการอยู่เป็นอันมาก ดังแจ้งตามประวัติของท่านซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสืออีกส่วนหนึ่งแล้ว กระทรวงมหาดไทยจึงเห็นว่าในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ควรจะได้จัดพิมพ์หนังสือแจกแก่ผู้ที่ไปในงานพระราชทานเพลิงศพสักเล่มหนึ่ง และเห็นว่าหนังสือที่จะจัดพิมพ์นี้ควรจะเป็นผลงานที่ พระยาเพ็ชรพิไสยศรี-สวัสดิ์ ได้ปฏิบัติจัดทำโดยใกล้ชิด และเป็นผลดีแก่ทางราชการในสมัยนั้น เมื่อได้ติดต่อแจ้งความจำนงกับ นายเมืองเริง วสันตสิงห์ ก็ได้รับความร่วมมือด้วยดี และให้เหตุผลว่าควรจะได้พิมพ์หนังสือเรื่องพระเศวตวชิร-พาห ทั้งนี้เพราะว่า พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ เมื่อรับราชการเป็นปลัดมณฑลนครสวรรค์ ขณะนั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระเทียรฆราช ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ในต้นรัชกาลที่ ๖ โดยคำสั่งกระทรวงมหาดไทยมอบให้เป็นแม่กองคุมช้างต่อออกไปคล้องช้างสำคัญได้ที่ตำบลเนินโพธิ์ จังหวัด

นครสวรรค์ ต่อมาช้างสำคัญนี้ได้มีพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง พระราชทานนามว่า พระเศวตวชิรพาห ยืนโรงหน้าพระที่นั่งอภิเศกดุสิต ตลอดมาจนล้มไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่ง พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ได้เรียบเรียงไว้โดยละเอียดแล้ว

กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเห็นว่าเรื่องคล้องช้างเป็นพระราชพิธีอันสำคัญมาแต่โบราณกาล ตามที่ พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ได้รวบรวมไว้มีเรื่องราวโดยละเอียดนับตั้งแต่รายงานการไปคล้องช้างพระราชพิธีสมโภชที่นครสวรรค์แล้วนำคู่แพล่องลงมาสมโภชตามรายทางพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางที่กรุงเทพฯ ตลอดจนฉันท์กล่อมช้างและกาพย์ขับไม้ ผู้ที่อ่านหนังสือนี้จะได้ทราบว่า ช้างเผือกพระเศวตวชิรพาหคล้องได้มาโดยความยากลำบากเพียงไร การพระราชพิธีสมโภชช้างเผือกทำกันอย่างไร และในตอนท้ายของเรื่องพระเศวตวชิรพาห พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ยังได้รวบรวมบัญชีช้างสำคัญที่ขึ้นระวางครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ตำราคชลักษณ กับเล่าเรื่องโพนช้างไว้ข้างท้ายด้วย ดังนั้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้รวบรวมจัดพิมพ์เรื่องดังกล่าวขึ้น หวังว่าท่านผู้อ่านซึ่งเป็นผู้เอาใจใส่ต่อโบราณราชประเพณีในเรื่องช้างเผือกคงจะพอใจ เพราะกาลต่อมาในระยะหลังนี้ไม่ใคร่ได้มีโอกาสเห็นพระราชพิธีนี้กันบ่อยนัก

กระทรวงมหาดไทยขออุทิศส่วนกุศลในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ จงเป็นผลดลบันดาลประโยชน์สุขแด่ พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ได้ประสบแต่อิฐคุณมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ.

กระทรวงมหาดไทย

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์
(แม้น วสันตสิงห์)

หน้าว่าง

ประวัติ
พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แม้น วสันตสิงห์)

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๒๖ ที่บ้านถนนอัษฎางค์ อำเภอพระนคร บิดาเป็นที่หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (สิงหโต) มู่เป็นที่พระภิรมย์ราชา (แย้ม) แสดงว่าตระกูลนี้ได้รับราชการในกระทรวงมหาดไทยติดต่อกันมาถึง ๓ ชั่วคน ต่อมาได้รับพระราชทานนามสกุลว่า วสันตสิงห์ การศึกษาเมื่ออายุ ๙ ขวบ ได้เรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อสอบไล่ได้จบหลักสูตรแล้วจึงมาเข้าโรงเรียนฝึกหัดราชการ กระทรวงมหาดไทย ปรากฏว่าได้เริ่มรับราชการในกระทรวงมหาดไทยแต่อายุยังน้อย ในตำแหน่งเสมียนสามัญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เวลานั้นอายุได้ ๑๕ ปี แล้วเลื่อนเป็นเสมียนจัตวา เสมียนตรี รองเวรพิเศษ นายเวรพิเศษ โดยลำดับ

พ.ศ. ๒๔๔๔ อายุ ๑๙ ปี เริ่มออกรับราชการหัวเมืองในตำแหน่งผู้ตรวจการมณฑลอยุธยา แล้วได้รับพระราชทานสัญญาบัตรตำแหน่งเป็นเลขานุการในปีเดียวกัน ในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ทรงดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา

พ.ศ. ๒๔๔๕ อายุ ๒๐ ปี สอบไล่ประโยคมณฑลได้ ย้ายเป็นนายอำเภอนครในจังหวัดอยุธยา แล้วย้ายเป็นปลัดจังหวัดสิงห์บุรี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงพิทักษ์ฤทธิรงค์ ตำแหน่งปลัดจังหวัดสิงห์บุรีในปีเดียวกัน

พ.ศ. ๒๔๔๖ เลื่อนเป็นข้าหลวงมหาดไทยมณฑลนครสวรรค์ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปลี่ยนนามบรรดาศักดิ์ เป็น หลวงวิชิตเสนี

พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้ทำการสมรสกับ คุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไลย-ศรีสวัสดิ์ บุตรีพระบริหารหิรัญราช สกุล สุวรรณสุภา

พ.ศ. ๒๔๕๑ อายุ ๒๖ ปี รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็น พระเทียรฆราช ตำแหน่งปลัดมณฑลนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๔๕๔ อายุ ๒๙ ปี รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็น พระยายอดเมืองขวาง ในปีนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชสมบัติใหม่ กระทรวงมหาดไทยได้ข่าวว่า มีช้างพลายสำคัญ อยู่ในเขตนครสวรรค์ติดต่อกับพิจิตร เป็นธรรมเนียมโบราณราชประเพณี อย่างหนึ่ง ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติใหม่ได้ช้างเผือก ด้วยแล้ว ถือกันว่าทรงมีบุญญาภินิหารมาก กระทรวงมหาดไทยจึงมี ตราสั่งให้พระยาเพ็ชรพิไลย ฯ ซึ่งเวลานั้นเป็นที่พระเทียรฆราช ให้ คุมช้างต่อนครสวรรค์ออกไปสมทบกับพระยาพิไชยรณรงค์สงคราม ผู้ ว่าราชการจังหวัดพิจิตร เที่ยวแทรกโพนค้นหาช้างสำคัญ การเที่ยวค้น หาช้างสำคัญในที่ป่าดงเช่นนี้ย่อมเป็นการยากเพียงใด ผู้ที่ไปเที่ยวค้นหา ก็มีความยากลำบากเพียงนั้น บางเวลาถึงกับต้องประสบเหตุที่ใกล้กับ อันตรายชีวิตมากที่สุด แต่ด้วยเดชะพระบารมีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า-อยู่หัวจะได้ช้างสำคัญเป็นราชพาหนะ จึงเป็นผลบันดาลให้กองช้างต่อ พระยาเพ็ชรพิไลย ฯ ไปพบช้างสำคัญและคล้องได้ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ คือ พระเศวตวชิรพาห ซึ่งยืนโรงเป็นช้างคู่พระบารมี ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตลอดรัชกาล จนล้มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙

พ.ศ. ๒๔๕๖ ย้ายเป็นผู้ว่าราชจังหวัดอุทัยธานี

พ.ศ. ๒๔๕๗ ย้ายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี รับพระราชทานสัญญาบัตรเปลี่ยนเป็น พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์

พ.ศ. ๒๔๖๐ ย้ายเป็นปลัดมณฑลประจำจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานยศเป็น มหาอำมาตย์ตรี

พ.ศ. ๒๔๗๑ ย้ายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่

พ.ศ. ๒๔๗๔ ย้ายเป็นปลัดบัญชาการและผู้รักษาราชการจังหวัดพระนครและธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๕ รักษาราชการแทนสมุหพระนครบาล

พ.ศ. ๒๔๗๖ ออกรับพระราชทานบำนาญฐานรับราชการนาน รวมเวลารับราชการ ๓๒ ปี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน คือ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญรัตนาภรณ์ ร.ป.ร. ชั้น ๔

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ แม้ในเวลาออกจากราชการแล้ว เมื่อได้รับคำขอร้องให้ช่วยปฏิบัติราชการในเรื่องใดก็ไม่เคยปฏิเสธ พยายามปฏิบัติกิจการที่ได้รับมอบหมายนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ มีบุตรธิดากับคุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ดังนี้

๑. หม่อมศิริเลิศ ในหม่อมเจ้าสุรวุฒิประวัติ เทวกุล

๒. นางสาวแม้นวาด วสันตสิงห์ (ถึงแก่กรรม)

๓. นางสาวกองกาญจน์ วสันตสิงห์

๔. นายเมืองเริง วสันตสิงห์

๕. นายลาภ วสันตสิงห์

๖. เด็กชายแอ๋น วสันตสิงห์ (ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)

๗. พวงเพ็ชร วสันตสิงห์

๘. อรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา ภรรยานายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

๙. นาวาโท สุเทพ วสันตสิงห์ ร.น.

๑๐. พันเอก สุพรหม วสันตสิงห์

๑๑. ใจใส บุนนาค ภรรยานายประชาน บุนนาค

คุณหญิงเรียบ เพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ได้ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ พระยาเพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ได้ทำการสมรสกับคุณหญิงเจียมจิต ซึ่งเป็นน้องของคุณหญิงเรียบ

พระยาเพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ เริ่มป่วยเป็นแคนเซอร์ที่ปอดตั้งแต่เดือน พฤษภาคม ๒๕๐๔ แพทย์ได้พยายามประคับประคองท่านมาอย่างเต็มที่ได้หนึ่งปี ท่านก็อ่อนเพลียลงทุกที อาการก็มีแต่ทรงกับทรุด และในที่สุดก็ได้ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๒๕ น. ด้วยอาการสงบ มีอายุได้ ๗๘ ปี ๕ เดือน ๒๓ วัน ทั้งความวิปโยคโศกเศร้าไว้กับคุณหญิงและบรรดาลูกหลานทั้งหลายอย่างสุดซึ้ง.

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์ เล่าเรื่องโพนช้าง

ลงในหนังสือรื่นระภึกภาค ๑ แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาราชนกูล (รื่น สยามานนท์)
เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๑

บทนำ

การคล้องช้างคนโดยมากได้เคยเห็นกันแต่คล้องในเพนียดที่พระนครศรีอยุธยา คือ ต้อนช้างป่าเข้าไปในคอก แล้วก็เลือกคล้องเอา แต่ถึงจะได้มีการคล้องกลางแปลงบ้างบางคราวก็ไม่น่ากลัวเท่าไรนัก เพราะช้างโขลงที่ต้อนเข้ามาคล้องเป็นช้างทางจังหวัดนครนายกและปราจีนเรียกกันว่าช้างทุ่งไม่สู้จะดุ ทั้งถูกต้อนเข้ามาคล้องบ่อยทำให้โขลงช้างเหล่านั้นเชื่องเข้า จึงไม่ใคร่จะได้เห็นการต่อสู้ ระหว่างช้างต่อกับช้างโขลง การคล้องช้างที่เพนียดได้เลิกมาเสียช้านานแล้ว ยังมีการคล้องช้างอีกวิธีหนึ่งเรียกว่าโพนช้าง คือ ขช้างต่อเที่ยวตรวจไปตามชายดงชายป่าในแถบที่มีช้าง พบช้างป่าเข้าที่ใดก็วิ่งไล่ติดกันไปพอทันก็คล้อง การโพนช้างนี้ เมื่อผู้เขียนรับราชการอยู่จังหวัดนครสวรรค์ได้เคยไปแทรกโพนกับพวกหมอช้าง เป็นการสนุกโลดโผนอย่างใกล้อันตรายที่สุด จนกระทั่งได้ขช้างชนกับช้างป่า จึงจะขอนำเรื่องโพนช้างมาเล่า เพื่อเป็นความรู้แก่ผู้ที่ยังไม่เคยได้ทราบเรื่อง จะกล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

เตรียมการก่อนออกโพน

ก่อนออกโพนไม่น้อยกว่าเดือนหนึ่ง เจ้าของช้างต่อจะต้องบำรุงช้างของตนให้อ้วนพีมีกำลังพอจะใช้การสะดวก โดยนำช้างไปทอดเลี้ยง

ในที่หญ้าน้ำอุดม หยุดใช้การงาน เตรียมเชือกบาศสำหรับคล้องซึ่งควั่นด้วยหนังวัวกระทิง ปลายเชือกทำเป็นบ่วงรูดได้ ไม้คันจาม คือไม้ที่ผูกติดกับบ่วงบาศสำหรับคล้อง และเตรียมเสบียงอาหารที่จะไปแรมทางตามควร ก่อนที่จะยกไปต้องหาฤกษ์ยามให้ได้วันดีมีโชค ถ้าหมอช้างที่จะไปด้วยกันคนใดยังไม่ได้ทำพิธียกหมอ ต้องทำพิธียกหมอเสียก่อน

พิธียกหมอ

พิธียกหมอครูบาผู้เฒ่าเป็นผู้อำนวยการพิธี ผู้ที่ได้รับความยกย่องเป็นครูบานั้นต้องเคยคล้องช้างได้ไม่น้อยกว่า ๕ ตัว นอกจากครูบาต้องมีหมอช้างที่ยกหมอแล้วอีกไม่น้อยกว่า ๒ คนจึงจะทำพิธีได้ ต้องปลูกเพิงเป็นโรงพิธีก่อไฟ ๓ กอง เมื่อหมอช้างมาถึงพร้อมกันแล้วเข้านั่งล้อมวงกันที่กลางวงตั้งเชือกบาศ ต่างจุดรูปเทียนบูชาพระพิฆเนศวรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เครื่องกระยาบวชมีไก่ต้มเหล้าข้าวของคาวหวานตามธรรมเนียม ผู้ที่จะยกหมอต้องจัดหาขันล้างหน้าผ้าขาวเงินหกสลึงมาบูชาครูเป็นรายตัวด้วย ครั้นจุดธูปเทียนบูชาเสร็จแล้ว ครูบาเฒ่าเป็นผู้กล่าวนำคำยกหมอ หมอช้างว่าตามพร้อมๆ กันไป คำกล่าวโดยย่อก็คือ บูชาครูผู้ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ขอให้มาครอบให้มีความชำนาญในการคล้องช้าง อย่าให้มีอันตรายจัญไร ให้ได้โชคได้ลาภ ปฏิญาณว่าจะต้องออกโพนช้างอยู่เรื่อยไป จะไม่ฆ่าช้างยิงช้าง และปฏิบัติตามแบบแผนของครูบาเฒ่าทุกประการ พอกล่าวคำเสร็จแล้ว ครูบาเฒ่าประพรมน้ำมนต์ และให้หมอช้างอมน้ำซึ่งประสมด้วยมูลช้างทุกคนแล้วพ่นลงที่เชือกบาศ นอกจากนมพิธีช้างรอบเพิงพิธีทำท่าคล้องช้างและกล่าวคำที่เป็นโชคดีต่างๆ

และมีการทำพิธีหุงข้าวที่กองไฟทั้ง ๓ กอง เมื่อเสร็จพิธีแล้วขนล่างหน้าผ้าขาวเงินหกส่งให้เป็นสิทธิแก่ครูบาเฒ่า

การยกออกเดินทาง

การยกออกเดินทาง ช้างต่อทุกตัวประกอบด้วยหมอช้าง ถือขอ มีเชือกผูกคอช้างเรียกว่าสายชนักสำหรับเท้าเกี่ยว ควาญขี่ช้างท้าย ที่หลังช้างต่อปูด้วยหนังวัวมีหวายเป็นสายรัดประคน ปล่อยสายยาวไปช้างท้ายช้างสำหรับควาญถือไม่ให้ตัวหลุดเลื่อนจากท้ายช้าง เชือกบาศม้วนเป็นสองวงวางพาดบนหนังรองหลัง ไม้คันจามสำหรับคล้องสอดผูกติดใต้เชือกบาศ งก คือ ไม้ทำเป็นรูปเหมือนไม้ค้อน แต่ตรงกลางหัวค้อนหลาวเป็นปุ่มแหลม สำหรับควาญตีท้ายช้างเวลาต้องการให้วิ่ง ไม้งกผูกติดกับเชือกบาศ เสบียงอาหารก็ผูกติดห้อยไปบนหลังช้างนั้น เดินทางรอนแรมมุ่งตรงไปป่าที่จะโพนช้าง

การถือเคล็ดและพูดภาษาโพน

นับแต่วันที่พวกช้างต่อยกออกไปแล้ว ภรรยาอยู่ทางบ้านต้องไม่ตัดผม ใส่น้ำมันผมและไม่แต่งตัวนุ่งห่มผ้าใหม่ ถึงพวกหมอและควาญช้างเองก็ตัดผมใส่น้ำมันผมหรือนุ่งห่มผ้าใหม่ไม่ได้ ถ้าผ้าใหม่มักเอาไฟจุดให้เป็นรูเสีย ถ้าใครฝ่าฝืนถือว่าเป็นลางไม่ดี ตลอดจนคำพูดที่เกี่ยวด้วยช้าง ของกิน เครื่องใช้ พวกหมอควาญต้องพูดภาษาโพน จะพูดภาษาธรรมดาที่พูดกันไม่ได้ ภาษาโพนฟังคล้ายภาษามอญ หรือเขมร เช่น

ช้างต่อ	เรียก	ต่อ
เชือกบาศ	,,	ปกำ
ไม้คล้อง	,,	คันจาม
ขอช้าง	,,	บังคลอง (หรือบังพลอง)
ช้างบ่า	,,	ของปกำ
ช้างที่คล้องได้	,,	ลูกเชลย
คล้องช้าง	,,	จุการ
มีด	,,	หลวย
บืน	,,	บั้งบอก
หมาก	,,	ขอเฒ่า
พลู	,,	หูเฒ่า
น้ำ	,,	อวน
ข้าว	,,	กรวด
หุงข้าว	,,	สุมกรวด
ตักน้ำ	,,	ซองอวน
เกลือ	,,	กระโบน
พริก	,,	ใจดี
ปลา	,,	ซัว
ไก่	,,	กระแอน
ไปดูช้างต่อ	,,	ไปโบดต่อ
แก้ช้างต่อ	,,	เบาะต่อ
ถุงย่ามเสื้อผ้า	,,	ถุงบู่ย่า
ถุงหมาก	,,	ถุงลอม
ไม้ขีด	,,	กำพวด

ฯลฯ

การบวงสรวงเจ้าป่าและเซ่นเชือกบาศ

เมื่อถึงดงแถบที่จะโพนช้าง พอจะเข้าเขตดงต้องปลงช้างต่อ ทำพิธีบวงสรวงเจ้าป่าและเซ่นเชือกบาศ คือ เอาเชือกบาศของช้างต่อทุกตัววางกองที่กลางจุดธูปเทียนบูชา เครื่องกระยาบวช ไก่ต้ม เหล้า ข้าว ของคาว ของหวาน บูชาเสร็จทำพิธีเสี่ยงคางไก่อธิษฐานแล้วถอดกระดูกคางไก่ออกตรวจดู ถ้าคางไก่ยาวเรียวงอนอย่างงาช้างข้อที่กระชั้นกันชมยินดีกัน ทำนายว่าจะได้โชคชัย ถ้าคางไก่หักหรือข้อห่างทำนายว่าจะไม่ลบโชค หรือบางทีอาจถูกช้างป่าทำอันตราย

ตั้งชมรมพักแรม

ต้องเลือกที่พักที่ใกล้หนองน้ำมีหญ้าหรือใบไม้พอช้างต่ออาศัยและไม่ห่างกับที่จะไปโพนช้างพอไปมาพักแรมได้สะดวก ปลูกพะเพิงอาศัยพอสมควร กลางคืนนอนมีกองไฟ ครูบานอนขวา หมอนอนข้างซ้าย ควาญนอนปลายเท้า ครูบาและหมอต้องนอนก่อนเสมอควาญจึงจะนอนได้

การสอดแนมช้างป่า

เวลาเช้าพวกหมอควาญออกตรวจสอดแนมดูว่า ช้างป่าออกหากินที่ไหนบ้าง การสอดแนมนั้น เที่ยวตรวจตามชายป่าดงที่ใกล้หนองน้ำหรือแถวที่มีหญ้า เพื่อดูรอยช้างป่าออกหากิน ซึ่งเป็นรอยที่ออกกินใหม่ ๆ จะได้ออกแทรกโพนในเวลากลางคืน เพราะเวลากลางวันช้างป่าหลบอยู่ตามในดง ออกหากินต่อเวลากลางคืน

การเตรียมออกโพนช้าง

เมื่อสอดแนมทราบว่าช้างป่าออกหากินที่ใดแล้ว พอเวลาพลบค่ำหมอควาญเตรียมการออกโพน ผูกช้างอย่างเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว แต่

เติมผูกพามที่คอช้างต่อเอาปลายเชือกบาศผูกติดกับทาม เสบียงอาหาร เอาทิ้งไว้ที่ชุมรม ช้างต่อออกเดินตรวจไปตามแนวทางที่คาดว่าช้างป่าจะออกหากิน

การพบช้างป่า

เมื่อช้างต่อออกเดินเข้าไปใกล้ช้างป่า ถ้าช้างป่าอยู่ทางด้านเหนือลม ช้างต่อจะแสดงอาการให้คนทราบโดยยกงวงชูไปทางทิศที่ช้างป่าอยู่ หมอควาญเตรียมการคล้อง เอาบ่วงบาศผูกติดคันจาม ใช้เถาวัลย์ถูบ่วงบาศเพื่อให้ลื่นจะได้รูดเข้าง่าย ควาญถืองกเตรียมตีช้าง พอหมอเตรียมคันจามช้างต่อคงรู้ตัวว่าจะต้องวิ่งและถูกตีด้วยงก สังเกตว่ามีความกลัวมักถ่ายบั้สสาวะและถ่ายมูลบ่อยๆ ยิ่งใกล้เข้าไปยิ่งถ่ายมากขึ้น ถ้าช้างต่อเดินเข้าไปทางใต้ลมแล้ว จะเข้าไปได้ใกล้มากจนเกือบถึงตัวช้างป่า เพราะธรรมดาของช้างเชื่อกลิ่นมากกว่าเชื่อตา ถึงแม้ตาจะเห็นอะไรแปลกบ้าง แต่ถ้าไม่ได้กลิ่นคนแล้วก็ไม่หนี คงถือเหมือนสัตว์จำพวกเดียวกันเดินเข้าไปใกล้เท่านั้น

การพบช้างสีดอหรือช้างงาใหญ่

ตามธรรมดาช้างสีดอใหญ่ก็ดี ช้างงาใหญ่ก็ดี ไม่ใคร่อยู่ปนกับโขลง เพราะมักจะถูกช้างเล็กรบกวน ช้างสีดอใหญ่และช้างงาใหญ่จึงอยู่ตามลำพังตัวเดียวบ้างสองสามตัวบ้าง ช้างต่อเดินไปพบเข้า ตามธรรมดาช้างต่อต้องหลบเลี่ยงไปเสียหรือหลบเลี่ยงไม่ได้ก็ทำเสียงอะไรให้แปลกขึ้น เพื่อให้ช้างสีดอหรือช้างงาใหญ่กลัวหลบหนีไป เพราะการต่อสู้นั้นกำลังช้างป่าย่อมมากกว่าช้างบ้าน ถ้าตัวเท่ากันมักสู้ช้างป่าไม่ได้ ยิ่งช้างป่ามีงาด้วยแล้วก็เสียเปรียบกันมาก แต่ถ้าเป็นการจำเป็นที่จะหลบ

เลี่ยงกันไม่ได้ ช้างต่อต้องขยายแถวเป็นแนวเตรียมรับ ถ้าเป็นช้างสีดอไม่ใหญ่จริงๆ แล้วเมื่อวิ่งเข้ามาจะชน พอแลเห็นงาช้างต่อเตรียมรับก็มักจะหนีไม่อาจเข้าชน แต่ทางดีที่สุดเมื่อพบช้างงาใหญ่กว่าช้างต่อพวกหมอมักนำช้างต่อเลี่ยงหนีเสียดีกว่าที่จะเข้าต่อสู้

การพบโขลงช้างป่า

เมื่อช้างต่อเดินเข้าไปใกล้ ถ้าบังเอิญลมพัดหวนไปทางช้างป่า พอช้างป่าได้กลิ่นแล้วจะได้ยินเสียงช้างป่าตัวที่เป็นแม่โขลงร้องวงลงที่ดินเสียงดังปร๋อง ซึ่งแสดงว่าแม่โขลงทราบแล้วว่ามีกลิ่นที่แปลกประหลาดระหว่างนี้ช้างป่าตัวอื่นๆ พอได้ยินแม่โขลงทำอาการเช่นนั้น ถ้าเราแลดูในที่สูงไปแต่ไกลจะเห็นช้างป่าทุกตัวยืนส่งบนิ่งไม่กินหญ้าแต่หูก็แทบจะไม่กระดิกเพื่อคอยระวังศัตรู ต่อไปนี้พอแม่โขลงได้กลิ่นคนแน่นอนก็จะร้องแอ๊กๆ ซึ่งเรียกว่าร้องตรวจ แล้วออกเดินนำโขลงเข้าดงไปซึ่งช้างต่อไม่สามารถจะตามเข้าไปได้ แต่ถ้าช้างต่อเข้าใต้ลมช้างป่าไม่ได้กลิ่นแล้วช้างต่อก็จะเข้าไปใกล้ได้มาก พอได้กลิ่นหรือแลเห็นคนจึงออกวิ่งหนี

การวิ่งไล่ช้างป่า

พอโขลงช้างออกวิ่ง หมอช้างต้องไล่ช้างต่อออกวิ่งไล่ ความญตั้งต้นใช้ไม้งกตีที่ตะโพกตีซ้ำรอยจนเนื้อช้างแตก ความที่ตีนำญพอยกเงื้อไม้ขึ้นช้างกลัวเจ็บก็จะออกวิ่งไปเต็มฝีเท้า ทางจะเป็นหลุมบ่อหรือป่าพงรกเรี่ยวอย่างไร ถ้าอยู่บนหลังช้างจะรู้สึกว่าช้างวิ่งไปได้เหมือนทางเตียน เพราะช้างเป็นสัตว์ที่ระวังเท้าดีนักไม่ใคร่พลาดพลั้ง ระหว่างที่วิ่งไล่นี้คนบนหลังจะต้องระวัง บางทีช้างวิ่งลอดไปใต้กิ่งไม้บ้าง มีไม้ยื่นออกมาข้างทางบ้าง ต้องคอยหลบเลี่ยง ถ้าหลบไม่ดีกิ่งไม้อาจกวาดตกจากช้างได้

การเลือกช้างที่จะคล้อง

ระหว่างวิ่งไล่อยู่นั้น หมอช้างต้องตรวจดูโขลงช้างว่ามีช้างตัวใดที่พอจะคล้องได้บ้าง ช้างที่จะคล้องมักเลือกช้างพลายสูงขนาด ๓ ศอกเศษ งาพ้นพรายปากประมาณหนึ่งฝ่ามือ ต้องการตัวใดต่างก็วิ่งไล่ติดกันไป ระหว่างวิ่งนั้นแม่ช้างจะกันให้ลูกออกวิ่งหน้า ตัวเองคอยวิ่งกันไปข้างหลัง ถ้าช้างต่อวิ่งทันเข้าแม่ช้างมักจะย่อขาหลังลงทับงาช้างต่อบ้าง ขวางตัวกันเสียบ้าง หมอช้างต้องไล่ช้างต่อให้งัดหรือแทงเมื่อเข็บเข้ากวงขึ้นหน้าไป

การต่อสู้กับช้างป่า

ระหว่างที่ไล่ติดพันจะคล้องช้างป่านั้นมักจะต้องมีการต่อสู้กับช้างป่า เช่น แม่โขลงบ้าง แม่ช้างที่จะคล้องบ้าง บางทีต่อสู้กับช้างงา บางคราวช้างป่าวิ่งไล่ตามมาข้างหลังจะเอางวงกวาดคนบนหลังลงดิน หมอและควาญต้องระวังตัวรอบข้าง ถ้าเห็นช้างป่าไล่มาข้างหลังต้องหันช้างต่อรับ ถ้าเข้าชนตรงหน้าต้องไล่ช้างต่อเข้าแทง ระวังให้ช้างต่อได้ล่างเพื่อได้แบกถนัด เวลาช้างต่อกำลังแบกหมอต้องช่วยช้างต่อโดยเอาขอหรือมีดแทงช้างป่า ถ้าช้างป่าถูกงัดซวนไปนับว่าช้างต่อได้เปรียบ เพราะศัตรูเสียหลัก หมอต้องไล่ช้างต่อให้เข้าแทงทันที การต่อสู้กันทางหน้าไม่ต้องกลัวช้างป่า ช้างต่อจะช่วยป้องกันคนบนหลังได้ดี

การคล้องช้าง

พอช้างต่อวิ่งไล่ทันช้างป่าตัวที่จะคล้องได้ระยะพอเหมาะมือแล้ว หมอใช้ไม้คันจามผูกติดกับบ่วงบาศยื่นล่อดเข้าไปใต้ท้องช้างระหว่างเท้าหลังกับเท้าหน้า ขณะที่หมอโน้มตัวจะคล้องนี้เป็นหน้าที่ของควาญท้ายที่จะคอยตีช้างต่อให้วิ่งมีความเร็วเท่ากันกับช้างป่า และดูให้ระยะเหมาะสำหรับคล้อง การคล้องไม่ใช่เอาบ่วงบาศเล่ตามคล้อง เพียงแต่

วางบ่วงบาศใต้ท้องช้างให้อยู่ระดับพื้นดินได้ระยะกับเท้าหลังของช้างบ่า ที่จะก้าวล่อดเข้าไปในบ่วงบาศเอง เพราะบ่วงบาศนั้นตัดปลายงอนคอยรับเท้าช้างที่ล่อดอยู่แล้ว พอคล้องติดหมอกระชากเชือกบาศให้บ่วงรูดเข้ากระชับเท้าช้าง แล้วเอียวตัวไล่ช้างต่อให้เบนไปข้างซ้ายขวางตัวเพื่อให้เชือกบาศบนหลังที่ม้วนอยู่แตกออกไป พอถึงปลายเชือกก็เบนช้างต่อกลับตรงกันข้ามกับช้างบ่า เพื่อมีกำลังดึงปลายเชือกซึ่งผูกติดกับทามที่คอช้างต่อ เวลาหมอคล้องติดเอียวตัวเบนช้างนั้นเป็นท่าทางที่ส่งน่าดูนัก ถ้าทำไม่ดีหรือไม่ถูกท่า เชือกบาศที่กำลังแตกอยู่โดยความดึงของช้างบ่าที่กำลังวิ่งอยู่นั้นอาจกวาดหมอหรือควาญตกจากช้างต่อได้ ฉะนั้นหมอและควาญต้องคอยหลบให้ดี เมื่อช้างบ่าถูกดึงตึงแล้วก็จะล้มลุกคลุกคลานและดึงอยู่ตลอดไป เป็นธรรมดาที่ช้างบ่าดึงด้วยกำลังเท้า ย่อมสู้ช้างต่อดึงด้วยสายทามที่ผูกติดกับตอไม่ได้ ถ้าช้างบ่าที่ถูกคล้องเป็นช้างขนาดใหญ่กว่าที่กล่าวแล้ว ต้องคล้องอีกเท้าหนึ่งจึงจะอยู่ มิฉะนั้นอาจขาดได้ภายหลัง ขณะที่ลูกช้างถูกคล้องติดนั้น แม่ช้างหรือแม่โขลงมักเข้ามารังควานช้างต่ออีก หรือมิฉะนั้นก็จะวิ่งร้องไปรอบ ๆ ช้างที่ถูกคล้อง ถ้าช้างต่อเป็นช้างใหญ่มีกำลังมาก แม่ช้างหรือแม่โขลงกลัวก็หนีไป ถ้าช้างต่อน้อยตัวหรือขนาดย่อมหน่อยต้องเตรียมการต่อสู้กับแม่โขลงหรือแม่ช้างอีก พอโขลงช้างหนีไปหมดแล้วช้างต่อก็เอาปลายเชือกเข้าผูกต้นไม้ ต้องเอาค้างไว้คืนหนึ่งคอยเฝ้าดูแลช้างโขลงจะมารบกวน—แต่ถ้าเห็นว่าช้างบ่าหมดกำลังดึงแล้ว จะนำช้างที่คล้องได้กลับมาชมรมก็ได้

๑๑๒

การนำช้างที่คล้องได้มาชมรม

หมอช้างต่อสองตัวเข้าเทียบขนานกับช้างป่า ช่วยกันเอาทามคล้องคอช้างป่า การโยนทามคล้องคอนี้ไม่สู้จะทำง่ายนัก เพราะช้างป่าไม่ยอมให้คล้องโดยดี ต้องพยายามกันนาน เมื่อคล้องทามที่คอได้แล้วผูกให้แน่น แล้วเอาเชือกบาศผูกติดกับสายทามคอช้างต่อ ใช้กำลังช้างต่อดึงให้ออกเดินกลับมาชมรม เวลากลางคืนผูกช้างป่าไว้กับต้นไม้ ครูบาเฒ่าทำน้ำมนต์รดช้างป่าเพื่อบัดรังควาน พอเช้าขึ้นก็ผูกเชือกติดกับคอช้างต่อพาออกไปหากิน เรียกช้างป่าที่ผูกติดกันนี้ว่าลูกคอ ค่อยผึกหัดไปวันละเล็กน้อยจนกว่าจะใช้ขับขี่ได้ กินเวลาราว ๓ เดือน จบการเล่าเรื่องโพนช้างแต่เพียงนี้.

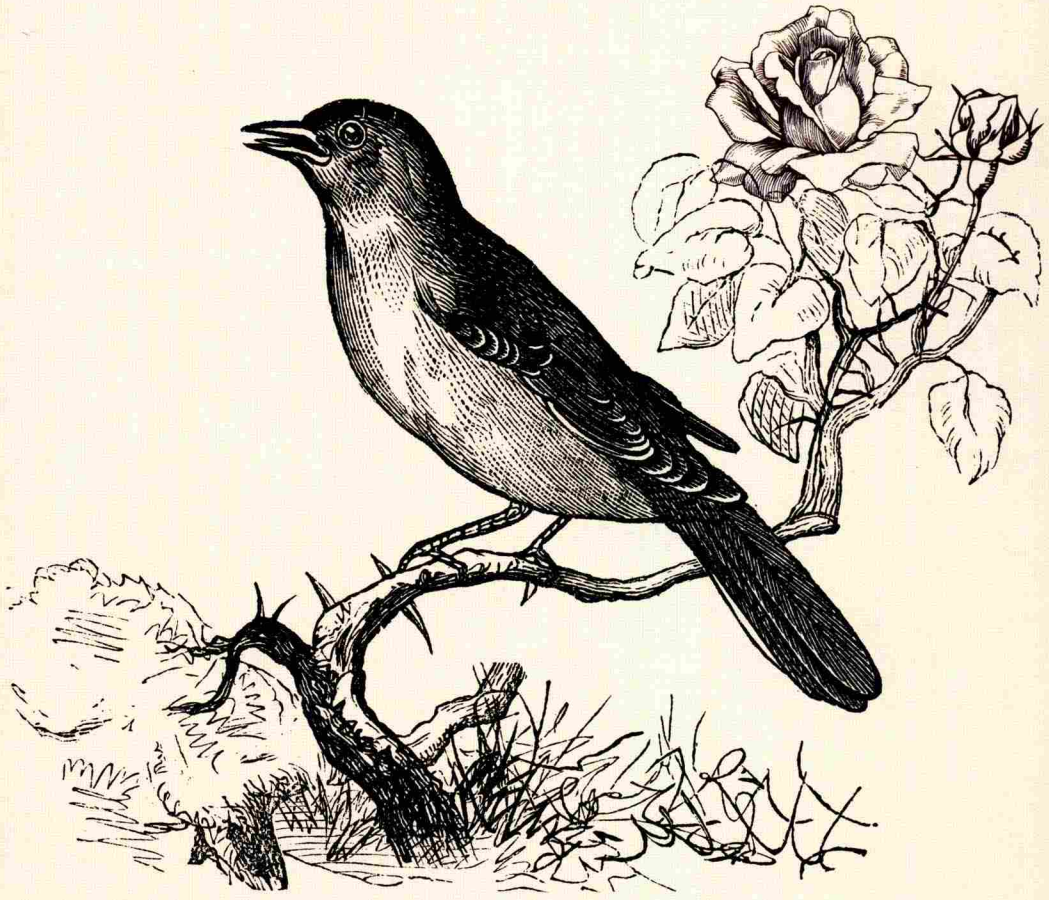
พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๐๕

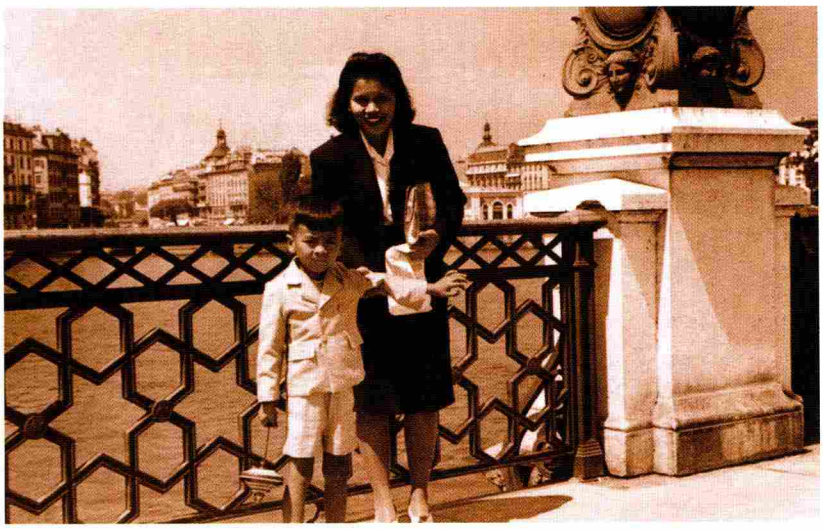
หน้าว่าง

THE NIGHTINGALE AND THE ROSE

นกไนติงเกล และ ดอกกุหลาบ คำฉันท์

ความทรงจำแรกที่ผมมีในชีวิตก็คือ นิทานที่แม่เล่าให้ฟัง ผมจำได้ชัดเจนว่า ขณะที่แม่รีดผ้าอยู่ที่สวิส ฯ โดยมีผมเล่นอยู่รอบ ๆ โต๊ะรีดผ้า ผมจำนิทานเรื่องนี้ได้อย่างแม่นยำมาตลอดทั้ง ๆ ที่ตอนแม่เล่านั้น ผมมีอายุเพียง ๕ ขวบเท่านั้น นิทานเรื่องนี้ ทำให้ผมรักนกไนติงเกลและเห็นในความเสียสละของนกที่พลีชีพเพื่อผู้อื่น

ผมมาทราบภายหลังว่า นิทานเรื่องนี้มีชื่อเรื่องว่า “The Nightingale & The Rose” เป็นผลงานการเขียนของออสการ์ ไวลด์ (Oscar Wilde) จินตกวีผู้มีชื่อเสียง และนักประพันธ์ชาวไทย ผู้ใช้นามปากกาว่า “นวนาค” เป็นผู้แปลลงในหนังสือวิทยาจารย์ เมื่อสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ (ขอขอบคุณสำนักหอสมุดแห่งชาติที่ได้เอื้อเฟื้อต้นฉบับในการจัดพิมพ์ในครั้งนี้) และจากคำนำของพระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์คุณตาของผม จึงทำให้ผมได้รับรู้ว่า คุณตาประทับใจกับเรื่องและคำแปลของ “นวนาค” จึงได้ประพันธ์เป็นคำฉันท์ขึ้น และแม่ของผมก็คงชอบและประทับใจเช่นเดียวกัน จึงนำเรื่องมาเล่าให้ผมฟังจนผมประทับใจมาจนถึงทุกวันนี้

ฉะนั้น การพิมพ์คำฉันท์เรื่อง “นกไนติงเกลและดอกกุหลาบ” ของคุณตาของผมในหนังสืออนุสรณ์ฉบับนี้ จึงน่าที่จะทำให้แม่ดีใจ ขอขอบคุณ คุณจันทรวรรณ เทวรักษ์ที่ไปค้นหามาให้ และขอถือโอกาสนี้ยกย่องแม่ทุกคนที่ให้ความอบอุ่นและค่านิยมที่ดีแก่ลูกตั้งแต่เด็ก ๆ ด้วยตนเอง

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา

๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๗

หน้าว่าง

วิทยาจารย์

เล่ม ๓๔ ตอนที่ ๑๑ สิงห์. ๒๔๗๗

คำนำของผู้แปล

การทำเรื่องนี้ ไม่หวังชื่อเสียงอันดังนั้นใด หากด้วยน้ำใจรักการประพันธ์ ฉะนั้นจึงได้คงชื่อเรื่องและชื่อผู้แต่งไว้ตามรูปเดิม การทำเรื่องนี้แน่ใจอยู่แล้วว่าจะต้องถูกตำหนิในการแปลย้างไม่มากก็น้อย จากผู้ที่รู้มากกว่าตน เพราะว่า Oscar Wilde ซึ่งโลกยกย่องกันว่าเป็นยัณฑิตคนหนึ่งทางวรรณคดีของอังกฤษ ยทประพันธ์ของเขามักใช้โวหารสั้น ๆ ซึ่งแปลความหมายได้ยาก ดังที่พระยาเมธาธิบดีก็ได้กล่าวไว้ในประวัติของยัณฑิตผู้นี้ว่า "ใช้ถ้อยคำย่อๆ สั้น ๆ หลักแหลมกินความมาก"

Oscar Wilde เป็นใคร และมีประวัติสำคัญทางวรรณคดีอย่างไร พระยาเมธาธิบดีได้เคยเขียนประวัติของเขาไว้แล้ว ดังนี้

"เป็นกวี เป็นนาฏกการะ และเป็นสหายของคนชั้นสูงในยุคนั้น บิดามารดาตั้งชื่อว่า ออสคาร์ พิงคอลล์ โอฟลาเฮอร์ตี วิลลส์ ไวลท์ แต่แล้วตัดเรียกตัวเองสั้นๆ ว่า ออสคาร์ ไวลท์ เกิดในนครดับลิน ที่เกาะไอร์ลันท์ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ บิดาเป็นแพทย์ มีบรรดาศักดิ์เป็นเซอร์ ชื่อวิลเลียมไวลท์ เมื่อออสคาร์ไวลท์ อายุย่างเข้าเก้าขวบ เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนชื่อปอร์โตรา รอยัล ที่จังหวัดเอ็นนิสกิลเล็น จนถึง พ.ศ.๒๔๑๔ แล้วออกไปเข้าโรงเรียนตรีนิตี้ที่มหาวิทยาลัยดับลิน ในขณะเมื่อยังเป็นเด็กนักเรียน ออสคาร์ ไวลท์ ไม่ชอบการกีฬา และมิได้

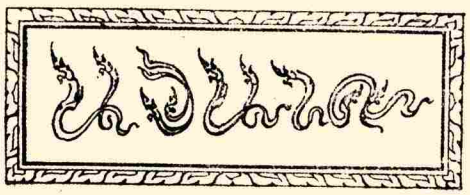
สำแดงความเฉียบแหลมให้เห็นผิดจากธรรมดาสามัญอย่างไรนัก ว่าถึงวิชาเลขแล้วเป็นเลวยิ่งกว่าอะไรหมด ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นของแปลก ข้อแก้มีอยู่ว่ายังส่ายเข้าหาทางที่เหมาะกับนิสสัยไม่ได้ ประดุจเดียวกันกับนักปราชญ์ในทางวรรณคดีฝ่ายตะวันตกทั้งหลายอื่น เช่น โคลท์สมิถ, บัลซัค, ดูมาส์ (บิดา), ฮุมโบลราต์ วอลเตอร์สคอตต์ เป็นต้น

"เมื่ออยู่มหาวิทยาลัยที่คัลลินได้รับรางวัลเหรียญทองในวิชาภาษากรีก ออกจากนั้นไปสอบวิชาชั้นต้น ได้ทุนเล่าเรียนให้เข้าเรียนในโรงเรียนมัคดาเลนแห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด การศึกษาในชั้นนี้นับว่าได้เข้าประสพทางที่ถูกกับนิสสัย ครั้น พ.ศ. ๒๔๑๙ สอบไล่ได้ชั้นที่หนึ่งในทางภาษาโบราณ และต่อมาอีกสองปีก็ไล่ได้ชั้นที่หนึ่งอีกในทางวรรณคดี แล้วออกเดินทางจาริกไปในประเทศอิตาลี และกรีกกับศาสดาจารย์มะหัฟฟีย์หนึ่ง กลับแล้วมาแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนอ่านประกวดได้รับรางวัลนิวดิเคตที่นาฎศาลาเซ็ลโดเนียนใน พ.ศ. ๒๔๒๑ นับเป็นเสร็จการศึกษาเล่าเรียนของบัณฑิตผู้นี้แต่เพียงเท่านี้.

"ต่อแต่นี้ได้ไปเที่ยวเล็กเชอร์ในที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศอังกฤษและอเมริกา กับได้ประพันธ์เรื่องละครบทกลอนและร้อยแก้วอีกเป็นอันมาก ฝรั่งจัดเข้าในจำพวกบัณฑิตในทางวรรณคดีชั้นเยี่ยมผู้หนึ่ง.

"นอกจากนี้ยังชมกันว่า ออสคาร์ไวลท์เป็นผู้ที่มีความสังเกตลึกซึ้งละเอียดละออ ทั้งมีความชำนิชำนาญในการใช้ถ้อยคำย่อ ๆ สั้น ๆ หลักแหลมกินความมาก ....."

ด้วยความดีงามของเรื่องซึ่งเป็นรสแปลกไปในทางปรัชญา ข้าพเจ้าจึงได้เลือกทำเรื่องนี้ของ Oscar Wilde ขึ้นไว้ในภาษาไทย.

"เธอพูดว่า ถ้าเราหาดอกกุหลายแดงมาให้เธอได้ เธอจึงจะเต้นกับเรา" นักศึกษาหนุ่มได้ร้องขึ้น "แต่โอ้ ตลอดทั่วสวนนี้ จะมีกุหลายแดงสักดอกก็หาไม่"

จากรังในต้นโอกอันเขียวชะอุ่ม นางนกไนติงเกลได้ยินเขาพูด มองลอดใบไม้ดูแล้วก็พิศวง

"จะมีกุหลายแดงสักดอกก็หาไม่ตลอดทั่วสวนนี้!" เขาร่ำร้องอยู่ดังนี้ นัยน์ตาอันสวยงามของเขาเอ่อล้นอยู่ด้วยน้ำตา "อ้า, บนสิ่งเล็ก ๆ อันใดหนอที่ความสุขผูกพันอยู่! เราได้อ่านได้รู้เสียจนหมดสิ้นแล้ว บรรดาที่คนฉลาด ๆ ได้เขียนขึ้นไว้ และความลึกลับทั้งหมดแห่งปรัชญาก็เป็นของเรา แต่ความปรารถนาในดอกกุหลายแดงนี้เท่านั้น ทำให้ชีวิตของเรายังไม่ราบรื่น"

"ในที่สุด นี่แหละคือผู้อยู่ในความรักโดยสุขุมละ" นางนกไนติงเกลได้พูดขึ้น "คิดแล้วคิดเล่า เราได้ร้องเพลงให้เขาฟัง ถึงแม้ว่าเราจะไม่รู้จักกับเขาคิดแล้วคิดอีก เราได้แบ่งเรื่องราวของเขาแก่บรรดาดวงดาวน้อยใหญ่ และถึงแม้เวลานี้เราก็มองดูเขาอยู่ ผมของเขาสีดำเช่นเดียวกับดอกไฮซินท์ แล้วก็ริมฝีปากแดงราวกับดอกกุหลายที่เขาปรารถนา แต่ความรู้สึกได้ทำให้หน้าตาของเขาดูคล้ายกับงาช้างสลดสีไป และเวลานี้ความทุกข์ร้อนได้ประทับลงบนเหนือคิ้วของเขาอยู่."

"เจ้าชายเปิดการเต้นรำคืนพรุ่งนี้" หนุ่มนักศึกษาได้พึมพัมประโยคนี้ "และคนรักของเราจักมาสนิทด้วย ถ้าเราหาดอกกุหลายแดงมาเสนอเธอได้ เราจะถือมือเธอไว้ในมือของเรา แล้วเธอคงจักเอนเอียงศีรษะของเธอลงบนไหล่ของเราแขนของเธอคงจักกอดเราไว้ แต่ในสวนนี้จะมีดอกกุหลายแดงสักดอกก็หาไม่ ดังนั้นเราจะนั่งอยู่เช่นนี้คนเดียว เธอก็คงจะผ่านเราเลยไป เธอคงไม่อาลัยใยดีกับเราและหัวใจของเราคงจะแตกแยกออกไปด้วยความรู้สึกดังนี้"

"จริง ๆ หนา, นี่แหละคือผู้อยู่ใน

ความรักโดยสุจริต" นางนกไนติงเกลกล่าวขึ้น "เราร้องเพลงเพื่ออะไรกัน เมื่อเขาทนทุกข์ทรมานอยู่เช่นนี้ เพื่ออะไรกัน! ในเมื่อตัวเราเองมีแต่หรรษาร่าเริง ส่วนเขาสิมีแต่ความเวทนา แน่นอนทีเดียว ความรักนี่เป็นสิ่งประหลาดแท้ มีค่ากว่ามรกฏ แพงกว่าโอปอล์ที่สวยๆ ถึงมุกดาและทับทิมก็ไม่สามารถซื้อหาความรักได้ ไม่สามารถแม้นกะทั่งเพียงการนำไปสู่ตลาด ความรักไม่ใช่สิ่งที่พึงซื้อขายกันด้วยพ่อค้าแม่ค้า ทั้งไม่สามารถนำขึ้นชั่งด้วยตราชูเทียบกับทองคำธรรมชาติ."

"นักดนตรีคงนั่งลงในที่ซึ่งจัดไว้" หนุ่มนักศึกษารำพัน "และเล่นเครื่องสายของเขา ส่วนคนรักของเราจะเต้นไปตามเสียงของพิณและไวโอลิน เธอจะเต้นเบามากๆ จนเท้าของเธอแทบไม่จดพื้น และข้าราชการราชสำนักในเครื่องแต่งกายสวยๆ จะกรอจะเบียดไปรอบๆ ตัวเธอ แต่กับเราเธอคงไม่เต้นด้วย เพราะว่าเราไม่มีดอกกุหลายแดงที่จะให้เธอ" รำพัน แล้วเขาก็ทิ้งตัวลงบนหญ้า ฝังหน้าลงในมือทั้งสอง และครวญคร่ำ

"เขาร้องไห้ทำไม?" กิ้งก่าเล็กๆ ตัวหนึ่งถามขึ้น ในเมื่อได้วิ่งผ่านไปด้วยอาการหางชี้ขึ้นไปอยู่บนอากาศ

"เออ จริงๆ ร้องทำไมหนา?" ผีเสื้อตัวหนึ่งซึ่งกำลังบินเล่นอยู่กับแสงแดดได้กล่าวขึ้น

"เออ จริงๆ แหละหนาร้องทำไมกัน?" ดอกเดซี่ดอกหนึ่งกระซิบด้วยเสียงอ่อนโยนอย่างเบาๆ

"เขาร้องไห้หาดอกกุหลายแดงอย่างไรล่ะ" นางนกไนติงเกลตอบ

"หาดอกกุหลายแดง?" สิ่งต่างๆ เหล่านั้นได้ร้องขึ้นพร้อมๆ กัน "เป็นสิ่งที่น่าขบขันอะไรเช่นนี้" แล้วกิ้งก่าเล็กๆ ตัวนั้นก็หัวเราะคักๆ ออกมาอย่างหยายคาย

นางนกไนติงเกลผู้เดียวเท่านั้นที่ได้ล่วงรู้ความลับแห่งความทุกข์ของนักศึกษา ซึ่งเวลานี้นกตัวนั้นได้นั่งเงียบอยู่ในต้นโอก และนึกรำพึงถึงแต่ความมีคมนของความรัก

ในทันใดก็ได้กางปีกอันเย็นสีน้ำตาลไหม้ออกบิน ร่อนลอยขึ้นไปบนอากาศผ่านละเมาะ และข้ามสวนไปโดยรวดเร็วคล้ายกับเงา

ท่ามกลางลานหญ้าแห่งหนึ่ง กุหลายอันงดงามชูลำต้นอยู่ พอมองเห็นเข้านางนกตัวนั้นก็บินเข้าไปหาทันที แล้วขับลงบนกิ่งเล็ก ๆ กิ่งหนึ่ง

"ขอดอกกุหลายแดงของเธอให้ฉันเถิด" นางนกได้ร้องขึ้น "แล้วฉันจะร้องเพลงที่ไพเราะที่สุดของฉันให้เธอฟัง"

แต่ยุปผชาติต้นนั้นสั่นศีรษะ

"ดอกของฉันมีแต่สีขาว" ต้นกุหลายตอบ "ขาวอย่างกับฟองของน้ำทะเล และขาวยิ่งกว่าหิมะบนยอดภูผา จงไปหาพี่ชายของฉันเถิด ซึ่งขึ้นงอกงามอยู่รอบนาฬิกาแดดเก่า ๆ นั้น บางทีเขาจะให้สิ่งที่เธอต้องการได้"

ดังนั้นนกไนติงเกลจึงได้บินไปยังต้นกุหลายซึ่งงอกงามอยู่รอบนาฬิกาแดดเก่า ๆ

"ขอดอกกุหลายแดงของเธอให้ฉันเถิด" สกุณชาติได้ร้องขึ้น "แล้วฉันจะร้องเพลงที่ไพเราะที่สุดของฉันให้เธอฟัง"

แต่ผกาชาติต้นนั้นสั่นศีรษะ

"ดอกของฉันมีแต่สีเหลือง" ต้นกุหลายตอบ "เหลืองเช่นเดียวกับผมของนางเงือกสมุทรซึ่งนั่งอยู่เหนือบัลลังก์อำพัน แล้วก็ยังเหลืองกว่าดอกแดฟโฟดิลซึ่งบานสะพรั่งอยู่ในทุ่งก่อนคนตัดหญ้ามาถึงพร้อมด้วยมีดของเขา จงไปหาพี่ชายของฉันเถิด ซึ่งชูต้นผึ่งผายอยู่ใต้หน้าต่างสำนักนักศึกษาหนุ่มคนนั้น แล้วบางทีเขาจะให้สิ่งที่เธอต้องการได้บ้างละกระมัง?"

ดังนั้นนกไนติงเกลจึงได้โผผินบินไปสู่ต้นกุหลายนั้น ซึ่งกำลังตระการอยู่เบื้องล่างหน้าต่างนักศึกษาหนุ่ม

"ขอดอกกุหลายแดงของเธอให้ฉันเถิด" นางนกได้เอ่ยอภิปราย "แล้วฉันจะร้องเพลงที่ไพเราะที่สุดของฉันให้เธอฟัง"

แต่ต้นกุหลายนั้นสั่นศีรษะ

"ดอกของฉันมีแต่สีแดงก็จริง" ต้นกุหลายตอบโต้ "แดงเท่า ๆ กับเท้าของ

นกเขา แล้วก็แดงกว่าอาณาประการังอันใหญ่กว้าง ซึ่งคลื่นพัดพาเข้ามาตามซอกผาในสมุทร แต่เหมันต์ได้ทำให้เย็นเฉียบเข้าไปในเส้นเลือดของฉัน หิมะได้ทำให้ใบอ่อนดอกอ่อนซึ่งเพิ่งผลิของฉันซอกช้ำพายได้ทำลายกิ่งก้านของฉัน แล้วฉันจะไม่มีดอกเลยตลอดทั้งปีนั้น"

"ดอกกุหลายแดงดอกเดียว เย็นทั้งหมดที่ฉันปรารถนา" นกไนติงเกลได้ร้องร่ำครำครวญขึ้น "ดอกกุหลายแดงเพียงดอกเดียวเท่านั้น! ไม่มีทางใดที่เดียวหรือที่จะแสวงได้?"

"มี—มีทาง" ต้นไม้ได้ตอบแก่นก "แต่เป็นทางที่น่าครั่นครามอยู่มาก ซึ่งฉันไม่กล้าหรอก ไม่กล้าที่จะบอกแก่เธอ"

"บอกฉันเถิด" นกไนติงเกลวิงวอน "ฉันหามีความกลัวเกรงไม่"

ถ้าเธอต้องการดอกกุหลายแดงจริง ๆ" ต้นไม้ได้พูดอีก "เธอจะต้องสร้างเอาเองด้วยเสียงดนตรียามค่ำกลางแสงจันทร์ฉาย และย้อมดอกด้วยโลหิตจากหัวใจในตัวเธอเอง เธอต้องร้องเพลงให้ฉันฟังเวลาที่ทรวงอกของเธอประทับลงบนหนามของฉันด้วย เธอต้องร้องเพลงให้ฉันฟังตลอดทั้งคืนอันยืดยาว แล้วหนามของฉันจะทิ่มแทงทะลุลงไปในหัวใจของเธอ โลหิตสด ๆ ของเธอจะต้องไหลเข้าไปในเส้นโลหิตของฉัน กลายกลืนเป็นโลหิตของฉัน"

"มรณะคือราคาอันยิ่งใหญ่ที่ใช้ในการสร้างดอกกุหลายแดง" นกไนติงเกลร่ำรำพัน "ชีวิตย่อมเป็นของแพง เป็นของมีค่ายิ่งสำหรับคนทั้งหลาย มันจะเป็นที่น่าหฤหรรษ์ที่จะนั่งอยู่ในป่าอันเขียวสดคอยเฝ้าดูพระอาทิตย์ซึ่งนั่งบนยานทองและดูพระจันทร์ซึ่งนั่งบนยานมุกดา ความหอมหวลนั้นคือกลิ่นของดอกฮอว์ถอน ความหวานชื่นนั้นคือดอกบลูเบ็ลล์ที่เก็บงำตัวอยู่ตามหุบผาและดอกฮีธเถอร์ซึ่งออกดอกสล้างอยู่บนภูผา แม้เช่นนี้ ความรักยังเลิศล้ำกว่าชีวิตจิตต์ใจ แล้วก็หัวใจของนกเช่นตัวเราคืออะไรในการนำมาเปรียบ

เทียบกับหัวใจของคน?"

กล่าวแล้วนางนกก็แผ่ปีกสีน้ำตาลไหม้ออกบิน ลอยตัวขึ้นไปในเวหา ผ่านสวนและข้ามละเมาะไปโดยรวดเร็ว คล้ายกับเงา

หนุ่มนักศึกษายังคงนอนอยู่บนพื้นหญ้าซึ่งนางนกได้ทิ้งเขาไว้ แล้วในดวงตาอันงดงามทั้งคู่ของเขานั้น หยาดน้ำตายังหาเหือดแห้งไปไม่

"จงผาสุกเถิด" นกในติงเกลร้องขึ้นมาดังๆ "จงผาสุกเถิด คนดี เธอจะได้ดอกกุหลาบแดงแล้วละ ฉันจะสร้างมันขึ้นจากเสียงสุริยางค์ท่ามกลางแสงเดือนฉาย และย้อมมันด้วยโลหิตในหัวใจของฉันเอง ทั้งหมดที่ฉันขอร้องเธอเป็นการตอบแทนนั้น คือ ขอให้เธอจงเป็นผู้ดำรงอยู่ในความรักอย่างบริสุทธิ์ เพราะว่าความรักนั้น สูงส่งกว่า งดงามกว่าปรัชญา ถึงแม้ว่าปรัชญาจะเป็นที่ตั้งแห่งปัญญา และมีอำนาจมากกว่าพระผู้ทรงอำนาจ และถึงแม้ว่าปรัชญาจะทรงอำนาจใหญ่ยิ่งสักเปลวไฟคือปีกทั้งสองของความรัก และซึ่งมีมีสีคล้ายเพลิงลุกคือกายตัวของความรัก ริมฝีปากของความรักหอมหวานเช่นเดียวกับมธุรส อัสสาสะปัสสาสะของความรักมีกลิ่นหอมหวลเช่นเดียวกับเครื่องหอมเผา"

นักศึกษาได้มองขึ้นมาจากพื้นหญ้าแล้วฟัง แต่เขาไม่สามารถจะเข้าใจได้ว่านกในติงเกลพูดแก่เขาว่ากระไร เพราะว่าเขารู้แต่เพียงบรรดาสิ่งซึ่งตำราพิมพ์ลงไว้ในหนังสือเท่านั้น

แต่ตันโอกเข้าใจได้อย่างแจ้งชัดแล้วก็รู้สึกเศร้าใจ เพราะว่าตันโอกชอบพอรักใคร่กันมากกับนกในติงเกลน้อยตัวนั้น ซึ่งได้สร้างรวงรังอยู่ในกิ่งก้านของตน

"ร้องให้ฉันฟังอีกเพลงเถิด เป็นเพลงสุดท้าย" ตันโอกกระซิบกระซาย "ฉันจะรู้สึกว้าเหว่ขวัญเมื่อเธอหายหน้าไป"

ดังนั้นนกในติงเกลจึงได้ร้องเพลงให้แก่ตันโอก แล้วก็สุ้มเสียงช่างเหมือนน้ำเย็นซึ่งกำลังผุดเป็นฟองขึ้นมาจากหม้อเงิน

เมื่อนกในดิงเกลได้ร้องเพลงขับลง นักศึกษาจึงได้ลุกขึ้น แล้วล้วงเอาสมุดพกและดินสอคำขึ้นมาจากกะเป๋าของเขา

"เธอมีรูปทรง" เขากล่าวแก่ตัวเอง เมื่อออกเดินผ่านไปในละเมาะ "ซึ่งไม่มีใครสามารถคัดค้านได้ แต่เธอมีความรู้สึกแหละหรือ? ฉันไม่วิตกหรอก ความจริงเธอเหมือนกับศิลปกรทั่วไปโดยมาก เธอเป็นแบบทั้งหลายซึ่งขาดคุณงามความดี เธอจะไม่ยอมเสียสละเพื่อสิ่งทั้งหลายใดเลย เธอนึกคิดแต่เพลงแต่ดนตรีเท่านั้น แล้วก็ใคร ๆ รู้ว่าบรรดาศิลปทั้งหลายนั้นเห็นแก่ตัวยัง, ใคร ๆ ยังคงต้องยอมรับว่าเธอมีลายลักษณะงาม ๆ อยู่ในเสียง น่าสงสารอยู่ แต่ว่าคนทั้งหลายไม่เข้าใจความหมายเท่านั้น หรือมิฉะนั้นก็กระทำความดีเป็นผลสำเร็จลงแล้ว" พูดแล้วก็ตรงเข้าไปในห้องของเขา ล้มตัวลงบนเตียงนอนเล็ก ๆ ตั้งต้นคิดถึงคนรัก ไม่ช้าไม่นานก็หลับไหลไป

และเมื่อดวงจันทร์ส่องแสงจ้าอยู่ในฟ้างฟินนภดล นกในดิงเกลได้โผผินบินไปสู่ต้นกุหลาบ วางอกประทับลงบนหนามทลอดราตรีอันยืดยาว นกตัวนั้นได้ร้องเพลง ส่วนหนามกุหลาบก็ได้แทงลงไปในทรวงอกยิ่งลึกเข้าทุกที ๆ และเลือดสด ๆ ค่อย เหือดหายไปจากร่างกายของนกน้อย

เพลงแรกที่ร้องนั้นพรรณนาถึงปฏิสนธิของความรักในหัวใจของชายหนุ่มและหญิงสาว ขณะที่ร้องอยู่นั้น บนกิ่งยอดของกุหลาบได้ผลิดอกงอกขึ้นมาอย่างเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือทีละกลีบ ๆ ระคนกับเสียงเพลงที่ขับลง—ร้องใหม่ทีละเพลง ๆ ในเมื่อแรกอุบัติดอกนั้น สลดสีเช่นเดียวกับหมอกที่แขวนอยู่เหนือแม่น้ำลำธาร สลัวสีเช่นเดียวกับบาทของเวลาเช้า เป็นสีเงินยวงราวกับปีกของอุษาโยค แล้วก็เป็นเช่นเดียวกับเงาของดอกกุหลาบในกระจกฉายซึ่งทำด้วยโลหิตเงิน เช่นเดียวกับเงาฉายของดอกกุหลาบในห้วงน้ำ ดอกกุหลาบซึ่งกำลังเบ่งบานอยู่บนกิ่งยอด

มีลักษณะดังนี้

แต่ครั้นแล้วต้นกุหลายได้ร้องบอกนกในติงเกลให้กดตัวทับหนามให้แนบแน่นยิ่งขึ้น "กดตัวให้แรงเข้าอีก แม่นกน้อย" ต้นกุหลายร้องดัง ๆ "มิฉะนั้นทิวาจะมาถึงเสียก่อนดอกกุหลายสำเร็จเป็นรูปร่างอย่างสมบูรณ์"

ดังนั้นนกในติงเกลจึงได้กดตัวทับหนามให้แรงยิ่งขึ้นกว่าเดิม ส่วนปากเล่าก็ส่งเสียงร้องดังมากยิ่งขึ้น—ยิ่งขึ้น มีเพลงหนึ่งได้ร้องถึงปฏิสนธิความรู้สึกในวิญญาณของผู้ชายและผู้หญิง

ครั้นแล้วสายเลือดสีชมพูก็ได้ปรากฏขึ้นที่ใบของกุหลาย เหมือนกับสายเลือดบนใบหน้าของเจ้าย่าว เมื่อเวลาเขาจูบประทับลงบนริมฝีปากของเจ้าสาวของเขา เวลานี้หนามยังแทงเข้าไปไม่ถึงหัวใจของนกน้อย ดังนั้นดอกของกุหลายยังคงเป็นสีขาวอยู่ รอคอยเลือดในหัวใจของนกในติงเกลอีกอย่างเดียวเท่านั้น จึงจะสามารถแปรดอกของกุหลายให้เป็นสีแดงฉานได้

ต้นกุหลายได้ร้องเตือนนกในติงเกลให้กดตัวทับหนามให้หนักมากยิ่งขึ้นอีก "กดให้หนักหน่วงเข้า แม่นกน้อยในติงเกล" ต้นกุหลายร้องสั่ง "มิฉะนั้นทิวาจะมาถึงเสียก่อนดอกกุหลายจะสำเร็จเป็นรูปร่างอรชร"

ดังนั้นนกในติงเกลจึงได้กดตัวลงกับหนามให้หนักมากเข้า ครั้งนี้หนามจึงแทงทะลุเข้าไปถึงหัวใจ ความเจ็บปวดรวดร้าวอันเป็นที่น่าเวทนาอย่างสาหัสได้ซัดสร้านไปทั่วสรรพางค์นกน้อย ความเวทนายังเกิดเป็นการร้ายแรงสุดที่จะทนทาน แล้วเพลงที่ร้องร่ำครวญก็ยิ่งดุร้ายยิ่งขึ้น ๆ ร้องถึงความรักซึ่งสำเร็จสิ้นลงด้วยมรณะ ร้องถึงความรักซึ่งไม่มีตายแม้ว่าจะลงไปอยู่ในหลุมฝังศพ

ครั้นแล้วดอกกุหลายอันมหัศจรรย์ก็ได้แปรสีเป็นแดงฉาน เช่นเดียวกับดอกกุหลายแดงตามประเทศตะวันออก ตามกลีบนั้นแดงสดสี แล้วก็ตรงกลางดอกแดงเช่นเดียวกับมณีนพรัตน์

แต่สำเนียงของนกไนติงเกลได้ลดแผ่วลง มีอาการเริ่มติยักเล็ก ๆ ทั้งสองความฝ้าฟางได้เข้ามาสู่นัยน์ตาทั้งสองข้าง เสียงที่โหยครวญยิ่งแผ่วลงอีก แล้วก็รู้สึกว่ามีอะไรมาอุดช่องคอของตัวไว้

ครั้นแล้วก็ได้เปล่งเสียงร้องเพลงเป็นครั้งสุดท้าย ดวงจันทร์ที่ขาวผุดผาดได้ยินเข้า ลืมอุษาโยค และหยุดชักรถไปตามผืนแผ่นฟ้า ดอกกุหลายแดงได้ยินเข้าสั่นสะเทือนไปทั้งดอกด้วยความตื่นเต้นปลื้มเปรม เบิกกลีบออกรับอากาศอันเยือกเย็นของเวลาเช้าตรู่ แล้วก็เสียงบทเพลงครั้งสุดท้ายนั้นได้กระทบกระเทือนไปถึงหุบเหวตามลูกเขาเลากา และปลุกเมฆบาลทั้งหลายซึ่งกำลังหลับไหลให้ตื่นขึ้นจากความฝันอันรื่นรมย์ เสียงนั้นผ่านไปรุดเร่งไปตามพงอ้อกอแขมซึ่งโยกตัวอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำลำธาร และจากอ้อดงพงแขมได้ละล่องลอยไปจนสู่ท้องทะเล

'ดู! ดู!!" ต้นกุหลายร้องดัง "ดอกกุหลายสำเร็จเป็นร่างอย่างเรียบร้อยขึ้นแล้วเดี๋ยวนี้" แต่ไม่มีคำตอบจากนางนกไนติงเกลที่น่าสงสาร เพราะได้นอนตายอยู่บนหญ้าซึ่งมีใยยาว ๆ เสียแล้ว ด้วยลักษณาการหนามของกุหลายฝังแนบแน่นเข้าไปในหัวใจ

ขวบวนกะทั้งทิวากาลมาสู่พิภพนักศึกษาจึงได้เบิดหน้าต่าง และมองลอดออกไปเห็นเข้า

"ประหลาดแท้เทียว ช่างมีโชคอันอันน่าพิศวงอะไรเช่นนี้!" เขาร้องขึ้น "นี่เองดอกกุหลายแดง! ผ่าเถอะ, ฉันยังไม่เคยเห็นดอกกุหลายที่ไหนเหมือนดอกนี้เลย ตลอดชีวิตของฉันตั้งแต่เกิดมาจนกะทั่งเวลานี้ สวยสดงดงามมากแสนมาก ซึ่งฉันแน่ใจว่ามันจะต้องเป็นพันธุ์หนึ่งซึ่งมีชื่อในภาษาละตินอย่างยาวยืด" แล้วเขาก็เอื้อมตัวลงไปและเด็ดเอาขึ้นมา

โดยทันทีเขาสวมหมวกและมือถือกุหลายวิ่งขึ้นไปยังสำนักของท่านศาสตราจารย์

เวลานั้นธิดาของท่านศาสตราจารย์

กำลังนั่งกรีดไหมสีฟ้าอยู่ใกล้ ๆ ทางเข้าประตู และมีสุนัขตัวเล็ก ๆ ของเธอนอนหมอบอยู่แทบเท้า

"เธอว่าถ้าฉันหาดอกกุหลาบแดงมาให้เธอได้ เธอจึงจะเต้นกับฉัน" นักศึกษาปราศรัยขึ้น "นี่อย่างไรเล่า เป็นดอกกุหลาบที่แดงที่สุดในโลกทั้งหลายคืนนี้ฉันขอให้เธอจงติดเสื้อให้ใกล้ ๆ กับหัวใจด้วยหนา แล้วเวลาเราเต้นกัน มันจะบอกว่าฉันน่ะรักเธอเพียงไร"

แต่ข้างผู้หญิงเปลี่ยนสีหน้าเป็นยิ่งตึง

"มันคงจะไม่เข้าสีเข้าสรรกับเครื่องแต่งตัวของฉันหรอก ฉันวิตกอยู่ในใจ" เธอตอบ "แล้วก็พินิจถึงเพชรหลายเม็ดที่หลานชายของท่านราชเสวกได้ส่งมาให้ฉันนั้น นอกจากจะเป็นเพชรเม็ดแท้แล้ว ใคร ๆ ก็รู้ว่าเพชรเหล่านั้นมีค่ากว่าดอกไม้ทั้งหลายมากแสนมาก"

"โอ้คุณพระ เป็นอันรู้ไว้ว่าเธอนี้เป็นผู้หญิงที่ทรยศต่อความรักอย่างวายร้าย" นักศึกษากล่าวอย่างโกรธ เขาขว้างกุหลาบดอกนั้นลงไปยังถนน มันพอดีตกลงไปในรอยเกวียนที่กำลังผ่านมา ล้อจึงได้บดทับลงไปบนนั้น

"ฉัน, ทรยศต่อความรัก" ข้างหญิงสาวระเบิดคำพูด "ฉันได้บอกตัวไว้ว่ากระไรกันยะ ตัวเป็นใครมา จึงได้หยายคายร้ายกาจเช่นนี้ น่าหน้าตัวเป็นเพียงนักเรียนคนหนึ่ง ก็ทำไมเล่า ฉันไม่เชื่อเลยทีเดียวแหละว่าหน้าอย่างเธอจะมีที่กลัดเงินติดเกือก เหมือนอย่างกับหลานชายของท่านราชเสวกเขา" แล้วเธอก็ผลุดลุกขึ้นจากเก้าอี้เดินตรงเข้าไปข้างใน

"โอ้ความรักหนอ ช่างเป็นสิ่งที่อ่อนเหลาอะไรเช่นนี้!" นักศึกษาได้พูดขึ้นขณะเมื่อเขาเดินออกมา ไม่มีให้ประโยชน์อันใดเลย แม้แต่เพียงครึ่งของตรรกศาสตร์ก็ไม่ได้ เพราะว่าไม่เห็นว่ามันจะพิศูจน์กับอันใดได้ มักจะพูดถึงแต่สิ่งที่ไม่เกิดขึ้น และทำให้คนหนึ่งเชื่อในสิ่งทั้งหลายซึ่งไม่เป็นความจริง หากที่แท้นั้นมักจักไม่เกิดผลขึ้นมาได้เลย และยิ่ง

อายุปูนนี้ด้วยแล้ว ความฝักฝนคนเขียน พูดแล้วเขาก็กลับไปสู่ยังห้อง คิงยอดของความปรารถนา ฉันจะกลับไปสู่ เอาหนังสือเล่มเข้เร่อเล่มหนึ่งซึ่งมีผู้นปรัชญา และศึกษานา ๆ ธรรมวิสัยวิทยา รับเกรอะกรังออกมา แล้วก็ตั้งต้นอ่าน. คิกว่า"

* เชิงธรรม นานาธรรมวิสัยวิทยา ตรงกับคำฝรั่งว่า Metaphysics จากพจนานุกรมอังกฤษเป็นสุนสกฤตฉะบับของ Monier William.

—— จบ ——

ความรัก

ความรักซึ่งเกิดขึ้นในฝ่ายเดียว นำความทุกข์มาให้ทั้งสองฝ่าย

ถ้าอยากจะถูกรักก็จงรัก

ความรักก็เหมือนบ่อลึก ท่านอาจคืมน้ำในบ่อได้เสมอ แต่ท่านคงตกลงไปสักวันหนึ่ง

รักเพื่อถูกรักนั้นเยี่ยม แต่รักเพื่อรักนั้นแย่

เมื่อหัวใจผู้หญิงถูกรักนั้น หล่อนไม่ตกใจหรอก เพราะไม่ช้าหล่อนก็จะลักกลับมาได้

สำรวย งาเนียม

หน้าว่าง

นกไนติงเกล์และดอกกุหลาบคำฉันท์

พระยาเพ็ชรรัตโนดมศรีสวัสดิ์

นกไนติงเกล์

และ

ดอกกุหลาบ คำฉันท์

ประพันธ์โดย

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสาวัสดิ์

(แม้น วสันตสิงห์)

คำปรารภ

ข้าพเจ้าทำบุญฉลองอายุครบ ๖ รอบ ๗๒ ในปีนี้ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกเป็นมิตรพลีสักเล่ม ๑ มานึกขึ้นได้ว่า หนังสือเรื่อง "นกในติงเกล และ ดอกกุหลาบ" ซึ่งข้าพเจ้าแต่งไว้เป็นคำฉันท์แต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ และได้พิมพ์แล้วในหนังสือวิทยาจารย์ เล่ม ๓๕ ตอนที่ ๖ เดือนมีนาคม ๒๔๗๘ เห็นว่าหนังสือนี้พอจะพิมพ์เป็นหนังสือแจกได้ เพื่อฉลองคุณท่านผู้มาในงาน

จึงพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้นอีก หวังว่าท่านผู้อ่านคงพอใจ ถึงแม้ถ้อยคำสำนวนที่แต่งจะไม่เพราะพริ้ง แต่ก็เป็นการทำด้วยน้ำพักน้ำแรง

ขอท่านที่ได้รับหนังสือนี้ จงมีความเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลจงทุกประการ.

วิสุทธคาม ถนนดำรงรักษ์

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๘๘

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์

หน้าว่าง

คำนำ

นกไนติงเกล์ และ ดอกกุหลาบ คำฉันท์

นกไนติงเกล์ และ ดอกกุหลาบ คำฉันท์ นี้ เป็นเนื้อเรื่อง ของ ออสคาร์ ไวลด์ Oscar Wilde จินตกวีนครดับดิน ซึ่ง ให้ชื่อเรื่องว่า The Nightingale & The Rose "นวนาค" นักประพันธ์ เป็นผู้แปลลงในหนังสือวิทยาจารย์ เล่ม ๓๕ ตอนที่ ๑๑ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ประวัติของ ออสคาร์ ไวลด์ มละเอียดในหนังสือวิทยาจารย์ นั้นแล้ว

เนื้อเรื่องมีโดยย่อว่า เวลานั้นดอกกุหลาบสีแดงยังไม่มี ในประเทศนั้น นักศึกษาผู้หนึ่งรักผู้หญิงรูปงามจะขอเต้นรำ ด้วย นางตอบว่า ถ้าหาดอกกุหลาบสีแดงมาให้ได้จะเต้นรำ ด้วย นักศึกษาผู้นั้นจึงหาดอกกุหลาบสีแดงมาให้ โดยความ ช่วยเหลือของนกไนติงเกล์ แต่แล้วนางก็กลับปฏิเสธ เพราะ ไปรักผู้ชายคนอื่นเสีย

ข้าพเจ้าอ่านเรื่องนี้ในหนังสือวิทยาจารย์ รู้สึกชอบเนื้อเรื่อง และชอบทั้งการแปลของ “นวนาค” เพราะการแปลหนังสือของจินตกวีในยุโรปประเทศ เป็นที่ทราบกันว่าแปลยาก ด้วยใช้คำพูดสั้น ๆ แต่กินความกว้าง ผู้แปลต้องมีความสามารถจึงแปลได้ความดี

ด้วยความพอใจดังกล่าวแล้ว จึงขออนุญาตผู้แปล ก็ได้รับอนุญาตสมประสงค์ ข้าพเจ้าจึงคิดถอดคำแปลของ “นวนาค” ประพันธ์เป็นคำฉันท์ขึ้น มีความประสงค์เพียงจะส่งเสริมในทางจินตกวีให้แพร่หลาย แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำเริมหัดประพันธ์ ฉะนั้น ความยากของผู้แปลดังกล่าวแล้วมีเพียงไร การถอดมาเป็นฉันท์จึงเป็นการยากสำหรับข้าพเจ้าเป็นทวีคูณ ไม่สามารถจะประพันธ์ให้ข้อความจะแจ้งดังสำนวนเดิมได้ หวังว่าจะได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านทั่วกัน.

วิสุทธคาม ถนนดำรงรักษ์

วันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

พระยาเพ็ชรพิไสยศรีสวัสดิ์

นกไนติงเกล์ และ ดอกกุหลาบ คำฉันท์

ศุภมัสดุ

สัททุลวิกกีฬิต ฉันท์

๏ ข้าขอโอนศีระนบพระผู้พิชิตมาร
สรรเพชุดาญาณ พิสุทธิ์
๏ อีกธรรมรัตนะใสสว่างคติวิมุตติ์
ขนสัตว์ตุโลกุต— ตรธรรม
๏ ไหว้สงฆ์ศีลบริสุทธิประเสริฐวิริยดำ—
เนินพุทธวัจน์สัม— ปทา
๏ นบเอกองค์พิฆเนศพิเชษฐวิทยา
เจ้าสรรพะตำรา สุขฎ์
๏ สรวมชีพอัญชุลีองค์พระบาทนฤบดิศร์
มงกุฎสยามกิตติ์ บดิ์
๏ ไหว้มารดรบิตุชาตประสาทศุภวิถี
เป็นบุพพการี พระคุณ

๒

๏ นบอาจารยอันประสิทธวิทยสุนทร์
กอบเกอแลการุญ อเนก
๏ อีกทงจินตกวีปุราณพจนเอก
ดำรงตำรับเฉก ประพันธ์
๏ ข้าเริมรังสฤษฎ์ประดิษฐ์กุพชะกะฉันท์
ขอจงฉุดวงพลัน ด้วยดี ๚

๏ ฉบงง ๚

๏ ดำเนินเนอความตามมี สำนวนจินตกวี
ออสคาร์ไวลด์ผู้เรืองนาม
๏ เดิมนักศึกษาพยายาม รักหญิงรูปงาม
ชิดาท่านศาสตราจารย์
๏ เจ้าชายประเสริฐเบิดงาน เต้นรำในสถาน
ทั้งสองรับเชิญสโมสร
๏ หนุ่มน้อยนัดแนะบังอร การไปวังบวร
จะขอเป็นคู่เต้นรำ

๏ นางนนจิตเหเล่หอำ— พรางตอบข้อคำ
แก่หนุ่มผู้นักศึกษา
๏ แม้หากุหลาบแดงมา ให้ติดอุรา
นั่นแหละจึงจะสมปอง
๏ คำตอบน้อยนิดติดสมอง ชายหนุ่มนั่งตรอง
ณ ทพันหญ้าพางง ฯ

๏ วสันตดิลก ฉันท์ ฯ

๏ เออนออกอุทานวจนทวน นุชนวลจจอดจง
หารัดกุพชะกะประสงค์ สละมอบจะตอบแทน
๏ เป็นคู่ระบำรติบำเทิง จะระเริงสราญแสน
แต่โอ้ ณ สวนคฤหเดน มิประสพจะคิดไฉน
๏ โอ้กเชียวขจิวรชอุ่ม ระกะกงสะพรับใบ
มีรังสำนักสกุณไน – ดิงเกลอยู่ ณ พฤกษา
๏ นางนกสดับปฏิมะพจน์ กชำเลืองชะแง้มา
พบหนุ่มสะกอ ณ พสุธา ดำริพิศวงนาน
๏ เชาพร่ำพะพิมอุระระทม ปริเทวะนาการ
หาทั่วตลอด ณ อุทยาน บ่มิพบกุหลาบแดง

๔

๏ สองเนตรวิไลพิศประจักษ์ ชลนัยน์ก็คลอเฝ้า
แล้วเผยพจีมธุรเจง สรรรถนานา
๏ อ้าบน ณ สิ่งวัตถุอะไร สุขผูกบคลาดคลา
เหล่าชนฉลาดสุรจนา ดนุอ่านก็ทราบผอง
๏ ความฉับอุดมคติประมวล ณ ปรัชญาก็ซ่ำซอง
เว้นแต่กุหลาบดนุจะปอง วรรัตยากเหลือ
๏ ชีวิตสมัยกษณะน้ำ นิรสุขเพราะทุกข์เจือ
ไม่ราบระรื่นกมลเผือ อุระยอกสลักหนาม ๚

๏ อินทรวิเชียร ฉันท์ ๚

๏ นางนกกมุ่นสุน— ทรกล่าวรำพันตาม
ว่านี่แหละคือความ สุจริตเพราะรักชลัง
๏ คนแล้วกคนเล่า ดนุร้องบำเรอดัง
เพื่อเขาสดับฟัง สุรเสียงสราญใจ
๏ แม้เรามิรู้จัก รชนีจะล่วงไป
ได้แจ้งยุบลไซ คดีข่าวแก่ปวงดาว
๏ เราเห่งพนาเล วรพักตรชีดขาว
พิศเฉกประหนึ่งราว คชทันต์ประจักษ์จินต์

๕

๏ เกศาสลวยมืด ดุจบุปผไชชินต์
โอษฐ์แดงแฉะเฉิดฉิน กลดอกกุหลาบหมาย
๏ ความทุกข์ระทมร้าว อุระผ่าวแสดงสาย
เหนื่อหัวประทับฉาย ประจำตราก็ปานกัน ๚

๏ อุเปนทรวิเชียร ฉันท์ ๚

๏ ดรุณศิกษ์กล่าว วจนากำสรดศัลย์
ณ รัตติกาลอัน ประดุรุ่งประจวบวาร
๏ ดำเนินระบำเริง พระนิเวศมโหฬาร
พระราชดนัยงาน มหกรรมประจำปี
๏ อนงค์เล่นห์นวล จรสู่ ณ เวที
ดนูเล่นอพลี สุผกาประสงค์สม
๏ จะได้ประจงจับ กรบิดสนิทชม
สมรระเริงรมย์ ศิระแนบ ณ องัสา
๏ แฉะคงตระกองกอด ดนุไว้มิร้างรา
ชะไมหทัยหา สุขแม้นบมีสอง

๖

๏ ชะช่างกระไรหนอ เสาะกุหลาบมิสมปอง
ดนูจะนั่งนอง ปริทุกขคนเดียว
๏ พธูก็คงผ่าน ส่ละไปมิแลเหลียว
อุราส่ลายเจ็บว จะมิพ้นมลายสูญ ๗

๏ อุปชาติ ฉันท์ ๗

๏ วิหคส่ดับฟัง พจนาก็อาดูร
ว่านี่แหละรักพูน สุจริตมิเสกสรร
๏ เราขับบำเรอซิ่ง สุรเสี่ยงทำไมกัน
หทัยดนูหรรษ์ ยุวศิกษ์ระทมแส่น
๏ เส่นห์ประหลาดนัก นิรค่าจะทดแทน
ทับทิมเสาะสุดแดน มรกตแตะมุกดา
๏ โอปอส์ตระการส์ สิรินับประมาณมา
มิอาจจะซื้อหา บริสุทธิ์เส่นห์ส่ม
๏ บอาจจะนำไป ณ ตลาดนิวาส่ชม
แม่ค้าจะปรารมภ์ คณนา – ก็ยากผอง
๏ สุดหาทำตราชู ประจุชั่งประดุจทอง
เส่นห์มิใช่ของ จะเส่นอนำซื้อขาย ๗

๗

◎ ภุชงคประยาต ฉันท์ ๗

๑๒ ◎ ดรุณรามกำดัดรัก กำสรดนักมิเสื่อมคลาย
พิลาปร่ำพะพำหมาย ณ วันงานสโมสร
◎ ประชุมเหล่ามโหรี ประจำที่ประมวลตอน
ประโคมเครื่องประชาจร ประคองคู่ประจงเดิน
◎ ประกอบเสียงสำเนียงพิณ ประจักษ์ชนดลาศเพลิน
สมรบาทจะเบาเกิน ประดุจพ้น ณ เวที
◎ ประดาราชสำนักสวม สุอาภรณ์ประไพศรี
จะเบียดเสียดแระยวนยี สกนธ์นางเล่นห์แฝง
◎ ดนูนบมหวัง จะเข้าร่วมฤแทรกแซง
เพราะเหตุหากุหลาบแดง กำนัลนางมิได้ผล
◎ รำพันแล้วก็ทงต้ว ณ พันหญ้าสาละวน
ประสานหัตถ์ประทับบน ณ พักตร์แล้วก็โศกา ๗

◎ สาลินี ฉันท์ ๗

๑๑ ◎ คาบนนกงกำเด็ก ก็ชูหางกระโดดมา
พอผ่านมวาจา พิไรร่ำทำไมกัน

๙

๏ ผีเสื้อซึงบินเล่น ประแส่งแดดก็รำพัน
เออจริงหนาชายนั้น จะต้องการ ณ สิ่งไร
๏ เดชี่ดอกหนึ่งกล่าว วจีเบาเพราะส่งสัย
ชายหนุ่มนั้นกรรมใด ประสพพ้องสิกรรแส่ง
๏ นกไนติงเกล์ตอบ ประส่งค์หากุหลาบแดง
ต่างร้องพร้อมกันแรง กุหลาบแดงประส่งค์หา
๏ กึงก่ากล่าวเย้ยหยัน ชะช่างขันนะอกอา
ว่าแล้วส่งเสียงฮา แส่ดงท่าทำหยาบคายฯ

๏ อุปัฏฐิตา ฉันท์ ฯ

๏๏ นางนกพิเคราะห์รู้ คติทุกขกำจาย
ความดับธุระชาย ยุวศิกษกังวล
๏ รำพึงดุษณี ณ เส่นหมี่ดมน
บินสู่นภดล จรเร็วประดุจเงา
๏ ข้ามป่าละเมาะสวน ระกะมวลบบางเบา
ยลกุพชะกะเพลา พลร่อนถลามา

๕

๏ จับกิ่งวทะถาม มธุรสวาจา
ขอรัต — ผกา ดนุเถิดจะตอบแทน
๏ ร้องเพลงเพราะประเสริฐ สุรเสียงเสนาะแสน
หาทั่วคฤห์แดน ก็มิสบประสงค์ใจ ๚

๏ มาณวก ฉันท์ ๚

๏ รุกชกพรรณ สันศิระว่า
วัณณผกา ขาวสิริใส
๏ ดังดุจฟอง ของชลใน—
สาครใหญ่ พึงอุปมา
๏ ขาวปรเทียบ เปรียบหิมะตก
ดาษระดะปก ศีขรผา
๏ จงจรสู่ ที่นาพิกา
เก่าคณนา แสงสุริยัน
๏ กิจจคดี ที่จะประสงค์
ถามเฉพาะตรง เชษฐ์อนุพันธุ์
๏ เนาระกะรอบ ขอบวัตถุนน
คงอภินันท์ ให้บมินาน ๚

๑๐

◎ วิชชุมมาลา ฉันท์ ๗

◎ นางนกพังว่า
ครันถึงจงม
ขอซึ่งดอกแดง
ฉันตอบแทนท่าน

◎ ต้นไม้สั่นเศียร
ดอกฉันนนหนา
เช่นเดียวกับผม
นั่งอยู่ยังเบื้อง

◎ ยังเหลืองยิ่งแบบ
ซึ่งบานส่งสี
ก่อนคนตัดหญ้า
ไปถึงพร้อมกัน

◎ ไปหาพี่ชาย
ใต้หน้าต่างคน —
บางทีคงสม
รีบเร่งไคลคลา

บินมาทันที
สุนทรกล่าวขาน
ซึ่งแฝงใบบาน
ร่ำร้องเพลงเนือง
จำเนียรกาลมา
มิแต่เหลือง
นางเงือกงามเรือง
บัดดังกอำพัน
ดอกแดฟฟอดิล
อยู่ในทุ่งอัน
กับมิดเชานั้น
พึงเทียบเปรียบนา
ผึ้งผายชูต้น
หนุ่มนักศึกษา
อารมณ์ปองหา
เถิดนางนกงาม ๗

๑๑

๏ กมล ฉันท์ ๗

๏ ขณะนั้นวิหคพ้อง พจนาพยายาม
จรสู่กุหลาบถาม สุผกาประสงค์หมาย
๏ ศุภรุกข์สดับข้อ มติชอกบรรยาย
ดนุมี่ผกาหลาย นิรส์สกุณหวัง
๏ พิศแดงประดุจเท้า ทวิบาทวิหคยัง
วรยิ่งปะการัง ระกะลอยเลาะชอกผา
๏ ฤณกาลเหมันต์ หิมะเย็นยะเยือกมา
ประจุเส้นโลหิตชา กระทำดอกและใบ โรย
๏ พลวาตะแรงเหลือ ปะทะต้องสะบัดโบย
เพราะฉะนั้นหทัยโหย มิผลิดอกกำบังแฝง ๗

๏ โตฏก ฉันท์ ๗

๏ สกุณีวิหะร่ำ ปริเทวนแจง
นิรกุพชะกะแดง ดนุมุ่งมนหมอง
๏ อุปเท่ห์กลใด ประดุจาตมปอง
ฤมิมีคดีผอง จะสำเร็จผลสม

๑๒

๏ วรรุกขกตอบ ณระบอบอุปกรม
คติมีดุดม ภยร้ายบมิหมาย
๏ สกุณีวจะวอน มธุรสอภิปราย
วทะเถิดแตะขยาย สรอรรถคติสรรพ์ ๗

๏ อินทวงศ์ ฉันท์ ๗

๏ พฤกษาสดับช้อ สุวพจน์วิหคร่ำพัน
จึงแจ้งคดีอัน จะผดุงประสงค์สหาย
๏ จำสร้างประกอบด้วย ดุริยางคศัพท์กำจาย
ท่ามกลางพระจันทร์ฉาย สิริแสงประภาประสาน
๏ ย้อมด้วยชโลหิต หฤทัยผสมสะการ
ร้องเพลงมโนบาน ขณะทรวงประทับ ณ หนาม
๏ ต้องร้องตลอดคืน เสนาะเสียงมิเว้นละความ
มุ่งมาดพยายาม มนชื่นนิรัติศัย
๏ หนามฉันจะแทงตรง ทลุบั้ก ณ ดวงฤทัย
โลหิตจะซึมไหล ประจุเดือดกุหลาบประสม ๗

๏ สุรางคณางค์ ๗

๏ นกไนติงเกล์ สดับอุปเท่ห์ พิลาปอกกรม
มรณะนั้นหนา ราคาบรม ใช้เพื่อสร้างสม ซึ่งกุหลาบแดง

๏ ชีวิตทั้งผอง จัดว่าเป็นของ อันมีค่าแพง
ช่างน่าหฤหรรษ์ ที่จะนั่งแฝง ในป่าแสดง สิ้นเชิงสุดผอง

๏ เผ้าดูอาทิตย์ มิเดชมหิศร์ นั่งบนยานทอง
แลดูพระจันทร์ ไขแสงเรืองรอง ยานมุกดาปอง
สี่หมอกงามงอน

๏ ความหอมหวลนั้น คือกลิ่นสุคันธ์ ของดอกฮ่อวทอน
อีกความหวานชื่น บดูเบลล์บวร ฮีธเท่อร์ดอกสลอน
อยู่ตามภูผา

๏ แม้เช่นนี้แล้ว ความรักเพริศแพร้ว ยิ่งล้นชีวา
หัวใจของนก เช่นอาตมา คืออะไรถ้า — เปรียบหัวใจคน

๏ กล่าวแล้วนางนก แผ่ปีกขยับยก บินขึ้นเวหน
ผ่านสวนมวลข้าม บ่าละเมาะยล เร็วดุจเงาดล
รังต้นโอ๊กสาย ๗

๑๔

๏ จิตระปทา ฉันท์ ๗

๏ ฝ่ายยุวศิกษ์ นิรความสุข
ในอุระทุกข์ บมิเลื่อมคลาย
๏ สองนยนา ชลเนตรฟาย
ทอดวรกาย ณ สนามสวน ๗

๏ อินทรวิเชียร ฉันท์ ๗

๏ นางนกพิกล่าว สุรเสียงอุโฆษครวญ
ขอจงประสพมวล สุขเกิดนะคนดี
๏ เธอคงจะได้สบ สุผกาประสงค์ศรี
ฉันสร้างประกอบพลี ดุริยางคเลิศไกร
๏ ท่ามกลางพระจันทร์ทรง สิริแสงประภาใส
โลหิต ณ ดวงใจ สละย้อมมิได้ขาม
๏ สิ่งซึ่งดนูปอง ผิสนองประสงค์ตาม
ขอจงดำรงความ บริสุทธิ์เสน่หา
๏ อันว่าเสน่ห์นั้น วรยิ่งปรัชญา
แม้ปราชญ์สุบัญญา ปรเยี่ยมประเสริฐศรี

๑๕

๏ สัปซึ่งอำนาจมาก สุวยงพระผู้ม—
อำนาจมหิทธิว— รมิเทยบเส่นห์สม
๏ เปลวเพลิงก็คือปาน ทิวบกษ์เส่นห์ตรม
เพลิงฉุกประกอบลม ดุจกายเส่นห์สรรพ์
๏ ริมโอษฐ์เส่นห์เปรียบ มธุรส์ก็เทียบทัน
ถอนใจเส่นห์หนัน กลกลินสุคนธา ๗

๏ รโธทธตา ฉันท์ ๗

๏ หนุ่มสดับสกุณกล่าว ก็ทัศนา
แต่มิทราบวิหคว่า ณ การอะไร
๏ เหตุเพราะรู้เฉพาะคดี วิชาพิสัย
ซึ่งสกุษดพพิธใน ประดาปกรณ์ ๗

๏ สวาคตา ฉันท์ ๗

๏ โอ้กะรุกชสวนา สกุณีวอน
ใจก็นึกกรุณถอน หฤทัยหวาม
๏ โดยเพราะรังวิหคอยู่ ประจำต้นตาม—
กิ่งและก้านประดุจคาม วทะวังเวง

๑๖

๏ จึงกระซิบวจนะปรา— รภบรรเลง
ร้องบำเรอดนุ ณ เพลง เสนาะสุดท้าย
๏ ฉันน่ะนึกหทยเหี่ยว บมีรู้หาย
เธอจะจากจรบวาย ตริตนงหา ฯ

๏ เมฆวิปผุชชิตา ฉันท์ ฯ

๑๕ ๏ วิหคพังต้นโอกวอนก็หฤทยอา—
ลัยจะต้องคลา นิราศไป
๏ ก็ร้องเพลงเสียงเยือกเย็นดุจอุทกใส
ผุดสะพรั่งใน หิรัญภาชน์ ฯ

๏ ฉบงง ฯ

๑๖ ๏ นกร้องสุดสุนทรวาท ชายหนุ่มฉลาศ
ผ่านในละเมาะระหง
๏ กล่าวแก่ตัวเองง่วงงง เธอมีรูปทรง
ใครจะค้านได้ไม่ม
๏ ตัวเธอรู้สึกหรือนี่ ฉันทราบท่วงที
เหมือนศิลปากรกำจาย

๑๗

๏ แต่เธอเป็นแบบทั้งหลาย มีอยู่มากมาย
ซึ่งขาดคุณงามความดี
๏ มิยอมเสียสละกรณีย์ เพื่อสุขเริงศรี
คิดแต่ดุริยางค์เริงรมย์
๏ ผองชนย่อมทราบอุดม ศิลป์ไพศาลสม
มักเห็นแก่ตัวทั่วผอง
๏ เธอมีลายลักษณ์เรืองรอง อยู่ในเสียงของ
พธูเป็นน่าสงสาร
๏ แต่คนมิเข้าใจการ หมายของเยาวมาลย์
มิฉะนั้นคงสมประสงค์
๏ กล่าวแล้วเขาก็เดินตรง เข้าห้องนอนปลง
ความรักแล้วเลยหลับไป ๚

๏ มาลินี ฉันท์ ๚

๏ ขณะศศิธรแสงไข จ้าสว่างใน
นภาดล
๏ สกุณก็จรจับบน กิ่งกุหลาบยล
สะพรั่งงาม

๑๘

๏ สละอุระปะทะที่หนาม ไปตลอดยาม
ประสานศัพท์

๏ กษณะวิหคซ้องขับ หนามก็แทงรับ
อุเอื้อดใส่

๏ สุรางคณางค์ ๗

๒๘ ๏ เพลงแรกที่ร้อง พรรณนาซ้อง ปฏิสนธิ์ใน—
ความรักหนุ่มสาว แรกรุ่นเรื่องใส ความรักจับใจ
เป็นพันคณนา

๏ ขณะร้องนั้น ยอดกุหลาบพลัน ผลิดอกงอกมา
ทีละกลีบปน กับเสียงร่อนรา เหมือนมีวิญญา
เป็นน่าอัศจรรย์

๏ แรกจะอุบัติ ดอกสลดสี่ชัด ดุจหมอกแขวนสรรพ์
เหนือห้วงแม่น้ำ ลำธารคลุมกัน ก่อนรวิวรรณ
ส่องแสงกระจาย

๏ สลัวเหมือนบาท ตื่นจากไสยาส์น เวลาเช้าหมาย
กลิ่นเงินยวง มัวแสงคลี่คลาย อุษาโยคพราย จวนรุ่ง-
ประเชิญ

๑๕

๏ เฉกเงากุหลาบ กระจกฉายทาบ ทำด้วยเลือดเงิน
เงาดอกในน้ำ จากบนยอดเชิน ดอกผลิประเมิน
ดังดุจกล่าวขาน ๚

๏ กุสุมิตลดา ฉันท์ ๚

๑๔ ๏ ครั้นแล้วต้นไม้มีพจนคติการ
แก่วิหคฐาน ณ ศุภมิตร
๏ จงเร่งกดตัวให้อุระปะทะสนิท
แนบและแรงกิจ จะสมหมาย
๏ ถ้าแม้รอช้าแสงสุริยก็จะผาย
สีกุหลาบคลาย มิสำเร็จ ๚

๏ วังสัฏฐี ฉันท์ ๚

๑๒ ๏ วิหคสดับอรรถ ปฏิบัติบชามบเชือด
เพราะมุ่งประสงค์เจ— ตนซึ่งกุหลาบสหาย
๏ ก็ร้องอุโฆษก้อง สุรเสียงกระแสกำจาย
ดุเอกเพลงหมาย ทวิชีพ ณ ชายและหญิง ๚

๒๐

๏ อุปชาติ ฉันท์ ๗

๑๖ ๏ ณ ใบกุหลาบนั้น ก็ประจักษ์เลือดจริง
ชมพูประหลาดยิ่ง กดพักตร์บ่าวสาว
๏ ในเมื่อประทับริม อรโอษฐ์จุบคราว
วิวาห์ประจวบน้าว มนะในละอายหลง
๏ ณ หนามกุหลาบยัง บดุถึงหทัยตรง
ดอกสีเศวตคง ดุจเมื่อผลิบานสรรพ์
๏ รอคอยนำโลหิต หฤทัยวิหคปั่น
ประสมกุหลาบนั้น จะดุวัณณะแดงฉาน ๗

๏ มันทักกันตา ฉันท์ ๗

๑๗ ๏ ต้นไม้จิ๋วเตือนวิหคมนบาน
อย่าละซึ่งการ พยายาม
๏ กดหน่วงเข้ากุพชะกะจะดุความ
ที่ประสงค์งาม ประสิทธิ์ผล
๏ เวลาล่วงจวนสุริยจรดล
ให้ดุก่อนยล ระวีวรรณ

๒๑

๏ กมล ฉันท์ ๗

๏ สกุณีสดับเตือน ก็ประทับอุรายัน
ขณะหนามกุหลาบพลัน ทะลุแล่นหทัยพลาง
๏ ปะทะปวดแสบรวดร้าว สิริทั่ว สรรพางค์
สกุณีกราคราง สุรเสียงดุร้ายหลาย
๏ วจะถึงเสน่หยิ่ง ประดุจงเพราะความตาย
บริสุทธิ์เสน่หหมาย บมิมรณ์มลายสูญ
๏ ประจุผึ้งก็แต่กาย อภิไชยประจักษ์พูน
ปฏิพัทธ์เอนกมูล ฤจะเสื่อมแสะคลายใจ ๗

๏ สัทธรา ฉันท์ ๗

๏ ครั้นแล้วสดอกก็เปลี่ยนไป วิมลสุวประไพ
แดงรวีใส สฤษฎ์เจตน์
๏ เช่นเดียวกับดอกกุหลาบเขต บุรพทิศประเทศ
ภดางประดุจเพศ มณีรัต ๗

๒๒

◎ วิชชุมมาลา ฉันท์ ๗

◎ นกไนติงเกล์

ตื่นกเล็กเบา
เหมือนมิ่งไร
ร้องเพลงไม่ชัด

◎ ดวงจันทร์ทขาว
ได้ยินเสียงที่
ดมจวนใกล้รุ่ง
แสงทองแพรวพราย

◎ ดอกแดงพังกล่าว
ดดดมปดมใจ
เพื่อรับอากาศ
เย็นฉ่ำนักหนา

◎ เพลงบทท้ายไซร้
บรรดาพงพี
เมษบาลทงหลาย
เริงรมย์ผันเร้า

เสียงเหแผ่วเข้า
นัยน์ตาฟางจัด
มาอุดตอขัด
ร่ำครวญสุดท้าย

แววาวแสงศร
โศกเศร้าบรรยาย
หยุดรถผันผาย
ตามผืนแผ่นฟ้า

สั่นร้าวทั่วไป
เบิดกลบบานร่า
ตอนเช้าครู่มา
ชูช่อเพริศเพรา

สั่นไปถึงที่
หุบเหวภูเขา
กำลังนอนเซา
ตื่นจากไสยา

◎ เสียงนั้นรุดตรง ถึงพงอ้อแขม
ซึ่งขนแซกแซม รีมฝั่งคงคา
ถูกถมโยกล้ม หฤดุโค่นลงมา
ดอยตามธารา สู่ท้องสาคร ฯ

◎ สัททุลวิกกีฬิต ฉันท์ ฯ

๑๕ ◎ ต้นไม้มีพจนาประกาศคุณขจร
ดอกไม้มโนหร สำฤทธิ์
◎ แต่ไม่มีวาทะตอบประกอบวิหคจิต
ต้องดับสะชีวิต เพราะหนาม
◎ นกนอนนิ่งนรชีพสิ้นติณงาม
โดยปราศจากความ สำนึก
◎ เหตุหนามฝังประจุแน่นดุในหทยลึก
เป็นน่าจะรู้สึก สยอง ฯ

◎ ยานี ฯ

๑๑ ◎ ทิวามาบรรจบ สู่พิภพสลับเรื่องรอง
หนุ่มนักศึกษาปอง เปิดหน้าต่างพลางแลเฝ้ง

๏ พบซึ่งพึงประสงค์ พิศวงตื่นใจแรง
นี่เองกุหลาบแดง ช่างสวยสดงดงามสี่
๏ ตั้งแต่อุบัติมา จวบเวลาคราบัดนี้
ที่ไหนไม่เห็นมี ชื่อสะดินคงยาวครัน
๏ เขาโจมโน้มตัวไป เด็ดมาได้ใจเหิมหรรษ์
ส่วมเสือเตะหมวกพลัน สุนิวาส์ศาสตราจารย์
๏ ชิดาของท่านครู กำลังอยู่ใกล้ชาน
ประกอบซึ่งกิจการ นั่งกรอไหมประไพศรี
๏ กับสุนันตัวน้อย หมอบอยู่แทบบาทนารี
จงมซึงวาที แก่พธูผู้ครวญหา ๗

๏ ภุชงคประยาต ฉันท์ ๗

๑๒ ๏ อนงค์กล่าวดนูสร กุหลาบวัณณ์ประเสริฐมา
กำนัลแก่วนิดา จะเป็นคู่ระบำสอง
๏ แน่ะดูนี่มิใช่หรือ ประสพกลีประสิทธิ์ปอง
กุหลาบแดงประเสริฐของ ณ โลกนี้แล้วงสรร
๏ พธูจงประดับสื่อ สนิทเบื้องหทัยพลัน
ประจวบเต้นระบำกัน เสมือนว่าเล่นห์แฝง ๗

๒๕

๏ อินทวงศ์ฉันท์ ๗

๑๒ ๏ นวลนางสดับถ้อย แถะเสนอกุหลาบแสดง
สีหน้ากบงแข็ง สติข่มประกอบวจี
๏ ดอกไม้จะให้ติด ดนุจิตมิปลงฤดี
ภูษาประไพศรี บมิเข้าสนิทประสาน
๏ นางคิดพินิจเพ็ชร ตะละเม็ดประเสริฐตระการ
หลานเลิศกามาน ปฏิพัทธ์ชอช่งสนอง
๏ นอกจากจะเพ็ชรแท้ สิริคาก็น่าจะปอง
มากกว่ากุหลาบชอง ยุวศักษ์ประสงค์สมาน ๗

๏ อีทิสัง ฉันท์ ๗

๒๐ ๏ หนุ่มพิโรธก็กล่าวพจีอุทาน
ชะทรยศประหัตประหาร เล่นหัน
๏ เขาก็ชวางผกา ณ ทิถนน
ประจวบวิบัติเพราะเกวียนฉุดลาก กับคับ
๏ นางประสพระบิลประจักษ์ฉะนั้น
ฤทัยอนงค์พิโรธทวี ประจานว่า
๏ ฉันมิได้กระทำระกำอุรา
ไฉนผรุสเวรจา มุหยาบคาย

๕

๏ พักตรเธอเสมอฉะนฤหมาย
มิสมประสงค์คิดฉบับทำลาย กุหลาบรัก
๏ เธอมมหิรัญส่งมักประจักษ์
ณ เกือกเสื่อนพระราชสำนัก มิสมใจ
๏ แล้วก็ลุกดำเนินสะเทินฤทัย
นิวัตนิวาส์พิลาศพิไล ฤดีรมย์ ๚

๏ วสันตดิลก ฉันท์ ๚

๑๔

๏ ชายหนุ่มก็เดินหทยมุ่ง คฤหาส์นตรอกตรม
โอ้ความเส่นห์ประดุจตม ปะทะอ่อนและเชดาแส่น
๏ ไร้ซึ่งประโยชน์จะคณนา ฤพลูจน์เส่นห์แทน
ครึ่งตรรกศาส์ตร์วิทยแผน กมเท่าจะเทียบหา
๏ แกล้งสรรพจีกรณกิจ มิอุบัติฤมมา
คราจวบดนูมนอุสา— หะประกอบก็ไร้ผล
๏ ชั่วนาประจบ ณ วยน์ คติควรจะผกคน
มวลธรรมวิสัยวิทยดล ประดุจปรัชญา
๏ คิดแล้วมิช้าก็จรห้อง สติตงบาเพ็ญอา-
รมณ์สุขและอ่านศุภคำรา นิรช้องหทัยผอง ๚

จบบริบูรณ์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๔๙๘

หน้าว่าง

รายพระนามและรายนามผู้บริจาคในนาม
“ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
เพื่อโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์”

รายพระนามและรายนามผู้มาร่วมไว้อาลัย
งานสวดพระอภิธรรม
ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
วันที่ ๗-๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗

รายพระนามและรายนามผู้บริจาคในนาม "ท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา เพื่อโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์"

๑. พ.ท. กมล-สุพัฒนา ประจวบเหมาะ
๒. กรองทอง ชวลิตธำรง
๓. กรองทอง รุ่งรัตนา
๔. ท่านผู้หญิงกรัณฑ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๕. กฤษฎา ศุภลักษณ์
๖. กวี อังศวานนท์
๗. กัญญกา โกวิทวานิช
๘. กัญญ์ชลี จันทราสุข
๙. กัณณิกา ชารักษภักดี
๑๐. พล.ท. กัมปนาท-ผศ.วิศัลย์ศยา รุดดิษฐ์
๑๑. กานต์ ตระกูลฮุน
๑๒. พล.อ.อ. กำธน และท่านผู้หญิงพึงใจ สินธวานนท์
๑๓. กำธร รัตนคำ
๑๔. กิจจา และม.ร.ว.ผัสพร วะซังเงิน
๑๕. กิตติรัต-ท่านผู้หญิงสมสุข ศรีวิสารวาจา
๑๖. กิตติศักดิ์ แพร่พิพัฒน์มงคล
๑๗. กิติ มาดิลกโกวิท
๑๘. ท่านผู้หญิงกุณฑี ไกรฤกษ์
๑๙. กุลวดี สถิติรัต
๒๐. พล.ต.ต. เกรียงไกร-รศ.ดร.ขัตติยา-ณัฏฐพล กรรณสูต
๒๑. เกศเมือง เวชชวิศิษฏ์
๒๒. ม.ร.ว.เกษมวิสุทธิ์-วลัย วิสุทธิ
๒๓. ศ.เกียรติยศ นพ.สงคราม-คุณหญิงสุมนา ทรัพย์เจริญ
๒๔. เกียรติสม-ดาราวรรณ กลิ่นสุวรรณ
๒๕. โกวิทย์-ลลิดา โปษยานนท์
๒๖. ไกรสีห์ กรรณสูต
๒๗. ไข่ไก่-ปิ๋ว
๒๘. คณะครูและนักเรียนโรงเรียนจิตรลดา
๒๙. คณะทำงาน ฯ จ.ปัตตานี
๓๐. คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงาน กปร.
๓๑. คณะศุกร์-อาทิตย์
๓๒. คณิพงษ์ แขวัฒนะ
๓๓. คมศร อรรฆยะพิศุทธิ์
๓๔. ครอบครัว กิจเจริญในธรรม
๓๕. ครอบครัว Bowra
๓๖. ครอบครัว ดร.สุขุม รัศมิทัต
๓๗. ครอบครัว ดร.สุจิต หิรัญพฤกษ์
๓๘. ครอบครัว วีระศิริ
๓๙. ครอบครัวโชติรส (วีรวัฒน์-มณีกัญญา และหลาน ๆ)
๔๐. ครอบครัวเนื่องจำนงค์
๔๑. ครอบครัวเรือตรี อมฤต-สุมนา วิสุทธิธรรม
๔๒. คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา
๔๓. จงรักษ์-จิรบุญนี อิศรางกูร ณ อยุธยา
๔๔. จตุรานน-ลลิตา กาญจนินทุ
๔๕. จรัมพร-อัญมณี โชติกเสถียร
๔๖. ดร.จรัลธาดา กรรณสูต
๔๗. คุณหญิงจรัสศรี อักษรานุเคราะห์ และ รมณีย์ วสันตพฤกษ์
๔๘. จรินทร์-วิทัย สุมานนท์
๔๙. จริย์-สดใส ตุลยานนท์
๕๐. จอห์นและสุภาวดี เดวิดสัน
๕๑. จักรชัย-อุดมสุข โฉมทองดี
๕๒. นพ.จักรธรรม ธรรมศักดิ์ และครอบครัว
๕๓. คุณจันทนี ธนรักษ์
๕๔. จารุณี เทียนประทีป
๕๕. น.อ. จารุวัฒน์-คุณหญิงอัจฉรา กะราลัย

๕๖. จำนรรจ์ มิมะพันธุ์ และครอบครัว
๕๗. จิตริก และท่านผู้หญิงวิวรรณ เศรษฐบุตร
๕๘. จิรวรรณ-จิตนันท์ เตชะศรินทร์
๕๙. ม.ล.จิระนันท์ ดิศกุล
๖๐. พล.อ. จิระศักดิ์ วัฒนาวงศ์
๖๑. จิราภรณ์ พรหมสิทธิ์-ลักขณา อภิบาลศรี
๖๒. จิรายุ-ระเบียบ ภูมิจิตร
๖๓. จิรารัตน์ โกมลมาลย์
๖๔. จุมพล-ภรณี เหราบัตย์
๖๕. พ.ต.อ. จุลชิต-พัชรีรัศม์ โปษยานนท์
๖๖. จุลสิงห์-ภัทรา วสันตสิงห์
๖๗. เจริญ-คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี,
ฐาปน-ปภัชญา สิริวัฒนภักดี
๖๘. ศ.เจริญ-จิตรา วรรธนะสิน
๖๙. เจ้าอาวาสวัดชัยพฤกษมาลา ราชวรวิหาร
๗๐. พล.ต.ต. มล.ฉลองลาภ ทวีวงศ์
๗๑. พล.อ. ฉัตรชัย-คุณหญิงธิดารัตน์ ธรรมรักษา
๗๒. ฉัตรไชย ฉัตรพลรักษ์
๗๓. ศ.เกียรติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์-จรรยา นาถสุภา
๗๔. ฉันท์ เหล่าสุนทร
๗๕. ม.ร.ว.เฉลิมฉัตร-เอมอร วุฒิชัย
๗๖. คุณหญิงชดช้อย โสภณพนิช
๗๗. ชนกานต์ อัครปรีดี
๗๘. ชนิดา สุวรรณจูฑะ
๗๙. ร.ท. ชนินทร์-จณา วรรณดิษฐ์
๘๐. ชมพูนุท สุมนะเศรณี และ Robert Storey
๘๑. ชมภูนุท-ธนกร-สายสิริ ฮุนตระกูล
๘๒. ชลณัฐ ญาณารณพ
๘๓. ชลัม-อังคณา ศิวรักษ์
๘๔. ชลาลักษณ์-จีรพันธ์ บุนนาค
๘๕. พล.ต.อ. ชวลิต ยอดมณี และภรรยา
๘๖. นพ.ชวลิต วิตตานนท์
๘๗. น.อ. ชวลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา
และครอบครัว
๘๘. ชวลิต จันทรรัตน์
๘๙. ชัชเวทย์-วลัยทิพย์ ชาติสุวรรณ
๙๐. ชัชสวี บุนนาค
๙๑. ชัยเทพ ภัทรพรไพศาล
๙๒. ชัยวัฒน์ ลิมป์วรรณธะ
๙๓. ชัยศร สิโรรส
๙๔. นพ.ชาตรี-สุวดี ดวงเนตร
๙๕. ชาตรี โสภณพนิช
๙๖. ชาวชุมชนตลาดเฉลิมลาภประตูน้ำ
๙๗. ม.ร.ว.ชิษณุสรร-ม.ร.ว.พร้อมฉัตร สวัสดิวัตน์
๙๘. ชีวิน บูรณศิลปิน
๙๙. ชื่นจิต จุลมณีโชติ
๑๐๐. พล.ร.อ. ชุมพล-พล.ต. คุณหญิงทรรศนีย์
ปัจจุสานนท์
๑๐๑. ชุมพล-สิริพร จโนภาษ
๑๐๒. พล.อ.ท. ชู-สุภาพ สุทธิโชติ
๑๐๓. พล.อ. นพ.ชูฉัตร-คุณหญิงวิลาวัณย์
กำภู ณ อยุธยา และครอบครัว
๑๐๔. ชูศรี บุลยเวศ
๑๐๕. เชาวน์ สิโรรส
๑๐๖. ผศ. ดร.ณดา จันทร์สม
๑๐๗. พล.อ. ณพล-กุลิสรา บุญทับ
๑๐๘. ณรงค์ เขียวแก้ว และครอบครัว
๑๐๙. ดร.ณรงค์ชัย-อ้อพร อัครเศรณี
๑๑๐. ณัฐวิภา ชัยนาม
๑๑๑. ด้า-หนูริน-หนูพิณ

๑๑๒. พล.อ. ดาว์พงษ์-พล.ท.หญิง สุพัตรา รัตนสุวรรณ
๑๑๓. ดาววัน บูรณศิลปิน
๑๑๔. ดำริห์-สุดสอาด อิศรางกูร ณ อยุธยา
๑๑๕. ดิเรก-อมรา (เปี้ยว) เจริญผล
๑๑๖. ม.ร.ว.ดิศนัดดา-คุณหญิงพวงร้อย ดิศกุล
๑๑๗. พล.ร.อ. เดชา-ชุลีวรรณ บุนนาค
๑๑๘. เดโช บูรณบรรพต
๑๑๙. เดือนฉาย บูรณศิลปิน
๑๒๐. ม.ร.ว.เดือนเด่น กิติยากร
๑๒๑. ต่อ-ม.ล.ภาวินี สันติศิริ
๑๒๒. ตุ้ย-ใหญ่-ณิว
๑๒๓. ตุ๋, น้ำผึ้ง
๑๒๔. เตียบ-กุณฑล สุจริตกุล
๑๒๕. พล.ต.อ. ไตรรัตน์ อมาตยกุล
๑๒๖. ถกลเกียรติ และกนิการ์ วีรวรรณ
๑๒๗. ทมยันตี โปษยานนท์ และครอบครัว
๑๒๘. พล.ต. ทรงเกียรติ ส่งเจริญ
๑๒๙. ทวีพงษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา
๑๓๐. รศ.ทวีศักดิ์ สูทกวาทิน
๑๓๑. พล.อ. ม.ล.ทศนวอมร - รัตนาภา เทวกุล
๑๓๒. ร.ท. ทศพล ไชยโกมินทร์
๑๓๓. ทองทา สินาดโยธารักษ์
๑๓๔. ทินกร กรรณสูต
๑๓๕. ศ.ดร.ทินพันธุ์ นาคะตะ
๑๓๖. ทิพย์วัลย์-สิงคาร สิงขรภูมิ
๑๓๗. รศ.ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์
๑๓๘. ธงไชย แมคอินไตย์, พรพิชิต พัฒนถาบุตร
๑๓๙. ธนวงษ์ อารีรัชชกุล
๑๔๐. ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด(มหาชน)
๑๔๑. ธนินท์-คุณหญิงเทวี เจียรวนนท์
๑๔๒. ธวนี ชนเห็นชอบ
๑๔๓. พล.ต. ธวัชชัย-ม.ร.ว. พิศวาส นาควานิช และครอบครัว
๑๔๔. ธาตรี ลิขนะพิชิตกุล
๑๔๕. ธาริสา-จำนงค์ วัฒนเกส
๑๔๖. ธิดา เครือวาณิชกิจ
๑๔๗. พล.ท. ธีรชัย นาควานิช
๑๔๘. ธีรภัทร ประยูรสิทธิ
๑๔๙. นคร-มาลีรัตน์ ปลื้มจิตรชม
๑๕๐. นบส. ๖๑
๑๕๑. ม.ร.ว.นพเกษมณี เต็งนิยม
๑๕๒. คุณนพคุณ อยู่จำนงค์
๑๕๓. นพมาศ วินิจชัยกุล
๑๕๔. พล.อ. นภดล-คุณหญิงพรนภัส วรรธโนทัย
๑๕๕. นภาพร พัฒนภักดี
๑๕๖. นลินี-ขจรเดช แสงสุพรรณ
๑๕๗. นวลละออ เศวตะโศภน และครอบครัว
๑๕๘. นะเพ็งพาแสง-พรทิพย์ กฤษณามระ
๑๕๙. ม.ร.ว.นับทอง-กุลนิศ ทองใหญ่
๑๖๐. นัยนุชิต-เต็มดวง จาตุรจินดา
๑๖๑. นาฏอนงค์ หิรัญบูรณะ, นิชา หิรัญบูรณะ ธุวธรรม
๑๖๒. นิด ศศิเพ็ญ (โชติกเสถียร) ศิริดานุภัทร
๑๖๓. นิตยา อัชกุล
๑๖๔. นิธิ ภัทรโชค
๑๖๕. นิพิฐ-พรนภา อิศรางกูร ณ อยุธยา
๑๖๖. พล.อ. บรรจบ บุนนาค
๑๖๗. บรรพต-อัญชลี หงษ์ทอง
๑๖๘. บริษัท เซ็นทรัลพัฒนา จำกัด (มหาชน) และ บริษัท กลุ่มเซ็นทรัล จำกัด
๑๖๙. บริษัท เทเวศประกันภัย จำกัด (มหาชน)
๑๗๐. บริษัท สหศีนิมา จำกัด
๑๗๑. บริษัท แสนสุรัตน จำกัด

๑๗๒. บริษัท ฮอนด้า ออโตโมบิล (ประเทศไทย) จำกัด
๑๗๓. บริษัท ชุมชนเลื่อนฤทธิ์ จำกัด
๑๗๔. บริษัท ทีมกรุ๊ป ออฟ คัมปานีส์ จำกัด
๑๗๕. บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน)
๑๗๖. ดร.บัณฑิต โชติวิทยะกุล
๑๗๗. บ้านเอื้อชูเกียรติ
๑๗๘. บุญชอบ สุทธมนัสวงษ์
๑๗๙. บุญชัย-บงกช เบญจรงคกุล
๑๘๐. บุญพันธ์ แขวัฒนะ
๑๘๑. บุญมี ภักดี
๑๘๒. พล.อ. นพ. บุญเลิศ-ยุพา จันทราภาส
๑๘๓. บุญศิริ ทองเนื้อดี และครอบครัว
๑๘๔. ปกรณ์ สัตยวณิช
๑๘๕. ปกรณ์ โอภาสปกรณ์กิจ
๑๘๖. ร.ต.ต. ปณม-วันจุรีย์ ยงใจยุธ
๑๘๗. พล.อ.ต.หญิง ประกายเพชร จันทร์โอชา
๑๘๘. พล.ต.ท. ประกาศ-คุณหญิงผะอบทิพย์ ศาตะมาน
๑๘๙. ประคัลภ์ จันทร์โอชา
๑๙๐. ศ.คลินิก นพ.ประดิษฐ์ ปัญจวีณิน
๑๙๑. พ.อ.(พิเศษ) ประพัฒน์ จันทร์โอชา
๑๙๒. ประพันธ์ เกียรติพิริยะ
๑๙๓. ประภากร กรรณสูต
๑๙๔. ประมุข บรรเจิดสกุล
๑๙๕. ประยุกต์ อนุพันธุ์สกุล
๑๙๖. พล.อ. ประยุทธ์-รศ.นราพร จันทร์โอชา
๑๙๗. พล.อ. ประวิตร วงษ์สุวรรณ
๑๙๘. ประสงค์ บุญช่วยส่ง
๑๙๙. ประสงค์ สุวิวัฒน์ธนชัย
๒๐๐. ม.ร.ว.หญิงประศาสน์ศรี ดิศกุล และครอบครัว
๒๐๑. คุณหญิงปราณี เอื้อชูเกียรติ
๒๐๒. ปราโมทย์ โชติมงคล
๒๐๓. ปราโมทย์ เตชะสุพัฒน์กุล
๒๐๔. ปราโมทย์ ธาราศักดิ์
๒๐๕. ปริตตา-ทวีศักดิ์ กออนันตกูล
๒๐๖. พล.ท. ปรีชา จันทร์โอชา และครอบครัว
๒๐๗. ม.ร.ว.ปรียนันทนา รังสิต, ปานศักดิ์ รังสิพราหมณกุล
๒๐๘. ปรียา รองรัตน์ และครอบครัว
๒๐๙. ดร.ปานปรีย์-ปวีณา-เปรมปรีย์ พหิทธานุกร
๒๑๐. ปิย์นาท-ปริญญ์ โชติกเสถียร
๒๑๑. ปิยะบุตร-สุจินตนา ชลวิจารณ์
๒๑๒. ศ.นพ.ปิยะสกล-พญ.สมสิริ สกลสัตยากร
๒๑๓. คุณหญิงเปรมจิตต์ จามรจันทร์
๒๑๔. ผ่องศรี พันธุมวนิช
๒๑๕. ผ่องศรี สันติพันธุ์
๒๑๖. ฝ่ายงานความร่วมมือภายนอก ทก.
๒๑๗. ฝ่ายบริหารงานกลยุทธ์ ทก.
๒๑๘. ฝ่ายบริหารงานกลาง ทก.
๒๑๙. ฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์ ทก.
๒๒๐. ฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล ทก.
๒๒๑. พญ.รุจา เสวิกุล
๒๒๒. พนักงานและลูกจ้างฝ่ายโครงการพิเศษ ทก.
๒๒๓. พนัส สิมะเสถียร
๒๒๔. พรชัย-ศรีสุดา สุจิตต์และครอบครัว
๒๒๕. พรรณโสภิต ลิขิตธรรมนิตย์
๒๒๖. พรรณี สุภัทรพันธุ์และครอบครัว
๒๒๗. ม.ร.ว.พรระพี-องค์อร อาภากร
๒๒๘. พรเสก-ลาลีวรรณ กาญจนจารี
๒๒๙. พร้อมพร-ธุวดารา และพรภวิษย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๒๓๐. พระเทพวิสุทธิเวที เจ้าอาวาสวัดราชนัดดาราม
๒๓๑. พระเทพสิทธิมุนี (เจ้าอาวาสวัดดุสิดารามวรวิหาร)

๒๓๒. พระสิทธิพัฒนาภรณ์
เจ้าอาวาสวัดไชโยวรวิหาร
๒๓๓. พสุ-อิ่มใจ พานิชศุภผล
๒๓๔. พ.ต.อ. พัชรินทร์-ปัทมา เพชรเรียง
๒๓๕. พัลลภ-ม.ร.ว.สุพรรณกัลยา ตันหยงมาศ
๒๓๖. พารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา
๒๓๗. ดร.พิจิตต-ชารียา รัตตกุล
๒๓๘. พิชญา รัตนพล
๒๓๙. พิชิตศักดิ์ มีมาก
๒๔๐. พิทักษ์-นันทรัตน์ กุลละวณิชย์
๒๔๑. พิพัฒน์ เลิศกิตติสุข, กรรณิการ์ สงฆ์เจริญ
๒๔๒. พิมพ์ใจ หวังเกียรติ
๒๔๓. พิมลพรรณ ภโววาท
๒๔๔. พี่ตึ๋ง
๒๔๕. พีรพัฒน์-นงนาฏ โปษยานนท์
๒๔๖. ศ.ดร.พีระศักดิ์ ศรีนิเวศน์
๒๔๗. พูมใจ นาคสกุล
๒๔๘. พูลฉวี มนตเสวี
๒๔๙. เพ็ญฉาย สิโรรส
๒๕๐. เพ็ญโฉม วสันตสิงห์
๒๕๑. เพ็ญพรรณ โชติดิลก
๒๕๒. เพลิน อิศรางกูร ณ อยุธยา
๒๕๓. ไพบูลย์-จันทรวรรณ เทวรักษ์
๒๕๔. ไพบูลย์ ดำรงชัยธรรม
๒๕๕. น.ต. ไพบูลย์-พรเพ็ญ พรหมประยูร
๒๕๖. ดร.ไพศาล-นฤมล ล้อมทอง
๒๕๗. ท่านผู้หญิงภรณี มหานนท์
๒๕๘. ม.ล.ภัคศุก-ทองศรี กำภู
๒๕๙. พล.ท. ภาณุวัชร-กรวรรณ นาควงษ์
และครอบครัว
๒๖๐. ภาวี กัมปิยบุตร
๒๖๑. มณีจอง สุวรรณศิลป์
๒๖๒. พ.อ. นพ.มนต์ชัย ชุมนุมนาวิน
๒๖๓. มนตรี มงคลสวัสดิ์
๒๖๔. มนูญ สรรค์คุณากร
๒๖๕. มยุรพันธ์-จีรพงษ์-รศ.ธงสรวง อิศรางกูร
ณ อยุธยา
๒๖๖. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
๒๖๗. มาแตร์ ฯ รุ่น ๓๔
๒๖๘. มาริษา-บรินดา บุณยรักษ์
๒๖๙. มีชัย-ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ
๒๗๐. มุดา ซันกูล
๒๗๑. มูลนิธิกฤตานุสรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์
โดยคุณหญิงแจ่มใส ศิลปอาชา
๒๗๒. มูลนิธิชัยพัฒนา
๒๗๓. มูลนิธิศาลาเฉลิมกรุง
๒๗๔. มูลนิธิสวัสดิการนักแสดงอาวุโส
๒๗๕. มูลนิธิหนังสือเพื่อเด็ก
๒๗๖. เมตตา อุทกะพันธุ์ และครอบครัว
๒๗๗. ศ.ดร.ยงยุทธ-อรชุมา ยุทธวงศ์
๒๗๘. ยศ-ดร.นฎาประไพ เอื้อชูเกียรติ
๒๗๙. พล.อ. ยุทธศักดิ์-คุณหญิงอรพรรณ ศศิประภา
๒๘๐. ยุพิน อิศรางกูร ณ อยุธยา,
แก้วเก้า-เนาว์มณี เสนสอน
๒๘๑. ยุวดี-อนุรักษ์ กาญจะโนสถ
๒๘๒. เยาวลักษณ์ แพ่งสภา
๒๘๓. รดิศทัต ประภานนท์
๒๘๔. พล.อ.อ. รังสรรค์-ท่านผู้หญิงจรุงจิตต์ ทีขะระ,
ร.อ. ธนวัฒน์-ปิยวรา เนตรน้อย
๒๘๕. รัฐกรณ์ นิ่มวัฒนา
๒๘๖. รัฐศาสตร์จุฬาฯ รุ่น ๑๗
๒๘๗. รับพร มิมะพันธ์
๒๘๘. ราชกรีฑาสโมสร
๒๘๙. ราชินี รุ่น ๕๗
๒๙๐. คุณหญิงโรส บริบาลบุรีภัณฑ์
๒๙๑. ลิขิต บรรเจิดสกุล

๒๙๒. เลิศลักษณา ยอดอาวุธ
๒๙๓. พ.ต.อ.หญิง ท่านผู้หญิงวงศ์พรรณ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๒๙๔. วปรอ. ๓๗๗
๒๙๕. วปรอ. ๓๗๗ สาย ๖
๒๙๖. วรพจน์ ถิระจิตร
๒๙๗. ดร.วรพล โสคติยานุรักษ์
๒๙๘. วรพัฒน์-เฉลิมพร อรรถยุกติ
๒๙๙. วรวิทย์ พันธนพฤกษ์
๓๐๐. วรางค์จิตต์ บุนนาค
๓๐๑. ท่านผู้หญิงวรามาส สุนทรภัค
๓๐๒. วัชรินทร์-อมรา ช้อนวัฒนะ
๓๐๓. วันเพ็ญ เดชฤทธิ์
๓๐๔. วัลลภ เจริญพิภพ
๓๐๕. วิจิตรวงศ์ ชนะรัตน์, รศ.ดร.ปณิธาน-พิมพ์กาญจน์ วัฒนายากร
๓๐๖. คุณหญิงวิจิตราภรณ์ หุตะเจริญ
๓๐๗. พล.ต. วิชัย-คุณหญิงรัตนาภรณ์ แซจอหอ
๓๐๘. วิชัย-เอมอร ศรีวัฒนประภา
๓๐๙. พล.ต.ต. วิชาญญ์วัชร์ บริรักษ์สกุล
๓๑๐. วิเชษฐ์ เกษมทองศรี
๓๑๑. วิเชียร-ดร. เสาวนีย์-ชูเดช-จิตรามณฑน์ เตชะไพบูลย์
๓๑๒. วิทยา เวชชาชีวะ
๓๑๓. วิรัช-ดรรชนี รัตนาวะดี
๓๑๔. วิริยาภรณ์ (แดง)
๓๑๕. พล.ต. วิวรรธน์ ปฐมภาคย์, พล.ต. มณี จันทร์ทิพย์
๓๑๖. วิวัฒน์-ทิพพวดี มุ่งการดี
๓๑๗. วิวัฒน์-สมพร โปรานานนท์
๓๑๘. พล.อ. วิเศษ-พล.ต.หญิง คุณหญิงรัชนีกร คงอุทัยสกุล
๓๑๙. วีนัส อัศวสิทธิถาวร
๓๒๐. วีรศักดิ์-วรรณวิมล ศุภประเสริฐ
๓๒๑. วีระพงศ์ ช้อนวัฒนะ และนางสาวอาริยา ช้อนวัฒนะ
๓๒๒. วีระศักดิ์ โตกะคุณะ
๓๒๓. พล.ต.ต. วุฒิชัย-เย็นจิตต์ บุษปะบุตร
๓๒๔. ศจีรัตน์ สรรพกิจ
๓๒๕. ศศิบุษบา สืบแสง (มูลนิธิกฤตานุสรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์)
๓๒๖. พ.อ. ศิรช์ณรงค์-ท่านผู้หญิง สุภรภ์เพ็ญ หลวงเทพนิมิต
๓๒๗. ศิรดา มาลีรักษ์
๓๒๘. ศิริพร เสนีวงศ์ ณ อยุธยา
๓๒๙. หม่อมศิริเลิศ เทวกุล ณ อยุธยา และครอบครัว
๓๓๐. ศุภกิจ-เขมิกา ทองเจือ
๓๓๑. ศุภชัย-พล.ต.หญิง กาญจนาวดี ภู่งาม
๓๓๒. ศุภชัย-รัชดา วรนันตกุล
๓๓๓. ศุภโชค บูรณศิลปิน
๓๓๔. ศุภรา รักษ์กุล
๓๓๕. สด-ประภัศรา แดงเอียด
๓๓๖. สดาวุธ เตชะอุบล และครอบครัว
๓๓๗. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๓๓๘. พล.อ. สถิต-คุณหญิงกุสุมา แจ่มจำรัส
๓๓๙. สถิตร์-งามขำ นิพิฐนรเศรษฐ
๓๔๐. สมแข พานิชศุภผล
๓๔๑. น.อ.หญิง สมจินตนา กิจการ
๓๔๒. สมชัย นีติวราภรณ์
๓๔๓. สมชาย หวังวัฒนาพาณิช
๓๔๔. สมบูรณ์-ปิยะรัตน์ เสงี่ยมบุตร
๓๔๕. รศ. นพ. สมพงษ์-พญ.สุขมาส สุวรรณวลัยกร
๓๔๖. สมลักษณ์ วงศ์งามขำ
๓๔๗. ดร.สมศักดิ์-คุณหญิงปัทมา สีสวัสดิ์ตระกูล
๓๔๘. สมสมร วานิชวงศ์
๓๔๙. สมาคมนักร้องแห่งประเทศไทย

๓๕๐. สมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิก
และเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ฯ
๓๕๑. สรดิษ-วรจันทร์ วิญญรัตน์
๓๕๒. รศ.นพ.สรนิต ศิลธรรม และภรรยา
๓๕๓. สรรเสริญ-ภัทรวดี วงศ์ชะอุ่ม
๓๕๔. สร้อยทอง ช่อลำเจียก
๓๕๕. คุณหญิงสร้อยระย้า เรืองวิเศษ
๓๕๖. น.ท. สว่าง-โพยมฉวี เจริญผล
๓๕๗. สว่างธรรม-ดร.ธันยา เลาหทัย
๓๕๘. สหัส พุกกะมาน
๓๕๙. ม.ร.ว.สอางค์ศรี เทวกุล
๓๖๐. ม.ร.ว.สะไบทิพย์ หังสสูต
๓๖๑. สันติ-ทิพย์สุดา ฤกษ์จำนง
๓๖๒. สันทัด-รศ.มัลลิกา ตัณฑนันทน์
๓๖๓. พล.ต.ต. สาขา ศารทูลสิงห์
๓๖๔. สายันต์ ทองแท่ง
๓๖๕. พล.ร.อ. สำเภา-ท่านผู้หญิง อินทิรา พลธร
และครอบครัว
๓๖๖. พ.อ. นพ.สิรรุจน์-ผศ.ทพญ.ดร.รังสิมา
สกุลณะมรรคา
๓๖๗. สิริมา-สันติ พันธุมโกมล
๓๖๘. สีมา-เนติมา สีมานันท์
๓๖๙. สืบกุล-ท่านผู้หญิงฉัตรแก้ว นันทาภิวัฒน์
๓๗๐. รศ.ดร.สุจิตรา บุณยรัตพันธุ์
๓๗๑. สุชา มหาชานิกะ และครอบครัว
๓๗๒. สุชาดา ชัยนาม
๓๗๓. สุชาดา ยุวบูรณ์
๓๗๔. สุดารัตน์ ศุภะพงษ์
๓๗๕. สุดาสิริ และครอบครัว
๓๗๖. สุทธิพงษ์ ฉ่ำชื่น
๓๗๗. สุนทร เก่งวิบูล
๓๗๘. สุนีย์ โกวิทวานิช
๓๗๙. สุพจน์ อิศรางกูร ณ อยุธยา และครอบครัว
๓๘๐. พล.ร.อ. สุภา-คุณหญิงทรงสมร คชเสนี
๓๘๑. สุภาพ, MELE
๓๘๒. สุภาภรณ์ ตรีแสน
๓๘๓. สุมงคล สุขะวนวัฒน์
๓๘๔. สุมนต์ วัฒนะประเสริฐ
๓๘๕. ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช
๓๘๖. สุมิดา พันธุ์กระวี
๓๘๗. ศ.ดร.สุรเกียรติ์-ท่านผู้หญิง ดร. สุธาวัลย์
เสถียรไทย
๓๘๘. พล.ต. สุรไกร จัตุมาศ
๓๘๙. สุรพล สุภารัตนสิทธิ์
๓๙๐. สุรี สิโรรส
๓๙๑. สุรีย์ จิวโพธิ์เจริญ
๓๙๒. สุไร สิโรรส
๓๙๓. ท่านผู้หญิงสุวรรณี พัฒน์พงศ์พานิช,
สุพิชนา อัษฎาธร, ศุภวาณี พัฒน์พงศ์พานิช
๓๙๔. สุวัฒน์-พรพิมล ชีวมงคล
๓๙๕. พล.ต. สุวัฒน์-มาลินี เลขยานนท์
๓๙๖. สุวิทย์-คุณหญิงทรงสุดา ยอดมณี
๓๙๗. เสงี่ยม-อาภาภัทร บุญมีฤทธิ์
๓๙๘. พ.ต.อ. เสนอบุญ-ศศิธร ภูมิจิตร
๓๙๙. ดร.เสนาะ-คุณหญิงนงนุช อูนากูล
๔๐๐. พล.ต.อ. เสริม-คุณหญิงชโลบล จารุรัตน์
๔๐๑. นพ.เสรี-พญ.รจิต ตู้จินดา
๔๐๒. เสวก-จุไรทิพย์ พลชัย
๔๐๓. โสมสุดา ลียะวณิช
๔๐๔. หยกพร ตันติเศวตรัตน์
๔๐๕. ศ.หิรัญ-นงเยาว์ รดีศรี
๔๐๖. เหมียว, พิงค์ และครอบครัว
๔๐๗. นพ.เหลือพร-ดาริกา ปุณณกันต์
๔๐๘. ศ.นพ.อดิศร ภัทราดูลย์
๔๐๙. อนันต์-ผ่องพรรณ เกษเกษมสุข
๔๑๐. อนิรุทธ์-มณีดวง โปษะกฤษณะ

๔๑๑. อนิรุทธิ์-วราภรณ์ ทองเนื้อดี และครอบครัว
๔๑๒. อนิวรรตน์ อารมย์สุข
๔๑๓. พล.อ. อนุพงษ์-กุลยา เผ่าจินดา
๔๑๔. อนุวัฒน์ จงยินดี
๔๑๕. อภิไตร-คุณหญิงวิจันทรา บุนนาค
๔๑๖. อภินันท์-วีนา โปรานานนท์
๔๑๗. อภินันทน์-ภาณี สุมนะเศรณี
๔๑๘. อภิพร ภาษวัธน์
๔๑๙. อภิรัตน์ ศิวพรพิทักษ์
๔๒๐. อภิลาศ-เปรมพันธุ์ โอสถานนท์
๔๒๑. อมร-ปู อัศวานันท์
๔๒๒. ดร.อมร-มุกดา จันทรสมบูรณ์
๔๒๓. อมรรัตน์ โล่ห์สุวรรณ
๔๒๔. อมเรศ-ภัทรา ศิลาอ่อน
๔๒๕. ม.ล.อมฤดาภา-ธวัช วัธนธาดา
๔๒๖. อมิตตดา เชื้อสีห์แก้ว
๔๒๗. อรนุช-ยันต์ชัย อิ่มอารมณ์
๔๒๘. คุณหญิงอรศรี วังวิวัฒน์ และครอบครัว
๔๒๙. อรัญ-ท่านผู้หญิงรวิจิตร์ สุวรรณบุบผา
๔๓๐. อริยะ บุณยรักษ์
๔๓๑. พล.ร.อ. ม.ล.อัศนี-ท่านผู้หญิงวราพร ปราโมช
๔๓๒. อัศวิน-ม.ร.ว.อัจฉรียา คงสิริ
๔๓๓. อาจารย์ศันสนีย์ ไชยโรจน์
๔๓๔. อารักษ์-อรกิติ ชาตรูปะมัย
๔๓๕. ดร.อำนวย-คุณหญิงสมรศรี วีรวรรณ
๔๓๖. อำนวย-อุมาศรี อภิชัยนันท์
๔๓๗. อำรุง-ผุสมา นวราช
๔๓๘. พล.ต.อ. อิสระพันธ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และม.ล.อรจิตรา สนิทวงศ์
๔๓๙. อิสระวัชร์-สุภาพร จันทรประเสริฐ
๔๔๐. อิสสระ-ผาณิต นิติทัณฑ์ประภาศ
๔๔๑. ดร.อุกฤษ-ท่านผู้หญิงมณฑินี มงคลนาวิน
๔๔๒. พล.ร.ต. อุดม-ม.ร.ว.หญิงพัฒนาดิศ คชาชีวะ และครอบครัว
๔๔๓. พล.อ. อุดมเดช-วิภาดา สีตบุตร
๔๔๔. อุดมศักดิ์-มณีพันธ์ อัศวรางกูร
๔๔๕. คุณหญิงอุบล ฤกษ์อาษา
๔๔๖. อุษณีย์ กรรณสูต (ฉัตรานนท์), นพ.วีระพงษ์ ฉัตรานนท์ และครอบครัว
๔๔๗. อุษณีษ์ ดิศกุล ณ อยุธยา และครอบครัว
๔๔๘. เอื้อมพร สรวิสูตร
๔๔๙. ม.ล.เอื้อมสุขย์ กิติยากร
๔๕๐. แอ็ป-เล็ก-เอ๋
๔๕๑. Daniel-Chandra Unger
๔๕๒. Eadie-Michael Condron
๔๕๓. Kuku and Damira Uberoi

รายพระนามและรายนามผู้มาร่วมไว้อาลัย
งานสวดอภิธรรมท่านผู้หญิงอรอวล อิศรางกูร ณ อยุธยา
วันที่ ๗-๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗

๑. ก.พ.ร.สำนักพระราชวัง
๒. พันโท กมล-สุพัฒนา ประจวบเหมาะ
๓. กรมการศาสนา
๔. กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์
๕. กรรณิกา-สืบพงศ์ ชลิตอาภรณ์
๖. กฤชทิพย์ ศิริรัตน์ธำรงค์ อัจฉรา เตชะไพบูลย์
๗. กฤษณ์-ระวีวรรณ กาญจนกุญชร
๘. ดร.กฤษณพงศ์ กีรติกร
๙. กลินท์-เพชรพริ้ง สารสิน
๑๐. กลุ่มเพื่อน EDP๗
๑๑. กองการเจ้าหน้าที่
๑๒. กองคลังสำนักพระราชวัง
๑๓. กองงานประชุมและรับรอง
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๔. กองงานส่วนพระองค์
๑๕. กองทัพบก
๑๖. กองธุรการที่ประทับ
๑๗. กองบริการสำนักงาน
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๑๘. กองบำรุงรักษาราชอุทยานสวนจิตรลดา
๑๙. กองพระราชพาหนะ
๒๐. กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์
๒๑. กองแพทย์หลวง สำนักพระราชวัง
๒๒. กองรังวัด
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๓. กองราชเลขานุการ
ในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
และกองศิลปาชีพ
๒๔. กองราชเลขานุการในพระองค์
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ
สยามบรมราชกุมารี
๒๕. กองวังที่ประทับ สวนจิตรลดา
๒๖. พล.อ. กะสิณ ทองโกมล
๒๗. ศ.ดร.กันตธีร์-โสภาวรรณ ศุภมงคล
๒๘. พล.ท. กัมปนาท-ผศ.วิศัลย์ศยา รุดดิษฐ์
๒๙. กานต์ ตระกูลฮุน
๓๐. ม.ร.ว.กำลูนเทพ-อนงค์ เทวกุล
๓๑. กิจจา-ม.ร.ว.ผัสพร วะชังเงิน
๓๒. กิตติ-คุณหญิงพิมพ์ใจ คุปตะวินิจ
๓๓. กิตติ-นุชนารถ วะสีนนท์
๓๔. กุ๋ย-กบ-กอหญ้า ครอบครัวสุทธิโชติ
๓๕. ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์
๓๖. เกศเมือง เวชชวิศิษฎ์ และครอบครัว
๓๗. เกษม-คุณหญิงจามรี สนิทวงศ์ ฯ
๓๘. แก้วขวัญ-ท่านผู้หญิงเพ็ญศรี วัชโรทัย
๓๙. โกวิทย์-ลลิดา โปษยานนท์
๔๐. ขจรเดช แสงสุพรรณ
๔๑. ขจร-ทิวาลักษณ์ เจียรวนนท์
๔๒. ข้าราชการ ร.๑ พัน.๑ รอ.
๔๓. ข้าราชบริพารวังเทเวศร์
๔๔. คณบดี และผู้บริหาร
คณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬา ฯ
๔๕. คณะกรรมการธนาคารไทยพาณิชย์
๔๖. คณะกรรมการบริษัทปูนซิเมนต์ไทย
จำกัด (มหาชน)
๔๗. คณะกรรมการฝ่ายก่อสร้าง
โครงการจัดสร้างพระพุทธเมตตาประชาไทย ฯ
๔๘. คณะการจัดการการท่องเที่ยว
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๔๙. คณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬา ฯ
๕๐. คณะนิติศาสตร์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

๕๑. คณะบริหารธุรกิจ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๕๒. คณะพยาบาลถวายงาน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๕๓. คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ นิด้า
๕๔. คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นิด้า
๕๕. คณะภาษาและการสื่อสาร นิด้า
๕๖. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ นิด้า
๕๗. คณะศุกร์-อาทิตย์
๕๘. คณะสถิติประยุกต์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๕๙. ครอบครัวกาญจนพนัง
๖๐. ครอบครัวคุณสงวน-สุนี ปัจจักขะภัติ
๖๑. ครอบครัวจิราธิวัฒน์ และบริษัทกลุ่มเซ็นทรัล
๖๒. ครอบครัวบุญยสิทธิ์
๖๓. ครอบครัวเรือตรี อมฤต-คุณสุมนา วิสุทธิธรรม
๖๔. ครอบครัวสุริยสัตย์
๖๕. ครอบครัวเอื้อชูเกียรติ
๖๖. คุณข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ
พระบรมราชินีนาถ
๖๗. เครือข่ายความร่วมมือพัฒนา
ระหว่างชุมชนบนพื้นที่
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
(คพสช.)
๖๘. เครือข่ายชุมชนที่ดินทรัพย์สิน ฯ
๖๙. โครงการก่อสร้างศิลปาชีพ
๗๐. โครงการพระดาบส จังหวัดชายแดนภาคใต้
๗๑. โครงการลูกพระดาบส
๗๒. โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา
๗๓. โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๗๕. คุณหญิงงามฉลวย บุนนาค
๗๖. จริย์-สดใส ตุลยานนท์
๗๗. จักรธรรม ธรรมศักดิ์ สมาชิกวุฒิสภา
และครอบครัว
๗๘. จัดตกแต่งสถานที่ (ดอกไม้สด)
๗๙. ม.ร.ว.จัตุมงคล-คุณหญิงบูลย์วิภา โสณกุล
๘๐. คุณจันทนี ธนรักษ์ รองราชเลขาธิการ
๘๑. จิตรพัฒน์-ศุภลักษณ์ ไกรฤกษ์
๘๒. จิตริก-ท่านผู้หญิงวิวรรณ เศรษฐบุตร
๘๓. พล.อ.จิระศักดิ์-ประคอง วัฒนาวงศ์
๘๔. จิรายุ-ระเบียบ ภูมิจิตร
๘๕. ท่านผู้หญิงจีริกัญญา โชติกเสถียร
๘๖. จุตินันท์-ม.ล.ปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี
๘๗. ดร.จุรี-วิชรัตน์ วิจิตรวาทการ
๘๘. ม.ล.จุลสิทธิ์-นันทลินี ดิศกุล
๘๙. เจริญ-คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี
๙๐. ศ.เจริญ-จิตรา วรรธนะสิน
๙๑. พันเอก เจริญชัย-โสมทิพย์ หินเธาว์
๙๒. พล.อ. ฉัตรชัย สาริกัลยะ
๙๓. เฉลิมเกตุ นภาศัพท์ และครอบครัว
๙๔. ดร.เฉลิมชัย-ดร.มาลดี วสีนนท์
๙๕. เฉลิมพงษ์-อัจฉรา เชี่ยวสกุล
๙๖. คุณหญิงชดช้อย โสภณพนิช
๙๗. ท่านผู้หญิงชนัตถ์ ปิยะอุย
๙๘. ชนินทธ์-วิภาดา โทณวณิก
๙๙. ชมรมแม่บ้าน วปรอ.๓๗๗
๑๐๐. ชลาลักษณ์-จีรพันธ์ บุนนาค
๑๐๑. ชัญญ์ชญา ILO
๑๐๒. ชัยวัฒน์ ลิมป์วรรณธะ
ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี

๑๐๓. พ.ท. ชาตรี วงศ์สายตา ผบ.ร.๑ พัน.๑ รอ.
๑๐๔. ชาย นครชัย อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
๑๐๕. ชาริณี เงินชูกลิ่น และครอบครัว
๑๐๖. ชาวชุมชนเลื่อนฤทธิ์
บริษัท ชุมชนเลื่อนฤทธิ์ จำกัด
๑๐๗. ม.ร.ว.ชิษณุสรร -ม.ร.ว.พร้อมฉัตร สวัสดิวัตน์
๑๐๘. ชุมชนคลองไผ่สิงห์โต
๑๐๙. พล.ต.ต. ชูเกียรติ ประทีปะเสน และครอบครัว
๑๑๐. ชูเดช-เอกอนงค์ เตชะไพบูลย์
๑๑๑. เชาวน์ ณศีลวันต์
๑๑๒. เชาวลิต เอกบุตร
๑๑๓. โชติชัย-วรรณวิภา อรรถวิภัชน์
๑๑๔. ฐาปน-ปภัชญา สิริวัฒนภักดี
๑๑๕. พล.อ. ณพล บุญทับ
๑๑๖. พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร และครอบครัว
๑๑๗. ณรงค์ฤทธิ์-ม.ล.สุดารัตน์ สนิทวงศ์
๑๑๘. ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์
๑๑๙. พล.อ. ดาว์พงษ์-พล.ท. หญิง สุพัตรา
รัตนสุวรรณ
๑๒๐. ดำริ ตันชีวะวงศ์
๑๒๑. ม.ร.ว.ดิศนัดดา-คุณหญิงพวงร้อย ดิศกุล
๑๒๒. ดิสธร วัชโรทัย
๑๒๓. พลเรือเอก เดชา-ชุลีวรรณ บุนนาค
๑๒๔. ต่อ และม.ล.ภาวินี สันติศิริ
๑๒๕. พล.ต.อ. ไตรรัตน์ อมาตยกุล
๑๒๖. พล.ต. เถลิงศักดิ์-ศิริพร พูลสุวรรณ
๑๒๗. พล.อ. ทวนชัย-ปราณี พันธ์เพิ่มศิริ
๑๒๘. ดร.ทวีศักดิ์-ดร.ปริตตา กออนันตกูล
๑๒๙. ทวีศักดิ์-ท่านผู้หญิงปัทมนรังษี เสนาณรงค์
และครอบครัว
๑๓๐. รศ.ทวีศักดิ์ สูทกวาทิน
๑๓๑. ร้อยโท ทศพล ไชยโกมินทร์
๑๓๒. ทินกร อัศวรักษ์
๑๓๓. ศ.ดร.ทินพันธุ์ นาคะตะ
๑๓๔. คุณหญิงทิพยวดี ปราโมช ณ อยุธยา
๑๓๕. คุณหญิงทิพยา ยังพัธนา
๑๓๖. ทีมแพทย์และพยาบาล โรงพยาบาลพญาไท ๒
๑๓๗. เทพ วงษ์วานิช
๑๓๘. ม.ร.ว.เทพกมล-คุณหญิงขวัญตา เทวกุล
๑๓๙. เทอดพันธ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๑๔๐. พล.อ. เทียนชัย จั่นมุกดา
๑๔๑. ธงชัย-แน่งน้อย ศรีดามา
๑๔๒. ธงไชย แมคอินไตย์
๑๔๓. ดร.ธนพันธ์ ไล่ประกอบทรัพย์
๑๔๔. ธนวงษ์ อารีรัชชกุล
๑๔๕. พล.อ. ธนะศักดิ์-เพ็ญลักษณ์ ปฏิมาประกร
๑๔๖. ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาสวนจิตรลดา
๑๔๗. ธนาคารออมสิน สาขาสวนจิตรลดา
๑๔๘. ธนินท์ และคุณหญิงเทวี เจียรวนนท์
๑๔๙. พล.อ. ธรรมรักษ์-วนิดา อิศรางกูร ณ อยุธยา
๑๕๐. ธำรงรัตน์-คุณหญิงยี่ภู่ แก้วกาญจน์
๑๕๑. ธีรภัทร ประยูรสิทธิ
๑๕๒. น.พ.ธีระเกียรติ เจริญเศรษฐศิลป์
๑๕๓. นบส.๖๑
๑๕๔. นพคุณ-สถาพร อยู่จำนงค์
๑๕๕. พล.อ. นพดล-คุณหญิงพรนภัส วรรธโนทัย
๑๕๖. นพมาศ วินิจฉัยกุล และครอบครัว
๑๕๗. ท่านผู้หญิงนภกานต์ สุวรรณจินดา
และครอบครัว
๑๕๘. นภศรัณย์-คุณหญิงรุ่งรัฐ เรือนแก้ว
๑๕๙. นลินี งามเศรษฐมาศ กลุ่มบริษัทไอร่า
๑๖๐. ท่านผู้หญิงนวลแข และครอบครัวอินทรสูต
๑๖๑. น้อม-คุณหญิงสุรีรัตน์ มากฤทธิ์
๑๖๒. พล.ท. นันทเดช เมฆสวัสดิ์
และพล.ต.หญิง ดวงกมล สุคนธทรัพย์
๑๖๓. นางสนองพระโอษฐ์
ในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

๑๖๔. นายทหารเสริมกำลังพิเศษ
๑๖๕. นิธิ ภัทรโชค
๑๖๖. นิพนธ์ โชติบาล
๑๖๗. นิยม-พ.อ.หญิง อำนวย วสุหิรัญ
๑๖๘. นิศากร รพีพัฒน์
๑๖๙. ศ.ดร.นิสดารก์ เวชยานนท์
๑๗๐. บ.ไอ.เอ็น.เอ็น.เรดิโอ จำกัด (ร่วมด้วยช่วยกัน)
๑๗๑. บจก.ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์
๑๗๒. บมจ.คันทรี่ กรุ๊ป ดีเวลลอปเม้นท์
๑๗๓. บมจ.ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาเทเวศร์
๑๗๔. บรรยงค์-ท่านผู้หญิงภรณี ล่ำซำ
๑๗๕. บรรสาน-ยุพดี บุนนาค
๑๗๖. บริษัท เช็ค แอนด์ โชว์ จำกัด
๑๗๗. บริษัท แซฟ้า จำกัด
๑๗๘. บริษัท เซ็นทรัลพัฒนา จำกัด (มหาชน)
๑๗๙. บริษัท ญดา มีเดีย จำกัด
๑๘๐. บริษัท ทีมคอนซัลติ้ง เอนจิเนียริ่ง แอนด์ แมเนจเมนท์ จำกัด
๑๘๑. บริษัท ทุนลดาวัลย์ จำกัด และบริษัท วังสินทรัพย์ จำกัด
๑๘๒. บริษัท เทเวศประกันภัย จำกัด (มหาชน)
๑๘๓. บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน)
๑๘๔. บริษัท บ้านบึงเวชกิจ จำกัด
๑๘๕. บริษัท เบญจจินดา โฮลดิ้ง จำกัด
๑๘๖. บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน)
๑๘๗. บริษัท พรอพเพอร์ตี้แคร์ เซอร์วิสเซส (ประเทศไทย) จำกัด
๑๘๘. บริษัท เพาเวอร์ฟูล เทคโนโลยี จำกัด
๑๘๙. บริษัท รักลูก เอ็ดดูเท็กซ์ จำกัด
๑๙๐. บริษัท เวทีราชดำเนิน จำกัด
๑๙๑. บริษัท ศิวกร จำกัด
๑๙๒. บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด
๑๙๓. บริษัท สยามไบโอไซเอนซ์ จำกัด
๑๙๔. บริษัท สยามสินธร จำกัด
๑๙๕. บริษัท สหัสชา (๑๙๙๓) จำกัด
๑๙๖. บริษัท สำนักข่าวไอ.เอ็น.เอ็น. จำกัด
๑๙๗. บริษัท แสนสุรัตน จำกัด
๑๙๘. บริษัท เอเพ็กซ์เซล่า จำกัด
๑๙๙. บริษัท ฮอนด้า ออโตโมบิล (ประเทศไทย) จำกัด
๒๐๐. น.อ. บัญชา-พญ.ปราณี บุณยพุกกณะ และครอบครัว
๒๐๑. ดร.บัณฑิต โชติวิทยะกุล
๒๐๒. บัณฑูร-อุษา ล่ำซำ
๒๐๓. บุญชอบ สุทธมนัสวงษ์
๒๐๔. บุญชัย-บงกช เบญจรงคกุล
๒๐๕. พ.อ. บุญชัย-พญ.พุธศิรินทร์ บุญประเสริฐ
๒๐๖. บุญพันธ์ แขวัฒนะ และครอบครัว
๒๐๗. บุษบง มุ่งการดี และครอบครัว
๒๐๘. บุษบา ดาวเรือง
๒๐๙. บูรพา อัตถากร และครอบครัว
๒๑๐. เบญจมราชาลัยสมาคม ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๒๑๑. ป.ว.ช.ลิขิตการช่าง จำกัด
๒๑๒. ปกรณ์ โอภาสปกรณ์กิจ
๒๑๓. พล.อ.ต. ปกรณ์รัฐนนท์-สุพิชชากัญจน์ ทิพย์พิทักษ์
๒๑๔. ม.ล.ปนัดดา ดิศกุลและภริยา
๒๑๕. พล.ต.ท. ประกาศ-คุณหญิงผะอบทิพย์ ศาตะมาน
๒๑๖. นพ.ประดับ-รำไพ สุขุม
๒๑๗. รศ.ดร.ประดิษฐ์ วรรณรัตน์
๒๑๘. พันเอก(พิเศษ) ประพัฒน์ จันทร์โอชา และครอบครัว
๒๑๙. คุณหญิงประไพ สุมิตรและครอบครัว
๒๒๐. ประภัสร์ จงสงวน

๒๒๑. พล.อ. ประยุทธ์-รศ.นราพร จันทร์โอชา
๒๒๒. พล.อ. ประวิชช์-พญ.กรรณิการ์ ตันประเสริฐ
๒๒๓. พล.อ. ประวิตร วงษ์สุวรรณ
๒๒๔. อ.ประเวศ ลิมปรังษี
๒๒๕. ประสงค์-คุณหญิงสงวนศรี พิทูรกิจจา
๒๒๖. พ.ต. ประสาน เหมือนพงษ์
๒๒๗. ประสาร-นิศารัตน์ ไตรรัตน์วรกุล
๒๒๘. ศ.นพ.ประสิทธิ์ ผลิตผลการพิมพ์
๒๒๙. คุณหญิงปราณี เอื้อชูเกียรติ
๒๓๐. พล.ท. ปรีชา-ผ่องพรรณ จันทร์โอชา
๒๓๑. พล.อ. ปรีชา รุ่งสว่าง
๒๓๒. ม.ร.ว.ปรีดิยาธร-ประภาพรรณ เทวกุล
๒๓๓. ปัทมนิธิ-ฌาริณีย์ เสนาณรงค์
๒๓๔. ปานศักดิ์ รังสิพราหมณกุล-
ม.ร.ว.ปรียนันทนา รังสิต
๒๓๕. พ.ต. ปานสรวง ชุมสาย ณ อยุธยา
๒๓๖. ปารเมศร์-เทพิน รัชไชยบุญ
๒๓๗. ปิยนุช นิลอุบล
๒๓๘. ปิยะ ภิรมย์ภักดี
๒๓๙. พล.ต.ต. ปิยะชาติ เนื่องจำนงค์ และครอบครัว
๒๔๐. ปิยะมาน เตชะไพบูลย์
๒๔๑. ศ.นพ.ปิยะมิตร-รศ.พญ.ชนิกา ศรีธรา
๒๔๒. ศ.นพ.ปิยะสกล-พญ.สมสิริ สกลสัตยาทร
๒๔๓. ปีย์-ท่านผู้หญิงอารียา มาลากุล ณ อยุธยา
๒๔๔. เปล่งศักดิ์-คุณหญิงอรพรรณ์ ประกาศเภสัช
๒๔๕. พล.อ. แป้ง-คุณหญิงศิริรัตน์ มาลากุล
ณ อยุธยา
๒๔๖. ผ่องลักษณ์ ประศาสน์วินิจฉัย และครอบครัว
๒๔๗. ผู้อำนวยการ กองชาวที่
๒๔๘. ผู้อำนวยการ กองมหาดเล็ก
๒๔๙ ผู้อำนวยการ กองวัง
๒๕๐. ผู้อำนวยการพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์
๒๕๑. อ.เผ่าทอง ทองเจือ
๒๕๒. แผน-ม.ล.หิรัญญิกา วรรณเมธี
๒๕๓. ฝ่ายการเงิน
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๔. ฝ่ายกิจการสังคม
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๕. ฝ่ายโครงการพิเศษ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๖. ฝ่ายงานความร่วมมือภายนอก
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๗. ฝ่ายบริหารงานกลยุทธ์
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๘. ฝ่ายบริหารงานกลาง
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๕๙. ฝ่ายบริหารงานก่อสร้างและบูรณะ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๐. ฝ่ายบริหารงานโครงการมูลนิธิ ฯ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๑. ฝ่ายบริหารงานชุมชน
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๒. ฝ่ายบริหารงานอนุรักษ์
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๓. ฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๔. ฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๕. ฝ่ายบริหารภูมิภาค
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๖. ฝ่ายพิพิธภัณฑ์ พระที่นั่งวิมานเมฆ
๒๖๗. ฝ่ายส่งเสริมธุรกิจ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๒๖๘. ร.ศ.พงศ์สัณย์-คุณหญิงอรุณวรรณ
ศรีสมทรัพย์
๒๖๙. พล.อ. พงษ์เทพ-ปริตา เทศประทีป

๒๗๐. พล.ต.อ. พงษ์ศักดิ์ โรหิโตปการ
๒๗๑. พงษ์ศักดิ์-กมลทิพ พยัฆวิเชียร
๒๗๒. พ.ต.อ. พจน์ แก่นเพ็ชร์
๒๗๓. ศ.ดร.พจน์ สะเพียรชัย
๒๗๔. พรชัย เจริญสุวรรณ
๒๗๕. พรวุฒิ สารสิน
๒๗๖. พระธรรมปัญญาจริยาภรณ์
รองเจ้าคณะใหญ่จีน
เจ้าอาวาสวัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่)
๒๗๗. ศ.ดร.พลภัทร-ดร.เขมนิจ บุราคม
๒๗๘. ผศ.ดร.พลอย สืบวิเศษ
๒๗๙. พลากร-ดวงดาว สมสุวรรณ
๒๘๐. พัลลภ-ม.ร.ว.สุพรรณกัลยา ตันหยงมาศ
๒๘๑. ดร.พิจิตต-ชารีรา รัตตกุล
๒๘๒. พิชัย-คุณหญิงจรวย รัตตกุล
๒๘๓. ผศ.ดร.พิทักษ์ จันทร์เจริญ
๒๘๔. พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ
๒๘๕. พิมลศักดิ์ สุวรรณทัต
๒๘๖. พ.ต.อ. ม.ร.ว.พิสิฐพงศ์ ดิศกุล
๒๘๗. ท่านผู้หญิงพึงจิตต์-ดร.จินตนันท์ ศุภมิตร
๒๘๘. ดร.พูนผล-ม.ล.ถวัลย์วดี เตวิทย์
๒๘๙. ไพฑูรย์ เผือกผกา และอติภา กล่อมเลิศ
๒๙๐. พล.อ. ไพบูลย์-พจณี คุ้มฉายา
๒๙๑. ไพโรจน์-ท่านผู้หญิงอรสา ล่ำซำ
๒๙๒. พล.อ.ท. ภักดี-พรรณทวี แสง-ชูโต
๒๙๓. ม.ล.ภัคศุก-รศ.ทองศรี กำภู
๒๙๔. พล.ท. ภาณุวัชร-กรวรรณ นาควงษ์
๒๙๕. ม.จ.ภีศเดช-ท่านผู้หญิงดัชรี รัชนี
๒๙๖. ภูมินทร์-ชลี หอมศิลป์กุล
๒๙๗. พล.อ. มงคล-คุณหญิงทัศนีย์ อัมพรพิสิฏฐ์
๒๙๘. ม.จ.มงคลเฉลิม-หม่อมบงกชปรียา ยุคล
๒๙๙. นพ.มนตรี สุขะกุล
๓๐๐. พล.อ. มนัส-วิจิตรา คล้ายมณี
๓๐๑. ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ และครอบครัว
๓๐๒. มยุรพันธ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา จี-หย่อย
และครอบครัว
๓๐๓. มหาดเล็กตั้งเครื่อง เวร ๑
๓๐๔. มหาดเล็กตั้งเครื่อง เวร ๒
๓๐๕. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๓๐๖. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
๓๐๗. ท่านผู้หญิงมัณฑนา ราชวัลลภานุสิษฐ์
๓๐๘. มาแตร์เดอี ฯ รุ่น ๓๔
๓๐๙. ศ.มารุต-คุณหญิงพันทิพา บุนนาค
๓๑๐. มาลี ทองเลื่อน
๓๑๑. ม.ล.มิ่งมงคล โสณกุล
๓๑๒. มูลนิธิ ศ.บุญชนะ-ท่านผู้หญิง แส อัตถากร ฯ
๓๑๓. มูลนิธิกฤตานุสรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๑๔. มูลนิธิขาเทียม
ในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
๓๑๕. มูลนิธิโครงการหลวง
๓๑๖. มูลนิธิจรูญเอื้อชูเกียรติ
๓๑๗. มูลนิธิชัยพัฒนา
๓๑๘. มูลนิธิทันตนวัตกรรมในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๑๙. มูลนิธิบุคคลพอเพียง
๓๒๐. มูลนิธิปิดทองหลังพระ
สืบสานแนวพระราชดำริ
๓๒๑. มูลนิธิพระดาบส
๓๒๒. มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๒๓. มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ ร.๒
๓๒๔. มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๒๕. มูลนิธิยุวสถิรคุณ
๓๒๖. มูลนิธิสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึก ฯ

๓๒๗. มูลนิธิส่งเสริมการพัฒนาบุคคลในพระอุปถัมภ์ ฯ
๓๒๘. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)
๓๒๙. มูลนิธิสยามกัมมาจล
๓๓๐. มูลนิธิสวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ
๓๓๑. มูลนิธิสวนหลวง ร.๙
๓๓๒. มูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๓๓. มูลนิธิสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๓๓๔. มูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไทในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
๓๓๕. มูลนิธิอิศรางกูร
๓๓๖. มูลนิธิเอสซีจี
๓๓๗. เมตตา อุทกะพันธุ์
๓๓๘. คุณยศ-จีราวรรณ บุญเพิ่ม
๓๓๙. ยศ-นฎาประไพ เอื้อชูเกียรติ
๓๔๐. ยินดี ภูมิมาศ
๓๔๑. พล.อ. ยุทธศักดิ์-คุณหญิงอรพรรณ ศศิประภา
๓๔๒. ศ.นพ.รัชตะ-รศ.พญ.ณัฏฐา รัชตะนาวิน
๓๔๓. รัฐศาสตร์ จุฬา ฯ รุ่น ๑๗
๓๔๔. รัตน์-ชวาลี โอสถานุเคราะห์
๓๔๕. ราชพฤกษ์คลับ
๓๔๖. ราชินี รุ่น ๕๗
๓๔๗. ร้านจิตรลดา
๓๔๘. รุ่งโรจน์ รังสิโยภาส
๓๔๙. ม.ร.ว.รุจยาภา อาภากร และภรรยา
๓๕๐. โรงพยาบาลบ้านแพ้ว
๓๕๑. โรงพยาบาลพญาไท ๒
๓๕๒. โรงพยาบาลหัวใจกรุงเทพ
๓๕๓. โรงเรียนจิตรลดา
๓๕๔. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
๓๕๕. โรงแรมชาลีนา และครอบครัว คุณอัญชลี กิจเจริญในธรรม
๓๕๖. ฤทธิ์ดำรง-แก้วตา ดิศกุล ณ อยุธยา
๓๕๗. รศ.คุณหญิงวงจันทร์ พินัยนิติศาสตร์
๓๕๘. วงศ์วุฒิ วุฒินันท์ และครอบครัว
๓๕๙. วปรอ.๓๗๗
๓๖๐. วรณิต ตันติวงศ์ HUAHIN VILLE
๓๖๑. วรพจน์-พัชรินทร์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๓๖๒. ดร.วรพล โสคติยานุรัศษ์
๓๖๓. ท่านผู้หญิงวรรณพิมล สรเทศน์ และบุตรธิดา
๓๖๔. วรวิทย์ จำปีรัตน์
๓๖๕. ท่านผู้หญิงวรามาส สุนทรภัค
๓๖๖. วังไกลกังวล
๓๖๗. วัชรกิติ-กรกนก-ร.ต.ท. ฐิตวัฒน์-ร.ต.หญิง กิติวิชญา วัชโรทัย
๓๖๘. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำนักพระราชวัง
๓๖๙. วันนิวัต-จีรพันธ์ ศรีไกรวิน
๓๗๐. วาปี-ท่านผู้หญิงเหมือนจิต ภิรมย์ภักดี
๓๗๑. วิชัย-เอมอร ศรีวัฒนประภา
๓๗๒. วิชัย-วราภรณ์ ชื่นชมพูนุท
๓๗๓. ศ.ดร.วิชา-นวลพรรณ มหาคุณ
๓๗๔. พล.ต.ต. วิชาญญ์วัชร์-กรกมล บริรักษ์กุล
๓๗๕. ดร.วิชิต-ชลีกร สุรพงษ์ชัย
๓๗๖. วิเชียร-ดร.เสาวนีย์ เตชะไพบูลย์
๓๗๗. วิเชียร-ท่านผู้หญิงสารภี มิ่งเมือง
๓๗๘. วิญญู ชื่นอารมย์
๓๗๙. วิฑูรย์-จุฑาพร เตชะไพบูลย์
๓๘๐. วิทยา-อรสา เวชชาชีวะ และครอบครัว
๓๘๑. พล.อ. วินัย-เกษรา สร้างสุขดี
๓๘๒. วิรัช อยู่ถาวร วงดนตรีเฉลิมราชย์
๓๘๓. วิรัชฟาร์ม
๓๘๔. พล.อ. วิโรจน์-ชุติพร บัวจรูญ
๓๘๕. ท่านผู้หญิงวิลาวัณย์ วีรานุวัตติ์

๓๘๖. วิวัฒน์-ทิพพวดี มุ่งการดี
๓๘๗. วิศิษฎ์-อรุณี ลิ้มประนะ กลุ่มบริษัทง่วนสูน
๓๘๘. วิษณุ เครืองาม
๓๘๙. วิสาขา-ศักรินทร์ ภูมิรัตน
๓๙๐. รศ.ดร.วีณา เชิดบุญชาติ
๓๙๑. ผศ.นพ.วีรพันธุ์-ทญ.สิริบังอร โขวิฑูรกิจ
๓๙๒. วีรศักดิ์-วรรณวิมล ศุภประเสริฐ
๓๙๓. พล.ร.อ. วีระศักดิ์ อ๊อกกังวาล
๓๙๔. วุฒา ภิรมย์ภักดี
๓๙๕. ศราวุฒิ ศรีศกุน
๓๙๖. คุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์ และครอบครัว
๓๙๗. ม.ล.ศักดิ์สิริ กฤดากร
๓๙๘. ศ.ดร.ศันสนีย์ ไชยโรจน์
๓๙๙. ศิริราชมูลนิธิ
๔๐๐. พล.ต.ต. ศุภมงคล-คุณหญิงสมจันทร์ โปรียานนท์
๔๐๑. ศูนย์จิตวิทยาการศึกษา มูลนิธิยุวสถิรคุณ
๔๐๒. ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
๔๐๓. ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม (นิด้า)
๔๐๔. ศ.เกียรติยศ สงคราม ทรัพย์เจริญ
๔๐๕. สด-ประภัศรา แดงเอียด
๔๐๖. สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๗
๔๐๗. สถานีวิทยุจราจรเพื่อสังคม FM.๙๙.๕ MHz
๔๐๘. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
๔๐๙. สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
๔๑๐. พล.อ. สถิต-คุณหญิงกุสุมา แจ่มจำรัส
๔๑๑. สนธิญาณ ชื่นฤทัยในธรรม
๔๑๒. สนามมวยเวทีลุมพินี
๔๑๓. สภากาชาดไทย
๔๑๔. สมชัย ศิริวัฒนโชค
๔๑๕. พล.ต. สมชาย-นงลักษณ์ ยังพิทักษ์
๔๑๖. สมทรง จันทร์พวง และครอบครัว
๔๑๗. นพ.สมพงษ์-พญ.สุขมาส สุวรรณวลัยกร
๔๑๘. สมโภชน์-พิศพรรณ อินทรานุกูล
๔๑๙. สมวงศ์ จังคศิริ และครอบครัว
๔๒๐. พล.อ.อ. สมศักดิ์-สุมาลี เวสุวรรณ์
๔๒๑. ดร.สมศักดิ์ และคุณหญิงปัทมา ลีสวัสดิ์ตระกูล
๔๒๒. สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๒๓. สมาคมนักศึกษาเก่า สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๒๔. สมาคมแบดมินตันแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๒๕. สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๒๖. สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๔๒๗. สมาคมพ่อค้าไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๒๘. สมาคมศิษย์เก่าเซนต์คาเบรียล
๔๒๙. สมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์ ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๔๓๐. พล.อ. สรนาท-คุณหญิงสุภรณ์ วิจิตรานุช
๔๓๑. สรรชัย เทียมทวีสิน
๔๓๒. สรรเสริญ-ภัทรวดี วงศ์ชะอุ่ม
๔๓๓. สรรเสริญ หินกอง
๔๓๔. สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ กรุงเทพมหานคร
๔๓๕. สว่าง กองอินทร์
๔๓๖. สหพันธ์พัฒนาองค์กรชุมชนคนจนเมืองแห่งชาติ (สอช.)
๔๓๗. ม.ร.ว.สะไบทิพย์ หังสสูต
๔๓๘. พล.ต. สัณทัศน์-นันทิภาคย์หิรัญ พัณณ์ชิตา
๔๓๙. สันชัย-ท่านผู้หญิงนราวดี-หนึ่งนุช ชัยเฉนียน
๔๔๐. พล.ต.อ. สันต์-คุณหญิงเกิดศิริ ศรุตานนท์
๔๔๑. พ.ต.อ. สามารถ ตู้จินดา พร้อมข้าราชการตำรวจสน.บางกอกใหญ่

๔๔๒. พล.อ. สายัณห์-คุณหญิงกรรณิการ์ คัมภีร์พันธุ์
๔๔๓. สำนักข่าวเจ้าพระยา
๔๔๔. สำนักงานตรวจสอบเอสซีจี
๔๔๕. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
๔๔๖. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จังหวัดนครสวรรค์
๔๔๗. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จังหวัดเพชรบุรี
๔๔๘. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จังหวัดนครปฐม
๔๔๙. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จังหวัดลำปาง
๔๕๐. สำนักงานบ้านมั่นคง
๔๕๑. สำนักงานพระคลังข้างที่ สำนักพระราชวัง
๔๕๒. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช)
๔๕๓. สำนักงานภาคกรุงเทพ ฯ และปริมณฑล
๔๕๔. สำนักงานเลขานุการกรม สำนักพระราชวัง
๔๕๕. สำนักบรรณสารการพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๔๕๖. สำนักราชเลขาธิการ
๔๕๗. สำนักสิริพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๔๕๘. พล.ต. สำเริง-คุณหญิง เพ็ญศรี ไชยยงค์
๔๕๙. สำเริง-สุรางค์ เอี่ยมสะอาด
๔๖๐. พ.อ. นพ.สิรรุจน์-ทญ.รังสิมา สกุลณะมรรคา
๔๖๑. พล.ต. นพ.สุกิจ เลาหสุรโยธิน
๔๖๒. ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์-สาวิตรี บริพัตร
๔๖๓. รศ.ดร.สุจิตรา บุณยรัตพันธุ์
๔๖๔. พล.อ. สุจินดา-คุณหญิงวรรณี คราประยูร
๔๖๕. สุชาดี มณีวงค์
๔๖๖. สุณิสา-เจษฎา-พล.ท. ภราดร-พรพิชิต พัฒนถาบุตร
๔๖๗. สุดเศวต-ต้องตา เศวตะโศภณ
๔๖๘. ดร.สุทธิพล-นวลฉัตร ทวีชัยการ
๔๖๙. สุทัศน์-มลิวัลย์ เงินหมื่น
๔๗๐. ร.ต. สุเทพ-ส.ก.ผุสดี วงศ์กำแหง
๔๗๑. พล.อ.อ. สุพจน์-สุนี ครุฑพันธุ์
๔๗๒. พล.ท. สุพจน์-อัญชลี เทพหัสดิน ณ อยุธยา
๔๗๓. สุมนต์ วัฒนะประเสริฐ
๔๗๔. สุมาตร-พรจันทร์ นุกุลประดิษฐ์
๔๗๕. สุเมธ-คุณหญิงจินตนา ตันติเวชกุล
๔๗๖. สุเมธ ชุมสาย ฯ และครอบครัว
๔๗๗. ดร.สุรเกียรติ์-ท่านผู้หญิง ดร. สุธาวัลย์ เสถียรไทย
๔๗๘. พล.ต. สุรไกร จัตุมาศ
๔๗๙. สุรนันทน์ เวชชาชีวะ
๔๘๐. พล.อ. สุรยุทธ์-ท่านผู้หญิงจิตรวดี จุลานนท์
๔๘๑. ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ
๔๘๒. สุวัฒน์ เทพอารักษ์
๔๘๓. เสฐียร-ลาวัลย์ เตชะไพบูลย์
๔๘๔. ดร.เสนาะ-คุณหญิงนงนุช อูนากูล
๔๘๕. เสริมศักดิ์-ผศ.ฒามรา ผลัดธุระ
๔๘๖. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร และครอบครัว
๔๘๗. ดร.โสมสุดา ลียะวณิช
๔๘๘. หจก.วิชการสร้าง
๔๘๙. หน่อย-เป็ด-เพนนี
๔๙๐. หนังสือพิมพ์แนวหน้า
๔๙๑. ห้องเสื้อบรอดเวย์
๔๙๒. ห้องอาหารญี่ปุ่นโชกุน
๔๙๓. ห้างขายทองกิเลนทอง
๔๙๔. ห้างขายทองฮั่วเซ่งเฮง
๔๙๕. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิศว์ การช่าง
๔๙๖. ศ.คลินิก เกียรติคุณ นพ.เหลือพร ปุณณกันต์
๔๙๗. ดร.ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์
๔๙๘. พล.ต.อ. อดุลย์-อรัญญา แสงสิงแก้ว

๔๙๙. อนันต์ สุวรรณรัตน์
๕๐๐. อนันต์ อนันตกูล
๕๐๑. พล.อ. อนุพงษ์-กุลยา เผ่าจินดา
๕๐๒. อภัย-จารุวรรณ จันทนจุลกะ
๕๐๓. อภัยชนม์-นภพรรณ วัชรสินธุ์
๕๐๔. ร.อ.อ. อภินันทน์-ภาณี สุมมะเศรณี
๕๐๕. พล.ต. อภิรัชต์-ดร.กฤษติกา คงสมพงษ์
๕๐๖. อภิลาศ-เปรมพันธุ์ โอสถานนท์
๕๐๗. อภิวุฒิ พิมลแสงสุริยา
๕๐๘. อภิศักดิ์-นีรา ตันติวรวงศ์
๕๐๙. ดร.อมร-มุกดา จันทรสมบูรณ์
๕๑๐. อมร-ปู อัศวานันท์
๕๑๑. พล.อ. อรชุน-คุณหญิงอารยา พิบูลนครินทร์
๕๑๒. คุณอรนุช สืบพันธ์โพธิ์
๕๑๓. อรุณ-ผศ.โสภาพรรณ อมตะเดชะ
๕๑๔. อรุยา พุทธินันทน์ และครอบครัว
๕๑๕. นสพ.อลงกรณ์ มหรรณพ
๕๑๖. ท่านผู้หญิงออมทรัพย์ สุจริตกุล
๕๑๗. พล.อ. อักษรา-พล.ต. หญิง สุชาดา เกิดผล
๕๑๘. พล.ต.ต. อังกูร-สุพัฒนา อาทรไผท
๕๑๙. ศ.ดร.อัญชนา ณ ระนอง
๕๒๐. อัศวิน-ม.ร.ว.อัจฉรียา คงสิริ
๕๒๑. พล.อ. อาชวินทร์-อารยา เศวตเศรนี
๕๒๒. อาทิตย์ นันทวิทยา
๕๒๓. อานันท์-ม.ร.ว.สดศรี ปันยารชุน
๕๒๔. อาภรณ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๕๒๕. อาภาพร จินรัตน์
๕๒๖. อารีย์ ชวลิตชีวินกุล
๕๒๗. อาสา-ท่านผู้หญิงสุจิตคุณ สารสิน
๕๒๘. อำนวย-คุณหญิงสมรศรี วีรวรรณ
๕๒๙. อิทธิชัย บรรณสารประสิทธิ์
ฝ่ายจัดหาที่ดิน (TESCO LOTUS)
๕๓๐. อินทร์จันทร์ บุราพันธ์
๕๓๑. พล.อ. นพ.อิสสระชัย จุลโมกข์
๕๓๒. อุกฤษ-ท่านผู้หญิงมณฑินี มงคลนาวิน
๕๓๓. ศ.ดร.อุดม-พญ.จินตนา ทุมโฆสิต
๕๓๔. อุดม กีรตินันทปรีชา AFS๒๖
๕๓๕. ศ.คลินิก นพ.อุดม คชินทร
๕๓๖. พล.อ. อุดมเดช-วิภาดา สีตบุตร
๕๓๗. คุณหญิงอุบล ฤกษ์อาษา
๕๓๘. อุบาสก-อุบาสิกา วัดชิโนรสาราม
๕๓๙. พล.อ. อู้ด-พล.ท. หญิง วรนุช เบื้องบน
๕๔๐. พ.อ. เอกรัตน์-พ.อ.หญิง สุกัญญา
ช้างแก้ว ผบ.ร.๑ รอ.
๕๔๑. เอนก สีหามาตย์
๕๔๒. โอฬาร พิทักษ์
๕๔๓. ANN UNGER
๕๔๔. D103 Group
๕๔๕. DANNY - CHANDRA UNGER
๕๔๖. Editions Didier Millet
๕๔๗. ELLE Decoration
๕๔๘. Empire Solar Co., Ltd.
๕๔๙. GMM GRAMMY
๕๕๐. HARPER'S BAZAAR
๕๕๑. MICHAEL-JANTANA SELBY
๕๕๒. PROPERTIST
๕๕๓. RBSC & RBSC POLO CLUB
๕๕๔. RBSC BILLIARD SECTION
๕๕๕. Rungsima Kasikranund
๕๕๖. THE PLATINUM GROUP

ขอขอบพระคุณ

๑. ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ

๒. นายวุฒิ สุมิตร

๓. นายรัตนาวุธ วัชโรทัย

๔. ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของสำนักพระราชวัง

๕. พนักงานของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๖. กองทัพบก

๗. เจ้าหน้าที่ตำรวจ

๘. บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด ผู้ให้ความอนุเคราะห์
ในการเรียบเรียงสาระและรูปภาพ ตลอดจนจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

๙. ผู้ที่มีน้ำใจประเสริฐอีกมากมายที่กรุณามาช่วยให้ความสนับสนุน
การจัดงานให้เป็นไปด้วยดี